

Chernihiv National University
of Technology (Ukraine)

Academic society of
Michal Baludansky (Slovakia)

Lodz University of Technology
(Poland)

Tsenov Academy of Economics
(Bulgaria)

The University of Tuzla
(Bosnia and Herzegovina)

Technical University of Košice
(Slovakia)

COLLECTION OF INTERNATIONAL
SCIENTIFIC PAPERS

“UKRAINE – EU. MODERN TECHNOLOGY, BUSINESS AND LAW”

PART 2

«MODERN ENGINEERING. SUSTAINABLE DEVELOPMENT.
INNOVATIONS IN SOCIAL WORK:
PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY.
CURRENT PROBLEMS
OF LEGAL SCIENCE AND PRACTICE»

Košice,
Slovakia 2015

Chernihiv National University of Technology (Ukraine)
Academic society of Michal Baludansky (Slovakia)
Technical University of Košice (Slovakia)
Lodz University of Technology (Poland)
Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)
University of Tuzla (Bosnia and Herzegovina)

UKRAINE – EU. MODERN TECHNOLOGY, BUSINESS AND LAW

(Košice, Slovakia, March 30 – April 2, 2015)

Collection of international scientific papers

PART 2
MODERN ENGINEERING.
SUSTAINABLE DEVELOPMENT.
INNOVATIONS IN SOCIAL WORK: PHILOSOPHY,
PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY.
CURRENT PROBLEMS OF LEGAL SCIENCE
AND PRACTICE

Chernihiv, 2015

UDC 330(477)+330:061.1ЄC(08)
U31

Published by Academic Council Decision of Chernihiv National University of Technology (protocol № 3, March 23, 2015).

Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. – Chernihiv : CNUT, 2015. – 252 p.

The collection includes abstracts of the First international scientific and practice conference «Ukraine – EU. Modern technology, business and law» (Part 2 «Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice»).

The actual issues and aspects of collaboration between Ukraine and European Community in the fields of Modern engineering, promotion of sustainable development, theory and practice of social work and law are highlighted. The prospective directions, innovative approaches and modern views on the prospects of the development of engineering, supporting of sustainable development, social work in the aspects of psychology, philosophy and social work as well as theory and practice of legal science are considered.

The publication is oriented on scientists, academicians, postgraduates, students and people who are interested in the prospective collaboration between Ukraine and European Community.

Збірник включає тези доповідей Першої Міжнародної науко-практичної конференції «Ukraine – EU. Modern technology, business and law» (Частина друга. «Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice»).

Висвітлено актуальні питання та аспекти співпраці між Україною та Європейським Союзом у галузях сучасної інженерії, сприяння сталому розвитку, теорії та практики соціальної роботи і права. Розглянуто пріоритетні напрями, інноваційні підходи та сучасні погляди щодо розвитку інженерії, підтримки сталого розвитку, перспектив розвитку соціальної роботи в аспекті психології, філософії, соціології, а також теорії та практики юридичної науки.

Видання орієнтоване на науковців, викладачів, аспірантів та студентів, а також зацікавлених перспективами співпраці між Україною та Європейським Союзом у пріоритетних напрямках.

UDC 330(477)+330:061.1ЄC(08)

Chief Editor:

Serhiy Shkarlet, Doctor of Economics, Prof.

Deputy Chief Editor:

Oleh Novomlynets, PhD in Technical Sciences, As. Prof.

Editorial Board Members:

Michal Varchola, Doctor of Sciences, Prof.

Miroslav Badida, Doctor of Sciences, Prof.

Olha Rudenko, Doctor of Public Administration, Prof.;

Olena Honta, Doctor of Economics, Prof.;

Liudmyla Ostapenko, PhD in Law Sciences, As. Prof.;

Mykola Strilets, PhD in Public Administration, As. Prof.;

Serhii Tsybulia, PhD in Technical Sciences, As. Prof.

© Chernihiv National University of Technology, 2015

CONTENTS

OPENING SPEECH

Words of welcome to the Conference participants from the Chairman of the Organizing Committee, Rector of Chernihiv National University of Technology

Shkarlet Serhiy UKRAINE - EU: MODERN CHALLENGES	7

MODERN ENGINEERING

Baláž V. PROPOSAL MODULAR PALLETIZING - ASSEMBLY ROBOTIZED CELLS	9
Bartko L., Badida M., Konkoly J. VYTVORENIE METODIKY MERANIA VYBRANÝCH AKUSTICKÝCH DESKRIPTOROV MERANÝCH POMOCOU IMPEDANČNEJ TRUBICE	10
Dzuro T., Badida M., Franko Š. USE OF THERMOGRAPHY DIAGNOSTICS IN AUTOMOTIVE INDUSTRY	12
Borošová L., Badida M., Liptai P., Konkoly J. VYUŽITIE SNÍMAČA MICROFLOWN PRI MERANÍ AKUSTICKÝCH VLASTNOSTÍ MATERIÁLŮV	15
Đurovsky F., Semjon J., Baláž V., Vagaš M. INNOVATION AND IDEAS AT PRODUCTION SYSTEMS.....	17
Fedorynenko D., Sapon S., Boyko S., Kosmach O. ENERGY EFFICIENCY OF SPINDLE UNITS IN MODERN MANUFACTURE.....	18
Galyga A., Prystupa A. INTEGRATED STATE MODEL OF THE POWER LINE WIRES.....	20
Hajduk M., Koukolová L. TRENDY VÝVOJA VÝROBY PRIEMYSELNÝCH ROBOTOV.....	23
Hajduk M., Sukop M., Varga J. IMPLEMENTATION OF DC MOTOR CONTROL FOR MOBILE ROBOTICS IN THE EDUCATIONAL PROCESS	25
Varga J. THE PROPOSAL OF ELECTRO-MECHANICAL WALKING MECHANISM	25
Koukolová L., Hajduk M., Sukop M. INTRODUCTION TO THE ROBOTIC REHABILITATION SYSTEMS.....	26
Koukolová L., Sukop M., Jánoš R. THE INTERNAL POSITIONING SYSTEM FOR MOBILE ROBOTICS BASED ON ULTRASOUND	28
Špak M., Varga J., Hajduk M., Sukop M. DICE APPLICATION WITH ROBOT AND ANDROID DEVICE	29
Novomlynets O.O., Oleksiienko S.V., Berezin L.Y., Zavalna I.V. THE INVESTIGATION OF WELDABILITY OF BI2TE3 SEMICONDUCTOR MATERIAL WITH COPPER THROUGH THE NANOPOROUS INTERLAYERS	30
Peresychnyi M.I., Deinychenko L.G. THE TECHNOLOGY OF PANCAKES WITH FUNCTIONAL PURPOSE	32
Jánoš R. DEVELOPMENT TRENDS IN SERVICE ROBOTICS	34
Jánoš R., Sukop M. DESIGN OF MODULAR ROBOTS ON MULTIAGENT PRINCIPLE.....	35
Semjon J. ANALYSIS OF ROTARY POSITIONING UNITS USED IN INDUSTRIAL ROBOTS	36
Shatokhina J., Kovalev A. FEATURES OF CONTROL OF WASTEWATER.....	37
Sukop M. MOBILE ROBOT PROPOSALFOR VERIFYING BEHAVIORCHARACTERISTICS IN SLOW AND FAST MOTION.....	39
Tuleja, P. POUŽITIE PODTLAKU PRI MANIPULAČNÝCH ÚLOHÁCH	40
Vagaš M. SENSORS FOR ROBOTIZED WORKPLACES.....	42
Антонюк Т.О. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЕКТУВАННІ МУЛЬТИСЕРВІСНИХ МЕРЕЖ.....	43
Болотов М.Г., Гансєв Т.Р., Прибытько І.О., Руденко М.М. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОТИКУЛЬНОГО ЗАХИСТУ БРОНЕЖИЛЕТІВ ЯК ВІЙСЬКОВОГО, ТАК І ЦИВІЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	46
Дейниченко Г.В.,Золотухіна І.В., Федак Н.В., Федак В.І. ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ УФ-ПОХІДНИХ СКОЛОТИН.....	48
Корнієнко М. В., Корзаченко М. М., Седячко М. С. КОНСТРУКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНДАМЕНТІВ МАЛОПОВЕРХОВОЇ ЗАБУДОВИ М. ЧЕРНІГОВА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	51
Кривошеєв В.Т., Іванова Є.З., Кукуруза В.Д. Іванова І.М. ПРИ ПОШУКАХ, РОЗВІДЦІ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ РОДОВИЩ НАФТИ І ГАЗУ	54
Курмакова І.М., Демченко Н.Р., Бондар О.С. МОДЕЛЮВАННЯ ІНГІБІТОРІВ МІКРОБНОЇ КОРОЗІЇ СТАЛІ ШЛЯХОМ КОМБІНУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ФРАГМЕНТІВ У СКЛАДІ ПОЛІЦИКЛІЧНИХ НІТРОГЕНОВМІСНИХ СПОЛУК.....	57
Мельник В.Д. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ В КОМП'ЮТЕРИЗОВАНОМУ НАВЧАННІ.....	59
Мищенко М.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТЕМПЕРАТУРИ НА ПОВЕРХНЮ ФОТОЕЛЕКТРИЧНОГО МОДУЛЯ	63
Скітер І.С., Маргасов Д.В., Плахотіна Т.В. АНАЛІЗ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ КОМПЛЕКСНОГО КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ	64
Терлич С.В. ВИКОРИСТАННЯ МОДУЛЬНОЇ ОБУДОВИ ЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ НА ПЛАВУЧИХ ДОКАХ.....	67

SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Shkarlet Serhiy, Remnova Lyudmyla THE POTENTIAL OF UNIVERSITIES IN THE SUSTAINABLE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT.....	68
Коженёвски Л.Ф. БЕЗОПАСНОСТЬ ЕВРОПЫ В ПЕРСПЕКТИВЕ ИСТОРИЧЕСКИХ И СОВРЕМЕННЫХ УГРОЗ ПОЛЬШИ, СЛОВАКИИ И УКРАИНЫ.....	71
Андрушкевич Н.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	74
Белякова О.В. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	77
Вербицька А.В., Новомлинець О.О., Вершняк Г.О. РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК СПОСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	80
Гур'єв В.І., Мостова М.А. МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	83
Жильцова О.П. ЗНАЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ ДЛЯ РОЗВИТКУ РОЗПИСНОЇ ЕМАЛІ.....	85
Іванова Т.В., Євсюкова О.В., Немирівська О.Я., Остапчук Т.М. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В РАМКАХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	86
Казакевич О.М. ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ЗАСАД ТА ЦІЛЕЙ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	89
Коротков В.П. КІБЕРНЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В ПЕРЕХОДІ УКРАЇНИ НА ПРИНЦИПИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	92
Кужель В.В., Атаманчук Ю.М. КОНСОЛІДАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ.....	95
Palaščáková D., Palaščák D. YOUTH UNEMPLOYMENT AS A SOCIAL PROBLEM.....	99
Михайлюк Н.С., Михайлюк І.В. СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	101
Мініна О.В., Шадур-Никипорець Н.Т. КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	103
Острянюк Т.С. ПРОФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	106
Плотнікова М.Ф. АСИМЕТРІЇ ТА ДИСПРОПОРЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	109
Поленкова М.В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ.....	112
Роговий А.В. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	115
Самохін М.К. ПРОФІЛАКТИКА ТРАВМУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	117
Товстоліс А.І. ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	119
Чемисова Б.Г. ОДИН ИЗ МЕТОДИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ РАСЧЕТА ПРОФИЛЯ ФАКТОРНОЙ ЗНАЧИМОСТИ ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ.....	122
Чіпко Т.М. ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ АПК УКРАЇНИ.....	125
Шишкіна О.В. ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ І ЗАГРОЗ СТІЙКОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	128

INNOVATIONS IN SOCIAL WORK: PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY

Kalnytska K. SOCIAL PSYCHOLOGICAL TECHNIQUES IN WORK WITH BATTERED WOMEN AND INTERVENTION STRATEGIES FOR OFFENDERS: EXPERIENCES IN UKRAINE.....	131
Roháčová T. INOVÁCIE VO VZDELÁVANÍ ŠTUDENTOV NEEKONOMICKÝCH SMEROV SO ZAMERANÍM NA ROZVOJ PODNIKATEĽSKÝCH KOMPETENCIÍ.....	134
Бурківська Л.Ю., Григораш С.М., Гургула О.Б. ВИСВІТЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ МАС-МЕДІА.....	137
Вихованець З.С. ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОНТЕКСТУ.....	140
Дем'яненко Ю.О. НАРАВТИВНИЙ МЕТОД У НЕДИРЕКТИВНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ КРИЗОВИХ КЛІЄНТІВ.....	144
Децюк Т.М. АГЕНЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ ЯК ФОРМА ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ З МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	147
Дмитрук Л.І. УКРАЇНЦІ СЛОВАЧЧИНИ: МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ, ВИРАЖЕНИЙ В НАРОДНОМУ ОДЯЗІ.....	149
Євсюкова А.В. ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	151
Ємець Н.А. ЄДНІСТЬ ТА СУПЕРЕЧНІСТЬ МЕТАФІЗИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО АСПЕКТІВ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ.....	155
Каблова Т.Б. СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ІНТЕГРАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У МИСТЕЦТВІ.....	157
Карпова І.Г. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	161

Киселиця С.В. ГУМАНІТАРНО-ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ МИРОЛЮБНОГО СВІТОВІДНОШЕННЯ.....	164
Крук О.І. РУДИМЕНТИ ТОТАЛІТАРНОГО МИСЛЕННЯ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ.....	167
Левківська Г.П., Чернега Н.С. АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ ЧЕРЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ ДО АКТИВНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ РОБОТИ: ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ	170
Легецька Л.О. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ.....	172
Лейчук Р.М. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ..	175
Лескова Л.Ф. СОЦІАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬСТВА	178
Личковах В.А. АВТОРСЬКА ПРЕЗЕНТАЦІЯ КНИГИ «ГРЕКО-СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ДІАЛОГ КУЛЬТУР: СТАТТІ, ЕСЕЇ, АКРОВІРШІ» (ЧЕРНІГІВ, 2014).....	181
Літошенко Ю.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	184
Мазур Т.В. ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	186
Мельник А.І., Мельник О.Є. ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	188
Мельничук О.Б. ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	191
Миронюк С.В. ЗМІСТ ТА ФОРМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	192
Озьмінська І.Д. ФІЛОСОФСЬКО--АНТРОПОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ	195
Орешета Ю.В. ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ - МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ.....	198
Ревенок Д.О. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ВОЛОНТЕРСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	202
Сила Т.І. МОЖЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПРИЯННІ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ: ГРОМАДА ЯК ПРОСТІР ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	204
Скорик Т.В. УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	207
Страшко І.В. КОНТЕКСТ ПОСТМОДЕРНУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: РИЗОМА МЕРЕЖЕВОГО ПРОСТОРУ	210
Терещенко-Кайдан Л.В. ІНОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОБОТИ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ПРОЕКТУ “ДІАЛОГ КУЛЬТУР: УКРАЇНА – ГРЕЦІЯ»	214
Тополь О.В. ІГРОМАНІЯ ЯК ФОРМА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	217
Усікова Л.С. ЗНАЧЕННЯ ІСИХАСТСЬКОЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ	220
Файзулліна Г.С. МІФОПОЕТИЧНІ, ЕСТЕТИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ У ТВОРЧОСТІ П. ТИЧИНИ І В. ШЕВЧУКА	224
Федоренко В.М. СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ І ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	226
Шакун Н.В. МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ: ПЛЮРАЛІЗМ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ	229
Шевченко Г.М. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРИВЛАСНЮЮЧОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.....	232
Шлапак І.М. ИНФОРМАЦИОННЫЕ И КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ВУЗОВСКОЙ ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ.....	235

CURRENT PROBLEMS OF LEGAL SCIENCE AND PRACTICE

Апанасенко К.І. ПРО АДАПТАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ЗАГАЛЬНУ БЕЗПЕЧНІСТЬ НЕХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ	238
Берднік І.В. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	241
Бошицький Ю.Л. ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ	245
Веремієнко С.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	248
Волкова Г.Р. СИСТЕМА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	251
Головко М.Б. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ	254

Головко О.М. ДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ УКРАЇНИ.....	258
Свсюкова О.В. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИСТА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ.....	260
Керноз Н.Е. ПРОТИВОРЕЧІЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ЗАКРЕПЛЕННЯ ЯЗЫКА СУДОПРОИЗВОДСТВА В УКРАЇНЕ	263
Кобзар В.В. РЕАЛІЗАЦІЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	266
Коверзнев В.О. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ	269
Козинець І.Г. ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	272
Козинець О.Г. ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ У ПРЕЗИДЕНТСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ. ДОСВІД США	275
Колодій І.М. РАМКОВІ СТАНДАРТИ БЕЗПЕКИ ЯК ГАРАНТІЇ СПРОЩЕННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ В ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕСВІТНЬОЇ МИТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	278
Коломієць Н.В. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ВИПРАВЛЕННЯ».....	281
Кочина О.С. ПОНЯТТЯ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ	282
Лисничка І.П. СЕКРЕТАР СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	285
Литвиненко В.М. БЕЗРОБІТТЯ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....	286
Марущак Н.В. ЩОДО ПИТАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	288
Марущак О.А. СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА, ЯК НАЙЕФЕКТИВНІШИЙ ЗАСІБ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ, ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ	290
Мекшун А.Д. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРИНЦИПИ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	292
Ніщимна С.О. ПРИНЦИПИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ	295
Огородник О.Г. ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ПОЗИКОВОЇ ПРАЦІ – ДІЄВИЙ КРОК РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ	297
Олефіренко Е.О. ФОРМИ ЗАХИСТУ ШУКАЧІВ ПРИТУЛКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	301
Онищук І.І. МОНИТОРИНГОВА ТЕХНОЛОГІЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	304
Осипенко І.П. ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ.....	307
Остапенко Л.А. КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ	310
Пузирна Н.С. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ.....	313
Пузирний В.Ф. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ.....	315
Рудик В.А. ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	318
Савінова В.М. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЬНОГО СТАТУТУ	320
Селецький О.В. СКЛАДЕННЯ ПРИСЯГИ ЯК ОДНА З УМОВ ВИНИКНЕННЯ СЛУЖБОВО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ СЛУЖБІ.....	323
Сенченко Н.М. ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ – МЕТА ДОКАЗУВАННЯ.....	326
Сидоренко М.С. ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	328
Сокол М.Ю. ІДЕНТИФІКАЦІЯ НЕВПІЗНАНИХ ТІЛ ЗАГИБЛИХ У ЗОНІ АТО	330
Сташків Б.І. ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	332
Susla I.V., Polivanova O.M. THE BASIS FOR LAWFUL SECESSION IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW.....	335
Толкач А.М. ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕЛІТАРНИХ ІДЕЙ У СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ.....	337
Толкач С.М. СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?	340
Хименко О.А. ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	343
Чічкань М.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗДОМНИХ ОСІБ ТА БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	345
Шестак Л.В. ДО ПИТАННЯ ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА БАНКІВ	348

OPENING SPEECH

*Words of welcome to the Conference participants
from the Chairman of the Organizing Committee,
Rector of Chernihiv National University of Technology*

Serhiy Shkarlet

Rector of Chernihiv National University of Technology,
Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine,
Doctor of Economics, Professor

UKRAINE - EU: MODERN CHALLENGES

Modern European space is characterized by varied integration processes that determine the present and future development of society and its place in the system of international relations. Europe has always been a unique unprecedented international formation that emerged on the basis of long integration processes. Nowadays it is a leading centre of modern civilization development, which demonstrates benefits in terms of the level of development in all spheres of life.

Integration into Europe is the objectively necessary process of today. Of all the possible alternatives only European integration course is able to provide a decent place in the family of European nations; it is the movement toward priorities and values of democracy, civil society development, building of a strong socially oriented market economy, activation of innovative process of Europeanization of education and culture, providing use of renewable energy and "smart" environmental management. That is why Ukraine is focused on a pro-European course.

Ukraine's European choice reflects the vital guidelines, deep democratic traditions based on the legitimate aspirations of the citizens of Ukraine to see their country an integral part of Europe.

Ukrainian ethnos has always expressed its belonging to the European community. However, the integration of Ukraine into the EU is impossible without fruitful cooperation with partner European countries. Thanks to the support of European countries, especially the nearest neighbourhood, in the process of European integration, Ukraine feels more confident on the world stage, gradually acquiring European features, increasing European values.

Ukraine can not imagine another alternative to European integration and oncoming to the European ideas will ensure further development of Ukraine. Therefore, the European vector plays a crucial role in the development of the Ukrainian nation.

Ukraine is aware of the fact that the process of EU integration is not only the question of Ukrainian responsibility, it concerns the formation of the all-European space. It is important to understand that the accelerated innovation process of information and technology development is impossible without taking into account the environmental and social component. Emphasis of the international community on the importance of respecting the principles of sustainable development is fully justified. Indeed, any development must be sustainable, it is the only way to provide the necessary usefulness from innovations' implementation.

It is important to realize that the time has come for joint efforts to strengthen the EU as a major generator of changes and the instrument of support of initiatives towards solving urgent problems of mankind. Today it is necessary to focus on the expansion of cooperation between Ukraine and EU within the priorities: advanced achievements of modern engineering, benefits of sustainable development, environmental protection, current priorities of economics, management and social development, innovations in the social sphere, current issues of legal science and practice. Such cooperation should contribute to the implementation of systemic reforms in Ukraine, as well as ensure favourable conditions in the context of enlargement of European integration.

Ways and directions of European integration should be multidirectional, flexible and sensitive to global changes. Modern social processes are aimed at building of the European socio-cultural space. Along with the economic, political, legal cooperation, the collaboration in the field of language and culture, education and science is very important today.

In modern European aspirations of Ukraine, aimed at building civil society, support of sustainable development and opposition to global challenges, the role of education as a social institution, the indicator of society awareness and the priority of the future development has become significant.

Formation of the system of education to ensure sustainable development anticipates transition to the model of education based on a holistic approach to society, nature and technology, unity of modern social knowledge and scientific practice, the priority of innovation and humanistic ideas.

Modern higher education in Ukraine is characterized by powerful changes both in the content of education and in the educational process management structure. There are new technologies of the educational process, the relationship of researches and their practical usage, increased mobility in the international space. Therefore, modern high schools as educational and scientific systems should be based on the main principles of anticipating European education for sustainable development. Within this approach, it is necessary to develop international links in educational and scientific area and establish cooperation to improve present higher education system in the direction of its Europeanization.

Development towards Eurointegration is the dominant of Chernihiv National University of Technology (CNUT) development that builds its activity on a solid foundation of principles of sustainable development, embodying the ideas that European values inspire.

The basis of the modern concept of the University development is the preparation of highly qualified, competitive on the labour market specialists, implementation of existing and development of new information and communication technologies for teaching and research, constant modernization of research activities, extending the international cooperation and further integration into the European educational, scientific and information space.

CNUT is the first higher education institution in Chernihiv region, which joined the Magna Charta Universitatum. The quality management system has been implemented and certified at the University according to international standard ISO 9001:2009 (ISO 9001:2008). The University is a member of the Baltic University Programme, aimed at implementation of education for sustainable development. University cooperates with UNDP project "Community Based Approach to Local Development", introducing the ideas of sustainable community development and innovative education in the public interest.

Promoting the formation of students as a future talented shift in all spheres of public life, the University puts all the necessary potential and resources, opening new horizons and prospects for implementation of youth initiatives. Gifted young people from the first courses of study in CNUT have the possibility to develop educational and scientific, cultural and creative potential. Implementation of this aspect is best promoted by international student mobility. Thanks to the support of the Polish side a number of undergraduate and graduate students of CNUT have become participants of the program "Polish Erasmus for Ukraine" and have started a year training at leading universities in Poland, to study Polish language, learn the culture of the Polish people, get new experience, improve educational and scientific level, developing their own potential and bringing fresh ideas and views for the development of Ukrainian society. Students of CNUT also have the opportunity for embedded study in leading universities of Great Britain, Estonia and Bulgaria. The University actively promotes and supports students' participation in various international programs: Erasmus +, Fulbright, DAAD, UGRAD, etc.

The University is actively involved in international scientific and educational activities at a number of international scientific and educational TEMPUS projects: "Establishing Modern Master-Level Studies in Industrial Ecology", "Modernization of Postgraduate Studies on Security and Resilience for Human and Industry Related Domains", "The Acquisition of Professional and Entrepreneurial Skills Through Education and Entrepreneurial Spirit Consultations Start-Ups".

Our goal is not only to develop international relations by establishing business contacts, but also create favourable conditions for the international recognition of our scientists, teachers and students. Thus, the importance of conducting the first international research and practice conference «UKRAINE – EU. MODERN TECHNOLOGY, BUSINESS AND LAW» is caused by the need to reconsider the situation that has formed between Ukraine and the European Union, as well as to create a model of the European integration strategy of Ukraine within the Neighbourhood Policy.

Rethinking of the strategy of implementation of the Eurointegration course of Ukraine requires new approaches to implementing the European standards in different areas of social life. An important task is to raise awareness and understanding of the importance of Ukraine's European integration among the public and identify strategic development prospects toward enhanced cooperation on the territory of the European space.

Due to the difficult situation in Ukraine in the conditions of the undeclared war, international efforts must unite to ensure that the EU keep viewing Ukraine as one of the potential partners and the country from which largely depends the stability of the European region.

MODERN ENGINEERING

Baláž Vladimír, PhD., Ing.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

PROPOSAL MODULAR PALLETIZING – ASSEMBLY ROBOTIZED CELLS

Today's dynamic growth markets require highly flexible and easily modifiable and feasible manufacturing and assembly systems. This is the main reason why evolution is moving from single-purpose machines to paletizačno- modular assembly system. The modularity of us expresses the ability of composing any functional device satisfied the strength, reliability and safety conditions of mutually compatible modules using auxiliary connection elements. The degree of utilization of the individual building blocks considered assortment, expressed a high degree of modularity. This feature allows for the design affect the following important factors:

- reduce the time needed for the design,
- reduce the amount of construction work,
- simplify the manufacturing process of ordering and storage,
- reduce the range of materials,
- reduce labor content production,
- simplify the process of maintenance and repair.

The principle consists in regular palletizing, respectively. irregular depositing objects on a pallet handling. The aim is to make the best use of space, variety and thus achieve its maximum usefulness. In this method, the material still lies on the palette with which they are transported. Parts on a pallet can be stored and in several layers one above the other - stacked. Methods palletizing can be separated into:

1D palletizing: This is a storage object on a pallet in one direction. In this type of palletizing robot uses a simple control the robot with the recalculation of one grid - other coordinates are in each cycle remains constant. Palletizing is done either horizontally or vertically.

2D palletization: Objects are stored on a pallet in two directions. The two coordinates are changing and the third remains constant. The palletization is used when creating the layout object model in a single layer so. Pattern.

3D Palletizing is essentially 2D palletization by the third dimension. It is usually designed so that the patterns created from 2D palletizing is not stored on himself on several layers. The amount of cargo must comply with the terms of carrying capacity and stability of the pallet load.

Modular construction palletizing solution - the assembly cell uses a series of modular components allowing to provide the required diversity of transported products, a great variety of configurations and options.

This contribution is the result of the project implementation: Aplikovaný výskum systémov inteligentnej manipulácie priemyselných robotov s neorientovanými 3D objektmi, (ITMS: 26220220164) supported by the Research & Development operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. BALÁŽ, V.: Vizualizácia inteligentného montážneho systému. In:Acta Mechanica Slovaca. - ISSN 1335-2393. - Roč. 13, č. 2-A (2009), s. 13-16.
2. BRYAN, A.: Co-evolution of product families and assembly systems, The University of Michigan 2008
3. HAJDUK, M.: Pružné výrobné bunky, Viena Košice, 1998, ISBN 80 – 7099 – 387 – 1
4. FREI, R., M.: Validation of Requirements for attaining Evolvable Assembly Systems and a preliminary methodology for the modularization aspects, EPF Lausanne / KTH Stockholm / DU Borlänge, 2005-2006.
5. MICHELINI, R., ACACCIA, G., CALLEGARI, M., MOLFINO, R., RAZZOLI, R.: Computer-Integrated Assembly for Cost Effective Developments, CRC Press LLC/Lewis Publishers, BOCA RATON, USA, 2001, ISBN/ISSN 0 – 8493 – 0994 – 8.

Bartko Ladislav, Ing., PhD.,
Badida Miroslav, Dr.h.c. prof. Ing., PhD.,
Konkoly Jozef, JUDr. Ing.

Technická univerzita v Košiciach, Košice, Slovenská republika

VYTVORENIE METODIKY MERANIA VYBRANÝCH AKUSTICKÝCH DESKRIPTOROV MERANÝCH POMOCOU IMPEDANČNEJ TRUBICE

V Európskej únii zhruba 80 miliónov ľudí je vystavených vysokým hladinám hluku, ktoré sú neakceptovateľné, alebo vedú k prerušovaniu spánku a iným nežiadúcim vplyvom. Zhruba 170 miliónov ľudí žije v tzv. „Sivých oblastiach“, kde je hluk veľmi otravný.

Doprava spôsobuje hlavný problém v oblasti hluku. V Európe prvé limity voči hluku boli určené pre dopravu. Najdôležitejšia smernica je 70/157/EEC, limitujúca hluk pre vozidlá. Len nedávno začala EÚ regulovať hlukové emisie zo železničnej dopravy (2002). Pre leteckú dopravu sú limity postavené hlavne na medzinárodných úrovniach ICAO (International Civil Aviation Organization).

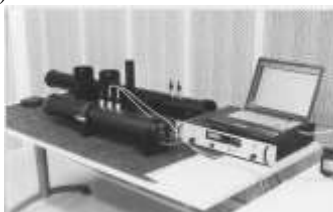
Protihlukové opatrenia pre zníženie účinku hluku z dopravy (cestnej, železničnej a leteckej), môžu byť pasívne a aktívne. Aktívne opatrenia sa snažia vzniku hluku zabrániť a pasívne opatrenia nastupujú až keď hluk vznikne. Pasívne protihlukové opatrenia možno rozdeliť do dvoch skupín a to: opatrenia zabráňujúce šíreniu akustického hluku (protihlukové clony (steny), protihlukové valy a pod.).

Pozornosť sa venuje konštrukčnému a materiálovému riešeniu protihlukových stien a ich vlastnostiam [1]. Pozornosť autorov sa sústreďuje na vývoj nových akustických materiálov vyrobených na báze recyklovaných surovín [1]. V príspevku sa prezentuje navrhnutá metodika merania vybraných akustických deskriptorov (koeficient zvukovej pohltivosti (α) a prenosový útlm (TL)) [2].

Z viacerých možných akustických deskriptorov pozornosť autorov sa sústredila na nasledujúce deskripty:

- koeficient zvukovej pohltivosti (α),
- prenosový útlm (TL).

Na meranie koeficientu zvukovej pohltivosti (α) a prenosového útlmu (TL) materiálu sú teoreticky k dispozícii dve metódy a to: metóda pomeru stojatých vln a metóda transformačnej funkcie. Autori vo svojej práci využívali metódu transformačnej funkcie. Pomocou tejto metódy možno merať koeficient zvukovej pohltivosti, koeficient odrazu, normálovú impedanciu a normálovú admitanciu. Na tejto metóde je založená impedančná trubica (obr. 1).

Obr. 1 Impedančná trubica

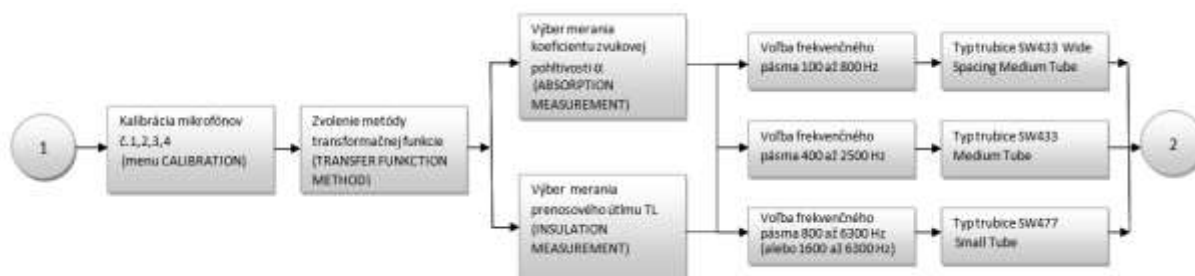
Navrhnutá metodika merania zahŕňa používanie impedančnej trubice, dve polohy umiestnenia mikrofónov a systém číslicovej kmitočtovej analýzy na určenie koeficienta zvukovej pohltivosti absorbérov zvuku pre kolmý dopad zvuku. Môže sa aplikovať aj pre určenie akustickej povrchovej impedancie alebo povrchovej admitancie pre materiály pohlcujúce zvuk. Pretože impedančné pomery materiálov pohlcujúcich zvuk sú úmerné ich fyzickým vlastnostiam, ako je napríklad odpor proti prúdeniu vzduchu, pórovitosť, pružnosť a hustota.

Táto skúšobná metóda je podobná ako skúšobná metóda špecifikovaná v STN EN ISO 10534-1 v tom, že používa impedančnú trubicu so zdrojom zvuku pripojeným na jeden koniec a so skúšobnou vzorkou namontovanou do trubice na druhom konci. Avšak metóda merania je odlišná. V tejto skúšobnej metóde sú rovinné vlny generované v trubici zdrojom zvuku a rozklad interferenčného poľa sa dosiahne meraním akustických tlakov v dvoch pevne stanovených polohách umiestnenia s použitím mikrofónov namontovaných na stene trubice alebo mikrofónom presúvaným v trubici a následným výpočtom komplexnej akustickej prenosovej funkcie, pohltením pri kolmom dopade a impedančnými pomermi akustického materiálu. Táto skúšobná metóda je určená nato, aby poskytla alternatívnu a vo všeobecnosti omnoho rýchlejšiu metódu merania ako je metóda uvedená v STN EN ISO 10534-1.

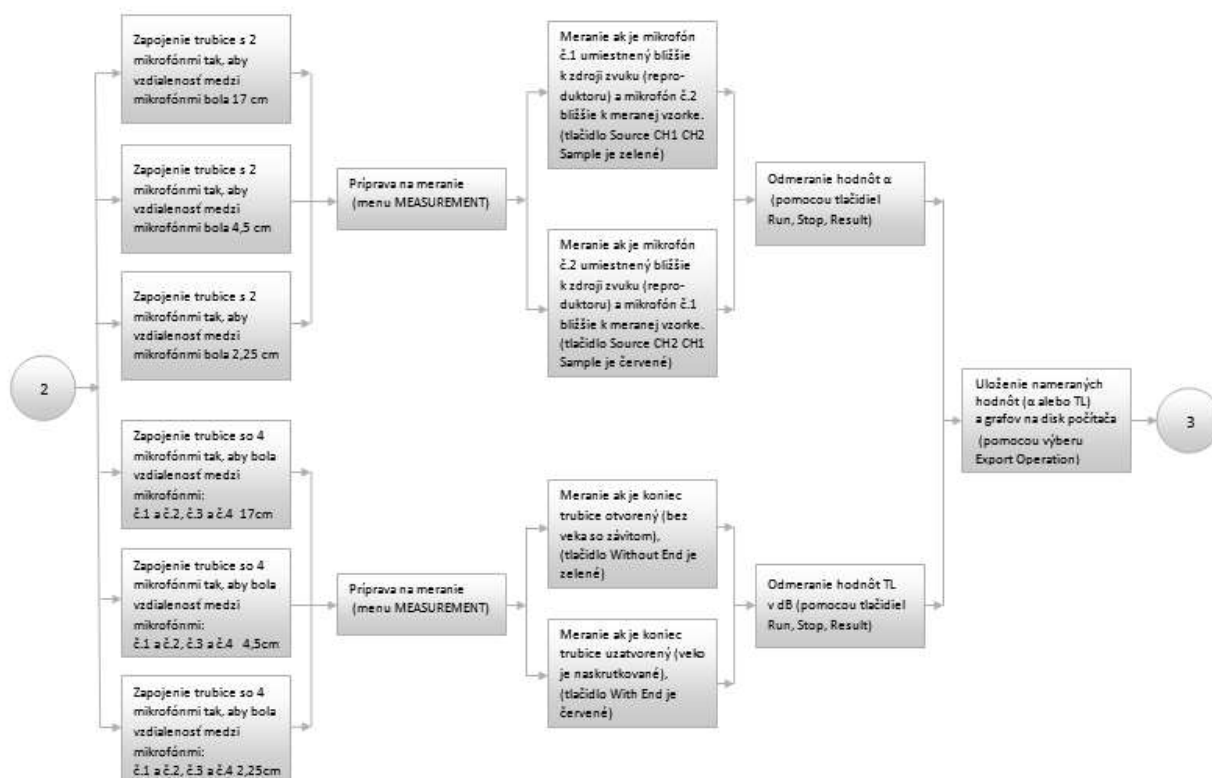
Návrh metodiky merania vybraných akustických deskriptorov pomocou impedančnej trubice a aplikáciou metódy transformačnej funkcie je uvedený na obr. 2, obr. 3, obr. 4 a obr. 5 [1], [2].

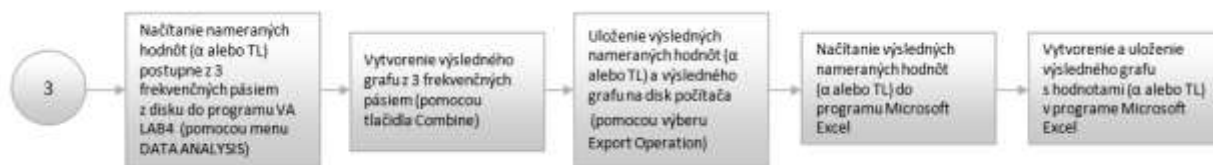
Obr. 2 Metodika merania vybraných akustických deskriptorov

Obr. 3 Metodika merania vybraných akustických deskriptorov (pokračovanie)

Obr. 4 Metodika merania vybraných akustických deskriptorov (pokračovanie)

Obr. 5 Metodika merania vybraných akustických deskriptorov (pokračovanie)

Horeuvedená metodika merania vybraných akustických deskriptorov bola odskúšaná autormi pri viacerých meraniach koeficientu zvukovej pohltivosti (α) a prenosového útlmu (TL) pre rôzne bežné aj novonavrnuté zvukovoizolačné materiály ako napr. (Ekomolitan, Recyklovaná guma a Nobasil) a rôzne hrúbky materiálov (2 cm, 3 cm, 4 cm, 5 cm a 6 cm). Tieto merania sú uvedené v použitej literatúre [1] a [2]. Týmto meraniami sa potvrdila správnosť navrhutej metodiky merania vybraných akustických deskriptorov.

Tento príspevok vznikol v rámci projektu APVV-14-0827.

Zoznam použitej literatúry

1. BADIDA, M. – LUMNITZER, E. – BARTKO, L.: Možnosti znižovania dopravného hluku. Košice: Elfa, 2011. 303 s. ISBN 978-80-8086-181-0.
2. BARTKO, Ladislav: Analýza vybraných akustických vlastností vyvíjaných materiálov vhodných pre konštrukciu protihlukových stien. Dizertačná práca, 2011. 253 s.

Borošová Lenka, Ing.,
Badida Miroslav, Dr.h.c. prof. Ing. PhD.,
Liptai Pavol, Ing., PhD.,
Konkoly Jozef, Ing.

Technická univerzita v Košiciach, Košice, Slovenská republika

VYUŽITIE SNÍMAČA MICROFLOWN PRI MERANÍ AKUSTICKÝCH VLASTNOSTÍ MATERIÁLOV

Každé zvukové pole je definované dvomi vzájomne sa dopĺňajúcimi akustickými vlastnosťami. Skalárnou veličinou, ktorou je akustický tlak a vektorovou veličinou, ktorou je rýchlosť častíc.

Microflown je akustický snímač, ktorý okrem akustického tlaku meria aj rýchlosť častíc v pružnom prostredí. Využíva sa pre meranie jednosmerných tokov, ktoré sú používané pri rýchlosti častíc od 0 Hz [3].

Microflown bol prvýkrát použitý v roku 1994 na Univerzite v Twente. Prvý výskum bol zameraný na konštrukciu a kalibráciu samotnej metódy. Neskôr sa spolupráca rozšírila aj o činnosť vedeckých skupín a priemysel, s cieľom sa rozvíjať.

Microflown je vyrobený s využitím mikrotechnológie, ktorá nadväzuje na mikroelektroniku, ktorá sa začala rozvíjať po vynáleze tranzistora od Shockley v Bellovom laboratóriu v roku 1947.

Technológia Microflown je vhodná pre riešenie akustických vlastností materiálov ako v interiéri, tak aj v exteriéri. Odrazivosť, pohltivosť alebo akustickú impedanciu, je možné zmerať za pár minút, širokopásmovo, kolmo na materiál alebo pod ľubovoľným uhlom. Umožňuje meranie akustického tlaku a akustickej rýchlosti častíc in-situ na povrchu materiálu.

Snímačom Microflown je možné merať hlavné akustické parametre v rozsahu od 20 Hz – 10 KHz. V prípade frekvenčného rozsahu 10 – 20 kHz je požadovaná špeciálna kalibrácia. V špecifických prípadoch je možné merať aj vo frekvenčnom rozsahu 0,1 – 10 kHz. [4]

Kalibrácia je v akustike týkajúcej sa Microflown nevyhnutná, pretože určuje kvalitu merania. Cieľom kalibrácie je určiť aké veľké je výstupné napätie, keď je určitý akustický signál nanosený na Microflown alebo mikrofóny. Inými slovami, je potrebné určiť aká je reakcia amplitúdy.

Kalibrácia Microflown je od klasických mikrofónov odlišná. V súčasnosti je vyvinutý piest, ktorý sa vloží na guľu kalibrátora pre kalibráciu Microflown. Samotnú kalibráciu sa odporúča vykonávať každé 2 roky. Najjednoduchším spôsobom ako kalibrovať, je s použitím referenčnej rýchlosti častíc mikrofónu. Kvôli nedostatku týchto typov snímačov je nutné použiť iné meracie zariadenie. Najvhodnejšie je použiť tlakový mikrofón, kde sa problém sústreďuje hlavne na hľadanie prostredia s konkrétnou akustickou impedanciou. Ak je akustický tlak meraný rýchlosťou častíc, vypočíta sa vydelením tohto tlaku na konkrétnu akustickú impedanciu. Ak je táto impedancia závislá na mieste a frekvencii merania nastavenia, je možné získať množstvo parametrov, ktoré merajú a vypočítajú rýchlosť častíc. [4]

Nedostatkom snímačov Microflown je:

- meranie kompletného zvukového pásma je časovo náročné, pretože je potrebné meniť niekoľkokrát vzdialenosť,
- po každej zmene je potrebné vykonať kalibráciu,
- nižšie frekvencie sú ťažšie merateľné (nižšie ako 100 Hz), hlavne v odrážavom prostredí,
- vysoké frekvencie nie je možné zmerať (nad 10 kHz),
- v blízkom poli zdroja zvuku merania snímača nie sú presné, pretože intenzita zvuku sa mení pozdĺž snímača [4].

Microflown je zložený z dvoch ultra tenkých drôtikov, sú to platinové odpory, ktoré pôsobia ako teplotné senzory. Priemer vodičov je približne $0,5\ \mu\text{m}$, vzdialenosť medzi nimi je $40\ \mu\text{m}$ a ich dĺžka je $1\ \text{mm}$. Zvýšenie teploty snímačov vedie k zvýšeniu odporu. Ak nie je prítomná rýchlosť častíc, oba snímače majú klasickú prevádzkovú teplotu asi 200°C až 400°C a všetko teplo sa prevedie do okolitého vzduchu. V prípade šírenia rýchlosti častíc kolmo cez drôty, asymetricky sa mení prenos teplôt okolo odporov. Rozdiel výsledného odporu poskytuje šírku pásma (od $0\ \text{Hz}$ až $20\ \text{kHz}$) lineárneho signálu s osmičkovou smerovosťou, ktorá je úmerná rýchlosti častíc až do hladiny 135dB . Nižšia úroveň hluku je v rozmedzí -10dB pri rozptyle pásma $1\ \text{Hz}$ až $1\ \text{kHz}$. [5]

Keďže snímač Microflown neobsahuje pohyblivé časti, nevykazuje teda žiadne rezonancie. Je veľmi dobre odolný proti extrémnym okolitým podmienkam, ako je napr. vysoká vlhkosť, nečistoty a vysoké teploty. Vyrába sa v čistých priestoroch, ktoré sa najčastejšie využívajú pri vedeckom výskume a majú nízku úroveň látok znečisťujúcich životné prostredie, ako sú prach, rôzne mikróby, aerosólové častice a chemické výpary. Tento snímač umožňuje vykonanie merania v oblastiach, ktoré sú pre tradičné snímače problémové.

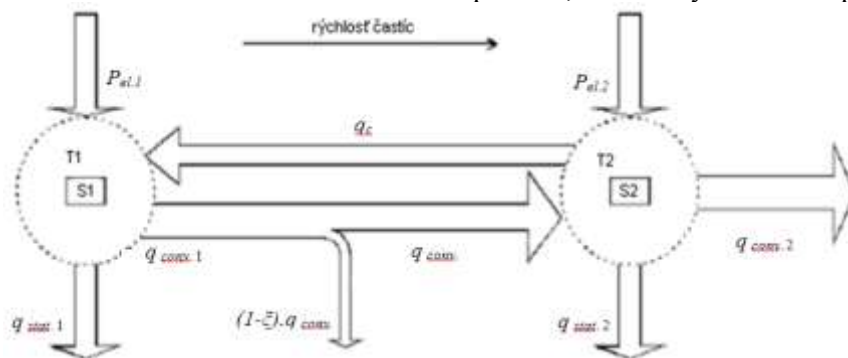
Frekvenčný rozsah pre meranie intenzity zvuku, akustický tlak a rýchlosť častíc s Microflown senzormi závisí na vzdialenosti od povrchu a metódy merania:

- rýchlosť častíc: $0,1 - 10\ 000\ \text{Hz}$,
- intenzita: $400 - 10\ 000\ \text{Hz}$,
- tlak: 20 až $10\ 000\ \text{Hz}$.

Rýchlosť zvuku nie je ovplyvnená hlukom a odrazmi. Podáva informáciu o umiestnení zdroja zvuku. Minimálna vzdialenosť odrazovej plochy pre správne meranie intenzity zvuku závisí na vzdialenosti od meraného povrchu v blízkej oblasti ($2 - 3\ \text{cm}$ od povrchu). Minimálna veľkosť vzorky pre dobré meranie absorpcie je $0,3 \times 0,3\ \text{m}$ čo je vhodné aj pre využitie a porovnanie s inými metódami, napr. metóda s využitím Kundtovej trubice. Typ použitého materiálu môže determinovať alebo znížiť použiteľný frekvenčný rozsah nastavenia na nízku frekvenciu a vysoké kmitočty, avšak podľa definície sa môže použiť každý materiál.

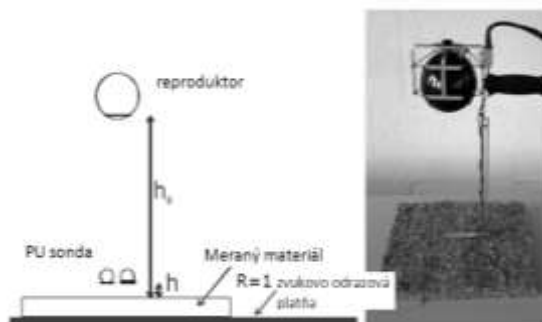
Použitie snímača rýchlosti častíc Microflown je dostupné pre všetky oblasti akustiky, kde rýchlosť častíc sa líši od akustického tlaku. Tento rozdiel sa zvyčajne pridá k poznaniu zvukového poľa, alebo zdroja zvuku, ktorý je predmetom výskumu. Rozdiely sa nachádzajú hlavne v blízkosti zdroja zvuku, alebo zvukového poľa týkajúceho sa smerovosti. Vzhľadom k pracovnému princípu Microflown, použité médium by malo byť elektricky nevodivé, pokiaľ možno s plynom podobným vzduchu. [6]

Na obr.1 obdĺžniky S1 a S2 popisujú dva teplotné snímače Microflown. Teplotné čidlá sú implementované ako platinové odpory a sú napájané elektrickým prúdom, čo vedie k prevádzkovej teplote asi $200\ ^\circ\text{C}$ do $300\ ^\circ\text{C}$. V prípade zvýšenia teploty, sa zvýši aj tepelný odpor. Keď je prítomná rýchlosť častíc, mení sa rozloženie teploty okolo rezistora. Rozdiel teplôt je meradlom pre tok. Elektrický prúd pohlcuje elektrickú energiu (P_{el}), ktorá ohrieva obe teplotné čidlá. Ak nie je prítomná rýchlosť častíc, teplota obidvoch snímačov sa zvýši do cca 200°C a všetko teplo sa odvedie do okolitého ovzdušia ($q_{stat.}$). Keď je prítomná rýchlosť častíc, konvenčný prenos tepla z oboch snímačov ($q_{conv.1\&2.}$) spôsobí pokles teploty oboch snímačov. Protiprúdový snímač však spôsobí pokles teploty. Výsledkom je teplotný rozdiel. Teplotný rozdiel je úmerný rýchlosti častíc. Nie všetky tepelné straty S1, S2 sú prospešné, určité percento (ξ) sa môže stratiť. Tento percentuálny podiel sa môže zvýšiť v prípade, ak sa snímače umiestnia viac od seba. V prípade, ak sa tieto snímače zlúčia, tento jav bude značne dominantný. Rýchlosť častíc vyvolaná teplotným rozdielom spôsobí zmenu vo vedení toku tepla a to opačným smerom. Táto spätná väzba zmení citlivosť tepelného toku. Ďalšie snímače sú umiestnené spoločne, čím sa zvýši účinok tepelného toku. [6]

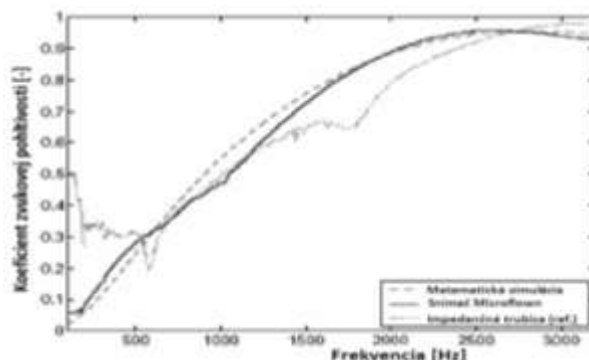
Obr. 1 Prehľad prúdenia tepla okolo snímača Microflown [6]

Pri technikách povrchovej impedancie voľného poľa môžeme využiť kombinovaný snímač akustického tlaku a rýchlosti častíc (PU). Oba tieto snímače sú umiestnené v jednom puzdre a pri meraní je potrebné ich polohovať do tesnej blízkosti od meraného materiálu. Ručné zariadenie pre meranie koeficienta zvukovej pohltivosti princípom merania akustického tlaku a rýchlosti častíc je znázornené na obr. 2 [1].

Obr. 2 Znáznornenie PU sondy a zariadenia [2]

Výsledkom takýchto meraní je frekvenčná závislosť koeficienta zvukovej pohltivosti (α). Na obr. 3 je znázornený priebeh α vzorky akustického materiálu, ktorý sa používa ako zvuko-pohltivý obklad v spotrebičoch ako sú napríklad práčky, sušičky alebo umývačky riadu. Nameraná závislosť α snímačom Microflown, ktorý bol umiestnený 2,5 cm od vzorky materiálu, je graficky porovnaná s matematicky vypočítanou simuláciou a meraním pomocou impedančnej (Kundtovej) trubice so snímačmi pre meranie akustického tlaku, teda klasickými mikrofónmi. Meranie v impedančnej trubici možno v tomto prípade považovať za referenčné, nakoľko sa táto metóda merania a hodnotenia koeficienta zvukovej pohltivosti považuje za presnejšiu.[2]

Obr. 3 Porovnanie výsledkov meraní koeficienta zvukovej pohltivosti [2]

Z výsledkov je zrejmé, že technológia Microflown je z praktického hľadiska vhodná pre stanovovanie koeficienta zvukovej pohltivosti akustických materiálov vo frekvenčnom rozsahu približne od 300 ÷ 400 Hz do 10 kHz.

Microflown je snímač, ktorý vytvára nové príležitosti v oblasti akustiky. Využívanie nových akustických a fyzikálnych parametrov umožňuje vytvárať nové aplikácie a zlepšovať už existujúce. Je odolný voči extrémnym podmienkam v okolí a nevykazuje žiadne rezonancie, pretože neobsahuje pohyblivé časti. Microflown sa využíva hlavne v prostredí, ktoré je pre klasické snímače značne problémové. Príspevok zahŕňa aj praktickú časť, ktorá sa zaoberá praktickým využitím tohto snímača pri meraní koeficienta zvukovej pohltivosti materiálov.

Príspevok vznikol na základe riešenia projektu APVV-14-0827

Zoznam použitej literatúry

1. EMIEL TIJS, HANS-ELIAS DE BREE: Recent developments free field PU impedance technique. Microflown Technologies, Zevenaar, The Netherlands.
2. Manuál a dokument: Acoustic Impedance Measurements, www.microflown.com.
3. RAANGS, R.: Exploring the use of the microflown. Proefschrift. Lochem, 2005. 242 s. ISBN 90-365-2285-4.
4. DE BREE, H-E.: The Microflown E-Book, Chapter 3: The Microflown. 37 s. [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupné na internete: http://www.microflown.com/files/media/library/books/microflown_ebook/ebook_3_microflown.pdf
5. _3_microflown.pdf>
6. DE BREE, H-E. – SVETOVOY, V. – RAANGS, R. - VISSER, R.: The very near field; theory, simulations and measurements, ICSV, 2004
7. JACOBSEN, F. - DE BREE, H-E.: A comparison of two different sound intensity measurement principles, JASA, 2005.

Dzuro Tibor, Ing.
Badida Miroslav, Dr.h.c. Prof. Ing., phd
Franko Štefan, Ing., phd

USE OF THERMOGRAPHY DIAGNOSTICS IN AUTOMOTIVE INDUSTRY

V súčasnej dobe osobné automobily staršie ako 10 rokov vykazujú vo zväčšenej miere mechanické poškodenia, hlavne motorových komponentov čo vo zväčšenej miere vedie ku zlyhávaniu motorových častí, či už externých alebo interných. [1] Vyplýva to hlavne z namáhania týchto častí vysokým teplom, tlakom, trením a pod. Spolupracovali sme pri riešení problému s benzínovým spaľovacím motorom ktorý vykazoval známky zlej kompresie nedostatočného výkonu zlého spaľovania a zvýšených emisií. Snažili sme sa vykonať diagnostiku bez nutnosti rozoberania komponentov spaľovacieho motora, akými sú hlava motora, kryt hlavy motora, tepelný štít výfukového motora a sacieho a výfukového potrubia. [6]

Každý termovíznej skúške predchádza detailné zmapovanie podmienok okolia a miesta termovízneho merania. Bol zaznamenaný vonkajší tlak vzduchu, rýchlosť vetra, vlhkosť vzduchu a ambientná teplota. Objekt merania vzhľadom na stav, v ktorom sa nachádzal, nepreukazoval žiadne známky povrchovej vlhkosti a vzhľadom na jeho umiestnenie v motorovom priestore nebol významný ani vplyv vetra, ktorý v čase termovíznej skúšky dosahoval rýchlosť $4 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$.

Predmetom termovízneho merania bol benzínový spaľovací motor typu Z5-DE DOHC 16V výroby Mazda z roku 1998 (obr. 1). Merania prebehli v kontinuálnom slede v časovom rozpätí 14 minút pri frekvencii snímkovania 10 sekúnd na jednu termovízu snímku. Týmto sme zabezpečili detailné zmapovanie tepelných oblastí bloku motora, hlavy motora a výfukového potrubia pre zistenie problémovej časti spaľovacieho motora. Skúšky prebehli pri ambientnej teplote 17°C .

Predmetný spaľovací motor bol v čase začiatku skúšok plne vychladený, aby sa dali zmapovať všetky tepelné zmeny bez ovplyvnenia okolitými objektmi, ktoré by mohli vytvárať reflexné žiarenie na povrchu meraného objektu a zároveň aby sa predišlo zakrytiu chyby prechodom tepla z už zahriatych častí spaľovacieho motora.

Obr. 1 Mazda 323F

Problémovou oblasťou bola hlavne hlava motora a výfukové potrubie, na ktoré sme sa pri meraní zamerali. Po naštartovaní spaľovacieho motora prebiehali detailné záznamy o teplotách povrchu motora, ambientnej teplote v blízkosti spaľovacieho motora a kládol sa dôraz na neprítomnosť akýchkoľvek predmetov v tesnej blízkosti, ktoré by mohli negatívne ovplyvniť termovízne snímkovanie daného objektu.

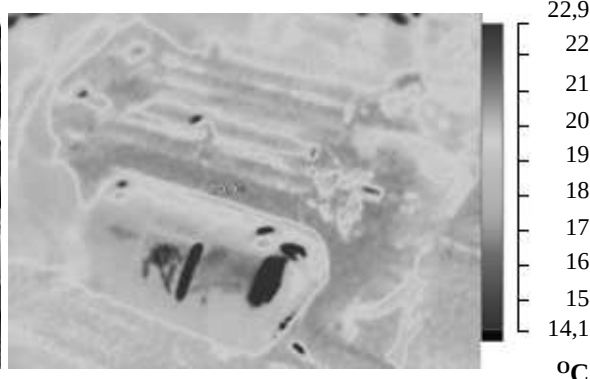
Bola vytvorená sekvencia 84 termovíznych snímok od spustenia motora po jeho plné zahriatie a otvorenie druhého chladiaceho okruhu. V momente, kedy sa druhý chladiaci okruh začal chladiť ventilátorom na chladiči chladiacej kvapaliny, bolo termovízne meranie ukončené a výsledky uložené na pamäťové médium, neskôr spracované pomocou software SmartView. [2]

Ako sa predpokladalo pri testovacej jazde pracovníkom autorizovaného servisu, motor vykazoval známky poškodenia alebo závady, ktorej diagnostika by znamenala rozobratie motora a ani to by nezabezpečilo správnosť diagnostiky len vizuálnym posúdením, alebo posúdením pomocou meracích prístrojov vo vybavení autoservisu. Časovo náročná servisná diagnostika sa takto zmenila na niekoľkominútovú záležitosť. [3]

Vo vyhodnotení sme sa zamerali hlavne na snímku plne zahriateho motora, pri ktorej boli zjavne viditeľné nedostatky. Išlo hlavne o tepelnú anomáliu v oblasti výfukového potrubia na 4. valci (obr. 2). [4]

Obr. 2 IR-fúzie

Obr. 3 Viditeľné svetlo

Vzhľadom na fakt, že motor pri emisnej skúške vykazoval zvýšené emisie a hluk výfukového potrubia, sme dospeli k záveru, že problémovým je práve štvrtý valec na základe termovíznej snímky výfukového potrubia, ktoré vykázalo nižšiu teplotu oproti ostatným trom potrubiam pod tepelným štítom (obr. 3).

Tepelné hodnoty boli porovnané a zaznamenané v tabuľke pre potreby autorizovaného servisu.

Hlavný obrázok značiek

Meno	Teplota	Emisivita	Pozadie
Stredový bod	67,5 °C	0.95	17 °C

Informácie o obrázku

	IR-fusion
Pozadie teploty	17 °C
Emisivita	0.95
Priemerná teplota	67,5 °C
Obrazový rozsah	10 °C - 105 °C
Kamera - Model	Ti10
Kamera sériové číslo	Ti10-09040479
DSP verzia	1.2.9
OCA verzia	1.2.9.0
Výrobca	Fluke
Objektív popis	20 mm
Objektív sériové číslo	-
Čas obrázku	21/5/2013 11:57:09
Rozsah kalibrácie	-25.0 °C - 125.0 °C

Obr. 4 Graf

Nastali dve možnosti chladnejšieho potrubia na 4. valci - zlý privod zapalovacej zmesi, alebo zlé horenie zapalovacej zmesi. Z tohto dôvodu prebehlo testovanie vstrekovacej rampy kvôli možným únikom paliva buď cez vstrekovacie trysky a ich tesnenia, alebo kvôli upchatiu vstrekovacích trysiek. Závada sa v tomto bode nepotvrdila. Ďalším krokom bolo testovanie kompresie motora bez spaľovacieho procesu a rozbor motorového oleja pre prítomnosť paliva. Kompresia bola v norme stanovenej výrobcom spaľovacieho motora, no olej vykazoval malé zastúpenie nespáleného benzínu. Táto skúška bola vykonaná autorizovaným servisom. [4]

Poslednou možnosťou chyby bol elektrický systém zapalovania. Keďže je automobilový zapalovací systém konštruovaný odlišne od bežných elektrických systémov, je obtiažne diagnostikovať jeho chyby pomocou termovízie. Preto sa pristúpilo ku diagnostike pomocou elektrických meracích prístrojov. Diagnostikované boli zapalovacie káble a ich odporové hodnoty, ktoré museli spĺňať hodnoty výrobcu na jeden meter dĺžky. Táto skúška vyhovela. Následne sa prešlo ku diagnostike zapalovacích sviečok a rozdeľovača. Práve v tejto oblasti sa vyskytol problém, nakoľko primárne a sekundárne vinutie cievky rozdeľovača bolo mimo stanovených hodnôt výrobcu, čo malo za príčinu celkový zlý chod motora a nízky výkon, no problémom, ktorý zapríčinil zlý spaľovací proces na 4. valci bola hlava rozdeľovača s poškodením pinom pre rozvod elektrického napätia do zapalovacieho kábla a ku zapalovacej sviečke. Po výmene týchto častí a resetovaní riadiacej jednotky motora sa táto chyba neopakovala a motor mal nielen výrazne zlepšený výkon, ale aj emisné hodnoty a spaľovacie teploty. [3]

Ako je možné vidieť na výsledkoch a priebehu merania, termovízne snímkovanie má veľký význam pri diagnostike chýb strojných zariadení bez toho, aby sa muselo takéto zariadenie dlhodobo odstaviť, alebo rozobrať. Nevznikajú zvýšené náklady spôsobené výmenou tesnení, ktoré je nutné meniť pri každom takom rozoberaní. Termovízne snímkovanie je vhodným spôsobom pre rýchlu diagnostiku a určenie závady a prispieva nielen ku správne odhadu chyby, ale aj ku ďalšiemu bezproblémovému chodu zariadení. [5]

Tento príspevok vznikol v rámci projektu KEGA č. 030 TUKE-4/2014.

Zoznam bibliografických odkazov

1. CHUPÁČ, M. - ŠIMKO, M.: Termovízia a jej využitie v praxi. Publisher: EDIS – ŽU, 2007. 110 s. ISBN 80-8070-654-8.
2. FRANKO, S.: Návrh metodiky identifikácie energetických únikov budov pomocou termovízie. Dizertačná práca. Technická univerzita v Košiciach, Strojnícka fakulta, Katedra environmentalistiky 189 p. Department of Environmental Studies, 2012.
3. NOWICKI, A.N.: Infrared Thermography Handbook, Volume 1: Principles and Practice. 2005, Norman Walker, ISBN 9780903132338. Volume 2: Applications. 2005, BINDT, ISBN 9780903132338.
4. RICHARDSON, M., & SCHOLER, R.: (1999, November), "The capabilities of thermal imagers", Fire International, 30-31.
5. TIPLER, P.: Physics for Scientists and Engineers: Electricity, Magnetism, Light, and Elementary Modern Physics (5th ed.). W. H. Freeman, 2004. ISBN 0-7167-0810-8.
6. ŽIVČÁK J., a kolektív.: Termovízna diagnostika, Vydavateľstvo: TUKE, SĽF, 2010, str. 214, ISBN: 9788055305332.

**Ďurovsky František, Ing.,
Semjon Ján, Doc., PhD., Ing.,
Baláž Vladimír, PhD., Ing.,
Vagaš Marek, PhD., Ing.**

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

INNOVATION AND IDEAS AT PRODUCTION SYSTEMS

The role of innovation is to create new products and services into the market that meet the growing needs of customers on product features, its variability, performance, efficiency, quality, reliability, durability, operation, design, as well as environmental performance. Customers prefer products with novelty, individuality, reasonable price, availability and convenience of use in accordance with the technical, economic and social progress. Dual page into the manufacturing innovation is technological innovation. Activities such as flexibility, productivity, elimination of redundant resources, job security and automation, use of the potential of knowledge workers and their creativity and other factors are sources of numerous technological innovations.

Design principles of production systems can be divided into four main stages. Each of the stages has an important function, thus any under-developed stage has a significant impact on quality of project production system.

- the first phase focuses on the compilation of data and knowledge base necessary for the development of system and its detailed analysis.
- the second phase focuses on compiling of virtual model - to determine of basic structural elements of system and their relations and functions,
- the third stage consists from compiling of constructive model - detailed design documentation,
- the fourth stage enables implementation of proposed production system at real production area.

For any innovative business - production system therefore is recommended the use of comprehensive information system. If necessary, it can be an advanced computer system or only file cabinet ideas and supporting documents. Example of an information system for innovative ideas is located in the flow chart in fig. 1.

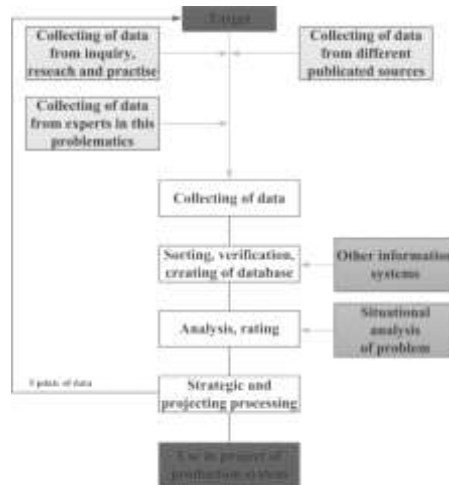

Fig. 1 Flow diagram for innovative ideas

This publication is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (ITMS: 26220220141) supported by the Research & Development Operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. Košturiak, J., Gregor, M., Mičieta, B., Matuszek, J.: Projektovanie výrobných systémov pre 21. Storočie, EDIS Žilina (2000), ISBN 80-7100-553-3
2. Hajduk, Mikuláš: Pružné výrobné bunky. Košice : Viena, 150 s.
3. Popeová V. - Cubonová N. - Uríček J. - Kumičáková D.: Automatizácia strojárskkej výroby. Žilina, 2002, ISBN 80-8070-009-5.
4. Tolnay, M., Bachratý, M., l.: Prevádzka a údržba výrobných systémov. 1. vyd. - Bratislava : FX s.r.o., 2008, ISBN 978-80-89313-39-6
5. Valenčík, Š., Stejskal, T.,: Základy prevádzky a údržby strojov. 1. vyd. Košice : SjF TU, 2009. 105 s. ISBN 978-80-553-0252-2.
6. A. Olaru: Virtual LabVIEW instrumentation, Bren Publishing House, Bucharest, (2001)
7. Smrček, J.: Prevádzka a údržba automatizovaných zariadení. Skriptá. Elfa Košice, 1996
8. Gulán, L., Bukoveczky, J.: Modularita ako podmienka vytvárania platformy, Strojárstvo, číslo 7/8/2002, str. 56 - 57.
9. Novotný, F., Horák, M.: Computer modeling of suction cup used for Windows cleaning robot and automatic handling of glass sheets. In: MM Průmyslové spektrum – MM Science Journ., 2009, s. 113-116, ISSN 1803-1269
10. Zubrzycki J., Abakumow A., Taranenko G., Taranenko W.: Badania eksperymentalne charakterystyk układu dynamicznego procesu technologicznego toczenia. In: Zagadnienia pęknięcia i skrawania materiałów plastycznych. Monografia, red. Józef Jonak. Wyd. LTN, Lublin 2008

Fedorynenko D., Doctor of Sc.

Sapon S., PhD

Boyko S., PhD

Kosmach O., PhD

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

ENERGY EFFICIENCY OF SPINDLE UNITS IN MODERN MANUFACTURE

Energy consumption reduction and energy wastage eliminating are among of the main goals in European Union. [1]. Today, only the minor part of consumed energy is used for actual value-adding process, for example modern manufacture in Europe is characterized by large unnecessary energy use in industrial sector (20-50 %) [2]. In the conditions of constant price the rise on energy carriers and rigid competition on commodity production markets increase of energy efficiency, productivity of machine-building manufacture, decrease in production cost is one of the actual global problems. The problem of effective use of power resources, increase of manufacture productivity is directly connected with machining process on machine tools and decisively influences machine-building production cost [3]. Nowadays only some modern machine tools provides accurate data on the energy their products require on all cycles of manufacture. Unfortunately, today in most case neither the tool machine manufacturers nor their customers don't have high energy efficiency of machines and production lines.

According to the data of the works [4-6] great influence on current consumption in the course of processing is made by spindle unit (about 30 %) and auxiliary machine tool units (to 60 %) from general expenses on electric power. In the same places was specified that power consumption by spindle unit and power consumption for lubricant oil inlet for its lubrication and cooling is varying in the range of 50–70 % depending on processing conditions on CNC machine. Energy efficiency of the main motion drive will

decrease if it works below rated power. On the other hand, maximum allowed power of spindle unit limits the speed of cutting and productivity of machining process.

At high-speed cutting of materials there are problems of quality maintenance of detail machining; vibration and heat stability, energy efficiency of technological machining system; work resource of guide ways, ball screws and spindle bearings [4, 7-9]. Maintenance of these indicators depends greatly on bearings of spindle unit. Application of drive bearings for specific speed increase of spindle unit has certain restrictions as balls are the source of vibrations [10] which increase proportionally to the square of angular speed of spindle running. Besides, when rotational speed is higher than 150,000 rpm, lifetime of rolling elements of bearings decreases significantly and can be as short as 6-8 weeks [11]. In the works [12–14] was stated that hydrostatic bearings, which together with increase of machining reliability and productivity allow providing of exclusively high indicators of detail machining quality which compared with other types of spindle supports, are the most perspective type of spindle bearings for realization of high-speed machining. Only hydrostatic spindle combines ultra-high accuracy and high effectiveness in vibrations suppression.

It is commonly known that energy efficiency of spindle unit will decrease at growth of the cutting speed which is caused by increase of mechanical and hydraulic energy friction losses. According to the data [15] it is established that power losses in high-speed (it is more 100,000 rpm) spindle knots with hydrostatic supports increase in 3-4 times in comparison to low-speed ones (to 4,000 rpm) and make about 30 % from spindle drive power.

Thus, there is a contradiction in technological machining system between simultaneous maintenance of high indicators of productivity and energy efficiency of machining processes on machine tools. Overcoming of the specified contradiction is an actual problem of machine-building manufactures, the solution of which will allow to raise essentially energy efficiency of machining processes and to reduce production cost.

Development of new technology of cutting of difficult-to-machine materials on machine tools is expected on the basis of use of energy-efficient designs of adaptive hydrostatic spindle bearings which work with insignificant power friction losses (no more than 10 % from cutting power) simultaneously providing speed factor indicator – to 2.5 million $n \times d$.

The disadvantage of most existing spindle units is that the bearing pockets form does not allow obtaining the full effect of hydrodynamic bearing capacity, thus reducing its speed factor [16, 17].

To increase the efficiency of machining processes was suggested improvements adjustable radial hydrostatic bearing pockets by performing spherical bearing for which was supplied the compressed fluid through adjustable valves, thus it allows to increase bearing rapidity [18].

Performance of spherical bearing pockets can reduce the energy loss caused by abrupt change in shape of the flow resistance, which reduces energy losses to the viscous friction with increasing of rotor speed.

The basic component of adjustable radial bearing of dynamic and hydrostatic bearing is the housing. In holes of housing with tension is set sleeve with two conical bands on the inner surface that interact with conical elastic bands of hydrostatic bushing. Hydrostatic bushing made of longitudinal grooves system of curved profile, between which formed five pockets. In addition, bushing has the guide sleeve and belt tongue that orient it in the case. Axially stationary sleeve fixed by flange.

Adjustable radial dynamic and hydrostatic bearing works as follows. The working fluid pressure supplied through choke and throttle washer pockets to hydrostatic bushings, where the carrier layer fluid support the rotor in certain position. Drainage of the pockets is due to jumper that acts as throttling element and by changing of the radial clearance can to regulate the stiffness of the bearing and fluid flow. Adjust the size of the radial clearance in the bearing perform by rotating of nut in the end of the housing, which provides axial displacement of hydrostatic sleeve. It is in contact with the internal conical bands of conical surfaces bushings that deformed and reducing or increasing the clearance between the rotor and jumper of hydrostatic elastic sleeve.

When using the hydrostatic bearing mode supply compressed fluid through adjustable valves spending to five pockets of hydrostatic bearing sleeve, i.e. adjustable valves spending establishing on permanent capacity. If you exceed the speed of rotation of the rotor certain limit, which is set by the program, micro-processor controller gives the command to stop the flow of oil into pockets that are fed through the valves by overlapping. In order to cool the working fluid at working in high speed through the oil valve enters to the lower bearing pocket. Thus, this bearing works in the hydrodynamic lubrication regime.

The use of adjustable valves of energy consumption for bearing supply allow to reduce supply in the working bearing at increasing of rotor speed, thus such bearing turns to the hydrodynamic mode, thus reducing of the energy losses as at viscous friction and for the flow of the working fluid. This provides increase of rapidity and reduce of bearing power consumption that associated with moving friction surfaces.

When using a hydrostatic bearing mode bearing is compressing fluid through adjustable consumption valves to five hydrostatic bearing pockets.

In comparison to existing analogues of spindle fluid bearings application of new designs of fluid hybrid bearings with special low-viscous lubrication will allow to raise power efficiency of machining on metal-cutting machine tools within 30 %.

Application of mechatronic control systems of spindle position and special oil lubrication and cooling systems will allow carrying out effectively both rough and finish work with difficult-to-machine materials, providing radial error motion to 0.1 micrometer and possibility of smooth change radial stiffness in limits to 300 N/micrometer depending on load and speed of spindle running.

References

1. Directive 2005/32/EC of the European Parliament and of the Council. – Official Journal of the European Union, 2005. – pp. 191/29 – 191/58.
2. Energy and eco-efficiency of machine tools, processes and handling equipment. – ENEPLAN Report. – 2011. – 119 p.
3. Gutowski T., Dahmus J., Thiriez A. Electrical Energy Requirements for Manufacturing Processes, 13th CIRP International Conference on Life Cycle Engineering, Leuven, 2006.
4. Electrical Energy Requirements for Manufacturing Processes. – 2011. – Website: http://www.heidenhain.us/enews/stories_1011/MTmain.php. (10.2011)
5. HMC Increases Energy Efficiency. – 2015. – Website: <http://www.mmsonline.com/products/hmc-increases-energy-efficiency>.
6. Energy efficiency in machine tools. Bosch Rexroth AG Technical review. BRC/MKT1; K-HP. 2014.
7. King R. Handbook of High-Speed Machining Technology. – Springer, 1985. – 472 p.
8. EC - 7th Framework Programme. Challenge 6: ICT for Mobility, Environmental Sustainability and Energy Efficiency. Deliverable D3.3: "Design for energy efficiency". Estomad Project. 2012.
9. The application of High Speed Machining. – Website: http://www2.coromant.sandvik.com/coromant/pdf/dm_articles/hsm6_12.pdf.
10. MORI, M. High-Speed Tapered Roller Bearing for Machine Tool Main Spindles / M. MORI, T. KOBAYASHI // NTN Technical review. – No.74. – 2006. – pp. 16–23.
11. Elka Precision. – Website: http://www.elkprecision.com/hydrostatic_spindles.html
12. Kane, R. Surface Self-Compensated Hydrostatic Bearings. Thesis for a Doctor's of Philosophy Degree in Mechanical Engineering: Massachusetts Institute of Technology, 1999. – 138 p.
13. Zelinski, P. High speeds spindle of high power on hydrostatic supports / Modern machine shop. – 2001. – vol. 73. – No 11. – pp. 104 – 108.
14. HYDROSTATIC BEARING SYSTEMS. – 2011. – Website: http://www.zollern.de/fileadmin/Upload_Konzernseite/Downloads/Brochueren/Casting_and_Forging/ZOL-HydrostatLager11-engl-z525.pdf
15. Over 30 years experience in High Speed Cutting. – 2005. – Website: <http://www.ibag.se/download/Catalogue.pdf>
16. Hydrostatic spindle. – Website: http://hyprostatik.de/fileadmin/inhalte/pdfs/hydrostatic_spindles.pdf
17. CBN Hydrostatic Grinding Spindle Systems. – 2012. – Website: <http://www.tacrockford.com/pdf/240.520/240520-cbn-hydrostatic-grinding-spindle-system.pdf> (2012.11.01)
18. Patent №89288 | Authors: Fedorynenko D., Habibulina A., Sapon S. | Published: 10.04.2014 | MPC: F16C 32/06

Galyga A., PhD student,

Prystupa A., PhD

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

INTEGRATED STATE MODEL OF THE POWER LINE WIRES

The accounting for power losses in electric networks are very important and actual problem. Losses in power lines represent more than 50% of total losses. Acting in Ukraine methods of calculating losses used simplified models, which leads to large errors in the calculation.[5]

The increasing of computing power and integration of primary measuring converters into a database and software systems for energy management can improve the accuracy of calculation of losses through the use of more complicated models of power lines.

Integrated state model of the power line wires proposed for the calculation of losses. This model takes into account the cumulative effects of external factors, electrical and mechanical loads, lifetime on the geometric parameters of the wire (length, cross-section). The change in length and cross-section of the wire leads to a change in its resistance, and therefore a change in loss.

The model includes the following components: mechanical component, electromagnetic (electrical) component, temperature component, component of corrosion surface of the wire.

Mechanical component of the model defines the calculation of mechanical stress in the wire from the equation of state, given the stress relaxation from wires creep and change physical and mechanical constants of aging.

Electromagnetic component of model regulates active resistance calculation, considering surface effect and proximity effect [3].

Temperature component characterizes dependence of the surface temperature of the wire from external factors and current loads [2].

Component of corrosion determines the irreversible processes associated with a decrease in cross-section of wire due to electrochemical corrosion processes [4].

Calculation of mechanical stress and length of wire in spans made using the equation of state of the wire [1]:

$$\sigma - \frac{\gamma^2 E l^2}{24 \sigma^2} = \sigma_0 - \frac{\gamma_0^2 E l^2}{24 \sigma_0^2} - \alpha E (\theta - \theta_0), \quad (1)$$

where σ_0, σ – tension in the wire at the beginning and end of the time interval,

γ_0, γ – specific external mechanical load on the wire at the beginning and end of the time interval,

l – length of the span,

E – modulus of elasticity,

α – coefficient of linear expansion of the material of wire,

θ_0, θ – temperature wire at the beginning and end of the time interval.

Length of wire in the span defined in equation [1]:

$$L = l + \frac{\gamma^2 l^3}{24 \sigma^2}, \quad (2)$$

Wires creep (deformation over time as a result of the constant action of external loads) is proposed to evaluate the following equations [3]:

for steel core of the wire:

$$\Delta l_c (cm) = 7 \cdot 10^{-18} \cdot e^{0,02(\theta_{cm} - 20)} \cdot \sigma_{CT}^{4,7} \cdot t^{0,13}, \quad (3)$$

for aluminum part of the wire:

$$\Delta l_{al} (al) = 9 \cdot 10^{-6} \cdot e^{0,03(\theta_{al} - 20)} \cdot \sigma_{al}^{1,3} \cdot t^{0,2}, \quad (4)$$

where θ_{cm}, θ_{al} – temperature of the wire (steel and aluminum respectively) at the beginning and end of the time interval,

σ_{al}, σ_{cm} – tension in the wire (aluminum and steel respectively) at the beginning and end of the time interval,

t – the time interval of relatively constant parameters (stress and temperature).

The total creep is the same as for steel core and aluminum parts for wire because the amount of wires are hard in anchor spans of power line [3].

Elastic and inelastic deformations during the time interval are added. Then the tension in the wire with "relaxation" which due to creep are calculated.

Influence of the temperature and mechanical stress in the wire lead to effects associated with aging and material change his physical and mechanical parameters (Young's modulus, Poisson's ratio, size limit stress and strength characteristics). Therefore, the physical and mechanical parameters included in the equation of state of the wire require clarification.

The calculation of the surface temperature of the wire is based on the heat balance equation [2]:

$$q_c + q_r = q_s + I^2 R(\theta), \quad (5)$$

where q_c – the amount of heat convection assigned from the wire,

q_r – the amount of heat radiation from the wire assigned,

q_s – the amount of heat given the wire by solar radiation,

$R(\theta)$ – conductor resistance as a function of temperature.

The output value of calculation is the surface temperature of the wire.

As a result of external factors on the wire, there are irreversible processes associated with changes in the diameter (corrosion). In general, the corrosion process is described by the following equation [5]:

$$\Delta d = d_0 - \Delta d_0 T_k, \quad (6)$$

where d_0 – the initial diameter of the wire,

Δd_0 – reducing the diameter of the aluminum wire,

T_k – the time interval.

Corrosion processes occurring in the wire under the influence of atmospheric factors. They determined by the coefficient Δd_0 . Dependence this coefficient from external factors needs careful research.

Electrical component includes the calculation of active resistance with adjusting the value of active resistance from temperature wire and reduce the transverse dimensions [3].

$$R = \frac{4\rho_{20} \cdot (1 + \alpha(t - 20)) \cdot k_m f(A)}{\pi \cdot d^2}, \quad (7)$$

where ρ_{20} – resistivity of the material at 20°C

d – the diameter of the wire

t – the temperature wires surface,

$k_m f(A)$ – coefficient taking into account the surface effect and proximity effect, as a function of current density.

Integrated model includes variables (surface temperature wire, wire diameter) that are common to all components of model. They are output to one of the components and input to another. The structure of connections between the components of model is shown in Figure 1.

Modeling wire mode is iterative way, because the physical processes and deformation occurring in the wire are additive. Input parameters for the simulation (first iteration) form the surface temperature of the wire. Then value of active resistance specified by solving system equations, including equations (5) and wire temperature state equation (7). The temperature of the wire is passed to mechanical component, where mechanical stress and geometry changes calculated by solving equations (1) - (4).

Also, temperature of the wire is passed to component corrosion, and amends the value of the cross section of wire.

The final values temperature and wire diameter, adopted for the time interval, taken initial next interval.

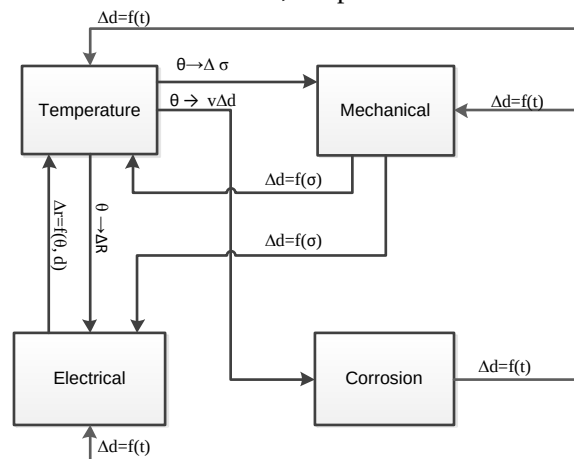

Figure 1 - The structure of connections between the components of model

The influence of surface effect, changes in physical and mechanical material constants wire by external factors and the determination of the time interval for averaging effect are most important factors, which determine the accuracy of calculating power losses. Further researches will be focused on refinement of these effects.

References

1. Крюков К.П., Новгородцев Б.П. Конструкции и механический расчет линии электропередачи. – 2-изд. перераб. подп. – Л.: Энергия. Ленингр. отд-ние, 1979, 312с., ил.
2. IEEE Standard for Calculating the Current-Temperature of Bare Overhead Conductors. IEEE Standard. Approved 16.11.2006. New York: IEEE-SA Standards Board, 2006. 69p.

3. V.Klipovic-Gledja, V.T. Morgan and R.D. Findlay. A UNIFIED MODEL FOR PREDICTING THE ELECTRICAL MECHANICAL AND THERMAL CHARACTERISTICS OF STRANDED OVERHEAD-LINE CONDUCTORS [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ieeexplore.ieee.org/xpl/login.jsp?tp=&arnumber=405632&url=http%3A%2F%2Fieeexplore.ieee.org%2Fiel2%2F3218%2F9123%2F00405632.pdf%3Farnumber%3D405632>

4. Шкрабец Ф.П. Влияние коррозии алюминия на электрические параметры ЛЭП / Ф.П. Шкрабец, П.Ю. Красовский // Гірнича електромеханіка та автоматика: наук.-техн. зб. – 2007. – Вип. 79. – С. 36-39.

5. Галюга, А.В. Щодо уточнення розрахунку технологічних витрат електричної енергії / А.В. Галюга, А.Л. Приступа // Збірник матеріалів науково-технічної конференції: тез. конф. Фізика, електроніка, електротехніка / Сумський державний університет. – Суми, 2014. – 182с.

Hajduk Mikuláš, Prof. Ing., PhD,

Koukolová Lucia, Ing., PhD

Technická Univerzita v Košiciach, Košice, Slovakia

TRENDY VÝVOJA VÝROBY PRIEMYSELNÝCH ROBOTOV

Rok 2010 je označovaný za rok silného návratu vo výrobe priemyselných robotov. Vyplýva to z toho, že v roku 2009 poklesla ročná inštalácia robotov na 60 000. Naproti tomu v rokoch 2005-2008 sa vo svete inštalovalo ročne niečo viac nad 100 000 priemyselných robotov. Avšak v roku 2010 počet inštalovaných priemyselných robotov dosiahol číslo 140 000 a od tohto roku každý rok stúpa počet nasadzovaných robotov. V roku 2014 podľa odhadu IFR (International Federation of Robotics) je to viac ako 180 000. Predpoklad na rok 2015 je dosiahnutie magickej hodnoty 200 000 inštalovaných priemyselných robotov.

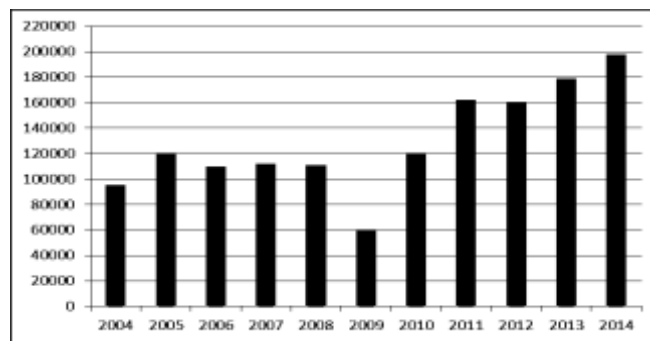
V popredí svetového vývoja robotiky sú Japonsko, USA, Európa a Južná Kórea. USA dominujú v servisnej robotike na vojenské účely mobilnými robotmi typu off-road. Sú jedineční v robotoch pre vesmír a vo vývoji interplanetárnych robotov. Zaujímavosťou je, že USA nedominuje v priemyselnej robotike, a to aj napriek tomu, že prvé roboty boli vyrábané v USA (General Motors, Cincinnati Milacron, Westinghouse a General Electric). K známym výrobcom priemyselných robotov v USA dnes patria len Adept a San Jose-based Company.

V Japonsku a v Južnej Kórei sú široko rozvinuté aktivity výskumu a výroby servisnej robotiky, do ktorej kategórie patria aj humanoidné roboty. Sú to predovšetkým roboty určené pre domácnosť, na zábavu či záchranu. Ukazuje sa, že to bude v najbližších 10 rokoch jeden z najobchodovanejších tovarov. Japonsko a Južná Kórea vidia ďalší veľký potenciál vo vývoji robotov pre starostlivosť o starších ľudí. Japonsko je už tradične silné v priemyselnej robotike. Dominantní výrobcovia priemyselných robotov sú:

V Európe dominujú priemyselné roboty a v rámci servisnej robotiky prevláda orientácia na mobilnú robotiku, a to transport a logistiku hlavne vo vonkajšom prostredí (in urban environment). Druhou oblasťou sú roboty na spoluprácu s človekom. Európa je lídrom vo výrobe a nasadzovaní priemyselných robotov (s 33 % zastúpením). V Európe je okolo 15 významných firiem vyrábajúcich priemyselné roboty (KUKA, ABB, REIS, SCHUNK, STAUBLI, PROMOT, COMAU, CLOOS, FATRONIC).

V týchto dominantných oblastiach je niekoľko národných a medzinárodných programov na výskum robotiky. USA prijalo v roku 2009 dokument Robotics and Automation Research Priorities for U.S. Manufacturing, v ktorom zdôrazňuje, že robotika je kľúčom k transformácii výroby na dosiahnutie vysokej konkurencieschopnosti. V Japonsku majú veľké firmy vlastné programy rozvoja nových riešení a aplikácie robotov. Tiež v Európe je čoraz viac výskumných programov orientovaných na robotiku.

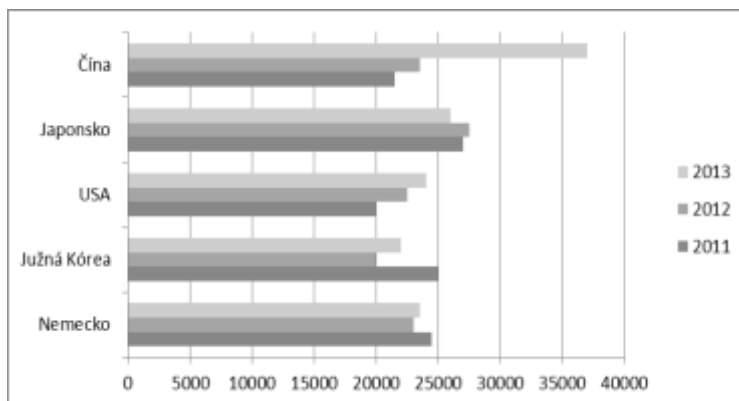
V 50-tych rokoch až do začiatku 90-tych rokov počet inštalovaných robotov dosahoval nárast na úrovni dvojnásobku za každé 3 roky. V rokoch 1992-1994 došlo k stagnácii, štatistika zaznamenala až 30% pokles oproti predpokladu prognózy. Ako dôvod sa uvádza nasýtenosť v tradičných oblastiach aplikácií – zváranie, obsluha strojov. Výrobcovia na tento vývoj reagovali znížením cien robotov, čo následne otvorilo oblasť ich nasadzovania aj pre menšie prevádzky, ale tiež aj výmenu starých robotov za nové. V nasledovnom období sa mení prístup k nasadzovaniu robotov, tie sa zdokonaľovali tak v konštrukcii, pohonoch ako aj v riadení čo otvára širšiu oblasť ich aplikácií. V období rokov 2005 -2008 sa počet nových aplikácií v podstate ustálil na hodnote okolo 100 000 každý rok. V roku 2009 nastal dramatický pokles na 60 000 inštalácií robotov. Avšak následný rok 2010 je už označovaný za silný návrat k priemyselnej robotike. V tomto roku sa vyrobilo dvojnásobok robotov oproti roku 2009. Nasledujúce roky 2011-2013 bol nárast na 160 000 – 180 000 predaných robotov. Hlavným dôvodom prudkého nárastu nasadzovania robotov od roku 2010 je najmä rýchly rozvoj automatizácie pre udržanie konkurencieschopnosti dosahovania vyššej produkcie a zabezpečenie kvality. V roku 2014 je to niečo málo pod 200 000. V roku 2015 sa očakáva prekonanie magickej hranice 200 000 robotov, obr. 1.

Obr. 1 Predaj priemyselných robotov vo svete v rokoch 2004 až 2014

Vzostupný trend sa predpokladá aj v nasledujúcich rokoch. Tento trend sa opiera najmä o dynamický rast trhu a nasadzovania robotov najmä v Číne, Južnej Kórei, v štátoch ASEAN ale aj v Afrike. V Afrike bolo v roku 2013 predaných viac než 700 priemyselných robotov, čo je nárast o viac ako 80% oproti roku 2012. V Európe sa predalo 43 000 robotov čo je o 5% viac ako v roku 2012. V Amerike to bolo o 8% viac t.j. 30 000 robotov. Viac ako polovica všetkých robotov t.j. 100 000 bolo predaných v Ázii, Austrálii a na Novom Zélande.

Najväčším odberateľom priemyselných robotov je už tradične automobilový, elektrotechnický a kovospracujúci priemysel. V roku 2013 dodávky priemyselných robotov do automobilového priemyslu vzrástli oproti roku 2012 o 5% na rekordných 70 000 robotov, čo predstavuje 40% všetkých robotov vyrobených v roku 2013. Najviac robotov za obdobie 2011-2013 sa inštalovalo v Číne, Japonsku, USA, Južnej Kórei a Nemecku, obr. 2. Nárast inštalácie priemyselných robotov v spomínanom období bol aj v krajinách ako sú Tchaj-wan, India, Mexiko. Z Európskych krajín nárast zaznamenali najmä Taliansko a Španielsko.

Obr. 2 Vývoj dodávok priemyselných robotov na najväčších trhoch vo svete v rokoch 2011-2013

Robotika dnes predstavuje jednu z najdynamickejšie sa rozvíjajúcich oblastí. Široké aplikačné možnosti robotov sú podporované zvládnutím ich konštrukčného riešenia na báze modulárneho princípu umožňujúceho stavbu rôznych kinematických konfigurácií tak robotov ako aj efektorov.

Do roku 2017 sa predpokladá, že v Číne bude pracovať viac priemyselných robotov ako v Európe či USA. Predpoklad je že to bude viac ako 400 000 priemyselných robotov. V USA sa predpokladá, že to bude 300 000 a v Európe 340 000 robotov.

Tento príspevok vznikol vďaka podpore v rámci projektu: 059TUKE-4-2014 "Rozvoj kvality života, tvorivosti a motoriky hendikepovaných a starších osôb s podporou robotických zariadení".

Literatúra

1. Hajduk, M., Jánoš, R., Sukop, M., Tuleja, P., Varga, J.: Trendy vývoja v priemyselnej robotike. In: ATP Journal, ISSN 1336-5010.
2. Hajduk, M.: Theeraofmassiveuseofrobots. In: MM ScienceJournal. No. october (2011), p. 340-344. - ISSN 1803-1269.
3. Vagaš, M., Hajduk, M., Semjon, J., Páchniková, L., Jánoš, R.: Theview to thecurrent state ofrobotics. In: AdvancedMaterialsResearch. Vol. 463-464 (2012), p. 1711-1714. - ISSN 1022-6680.
4. Hajduk, M.: New TrendsofIndustrialRoboticsDevelopment. In: InternationalScientificHerald. Vol. 3, no. 2 (2012), p. 62-68. - ISSN 2218-5348
5. www.ifr.org

Hajduk Mikuláš, Ing., PhD., prof.,
Sukop Marek, Ing., PhD., doc.,
Varga Jozef, Ing., PhD.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

IMPLEMENTATION OF DC MOTOR CONTROL FOR MOBILE ROBOTICS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

This article originated as experience with the application of new software tools for teaching programming microprocessors. These microcontrollers are in service robotics as the main computing and control units.

Article consists of three parts:

- Introductory section explains the use and benefits of software Flowcode to teaching PROCESS mobile robotics. This is a software deployment especially for students who are not focused on software development. These students do not speak any programming language and it would require a lot of effort to learn it.
- Part of the application, where we explained the simple example of using one software application dc motor and its control.
- The final part is based on the evaluation of the contribution of the educational process for students focused on the development of other parts of the robots as part of the software.

What is Flowcode:

- Flowcode software allows you to quickly and easily develop complex electronic and electromechanical systems. The graphical programming tool allows even those with little experience to develop complex electronic systems in minutes [1]
- Flowcode is one of the world's most advanced environments for electronic and electromechanical system development. Engineers use Flowcode to develop systems for control and measurement based on microcontrollers, on rugged industrial interfaces or on Windows compatible personal computers [1].
- In our opinion Flowcode in conjunction with Arduino and its sensory and motion units is very suitable for the development of applications in mobile robotics. This connection Arduino with Flowcode is generally preferred for use in mechatronics.

Fig. 1 Electromechanical components example in Flowcode

This contribution is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (ITMS: 26220220141), activity 2.2, supported by the Research & Development operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. <http://www.matrixtsl.com/flowcode/>
2. <http://www.robosoccer.sk/>

Jozef Varga, PhD., Ing.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

THE PROPOSAL OF ELECTRO-MECHANICAL WALKING MECHANISM

The first attempt to create swivel walker was experiment for children with amputate lower limbs, tested on University of California in 1963. It consists from base plate, pile and rocking plates (feet). This experiment was unsuccessful and don't carry progress of children with disabilities. Child was progress very slowly and the movement was very hard for physical condition. Nowadays we are create Swivel Walker with electromotoric module. In this contribution is described design of Swivel Walker with electromotoric module and its motion analysis. At first is described principle of functionality Swivel Walker and next is

described construction of swivel walker. Mechanical solution was very difficult and it was main reason for purpose of electromotoric module, which facilitates movement and reduce effort of people with disabilities. At last is described fully motion of swivel walker in X, Y and Z plane.

The first principle of function movement of swivel walker is shown on Fig. 1. The human subject need transmit Center of Gravity (next CoG) from one side to another side and then rotate with using only inertial force about vertical axis of foot plate center.

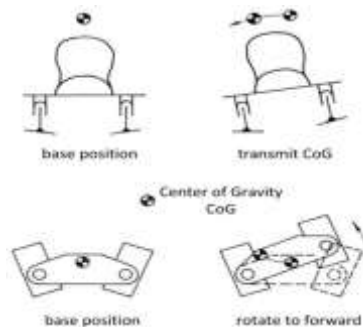

Fig. 1. Principle of functionality Swivel Walker

From analysis of deficiencies of mechanical swivel walkers focus for ideal function was create proposal of electromotoric module for swivel walker, shown on Fig. 2.

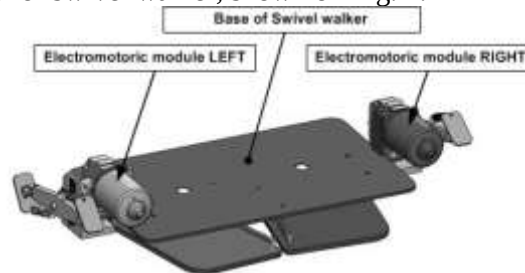

Fig. 2. Swivel Walker with electromotoric module

This contribution is the result of the project implementation: KEGA – 059TUKE-4/2014“Rozvoj kvality života, tvorivosti a motoriky hendikepovaných a starších osôb s podporou robotických zariadení”, supported by the Research & Development operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. BUTLER PB, FARMER IR, POINER R, PATRICK JH.: Use of the Orlau swivel walker for the severely handicapped patient, *Physiotherapy*. 1982 Oct;68(10):324-6.
2. KNOFLÍČEK, R., HALTMAR, M.: Konštrukcia mobilných robotov (1-5), *MM-Priemyslové spektrum* č.2-6/2000
3. ČIRIP, M; HAJDUK, M.: Návrh stabilizácie a matematických modelov kráčania humanoidných robotov : písomná práca k dizertačnej skúške, Košice, 2010. - 47 s
4. HAJDUK, Mikuláš - BALÁŽ, Vladimír - SUKOP, Marek: Sorting workstation with colour sensors. In: SAMI 2005 : 3rd Slovakian-Hungarian Joint Symposium on Applied Machine Intelligence, Herľany, Slovakia January 21-22, 2005 : Proceedings. Budapest : Budapest Polytechnic, 2005. p. 353-357. ISBN 963-7154-35-3

Koukolová Lucia, Ing., PhD., prof. Ing.

Hajduk Mikuláš, PhD., doc. Ing.

Sukop Marek, PhD.

Technical University of Kosice, Košice, Slovakia

INTRODUCTION TO THE ROBOTIC REHABILITATION SYSTEMS

It is a general assumption that robotics will play an important role in therapy activities within rehabilitation treatment. In the last decade, the interest in the field has grown exponentially mainly due to the initial success of the early systems and the growing demand caused by increasing numbers of stroke patients and their associate rehabilitation costs. As a result, robot therapy systems have been developed worldwide for training of both the upper and lower extremities.

The goal of rehabilitation exercises is to perform specific movements that provoke motor plasticity to the patient and therefore improve motor recovery and minimize functional deficits. Movement rehabilitation is limb dependent, thus the affected limb has to be exercised.

Robotics for rehabilitation treatment is an emerging field which is expected to grow as a solution to automate training. Robotic rehabilitation can:

- replace the physical training effort of a therapist, allowing more intensive repetitive motions and delivering therapy at a reasonable cost, and
- assess quantitatively the level of motor recovery by measuring force and movement patterns.

With the increasing performance level of medical interventions and of daily comfort, the population's life expectancy is increasing, too. It is estimated that, in the EU member states, the proportion of the population aged more than 65 years will grow, from 17.4% in 2010, to 30% in 2060. Europe is facing the ageing of the all population. The number of those aged of 80 years or more will triple from 2010 to 2060, while the general population will have a decreasing trend in numbers [3]. Unfortunately, this means, on one hand, the increasing proportion of neurological, locomotor, heart and lung chronically affected persons and individuals with disabilities of different degrees. Heart disease and stroke will become the leading cause for disability worldwide in the next 10 years. The World Health Organization asserts that we have 15 million new strokes per year, 5 million of the stroke survivors live with a permanent disability, many of them failing to regain any degree of functionality of their upper limbs [4]. Disabling pathological conditions and trauma may occur no matter the age. And disability means decreased quality of life, in all aspects. Disabilities affect 15% of the European population. That means one of four Europeans has a family member with a disability. 75% of people with severe disabilities don't work. 38% of disabled people with ages from 16 to 34 years have medium revenue comparable with 64% of the revenue of those without disabilities.

The bigger the number of those disabled, the bigger is the social force oriented to caring activities. This brings bigger health care costs, thus having a negative impact on the European economy. It becomes imperative to find solutions to provide quality health service and care for those in need, without blocking an important working force in the assistive sector.

Tab. 1

Population of Slovakia - projection by biological age groups [5,6]

Year	2010	2015	2020	2025	2030	2035
Total [x1000]	5.435	5 416	5 416	5 396	5 340	5 250
65+ [x1000]	672	789	935	1 062	1 153	1 201
65+ [%]	12,3%	14,5%	17,3%	19,7%	21,6%	22,9%

Robotics rehabilitation is often only thought of as robotic aids to assist people handicapped by a manipulative disability. However, recent research in rehabilitation robotics reveals more extended possibilities for the use of robot technology in rehabilitation.

A large number of industrial robots are used to manufacture products worldwide. On the contrary, only hundreds of rehabilitation robots are practically used by people with disabilities. This indicates that successful rehabilitation robots cannot be realized with application of only industrial robotic technologies. Rehabilitation robotics has many technical and non-technical problems. First, cost and maintenance are the most serious problems for popularization.

Second, rehabilitation robots are used close to users and because of this proximity accidents can happen. To avoid injury to the end user, recent rehabilitation robots are designed to operate with extremely low power. This means that they can only work with light goods and can only move very slowly. Consequently, the tasks they can perform are very limited.

Third, most users have physical or mental handicaps, making it difficult for them to operate a robot. An effective human interface is one of the key technologies for rehabilitation robotics. At present, the only way to adapt an interface to each user's various needs is through trial and error. Systematic adaptation should be developed in the future.

Robotic rehabilitation systems consist of two main types of rehabilitation robots. They can be distinguished by the mechanism of human-robot interaction and the number of segments which the robot can directly "control":

- End-effectorbaseddevices
- Exoskeletonbaseddevices

The basic division of robotic rehabilitation systems is displayed at the fig. 1.

End-effector based devices are often adapted from industrial robots with more or less degrees of freedom (DoF) but only one point of physical contact between the distal and of the limb and the extremity of

the robot, for example the patient holds a handle or has the forearm strapped to a support. The typical representative of this type of devices is MIT Manus – robotic rehabilitation device for upper limb rehabilitation. The MIT Manus is the most famous and has been the object of the most clinical trials. It is a 2 DoFmanipulandum with which the patient can interact to make planar pointing movements. During the session, the patient's arm is supported in a non-motorised orthosis and he holds the handle of the manipulandum.

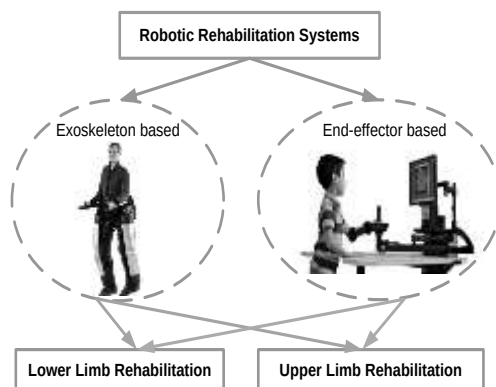

Fig. 1 Categorization of rehabilitation robots

More recently, exoskeleton based robotic devices have begun to be developed. These “orthoses” allow contact at several key points of the limb and can therefore control the different segments of the limb. This means that they can influence coordination patterns and/or better follow the particularities of the patient's postures of movements. There are also two sub-groups in this category: anthropomorphic robots which are in contact practically with the whole limb (exoskeletons such as ARMin, RUPERT) and robots which have discontinuous contact with the limb (ARMguide, Dual Robotic Systems from Leeds).

Paper is the result of the project implementation: KEGA 059TUK-4/2014 “The Development of quality of life, creativity and motor functionalities of disabilities and older people with support of robotic devices.”

Reference

1. Burgar CG, Lum PS, Shor PC, der Loos HFMV: Development of robots for rehabilitation therapy: the Palo Alto VA/Stanford experience. *J Rehabil Res Dev* 2000, 37(6):663-673.
2. A. Agrawal, S. K. Banala, S. K. Agrawal, and S. A. Binder-MacLeod: Design of a two degree-of-freedom ankle-foot orthosis for robotic rehabilitation, in *Proceedings of the 9th IEEE International Conference on Rehabilitation Robotics, (ICORR '05)*, pp. 41–44, July 2005.
3. Population structure and ageing. In Eurostat statistical office of the European Union. *Statistics Explained*.
4. WHO The Atlas of Heart Disease and Stroke http://www.who.int/cardiovascular_diseases/resources/atlas/en/
5. Population development in the Slovak Republic and regions in 2012, Statistical Office of the Slovak Republic, 2013, ISBN 978-80-8121-236-9
6. Prognosis of the population of the Slovak Republic in 2050, INFOSTAT - Institute of Informatics and Statistics
7. P. Sui, L. Yao, Z. Lin, H. Yan, and J. S. Dai: Analysis and synthesis of ankle motion and rehabilitation robots, in *Proceedings of the IEEE International Conference on Robotics and Biomimetics, (ROBIO '09)*, pp. 2533–2538, Guilin, China, December 2009.
8. J. Nikitczuk, B. Weinberg, P. K. Canavan, and C. Mavroidis: Active knee rehabilitation orthotic device with variable damping characteristics implemented via an electrorheological fluid, *IEEE/ASME Transactions on Mechatronics*, vol. 15, no. 6, Article ID 5353649, pp. 952–960, 2010.

Koukolová Lucia, PhD., Ing.,
Sukop Marek, PhD., doc., Ing.,
Jánoš Rudolf, PhD., Ing.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

THE INTERNAL POSITIONING SYSTEM FOR MOBILE ROBOTICS BASED ON ULTRASOUND

The article deals with the development of the internal positioning system, which is suitable to the interior of the building. The acquisition of distance information in the system is based on the principle of ultrasonic transceivers. Transmitters must be placed in the room in order to ensure a profit of distance data using receiver anywhere (resp. the action space of the robot) in the room. The basic layout is the layout of the components in figure 1. The figure shows also on the distance needed for converting the position of the robot in space.

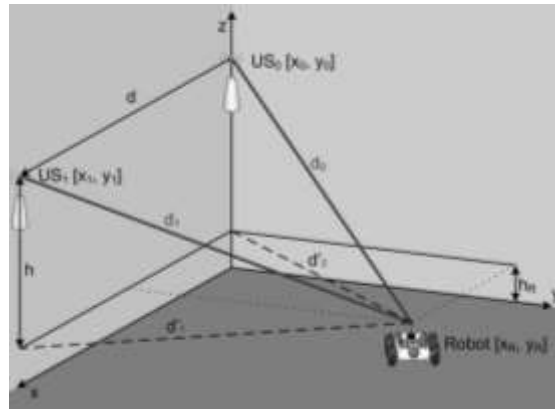

Fig. 1 Layout of the components

The basic calculation of the coordinates of the robot is performed by the formulas:

$$x_R = \frac{d_0'^2 + d^2 + d_1'^2}{2 \times d} \quad (1)$$

$$y_R = \sqrt{d_0'^2 - x_R^2} \quad (2)$$

At the core of this article we prepare a simple electrical diagram for this system. It was necessary to design the electrical connections for transmitting modules ultrasound, ultrasound receiver unit and the clock unit. Clock unit indicates the sampling frequency of the system. It sends high-frequency electromagnetic signal at a frequency of around 2.4 GHz. Also serves as a synchronizer in the system.

This contribution is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (ITMS: 26220220141), activity 2.2, supported by the Research & Development operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. MacArthur D.K.: Design and implementation of an ultrasonic position system for multiple vehicle control. University of Florida. 2003. http://cimar.mae.ufl.edu/CIMAR/pages/thesis/macarthur_d.pdf
2. Do-Eun Kim, et.al.: A Simple Ultrasonic GPS System for Indoor Mobile Robot System using Kalman Filtering. <http://robogames.net/symposium/2007/07-125-Kim-SungKyunKwanUniv-UltrasonicGPSIndoorMobileRobotSystem.pdf>
3. Saeed Shiry Ghidary, et.al.: A new Home Robot Positioning System (HRPS) using IR switched multi ultrasonic sensors. http://www.cs.cmu.edu/~motionplanning/papers/sbp_papers/integrated2/ghidary_ir_beacon.pdf
4. Soo-Yeong Yi, Byoung-Wook Choi: Autonomous Navigation of Indoor Mobile Robot Using Global Ultrasonic System. Seoul. Korea. <http://cdn.intechopen.com/pdfs-wm/145.pdf>

Michal Špak, Ing.,

Jozef Varga, PhD., Ing.,

Mikuláš Hajduk, PhD., prof., Ing.,

Marek Sukop, PhD., doc., Ing.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

DICE APPLICATION WITH ROBOT AND ANDROID DEVICE

This article was designed for exhibition purposes. The article describes part of the application namely created software applications for Android. It was designed in MIT App Inventor 2. This application use for monitoring two dice and sending commands to dual - arm robot.

Dice application is linkage control system of the robot with Android devices via computer and also uses the camera system. Android smartphone or tablet sends commands to dual – robot arm via Bluetooth connection. Computer is using for image processing from external camera and then send image of dice to android devices and show on screen score of dice. This game can play one or two players. Application is free download from Google play store – DuoRobotCubes.

Multi devices application shown on figure 1. consists from dual-arm robot and its control system, computer linkage with arduino nano, camera and two bluetooth modules and Android devices [1].

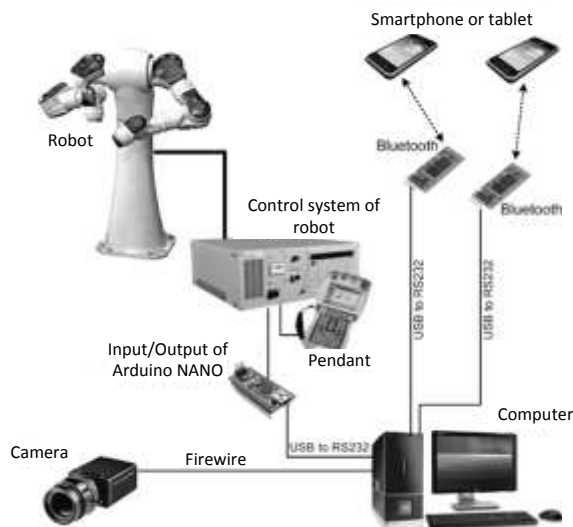

Fig. 1 Interconnection devices

The application between dual – arm robot, android devices, computer and camera is dependent on three main software applications:

- Program the robot's movement (in robot control system),
- Application on the computer (communication software modules and image processing),
- A mobile application running on the mobile handheld device with Bluetooth communication.

This contribution is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (ITMS: 26220220141) supported by the Research & Development Operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. Sukop, D.: Interakcia robotického pracoviska s okolím pomocou kamerového systému. Diplomová práca, Košice, 2014. 58 s.
2. Slamka, J., Jedinák, M., Tolnay, M., Bachratý, M., Staš, O.: Automatic manipulation of parts made from yielding material. In: Applied Mechanics and Materials Vol. 332 (2013) pp. 432- 430.
3. Piotrowski A.: The Spectacle of Architectural Discourses,” at Architectural Theory Review, (13:2, Routledge, 2008): 130 -144.

Novomlynets O.O., PhD in Technical Sciences, associate professor

Oleksiienko S.V., PhD in Technical Sciences, associate professor

Berezin L.Y., PhD in Technical Sciences, associate professor

Zavalna I.V., PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE INVESTIGATION OF WELDABILITY OF Bi_2Te_3 SEMICONDUCTOR MATERIAL WITH COPPER THROUGH THE NANOPOROUS INTERLAYERS

In the conditions of swift increase of world energy consumption that results in reduction of natural fuel resources, there is an unavoidable problem of alternative energy sources search. One of the prospective variants are thermoelectric transducers that work on the base of interconversion of thermal and electric energy.

Mass implementation of thermoelectric transducers can solve the problem of transformation of idle heat emitting during the function of machines in electric energy. Thermoelectric transducers can be also of high demand in the production of effective coolers. Moreover, compact thermoelectric coolers can be integrated in devices that require the local cooling of one or a few parts [1].

Taking into account the wide use of thermoelectric transducers in many industries, the question of nondetachable connctions acquisition during the thermoelements manufacturing is actual.

Having analyzed literature resources it is possible to make conclusions that the thermoelements which are based on semiconductor materials that have low thermal conductivity and high mobility of charge carriers are of considerable interest at this stage of development of industry. As authors [2] have demonstrated, nowadays one of the most effective traditional thermoelectric materials using for production of working elements of thermoelectric devices and equipment is bismuth telluride Bi_2Te_3 . The material of commutation choice is determined by the absence or minimum chemical interaction of this material with semiconductor and by the similarity of linear expansion coefficients. L.I. Anatychuk and others [3] state

that the joining of p – and n – type branches in one electric circuit usually is carried out by copper, nickel, iron or cobalt metal plate with the thickness that depends on current strength.

Among the basic methods of welds production of semiconductor material with commutation plate for making of thermoelements are soldering, compatible pressing of thermoelectric branches and commutation material, evaporation of commutation materials in vacuum or inert gas, galvanic or chemical deposition of commutation material and also resistance welding through the powder layers. However all these methods have disadvantages and cannot completely satisfy requirements to quality of welds of semiconductor material with commutation plate. Therefore, today the actual problem is both to search and to develop a new method of welds production of semiconductor material with a commutation plate concerning production of thermoelements. One of the most effective welding methods of heterogeneous materials that substantially differ in physical and chemical properties is the diffusive welding in vacuum.

Properties of semiconductor material lay down limitations relative to the permissible temperature of its welding – no more than 350 °C and welding pressure – no more than 2 MPa. It needs the use of new facilities of surface activation. In the work [4] it is shown, that one of the most effective methods of the diffusive welding process intensification there is the use of intermediate ultradisperse powders and evaporated layers that have high surface – volume correlation, wide possible range of structure ordering, considerable porosity, imperfection of crystalline grate that provides the acceleration of diffusive processes which leads to the increase of weld durability and has principal importance for the quality of welds. In works [5] and [6] it is marked, that the using of nickel powder as an interlayer permits to execute the diffusive welding at the temperature which is 200°C below than without such layer. However, the usage of intermediate ultradisperse powders and evaporated layers has a lot of disadvantages that is related with the technological features of receiving particles of the necessary form, dispersion, layers properties and their dosage during the junction injection in the welding process. The work [7] demonstrates that application of porous foil allows to carry out the diffusive welding in the vacuum of metallic materials and to get quality welds at the welding temperature that is 30-35 % less in comparison with welding without layer.

Therefore the aim of this work is to investigate the weldability of semiconductor material of Bi_2Te_3 with copper through the nanoporous foil.

The investigations were carried out with the use of nanoporous nickel foil with the thickness of 40 micron and with the porosity of 30 %. This foil was made in the E.O. Paton electric welding institute of the National Academy of Science of Ukraine by the method of electron-beam evaporation and deposition from the vapor phase in vacuum. The typical microstructure of such porous nickel foil is demonstrated on Fig.1.

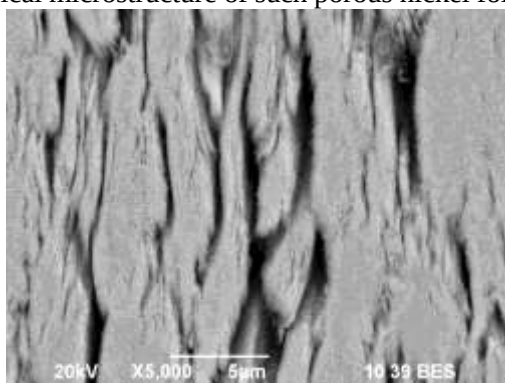

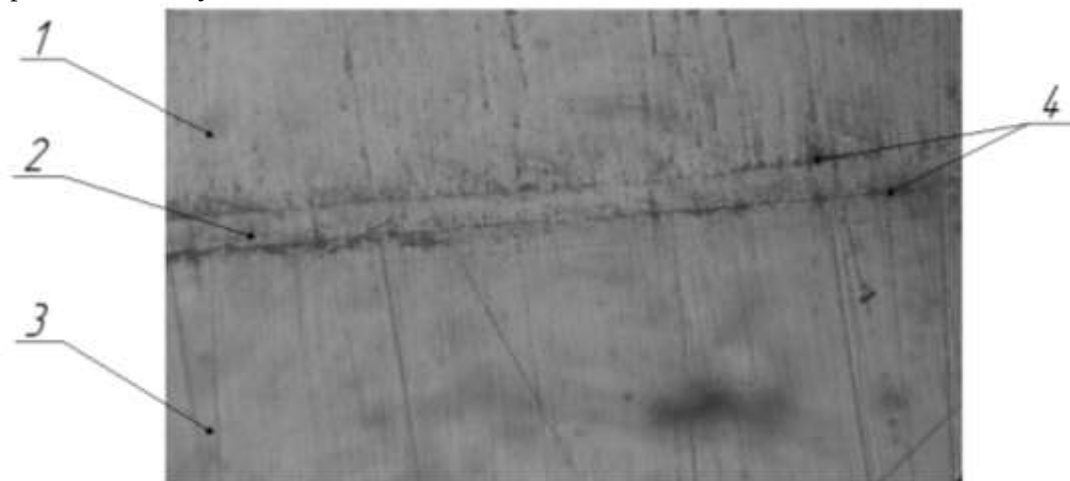
Fig.1. The microstructure of nickel foil, that was made by the method of electron-beam evaporation and deposition from the vapor phase in vacuum [7]

In our opinion, such foil, except activating welding surfaces, can also pretend to be an antidiffusive and damping layer and allows to decrease the locked-up stresses and strains in joint due to their damping in pores. For the verification of this hypothesis the calculations have been made using the ANSYS software package. It allowed to establish that the usage of nickel porous foil leads to the decreasing of stresses on 15-20% in comparison with the welding of Bi_2Te_3 with Cu without antidiffusive layer or through the nickel foil.

Taking into account the welding conditions and working temperature cycle of the usage of thermoelectric module, it has been established that the average diffusion depth of copper into the porous nickel is 0.017 micron.

Diffusive welding of Bi_2Te_3 semiconductor material with copper through the nanoporous nickel foil was carried out by applying the next mode: $T_{\text{wel}} = 250\text{-}350\text{ }^{\circ}\text{C}$; $t_{\text{wel}} = 20\text{-}40$ minutes; $P_{\text{wel}} = \text{of } 2\text{-}3\text{ MPa}$.

Unfortunately, the high quality weld of Bi_2Te_3 with Cu through the porous nickel layer applying the indicated modes was not obtained. Therefore for the additional activating of surfaces an indium liquid layer has been used. This layer as foil with the thickness of 20 micron was preliminary introduced in connection area between the semiconductor material and nickel and also between nickel and copper. Figure 2 demonstrates the microstructure of weld of Bi_2Te_3 with copper which has been obtained through the indium and porous nickel layers.

1 – copper; 2 – porous nickel; 3 – bismuth telluride; 4 – indium;

Fig. 2. The transitional area of weld of Bi_2Te_3 with copper which has been obtained through the indium and porous nickel layers ($\times 120$)

The presented figure demonstrates that the indium layer is almost completely displaced from weld. The transitional area represents accurate contact line without visible defects.

Thereby, the efficiency of usage of nanoporous nickel foil for welding of Bi_2Te_3 semiconductor material with copper concerning producing of thermoelements has been established.

References

1. M.A. Anisimov. *Novyye termoelektricheskie materialy na osnove redkozemelnykh geksaboridov dlya kriogenykh refrizheratorov i sensorov: konkursnaya rabota aspiranta 2-go goda* (New thermoelectric materials made of rare-earth hexaboride for cryogenic refrigerators and sensors: competitive work of second year PhD student). - MFTI (GU) (in Russian).
2. Horskyi P.V., Mykhalchenko V.P. *Elektroprovodnist kontaktuiuchykh chastok termoelektrychnoho material* (Electroconductivity of contacting parts of thermoelectric material). - Termoelektryka №2.- Instytut termoelektryky NAN Ukrainy ta MON Ukrainy. - Chernivtsi, 2013 (in Ukrainian).
3. L.I. Anatychuk, Y.I. Antoniuk, V.I. Mykhailovskyi, O.I. Luste, L.M. Vykhov, I.S. Termena, *Termoelektrychni moduli dlia heneratoriv na hazovomu orhanichnomu palyvi* (The thermoelectric modules for generators working on gas organic fuel).- Termoelektryka №4.-Instytut termoelektryky NAN Ukrainy ta MON Ukrainy. - Chernivtsi, 2006 (in Ukrainian).
4. *Diffuzionnaya svarka raznorodnykh materialov: uchebnoe posobie dlya stud. vyssh. uchebn. zavedeniy* (Diffusive welding of heterogeneous materials : tutorial for the students of higher educational establishments) / A.V. Lyushinskiy – M.: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2006. – 208 p. (in Russian).
5. Lyushinskiy A.V. *Kriterii vyibora promezhutochnykh sloev pri diffuzionnoy svarke raznorodnykh materialov* (Choice criterion of interlayers during the diffusive welding of heterogeneous materials)// Svarochnoe proizvodstvo. - 2001. – №5. – p. 40-43 (in Russian).
6. Lyushinskiy A.V., Mazanko V.F., Belyakova M.N., Vorona S.P. *Massoperenos pri svarke davleniem s primeneniem ultradispersnogo poroshka nikelya* (The mass transfer process during the pressure welding with the use of ultra-disperse nickel powder) // Svarochnoe proizvodstvo. – 1999. – №6. – p. 10-14 (in Russian).
7. *Sposib dyfuziinoho zvariuvannia cherez porystu folhu* (The diffusive welding through the porous foil) / Ustinov A. I., Kharchenko H. K., Falchenko Yu. V., Novomlynets O. O., Petrushynets L. V., Melnychenko T. V., Liapina K. V. Patent na korysnu model №94079 vid 27.10.2014 r. Biul. №20 (in Ukrainian).

Peresychnyi M.I. Doctor of Technical Science, Professor
Deinychenko L.G., Master of technology in restaurant business
National University of Food Technologies, Kiev, Ukraine

THE TECHNOLOGY OF PANCAKES WITH FUNCTIONAL PURPOSE

Objective of the research: to prove scientifically and to provide practical implementation aspects of new technology of pancakes cooked with the use of "Rapamid" hydrolyzate.

The value of developed product consist in diversification of the range of pancakes with functional purpose intended to prevent protein deficiency and improve assimilation of proteins by the human organism. Implementation of the developed technologies will enable to solve the important problem of the population health improving, namely to augment the body's resistance to infections, to improve antibody for-

mation, to increase the activity of enzymes, to ameliorate digestion and blood formation processes, to improve liver function, cardiovascular and respiratory systems work.

On the basis of traditional recipes we have created manifold model composition of pancakes which were differentiated by the ratio of ingredients and technology of production. The critical concentrations of dietary supplements were selected by the necessity of enrichment of food products with essential proteins and other nutrients to meet the physiological needs of persons suffering from protein deficiency. Having analysed organoleptic characteristics of elaborated compositions we have chosen the most appropriate quantity of hydrolyzate, which amounts to 7% of milk weight.

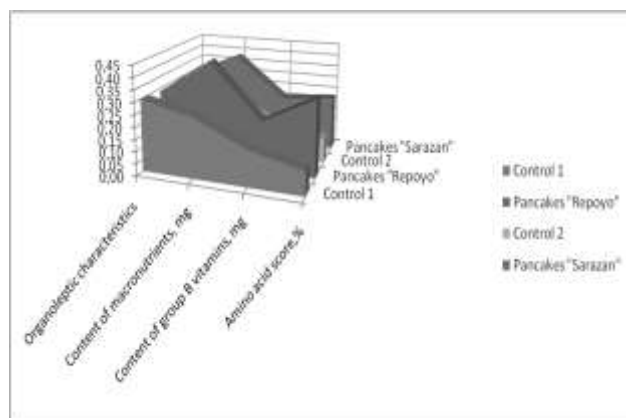
For the semi-finished pancakes we have developed stuffings, enriched by essential nutrients and amino acids. Determination of rational concentration of dietary supplement was based on complex quality indicator of stuffings which was obtained after organoleptic evaluation and detailed analysis of macro- and micronutrients content. According to results of the search we have developed the technology of pancakes "Sarazan" with buckwheat (rational concentration of dietary supplement is 6,2g, which amounts to 12,4% of the mass of buckwheat) and pancakes "Repoyo" with cabbage (rational concentration of dietary supplement is 4,8 g, which amounts to 4% of the mass of cabbage).

The studies have found that hydrolyzate "Rapamid" as a part of semi-finished pancakes improves the organoleptic characteristics of product due to the presence of glutamic acid. The smoothness of the products surface has improved, volumetric output has increased, quality of gluten, amino acid and mineral composition of has ameliorated, production time has diminished.

In comparison with control sample the amount of nutrients has increased for obtained pancakes "Repoyo" / "Sarazan" respectively by: 46,1 / 37,6% for selenium, 9,8 / 8,2 % for potassium, 23,6 / 25,1% for calcium, 196,8 / 165,8% for iodine, 46,6 / 7,8% for niacin, 10,5 / 28,8% for folacin, 8,4/ 8% for vitamin C.

The coefficient of amino acid composition utility for the pancakes cooked with hydrolyzate "Rapamid" amounts to 0,77 which is 0,31 more than for the control sample.

To evaluate quality of pancakes with functional purpose we have calculated complex quality indicator of developed products. Organoleptic evaluation, utility amino acid composition, iodine, selenium, calcium, potassium and folacin (vitamin B9) contents were chosen as key indicators. Pancakes with cabbage and buckwheat cooked by traditional recipe were taken as control samples. Complex quality indicator is shown at graph 1.

Graph 1. Complex quality indicator of pancakes with functional purpose in comparison with control

Summarizing the results of the research we can confirm that the developed pancakes with functional purpose are characterized by high content of essential amino acids, minerals and vitamins and can be recommended to enrich the diet of human, suffering from protein deficiency. Developed products have high quality grade which indicates that they are useful and competitive.

References

1. Strygac A.G. The use of food hydrocolloids in tehnology of half-finished pancakes: Monograph/ Strygac A.G., Lisyuk G.M., Kucheryuk Z.I.; Kharkiv State University of Food Technology and Trade.-K.:KSUFT, 2009.- 104 p.
2. Scurichin I. M. The chemical composition of foods. Book 2: Reference tables of aminoacids, fatty acids, vitamins, macro-and micronutrients and carbohydrates content/ Edited by dr. of technical sciences M.I. Scurichin and professor, dr. of medical sciences M.N.Volgarev – 2nd edition, revised and enlarged.-M. Agropromizdat, 1987.-360 p.
3. Synergism and competition in proteins and polymeric sorbents interaction processes [Electronic source].-Electronic data.- Access mode: <http://www.dissercat.com>, free.- Languages: Russian.

4. Pitportal. Technical conditions for the production of frozen pancakes with fillings. [Electronic source].-Electronic data.- Access mode: <http://www.dissercat.com>, free. Title from the screen. - Languages: Russian.

5. Vitamin B (Pyridoxine) [Electronic source].-Electronic data.- Access mode: <http://www.dissercat.com>, free. Title from the screen. - Languages: Russian.

Rudolf Jánoš, Ing. PhD.

Technical University of Kosice, Kosice, Slovak Republic

DEVELOPMENT TRENDS IN SERVICE ROBOTICS

Dynamics of development and expected trends in robotics require consistently high activity in the research and development of service robots. This fact supports and structures sectors and scientific - research area of service robots, which can be understood as an open system with continuous refilling and refinement.

Basis for routing own development of service robots are derived from:

1.The development of automation - Robotics - requirements, needs and problems of the kind given to the development of robotic devices and robotic systems are caused by:

- development of automation of production, non-production and service processes motivated by the need to stabilize them and increase the quality, maintaining and increasing their productivity, increase their flexibility;
- upgrading of existing and development of new technologies, manufacturing, non-manufacturing and service processes with regard to their automation;
- development requirements to minimize technological and handling operations in the implementation process;
- development of hybrid structures of automated production systems to the new role of man in the system
- development of structures of automated production systems through reducing the number of elements in the structure and consequently reduce the number of their links
- development of new structures of automated production systems through application of parallel mechanisms in the construction of their elements;
- stronger linking principles of technical (technological) and biological structures in approaches compilation robotic equipment and systems - qualitative breakthrough in artificial systems capabilities, which "intelligence" will be able to carry out internal processes of intelligence - is the limit "intelligence" on the basis of intelligence core of man-made;
- integration means of automation and information technology (software management systems), diagnostics and automated security systems; component-based automation for modular manufacturing technology and machine design - Totally Integrated Automation capable of full automation with distributed intelligence, creating automated systems based on prefabricated components and subsystems (reuse), defined communication interface allows to combine components from different manufacturers (universal connectivity, support standard technology, openness, universal applicability, comprehensiveness solutions);
- the emergence of new principles and a new generation of components for the construction of robotic devices (mechatronic approach, biomechanical principles of integrated intelligent components and elements);
- the emergence of new categories of robots, which are intended mainly in non-traditional application areas and new destination;
- intensifying automation of production / non-production processes on the principles of BMC models (Bionic Manufacturing Systems), IMS (Intelligent Manufacturing Systems), CHIM (Human Computer Integrated Manufacturing), ICIM (Intelligent Computer Integrated Manufacturing), AI - Agents - Holons - Fractals, etc., new systemic approach to the interpretation and application;
- application of robots in dangerous and unhealthy environments based dynamization current social requirements (nuclear energy, military, security services, chemical industry, pharmaceutical industry, forestry and agriculture, health, social services, ...);

2. General trends in the development of machines (technical systems for power transmission and information) - development of structures robotic device is triggered by:

- development of structures of machines, multifunction machines, combination of kinematic structures, the combination of power transmission systems, a high proportion of electromechanical compo-

nents, a high proportion of electronic components, a high proportion of programmable resources and the operation of the machine, the impact of non-conventional technologies;

- general trends in automation service activities - development of service robotics systems and related technology development service forms the set of new requirements for the development of service robots,
- general trends biorobotics (the study of biological systems and processes to exploit the knowledge and principles for solving robotics: biomechanism - construction engineering mechanisms for knowledge structures of living organisms and their behavior; biocontrol - Management of technical systems and systems for knowledge management physiological systems; biointegration - interpretation of knowledge and principles of discernment, decision making, planning, and the roles of the physiological systems of artificial intelligence to solve technical systems; biosensorics - interpretation of knowledge on perceptual systems physiological systems in dealing with intelligent sensor systems) - learning structures, concepts and principles biorobotics and transfer them to development and solutions for service robots.

Implied characteristic effects declares that the sector's own development of service robots in terms of objectives, charges and content is broad and diverse character. Despite this finding of parallel activities on the development of service robots can classify and characterize trends in:

- in the development of the principles of locomotion
- in the development of design
- in the development of control and navigation
- in the development and operation of applications.

This contribution is the result of the project implementation: KEGA 059TUKE-4-2014 "Development of quality of life, creativity and motor disabilities and older people with support robotic devices"

List of sources used

1. Hajduk, M.-Smrček, J.-Čop, V.-Baláž, V.: Pohľad na súčasný stav rozvoja robotiky (1), (2). ATP&Journal, roč.IX., č.2/03, č. 3/03 HMH Bratislava, Bratislava 2003, s. 60-61; s. 97; ISSN 1335-2237
2. Hajduk, M.-Smrček, J.: Tendencie rozvíjajúcej robototechniky. Sborník trudov X. medz. nauč. – tech. konf. „Mašinstroenie i technosfera XXI. veka“, Doneck (Ukraina) 2003, Tom 3, s. 309-313
3. Hajduk, M.-Smrček, J.-Šidlovská, L.-Tuleja, P.: Pohľad na súčasný stav robotiky. ActaMechanicaSlovaca, roč. 7, č. 3/2003, Sjf TU Košice, Košice 2003, s. 51-56; ISSN 1335-2393
4. Smrček, J.-Kárník, L.: Robotika. Servisné roboty. Navrhovanie-konstrukcia-riešenia. Edícia ved. a odb. literatúry Sjf TU Košice, Vydavateľstvo Michala Vaška Prešov, Košice 2008, [ISBN 80-7165-13-2
5. Jánoš, R.: Modulárny princíp pri stavbe kolesového podvozku servisných robotov. ActaMechanicaSlovaca. roč. 10, č. 2-a robtep 2006 (2006), s. 183-186. ISSN 1335-2393
6. Vargovčík, L.: Robotika pomáha v boji proti terorizmu. ActaMechanicaSlovaca, roč. 10, č. 2-A/2006, Sjf TU Košice, ISSN 1335-2393, Košice 2006, s. 595-601
7. Song, Shin-Min -Kenneth, J., W.: Machines That Walk. MIT Press Camabridge, Massachusetts London, London 1989, ISBN 0-262-19274-8
8. Riberio, M., I.-Lima, P.: Kinematicmodels of mobile robots. IFTLisboa, Lisboa 2002

Rudolf Jánoš, Ing. PhD.,

Marek Sukop, Doc. Ing. PhD.

Technical University of Kosice, Kosice, Slovak Republic

DESIGN OF MODULAR ROBOTS ON MULTIAGENT PRINCIPE

In a modular robot system, each module is usually equipped with its own independent computation, sensing, communication, and actuation capabilities and can thus be viewed as an independent agent. Each module can usually also send messages to other modules that are physically connected to it. Modular robots have three main advantages over traditional robots. They are capable of changing their configurations to become different structures or shapes based on deferent tasks.

In design the robot through each module is to be understood as defined agent. Most commonly cited definition Wooldridge and Jennings, which distinguishes the so-called agents. strong and weak, the weak agent is defined as:

computer hardware or software system that meets the following requirements: Autonomy: the agent acts without any direct human intervention or other and have control over their actions and internal state social ability: agents interact with other agents (or humans) via some communication language reactivity: agents perceive their surroundings (it may represent the physical world, the user - through a graphical interface, a team of agents, Internet or combination of them), and in due course respond to changes in their environment pro-activity: conduct of agents is not a simple response to ambient conditions, but can be and goal-oriented with taking the lead.

Heterogeneous multi-agent systems consist of different types of individual agents, so the robot will consist of various modules - which are autonomous agents. In such systems, each agent or group of agents have specific specialized tasks. In nature, many examples of such heterogeneous systems. Multi-cellular organism, wherein each cell has its specific task and all the cells together to form a complex being. It looks as though a team of specialists works much more effectively than the people broadly aimed at solving a complex problem. Heterogeneous systems are more efficient due to the fact that they can decompose the problem into individual parts. The drawback of such heterogeneous systems is that each agent has a different behavior.

Multiagent systems originated as an extension of the field of distributed artificial intelligence which allows understanding the individual modules as independent agents. By adopting this concept, design direction, which gives the robot a new quality, which is based on the possible effective reconfigure its kinematic and functional structure, thereby taking advantage of the original robot modules generate new variants of the robot with the required new parameters and behavior.

Theoretical and design approaches to the solution of metamorphic service robots. It gives selected specific questions and problems connected with its design and construction. While various decentralized algorithms have been developed in the field of modular robotics, most approaches lack theoretical treatment; furthermore, most are specialized for particular tasks and difficult to generalize to other modular robot tasks or configurations. Theoretical understanding allows us to identify the scope of this approach and to further generalize it to a broader application area.

The problem of the design and application of modular robot has become a highly recent topic for theoretical as well as practical robotics. It echoes the dynamics of the service robotics development and searching new technical designs of the modular robot construction for the applications into non-traditional, demanding environments. The trends of the application of metamorphic – self-regulating structures in the design of mobility of modular robot subsystem, on the base of existing results and their evaluation, have proved technical usability and suitability to design new requirements on modular robot. So it can be concluded that the problem of modular robot has the reason to be solved also in our conditions.

Acknowledgements

This contribution is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (ITMS: 26220220141), activity 2.2, supported by the Research & Development operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. D. Rus, Z. Butler, K. Kotay, and M. Vona. Self-reconfiguring robots. *Communications of the ACM*, 45(3):39-45, 2002.
2. Hajduk, M.-Smrček, J.-Čop, V.-Baláž, V.: Pohľad na súčasný stav rozvoja robotiky (1), (2). *ATP&Journal*, roč. IX., č. 2/03, č. 3/03 HMH Bratislava, Bratislava 2003, s. 60-61; s. 97; ISSN 1335-2237
3. Hajduk, M.-Smrček, J.: Tendencie rozvíjajúcej robototechniky. *Sborník trudov X. medz. nauč. – tech. konf. „Mašinstroenie i technosfera XXI. veka“*, Doneck (Ukraina) 2003, Tom 3, s. 309-313
4. Jánoš, R.: Modulárny princíp pri stavbe koľosového podvozku servisných robotov. *ActaMechanicaSlovaca*. roč. 10, č. 2-a robtep 2006 (2006), s. 183-186. ISSN 1335-2393
5. Vargovčík, L.: Robotika pomáha v boji proti terorizmu. *ActaMechanicaSlovaca*, roč. 10, č. 2-A/2006, Sjf TU Košice, ISSN 1335-2393, Košice 2006, s. 595-601
6. Song, Shin-Min -Kenneth, J., W.: *Machines That Walk*. MIT Press Cambridge, Massachusetts London, London 1989, ISBN 0-262-19274-8
7. Riberio, M., I.-Lima, P.: *Kinematics models of mobile robots*. IFTLisboa, Lisboa 2002

Semjon Ján, Doc., PhD., Ing.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

ANALYSIS OF ROTARY POSITIONING UNITS USED IN INDUSTRIAL ROBOTS

A rotary axis positioning and handling unit, or RPM (rotary positioning module) is an autonomous, functionally and structurally separate module for rotary positioning axes with a fixed integration capacity, determined intelligence, capable of mechanical and management of linking with other modules to functionally higher machine systems.

Structure RPM is generally based on the specific requirements imposed on the device while addressed in addition to the minimum of (engine, transmission system, a transformation system, sensors and control system) may contain: flange, clutch, input and output shaft, brake and external sensors. The structure of the arrangement of the components for module RPM depends primarily on the mutual of combination actuator (motor) and gear (reducer). RPM modules we divide according to the location of the engine for di-

rect and indirect. RPM with direct placement engine and gearbox has motor axis and axis gear identical, does not contain a hollow shaft and therefore cannot be over gearbox drag cables or other energy. RPM with indirect placing the engine and transmission does not have motor shaft and gearbox identical, uses secondary transmission (toothed belt, gears) for transmitting torque and power from the engine to the transmission. Gearbox in this case has the majority of the hollow shaft through which it is possible to re-deploy cables, inlets energies or the lay shaft on the other axis of the device. Example deployment RPM in certain types of machinery and equipment is shown in fig. 1.

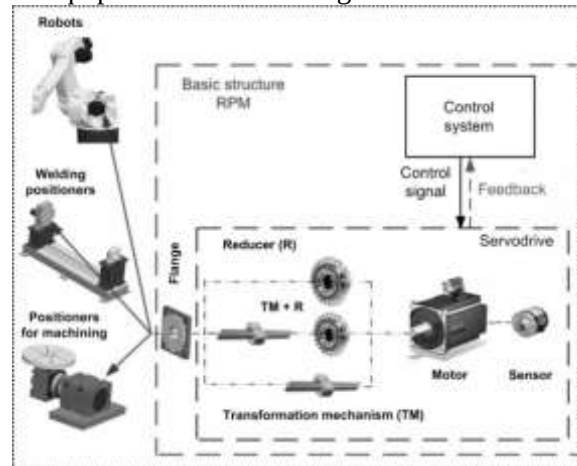

Fig. 1 Deployment of RPM in machinery and equipment

The possibilities deploying reducers and actuator in rotary axis industrial robots are dependent on the kinematics and size robots, which depends on the capacity of the load capacity end effector of robot. Another suitable area for the deployment of precision reducer and actuator are end effector of the robot (the micro-movement, technological heads). In the industry robotics, focusing of effectors passed analysis 15 companies with a total of 20 facilities where found 32 rotate units appropriate for the possible deployment of reducers and actuators. Based on the analysis of these nodes can be stated that assumption for the largest deployment of smaller size of reducers (average body of reducer from Ø 30 to 80 mm).

Acknowledgements: This contribution is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (ITMS: 26220220141) supported by the Research & Development operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. Čop, V. - Smrček, J. - Šoltýs, V.: Modules for Higher Precision of Rotary Units Positioning. In: Proceedings 33rd Int. Symp. "ISR 2002 – International Symposium on Robotics", IFR – International Federation of Robotics. Stockholm (Sweden), 2002. Ref. No. 007.
2. Semjon, J. et al.: Procedure selection bearing reducer twinspace for robotic arm, In Applied Mechanics and Materials. ISSN 1660-9336, 2013, vol. 245, p. 261-266.
3. Semjon, J. et al.: Benchmarking analysis of the application of small bearing reducers and actuators in service robotics. In Fascicle of Management and Technological Engineering, ISSN 1583-0691, 2011, vol. 10. p. 5.303-5.306.
4. Vagaš, M. et al.: The view to the current state of robotics, In Advanced Materials Research. ISSN 1022-6680, vol. 463-464, 2012, p. 1711-1714.
5. Terada, H. – Kobayashi, M. – Imase, K.: Development of a trochoidal gaer reducer with a slipping rollers type torque limiter, In: New Avances in Mechanisms, Transmissions and Applications Mechanism and Machine Science, vol. 17. p. 49-56.
6. Thube, V.S. – Bobak, R.T.: Dynamic Analysis of a Cycloidal Gearbox Using Finite Element Method, In: American Gear Manufacturers Association, ISBN 978-1-61481-049-0, 2012.

Shatokhina Julia, Ph.D.

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Kovalev Alexei

Collective Enterprise "Housing and communal services", Slavutych, Ukraine

FEATURES OF CONTROL OF WASTEWATER

The problem of control water quality has become one of the most important of all state and public organizations, as well as ordinary citizens of different countries, including Ukraine. Actual task which defined the National Program "Drinking Water of Ukraine" for 2011-2020 is improvement of laboratory quality control process of wastewater treatment, because almost 100% of operating specialized sewage treatment plants (WWTP) do not provide the needed level of treatment for the individual components [1,

2]. The issue of management water supply and drainage services are considered in more than 500 international standards ISO [3]. Recently, Ukraine harmonized international standards for water supply and drainage, many of which relates to methods of control and represents international experience, including ISO 5815-2: 2009 "Determination of biochemical oxygen demand after n days (BOD_n)", ISO EN 12255 - 6: 2008 "Process of wastewater treatment activated sludge".

In addition to these reliable (but long methods) in real conditions of existing sewage treatment plants appears the need for operational process control methods. It is known, management actions to control wastewater treatment process must be made after analysis of the results. However, determining, for example, an important indicator BOD_5 requires five days, while the duration of the wastewater to sewage wastewater treatment plant biological treatment Chernihiv is only two days, so there is need to develop rapid methods taking into account specificity the purification process. Such methods despite their lower accuracy allows quickly get the information [4].

If waste water is not biological way but reagent in this case also appears the need for rapid methods. On the station reagent wastewater treatment in Slavutych minimum duration of these waters is 7 hours, so much duration analysis polluting components hinders wastewater quality purification. The accuracy of the dose of coagulant is very important, because when the reagent is added to low-wastewater are not completely purification, and if the reagent is added overmuch - additional contamination of surface and waste water with this reagent. Determination of the dose reagent (coagulant) carried by the number of suspended solids. According to governing regulatory document - 03-05-2002 "Methods of measurement of mass fraction of suspended solids" duration of determination of suspended solids is 6-8 hours. The next process operation - coagulation process - carried out for another two hours, completed the release of mud in the form of flakes, then purified water gets into the Dnipro River.

It is clear that the duration of determining the concentration of suspended solids influences the duration of preparation to management decisions. As shown in Figure 1 ("a") preparation for management decisions, which is to determine the dose of coagulant by the number of suspended solids, is much longer than the coagulation process (purification).

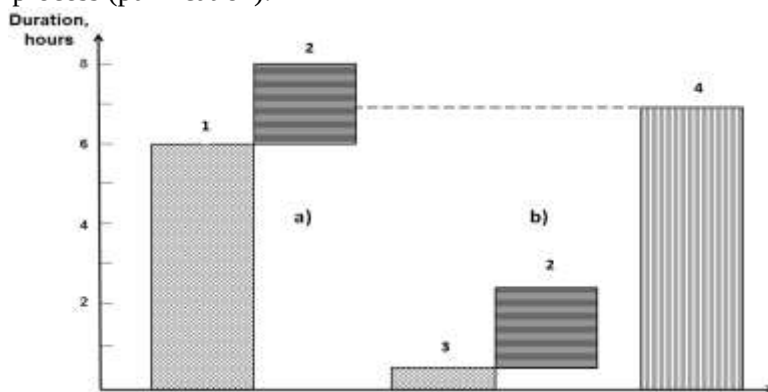

Figure 1 - Duration of technological operations wastewater treatment using coagulant by traditional (a) and Express method (b) of control
1 - Control of suspended solids by traditional method; 2 - The process of coagulation; 3 - Control of suspended solids through transparency of wastewater; 4 - Finding of wastewater on purification station Slavutych town

This leads to the fact that polluting sludge may fall outside the territory of sewage - treatment plants, and in surface water.

Given the specificity of sewage treatment plants (their need for operational methods of process control and production), and the fact that transparency is defined very quickly [5] in various fields, we used depending transparency wastewater from suspended solids to develop operational control methods. During the analysis of waste water in Slavutych considered sample size - 106 measurements. Measurement of transparency is delivered in the Snellen font №1, determination of suspended solids - the specified working normative documents.

Constructed nomogram used for operational control of wastewater quality. Offered method allowed obtain timely evaluation results of water quality, as shown in Figure 1.

The offered approach provides the following results:

- the length of determining the concentration of suspended solids in the wastewater is reduced from 6 - 8 hours to 0.5 hours;

- relative measurement error offered method compared to long-term chemical method depending on the composition of waste water was changed from 2.5% to 22%;
- provided timely receipt of information on the number of suspended solids for management actions on quality wastewater treatment.

Thus, the foundation of the quality of the wastewater treatment process is to reflect the specificities and the use of appropriate control methods at different stages. Special attention needs to develop operational control methods that ensure timely implementation of the operational action purification process control.

References

1. National Target Program "Drinking Water of Ukraine" for 2011-2020, approved by the Law of Ukraine №2455-IV of March 3, 2005 // Government. Courier. – 2005 - April 13 - Orientyr. - №14. - P.1.
2. Schetinin A.I. Experience reconstruction of treatment facilities using the technology of nitro-denitrification [Text] / A.I.Schetinin, Yu.M.Meshengisser, M.A.Esin, B.Yu.Malbiev // Water supply and drainage. - K. LLC "Hnozis". - 2011. - №3. - P.41-49.
3. The global water issues. How can standards ISO help // Standardization, certification, quality - 2012. - №5. - p.16.
4. The method of assessing the quality of wastewater treatment in the aeration tank: The patent for utility model №76336, Ukraine, IPC (2012.01) GO1N 33/18 / J.V. Shatohina, A.S. Zenkin, N.S. Mazyuk; - № U 2012 09944; appl. 17.08.2012; publ. 12.25.2012, Byul.№ 24.
5. Shatokhina J. Study of correlation between indicators of waste water for operational control of suspended solids and COD [electronic resource] / J.V. Shatohina, O.V. Kovalov // Power and automatics. - K.: National University of Life and Environmental Sciences, 2014. - Ukraine. №2-S.50-60.-Access: <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eia-2014-2-9.pdf>.

Sukop Marek, PhD., Doc., Ing.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

MOBILE ROBOT PROPOSAL FOR VERIFYING BEHAVIOR CHARACTERISTICS IN SLOW AND FAST MOTION

The article focuses mainly by itself electronic parts of the mobile robot - a football player for testing dynamic characteristics of behavior on different surfaces. Terms of the proposal, the possibility of verification of advanced algorithms for correcting behavioral disturbances during the robot motion. We expect that with this solution in the future we will be able to delete multiple failures in the dynamic behavior of the robot on the field. Some possible solutions shows the automotive industry, but in this application it is not easy due to the interlocking wheels front to rear. Various solutions to differential control front and rear wheels by waste. It is necessary to the stability of the robot in the speed control to address only two engines namely: the right and left. Our design of the four wheeled robot is on the figure 1.

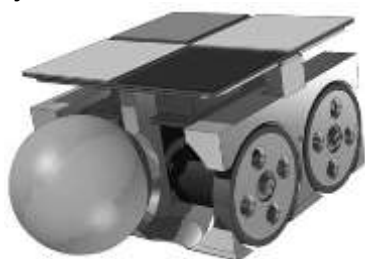

Fig. 1 Layout of the components

In order for us to get the robot relevant data needed to resolve the problem of verifying and later steering correction was necessary to design an electronic part of the robot so that it can to acquire momentum. So we decided to PCB fitted in the most extreme positions of acceleration sensors. The first step for data acquisition will be applying various filtering software to stabilize data from the accelerometers. We will then need to perform several kinds of measuring behavior of the robot in different dynamic situations. Finally, from these measurements, we should be able to design mentioned correction algorithms behavior of the robot.

The behavior of the robot during acceleration, deceleration, and various other dynamic situations has a significant influence on the reaction rate of the entire system of robots.

This contribution is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (ITMS: 26220220141), activity 2.2, supported by the Research & Development operational Program funded by the ERDF.

List of sources used

1. Hajduk, M., Sukop, M.: Structures and Strategies of MAS in mobile robotics – Robosoccer. 1.st ed. Lublin Polytechnika Lubelska, 2013, 136 p., ISBN 978-83-63569-91-4
2. Zubrzycki J., Abakumow A., Taranenko G., Taranenko W.: Badania eksperymentalne charakterystyk układu dynamicznego procesu technologicznego toczenia. W: Zagadnienia pękania i skrawania materiałów plastycznych. Monografia, red. Józef Jonak. Wyd. LTN, Lublin 2008
3. T. Mikołajczyk, J. Musiał, L. Romanowski, A. Domagalski, L. Kamieniecki, M. Murawski, Multipurpose Mobile Robot, Applied Mechanics and Materials, vol. 282, (2013), 152-157
4. Piotrowski A., Nieszporek T., Boral P.: DP in a dispersed control system, management and control of manufacturing process, Lublin, 2011
5. www.fira.net

POUŽITIE PODTLAKU PRI MANIPULAČNÝCH ÚLOHÁCH (Vacuum Application by Handling Works)

Manipulačná úloha. Automatizovaná výroba sa bez manipulačných úloh nezaobíde. Manipulácia s materiálom je špecifická v tom, že prostriedok umožňujúci jej plnenie musí splniť súčasne niekoľko podmienok:

- jednoznačne a so zaručenou opakovateľnosťou zovrieť objekt manipulácie (O_M) v mieste odoberania;
- bezpečne a bez posunutia v uchopovacom mechanizme fixovať O_M počas celej doby trvania manipulačnej úlohy;
- jednoznačne a bez následného posunutia uložiť O_M v mieste odloženia.

Prostriedok určený pre splnenie manipulačnej úlohy je vo všeobecnosti označovaný ako uchopovací efektor.

Uchopovací efektor. Konštrukčné riešenia uchopovacích efektorov ak jednej z kategórií tzv. koncových efektorov pozostávajú z rôznych kinematických reťazcov, ktoré sprostredkujú prenos síl z použitého pohonu (pneumatický, hydraulický, elektrický) do miesta pôsobenia na O_M , teda vytvárajú uchopovaciu silu. Uchopovacia sila môže pôsobiť na O_M viacerými spôsobmi:

- v dvoch a viacerých kontaktných bodoch – dvoj- a viacstranné uchopovanie;
- v jednom bode voči pevnej základni – pasívne uchopovanie (bez silového pôsobenia pridaného pohonu);
- v jednom bode bez dodatočnej opory – jednostranné uchopovanie.

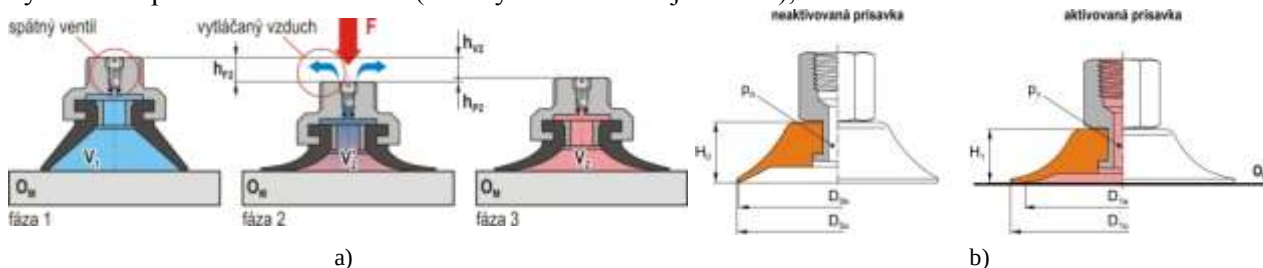
Ak uchopovacia sila pôsobí na O_M len z jednej jeho strany bez opory s akoukoľvek dodatočnou základňou, hovoríme o jednostrannom uchopovaní. Predstaviteľmi uchopovacích efektorov tejto kategórie sú napr. magnetické uchopovacie efekty (s elektromagnetom alebo s permanentným magnetom), pasívne a aktívne prísavkové uchopovacie efekty, adhézne uchopovacie efekty, resp. efekty s mechanickou väzbou (vo väčšine prípadov formou ihli), obr. 1.

FYZIKÁLNA PODSTATA UCHOPOVACEJ SÍLY					
mechanická väzba	podtlak (vákuum)	stlačený vzduch	elektrický prúd	magnetizmus	adhézia
napr. ihly	prísavka	cyklónová prísavka	elektromagnet	permanentný magnet	lepiaca páska
TECHNICKÉ PREVEDENIE EFEKTORA					

Obr. 1 Formy jednostranného uchopovania

Každá z uvedených foriem jednostranného uchopovania je svojim spôsobom špecifická. Pozornosť sústreďme na podtlakovú formu jednostranného uchopovania, konkrétne uchopovaniu aktívnou podtlakovou prísavkou.

Podtlaková aktívna prísavka. Uchopovanie pomocou prísaviek je možné realizovať s tzv. pasívnym vytvorením podtlaku pod manžetou prísavky (väčšinou pôsobením mechanického excentra alebo mechanickým vytlačením objemu atmosférického vzduchu spod prísavky), obr. 2a, alebo aktívnym vytvorením podtlaku inou formou (buď vývevou alebo ejektorom), obr. 2b.

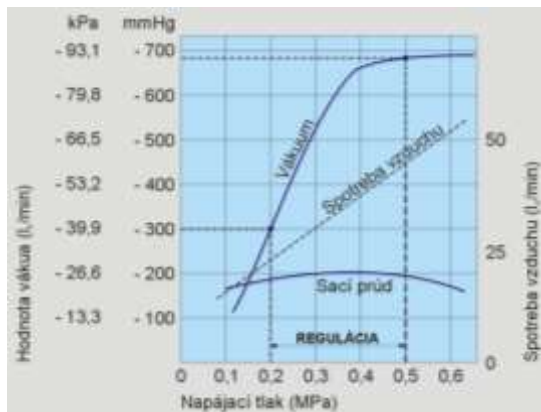

Obr. 2 Pasívna a aktívna prísavka

V automatizovanej výrobe je najčastejšou formou jednostranného uchopovania aktívny typ prísavky, pričom využitie ejektora na vytvorenie potrebného vákua prevláda nad využívaním vývev.

Keďže pre vytvorenie vákuu v ejektore je potrebný stlačený vzduch, ktorého príprava vyžaduje nemalé nenrgetické vstupy a tým aj finančnú záťaž používateľa, je potrebné vedieť správne používať obvody pre generovanie podtlaku za účelom jeho využitia pre jednostranné uchopovanie prísavkou.

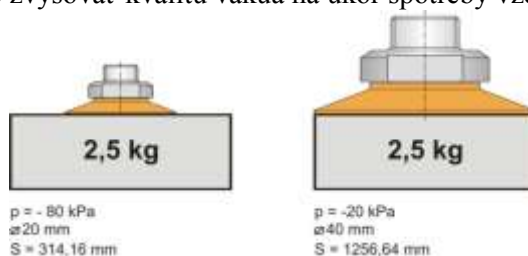
Energia na výrobu podtlaku. Podtlak v prúdovom vyvíjači podtlaku – ejektore – je vyvíjaný prietokom stlačeného vzduchu cez tzv. Venturiho trubicu (modifikácia Bernoulliho zákona o prúdení tekutiny kanálom). Objem pretečeného stlačeného vzduchu priamo závisí od tlaku prúdiaceho vzduchu a kvality vyvíjaného podtlaku, obr. 3.

Obr. 3 Sacie funkcie ejektora

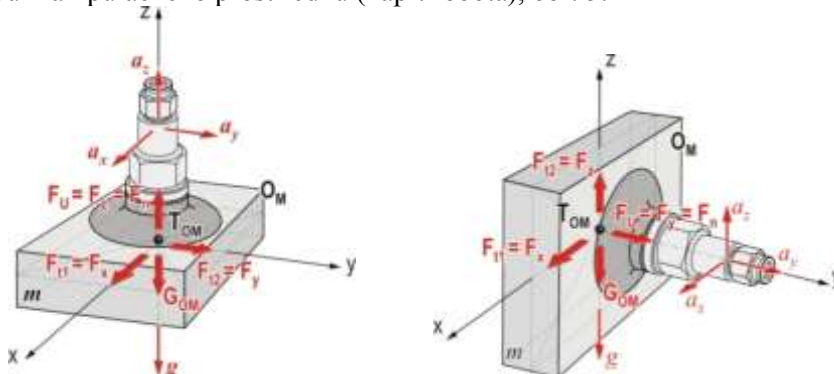
Je teda zrejmé, že ak budeme za každú cenu vyvíjať veľmi kvalitné vákuum a nebudeme pritom dbať na tlakové pomery v obvode, hodnota spotreby vzduchu porastie a s ňou aj náklady na prevádzkovanie uchopovacieho efektora s prísavkou.

Preto je výhodnejšie riešiť veľkosť uchopovacej sily veľkosťou stykovej plochy prísavky s O_M (veľkosť prísavky), než umelo zvyšovať kvalitu vákuu na úkor spotreby vzduchu, obr. 4.

Obr. 4 Silové pomery na prísavke v závislosti na kvalite vákuu a veľkosti kontaktnej plochy prísavky s O_M

Šetriť vákuom teda v skutočnosti znamená šetriť stlačeným vzduchom.

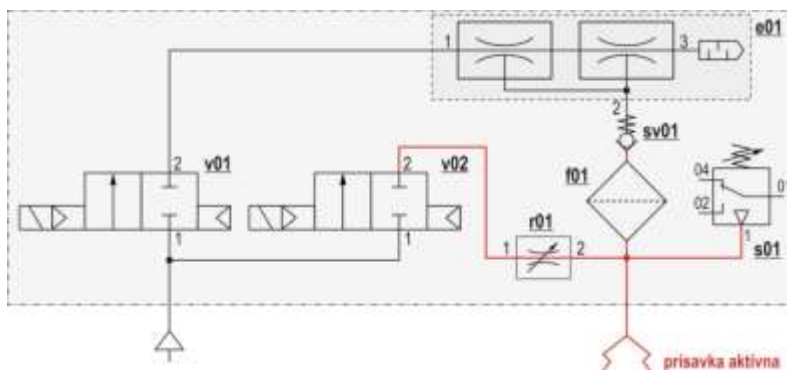
Ako šetriť podtlak. V prvom rade je potrebné presne vypočítať silové pomery na prísavke s ohľadom na dynamiku pohybu manipulačného prostriedku (napr. robota), obr. 5.

Obr. 5 Silové pomery na prísavke v závislosti od formy pôsobiacich zrýchlení

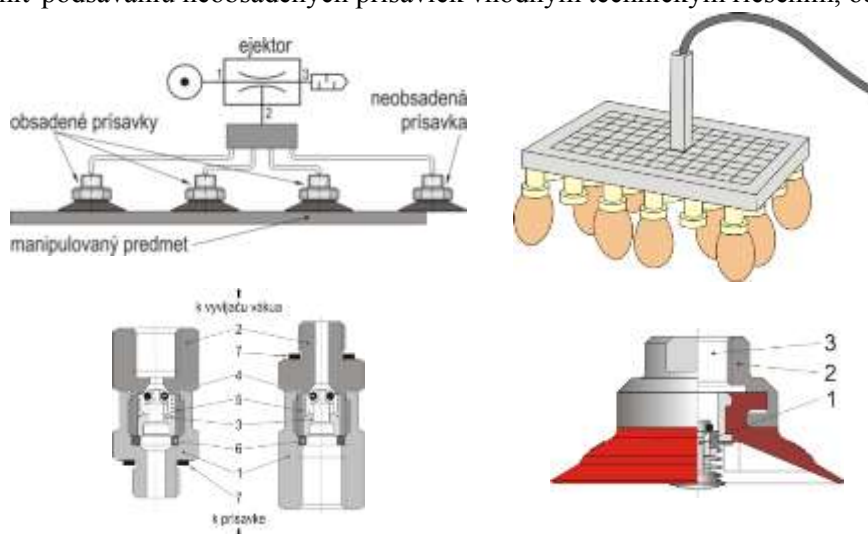
Vypočítaná sila by mala byť dosiahnutá pri tlaku stlačeného vzduchu v obvode do max. 0,5 MPa (voľba vhodného typu ejektora a stanovenie potrebnej stykovej plochy – veľkosť a počet prísaviek).

Vákuum v ejektore by nemal byť vyvíjaný počas celej doby manipulačnej úlohy (ak to jej charakter umožňuje), obr. 6.

Obr. 6 Šetrenie stlačeného vzduchu správnym usporiadaním obvodu

V prípade že sa predpokladá možnosť chýbajúceho OM v zostave viacerých uchopovaných O_M je potrebné zabrániť podsávaniu neobsadených prísaviek vhodným technickým riešením, obr. 7.

Obr. 7 Technické riešenia úspory vákuua – stlačeného vzduchu

Vhodným usporiadaním obvodu s vákuom pre riešenie manipulačných úloh využitím uchopovacích efektorov s jednostranným uchopovaním (prísavky) je jediný účinný spôsob zníženia nákladov na prevádzkovanie takýchto riešení.

Príspevok vznikol s podporou projektu: Aplikovaný výskum systémov inteligentnej manipulácie priemyselných robotov s neorientovanými 3D objektmi / spoluriešiteľstvo s MIA Engineering s. r. o., (ITMS:26220220164).

List of sources

1. Hajduk, M., Tuleja, P.: Základy pneumatických mechanizmov I.: Výroba, úprava a rozvod stlačeného vzduchu a vákuua, TU v Košiciach, Košice, 2013, ISBN 978-80-553-1605-5
2. M. Hajduk, L. Šidlovská, P. Tuleja: Unilateral Gripping Mechanism Effectors, In: Applied Mechanics and Materials, Vol. 332 (july 2013), section OPTIROB 2013, Chapter 3: Robotics and Automation Systems, Control, pp. 181-185, Trans Tech Publications 2013, Switzerland, ISSN: 1662-7482
3. Tuleja P., Šidlovská L.: Analysis of power relations in the design of effector for unilateral gripping with active vacuum suction cup, In: Applied Mechanics and Materials Vol. 613 (2014) pp 286-291, © (2014) Trans Tech Publications, Switzerland, ISSN: 1662-7482

Vagaš Marek, PhD., Ing.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

SENSORS FOR ROBOTIZED WORKPLACES

The importance of safety and separation of processing zones and subzones with to the risk of injury obtain particularly significant role with regards to the designing and implementing of automated technological workplaces with the application of industrial robots and manipulators as progressive elements of the production techniques. The requirements of safety are taken into account already when are planning and designing workplace.

Into the safety of work is included a protection of environment before emissions and noise, protection before negative products of technological process, if necessary before crash or possibly of resulting in the release of tool and ultimately protection of other workers from contact with the working parts of machines or manipulated objects during production.

The main requirements for protective optical equipment which is part of the workplace:

- to protect workers in handling, especially his hands,
- should not to be a reason for slowdown in performance,
- does not interfere during work,
- does not cause problems when sorting machinery, simply removing and putting,
- simple designing and easy controlled, carefully checked due to his possible defect
- may be the cause of accidents.

With regards to the approach of human factor, respectively of possibility for intervention into the defined danger zone system may be protective devices classified as follows:

- Direct protection: Person without disconnecting of protective equipment cannot access or interference into the danger zone. Distance of protection equipment from danger zone must be selected so as to eliminate any hazards to the persons.

- Indirect protection: Allows intervention into the danger zone.

Protective equipment's are constructed so that the operators are being protected immediate stop before dangerous movements through appropriate supervisory equipment's (two handed switching device or immediate stop hazardous motion by photocell or pedal). Security light gate consists of separate transmitter and receiver units, among them there is a security zone (Fig. 1).

This publication is the result of the project implementation: Research modules for intelligent robotic systems (activity 1.2) (ITMS: 26220220141) supported by the Research & Development Operational Program funded by the ERDF.

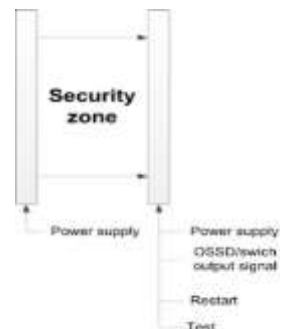

Fig. 1 Security light gate

List of sources used

1. Gunn, A. Roboty pri práci – bezpečnosť a ochrana zdravia: november 1984
2. Beniak, Juraj - Križan, Peter - Matúš, Miloš - Kováčová, Monika: The operating load of a disintegration machine. In: Acta Polytechnica. – ISSN 1210-2709. - ISSN 1805-2363
3. T.Malinowski, T. Mikolajczyk, A. Olaru, Control of articulated manipulator model using ATMEGA16, In. Applied Mechanics and Materials., Vol. 555 (2014), ISSN 1660-9336
4. Karčovič, M. Bezpečnosť strojových zariadení – zariadenia na ochranu osôb: časopis AT&P journal 5/2007
5. Hricko, J., Havlík, Š., Haranský, R.: Optimization in Designing Compliant Robotic Micro-Devices. In: Robotics in Alpe-Adria Danube Region : 19th International Workshop. - Budapest: Host Obuda University, 2010. - ISBN 978-1-4244-6884-3
6. Kočíško, M – Baron, P. Návrh ultrazvukovej bezpečnostnej brány pre strojné zariadenia, Košice a Prešov
7. Piotrowski A., Nieszporek T., Boral P.: DP in a dispersed control system, management and control of manufacturing process, Lublin, 2011
8. Lešková, A. Ochranné oddel'ovacie prostriedky pre zvyšovanie bezpečnosti na báze AL stavebnicových systémov, Transfer inovácií 4/2002
9. Kozłowski E., Terkaj W., Gola A., Hajduk M., Świc A.: A predictive model of multi-stage production planning. Management and Production Review, vol. 5, no. 3, 2014, p. 23–32.
10. Lukáč, M. – Liška, O. Výrobné systémy a ich zabezpečenie v automatizácii, Herľany:2009.
11. Slamka, J., Jedinák, M., Tolnay, M., Bachratý, M., Staš, O.: Automatic manipulation of parts made from yielding material. In: Applied Mechanics and Materials Vol. 332 (2013) pp. 432-430
12. Percival, N. Bezpečnosť robotova, praktická bezpečnosť: marec 1984

Антонюк Т.О.

Одеська національна академія зв'язку ім.О.С.Попова, Одеса, Україна

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЕКТУВАННІ МУЛЬТИСЕРВІСНИХ МЕРЕЖ

На сьогоднішній день в світі відбуваються глобальні зміни структури і характеристик інформації, переданої в телекомунікаційних мережах, як корпоративного рівня, так і рівня операторів зв'язку. Головним постачальником інформації стає Інтернет, доступ до яких мають всі користувачі. Змінюються підходи до побудови мереж, і на перший план виходять мережі нового покоління, так звані мультисервісні мережі. Наприклад, Fast/Gigabit Ethernet, ISDN, xdsl (HDSL, ADSL, VDSL та інш.), мережі кабельного телебачення, абонентські мережі безпроводної мережі Wi-Fi і wimax. Оптимальною, як з точки зору якості, так і вартості, прийнято вважати технологію xdsl. Головна її перевага полягає в тому, що для організації високошвидкісного доступу в мережі передачі даних ця технологія дозволяє використовувати вже наявну телефонну мережу [3].

Мультисервісна мережа – це єдина мережа, здатна передавати голос, відеозображення та дані. Така мережа використовує єдиний канал для передачі даних різних типів, дозволяє зменшити різноманітність обладнання, застосовувати єдині стандарти, технології та центрального керування комунікаційним середовищем.

При великій кількості користувачів у мультисервісній мережі потрібна складна й інтелектуальна система управління. У мережі одночасно передається безліч різних видів трафіку, для кожного з них потрібно безумовне дотримання одних параметрів і допускається більш-менш серйозні поступки до інших, потрібно використання спеціалізованих засобів, що не допускають перевантаження мережі і порушення необхідної якості.

Мережа повинна самостійно усувати перенавантаження, автоматично вирішувати, чим можна пожертвувати у різних випадках – смугою пропускання, часом доставки або для окремих потоків, цілісністю інформації.

Існує безліч варіантів побудови мультисервісної мережі.

Мультисервісна мережа, що тягнеться на великій відстані, повинна мати ядро - регіональну мережу зв'язку, оточене периферійними локальними обчислювальними мережами.

Периферійні локальні мережі використовують різноманітні технології. Одна мережа може бути основана на комутованій Ethernet – технології (без пристроїв маршрутизації), друга – на маршрутизованих сегментах Ethernet-мережі, і третя – на технології АТМ ЛОМ (локальна обчислювальна мережа).

Ядро мережі може бути побудоване на основі технологій Frame Relay, асинхронної системи передачі або Internet. [4]

Frame Relay – мережі, котрі у порівнянні з іншими мережами набагато краще підходять для передачі пульсуючого трафіку локальних мереж в тих випадках, коли каналі зв'язку наближається за якістю до каналів локальних мереж, наприклад при використанні волоконно-оптичних кабелів. [1]

У той же час, як проблеми із qos (Quality of Service – служба якісного обслуговування) в локальній обчислювальній мережі можна вирішити радикальним розширенням смуги пропускання, з економічної точки зору у регіональному зв'язку це нездійсненно. Тому у регіональній мережі зв'язку проектується з урахуванням оптимізації використання ресурсу для певного типу трафіку.

Мережі, засновані на передачі пакетів, типу Internet, забезпечують добру якість, що не чутливе до затримань трафіку обслуговування, але не підходять для трафіку з високими вимогами до смуги пропускання, затримки і «тремтіння» частоти. Орієнтовані на з'єднання мережі типу асинхронної системи передачі, навпаки, забезпечують добру якість сервісу для трафіку з високими вимогами до смуги пропускання, затримки і «тремтіння» частоти. Для магістральної мережі найкращім рішенням, забезпечують масштабіруему пропускну здатність і гарантовану якість послуг qos, в даний момент є технологія АТМ. Багатофункціональні комутатори АТМ, надаючи різні інтерфейси для підключення кінцевого обладнання, забезпечують взаємодію через єдину інфраструктуру. З їх допомогою великі підприємства також можуть об'єднати трафік різних мереж в єдиній магістралі, наділивши при цьому свою мережеву інфраструктуру новими якостями, які, швидше за все, будуть потрібні вже в найближчому майбутньому. Велику увагу привертає ще одна нова технологія - телефонія на базі IP (відома також як «голос IP» – Voice over IP, VOIP). Для комерційних підприємств самою значною перевагою передачі голосу по IP є скорочення витрат: наявна мережа передачі даних може передавати голосовий трафік замість платної загальнодоступної телефонної мережі. Багато великих корпорації вже мають великі мережі на базі IP.

ITU (Міжнародний союз електрозв'язку) розробив спільні рекомендації відносно «передачі нетелефонних сигналів», включають також інші рекомендації з метою об'єднання специфікації для аудіо, і відео даних, управління викликами та іншими функціями. [4]

Членом ITU є ISO. Роботи по модернізації еталонної моделі і створення протоколів передачі інформації ISO виконуються організацією ISO і Міжнародним телекомунікаційним союзом (International Telecommunication Union) спільно.

Відповідно до прийнятої ISO моделлю процес обміну інформацією розділений на окремі функціональні рівні, для кожного з яких легше створити стандартні алгоритми їх реалізації.

Розбиття на рівні є механізмом, використовуваним для розбиття трудомісткою завдання на підзадачі і повинно вироблятися з таких міркувань:

Рівнів не повинно бути занадто багато, щоб розробка мережі та її реалізація не були надмірно складними;

Новий рівень повинен створюватися по мірі необхідності створення окремого рівня абстракції;

Кожен рівень повинен виконувати строго певну функцію;

Вибір функції для кожного рівня повинен здійснюватися з урахуванням створення стандартизованих міжнародних протоколів;

Кількість інформації, передається через інтерфейси між рівнями, має бути мінімальним.

Взагалі відповідно з моделлю ISO мережа повинна мати сім функціональних рівнів: фізичний, каналний, мережний, транспортний, сеансів, представлення даних, прикладної [2].

Наявність qos в мережі забезпечує доставку аудіо-, відеоінформації та даних. Необхідно забезпечити також сумісність з існуючими інфраструктурами для передачі голосу та відеоінформації – з комутованими мережами загального доступу відомих АТМ.

У майбутньому, мережі для передачі даних зіллються з телефонними мережами і відмінності між ними зникнуть. Це злиття відбудеться, коли АТМ дійсно стане повсякденним. При цьому АТМ (мережа) нічим не відрізнятиметься від мережевого комутатора АТМ (модуль). Переважно більшість комутаторів зможе обробляти всі типи даних і комутувати будь-який трафік.

Зараз майже всі оператори зв'язку приступили до будівництва мультисервісних мереж, що надає підприємствам широкі можливості користуватися цією інфраструктурою. Тому, для побудови таких мереж потрібне спеціальне обладнання.

В теперішній час у якості єдиного транзитного АТМ (мережа) можуть працювати мережі, побудовані на базі АТМ - комутаторів Stratacom (прилади BPX, TGX, MGX, IGX) фірми Cisco, використовують централізовану модель маршрутизації.

Обладнання Cisco Systems лінії Stratacom основане на галузевих стандартах і є масштабованим. Наявність модифікації шасі різної щільності портів надає можливості вибору найбільш відповідного обладнання для задоволення ваших потреб. Stratacom – це модульна масштабована платформа, орієнтована на розвиток, що забезпечує продуктивність, необхідна для великих мережевих центрів [4].

Найпоширенішою фірмою обладнання є китайська телекомунікаційна компанія Huawei. З її ім'ям виробляється різноманітне мережеве обладнання, мобільні телефони, термінали, спеціалізоване програмне забезпечення.

Обладнання мультисервісного шлюзу контролю серії ME60 (MSCG), фірми Huawei, відрізняються від інших великою ємністю, високою продуктивністю, потужними функціями обробки послуг і інтегрованою можливістю управління. В якості MSCG, ME60 – це основний пристрій для перетворення IP-мережі, що надає послуги Інтернет до мережі зв'язку, голосові послуги, відео послуги, послуги 3G і NGN.

Для послуг NGN і IPTV, ME60 надає модуль доступу NGN, багато адресний контроль, брандмауер і 5-рівневі можливості qos.

Крім того, ME60 забезпечує безпеку обслуговування і гарантії операторського класу для даних послуг. ME60 повністю підтримує ipv6, що в подальшому також дозволить відповідати вимогам до мереж [5].

Також існують багато інших компаній які нічим не уступають конкурентам. Одна з таких корпорацій – ZTE Corporation (Zhong Xing Telecommunication Equipment Company Limited), яка є одним із ведучих світових виробників телекомунікаційного обладнання і постачальником мережевих рішень. ZTE постачає клієнтам широкій спектр телекомунікаційного обладнання, включаючи обладнання провідного зв'язку.

Понад 10% доходів компанія вкладає у дослідження та розробки, що дозволяє компанії грати ведучу роль у діяльності цілого ряду міжнародних організацій, які займаються розробкою нових телекомунікаційних стандартів.

При побудові сучасних мультисервісних мереж використовують різноманітні технології на різних ділянках мереж, це дозволяє раціонально розподілити виділені на створення таких мереж, а також дає можливість підвищити якість зв'язку на окремих ділянках проєктованих мереж за рахунок використання тої чи іншої технології. Сучасне обладнання підтримує різноманітні технології. Компанії, які виробляють обладнання намагаються зробити його найбільш конвергентноздатним до нових умов і поточних тенденцій у проєктуванні мультисервісних мереж.

Ідеальним рішенням для проектування мультисервісної мережі було б використання однієї універсальної технології, протоколів, обладнання, при цьому якість зв'язку залишалася б на необхідному рівні. Можливо в найближчому майбутньому ми побачимо щось подібне при побудові мультисервісних мереж.

Список використаних джерел

1. Т.И. Алиев. Сети ЭВМ и телекоммуникации – Учебное пособие 2011 г.
2. В.В. Величко, Е.А.Субботин, В.В.Шувалов, А.Ф.Ярославцев: Телекоммуникационные системы и сети. Том 3 Мультисервисные сети, 2005 г. - с.55
3. Технологии мультисервисных сетей: Головин, Сергей "CIO" №10 от 21 октября 2005 года
4. <http://www.computerra.ru/cio/old/offline/2005/41/234700/>
5. Мультисервисные сети Алексей Шереметьев <http://compress.ru/article.aspx?Id=9404>
6. Магистральные маршрутизаторы. Мультисервисные шлюзы контроля Huawei ME60
7. <http://www.omnilink.com.ua/catalog/magistralnye-marshrutizatory/multiservisnye-marshrutizatory-dostupa-me60>

Болотов М.Г., к. т. н., доцент

Ганссьв Т.Р., к. т. н., доцент

Прибитько І.О., к. т. н., доцент

Руденко М.М., ст. викладач

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОТИКУЛЬНОГО ЗАХИСТУ БРОНЕЖИЛЕТІВ ЯК ВІЙСЬКОВОГО, ТАК І ЦИВІЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

В умовах фактичної військової агресії в Україні особливо гостро постають питання підвищення власної безпеки військовослужбовців. Стрімкий ріст числа жертв українських бійців, що воюють в зоні АТО потребує негайного вдосконалення не тільки вогнепальної зброї, але й засобів індивідуального бронезахисту від нього.

В сучасних умовах ведення бойових дій бронезишет є найбільш ефективним засобом індивідуального захисту, що застосовується в силових структурах. Сучасний ринок пропонує бронезишети широкого спектра для схованого та зовнішнього, періодичного та постійного носіння, захисту від куль та вражаючої дії вибуху осколкових гранат. Однак сумнівний досвід експлуатації бронезишетів в зоні проведення АТО показує, що багато з них не зможуть забезпечити необхідного рівня захисту його власнику.

Основою більшості сучасних бронезишетів, що виробляються на Україні і у всьому світі є сталеві пластина розмірами 25×30 см, що зазнала зміцнюючу термообробку. Такі бронезишети здатні забезпечувати достатній рівень захисту навіть при влучанні бронебійно-запалювальної кулі калібру 7,62×25 мм типу БЗ випущеної з автомату Калашнікова, але внаслідок великої їх маси (в залежності від класу захисту вага такого бронезишету коливається від 9 до 12 кг), товщини захисного пакету знижується маневреність бійця, підвищується його втомлюваність, виникають больові відчуття в хребті та, навіть, можуть стати причиною появи гематом на плечовому поясі внаслідок тривалого їх носіння.

Кардинально протилежна ситуація складається з бронезишетами виконаними з високоміцної балістичної тканини, що отримала назву кевлар. Такі бронезишети стоять на озброєнні військ США та НАТО. Переваги таких жишетів є невелика їх маса (до 4 кг), що забезпечує досить високу маневреність військовослужбовців в бойових ситуаціях. Вони досить комфортні – в них не спекотно, але поряд з усіма перевагами існує ряд недоліків, що обмежують їх застосування. Так, кевлар та його аналоги схильні до зовнішнього впливу навколишнього середовища. Сонячна радіація з часом зменшує його міцнісні властивості. Також він втрачає свою міцність і при намоканні. Такі бронезишети відносяться до другого класу захисту, що здатні захистити від вражаючої дії кулі пістолету ТТ випущеної майже впритул, або від холодної колючо-ріжучої зброї.

Заміна сталевих бронепластин на керамічні дозволило дещо знизити вагу бронезишету (вага таких бронезишетів на 1-2 кг нижче за сталеві) та одночасно підвищити його клас захисту. Кераміка при влучанні кулі здатна поглинати її енергію та зменшувати її заперешкодну дію, але при цьому вона виходить з ладу. Такі бронезишети вважають одноразовими.

У зв'язку з цим широкого впровадження для засобів індивідуального захисту набули бронепластина виконані з високоміцних титанових сплавів, так як вони здатні забезпечувати достатній рівень протикульної стійкості і дозволяють знизити вагу виробу на 15-20% в порівнянні

зі сталевими бронежилетами [1]. Тестування таких бронежилетів в сучасних бойових умовах пред'являють ряд вимог головним чином пов'язаних із забезпеченням захисту їх носія від куль з підвищеною пробивною здатністю типу ППІ калібру 7,62 випущених з АК-74, АКМ, або навіть СГД. Це потребує підвищення механічних властивостей титанового сплаву.

Як відомо з літературних джерел найбільшою стійкістю володіє титановий сплав ВТ23 (заліза 0,4-0,8 %, хрому 0,8-1,4 %, молібдену 1,5-2,5 %, ванадію 4-5 %, титану 84-89,3 %, алюмінію 4-6,3 %). Однак підвищення його міцності шляхом термічної обробки більш ніж 1000 МПа неминує призводить до його крихкого руйнування, що знижує опір пластини до ударного впливу [2]. У зв'язку з цим необхідним є створення гетерогенної (шаруватої) броні на основі титанового сплаву з лицевим високотвердим шаром та більш в'язким тильним, що дозволить запобігти крихких руйнувань [3].

В даній роботі запропонований спосіб підвищення рівня протикульного захисту титанових бронепластин шляхом отримання на поверхні титанового сплаву шарів високотвердого інтерметаліду - алюмініду титану.

Залежно від чистоти і мікроструктури механічні властивості інтерметаліду TiAl коливаються в досить широких межах і при кімнатній температурі становлять: $\sigma_b = 350 - 580$ МПа, $\delta = 0,5 - 1,5\%$, Модуль пружності алюмініду TiAl при 20°C дорівнює: $E = 175$ ГПа [4].

Дослідження по отриманню шарів інтерметаліду TiAl проводили із застосуванням дифузійного зварювання на прикладі з'єднання титану ВТ1-0 з технічним алюмінієм АД1.

Отримання дифузійно-зварного з'єднання здійснювалося при температурі ізотермічної витримки в межах $T=550-630^\circ\text{C}$, зварювальному тиску $P=225$ МПа протягом часу $t=60$ хв. [5]. З метою подальшого росту інтерметалідного прошарку, зварні зразки піддавали термічній обробці в муфельній печі при температурі 700°C на протязі 5 годин.

Зварна конструкція являє собою композиційний матеріал, який складається з шарів титану товщиною 300 мкм та шарів алюмінію, товщиною 200 мкм кількістю 20 шт. кожна, з розташованими між ними інтерметалідними прошарками товщиною 85 мкм. Твердість такого інтерметаліду знаходиться на рівні 250 НВ, що перевищує твердість титану (163 НВ).

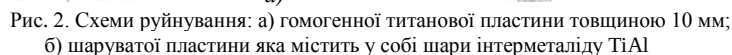
Топографія структури отриманих зразків, зроблена при збільшенні в 400 раз, представлена на рис. 1.

Рис. 1. Мікроструктура з'єднання титану ВТ1-0 із технічним алюмінієм АД1, що містить у своєму складі шар інтерметаліду TiAl ($\times 400$)

Польові випробування отриманого зразка проводили шляхом його порівняння з аналогічними випробуваннями гомогенної титанової пластини товщиною 10 мм при прострілюванні їх з пістолета Макарова патроном калібру 9×18 мм, випущеної з дистанції 5 метрів та автомата Калашнікова АК-74 з патроном 5,45 $\times$ 39 мм типу ЛПС (зі сталевим осердям) з відстані 10 метрів, що відповідають ГОСТ Р 50744-95.

В результаті польових випробувань зварний шаруватий зразок, що містить у своєму складі прошарки високотвердого інтерметаліду – алюмініду титану витримав потрапляння кулі випущеної з пістолета Макарова, на відміну від гомогенної титанової пластини. Потрапляння кулі, випущеної з АК-74, не витримав жодний із зразків. Схеми руйнування гомогенної та шаруватої броні представлено на рис. 2.

фосфорною кислотою і в такому вигляді входить до складу ряду ферментів як їх активна група. Отже, зв'язані з білком тіамін та рибофлавін затримуються напівпроникною мембраною і їх масова частка у знежиреному молоці в процесі УФ концентрування зростає. Із цього витікає, що за своєю вітамінною цінністю УФ-концентрат не поступається знежиреному молоку.

Ультрафільтраційний концентрат знежиреного молока дає міцні піни, стійкі дисперсії з жиром, добре зв'язує вологу, тому використовується як сировина у виробництві кисломолочних напоїв, сметани, сиру, пастоподібних та желюваних продуктів із різними добавками, кондитерських та хлібобулочних виробів тощо.

Сколотини - біологічно активний знежирений продукт, одержуваний як залишок після збивання вершкового масла або в результаті додавання у нежирне молоко спеціальних штамів бактерій, що перетворюють природні цукри субстрату у молочну кислоту.

Загальновідома досить висока харчова та біологічна цінність молочної сколотини або знежирених вершків, які містять основні поживні речовини молока: протеїни і мінерали. Білки сколотин денатурують при нагріванні до 70-80°C так, що продукт втрачає майже всі свої корисні властивості, тому найчастіше його додають у випічку швидкого приготування спільно з содою (оладки, млинці), холодні супи, заправки для салатів і морозиво.

Сколотини містять молочний цукор (до 5 %), білки (3,5 %), жири (не більше 0,5 %), органічні кислоти (в основному молочна кислота), мінеральні речовини (калій, магній, фосфор, кальцій, натрій, залізо), вітаміни (В, Е, А, РР, D, біотин, холін) і фосфатиди, включаючи значну кількість лецитину, регулюючого ліпідний обмін в організмі. Енергетична цінність сколотин складає всього лише близько 33 ккал в 100 г, при цьому її біологічне значення дуже високе: багато білка, трохи жиру, вітаміни, мікроелементи та фосфоліпіди роблять продукт важливим елементом збалансованого харчування.

Фосфоліпіди сколотин відіграють першочергове значення у нормалізації жирового і холестеринового обміну, надають протиатеросклерозну дію і покращують стан при серцево-судинних захворюваннях. Лецитин бере участь у синтезі складних фосфоровмісних комплексів, зокрема нуклеїнових структур в ядрі клітин різних тканин і органів людини. Саме у сколотин лецитин знаходиться в найбільш активній, пов'язаній з білком формі, тому вона може бути рекомендована для повсякденного харчування літнім людям, вагітним жінкам і дітям. Холін сколотин благотворно впливає на стан центральної нервової системи і печінки, тому продукт корисний при їх поразках. Сколотини добре переносяться людьми з алергічними реакціями на молоко внаслідок мінімальної концентрації в ній казеїну і високого вмісту молочної кислоти.

На вітчизняному ринку структуровані десерти на основі молочної сировини займають особливий сегмент. Солодкі молочні продукти сприймаються споживачем як більш виграшна альтернатива іншим видам десертів, вони відмінно вписуються у концепцію здорового способу життя і правильного харчування. На думку фахівців, ринок таких десертів вважається одним із таких, що найбільш динамічно розвивається. Висока затребуваність структурованих молочних десертів призводить до розширення асортименту в даній групі продуктів, до якої відносять пудинги, сирні маси, глазуровані сирки, збиті та м'які сирки, креми та суфле.

Технологічний процес виготовлення молочних десертів на основі БВМС передбачає попередню підготовку молочно-білкового компоненту та структуроутворювача, їх поєднання та перемішування до отримання однорідної маси, додавання овочевого напівфабрикату у вигляді пюреподібної маси, рафінадної пудри, перемішування суміші, збивання.

При розробці нової технології виробництва структурованої десертної продукції на основі сколотин істотну роль грають функціональні властивості вихідної сировини, вплив на неї фізичних і хімічних факторів.

Не потрібно ототожнювати функціональні властивості, які належить оцінювати, як можливість виконувати ту чи іншу функцію в технологічному процесі, з технологічними властивостями. Оскільки більшість продуктів містять у своєму складі поживні речовини - білки, жири, вуглеводи, мінеральні речовини, вітаміни, - то технологічні властивості цих продуктів проявляються як функціональні властивості цих складових частин.

Піноутворюючі властивості, як і інші властивості білкових препаратів зі сколотин, залежать від багатьох факторів. Серед них слід насамперед назвати ступінь термічної денатурації, залишковий вміст ліпідів і фосфоліпідів, вміст кальцію, величину рН і ступінь ферментативного гідролізу білків.

У технології виробництва десертної продукції одним із визначальних показників сумішей є їх здатність поглинати й утримувати певний об'єм повітря або газу. Здатність сумішей до збивання та утворення пінних систем обумовлює їх склад, а саме вміст поверхнево-активних речовин (ПАР).

З метою вивчення впливу сколотин та УФ-концентрату сколотин на якість СДП нами було досліджено піноутворюючу здатність та стійкість піни даної сировини.

Під час проведення досліджень як контрольний зразок використовували знежирене молоко. Досліджували піноутворюючі та піностабілізуючі властивості сколотин і УФ-концентрату сколотин із різним фактором концентрування.

Отримані результати представлено у таблиці 1 та наведено на рисинку 1.

Таблиця 1

Значення піноутворення сколотин і УФ-концентрату сколотин із різним фактором концентрування

Найменування зразка	Піноутворююча здатність, %	Стійкість піни, %
Молоко питне знежирене ультрапастеризоване (контроль)	112	1,5
Сколотини	120	1,9
УФ-концентрат сколотин із фактором концентрування 1,5	136	62,5
УФ-концентрат сколотин із фактором концентрування 2,0	143	80

Проведені дослідження свідчать, що контрольний зразок має невисоку піноутворюючу здатність, яка складає 112 %. Для сколотин цей показник був дещо вищим та дорівнює 120 %. Що ж стосується УФ-похідних сколотин, вони легко спінуються навіть при незначному перемішуванні. Значення показника піноутворюючої здатності для УФ-концентрату сколотин із підвищенням фактора концентрування до 1,5; 2,0 зростає та становить 136 % та 143 % відповідно. Це можна пояснити тим, що зростання фактора концентрування, а отже, вмісту сухих речовин у зразках, сприяє кращому поглинанню повітря.

Концентрування розчинів призводить до збільшення в'язкості зразків із одночасним збільшенням концентрації білків, які є поверхнево-активними речовинами та сприяють піноутворенню.

Згідно отриманих результатів стійкість пін, утворених як контрольним зразком (1,5 %), так і сколотинами (1,9 %), не є стійкими. Значення показників стійкості пін УФ-концентратів сколотин є вищими (62,5% та 80 %), оскільки з підвищенням в'язкості зразків, знижується швидкість витікання рідини по каналах Плато-Гіббса, в результаті чого така піна має вищу стійкість.

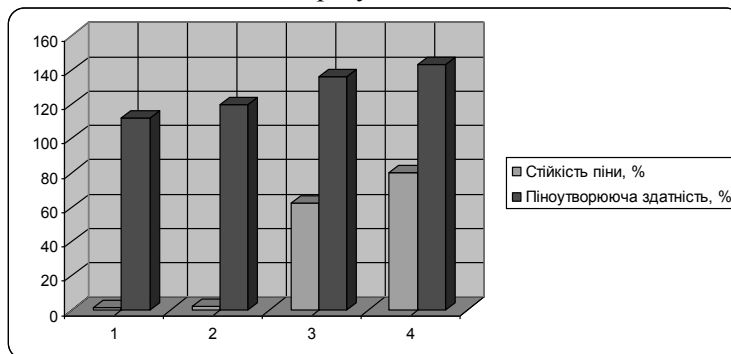

Рис. 1. Значення піноутворюючої здатності (ПЗ) та стійкості піни (СП) контролю (1), сколотин (2) та УФ-концентрату сколотин із фактором концентрування 1,5 (3) та 2,0 (4).

Таким чином, на підставі вищесказаного, можна зробити висновок про те, що специфічний хімічний склад сколотин визначає їх технологічні властивості, серед яких, у першу чергу, необхідно відзначити піноутворюючу здатність. Стійкість же таких пін є невисокою та залежить від фактору концентрування досліджуваних зразків.

Список використаних джерел

1. Дейниченко Г. В., Мазняк З. О., Золотухіна І. В. Ультрафільтраційні процеси та технології раціональної переробки білково-вуглеводної молочної сировини: Монографія. – Х.: Факт, 2008. – 208 с.
2. Сабадош Г. О. Технологія десертів молочних з використанням карагінанів [Текст] : дис. ... канд. техн. наук / Сабадош Ганна Олександрівна. – Х., 2010. – 154 с.
3. Золотухіна І. В. Технологія напівфабрикатів на основі сколотин для виробництва збитої десертної продукції [Текст] : дис. ... канд. техн. наук / Золотухіна Інна Василівна. – Х., 2006. – 157 с.
4. Пивоваров П. П. Теоретична технологія продукції громадського харчування: Навчальний посібник. – Х.: ХДАТОХ, 2000. – 116 с.

5. Плахотін В. Я., Тюрікова І. С., Хомич Г. П. Теоретичні основи технологій харчових виробництв: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 640 с.

Корнієнко М. В., к.т.н., професор¹Корзаченко М. М., аспірант¹Седячко М. С., студент²¹Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, Україна²Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

КОНСТРУКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНДАМЕНТІВ МАЛОПОВЕРХОВОЇ ЗАБУДОВИ М. ЧЕРНІГОВА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

На даний час в великих містах України, не враховуючи невеликих, зберігається значна міська малоповерхова забудова, що характеризується різноманітними об'ємно планувальними рішеннями, конструктивними схемами, використанням будівельних матеріалів та часом зведення. Оцінка технічного стану цих будівель в масовому порядку сьогодні не проводиться, але власникам приходится звертати увагу на їх стан при погіршенні експлуатаційної придатності [1]. При вичерпанні експлуатаційних властивостей конструкцій їх необхідно підсилити або замінити, якщо ж це неможливо зробити або це потребує значних затрат, будівля підлягає знесенню, а на її місці зводять новий будинок. В таких випадках постає питання про прийняття типу фундаменту, особливо якщо будівля має більшу поверховість у порівнянні з демонтованою.

У м. Чернігові на вулиці Шевченка збереглася найромантичніша будівля – садибний будинок Григорія Глібова, пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення. Маєток збудований наприкінці XIX століття в межах села Бобровиця, яке нині є частиною Чернігова. Центральна споруда садиби – унікальний двоповерховий будинок, зведений в готичному стилі.

До його архітектурного ансамблю входило кілька споруд: будинок садівника, каретник, льодовня. Неповдалі від центральної садиби знаходився і великий флігель, оздоблений дерев'яним різьбленням. Розповідають, що у ньому жила челядь (дворові люди, що жили й працювали в поміщицькій садибі, панська прислуга) (рисунок 1, а).

Поряд із старим будинком розпочалося спорудження багатоквартирного будинку. Садиба потребувала ремонту, у декількох місцях протікав дах. Було прийнято рішення про знесення даного будинку. Під час розбирання каркасу, було проведено обстеження, складено креслення будинку, площа якого становила більше 500 м². Після демонтажу дерев'яного каркасу будинку виконано обмірні роботи фундаментів. Виконано оголення фундаменту та його поперечний розріз (рисунок 1, б). Та проведено оцінку інженерно-геологічних та гідрогеологічних умов ділянки, вивчені фізико-механічні властивості ґрунтів з прогнозом зміни їх у часі.

Досліджуваний майданчик розташований в східній частині м. Чернігова на вул. Шевченка, 97.

В геоморфологічному відношенні район розвідання знаходиться в межах II-ої правобережної надзаплавної тераси р. Десна. Ширина тераси в цьому районі становить близько 1,0 км. Її рельєф відносно рівнинний. Абсолютні відмітки поверхні землі змінюються від 113 до 115 м, з загальним ухилом до р. Десна, що протікає за 150 м, на південь від майданчика.

Фізико механічні властивості ґрунтів у лабораторних умовах вивчалися на монолітах та пробах ґрунтів порушеної та непорушеної структури за діючими державними стандартами [2-5].

На зразках непорушеної структури в лабораторних умовах визначалися фізичні властивості ґрунтів – щільність, пористість та механічні властивості лесових порід. На зразках порушеної структури визначалася консистенція глинистих ґрунтів та гранулометричний склад піщаних ґрунтів [6].

Одержані показники властивостей ґрунтів за результатами лабораторних досліджень використовувалися для розділення товщі ґрунтів на інженерно-геологічні елементи, яке виконано за ДСТУ Б.В.2.1-5-96 [7].

В геологічній будові ділянки до розвіданої глибини беруть участь верхньочетвертинні еолово-делювіальні (vdIIIpc) та алювіальні відклади (aIII), покриті сучасними техногенними ґрунтами (tIV) – (насипними ґрунтами). Ґрунти залягають похило-горизонтально. Окремі верстви мають лінзоподібне залягання. Виділено сім верств та вісім інженерно-геологічних елементів.

Сучасні техногенні відклади – tIV.

1. Верства I інженерно-геологічного елемента 1 (насипний ґрунт). Має товщину від 0,6 до 1,9 м і представлена сумішшю супісків та пісків, що включають від 10 до 40 % шлаків, будівельного сміття, цегли.

Верхньочетвертинні еолово-делювіальні відклади – vdlІІрс.

2. Верства II інженерно-геологічного елемента 2 складена супіском пилюватим, світло-жовтим, твердим, лесоподібним, просідним. Її товщина 0,9-5,1 м.

3. Верства III інженерно-геологічного елемента 3 це пісок пилюватий, світло-жовтий, щільний, мало вологий, товщиною від 0,6 до 1,4 м.

4. Верства IV інженерно-геологічного елемента 4 складається з піску дрібнозернистого, ясносірого, середньощільного, вологого та водонасиченого, товщиною від 0,4 до 1,8 м.

5. Верства IV інженерно-геологічного елемента 5 представлена піском дрібнозернистим, ясносірим, щільним, вологим та водонасиченим, товщиною від 0,3 до 3,4 м.

6. Верства V інженерно-геологічного елемента 6 це супісок ясносірий, пластичний, товщиною від 0,2 до 4,2 м.

7. Верства VI інженерно-геологічного елемента 7 складена піском пилюватим, блакитно-сірим, щільним, водонасиченим, товщиною від 0,6 до 2,3 м.

8. Верства VII інженерно-геологічного елемента 8 представлена піском середньозернистим, блакитно-сірим, щільним, водонасиченим, товщиною від 0,9 до 1,5 м.

На ділянці будівництва встановлено один безнапірний водоносний горизонт. Глибина залягання ґрунтових вод становить близько 6-ти метрів і залежить від метеорологічних факторів та рівнів води у р. Десна. Ґрунтові води під час досліджень знаходилися на глибині 6-ти метрів. У багатоводні роки вони піднімаються до абсолютної відмітки 112,5 (1970 р.), у середньо водні роки – до абсолютної відмітки 107,0 м.

Долина р. Десни заплавна, в районі міста має ширину близько 7 км., Вирівняна, з добре вираженим руслом річки і різноманітністю мікроформ рельєфу заплавного типу. Правий схил долини обривистий, з крутими берегами, заввишки 20-30 м., місцями в місті представлений насипним валом. Русло річки звивисте, шириною 110-140 м., дно піщане та піщано-мулисте.

Цілорічний хід рівнів р. Десни характеризується весняним паводком, який проходить у декілька піків. Найвищі рівні весняного паводку спостерігаються, як правило, у другій половині квітня. На весняний період припадає 55-60% річного стоку річки, на літньо-осінній – 25-30%, на зиму - 10%.

За режимом наповнення водотоки відносяться до снігового – більше 50% річного стоку. Другим за значенням джерелом наповнення р. Десни є підземні води.

Річна кількість опадів коливається від 326 до 706 мм на рік, і становить у середньому 639 мм/рік. Найбільша місячна кількість опадів – 119 мм (1947 р.), середня кількість опадів теплого періоду – 359 мм, холодного – 180 мм. Сумарне випаровування з поверхні суші – 540 мм. Стійкий сніговий покрив спостерігається з 2 листопада по 9 лютого, висота снігового покриву коливається від 7 до 42 см (середня – 19 см). Число днів зі сніговим покривом – 95-110. Глибина промерзання ґрунту – від 24 до 141 см.

Максимальна інтенсивність підйому рівня р. Десна становить 90 см за добу, середня від 5 до 15 см за добу. Швидкість спаду рівня при невеликих паводках 5-10 см за добу, при високих – 10-25 см.

За результатами досліджень встановлено: ширина фундаменту 70 см, глибина закладання 110 см, висота цоколю 100 см.

Фундамент – стрічковий, складений з червоної цегли загальними розмірами 270x130x60 см на цементно-вапняному розчині. Кожна цеглина має маркування у вигляді латинської літери "D" (рисунок 1, в).

За історичними даними в місті Чернігові відомі два найпотужніші цегельні заводи. Символ "D" означає що цегла була виготовлена на одному з таких заводів, власником якого був Микола Де - Морен (завод проіснував до 1910 року).

Також зустрічається, вище нуля, жовта цегла з клеймом "А. Денисов" (рисунок 1, г).

Було встановлено що дана цегла виготовлена на заводі в селі Пирогов, бувшої Хотовської волості, Київського повіту. Заводом володів унтер-офіцер запасу Андрій Павлович Денисов. Завод був заснований в 1896 році та проіснував до 1913 року.

Дані факти говорять про те, що будинок був побудований до 1910 року.

З камяної кладки було відібрано більше 20 цеглин, для дослідження руйнівним методом.

Згідно з дослідженнями встановлено, що марка червоної цегли – М100; жовтої цегли – М150 [8]. Необхідно відмітити що червона цегла в зв'язку з використанням нижче «нуля», протягом часу експлуатації, втратила свої першочергові характеристики, жовта – має більшу міцність.

Аналізуючи дані досліджень фундаментів будинку челяді, та інших малоповерхових будинків в м. Чернігові [9-11] можна зробити наступні висновки:

- фундаменти виконували з цегли, каменю та битої цегли, що заповнювали вапняно-глинистим розчином;

- в окремих випадках використовували додаткові конструктивні рішення, що покращували роботу стрічкових фундаментів по їх довжині: дубові лежні під підшоною фундаментів, розвантажувальні і зворотні арки;

- якість ґрунту на який спирали стрічкові фундаменти контролювали візуально, а глибину закладання визначали безпосередньо при виконанні земельних робіт.

В геологічній будові ділянки беруть участь техногенні (насіпні) ґрунти, верхньочетвертинні еолово-делювіальні та алювіальні відклади.

Ґрунтові води залягають на глибинах близько 6 метрів і їх рівень залежить від рівневого режиму р. Десна. Амплітуда його коливання становить 1,5 – 3,0 м (+2,5 від зафіксованого) у середньоводні роки. У процесі паводку 1970 року ґрунтові води піднімалися до абсолютної позначки 112,5 м.

За даними хімічного аналізу води водоносного горизонту відносяться до гідрокарбонатно-кальцієвого типу з мінералізацією 0,4 – 0,9 г/л. Вони неагресивні до бетонів марок W4 – W6.

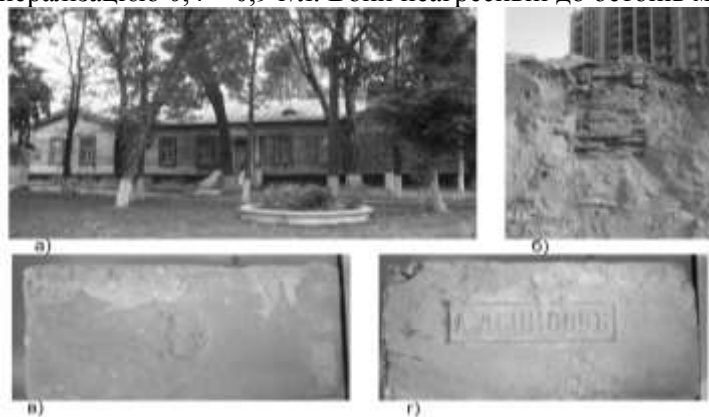

Рисунок 1 – а) - Будинок челяді Григорія Глібова; б) - Розріз фундаменту; в) - Червона цегла з фундаменту; г) - Жовта цегла з частини цоколю

При таких умовах, для будівництва малоповерхових будинків може бути використаний стрічковий залізобетонний фундамент, а для багатоповерхових будинків – найдоцільніший пальовий тип фундаментів.

Вказаний тип фундаментів та несучий шар обирається з інженерно-геологічної точки зору. Проектна організація, на основі техніко-економічних розрахунків та застосування відповідних конструктивних заходів, може прийняти інший, відмінний від рекомендованого, тип фундаментів.

Насіпні ґрунти не рекомендується використовувати як основи будівель, що проектуються.

Встановлено що цегла з будинку челяді має достатню міцність і її можна використовувати при будівництві.

Список використаних джерел

1. Корнієнко М.В. Дослідження фундаментів давніх чернігівських кам'яниць / Корнієнко М.В., Корзаченко М.М. // Основи та фундаменти: міжвідомчий науково-технічний збірник. - Вип. 33. - К.: КНУБА, 2013. - С. 155 - 167.
2. Ґрунти. Лабораторні випробування. Загальні положення: ДСТУ Б В.2.1-3-96. - [Чинний від 1997-04-01]. - К.: Укрархбудінформ, 1996. - 26 с. - (Національні стандарти України).
3. Ґрунти. Методи лабораторного визначення фізичних властивостей: ДСТУ Б В.2.1-17:2009. - [Чинний від 2010-10-01]. - К.: Мінрегіонбуд України, 2010. - 32 с. - (Національні стандарти України).
4. Ґрунти. Методи лабораторного визначення гранулометричного та мікроагрегатного складу: ДСТУ Б В.2.1-19:2009. - [Чинний від 2010-10-01]. - К.: Мінрегіонбуд України, 2010. - 29 с. - (Національні стандарти України).
5. Ґрунти. Методи лабораторного визначення вмісту органічних речовин: ДСТУ Б В.2.1-16:2009. - [Чинний від 2010-10-01]. - К.: Мінрегіонбуд України, 2010. - 31 с. - (Національні стандарти України).
6. Корзаченко М. М. Методика вивчення фізичних явищ у складних інженерно-геологічних умовах / Корзаченко М. М. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. - Вип. 116. - Чернігів: ЧНПУ, 2014. - С. 54 – 57.
7. Основи та підвалини будинків і споруд. Ґрунти. Методи статистичної обробки результатів випробувань: ДСТУ Б В.2.1-5-96. - [Чинний від 1997-01-01]. - К.: Мінрегіонбуд України, 2010. - 15 с. - (Національні стандарти України).
8. Будівельні матеріали. Цегла та камені керамічні рядові та лицьові. Технічні умови: ДСТУ Б В.2.7-61:2008. - [Чинний від 2010-01-01]. - К.: Регіонбуд України, 2009. - 27 с. - (Національні стандарти України).

9. Корнієнко М. В. Особливості зміни конструктивних рішень фундаментів цегляних приватних будівель за XVIII – XXI ст. / М. В. Корнієнко, М. М. Корзаченко // Будівельні конструкції: Міжвідомчий науково-технічний збірник наукових праць (будівництво). – К.: ДП НДІБК, 2013. – Вип. 79. – С. 158 – 166.

10. Корнієнко М. В. Дослідження фундаментів давніх чернігівських кам'яниць / Корнієнко М. В., Корзаченко М. М. // Основи і фундаменти: Міжвідомчий науково-технічний збірник. – Вип. 33. – К.: КНУБА, 2013. – С. 155 – 167.

11. Корзаченко М. М. Звіт про обстеження житлового одноповерхового будинку за адресою вул. 1 Травня, буд. №34 в м. Чернігові. / Корзаченко М. М. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2014. – 20 с.

Кривошеєв В.Т., кандидат геолого-мінералогічних наук,

Іванова Є.З.,

Кукуруза В.Д., доктор геолого-мінералогічних наук,

Науково-впроваджувальна фірма НДР нафтогаз, Чернігів, Україна,

Іванова І.М., доктор технічних наук, професор,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІКИ ПРИ ПОШУКАХ, РОЗВІДЦІ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ РОДОВИЩ НАФТИ І ГАЗУ

Пошуки, розвідка, експлуатація, транспортування, переробка та використання природних ресурсів, як глибинних, так і поверхневих, ставить перед людством на сучасному етапі розвитку ряд значних проблем. Глобальний розвиток енергоємних виробництв, що базуються на спалюванні нафти (нафтопродуктів) та газу, величезних хімічних виробництв, активне освоєння вуглеводневих ресурсів у межах суходолу, шельфів морів та океанів, порушення водного балансу при будівництві водосховищ, осушенні боліт чи заболоченні зрошуваних земель, масова безконтрольна вирубка лісів та багато інших діянь людини наносять величезний екологічний урон середовищу існування людства. Усе це відчувають на собі, перш за все, мегаполіси, райони зосередження шкідливих виробництв та екологічних катастроф.

Великий негативний вплив на навколишнє середовище має паливно-енергетичний комплекс, який у той же час забезпечує функціонування усіх галузей економіки (промисловості, сільського і комунального господарств) та являє собою у даний час основу економіки та розвитку суспільства більшості держав світу.

В Україні половина енергоносіїв зв'язана з нафтою, вуглеводневими газами та вугіллям, ефективність використання яких досить низька, що приводить до значних втрат енергетичної сировини та забруднення навколишнього середовища. Гостро стоять питання енергозбереження.

Найбільші проблеми для екології створює одна з найприбутковіших нафтогазова галузь. На усіх етапах пошуків і розвідки скупчень нафти і газу, розробки їх родовищ на суходолі, шельфів морів та океанів, при транспортуванні, переробці нафти і газу, їх зберіганні, використанні у народному господарстві навколишнє середовище забруднюється шкідливими для здоров'я людини речовинами, а в критичних ситуаціях виникають аварії та екологічні катастрофи. Ці проблеми та можливості їх вирішення розглянуті в численних публікаціях [1,2,3,4,5,6,7,8], однак надійніше та економічно набагато вигідніше мінімізувати можливість виникнення цих забруднень, ніж їх ліквідувати.

При проведенні пошукового, розвідувального та експлуатаційного буріння на традиційні поклади нафти і газу (як і на інші види корисних копалин) використовуються промивні розчини, інгібітори корозії бурових труб, мастильно-охолоджуючі технологічні засоби, які вміщують шкідливі компоненти для здоров'я людини, живих організмів та навколишнього середовища. Їх негативний вплив на навколишнє середовище проявляється на етапах виробництва, транспортування, використання, збирання та довгострокового зберігання відпрацьованих продуктів.

Крім того, на кожному буровому майданчику традиційного буріння використовується значна кількість паливно-мастильних матеріалів, а небезпечні продукти їх згорання викидаються в атмосферу. Досить часто на пошукових свердловинах трапляються аварії, у результаті яких навколишні ландшафти і атмосфера забруднюються шкідливими викидами вуглеводнів, сірководню, продуктами їх згорання та високо мінералізованими попутними пластовими водами глибоких горизонтів.

Шкідливі рідини і матеріали, що зберігаються на бурових площах часто без жорсткого дотримання екологічних норм та природоохоронних заходів, нерідко попадають у ґрунти та ґрунтові води. Ураховуючи те, що обсяги буріння, як у світі, так і в Україні, величезні, можливо

уявити яка колосальна шкода наноситься навколишньому середовищу тільки цією частиною життєдіяльності людини.

Вище ми вели мову лише про проблеми екології при геологорозвідувальних роботах на традиційні поклади нафти і газу. Ще масштабніші проблеми виникають при проведенні робіт на альтернативні скупчення вуглеводнів, зокрема на сланцевий газ (СГ), який відноситься до сильно розсіяних корисних копалин.

На сьогодні такі гіганти СГ, як унікальні за геологічними умовами родовища Barnett Shale в Техасі (13 тисяч км² на глибинах 450-2000м з річним видобутком газу до 50млрд м³ газу) та Marcellus Chale в Аппалачах (140тис. км² на глибинах від 700 до 3000м) є найбільшими у світі.

Успіхи проектів по видобутку СГ у США є реальними (негативні впливи на надра, на природне середовище на фоні сланцевого буму більшість американських експертів замовчує), однак на шляху проведення цих робіт в інших регіонах, особливо в Європі, стають реальні проблеми.

На буріння 50 сланцевих свердловин у Польщі витрачено більше 400 мільйонів доларів США. При цьому для проведення потужного гідророзриву пласта (ГРП) у свердловині глибиною 4000м було використано води 17322м³, шкідливих хімреагентів 462т, піску 1271т. Один ГРП на одній свердловині у США обходиться в 200тисяч доларів, а проводять їх до десяти на кожній із них за час експлуатації.

При ГРП шкідливий буровий розчин поступає в горизонтальний та вертикальний стовбур експлуатаційної свердловини та мігрує по утворених тріщинах в товщі, які залягають вище і може викликати загазовування водоносних горизонтів і дійти до поверхні. У результаті поблизу родовищ накопичується більше третини шкідливого відпрацьованого бурового розчину, який, як правило, не утилізується за екологічними нормами. Загазовування водоносних горизонтів та їх забруднення шкідливими хімреагентами відзначались на ділянках, де ведеться промисловий видобуток сланцевого газу. В зонах видобутку СГ відзначається загазованість повітря метаном. СГ характеризується підвищеним вмістом радіоактивного радону-222 – інертного газу, продукту розпаду радію-226, який у свою чергу є продуктом розпаду природного урану-238. На одному із американських родовищ СГ проаналізували воду, що викачувалась із свердловини у результаті видобутку СГ. Виявилось, що у воді міститься радій-226 у концентраціях, що перевищують допустимі у 267 разів. Високі концентрації радіоактивного радону у воді, чи повітрі визивають рак легенів у людей.

В Пенсільванії в даний час шкода, яка наноситься екології басейну видобутком СГ має характер екологічної катастрофи, однак сланцеві компанії стверджують, що великих ризиків немає.

Досвід США неможливо повторити в Європі. У порівнянні з пустельними районами видобутку сланцевого газу США в Європі щільність населення набагато вища, тут діє більш жорстке природоохоронне законодавство. Європейці вважають, що вони більше зароблять на збереженні довкілля та “чистому” туризмі, ніж на “брудному” СГ. Фахівці сходяться на тому, що в Європі видобуток сланцевого газу не буде відігравати суттєвої ролі, враховуючи екологічні ризики. ГРП у багатьох країнах Європи заборонено. Пробурені в Польщі 50 свердловин на СГ не дали очікуваних вражаючих результатів, дали підставу різко знизити прогнозні ресурси (з 5,3 трлн.м³ до 76млрд.м³) і тому серйозні газові компанії припинили роботи цього напрямку.

Для однієї ділянки видобутку СГ необхідно мінімум 1-1,5 тисячі гектарів землі. В густонаселеній Україні ми не знайдемо такої території, де б було можливо без шкоди для екології, здоров'я людей, соціальної сфери розвернути масштабні бурові роботи (сотні, тисячі глибоких свердловин) по густій сітці - 3 свердловини на км². Де брати величезну кількість води та піску, де подіти третину бурових розчинів, які підіймаються на поверхню, очищуються, але і після очищення залишаються небезпечними для людей, для питних ресурсів, що буде з численними артезіанськими водозаборами, з українськими чорноземами після проведення робіт, хто компенсує величезні витрачені природні ресурси? Велике навантаження на екологію буде здійснювати важкий технологічний транспорт, наші дороги його не витримають.

Фахівці застерігають про небезпечність використання ГРП у сейсмічних районах. Гідророзриви пластів викликали слабкі землетруси, як це було у 2011р. у Блекпулі (Великобританія). У високо сейсмічних зонах ГРП може спровокувати сильний землетрус.

Ці проблеми мало турбували тих, хто планував широкий розвиток робіт на СГ в Прикарпатті та на сході України, базуючись на хибній ейфорії його величезних ресурсів (від 2-х аж до 60-ти

трлн.м³). Фактично негативні результати тестового буріння в Польщі на ті ж перспективні силурійські сланцеві відклади, що і у нас в Прикарпатті, та інші проблеми змусили компанію Chevron припинити роботи на СГ в Україні.

Оцінюючи економічну сторону видобутку газу з традиційних пасток та СГ слід відзначити наступне. США являються абсолютним монополістом дорогого розвідувального та видобувного обладнання та нових технологій і тому для розвитку робіт у Європі треба все везти із-за океану, а це величезні витрати. Існуючі показники вартості видобутку СГ недостатньо надійні. СГ сильно розсіяний в надрах. Середня щільність видобувних запасів навіть на великих його родовищах складає всього 3,0 – 10млн м³ на 1 км². Звичайна газова свердловина із традиційної пастки видобуває такий обсяг за місяць, а високодебітна – за тиждень. Працюють традиційні свердловини від 15 до 50 років. Сланцеві свердловини короткоживучі і тому для підтримки рівня видобутку необхідно часто проводити ГРП та бурити все нові і нові дорогі свердловини. На родовищах США видобуток СГ ведеться з глибин 400-1500м і собівартість його при значних обсягах видобутку, оновлених технологіях і значно низьких стимулюючих податках держави в останній час знижувалась з 250 до 90 доларів США (хоча за останніми даними Міжнародного енергетичного агентства вона складає 212-283 долари за 1 тис.м³). Враховуючи, що перспективні сланцеві товщі в Україні залягають на значних глибинах – 2-4км і більше, не такі масштабні обсяги можливого видобутку, відсутність власних технологій, техніки та інфраструктури собівартість СГ може досягати 350-400 доларів США і відповідно відпускна ціна 600-700 доларів США за 1тис. м³.

Це значно вище ніж собівартість видобутку газу із традиційних родовищ в Україні, яка складає від 25 до 70 доларів США за 1 тис. м³. Тут постійно треба мати на увазі низьку теплотворну здатність СГ у порівнянні з традиційним газом. Тому на ближню перспективу з економічних позицій навіть при існуючих застарілих технологіях пошуків та розвідки видобуток газу із традиційних джерел в Україні без сумніву є пріоритетним.

У той же час ми володіємо новими сучасними нетрадиційними вітчизняними методами, які дозволяють значно зменшити витрати на пошуково-розвідувальні роботи на нафту і газ та на видобуток нафти на старих родовищах [9,10,11].

В основному нафтогазовидобувному регіоні України – Дніпровсько-Донецькій западині нафтогазові ресурси використані усього на 25%. Крім традиційних антиклінальних структур у регіоні практично не розвідувались нетрадиційні літологічні, літолого-стратиграфічні, тектонічні та комбіновані пастки нафти і газу, які є великим резервом для розширення геологорозвідувальних робіт на нафту і газ. Прогноз цих типів пасток досить складний та потребує детальних геолого-геофізичних досліджень. Нашими науково-дослідними роботами у Чернігівському відділенні Українського державного геологорозвідувального інституту та науково-впроваджувальній фірмі НДРнафтогаз виявлена низка цих типів пасток, у яких можуть бути відкриті значні за розмірами родовища нафти і газу.

Статистика свідчить, що тільки третина виявлених структур в нафтогазоносних регіонах нафтогазонасичена, а дві третини не містять нафти і газу, тому ефективність робіт на ці корисні копалини складає біля 30%. Розроблений нами та впроваджений на численних структурах екологічно чистий нетрадиційний метод електрофізичного прогнозу нафтогазоносності (ЕПНГ) дозволяє підвищити до 90% ефективність пошуково-розвідувальних робіт на нафту і газ різних типів пасток. Методом виявляється як сам поклад, так і глибина його залягання. На сьогодні альтернативи методу не існує. Враховуючи те, що при широкому впровадженні цього методу у виробництво, не буде буритися дві третини численних непродуктивних свердловин, будуть отримані величезні економічний та екологічний ефекти та зекономлені величезні матеріальні та енергетичні ресурси.

Одним із найбільш перспективних та економічно вигідних напрямів для значного зменшення ризиків виникнення забруднення навколишнього середовища при експлуатації родовищ нафти є застосування нових сучасних технологій інтенсифікації видобутку та збільшення нафтовіддачі пластів на старих діючих родовищах, за допомогою методів, що базуються на використанні електродинамічних технологій.

Враховуючи викладене, ми неодноразово орієнтували нафтогазову галузь та владні структури держави на активне використання власних резервів та можливостей для прискореного відкриття нових традиційних родовищ нафти і газу за допомогою нетрадиційних вітчизняних

високоєфективних розробок, що значно зменшить залежність держави від імпорту вуглеводневої сировини.

При широкому впровадженні у виробництво нових сучасних прогресивних електродинамічних технологій пошуків, розвідки та експлуатації родовищ нафти і газу традиційних та нетрадиційних пасток як на суходолі так і на шельфах морів України будуть досягнуті значні економічні результати та істотно знижено негативний вплив нафтогазового комплексу на навколишнє середовище.

Список використаних джерел

1. Крянев Д.Ю., Бурчак Т.В. Экологическое обоснование разработки нефтяных и газовых месторождений в проектных документах // Нефтяное хозяйство. - 2007, №8. - С.48-52.
2. Максимов В.Г. Системні втрати нафтопродуктів як джерело нафтохімічного забруднення довкілля // Екологічний вісник. - 2003. - №1/2. - С.10-12.
3. Мазур И.И., Иванцов О.М. Безопасность трубопроводных систем. - М: ИЦ "Элима", 2004. - 104с.
4. Крижанівський Є.І., Побережний Л.Я., Шкіца Л.Є. Безпека та захист від аварій і катастроф трубопроводних систем у складних умовах експлуатації // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. - 2007. - №3. - С. 21-27.
5. Голодяев Г.П. Эколого-микробиологические основы санации нефтезагрязнённых почв побережий юга Дальнего Востока // Нефтяное хозяйство. - 2008. - №1. - С.114-115.
6. Оборин А.А., Калачников И.Г., Масливец Т.А. Самоочищение и рекультивация нефтезагрязнённых почв Предуралья и Западной Сибири // В сб. Восстановление нефтезагрязнённых почвенных экосистем. - М.: Наука, 1988. - С.140-159.
7. Демиденко А.Я., Демурджан В.М. Пути восстановления плодородия нефтезагрязнённых почв черноземной зоны Украины // В сб. Восстановление нефтезагрязнённых почвенных экосистем. - М.: Наука, 1988. - С.197-206.
8. Середа Т.Г., Костарев С.Н. Оценка возможности биологического восстановления геосистем, загрязнённых нефтью и нефтепродуктами в условиях Урала // Геология, геофизика и разработка нефтяных и газовых месторождений. - 2007. - №10. - С.82-84.
9. Кривошеев В.Т., Иванова Є.З., Кукуруза В.Д. та ін. Проблеми ефективних пошуків родовищ нафти і газу в Україні та напрямки їх вирішення // Вісник Чернігівського державного технологічного університету, серія "Технічні науки", 2012. - №1 (55). - С. 7-19.
10. Кривошеев В.Т., Кукуруза В.Д., Иванова Е.З., Пекельная Е.В., Шевякова З.П. Прогрессивные технологии ускоренного открытия месторождений нефти и газа в неантиклинальных ловушках // Материалы VI международной конференции "К созданию общей теории нефтегазоносности недр". - М.: МГУ, 2002. - С. 294-297.
11. Кукуруза В., Кривошеев В., Иванова Е. Современные электродинамические методы прогнозирования нефтегазоносности и интенсификации нефтедобычи / The fifth international scientific forum aims for future of engineering science. - Paris: 2004. - С. 80-83.

Курмакова І.М., д.т.н.,
Демченко Н.Р., к.б.н.,
Бондар О.С., к.т.н.

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, Чернігів, Україна

МОДЕЛЮВАННЯ ІНГІБІТОРІВ МІКРОБНОЇ КОРОЗІЇ СТАЛІ ШЛЯХОМ КОМБІНУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ФРАГМЕНТІВ У СКЛАДІ ПОЛІЦИКЛІЧНИХ НІТРОГЕНОВМІСНИХ СПОЛУК

При експлуатації промислове устаткування, в тому числі газо- та нафтопроводи, нафтосховища та інші, одночасно піддається дії декількох видів корозії. Втрати металофонду внаслідок мікробної корозії, як результату геохімічної діяльності мікроорганізмів за умов техногенезу, складають понад 50% [1]. У розвинених країнах щорічні втрати металу від біопшкоджень оцінюють у $10^6 \dots 10^7$ доларів США [2]. Незважаючи на вдосконалення методів захисту, в тому числі інгібіторного як одного з ефективних, частина трубопроводів, що пошкоджуються мікроорганізмами, щорічно зростає на 3-4%, особливо за умов експлуатації, які сприяють мікробній анаеробній корозії. Це певним чином пов'язано з такою проблемою інгібіторів-біоцидів як зниження їх протикорозійної дії внаслідок адаптації бактерій [3, 4]. Тож розроблення принципово нових інгібіторів мікробної корозії та періодичне оновлення їх асортименту є актуальною задачею сучасної хімічної інженерії.

Стратегічним напрямком вирішення проблеми створення нових інгібіторів з біоцидною дією є моделювання заданих властивостей шляхом комбінування структурних фрагментів молекул, як основи для цілеспрямованого синтезу нітрогеновмісних поліциклічних сполук.

Вибір нітрогеновмісних циклічних сполук зумовлений тим, що саме серед цього класу сполук знайдені ефективні інгібітори різних видів корозії [5]. Широко дослідженими є похідні імідазолу, піролу, піразолу, тріазолу, піридину та конденсовані системи - похідні бензімідазолу, бензтріазолу, меркаптобензімідазолу [6]. При цьому перспективними, але практично не вивченими, залишалися сполуки з азепіновим циклом, зокрема похідні імідазоазепіну й триазолоазепіну.

Експериментальна частина роботи проведена загальноприйнятими корозійними та мікробіологічними методами [7, 8]. Швидкість мікробної корозії (K_m) сталі СтЗпс (пластинки площею 12 см²) визначена методом масометрії. В якості корозійного середовища використовували середовище Постгейта «В» інокульоване сульфідогенним мікробним угрупованням. Для характеристики протикорозійної дії інгібіторів розраховані коефіцієнт інгібування корозії (γ_m) та ступінь захисту ($Z_m, \%$). Методом поляризаційних вимірювань оцінено вплив інгібіторів на електрохімічні показники корозії.

В дослідженнях протимікробної активності інгібіторів використано корозійно агресивні бактерії у вигляді природного сульфідогенного угруповання та штаму *Desulfovibrio* sp. М 4.1, який виділено нами безпосередньо з дослідженого угруповання, ідентифіковано за методом полімеразної ланцюгової реакції з використанням універсальних праймерів до фрагментів генів 16S рРНК та віднесено до роду *Desulfovibrio* [9].

Сульфідогенне природне угруповання виділено із феросфери піщаного ґрунту, зразок якого було відібрано під час ліквідування наслідків корозійного руйнування вуличного газопроводу (Чернігівська область). Чисельність бактерій визначалася методом граничних розведень при висіві ґрунтової суспензії на відповідні рідкі елективні середовища: сульфатвідновлювальні бактерії (СВБ) – середовище Постгейта «В», залізовідновлювальні бактерії – середовище Каліненка, денітрифікувальні бактерії – середовище Гільтая, амоніфікувальні бактерії – м'ясо-пептонний бульйон. Біоцидна дія сполук оцінена паперово-дифузійним методом.

Значення коефіцієнта ліпофільності ($\lg P$) розраховано з використанням програми ACD/LogP Version 6.0.

Схема моделювання структури інгібітора мікробної корозії представлена на рис. 1.

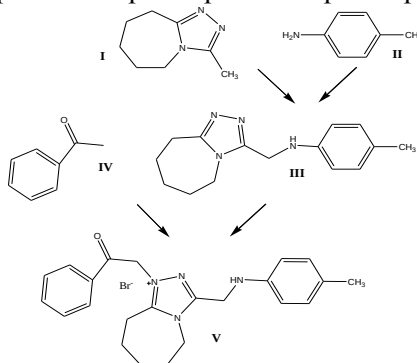

Рис. 1. Схема моделювання інгібітора корозії з біоцидними властивостями

Інгібітор **III** (синтезовано за методикою представленою в [10]) являє собою поєднання структурних фрагментів сполук **I** та **II**. Це забезпечило його протимікробні властивості щодо сульфатвідновлювальних бактерій – найбільш агресивна складова природного сульфідогенного угруповання, які відсутні у 3-метил-6,7,8,9-тетрагідро-5H-[1,2,4]триазоло[4,3-a]азепіну й *пара*-толуїдину (табл. 1). Наявність протимікробних властивостей щодо СВБ є важливою характеристикою інгібітора мікробної корозії, оскільки біологічний фактор для зазначеного виду корозії є переважаючим [1, 3, 4]. При цьому ступінь захисту сполуки **III** на 34,4% нижчий, ніж у сполуки **II**. Це може бути пояснено більшою здатністю сполуки **III** до адсорбції на поверхні бактеріальної клітини порівняно з адсорбцією на металі. Виходячи зі значення показника ліпофільності ($\lg P=2,65$), сполука **III** здатна проникати крізь ліпідний шар мембрани й порушувати метаболізм клітини. Таким чином, інгібувальна дія при мікробній корозії зазначеної сполуки зводиться до впливу головним чином на мікробіологічний чинник.

Поєднання у структурі молекули інгібітора **V** [11] структурних фрагментів сполук **III** та **IV** забезпечило як високу біоцидну дію, так і збільшення інгібувальних властивостей при мікробній корозії. Ступінь захисту одержаної четвертинної солі **V** вищий порівняно з інгібітором **III** на 57,1%. Висока інгібувальна дія сполуки **V** забезпечується її здатністю адсорбуватися і на поверхні металу, і на бактеріальній клітині. Молекули сполуки **V** не здатні проникати через стінки клітини ($\lg P>5$). Механізм її антибактеріальної дії зводиться до порушення метаболізму шляхом занурення у біліпідний шар оболонки клітини та опосередкованого впливу на трансмембранні білки. Також встановлено, що сполука **V** виявляє антимікробну дію не лише на СВБ, а й інші компоненти

сульфідогенного мікробного угруповання. Так діаметр зони пригнічення росту залізозвідновлювальних бактерій становить до 25 мм, денітрифікувальних – до 20 мм та амоніфікувальних – до 8 мм. Біоцидна дія щодо сульфатвідновлювальних бактерій підтверджена також дослідженнями з використанням штаму *Desulfovibrio* sp. М 4.1.

Методом поляризаційних вимірювань визначено, що при наявності у корозійному середовищі Постгейта «В» інгібітора-біоцида V потенціал корозії зміщується в анодну ділянку на 80 мВ, тобто при потенціалі вільної електрохімічної корозії переважно гальмується анодна реакція розчинення металу.

При тривалій експозиції (до 6 місяців) за рахунок комплексної дії інгібітор-біоцид V забезпечує ступінь захисту маловуглецевої сталі до 98,5 %.

Таблиця 1

Протимікробна та інгібувальна дія циклічних сполук при біокорозії сталі СтЗпс в середовищі Постгейта «В» (температура – 300К, час експозиції – 240 годин, концентрація – 0,2%)

Умовне позначення	Чисельність СВБ (біоплівка), кл/мл	Діаметр зони пригнічення росту СВБ, мм	$K_m \cdot 10^3$, г·м ⁻² ·год ⁻¹	γ_m	Z_m , %
без інгібітора	$2,5 \cdot 10^5$	-	$22,6 \pm 0,2$	-	-
I	$1,0 \cdot 10^4$	не пригнічує	$14,9 \pm 0,2$	1,52	34,2
II	$1,0 \cdot 10^4$	не пригнічує	$9,2 \pm 0,1$	2,46	59,4
III	$2,5 \cdot 10^2$	65	$17,0 \pm 0,3$	1,33	25,0
IV	$2,5 \cdot 10^5$	не пригнічує	$22,9 \pm 0,2$	0,99	-
V	не виявлено	65	$4,1 \pm 0,1$	5,58	82,1

Таким чином, поєднання таких структурних фрагментів, як триазолоазепіновий цикл, *пара*-толуїдиновий та фенацильний радикали у складі четвертинної солі триазолоазепінію (V) забезпечує антимікробні та інгібувальні властивості нітрогеновмісних поліциклічних сполук. Введення алкільних замісників в арильні радикали дозволило розробити ряд ефективних інгібіторів мікробної корозії – четвертинних солей триазолоазепінію [12], які виявляють ступінь захисту маловуглецевої сталі до 98,5% при тривалій експозиції у корозійних середовищах з бактеріальною сульфатредукцією і високим початковим титром сульфатвідновлювальних бактерій.

Список використаних джерел

- Booth G. H. Microbiological corrosion / G. H. Booth. – London : Mills and Boon Limited, 1971. – 63 p.
- Королев В. П. Современные подходы к менеджменту качества противокоррозионной защиты и коррозионному контролю металлоконструкций / В. П. Королев, А. А. Рыженков, А. Н. Гибаленко // Промислове будівництво та інженерні споруди. – 2009. – № 4. – С. 7–11.
- Геохімічна діяльність мікроорганізмів та її прикладні аспекти : [навч. посібник] / І. П. Козлова, О. С. Радченко, Л. Г. Степура, Т. О. Кондратюк. – К. : Наук. думка, 2008. – 528 с.
- Videla H. A. Microbiologically influenced corrosion: looking to the future / H. A. Videla, L. K. Herrera // International Microbiology. – 2005. – № 8. – P. 169–180.
- Flick E. W. Corrosion Inhibitors / Flick E. W. - William Andrew, 1994. – 355 p.
- Кузнецов Ю. И. Физико-химические аспекты защиты металлов ингибиторами коррозии класса азолов / Ю. И. Кузнецов, Л. П. Казанский // Успехи химии. – 2008. – Т. 77 (3). – С. 227 – 241.
- Унифицированная методика промышленных испытаний ингибиторов и пенообразователей, применяемых при травлении стали в неокислительных минеральных кислотах. – Днепропетровск : ДМетИ, 1978. – 48 с.
- Руководство к практическим занятиям по микробиологии : [Практ. пособие] / [под ред. Н. С. Егорова.] – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 215 с.
- Демченко Н.Р. Особливості корозійноактивного мікробного угруповання феросфери газопроводу, прокладеного у піщаному ґрунті / Н.Р. Демченко, І.М. Курмакова, О.П. Третяк // Мікробіологія і біотехнологія. – 2013. -№ 4. - С. 90–98.
- Синтез, противокоррозионная и биоцидная активность производных триазолоазепина / А. М. Демченко, К. Г. Назаренко, А. П. Макей [и др.] // Журнал прикладной химии. – 2004. – Т. 77. – Вып. 5. – С. 794–797.
- Демченко Н. Р. Антимікробні властивості бромідів імідазоазепінію / Н. Р. Демченко, С. В. Приходько, І. М. Курмакова // XXII Українська конференція з органічної хімії, 20–25 вересня 2010 р. : тези доп. – Ужгород, 2010. – С. 337.
- Пат. 69826 Україна, МПК С 23 F 11/14. Інгібітори корозії з біоцидною дією / Демченко Н. Р., Курмакова І. М., Сиза О. І., Третяк О. П., Демченко А. М.; № 201113953 ; заявл. 28.11.2011 ; опубл. 10.05.2012, Бюл. № 9.

Мельник В.Д.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ В КОМП'ЮТЕРИЗОВАНОМУ НАВЧАННІ

Питання автоматизованого контролю знань розглядається в багатьох дослідженнях. Так, М. А. Богданевич пропонує долучити до автоматизованої системи контролю знань такі основні можливості, як: автономна розробка тестових завдань; налагодження в діалоговому режимі

параметрів системи; можливість переходу від виду введення відповідей з клавіатури до варіанта вибору відповідей зі списку; автоматизоване заповнення бази даних тестів з текстових файлів. Проте в цьому дослідженні описуються лише основні принципи автоматизованих систем тестування, але не розглядається питання адаптивного тестування [1]. Під час аналізу алгоритмів оцінки знань у дослідженні таких авторів, як Л. В. Зайцева, Н. О. Прокоф'єва, У. Г. Купліс, указується на те, що не існує універсального алгоритму, тому слід передбачити можливість зміни певних параметрів системи тестування, тобто пропонується використання адаптивного алгоритму тестування [2]. Використання адаптивних автоматизованих систем тестування розглядається й у працях А. В. Паволоцького та І. Н. Пустиннікова. [3; 4] Проте тільки А. Б. Андрєєв та Ю. Е. Усачов пропонують використовувати експертні системи у сфері автоматизованого контролю знань з метою найточнішого визначення рівня знань [5]. Водночас малодослідженим залишається питання побудови ефективних моделей інформаційної діяльності у сфері систем контролю знань на основі інформаційних засобів технології баз знань та експертних систем. Отже, мета цього дослідження — упровадження методів та засобів експертних систем як базових видів інформаційної діяльності у сфері контролю якості знань. Користувачі (об'єкти навчання) розподілених АНС можуть використовувати режим роботи, який називається віртуальною аудиторією. У цьому режимі вони працюють згідно з однаковою навчальною стратегією, виконуючи однакові навчальні процедури і при цьому взаємодіючи один з одним. Означений метод реалізує технологію навчання завдяки інтерактивній взаємодії. В АНС використовують методи візуалізації описових характеристик навчальних завдань і проблем, наприклад, показник диференціації рівня складності завдання щодо рівнів знань об'єктів навчання. Знання є результатом навчальної діяльності об'єкта навчання в навчальному середовищі, що створюється АНС. Представлення контенту навчального матеріалу виконується у вигляді парадигми: контентні дані — контентні знання — контентні метазнання. Крім того, дані та знання можна класифікувати як: дедуктивні, індуктивні, інференційні, фактологічні, процедурні, методичні, концептуальні, описові. З точки зору методики представлення знання можуть містити онтологічні, структурні, синтаксичні, семантичні та концептуальні дескриптори. Об'єкти даних, об'єкти знань, об'єкти метазнань подано у вигляді багаторівневих словників, що вможливує зручну навігацію по онтологіях понять, термінів і концепцій предметної області. Під час роботи з АНС (засобами її інтерактивного інтерфейсу) об'єкти навчання інтерпретують контентні дані, знання та метазнання, набуваючи відповідного подання (когнітивне відображення) у формі предметних знань, умінь і навичок. Таким чином, у цьому контексті АНС являє собою медіатор між тьютором-людиною (з відповідним обсягом знань, умінь і навичок) та об'єктом навчання, який у результаті інтерактивної взаємодії з АНС за участю тьютора-викладача одержує відповідні когнітивні уявлення. Проте результат навчальної діяльності не є результатом перенесення ідеальних профілів тьютора-викладача у форму когнітивних уявлень об'єкта навчання. Причиною такої ситуації є: 1) складність формалізації знань, представлених природною мовою експерта предметної області (російська, українська, англійська і т. п.); 2) залежність знань експерта від досвіду його роботи в предметній області, котра має такі характеристики, що важко формалізуються, як повнота й достовірність досвіду. В АНС властивості об'єктів навчання зіставляються з ідеальними значеннями і результат зіставлення використовується як шаблонна одиниця вимірювання особливостей навчального процесу. Модель компетентності визначає ефективність навчальних дій об'єкта навчання у виокремленій предметній області і базується на висококласифікованих знаннях, спеціалізованих уміннях та навичках. Модель об'єкта навчання має такі основні складові: мета й завдання навчання; рівень знань об'єкта навчання під час засвоєння поточного навчального курсу, теми, підтеми, змістового модуля; обрана стратегія вивчення контенту навчального матеріалу з послідовністю генерації тестових запитань, навчальних завдань і проблем; технологія генерації зворотного зв'язку з об'єктом навчання з визначеними методами, засобами та правилами оновлення його системного профілю.

В інтелектуальних АНС модель об'єкта навчання містить певні релевантні обмеження. Після реєстрації об'єкта навчання система розпізнає його профіль і виконує ініціалізацію мети роботи із системою в поточній сесії, відповідну до мети навчальну стратегію, яка має визначену підмножину контенту навчального матеріалу та заздалегідь визначену послідовність контрольних вправ, завдань і навчальних проблем, що відповідають початковим налаштуванням системи,

встановленим на основі профілю об'єкта навчання. Технологія, методи та засоби побудови моделі об'єкта навчання залежать від виду навчальної системи. Доцільно розглянути такі варіанти:

1) у класичній навчальній системі модель об'єкта навчання створюється на основі системних параметрів, що дозволяють контролювати ступінь засвоєння контенту навчального матеріалу з конкретних теми, підтеми, навчального курсу, змістового модуля і відповідно адаптивним чином вибирати оптимальну навчальну стратегію, контролювати ефективність її застосування на основі параметру поточного та підсумкового рівня знань, умінь і навичок об'єкта навчання;

2) в інтелектуальних навчальних системах, окрім системних параметрів контролю ступеня засвоєння контенту навчального матеріалу, використовуються також правила, які дозволяють програмувати та контролювати роботу об'єкта навчання в навчальному середовищі системи. Тобто на основі множини правил визначатимуться вибір та імплементація навчальних стратегій, генерація та контроль зворотного зв'язку системи з об'єктом навчання і т. ін. В АНС навчальний курс — певна завершена послідовність навчальних тем, які, відповідно, можуть поділятися на підтеми, а отже, сукупність завершених навчальних тем може утворювати змістові модулі, особливо важливі в умовах упровадження Болонського процесу. Таким чином, головне питання ефективної імплементації структури навчального матеріалу в навчальне середовище АНС — визначення доцільної послідовності вивчення запропонованих тем навчального курсу на основі аналізу й дослідження логічних зв'язків між ними та формування відповідних навчальних стратегій, що являють собою необхідну складову АНС, особливо їх інтелектуальних версій. Технічно послідовність вивчення тем і логічні зв'язки між ними можна проілюструвати у вигляді моделі засвоєння контенту навчального матеріалу. Визначення та дослідження логічних зв'язків між темами навчального матеріалу можуть також виконуватися як частина процесу концептуалізації та структуризації предметної області в разі використання інтелектуальних АНС. Під час визначення структури й обсягу навчальних тем класичним підходом є розгляд навчальної теми як послідовності (сукупності) навчальних елементів. У класичній теорії навчання навчальний елемент розглядається як цілісні, структуризовані та завершені фрагменти навчального матеріалу. Навчальні елементи в АНС найпродуктивніше використовуються в інтелектуальних версіях, у яких вони можуть бути зведені до рівня концептів предметної області, що дозволяє найповніше реалізовувати характеристики цілісності, неподільності та завершеності. Таким чином, реалізація навчальних елементів в АНС має онтологічний характер.

Знання в проєктованій експертній системі контролю знань базується на таких елементах: об'єкти, правила, домени, задачі, форми, функції. Компонент «об'єкти» слугує для збереження інформації про об'єкти контролю знань, які використовуються в системі. Він складається з імені й атрибутів, які у свою чергу можуть бути одного з трьох типів: логічного, числового та перераховувального. Логічний атрибут може набувати одного з трьох значень: «істина», «хиба» і «невідомо», — відповідне відображення яких у режимі консультації задається в блоці відповіді. Атрибут має назву, розшифровку та підказку під час консультації. Підказку користувач бачить у консультації, а її розшифровка використовується для формулювання питання природною для користувача мовою. Числовий атрибут зберігає числові значення заданого об'єкта. Для нього можна задати такі значення: «найменше», «найбільше» і «за замовчуванням». Як і для логічного типу, він ідентифікується назвою, розшифровкою та підказкою, які використовуються аналогічно до попередніх атрибутів. Атрибут перерахування використовується для долучення до бази знань інформації про об'єкт у певній послідовності елементів. Назва, розшифровка та підказка використовуються з тією ж метою, що й у попередніх атрибутах. У полі опції за допомогою кнопки «додати» заносяться елементи перелічуваного типу. У діалозі налаштування атрибутів є окремий блок опцій контролю режиму виконання. Якщо не активована опція «отримання значення для атрибута» і не заповнена стрічка підказки під час консультації, то експертна система виводить значення для властивості, не вимагаючи його від користувача. Якщо ця опція не активована, але введена підказка для властивості, то система спершу пробує вивести значення для властивості. Якщо це значення неправильне, то використовується підказка, яка є значенням користувача. Коли опція «значення для атрибута» активована, експертна система запитує в користувача значення для властивості. Якщо користувач не знає відповіді, тоді виникає спроба вивести це значення. У такому разі повинна бути заповнена стрічка підказки. Коли опція «припустимості множинних значень» активована, то властивість може мати більше одного значення протягом консультації.

Якщо знайдено більше одного значення для однієї і тієї ж властивості, то ці значення належать екземпляру об'єкта з тією ж властивістю. В іншому разі властивість може мати тільки одне значення. Для кожної властивості виконується пошук значення і створюється новий екземпляр об'єкта з такою ж властивістю. Вкладка «правила» редактора використовується для пов'язування об'єктів між собою. У цьому діалоговому вікні можна створити нове правило та видалити або відредагувати вже існуюче. За допомогою кнопки «сортувати» можна відсортувати правила в алфавітному порядку. Кожне правило характеризується коефіцієнтом упевненості, який указує спосіб застосування правила в разі істинної передумови. Кожне правило міститься в певному домені. Правило може використовуватися тільки в тому разі, коли його домен активований. Вхідження в передумовах правил можуть поєднуватися за допомогою логічних операцій «і» чи «або». Якщо вхідження поєднуються за допомогою кон'юнкції, вони повинні бути істинними одночасно для правила, яке є активним; коли вони поєднуються через диз'юнкцію, то достатня істинність хоча б одного з вхіджень. Коли активовано опцію «заявка», завершене правило поміщається в базу знань. Під час активації опції «заміна» завершене правило також поміщається в базу знань, але коли в базі вже є факт про властивість, цей факт видаляється з бази знань. Якщо це перший факт, то властивість «заміна» поводить себе ідентично до властивості «заявка». Опція «втягування» видаляє факт, який відповідає за завершення правила в базі знань. Якщо такого факту не знайдено, то нічого не відбувається. Правило використовується в процесі висновку, тільки коли його домен активний. Головний домен бази знань завжди активний, інші домени активуються правилами. Умова формується за допомогою об'єкта, компаратора, домена, атрибута, вибору або значення в разі числової властивості. Умовою може бути довільна кількість передумов. Числові атрибути вводяться в поле «значення», а логічні та перелічувані — в поле «опції». Головний домен за замовчуванням створюється в редакторі, але його в разі необхідності можна змінити. Правило може бути виконане тільки за умови, що його домен активний. Головний домен завжди активний, тоді як інші домени активуються правилами. За допомогою доменів можна поділити базу знань на окремі частини, в яких відбувається управління типом висновку і вирішення протиріч. Домен ідентифікується назвою. У діалозі налаштування доменів є блок опцій «вивід і вирішення протиріч». За допомогою діалогу «Задачі» відбувається вибір вхіджень. Цей діалог дозволяє надати ім'я задачі та вибрати об'єкт і атрибут, які використовуватимуться у формулюванні висновку. Діалог «Форма» містить перелік запитань з типовими відповідями і дозволяє сформулювати запитання та відповіді на них, які будуть запропоновані користувачеві під час консультації. Для створення форми необхідно задати її назву та заповнити поля для об'єктів, атрибутів та значень за замовчуванням. Поле «за замовчуванням» дозволяє вказати значення, яке використовуватиметься під час консультації за замовчуванням. Інтерфейс проектованої експертної системи вможливує виконання таких базових опцій: відкрити вже існуючу базу; перезавантажити базу знань; налаштувати користувача й активізувати автоматичне завантаження бази знань; вийти із системи. У групі опцій «Консультація» можна здійснювати процес консультації, а також працювати з базою знань: розпочати процес консультації; продовжити процес консультації. У групі опцій «Утиліти» представлено інструменти для розробки бази знань, її редагування та налагодження, а саме: інструмент для перегляду активних параметрів і можливих варіантів відповіді на них; «чорна дошка» — використовується для запам'ятовування процесу консультації (записуються факти, отримані в процесі консультації з користувачем); убудований у систему редактор для створення та редагування баз знань. У групі опцій «Допомога» можна отримати допомогу щодо експертної системи контролю знань, а також опис системи, пошук допомоги за ключовими словами. Після завантаження бази знань у систему з'явиться інформація про неї. Щоб розпочати консультацію, слід вибрати відповідний пункт меню. Після цього система ставитиме запитання, на які потрібно відповідати. Запитання в цій системі можуть бути 4-х типів: перераховувальні, логічні, числові та текстові. Тому запитання, які ставитиме система, відрізнятимуться залежно від їх виду. Після того, як усі запитання з пакета були поставлені, експертна система генерує висновок про успішність складання тесту. Таким чином, модель об'єкта навчання є ефективною моделлю інформаційної діяльності у сфері контролю знань з точки зору імплементації, якщо вона контролюється множиною правил або обмежень, причому така множина правил або обмежень може бути предметно залежною (пов'язаною з певною предметною областю) або предметно незалежною. Такий підхід дозволяє об'єктові навчання адаптивно та динамічно

оновлювати поточну модель інформаційної діяльності на основі аналізу його поточних і підсумкових профілів, що забезпечує адаптивність та інтелектуальність навчальної системи в цілому. Використання запропонованого підходу до створення системи контролю знань на основі методів експертних систем уможливорює з більшою достовірністю визначати якісний рівень знань студентів і генерувати впливи для подальшого вдосконалення структури та подання знань у предметній області. Подальші дослідження цього напрямку зосереджуватимуться на формалізації структури подання знань інформаційної інтелектуальної системи для окремої предметної області.

Список використаних джерел

1. Богданевич М. А. Організація системи перевірки знань для поточного та підсумкового контролю / М. А. Богданевич // ІНТЕРНЕТ-ОСВІТА-НАУКА — 2000: друга міжнар. наук.-метод. конф. — Вінниця, 2000. — С. 126–128.
2. Зайцева Л. В. Компьютерные системы в дистанционном обучении / Л. В. Зайцева, Н. О. Прокофьева, У. Г. Куплис // ТЕЛЕМАТИКА'2001. — СПб., 2001. — С. 109–111.
3. Паволоцкий А. В. Методика проведения автоматизированного контроля знаний [Электронный ресурс] / А. В. Паволоцкий // Московский педагогический государственный университет. — Режим доступа: <http://conf2006.pskovedu.ru/files/thesis/388.doc>. — Назва з екрана.
4. Пустынникова И. Н. Методология конструирования диагностирующей экспертной системы (на базе оболочки BESS) / И. Н. Пустынникова // Вісник Донецького університету. — 1998. — № 1. — С. 182–187. — (Серія А. Природничі науки).
5. Андреев А. Б. Экспертная система анализа знаний как инструмент контроля усвоения зачетных единиц / А. Б. Андреев, Ю. Е. Усачев // Проблемы введения системы зачетных единиц в высшем профессиональном образовании: материалы к Всерос. совещ. 23 апреля 2003 г., Москва / под ред. В. Н. Чистохвалова. — М.: Изд-во РУДН, 2003. — 100 с.

Міщенко М.В., к.т.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТЕМПЕРАТУРИ НА ПОВЕРХНЮ ФОТОЕЛЕКТРИЧНОГО МОДУЛЯ

Нестача енергоресурсів на сьогоднішній день є значною проблемою для України, що особливо загострюється у зв'язку з нестабільністю на сході держави, адже саме схід України є основним джерелом видобутку вугілля для теплових електростанцій.

Одним із шляхів зменшення дефіциту електроенергії, особливо там, де економічно не вигідно робити капітальні витрати на будівництво, або відновлювати пошкоджені лінії електропередач, є більш широке використання альтернативних джерел енергії, а саме, автономних фотоелектричних станцій.

Основу автономних фотоелектричних станцій складають фотоелектричні модулі. Розрахунок кількості фотоелектричних модулів є дуже важливою задачею, від якої залежить забезпечення достатньої потужності фотоелектричної станції з урахуванням прогнозованої завантаженості.

Для розрахунку необхідно визначити мінімальні значення сонячної активності (інсоляції) для даної місцевості за рік (для України, це, як правило, зимові місяці), так звана кількість пікочасів – умовний час, за який сонце світить з інтенсивністю 1000 Вт/м² і розділити його на 1000.

Модуль потужністю P_w за час вибраного періоду виробить таку кількість енергії (W):

$$W = kP_w E / 1000,$$

де E – значення інсоляції за вибраний період;

k – коефіцієнт, який дорівнює 0,5 влітку і 0,7 зимою [1].

Коефіцієнт k – є умовним і залежить від таких факторів:

1) врахування кута падіння сонячних променів на поверхню модуля продовж дня;

2) втрати потужності сонячних елементів при нагріванні на сонці.

Зменшення першого фактору залежності коефіцієнту k – було зазначено в [2].

Для дослідження впливу температури на поверхню фотоелектричного модуля було проведено такий дослід: на фотоелектричний модуль площею 360 мм² було направлено світло від люмінесцентної лампи потужністю 9 Вт на відстані 300 мм до фотоелемента. Вимірювання сили струму проводилось мультиметром ДТ-382, температуру поверхні фотоелемента вимірювали за допомогою пірометра 082.040A ThermoSpot з точністю $\pm 1,5^\circ\text{C}$ у вимірюваному діапазоні температур.

Залежність сили струму від температури поверхні фотоелемента зображено на рис. 1, з якого можна зробити висновки: величина сили струму залежно від температури поверхні фотоелектричного модуля значно змінюється, тому для підвищення ККД необхідні технічні пристрої для зменшення нагріву поверхні фотоелектричного модуля.

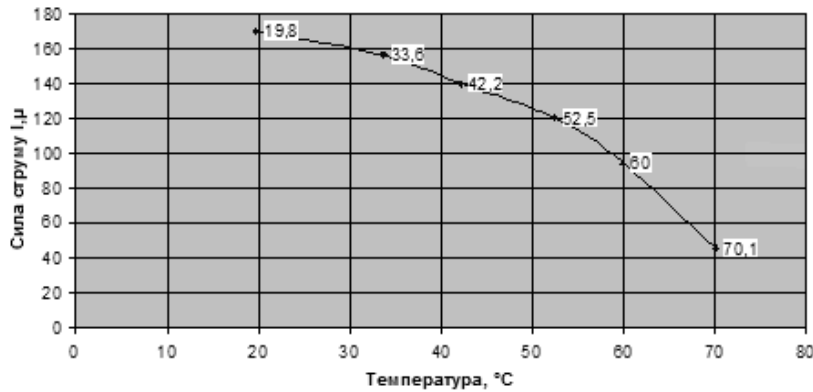

Рис. 1 Залежність сили струму від температури поверхні фотоелектричного модуля.

Список використаних джерел

1. Солнечная энергосистема. Расчёт. [Электронный ресурс].- Режим доступа:;
2. М.В. Міщенко Автоматизація орієнтації на сонце геліоустановок та модулів сонячних електростанцій. Вісник ЧДТУ №4 (61) 2012 р., с. 219

Скітер І.С., к.ф.-м.н. доцент

Маргасов Д.В., аспірант

Плахотіна Т.В., магістр

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

АНАЛІЗ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ КОМПЛЕКСНОГО КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Впровадження енергозберігаючих проектів в Україні стає все більш нагальним завданням для промисловості, яка є енергоємною, для комунального господарства міських рад зі зношеними комунікаціями. Все це вимагає енергоощадних заходів, які б не тільки були б малозатратними, але і вимагали б ефективних результатів.

Для управління енергоощадними заходами над об'єктами муніципальної власності доцільно використовувати інформаційні системи, які дозволили б аналізувати просторове розташування і взаємний вплив об'єктів. Інформаційні технології (ІТ) покликані на основі раціонального використання досягнень в галузі комп'ютерної техніки, програмного забезпечення і практичного досвіду, вирішувати завдання ефективної організації інформаційного процесу для зниження витрат матеріальних ресурсів у енергоощадних проектах.

Актуальність роботи зумовлена невирішеною проблемою аналізу ситуації у сфері енергозбереження територіальних об'єктів в умовах неповноти вихідних даних і неоднозначності їх інтерпретації.

Метою роботи є розробка інформаційної системи оцінки енергоефективності муніципальних об'єктів на основі когнітивного моделювання для аналізу стану енергетичної ефективності в територіальних утвореннях різного рівня, що дозволяє не тільки оцінити рівень енергоефективності, а й проаналізувати причини ситуації, що склалася і визначити основні напрямки проведення енергозберігаючої політики.

Об'єктом дослідження роботи є процес аналізу та оцінки станів енергоефективності муніципальних об'єктів. Предметом дослідження є інформаційна система аналізу енергоефективності муніципальних об'єктів на основі когнітивного моделювання.

Процес підтримки прийняття рішень про заходи з енергозбереження може бути реалізований за допомогою створення інформаційної системи, яка дає змогу на основі масивів факторів та відповідних їм індикаторів побудувати когнітивну карту. Структура карти повинна відображати зв'язки між факторами за напрямком і силою впливу на процес енергозбереження та стани енергоефективності об'єктів, визначати та задавати на основі нечіткої оцінки факторів функції приналежності за значеннями індикаторів, формувати правила для непрямого оцінювання факторів, які віднесені до стохастичних, або таких, що не включені явно в модель.

Врахування стохастичних факторів та впливу зовнішнього середовища проводиться за допомогою нечіткої кластеризації об'єктів дослідження. Така постановка проблеми дає змогу

будувати не тільки когнітивні карти але й визначати їх ієрархію в залежності від запитів ОПР та значень факторів, які включені в модель, на основі якої може бути побудоване дерево причин, яке в подальшому використанні є основою інформаційної системи підтримки прийняття рішень.

Прототип інформаційної системи, моніторингу, оцінки та прийняття рішень (управління процесами енергозбереження на основі аналізу енергоефективності) повинен виконувати наступні функції:

- формування та збереження масивів даних про об'єкти дослідження на основі їх термографії;
- оновлення та редагування даних в залежності від зовнішніх умов;
- аналіз даних та отримання параметрів оцінки енергоефективності на вибраних ОПР об'єктах;
- формування звітів щодо енергоефективності за запитом ОПР.

Означені вище функції системи дають змогу ОПР на основі звітів за відповідним запитом, формувати управлінські рішення щодо планування енергоефективних заходів. Але завдяки особливостям оцінки станів об'єктів - впливу зовнішніх умов, методичних особливостей оцінки факторів, їх залежності від систематичних та випадкових груп похибок – процес напрацювання комплексу управлінських рішень - затрудняє якісний аналіз отриманих звітів, отриманих для різних класів, груп об'єктів.

Також слід врахувати той факт, що масив показників, на основі яких проводиться вибір рішення складається з трьох класів показників:

- показники, які характеризують умови для здійснення заходів по енергоефективності;
- показники, що характеризують зовнішні умови, які впливають на попередні та накладають обмеження на їх реалізацію;
- показники, які оцінюють поточний стан.

Крім того, система характеризується значною мірою невизначеності факторів. Фактор, на основі якого може бути сформульоване управлінське рішення може бути оцінений на основі декількох індикаторів, взаємно пов'язаних між собою, чи таких, які належать до різних множин.

Розв'язок такого роду проблеми можливий за умови, коли інформаційна система може проводити інтелектуальну обробку даних в умовах нечіткості вхідних даних, їх неповноти, неоднозначності інтерпретації [1]. Реалізація системи, яка виконує вказані функції дасть змогу сформулювати висновки про прийняття рішень в термінах природної мови.

Для реалізації інформаційної системи аналізу енергоефективності муніципальних об'єктів виділені наступні етапи аналізу даних:

- етап 1. Побудова когнітивної карти;
- етап 2. Визначення способу оцінювання факторів;
- етап 3. Аналіз когнітивних карт.

Використання гібридних когнітивних карт дає такі переваги:

- можливість детального розгляду окремих підсистем, кожній з яких може бути поставлена у відповідність своя карта;
- підвищення обґрунтованості вибору індикаторів за рахунок явного виділення концептів-факторів і концептів-індикаторів і відображення зв'язків між факторами і індикаторами;
- поєднання різних способів оцінювання факторів (фазифікації, кластеризації, нечіткого продукційного виведення та ін);
- врахування зовнішніх умов різного типу в залежності від об'єктів дослідження.

Результати аналізу можуть бути представлені у вигляді дерева причин, що демонструє причинно-наслідкові ланцюги між станами різних факторів [2].

Відповідно до пропонованої методики оцінки енергоефективності досліджуваної предметної області ІС повинна включати три основних модулі (рисунок 1):

- «Модуль когнітивного моделювання»,
- «Модуль оцінки факторів»,
- «Модуль аналізу ситуації».

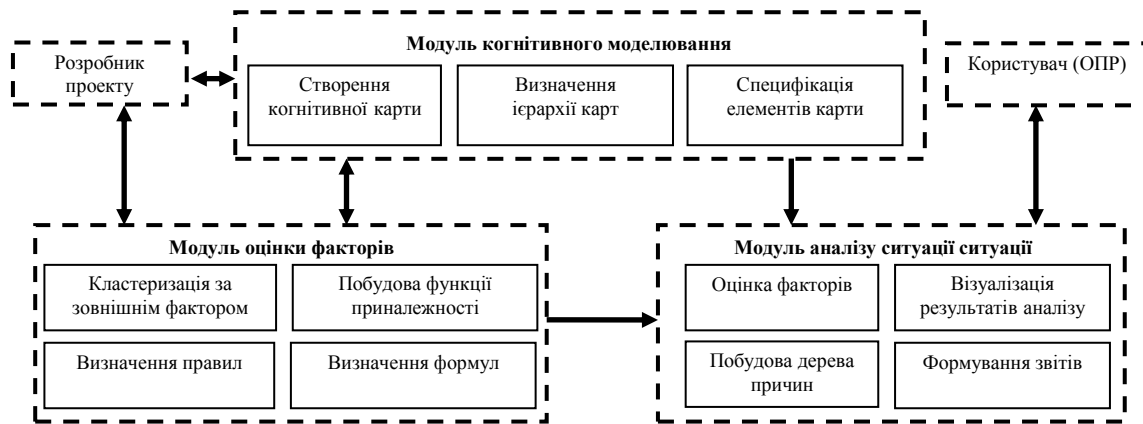

Рис. 1. Структура інформаційної системи

Перші два модулі призначені для створення проекту з аналізу енергоефективності об'єктів вибраного класу (наприклад, муніципальних об'єктів, дитячих дошкільних закладів, житлових будинків, тощо), третій модуль використовується для аналізу поточного стану та класифікації на вибраному класі об'єктів, а також порівняння оцінок для різних об'єктів чи кластерів.

Модуль когнітивного моделювання відповідає за побудову та ієрархії когнітивних карт. Він являє собою графічний редактор спеціального призначення, що формує діаграми у формі векторного зображення.

За допомогою «Модуля оцінки факторів» можна специфікувати метод оцінювання фактора. Для зовнішніх факторів, способом оцінювання яких є кластеризація, використовується підпрограма, що виконує типологічне групування об'єктів шляхом вибору індикаторів, пов'язаних з фактором, завантаження з бази даних значення індикаторів для вибраних класів об'єктів чи об'єктів у класі, здійснює попередню обробку даних, формує кластери.

Для факторів, оцінки яких визначаються шляхом фазифікації, може бути використана програма побудови функцій приналежності. Для факторів, що оцінюються опосередковано на основі станів інших факторів, необхідно або сформувати сукупність продукційних правил, або вибрати спосіб перетворення нечіткого значення в числову оцінку і спосіб зворотного перетворення.

Модуль аналізу ситуації дозволяє кінцевому користувачеві визначити стан факторів енергоефективності для обраного об'єкту в заданий період часу. Для отримання оцінок за функціями приналежності виконуються процедури фазифікації значень індикаторів. Оцінки, одержувані на основі методів непрямого оцінювання, виводяться за правилами або обчислюються за відповідними формулами.

Результати аналізу можуть бути представлені як у табличному вигляді, так і у вигляді дерева причин. Дерево причин формується на основі відповідної когнітивної карти шляхом зіставлення кожному фактору його оцінки.

Для порівняння різних об'єктів чи кластерів з того чи іншого фактору можуть бути використані таблиці, гістограми і картографи. Візуалізація результатів аналізу дозволяє наочно показати відмінності в оцінках, виділити групи об'єктів з приблизно однаковим рівнем енергоефективності, виявити групи чи окремі об'єкти з різними оцінками.

Архітектура інформаційної системи зображена на рисунку 2

Рис. 2 – Архітектура інформаційної системи

Приведена структура та архітектура взаємодії елементів проектованої інформаційної системи може бути корисна відповідним користувачам для обґрунтування прийняття рішень щодо підвищення енергоефективності об'єктів [3].

Підвищення якості рішень відбувається за рахунок інтелектуального аналізу даних, що дозволяє враховувати:

- вплив зовнішнього середовища на об'єкт дослідження (кліматичні, методичні, соціально-економічні особливості об'єктів;
- причинно-наслідкові зв'язки між факторами, що впливають на стан системи;
- невизначеності, що виникають при інтерпретації даних, що характеризують стан енергоефективності

Список використаних джерел

1. Оценка энергетической эффективности муниципальных образований на основе нечеткой интерпретации данных / М.П. Силич, С.В. Аксенов, В.С. Ахмедов, В.И. Скрябин // Информационные и математические технологии в науке и управлении: труды XVII Байкальской Всерос. конф. – Ир-кутск: ИСЭМ СО РАН, 2012 – Ч. 3. – С. 129–134.
2. Carvalho J.P. Rule-based fuzzy cognitive maps and fuzzy cognitive maps - a comparative study [Text] // In Proceedings of the 18th international conference of the North American fuzzy information, 1999, by NAFIPS, p.115 – 119.
3. Борисов В.В., Федулов А.С. Способы интеграции нейронных и нечетких сетей [Текст] // Нейрокомпьютеры: разработка, применение. – 2007. – № 1. – С. 5–11.

Терлич С.В.

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Херсонська філія),
Херсон, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ МОДУЛЬНОЇ ОББУДОВИ ЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ НА ПЛАВУЧИХ ДОКАХ

Модульне формування житлових, службових та суспільних приміщень є невід'ємною суладовою добудовного процесу при побудові суден та інших плавучих споруд. У наш час особливої уваги стосовно вдосконалення добудівних технологій заслуговують несамохідні плавучі споруди (НПС) які проектуються та можуть бути побудовані на вітчизняних підприємствах. Перш за все це пов'язано із принципіально новим підходом до проектування загального розташування приміщень та сучасними вимогами судновласників стосовно дизайну приміщень[2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що проблемам вдосконалення модульних систем формування кают присвячено багато праць, проте жодна з них не орієнтована безпосередньо на несамохідні плавзасоби, які на відміну від інших суден мають особливі розмірно-конструктивні характеристики приміщень.

Виходячи із сучасного орієнтування вітчизняних суднобудівних та судноремонтних підприємств на закордонних замовників координально змінилися вимоги щодо архітектури та інтер'єру НПС. Основними замовниками плавучих доків, транспортних понтонів та плавучих готелів на даний період є Військово-морський флот Російської Федерації та країни Близького Сходу (Катар, Іран, Йеменська арабська республіка) які мають наступні особливості: значна кількість житлових приміщень, підвищений рівень комфорту для екіпажів НПС та докуемого судна, відповідність закордонним стандартам якості[3].

При проектуванні, виготовленні та монтажу житлових та службових приміщень НПС повинні враховуватися наступні особливості щоденної експлуатації плавзасобів даного типу:

- велика кількість екіпажу (від 30 і більше осіб);
- можливість розміщення екіпажу докує мого плавзасобу в житлових каютах плавдоку;
- необхідність створення належних комфортних умов;
- високий рівень вологості (частина приміщень періодично знаходиться під водою);
- вірогідність виникнення пожежі на порядок вища, ніж на судах інших типів;
- високий рівень вібрації.

На даному етапі зашивання приміщень для НПС використовується «на місті» практично без використання модульних методів, стандартні модульні каюти та блок-каюти не використовуються[2]. При впровадженні цих факторів очевидні наступні переваги:

- часткове перенесення робіт по формуванню приміщень зі стапеля у цехи підприємства;
- зменшення трудомісткості добудівних робіт;
- скорочення часу побудови плавзасобу;
- зменшення собівартості плавзасобу.

Житлові каюти раціонально розташувати в одному районі плавдоку і формувати їх як окремий житловий або службовий модуль кают в умовах цеху з подальшим використанням цього при нарощуванні житлової башти плав доку, дебаркадера, плавучої майстерні або ярусу плавучого готелю. Такі конструкторсько-технологічні рішення сприятимуть підвищенню технологічності елементів формування приміщень для НПС та збільшать економічну ефективність проекту.

При використанні модульних кают на плавучих доках одним з найважливіших питань є взаєморозташування модульних приміщень (модульних кают та суспільних приміщень) відносно простору башт плавучого доку. Ширина башти розраховується в залежності від розмірів сухих відсіків, розташування технологічного оснащення на стапель-палубі, запасу плавучості та умов експлуатації[4].

Для аналізу розмінювань відсіків, передбачених для житлових, суспільних та службових приміщень було розглянуто проекти плавучих доків які будуть користуватися попитом у найближчі роки.

Сисок використаних джерел

1. Корчевская, Н.А. К вопросу о модульных методах обстройки судовых помещений [Текст]/ Корчевская Н.М., Мильто А.А. // 36. Наук. праць УДМТУ. – Миколаїв: УДМТУ, 2002. - №8(386). – С.17–30.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Shkarlet Serhiy, Doctor of Economics, Professor

Remnova Lyudmyla, PhD in Economics, Associated Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE POTENTIAL OF UNIVERSITIES IN THE SUSTAINABLE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

The nature of new challenges we face today is rather complex and serious in the face of rapid global changes, severe imbalances and increasing wealth gap between countries and different groups of population, the growing threat to stability, peace and progress. While the global economy has continued to undergo a series of transformations under the influence of global finance crises and its after-effects the magnitude of jobless growth, income inequality and threats to natural environment are rapidly increasing in scale and scope. Ukraine is not an exception in this case and its labor market and natural environment even suffers more under the influence of terrorist forces and destroyed infrastructure in the eastern regions. The decreasing labor demand, its oversupply in the traditional segments of the Ukrainian labor market and increasing overpressure on the country's natural environment demand the radical change of common approaches to employment strategies in the context of sustainability. Thus, the sustainable entrepreneurship development that simultaneously addresses environmental and social issues can be regarded as a powerful driver of economic growth, an important area of workforce application and the development of personal abilities of the younger generation, as well as an effective tool for reducing negative social, economic and ecological impacts on natural environment of the above mentioned factors.

In the face of the Ukrainian course towards European integration and the vital need of solving the sustainability related problems it's rather important to summarize the EU experience in reigniting the entrepreneurial spirit and promoting sustainable entrepreneurship development by using the potential of all possible elements of entrepreneurship ecosystem including universities [2, 6].

To understand clearly what are the tasks and main priorities of sustainable entrepreneurship development in up-to-day world and to identify the role of universities in this process it's worthy to clarify the meaning of sustainable entrepreneurship through its comparative analysis with traditional approaches to entrepreneurship. The common issue is that entrepreneurship is connected with initiative, setting goals, risk acceptance, innovation, market change and spill-over effect on the surrounding environment. At the same time, sustainable entrepreneurship is more than simply "starting a business". In contrast to the traditional approach to entrepreneurship as the way of identifying opportunities, allocating resources and creating new value for the sake of profitability for the benefit of the entrepreneur and related stakeholders, the main focus of sustainable entrepreneurship is making our planet a better place to live as its dominant imperative is economic responsibly towards the environment and society [4]. Thus, according to Bell J. F. and Stellingwerf J. J., sustainable entrepreneurs enact a holistic approach to a venture start-up that embeds environmental, economic and social sustainability dimensions [1].

Paola Di Maio systemizes the main features of sustainable entrepreneurship and identifies its core motivation in contributing to solving societal and environmental problems through the realization of the successful business. She determines the following main principles of sustainable entrepreneurship: 1) use resources parsimoniously; 2) the purpose of life is not accumulation of wealth and exploitation of resources; 3) minimize consumption and waste; 4) long term outcomes as important as the short term ones; 5) economic wealth is not only based on material wealth; 6) knowledge is more valuable than money; 7) ethics and justice must be upheld (making profits at all costs and by any means is uncool); 8) no lies! [3].

These aspects of sustainable entrepreneurship from the ethic point of view have been further developed by O. Motomura who stresses that in contrast to "selfish entrepreneurship," in which people seek advantages only for themselves and often at any cost, sustainable entrepreneurship takes into consideration the short, medium, and long-term sustainability of a country as a whole and the common good. On the other hand, he opposes sustainable entrepreneurship to "unconscious entrepreneurship", in which a non-sustainable way of life is produced — a destructive way of living that generates imbalances of all kinds [5].

At this point the key question emerges clearly: how can sustainable entrepreneurship help to develop Ukraine and its communities? To put the Ukraine on a more sustainable development path the renewed vision of entrepreneurial education role and its potential in economic growth and jobs creation is needed

both on the government and local levels. Thus, the development of entrepreneurial education in the direction of creating new values of sustainability through combining economic, social and ecological goals should become the crucial component of the Ukrainian economic strategy for the further decade.

In this direction it's worthy to follow EU approach and to regard investing in sustainable entrepreneurship education as one of the national tasks and the highest return investments. Taking into account the new challenges of the Ukrainian educational institutions in the context of EU integration process it is particularly important to identify the adequate measures of supporting sustainable entrepreneurial education through the active exchange of ideas and experience between teachers and students from different countries. From this point of view the involvement of local universities in joint educational projects with leading European universities that have rich experience in developing and implementing the concepts of life-long sustainable entrepreneurial education is of great importance.

It's especially important for Chernihiv National University of Technology which is one of the largest Ukrainian regional universities and simultaneously takes part in different joint international projects, aimed at reaching sustainability in local communities via different tools (see picture 1).

Picture 1. The Potential of Chernihiv National University of Technology in the Sustainable Entrepreneurship Development

Such approach to sustainability development is more efficient due to synergetic effects of common actions and the possibility to disseminate the new ideas and projects' outcomes among bigger amount of participants. While each of the projects has its separate goals which are rather unique, the cross-project activity helps to reach broader results and to involve more students, postgraduates and academic stuff. Moreover, it's possible to use common entrepreneurial infrastructure and thus receive spill-over effects.

In this connection it's worthy to mention joint international EU Tempus educational project BUSEEG-RU-UA "Developing Intra- and Entrepreneurial Competences through Entrepreneurship Education and Start-up Consultancy" (2013-2016) which focuses on the increasing universities' role in the community lifelong business education, creating proper entrepreneurial environment and supporting entrepreneurs on the early phases of the business lifecycle through the establishment of consultancy centers for start-ups with the support of local authorities and regional chambers of commerce [7]. The target audience of such consultancy center could be students, alumni, graduate students, other persons wishing to start their own business.

In the context of sustainability development and possible cross-project activity the main objectives of the consultancy centre in Chernihiv National University of Technology could be the following: 1) identification of start-ups that are looking for consultant services (through advertising of the planned activities, conducting surveys among senior students, contacts with alumni through social networks etc.); 2) creation of an information platform for start-ups oriented on the regional sustainable development (the base of the legislative and educational literature, research reports, papers, theses, abstracts of presentations at scientific and practical conferences on business development, results of monitoring market supply and demand, stories of successful entrepreneurs who lead social and ecological initiatives in Chernihiv region etc.); 3) consulting support of start-ups via holding individual consultations, conduction of workshops for students, alumni, graduate students and residents of the city who want to start their own business in the sustainable way; 4) training and methodological support for new entrepreneurs - seminars, round tables, business training, master-classes for start-ups and existing entrepreneurs; preparation of working programs of training courses and workshops on the main aspects of sustainable entrepreneurship development; 5) informational support of start-ups through e-platform; 6) promotion of sustainable entrepreneurship as a stabilizing factor in the regional economy and promising form of self-employment of graduates through conferences, round tables, seminars, exchange of business ideas, presentations of business plans and business projects; 7) collaborative sustainable entrepreneurship development activity in cooperation with the Regional Chamber of Commerce in Chernihiv region, Chernihiv League of Business and Professional Women, the Regional Fund for Entrepreneurship Support in Chernihiv region and other stakeholders of regional entrepreneurship ecosystem.

Thus, summarizing the European experience and taking lessons from the collaborative educational projects Chernihiv National University of Technology has great potential to increase its contribution to the sustainable entrepreneurship development based on successful western models of business and entrepreneurship education which is highly oriented on the sustainability priorities. As the process of changing old habits and creating new sustainable values can't be gained in a moment and needs education, special training and time, the introduction of different entrepreneurial courses (including "Social and Ecological Sustainability") in the curricula both of economic and technical profile may be one of the steps on the way of developing students' new attitude to sustainable entrepreneurship for the common good in a changing world.

Literature

1. Bell J. F., & Stellingwerf J. J. (2012) Sustainable Entrepreneurship: The Motivations & Challenges of Sustainable Entrepreneurs in the Renewable Energy Industry. Thesis.// <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:536383/FULLTEXT02>
2. Communication from the European Commission "Towards a job-rich recovery"/ 18.4.2012, COM(2012) 173 final.- Brussels: European Commission.
3. Di Maio P. (2011)/ Sustainable entrepreneurship // www.slideshare.net/PaolaDIM/sustainable-entrepreneurship
4. Hockerts, K., & Wüstenhagen, R. (2010) Greening Goliaths versus emerging Davids - Theorizing about the role of incumbents and new entrants in Sustainable Entrepreneurship, *Journal of Business Venturing*, 25, 481-492.
5. Motomura O., Sustainable Entrepreneurship // www.amana-key.com.br
6. Potter, J. (2008), "Entrepreneurship and Higher Education: Future Policy Directions", in *Entrepreneurship and Higher Education*, OECD Publishing // http://www.oecd-library.org/education/entrepreneurship-and-higher-education_9789264044104-en
7. Tempus IV –6th Call "Berufliche und unternehmerische Selbstständigkeit durch Entrepreneurship-Erziehung und Gründungsberatung" BUSEEG-RU-UA. - <https://www.dropbox.com/sh/o99q2t1l88z5o0h/AADgUYyafTFWigZTKOseY9zTa/Activities%202013/2013>
8. TEMPUS CABRIOLET <http://www.my-cabriolet.eu>
9. TEMPUS IEMAST // www.iemast.info

Лешек Фредерик Коженёвски,

кандидат наук, доцент,

президент европейской Ассоциации по безопасности,

*Университет физического воспитания в Кракове, Краков, Польша***БЕЗОПАСНОСТЬ ЕВРОПЫ В ПЕРСПЕКТИВЕ ИСТОРИЧЕСКИХ И СОВРЕМЕННЫХ
УГРОЗ ПОЛЬШИ, СЛОВАКИИ И УКРАИНЫ**

Перелом XX и XXI веков является для нашего поколения поляков, словаков, украинцев и многих других народов периодом перемен и переоценок, а также периодом развития пространства для перевоспитания взрослых для другой жизни в европейском обществе. В Польше и Украине принялись совершенно иные организационно-программные концепции этого процесса, но, дополняя друг друга, они могут обеспечить совершенно новый взгляд на сознание и знания посткоммунистического и постмодернистского общества. В то же время нас связывают прошлый опыт, общие угрозы и надежды, которые привели сначала Польшу, Словакию а затем Украину к национальному и государственному возрождению.

17 марта 2014 г. Россия признала Крым¹ частью Российской Федерации, подтверждая тем самым факт оккупации Украины. Международное сообщество признало этот факт нарушением международных соглашений, которые *status quo* границ в Европе считают самым важным выводом, сделанным из ужасного опыта Второй мировой войны.

Но все же, когда мы смотрим в калейдоскоп событий, мы замечаем, что это только малый эпизод в тысячелетней истории войн между Востоком и Западом.

В XIII (тринадцатом) веке территория современной Украины была под игом монголов, а затем под властью Великого княжества Литовского, а также под властью Речи Посполитой².

В результате запорожских восстаний против Королевства Польского (среди которых наиболее важным было восстание под руководством Богдана Хмельницкого в 1648-1655 гг.) козаки подчинились царю России левобережной Украину (за Днепром)³. Многолетние войны Речи Посполитой с Россией и с Турцией привели к разрухе, депопуляции и колонизации земель т. н. *Новороссии*.

Поражение Российской империи в Крымской войне (1856) дало импульс для **борьбы за украинскую национальную идентичность, несмотря на полную русификацию**. В 1876 году русский царь Александр II запретил пользоваться названием «Украина», издавать книги на украинском языке (названным в документе «малорусским диалектом»), пользоваться этим языком в школах, театрах, приказал пользоваться только русским языком и удалить из школ украинских учителей⁴. **Всеобщая русификация длилась более 200 лет, а на подчиненных или оккупированных российским президентом Владимиром Путиным территориях длится и поныне.**

Королевство Польское, позже Речь Посполита, разделила судьбу восточного «края»⁵. Во второй половине XVIII века произошло три раздела Польши⁶. После 123 лет рабства, в 1918 году возродилась независимая Польша, но ненадолго.

Двадцатые годы XX в. были для Чехии, Польши, Словакии и Украины, а также для многих других европейских стран десятилетием больших перемен и переоценок, а также нового опыта жизни в обществе, значительно отличающемся от существовавшего ранее. После периода феодальной отсталости и развития, заторможенного чуждыми державами - Россией по отношению к Украине, Австрией, Россией и Германией по отношению к Польше, Австро-Венгрией по отношению к Чехии и Словакии - открылась возможность обретения собственной государственности, культуры, инноваций и экономического прогресса.

¹В Крыму проживает около 2,4 млн. человек, в том числе 60% россиян, 24% украинцев и 10% крымских татар. В XVIII население составляло 467 тыс. в том числе 95% крымских татар, 2% греков, 2% армян, менее одного процента крымчаков и караимов.

²Речь Посполитая – государство, основанное в результате объединения земель Королевства Польского и Великого княжества Литовского, существовавшее в 1569-1795 гг. Иногда также используется название «Корона польского, литовского и русского народов» См. АУГУСТЫНЯК Урсула: *История Польши 1572-1795*. (поль.) AUGUSTYNIAK Urszula: *Historia Polski 1572-1795*. Warszawa: 2008, s. 31-32.

³Переяславская рада 1654

⁴СЕРЧИК В. А.: *История Украины*. (поль.) SERCZYK W. A.: *Historia Ukrainy*. Wyd. 3. Wrocław: 2001, s. 207, 232.

⁵«Украина – это каждая земля на краю, то есть в конце, при границе государства лежащая» ГЛЮГЕР Зигмунт: *Историческая география бывших польских земель*. (поль.) GLOGER Zygmunt: *Geografia historyczna ziem dawnej Polski*. Kraków: 1903.

⁶Раздел Польши между Австрией, Пруссией и Россией 1772, 1793 и 1795.

Республика Польша и Украинская Народная Республика 21 апреля 1920 г. подписали в Варшаве тайное международное соглашение, в котором стороны провели польско-украинскую границу по реке Збруч (оставляя Ровно и Каменец-Подольский по польской стороне), обязались не заключать международные соглашения, направленные друг против друга и гарантировали соблюдение прав украинского населения в Польше и польского на Украине¹. Согласно подписанной три дня спустя тайной военной конвенции, польские и украинские войска обязаны были проводить военные действия совместно, как союзнические войска. Юзеф Пилсудский, главнокомандующий польской армии в опубликованном по этому поводу 26 апреля 1920 г. Воззвании к народу Украины заявил, что всем жителям Украины, без различия класса, происхождения и религии армия Польской Республики обеспечивает защиту и покровительство.

Спустя год Польша подписала в Риге перемирие с большевистской Россией, разрывая союз с правительством прозападной Украинской Народной Республики. Украинские солдаты в Польше были интернированы². Посещая лагерь для интернированных в Щиперно 15 мая 1921 г., маршал Юзеф Пилсудский обратился к украинским офицерам, произнося свое знаменитое: *Господа, простите меня. Я перед вами очень виноват*. Тем не менее, идея свободной Украины была похоронена на 90 лет.

Рижский мирный договор³ разделил между Польшей и Россией земли, заселенные украинцами, положив конец их мечтаниям о собственном государстве и вызвав раскол между ними и поляками. Варшава – еще до недавно союзник Киева – признала национальные стремления украинцев политической угрозой и решительно их искореняла. В 20-е годы в Польской Республике даже запрещено было пользоваться прилагательным «украинский» – в учреждениях необходимо было говорить «русский» или «русинский»⁴.

Москва разжигала враждебность украинцев по отношению к полякам, приводя к прославлению фашистских украинских националистов и преднамеренному уничтожению украинской нации: в 1921-1947 годах умерло от голода около 10 миллионов жителей Украины⁵.

В 1939 году произошел четвертый раздел Польши, на этот раз между СССР и Германией⁶.

1 сентября 1939 года, без объявления войны, произошло военное вторжение Германии в Польшу с запада и севера, а Словакию⁷ – с юга, а 17 сентября – Советского Союза с востока. Началась Вторая мировая война. Преступление геноцида касалось евреев и поляков, но все национальности, проживающие на территории тогдашней Польши, были подвергнуты германизации русификации, убийствам, грабежами выселению.

Годом ранее, 30 сентября 1938 года в Мюнхене, главы правительств Великобритании (Невиль Чемберлен), Франции (Эдуар Даладье), Немецкого Рейха (Адольф Гитлер) и Италии (Бенито Муссолини) подписали соглашение про изъятие из Чехословакии 29 тыс. кв. км территории, граничащей с III Рейхом⁸, и присоединение ее к Германии. Чехословакии при этом не было. В Париже и Лондоне праздновали предотвращение войны. Польша также извлекла пользу из слабости соседа и 2 октября 1938 года польские войска заняли часть Тешинской Силезии (Заользье). Спустя год Германия и Россия заняли всю Польшу.

«Уничтожение Польши – наша основная задача. Цель – уничтожение живой силы, а не достижение определенной линии. Даже если бы война началась на Западе, уничтожение Польши должно быть нашей первой задачей. Решение должно быть молниеносным из-за времени года. Я

¹Соглашение между правительствами Польской Республики и Украинской Народной Республики, заключенное в Варшаве 21 апреля 1920 г. Содержание первого параграфа договора было опубликовано в обращении польского Министерства заграничных дел и Украинской дипломатической миссии в Варшаве. «Монитор Польски», № 97 от 28 апреля 1920 г.

²Лагерь интернированных № 10 в Калише (укр. Табір інтернованих вояків Армії УНР в Калиші, 1920-1924) – польский лагерь для интернированных солдат Действующей армии Украинской Народной Республики в первой половине двадцатых годов XX века.

³Рижский договор – мирный договор между Польшей, Российской Советской Социалистической Республикой и Украинской Советской Социалистической Республикой, подписанный в Риге 18 марта 1921 г. (Dz. U. Nr 49, poz. 300), ратифицированный Главой Государства 16 апреля 1921 г. и вступивший в действие 30 апреля 1921 г., т. е. с днем обмена документами.

⁴МАЗЯРСКИ Войцех: *Россия приглашает нас к разделу Украины*. «Газета Выборча» 20.03.2014. [доступ: 29.10.2014] http://wyborcza.pl/1,75968,15652108,Rosja_zaprasza_nas_do_rozbioru_Ukrainy.html#ixzz3GkuVWQKw

⁵Апелляционный суд в Киеве после рассмотрения дела признал 13 января 2010 г. Иосифа Сталина, Вячеслава Молотова, Лазаря Кагановича, Павла Постышева, Станислава Косиора, Власа Чубаря и Менделя Хатаевича виновными в совершении преступления геноцида, как это определено в ст. 442 § 1 Уголовного кодекса Украины. Суд также отклонил ведение уголовного дела в связи со смертью обвиняемых. *Решение Апелляционного суда г. Киева по уголовному делу по факту совершения геноцида на Украине в 1932-1933 годах*. Харьковская правозащитная группа (ХПГ) [доступ: 14.09.2014] <http://khpg.org/index.php?id=1265039604>

⁶Секретный протокол Риббентропа-Молотова от 23 августа 1939 года, касающийся раздела территории Польши между III Рейхом и Союзом Советских Социалистических Республик.

⁷Словацкая Республика (14.03.1939 – 8.05.1945) – фашистская республика в Третьем рейхе (Немецком Рейхе), президент Йозеф Тисо.

⁸Третий рейх (нем. *Das Dritte Reich*) – неофициальное название немецкого государства в 1933-1945 годах. Официально государство называлось Немецкий Рейх (*Deutsches Reich*).

дам пропагандистский повод для начала войны — неважно будет ли он правдоподобен. Победителя никто никогда не спросит, говорил ли он правду. В начале и в ходе войны важно не право, а победа. Будьте беспощадны, будьте жестоки» - эти слова были сказаны **Адольфом Гитлером** во время совета командиров накануне подписания пакта Молотова-Риббентропа. Наверное, сегодня, мы могли бы их приписать **Путину**, стоит только поменять название «Польша» на «Украина».

Центральная и Восточная Европа после многих лет сна проснулась под конец XX в. и вновь обратилась к европейским и национальным ценностям (в Польше переговоры «круглого стола», частично свободные выборы и «плана Бальцеровича» в 1989 г.; в Чехословакии «бархатная революция» в 1989 г. и раздел 01.01.1993 г. на два суверенных государства - Чешскую Республику и Словацкую Республику; «падение Берлинской стены» в 1989 году и объединение Германии 3.10.1990 г.).¹

Украина, управляемая «большим братом» с востока, пробудилась в начале XXI века, и припомнила себе и миру, что украинский народ является частью европейского общества и европейской цивилизации («оранжевая революция»² 2004 г. и «Евромайдан»³ 2014 г.).

В ответ «большой брат» принял аналогичные меры, что и Гитлер по отношению к полякам в 1939 году: захватить землю, уничтожить украинскую культуру и привести к вырождению украинской нации.

Военной доктрине от 2010 г. Российская Федерация «оставляет за собой право» вооруженной интервенции, включая использование термоядерного оружия государства, также «для защиты соотечественников, проживающих за пределами границ России»⁴. Реализация этой концепции была основана на шовинизме, подпитываемым иллюзией царского могущества и пропагандой современных угроз, на цензуре и фальшивой информации, на экономической зависимости государств-импортеров сырьевых ресурсов, главным образом газа и нефти, от политиков из Москвы, а также на военной оккупации соседних территорий – Молдавии (Приднестровье в 1990 г.), Грузии (Абхазия и Южная Осетия в 2008 г.), Украина (Крым в 2014 г.).

Новая доктрина 2014 г.⁵ **основными внешними угрозами для России считает «Наращивание силового потенциала Организации Североатлантического договора (НАТО) и наделение ее глобальными функциями, реализуемыми в нарушение норм международного права, приближение военной инфраструктуры стран - членов НАТО к границам Российской Федерации, в том числе путем дальнейшего расширения блока. [...] Развертывание (наращивание) воинских контингентов иностранных государств (групп государств) на территориях государств, сопредельных с Российской Федерацией и ее союзниками».** Впервые как внутренние угрозы были указаны «деятельность, направленная на дестабилизацию внутривнутриполитической и социальной ситуации в стране», «деятельность по информационному воздействию на население, имеющая целью подрыв исторических, духовных и патриотических традиций в области защиты Отечества», а также «разжигание этнической и религиозной ненависти».

Владимир Путин, президент Российской Федерации заявил, что Украина является искусственным государством («artificial state»), и большинство ее земель исторически принадлежат России⁶. Владимир Жириновский из Либерально-демократической партии России, заместитель председателя Государственной Думы (нижней палаты Российской Федерации), празднуя присоединение Крыма к России, публично призвал к присоединению к России восточных и южных регионов Украины, а западных – к Польше⁷.

На этот раз Польша не приняла всерьез предложения участия в разделе Украины, но существуют – не помнящие конечного результата уступок в сторону Гитлера в 1938 году в

¹ХОФРАЙТЕР, Л.: *Путь к Европейской стратегии безопасности*, с. 123.(на словацком языке).HOFREITER, L.: *Cesta k Európskej bezpečnostnej stratégii*. „Politické vedy“ 2013, No 3, s. 113-126. ISSN 1335-2741.

²Оранжевая революция (укр. Помаранчева революція) – события, которые произошли в Украине с момента объявления 21.11.2004, Виктора Януковича победителем по результатам президентских выборов до победы Виктора Ющенко в повторе второго тура выборов 26.12.2004 г. Название «оранжевая революция» происходит от цвета, который символизировал предвыборный штаб Виктора Ющенко.

³Евромайдан(укр. Євромайдан; от майдан – «площадь», от Площади Независимости в Киеве) – манифестации с 21.11.2013 г. (протест против отложения президентом Виктором Януковичем подписания соглашения об ассоциации с Европейским Союзом) перешли в революцию, которая привела к бегству 21.02.2014 г. Януковича из Киева.

⁴Военная доктрина РФ утверждена 5 февраля 2010 г. Раз. III, п. 22 и др.

⁵Военная доктрина Российской Федерации утверждена 26 декабря 2014 г. президентом В. Путиным.

⁶КЛИХ Богдан: *Угрозу Путину слышал Лех Качинский, Сикорский и я*. Onet.pl 22.10.2014. [доступ: 29.10.2014]

⁷Российские депутаты: *Крым – это только начало. Начался сбор российских земель*. Onet.pl 17.03.2014. [доступ: 20.10.2014]

Мюнхене - политики в Чехии, Франции, Италии и Венгрии, желающие принять участие разграблении украинской государственности.

5 сентября 2014 г. в Минске в Беларуси бывший президент Украины **Леонид Кучма**, российский посол в Киеве **Михаил Зурабов**, представитель ОБСЕ¹ по делам урегулирования ситуации на Украине **Хайди Тальявини** и премьер-министры самопровозглашенных республик Украины: Донецкой - **Александр Захаренко** и Луганской - **Игорь Плотницкий** подписали заявление о капитуляции Украины. Россия получила то, что хотела, Франция заработает на продаже военных кораблей России, войска НАТО будут сильнее вовлечены в события на Ближнем Востоке.

Все указывает на то, что цели и методы 1876, 1939 и 2014 годов, остались неизменными, поменялись только имена режиссеров. Если это так, то и последствия будут столь же серьезны, а борьба за субъективность украинской нации, подобно борьбе за субъективность польского народа, будет столь же долгой и трагической.

Украина попала в наихудшее место, между жерновами истории. Там никогда не было хорошо, но будет еще хуже. Тысячи украинцев проливают свою кровь и отдают свою жизнь за независимость, без гарантии, какое будущее ожидает Украину.

Одно становится ясным: после сотен лет порабощения украинский народ встает с колен и борется за свою европейскую идентичность, политическую субъективность и государственный суверенитет.

Андрушкевич Н.В. к.е.н. доцент

Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет», Черкаси, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Кожен суб'єкт економічних відносин певною мірою прагне зберігати і посилювати свою економічну безпеку всіма доступними для нього законними способами. Проблеми економічної безпеки обумовлені зміною умов функціонування економічних суб'єктів, економічна безпека є основою раціональної поведінки в умовах ринкових ризиків. Функціональна структура економічної безпеки включає: науково-технічну безпеку; інформаційну безпеку; інтелектуальну безпеку; фінансову безпеку; інвестиційну безпеку, безпеку зовнішньоекономічної діяльності і т. п.

Формування атрибутів економічної безпеки підприємницької діяльності підприємств визначило необхідність нового концептуального підходу до бухгалтерського, фінансового, управлінського та податкового обліку, економічного аналізу і внутрішнього контролю. Основою економічної та інформаційної безпеки підприємства є бухгалтерська інформація. Тому організація бухгалтерського обліку на підприємстві є дуже важливим етапом у роботі підприємства, оскільки надалі від неї залежатиме ефективне функціонування підприємства та його безпека.

Підприємство є власником бухгалтерської інформації, що містить комерційну таємницю, тому має право визначити перелік осіб, які можуть володіти, розпоряджатися, визначити правила обробки, а також ставити інші умови щодо збереження комерційної таємниці. За умови дотримання необхідних заходів організації бухгалтерського обліку власник має право на юридичний захист даних, що дозволить підвищити відповідальність облікового персоналу і зберегти активи підприємства, які йому належать. Насамперед, потрібно визначити перелік бухгалтерської інформації, складової комерційної таємниці підприємства, а також розробити внутрішні розпорядчі документи в частині захисту бухгалтерської інформації, серед яких виділимо наступні: посадові інструкції бухгалтерів, угоду про нерозголошення інформації, що становлять комерційну таємницю. Це дозволить забезпечити дотримання економічної безпеки підприємства впровадити на підприємстві систему комерційної таємниці, що містить у собі механізм захисту бухгалтерської інформації [1].

Економічну безпеку організації, на нашу думку, можна визначити як поєднання таких економічних і правових умов господарювання, ефективності використання ресурсів, які забезпечують стійке і стабільне функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.

¹Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, ОБСЕ - региональная международная организация, созданная 1 января 1995 года, целью которой является предотвращение конфликтов в Европе.

Досягнення економічної безпеки організації відбувається за рахунок усунення зовнішніх і внутрішніх загроз, обумовлених ризиками, а також грамотного та ефективного управління. Облік як елемент системи економічної безпеки організації є основним процесом при обробці, аналізі та систематизації даних фактів господарського життя.

Таким чином, бухгалтерський облік як інформаційна система надає можливість формування об'єктивної інформації про господарюючого суб'єкта і забезпечує користувачів інформацією про реальну моделі фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів [2].

Основна мета бухгалтерського обліку полягає в наданні користувачам своєчасної, достовірної, вичерпної інформації, необхідної для прийняття ділових рішень. Фінансова інформація, формована у рамках бухгалтерського фінансового обліку, не являє собою комерційної таємниці, і вона відкрита для публікації. Якісну систему інформаційного забезпечення процесу управління необхідно формувати на стадії створення організації.

Система бухгалтерського обліку повинна відображати специфіку діяльності організації і бути адаптованою до його конкретних інформаційних потреб. У процесі діяльності організації керівництву слід контролювати роботу бухгалтерії і своєчасно коригувати завдання, вирішення яких спрямоване на забезпечення економічної безпеки бізнесу і на його стійкий ефективний розвиток.

Формування якісної інформації можливо тільки в умовах тісної взаємодії бухгалтерії зі структурними підрозділами підприємства, тому керівництву необхідно регламентувати порядок встановлення горизонтальних зв'язків, рух інформації між структурними підрозділами і бухгалтерією [3].

Можна виділити такі основні джерела загрози економічної безпеки організації, що формуються в системі її бухгалтерського обліку:

- порядок внутрішнього регулювання бухгалтерського обліку в організації (Положення про бухгалтерську службу, облікова політика для цілей бухгалтерського, управлінського та податкового обліку, форма бухгалтерського обліку);
- функціонування облікової системи (збір первинних облікових даних, формування облікових регістрів, зберігання і захист бухгалтерської інформації, формування та подання бухгалтерської звітності);
- порушення вимог законодавства;
- персонал організації (керівництво, персонал бухгалтерської служби, інший персонал).

Ризики в бухгалтерському обліку підлягають управлінню, тобто підготовці та реалізації заходів, що мають на меті зменшити небезпеку помилкового рішення та зменшити можливі негативні наслідки небажаного розвитку подій у ході реалізації прийнятих рішень. Ефективна організація бухгалтерського обліку дозволяє багато в чому знизити загрози економічної безпеки підприємства.

Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення спрямоване на організацію поопераційного виробничого контролю, що передбачає розвиток методології управління та фінансового обліку, що дозволяють здійснювати контроль за план-фактними відхиленнями по витраті ресурсів та віддачі основних їх видів, виявляючи їх причини і можливості усунення негативних змін. Для забезпечення стійкого розвитку організацій важливе значення має підтримання пропорційності окремих бізнес-процесів, що забезпечує безперервний хід виробничого процесу при різному використанні ресурсів і виходу готової продукції, що визначає зв'язування систем поопераційного контролю з урахуванням поєднання освоєння нових видів продукції, та поточного виробничого процесу.

Для забезпечення стійкого розвитку підприємств необхідно розробляти такі підходи, які забезпечують вироблення найбільш ефективних та дієвих рішень. При цьому необхідно враховувати, що підприємство - це складна система, яка володіє внутрішньою цілісністю, має свої внутрішні зв'язки, так і зв'язок із зовнішнім середовищем. Тому зміна однієї із складових цієї системи обов'язково торкнеться і викличе зміни в інших складових.

Удосконалення організації виробництва, праці і управління не може бути здійснено без своєчасного і безперебійного матеріально-технічного постачання і збуту продукції, енергопостачання, ремонтного обслуговування, забезпечення системи контролю якості продукції, організаційно-технічної підготовки виробництва, проведення поточного та капітального ремонту,

безперебійної роботи устаткування, підвищення змінності його роботи, дотримання виробничої дисципліни і так далі. Все це повинно враховуватися при прийнятті управлінських рішень і плануванні подальшої діяльності підприємства. При цьому велика частина інформації надходить із даних, наданих бухгалтерською службою підприємства.

Вивчення практики вітчизняних підприємств в області бухгалтерського обліку та аналізу в контексті сталого розвитку підприємства свідчить про її низькому рівні, що особливо гостро проявляється на тлі наявного досвіду зарубіжних підприємств.

Особливості організації бухгалтерського обліку на підприємстві в першу чергу знаходять своє відображення в обліковій політиці. Облікова політика організації, а також внутрішньофірмові накази і розпорядження що видаються в її рамках, складають нижній рівень регулювання бухгалтерського обліку.

Ефективність облікової політики, у свою чергу, багато в чому залежить від того, наскільки чітко сформульовані її елементи, що відображають систему ведення бухгалтерського обліку, оподаткування та управління в організації. В якості одного з елементів економічної безпеки підприємства слід розглядати внутрішній контроль, який визначає законність, доцільність, ефективність фактів господарського життя малого бізнесу.

Внутрішній контроль є однією з основних функцій управління і являє собою систему постійного спостереження і перевірки роботи організації з метою оцінки обґрунтованості та ефективності прийнятих управлінських рішень, виявлення відхилень і несприятливих ситуацій, своєчасного інформування керівництва для прийняття рішень по усуненню, зменшенню ризиків його діяльності та управління ними [4].

Процес контролю складається з установки нормативів, вимірювання фактично досягнутих результатів і проведення коректувань в тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від встановлених (запланованих).

Функції внутрішнього контролю бізнесу взаємопов'язані з функціями управління ризиками. Внутрішній контроль здійснюється суб'єктами самої організації та є частиною необхідного, налагодженого механізму управління, що сприяє успішної діяльності, досягнення необхідних виробничих і фінансових результатів, підвищення конкурентоспроможності, збереження активів та запобігання зловживань.

Одна з найважливіших причин необхідності здійснення контролю полягає в тому, що будь-яка організація, безумовно, зобов'язана мати здатність вчасно фіксувати свої помилки і виправляти їх до того, як вони зашкодять досягненню цілей організації. Зіставляючи реально досягнуті результати із запланованими, керівництво організації отримує можливість визначити, де організація домоглася позитивних, а де - негативних результатів. Таким чином, контроль дозволяє визначити, які саме напрямки діяльності організації найбільш ефективно сприяли досягненню найважливіших цілей.

Під системою внутрішнього контролю розуміється сукупність організаційних заходів, методик і процедур, використовуваних керівництвом організації в якості засобів для впорядкованого і ефективного ведення фінансово-господарської діяльності, забезпечення збереження активів, виявлення, виправлення і запобігання помилок і спотворення інформації, а також своєчасної підготовки достовірної фінансової (бухгалтерської), управлінської та податкової звітності.

В системі внутрішнього контролю необхідно в більшій мірі розвивати превентивний (попередній) контроль, а не наступний.

Витрати на попередній контроль, як правило, набагато нижче, ніж на поточний і наступний, і повною мірою окупаються упередженими втратами [5].

У поєднанні всі розглянуті елементи системи контролю організації забезпечують зниження ризику ділової і фінансової діяльності, а також загроз недостовірності звітності.

До складу принципів організації бухгалтерського обліку слід включити наступні принципи: безпеки та контролю бухгалтерських даних, комплексності, ешелонування, що дасть можливість значною мірою впровадження комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку, метою якого буде посилення функції збереження власності і забезпечення безперервності та стійкості діяльності підприємства.

Важливими складовими розробленої комплексної системи заходів з організації бухгалтерського обліку є робота бухгалтерської служби, організація і техніка ведення бухгалтерського обліку, а також організація внутрішнього контролю. Адже застосування всіх

складових комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку забезпечує виконання бухгалтерським обліком основних його функцій. Необхідність впровадження комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку пов'язана з необхідністю підвищити відповідальність облікового персоналу на вимогу внутрішніх розпорядчих документів, що передбачають захист бухгалтерської інформації, складової комерційної таємниці підприємства. Дотримання вимог щодо захисту облікової інформації підприємства гарантує його стійке ефективне функціонування і значний потенціал розвитку в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: Монографія / Г.Г. Кірейцев. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 236 с.
2. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09, 21.04.02 / Гнилицька Лариса Володимирівна ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2013. – 33 с.
3. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні : аналіз стану та перспективи розвитку [Текст] / монографія ; Міжнар. ін-т менеджменту. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
4. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. – К.: Лібра, 2003.
5. Дикий А.П. Організація бухгалтерського обліку як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / А.П. Дикий. – Житомир, 2010. – 23 с.

Белякова О.В., к.е.н., доцент

Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Наслідком перетворень останніх десятиліть у нашій країні стало формування просторових соціально-економічних систем з вираженими регіональними особливостями, досягненнями, а також диспропорціями та проблемами в області економічного розвитку.

У зв'язку з цим реалізація програм по вирішенню стратегічних завдань повинні ґрунтуватися на принципах сталого соціально-економічного розвитку з урахуванням регіональних особливостей.

Сталий розвиток регіону означає підвищення рівня подолання ним несприятливих соціальних, економічних і екологічних ризиків та тенденцій, із спроможністю регіону забезпечувати збалансований розвиток, саморегулювання, самовдосконалення із максимальним використанням внутрішніх, а також зовнішніх позитивних ресурсів для задоволення потреб населення регіону.

Сталий розвиток регіону обумовлюється визначенням цілей соціального розвитку та виявлення умов щодо їх досягнення, при яких економічні цілі є похідними від соціальних цілей і є засобом забезпечення сталого розвитку в цілому [1].

Пошук можливостей досягнення сталого зростання та ефективного розвитку регіональних економік вимагає вивчення і коректного використання тих ресурсів, якими володіє дана територія на основі раціональної реалізації людського, ресурсного, фінансового, інвестиційного та інших видів потенціалів.

Сьогодні наявне наступне економічне протиріччя: потреби у вирішенні природоохоронних завдань прогресивно зростають, а реальні можливості держави з їхнього вирішення практично відсутні. Розв'язання цього протиріччя неможливе, якщо не зробити безпосередніми учасниками природоохоронної діяльності головних суб'єктів ринкової економіки - підприємців. При цьому головну роль мають відігравати ті підприємці, діяльність яких має своїм цільовим призначенням випуск продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення.

Основними економічними важелями для збереження природних ресурсів, особливо не відновлюваних, повинні бути два фактори:

- високі ціни на них;
- заохочення розвитку ресурсозберігаючих і ресурсозамінних технологій і відів діяльності.

Тут необхідно запровадження екологічної свідомості: як відомо, у світі ресурси не є безмежними, і їх вилучення з природи в неконтрольованих масштабах неминує призвести до низки екологічних катастроф і деградації людства.

Найбільш розвинені країни світу витрачають своє багатство на виробництво озброєнь, яке не має ніякого значення. Це не дозволяє направляти значні ресурси на вирішення найбільш актуальних проблем людства. Соціальні та екологічні наслідки озброєння і війн може бути непередбачуваними і несподіваними. Діяльність озброєних сил у будь-якому регіоні світу призводить до появи екологічних

проблем у зв'язку з використанням великих територій, акваторій, повітряного простору, де були проведені випробування різних видів зброї, а також знищення застарілого зброї та боєприпасів.

Основним критерієм екологічної стійкості може бути впорядковані за певною шкалою можна вибрати наступну умову: техногенне навантаження на територію, що не перевищує самовідновлювального потенціалу природного комплексу території. Стійкість необхідна не тільки природним комплексам, але й середовищу проживання людей і самому господарству. Екологічну стійкість має не тільки природоохоронне, але й економічне значення: дотримання умови рівноваги виробництва і екологічних процесів призводить до додаткових економічних інструментів ефективного управління та контролю. Економічне зростання або технологічне навантаженням, що перевищує поріг допустимого природного потенціалу здатність до самовідновлення, виступають в якості чинників дестабілізації довкілля. Тому порівняння і узгодження економічного та екологічного потенціалів і формування еколого-економічних систем повинні бути предметом економічної теорії і практики, а також основою для визначення нових завдань і моделей.

Наведемо декілька критеріїв стійкості:

- для екосфери і її частин (тобто більш або менш великих природно-територіальних комплексів, в тому числі адміністративні утворення) екорівень біосферно-техносферного, еколого-економічного та природно-виробничого навантаження, тобто ступінь відповідності загального антропогенного (техногенного) навантаження. Тут виникає поняття екологічної техноємності території – граничної її стійкості по відношенню до ушкоджувальних впливів техногенного характеру;

- для окремих екосистем, - це цілісність, збереження їх видового складу, біорізноманіття та структури внутрішніх взаємозв'язків;

- для фізичних осіб - збереження здоров'я і нормальної життєдіяльності.

Всі ці критерії взаємопов'язані і взаємозалежні. Недотримання цих принципів може призвести до руйнування еколого-економічних систем та незворотних змін у довкіллі.

Так, наслідком перебільшення рівня техногенного навантаження в районах багаторічномерзлих порід вічної мерзлоти стало підтоплення значних територій, радіоційна нестабільність в нафті- і газоовидобувних галузях промисловості (збільшення частоти авіаційних подій та підвищення кількості аварійних ситуацій), поява нафтових водно-болотних угідь, деградація унікальної флори і фауни на великих територіях, здорожчання і збільшення обсягів видобутку вуглеводнів, а також видатки на соціальний захист населення.

Протиріччя між торговельною політикою й політикою стійкого екологічно безпечного розвитку економіки, або між торгівлею й виробництвом – одне з найгостріших у світовому господарстві. У торговельних відносинах країни орієнтуються на цінові переваги тієї або іншої продукції й не прагнуть брати на себе тягар витрат з екологізації й модернізації виробництва. Пробиває собі дорогу тенденція до переміщення брудної продукції в ті країни, де нижчі виробничі витрати, зокрема, невисока заробітна плата.

Для того, щоб вписати в екологічні стандарти й нормативи, будь-яке підприємство, галузь і регіон у цілому повинні заздалегідь передбачати відповідні ресурси, розраховувати обсяги обов'язкового споживання реагентів, технологій, устаткування тощо. Таким чином, створюються передумови для цілеспрямованого формування екологічного підприємництва як важливої самостійної галузі національної економіки.

Можна констатувати, що тільки ті природоохоронні проекти й програми є практично реалізованими, по яких потреби й можливості кореспондуються між собою. З іншого боку, не конкретизується попит на продукцію екологічного підприємництва. Без системної підготовки й обробки відповідної інформації вирішити дану проблему не видається можливим.

Формою інтеграції повинні стати екологічні проекти й програми, кожний пункт яких має відповідати одній обов'язковій вимозі: необхідність здійснення того або іншого конкретного заходу, має бути визначена на основі аналізу й обробки зовнішньої інформації, повинна збігатися з наявністю відповідної природоохоронної продукції, тобто з фактом діяльності суб'єктів екологічного підприємництва (що визначається на основі аналізу й обробки внутрішньосистемної інформації).

Варто враховувати, що екологічне підприємництво не підмінює собою участі держави в природоохоронній діяльності. Його метою є насичення відповідного ринку для реалізації екологічно прийнятної економічної діяльності й забезпечення на цій основі стабільного стану навколишнього

середовища. Що ж до ліквідації накопичених негативних наслідків техногенних впливів, фінансування відповідних екологічних програм, то вирішення цих завдань у кожному разі залишиться за державою.

Головні засоби розв'язання цього протиріччя – впровадження міжнародних екологічних стандартів, у першу чергу, стандартів ISO 14000, розроблених Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO). Стандарти цієї серії орієнтують підприємства на впровадження екологічного менеджменту, а не окремі норми обсягу викидів. Їхнє використання передбачає дотримання певних процедур, прийняття відповідних документів і створення системи відповідальності за екологізацію виробництва.

В Україні на законодавчому рівні не прийняті стратегічні базові документи для модернізації економіки відповідно до принципів сталого розвитку.

В державі відсутня ефективна нормативно-правова база, яка стимулювала б раціональне використання природних ресурсів надавала б сприяння підвищенню рівня екологічної культури населення, розуміння широкою громадськістю принципів сталого розвитку та завдань, які з них випливають [2].

У регіонах мають бути розроблені особисті Концепції сталого розвитку регіону, на основі яких формуватимуться відповідні стратегії та програми щодо створення умов для переходу до сталого розвитку. Вагомою інституційною основою управління процесами забезпечення сталого розвитку регіону є удосконалення чинного законодавства через внесення змін до Законів України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про державні цільові програми» і прийняття законопроектів «Про засади державної регіональної політики», «Про територіальний устрій України», проекту Концепції сталого розвитку України та іншими базовими документами.[1]

Становлення й розвиток ринкових відносин змушує вітчизняних суб'єктів господарювання перебудовувати свою виробничо-збутову діяльність з метою виживання й наступного стійкого розвитку. При цьому для переважної більшості суб'єктів господарювання актуальним є пошук ринкових можливостей розвитку, оскільки орієнтація на традиційну продукцію, традиційні методи організації її виробництва й збуту в умовах швидких змін середовища господарювання є безперспективною й не може забезпечити стійкого росту.

Провідниками національної ідеології стійкого розвитку в масштабах конкретної країни є державні інститути, які повинні забезпечити досягнення стійкого розвитку за допомогою формування нової системи підприємництва в державі.

В основу нової системи взаємовідносин «державна - підприємницька структура» мають бути покладені наступні основні принципи:

- застосування принципів стійкого розвитку до діяльності підприємницьких структур;
- значне підвищення ступеня відповідальності підприємницьких структур за економічні наслідки своєї діяльності;
- формування ставлення держави до підприємств (у т.ч. преференцій або санкцій) лише на основі показників їхньої діяльності, а не організаційно-правового статусу (форми власності, розміру підприємства тощо).

Вплив держави на розвиток і формування підприємницьких структур здійснюється за двома основними напрямками:

1) шляхом формування середовища функціонування підприємницьких структур (зокрема, загальнодержавних соціальних, економічних, екологічних умов);

2) шляхом безпосереднього впливу держави на розвиток і формування підприємницьких структур (у тому числі за допомогою формування нормативно-правової основи функціонування бізнесу, розвитку культури підприємництва, адресного впливу на підприємства й т.п.) [3].

У середньостроковій перспективі необхідно зосередити зусилля на:

- розроблення нормативно-правової бази для переходу до сталого розвитку;
- розробці механізмів державного стимулювання господарської діяльності з метою встановлення меж відповідальності за її екологічні результати і стимулювання енерго - і ресурсозбереження;
- створення нових технологій очищення води;
- розробці комплексної системи моніторингу стану навколишнього середовища;
- розробці наукових основ .. утилізації побутових і промислових відходів;

- прогнозуванні ендегенних природних катастроф, удосконалення системи моніторингу, оцінки і прогнозу екзогенних надзвичайних ситуацій;
- науковому обґрунтуванні, розробці і створення систем життєзабезпечення в умовах надзвичайних ситуацій.[2]

Список використаних джерел

1. Гріневська С.М. Перспективи сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] :http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37276/st_56_40.pdf?sequence=1
2. Малицький Б.А., Попович А.С., Оноприенко М.В. Обоснование системы научно-технологических и инновационных приоритетов на основе «форсайтных» исследований. – К.: Феникс, 2008. – 91 с.
3. Організація процесу формування та розвитку ринку екологічно чистих товарів. Монографія / М-во освіти й науки України, Донец. нац. ун.-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського; І.З. Должанський, О.В. Белякова; Донецьк: [ДонНУЕТ], СПД Купріянов В.С., 2009. – 235с.

Вербицька А.В., магістр із соціальної роботи,
Новомлинець О.О., кандидат технічних наук, доцент,

Вершняк Г.О.

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК СПОСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Вища освіта є фундаментальною складовою формування та вдосконалення людського потенціалу, у відповідності з сучасними пріоритетами та запитамі суспільства, сприяючи розвитку держави в цілому. Сфера вищої освіти є активним та активізуючим соціальним інститутом, відкритим до інновацій та суспільних викликів, а відтак виникає необхідність реагувати на сучасні суспільні зміни засобами освітнього середовища. Розширення міжнародної участі, тенденції міжнародних світових процесів, інноваційно-дослідницькі пошуки безпрецедентно віддзеркалюються в системі вищої освіти. У зв'язку з посиленням ролі Європейського Союзу та розширенням євроінтеграційних процесів актуалізуються взаємини «Україна - ЄС». Співпраця України та ЄС здійснюється за різними напрямками. Одним із найважливіших напрямів розвитку євроінтеграції є сфера вищої освіти.

Сучасне суспільство повинно усвідомлювати важливість проникнення євроінтеграційних процесів в освітнє середовище та сприяти формуванню європейського освітнього простору, залучаючи для цього всі зусилля. Євроінтеграція вимагає, в першу чергу, нового підходу в суспільній свідомості, переорієнтації цінностей, відкритості та готовності до налагодження контактів та розширення зв'язків, що сприятиме впровадженню інноваційних підходів, модернізації методів навчання, застосуванню передового європейського досвіду в освітній сфері задля проєвропейського розвитку.

В сучасних умовах євроінтеграції перед Україною стоїть складне завдання, а саме: зберегти напрацьовані традиції підготовки висококваліфікованих фахівців та одночасно забезпечити їхню відповідність новітнім освітнім тенденціям в Європі. У сучасних умовах українське академічне співтовариство, знаходячись у стадії реформування національної системи вищої освіти, вкрай зацікавлене у модернізації системи освіти та підвищенні якості освітніх послуг відповідно до європейських і світових стандартів. Інтенсифікація розвитку спільної європейської політики з питань реформування системи вищої освіти, активізація співробітництва між українськими та закордонними вищими навчальними закладами зумовлюють необхідність здійснення Україною своєчасних інтеграційних кроків у цьому напрямку [2].

Вдосконалення та модернізація вищої освіти у європейському напрямку спрямована на активну міжнародну співпрацю у напрямку створення єдиного європейського освітнього простору «Європейської вищої освіти». Європейське освітнє середовище зорієнтоване на розбудову освіченого суспільства, яке примножує європейські цінності в інтересах розвитку на засадах сталості та впровадження інновацій. Світове співтовариство сьогодні наголошує на необхідності консолідації зусиль, зближенні різноманітних суб'єктів, взаємопроникненні різних сфер суспільного життя, формуючи таким чином єдиний простір для взаємного обміну та спільного вирішення нагальних глобальних питань сучасності. Відтак, тенденція до формування світового соціального діалогу є цілком виправданою та об'єктивно обумовленою потребою сучасності. У контексті Болонського процесу зв'язки в сфері вищої освіти постійно розширюються, збільшуючи можливості та підвищуючи ефективність освітніх завдань.

Аналіз наукових джерел свідчить, що Болонський процес іноді називають процесом консалтингу зі зближення. Це – “сузір'я” виробників вищої освіти, її користувачів та менеджерів, або форма загальноєвропейського соціального діалогу. Від відповідальних осіб на всіх рівнях вимагають ґрунтовних знань сучасних ролі та потреб вищої освіти в наростаючому динамізмі змін і умов невизначеності. Міжнародні експерти вважають найбільш інноваційним елементом змін діалог між спільнотою вищої школи [5].

Вищі навчальні заклади повинні брати сучасний курс на міжнародне співробітництво, що відкриває нові можливості та розширює горизонти освітнього простору. Значення міжнародного співробітництва закладів вищої освіти України зростає в міру їх активної участі в різних формах

міжнародних науково-освітніх ініціатив, а відтак виступає потужним важелем розвитку системи вищої освіти.

Виразним проявом євроінтеграції в системі освіти як світового тренду та засобом реалізації засад Болонської декларації виступає практика міжнародної академічної мобільності. Європейський освітній простір сприяє розвитку та підвищенню рівня академічної мобільності, і в той час академічна мобільність як процес виступає необхідною умовою формування спільного європростору в сфері вищої освіти.

Значення академічної мобільності визначено та обґрунтовано на міжнародному рівні, свідченням цьому є Комюніке Конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту «Болонський процес 2020 - Простір європейської вищої освіти у новому десятиріччі» [1], згідно з яким мобільність студентів, дослідників і співробітників підвищує якість програм та досягнень в галузі наукових досліджень; зміцнює академічну та культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. Мобільність - запорука розвитку особистості та успішного працевлаштування, яка сприяє різноманіттю та підвищенню потенціалу, культурному збагаченню. Таким чином, мобільність має бути відмінною рисою європейського простору вищої освіти.

Вирішення важливого завдання сучасності – підвищення якості вищої освіти – вимагає поширення міжнародного виміру в практиці вищої освіти, що передбачає обмін досвідом, створення інтерактивних мереж, мобільність викладачів і студентів, міжнародні науково-дослідні проекти (поряд з урахуванням національних культурних цінностей та умов). У цьому контексті, саме академічна мобільність суттєво сприяє підвищенню доступності, якості та ефективності освіти, виступає важливим інструментом формування глобального освітнього простору і забезпечення мобільності людського потенціалу. Академічна мобільність у сфері вищої освіти представляє собою об'єктивний процес, при якому цілі, функції та організація надання освітніх послуг набувають міжнародного виміру. Академічна мобільність як найбільш розвинена форма інтернаціоналізації освіти сприяє інтеграції у міжнародну навчально-наукову спільноту в рамках глобального освітнього простору. Вона забезпечує доступ до освітніх здобутків провідних країн світу, сприяє розвитку інтеркультурних компетентностей та збільшує шанси на професійну самореалізацію [4].

Вважаємо, що академічна мобільність є важливою складовою системи підготовки фахівців, яка забезпечує доступ до інноваційних напрямів навчання, сприяє підвищенню мовної та комунікативної компетентності, здобуттю практичних навичок та міжнародного досвіду теорії та практики спеціалізації майбутнього професіонала. Таким чином, кінцева мета впровадження системи академічної мобільності у вищій школі – підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, збільшення можливостей для участі на ринку праці, а відтак зростання показників працевлаштування молоді, що є одним з пріоритетних завдань в Україні.

Міжнародну академічну мобільність розглядають як важливу складову процесу інтеграції ВНЗ у міжнародний освітній простір та, як період навчання студента в країні, громадянином якої він не є. У той час, як у світі академічна мобільність має системний, організований на рівні державної політики характер, в Україні вона залишається спонтанним та індивідуальним явищем. Найчастіше розглядають студентську мобільність, оскільки потоки іноземних студентів набагато інтенсивніші.

В останні роки відбулися позитивні зміни в напрямку збільшення учасників академічної мобільності. Згідно з прогнозами, міжнародна студентська мобільність до 2020 р. досягне 5,8 млн чоловік і 8 млн – до 2025 року. Не існує офіційної статистики щодо чисельності українців, які здобувають освіту за кордоном та інформації, скільки з них повертається в Україну і скільки залишається за кордоном. За даними Центру дослідження суспільства у 2013 р. європейську освіту обрали 29 тис. українців. У рамках прямих угод між українськими та закордонними ВНЗ, щорічно близько 4 тис. осіб відряджається за кордон. За бюджетною програмою навчання і стажування у закордонних ВНЗ, минулого року рекомендовано на навчання або стажування за кордоном 353 особи. Фактично лише тисячні частки 1% від загальної кількості українських студентів користуються цим шляхом академічної мобільності. Закордонне навчання й стажування за рахунок ВНЗ або держави становить менше 10 % від офіційно оголошеної кількості «мобільних українських студентів» [3].

Стрімкі євроінтеграційні процеси активізують студентську молодь до включення в євроінтеграційний процес та мотивують до презентації себе в міжнародному культурно-освітньому

середовищі шляхом участі в міжнародних програмах обміну, стажувань, освітніх та туристичних проектах. Різноманітність таких можливостей досить широка на сьогодні. Проте низький рівень усвідомленості студентами поняття та сутності академічної мобільності, недостатня поінформованість про наявні можливості, бажання швидкого та спрощеного доступу до закордонних поїздок призводить до підміни поняття «академічна мобільність». Офіційна статистика не містить даних щодо мотивованих поїздок студентів закордон, оскільки по факту вони не є мобільністю, але в свідомості студентів їх цілі можуть збігатися, тому це призводить до недостатньо обдуманих кроків, яким слідують непередбачувані негативні наслідки. Часто під «лейблом» студентських програм культурного обміну, практик та стажувань маскуються пропозиції комерційних фірм з «тіньовою» діяльністю. Опитування студентів показують, що значний їх відсоток пристає на такі пропозиції. Погоджуючись отримати такі послуги, студенти й не підозрюють як можуть потрапити в пастку «торговців людьми».

Студентство становить одну з провідних груп ризику торгівлі людьми. Причиною цього є як соціально-економічне становище студентської молоді в нашому суспільстві, так і соціально-психологічні особливості студентства як соціальної групи, що роблять дану категорію населення досить уразливою перед проблемою торгівлі людьми. Серед головних мотивів поїздок закордон: бажання підвищити економічне становище, поєднати відпочинок із підробітком, відсутність перспектив перебування на батьківщині. Тому студентство часто недостатньо пильно відноситься до вибору посередника, який сприяє виїзду закордон. Відіграють важливу роль і соціально-психологічні особливості даної вікової категорії: неухильне ставлення до документів, невваженість та поспішність рішень, нецінування свого життя як блага, стереотипність мислення та переконань [7].

Україна є переважно країною походження постраждалих від торгівлі людьми. Починаючи з 2010 року, в Україні спостерігається значне зростання кількості випадків торгівлі людьми. За даними Міжнародної організації з міграції, кількість виявлених постраждалих внаслідок торгівлі людьми становила 903 особи. Переважаючою формою експлуатації є трудова (91,3 % випадків). До 2012 року найбільше від торгівлі людьми потерпали жінки в порівнянні з чоловіками. З 2013 року намітилася тенденція до збільшення кількості постраждалих чоловіків. У минулому році виявлено 58 % постраждалих чоловічої статі. Щодо рівня освіти постраждалих, то переважаючи потерпілі – з технічною освітою (47 % від загальної кількості виявлених жертв). Слід звернути уваги на той факт, що значний відсоток потерпілих внаслідок торгівлі людьми мають вищу освіту (16 % від загального числа осіб). За останні 5 років виявлено близько 350 студентів, постраждалих внаслідок торгівлі людьми [6].

Національні та міжнародні експерти, які працюють в Україні, погоджуються, що внутрішня торгівля людьми з метою трудової експлуатації, примусове жебрацтво та примусове втягнення в злочинну діяльність поширені значно більше, ніж це відображено у статистиці.

Суттєвою перешкодою активного включення студентів в процес міжнародної академічної мобільності є відсутність системного інтегрованого підходу в цьому напрямку. Відтак, пропонуємо інноваційний підхід розвитку системи академічної мобільності у ВНЗ – Навчання, орієнтоване на академічну мобільність (Academic Mobility Oriented Learning (AMOL)), який сприятиме підвищенню студентської свідомості та обізнаності щодо суті, значення, переваг та можливостей академічної мобільності; підвищить ефективність організації процесу міжнародної мобільності; дозволить забезпечити процес виїзду та перебування студента закордоном та запобігти випадкам торгівлі людьми в студентському середовищі.

Як вже зазначалося вище, академічна мобільність сьогодні виступає важливим напрямом діяльності ВНЗ. Популярність мобільності зростає невпинно, на стільки, що можна виділити особливий підхід до навчання – Навчання, орієнтоване на академічну мобільність (Academic Mobility Oriented Learning (AMOL)) (рис). Підхід полягає в популяризації та підвищенні усвідомленості значення академічної мобільності в процесі здобуття освіти; розвитку системи інформування та індивідуального підходу щодо міжнародних можливостей; навчанні методикам підвищення рівня успіху для участі в програмах мобільності; забезпеченні доступу до он-лайн ресурсів з базами програм, курсів, вивчення мов; створення відкритого комунікаційного простору з питань мобільності. Реалізацію AMOL вбачаємо в дії напряму «Краудсорсинг» - мобілізація ресурсів студентів, фахівців міжнародних відділів, координаторів програм академічної мобільності засобом інформаційно-комунікативної платформи «Академічна мобільність в дії». Така система включатиме

комплексну підготовку студента до участі в академічній мобільності та забезпечуватиме постійний зв'язок з ним та приймаючим його університетом. Це сприятиме попередженню випадків потрапляння студентів в пастки «торговців людьми» та дозволить поширювати і фільтрувати інформацію з питань мобільності.

Відтак, вважаємо, що в даному контексті розвинена система академічної мобільності, значення якої обґрунтовано вище, сприятиме попередженню негативних випадків торгівлі людьми серед студентів.

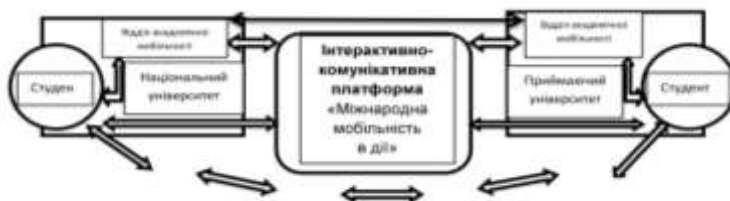

Рис. Навчання, орієнтоване на академічну мобільність

Таким чином, можна стверджувати про позитивний вплив академічної мобільності в процесі навчання студентів, необхідність розвивати та заохочувати участь в академічній мобільності як одному зі стовпів єдиного освітнього простору в ЄС. Сучасна молодь, зокрема студентство має досить важелів щодо пошуку себе як у навчальному, так і в науковому аспектах, у закордонних університетах та наукових школах. Важливо, щоб їхнє прагнення було дійсно реалізоване та набуло розповсюдження у студентському середовищі за сприяння та підтримки ініціатив, а здобуті фахові знання слугували розвитку міжнародного співробітництва та підвищення авторитету національної вищої освіти в європейському просторі.

Список використаних джерел

1. Спільна декларація міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти" (Болонья, 19 червня 1999 року). – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_525.
2. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу : Затверджено Указом Президента України від 11 червня 1998 року. - № 615/98. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
3. Академічна мобільність (матеріали Центру досліджень суспільства). - Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/osvita/kilkist-studentiv-ukraintiv-za-kordonom-denna-forma-navchannia-interaktyvnyi-hrafik>.
4. Гришук Ю. В. Міжнародна академічна мобільність в Україні : проблеми та перспективи // Освітнологічний дискурс. - № 2. - 2014.
5. Пінчук Є. А. Модернізація вищої освіти України в умовах інтеграції в європейський освітній простір // Теорія і практика управління соціальними системами. - № 2. – 2009.
6. Протидія торгівлі людьми : Україна (Станом на 30 червня 2014 року) : Звіт Міжнародної організації з міграції. - Режим доступу : www.iom.org.ua.
7. Свириденко Д. Б. Академічна мобільність : відповідь на виклики глобалізації : монографія / Д. Б. Свириденко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 279 с.
8. Bazhenova Elmira. Content Analysis of the Category "Academic Mobility of Students" // Middle-East Journal of Scientific Research. - №13 (4). - 2013.

Гур'єв В.І., к.т.н., доцент
Мостова М.А., к.е.н.

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Специфіка сучасної української економіки регіонів визначається незбалансованим розвитком ринкового господарства, недосконалою регіональною правовою базою і відсутністю налагодженого механізму фінансування регіональних програм, що приводить до диференціації розвитку регіонів України, одним із проявів якої є суттєва неоднорідність структури як бюджетних доходів, так і витрат, а іншим - наявність значного рівня міжрегіональних розбіжностей за показниками, що відображає якість життя населення. Одночасно з цим, концепції та програми стратегічного розвитку територій, безсумнівно, відображають цілі і завдання, які спрямовані на досягнення стійкого розвитку економіки регіону: підвищення якості життя регіонального соціуму, стабілізацію демографічної ситуації, економічне зростання, забезпечення безпеки, розвиток менеджменту у всіх виробничих і невиробничих сферах.

Сам термін «сталий розвиток» характеризує тип економічного розвитку, що забезпечує відтворюваність обмежених ресурсів і якість економічного зростання. Стійкість економічної системи - це система економічних відносин, що забезпечує довгостроковий розвиток економічної системи, з

наявністю механізмів саморегулювання (стабілізації рівноваги), здатних досягти комплексного вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем в умовах глобалізації світової економіки.

Нажаль, концепція сталого розвитку регіону є недостатньо розвинутою і обґрунтованою. У регіональній економіці практично відсутні ефективні стратегії розвитку, а діючі стратегії є неадаптовані до реального стану економіки регіону. Все це викликає необхідність пошуку ефективних шляхів економічних рішень для розробки стратегій розвитку економічних систем різного рівня, а саме регіональних, здатних забезпечити стабільний розвиток соціально-економічної системи з урахуванням реальних ресурсів.

Характеристика соціально-економічного стану Чернігівської області наведена у таблиці.

Таблиця

Соціально – економічний стан Чернігівської області у 2010-2013рр. за даними Головного управління статистики у Чернігівській області

Показники	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.
Індекс промислової продукції (%)	99,8	98,0	98,1	88,9
Індекс обсягу сільського господарства (%):	86,9	127,2	107,9	103,1
тваринництво (%)	98,0	81,8	147,6	102,5
рослинництво (%)	81,3	42,4	110,3	103,3
Індекс будівельної діяльності(%)	61,9	14,7	91,7	82,2
Індекс транспортних перевезень(%)	3,3	3,1	66,4	82,8
Експорт послуг, млн.дол.США	620,4	711,4	768,7	497,2
Імпорт послуг, млн.дол.США	199,05	405,2	266,5	537,7
сальдо(+,-), млн.дол.США	-13,1	-33,4	-18,9	-40,5
Оборот внутрішньої торгівлі, млн.грн.	4385,0	5463,8	6143,2	16126,1
Індекс споживчих цін(%)	109,5	103,6	98,8	99,4
Середньомісячна заробітна плата,грн	1689	1952	2292	2486
Ринок праці,тис. осіб	19,1	15,9	15,4	29,6
Кількість безробітних	15,7	16,4	15,3	14,3
Капітальні інвестиції, млн.грн.	2153,2	2289,1	3047,8	2586,8
Чисельність населення(тис.осіб):	1109,7	1098,2	1088,5	1067,9
народжуваність	795	759	762	9852
смертність	1987	1838	1737	19909

Показники соціально – економічного стану Чернігівського регіону свідчать про те, що стан області є незадовільним: індекс промислової продукції зменшується, сальдо є від'ємним, імпорт переважає над експортом.

У науковій літературі запропоновано два напрямки обчислення індексів та індикаторів сталого розвитку регіональних систем: часткові і спеціальні індикатори, та інтегральні показники. Загалом, підходи до інтегральної оцінки сталого розвитку регіону можна класифікувати таким чином:

1) математичними способами агрегування (середнє арифметичне, сума, середнє геометричне (зважене), метод відстаней, таксономічний метод);

2) на основі баз порівняння (еталони, максимальне (мінімальне) значення, середнє за вибіркою, попередній період порівняння, нормативне значення);

3) способом агрегування (без врахування значень окремих показників, з урахуванням значень окремих показників, статистичні методи, експертні оцінки);

4) за значеннями показників (абсолютні (вартісні, натуральні), рейтинги, бали, відносні, коефіцієнти).

Моделювання інтегральної оцінки рівня стійкості регіональних систем здійснено на основі таксонометричного методу та системи показників: темпи росту промислової продукції, %; темпи росту с/г продукції,%; експорт, млн.дол. США; імпорт, млн.дол. США; середня ЗП, грн.; зайнятість, %; капітал суб'єктів господарювання, млн.грн.; наявні доходи населення, млн.грн. У результаті отримано інтегральну оцінку сталого розвитку регіонів України протягом 2009-2013 рр. (рисунок).

Рис. Зміна інтегрального показника сталого розвитку регіонів України протягом 2009-2013 рр.

Таким чином, результатом запропонованої методики є інтегральна оцінка сталого розвитку та його складових, яка дозволяє оперативно оцінити динаміку розвитку регіональної системи та виявити тенденції її зміни.

Список використаних джерел

1. Моделирование устойчивого развития регионов: Монография / Под общей ред. Кизима Н. А. – Х.: «ИНЖЭК», 2010. – 180 с.
2. Бобылев С. Н. Индикаторы устойчивого развития России / С. Н. Бобылев, П. А. Макеев. – М.: ЦПР, 2001. – 220 с.
3. Бобрышов А. М. Надёжность в экономических решениях: Показатели и методы измерения / А. М. Бобрышов. – СПб.: Институт социально-экономических проблем, 1997. – 170 с.
4. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування / А. М. Єріна; [Навч. посібник]. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
5. Управління змінами: теорія, методологія та практика: монографія / О. І. Гарафонов. – К.: КНУТД, 2014. – 364 с.

Жильцова О.П., аспірантка

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна

ЗНАЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ ДЛЯ РОЗВИТКУ РОЗПИСНОЇ ЕМАЛІ

Не лише географічно але і культурно Україна належить до Європи. Тісний міжкультурний діалог був фактором розвитку українського мистецтва та посилював вплив загальноєвропейських тенденцій на соціокультурне життя суспільства. Коли у XIX сторіччі хвиля інтересу до історії і минулого, зокрема, до доби середньовіччя та ренесансу призвела до популяризації колекціонування антикваріату та творів мистецтва, не залишилася осторонь і еліта українського суспільства того часу. Завдяки цьому у Києві зберігається найбагатше зібрання світового мистецтва в Україні, у Музеї мистецтва імені Богдана та Варвари Ханенків. Безумовно за розмірами воно поступається багатьом іншим музейним колекціям світу. Та своєю вишуканістю і добірністю може вразити і найприскіпливішого поціновувача. Безумовно, це є заслугою засновника колекції Богдана Івановича Ханенко та його дружини Варвари Ніколівни, які були дуже освіченими людьми, знавцями мистецтва, та завжди мали свою думку. Саме гарне знання історії мистецтва та відкритість світу сприяло визнанню Богдана Івановича у культурних колах Європи та Росії. Під час свого перебування у Європі та Санкт-Петербурзі Богдан Іванович відвідував одні з найвідоміших музеїв, зокрема, Ермітаж. Безумовно це вплинуло і на формування київської колекції.

Так, у зібранні Музею мистецтва імені Богдана та Варвари Ханенків зберігається 28 предметів лімозької розписної емалі. Одні з найбагатших її зібрань знаходяться у Луврі та Державному Ермітажі. І так само їх стрижнем стали приватні збірки: предмети з колекції О. Базилевського увійшли до збірки Державного Ермітажу, Соломона де Ротшильда – Лувру [4, 11]. Колекціонери XIX сторіччя охоче експонували твори, що їм належать на виставках. Серед колекціонерів були аристократи, члени правлячих династій та найвідоміші фінансисти, зокрема. Відомо, що колекціонери спілкувалися між собою, й нерідко формування і поповнення збірок відбувалось завдяки цьому спілкуванню. Також вони збагачували власні колекції, купуючи один у одного.

Лімозька розписна емаль завжди користувалася чималою популярністю саме серед високих верств суспільства. Так, відомо, що Катерина Медичі замовляла 39 овальних панно для свого палацу Тюільрі, а замовником портретів у Леонарда Лімозена був Генріх II. Імовірно, технічна складність її виробництва призводила до того, що розписна емаль завжди розвивалась у певних осередках, як-то Лімож у Франції або Ростов у Росії, а вироби з нею все ж таки не набували справді масового характеру. Внаслідок чого розписна емаль досить маловідома широкому загалу та недостатньо досліджена фахівцями. Та як би там не було, ця техніка з півтисячолітньою історією завжди розвивалась у загальному культурному контексті, змінюючись відповідно до потреб та естетичних уподобань замовників та під впливом загальних мистецьких тенденцій, і завжди мала своїх шанувальників. Часом справжнього розквіту стало XVI сторіччя, але і в пізніше часи виготовляли високоякісні та високохудожні емалі.

Твори з колекції у Києві дають змогу відслідкувати всі найважливіші етапи розвитку лімозької розписної емалі – тристулковий складень, окремі пластини з релігійними сюжетами та декоративний посуд XVI сторіччя, емалеві портрети XVIII сторіччя та інші предмети. Але необхідно також враховувати, що розписна емаль з'явившись у Ліможі, набула популярності у всій Європі і врешті-решт стала основою для появи *фініфті* на території України та Росії, що, власне, стало переосмисленням і адаптуванням європейського досвіду з врахуванням національної традиції.

Недаремно, поштовхом до розвитку *фініфті* стала саме доба бароко, коли такий синтез був цілком закономірним. Взагалі, барокові тенденції притаманні багатьом *фініфтяним* творам незалежно від часу їх створення. Адже саме ця техніка дозволяє створити досить яскраву, динамічну та «святкову» композицію. Крім того, зазвичай позолочене або золоте оздоблення додає урочистості виробу. Розписна емаль поєднує у собі риси образотворчого та ювелірного мистецтва і, власне, є їх певним симбіозом. Тому вивчення розписної емалі має бути усестороннім та потребує комплексного підходу.

Отже, так само як у позаминулому столітті, експонування творів, обмін інформацією між музеями різних країн сприятиме не лише популяризації мистецтва, але і науковим дослідженням. А для України такі контакти є особливо важливими, адже вони допоможуть її інтеграції у загальноєвропейське мистецьке життя та визнанню як культурного осередку відповідного рівня. Крім того, для вивчення українського мистецтва у європейському контексті, власне, необхідне дослідження і самого контексту. Тим більше, що у музейних і приватних зібраннях в Україні зберігається чимала кількість творів західноєвропейського та східного мистецтва. Тому, на наш погляд, дуже важливим є сьогодні вивчення міжкультурного діалогу та звернення до його здобутків.

Список використаних джерел

1. Музей західного та східного мистецтва в Києві: Альбом/[Л.Ю.Бабенцова, З.П.Рябікіна]. – Київ.: Мистецтво, 1983. – 311 с., іл.
2. Доброклонская О. Лиможские расписные эмали XV и XVI веков. Собрание Государственного Эрмитажа / Доброклонская О. — М., 1969. – 159 с.
3. Кубе А.Н. Французские расписные эмали XV – XVI веков / Кубе А.Н. – М.-Л.: Искусство, 1937. – 68 с.
4. Monique Blanc Émaux peints de Limoges XVe-XVIIIe siècle. La collection du musée des Arts décoratifs/ Monique Blanc – Paris, 2011. – 224 p.
5. Sophie Baratte Les émaux peints de Limoges catalogue Musée du Louvre Département des objets d'art/ Sophie Baratte – Paris, 2000. – 445 p.

Іванова Т.В., д.держ.упр, професор

Євсюкова О.В., к.держ.упр., доцент

Немирівська О.Я., к.держ.упр., доцент

Остапчук Т.М., викладач

Академія муніципального управління, Київ, Україна

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В РАМКАХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Стан довкілля відіграє все більш вагомий роль як фактор стабільного розвитку суспільства та забезпечення конкурентоспроможності економіки України на світовому ринку. Значна екологічна диверсифікація території України, особливості соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному, економічному відношеннях є далеко неоднорідними, актуалізують проблему регіонально диференційованих підходів до управління екологічною безпекою. У свою чергу, низька результативність механізмів державного управління сталим

екологічним розвитком України зумовлює об'єктивну необхідність забезпечення еколого-економічної безпеки держави та її регіонів.

Сталий розвиток визнано на глобальному рівні як основний напрям розвитку цивілізації XXI століття, який декларується як новий імператив для наступного покоління, нова сходинка розвитку на яку повинно зійти людство у своєму поступі, що вимагає переосмислення існуючих цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, етичних і інших норм та форм раціональності [4, ст. 28]. Ідея сталого розвитку полягає в гармонійному поєднанні розвитку економічного потенціалу з безумовним збереженням навколишнього природного середовища і його поступовим поліпшенням, яке досягається завдяки проведенню екологізації усіх процесів соціально-економічного розвитку.

Забезпечення еколого-економічної безпеки є програмою дій, спрямованих на досягнення намічених цілей. Захист від екологічної небезпеки означає проведення системи заходів, спрямованих на усунення або обмеження дії факторів екологічного ризику, що призводить до його зниження до прийнятного рівня.

Запобігання екологічної небезпеки являє собою здійснення превентивної системи заходів, спрямованих на виключення або мінімізацію ймовірності появи і дії потенційних і наявних факторів екологічного ризику з метою не перевищення ними прийнятного рівня.

Створити умови для забезпечення абсолютної безпеки не представляється можливим. Для забезпечення безпеки, необхідно створити такі умови у системі, при яких дія детермінованих і випадкових факторів, що викликають появу небезпеки, обмежується і в підсумку призводить до зниження небезпеки до деякого прийнятного рівня.

Забезпечення еколого-економічної безпеки є комплексним завданням державного управління. Головною метою процесу забезпечення безпеки є поліпшення стану навколишнього природного середовища і ослаблення впливу факторів забруднення навколишнього середовища на здоров'я населення [1, ст. 145]. Досягти мети безпеки можливо шляхом вдосконалення системи державного управління охороною навколишнього середовища та природокористуванням за наступними напрямками:

- реструктуризація промислового виробництва, виведення з експлуатації застарілих виробництв і устаткування, впровадження екологічно чистих технологій і виробництв;
- розвиток нормативно-правової бази та економічного механізму охорони навколишнього середовища і природокористування;
- вдосконалення системи екологічного моніторингу, розширення інформаційного забезпечення;
- вдосконалення системи екологічного виховання та освіти;
- розширення участі громадськості у вирішенні проблем безпеки з використанням вітчизняного досвіду та підходів, які використовують у зарубіжних країнах.

Забезпечення еколого-економічної безпеки можливе також при визначити «зони відповідальності» держави, приватних фірм і громадян у забезпеченні економічної безпеки країни [3]. На даному етапі держава має бути лідером, але не єдиним суб'єктом в цій системі. Ще один напрямок забезпечення еколого-економічної безпеки - розробка і оволодіння методикою роботи з факторами і погрозами. Вона повинна передбачати своєчасне виявлення збитку, мінімізацію збитку від загроз. Реалізація можливостей щодо забезпечення сталого розвитку території перебуває під впливом цілої гами чинників: економічних, політичних, психологічних, науково-технічних, соціальних.

Забезпечення еколого-економічної безпеки являє собою складну систему численних напрямків, заходів, методів, способів, які залежно від стану регіону, навколишнього його середовища та багатьох інших факторів визначаються конкретно на кожній території.

При розробці стратегії державного управління забезпеченням еколого-економічної безпеки вважаємо за доцільне використовувати такі принципи:

- принцип послідовного наближення до рівня абсолютної безпеки. Абсолютна безпека - це вимога про повне виключення небезпеки впливу людини на навколишнє середовище. Цієї позиції дотримувалася політика безпеки в нашій країні, хоча ця концепція внутрішньо суперечлива і може мати тільки віртуальний сенс. Таке визнання недосяжності абсолютної безпеки називається ненульовим ризиком;
- принцип мінімального ризику. Він повинен в найбільшій мірі відповідати пріоритету еколого-економічної безпеки серед інших соціальних благ, які досягаються, що вимагає значних витрат.

Концепція прийняттого ризику покликана визначити нижню допустиму межу безпеки і верхню межу ризику;

- принцип державного регулювання еколого-екологічної безпеки. Практична діяльність держави щодо забезпечення своєї безпеки повинна стати одним з найважливіших складових елементів системи еколого-економічної безпеки;

- принцип дотримання соціально-екологічних пріоритетів над економічними. Вимоги екологічної безпеки повинні домінувати при прийнятті державних рішень з питань регулювання розміщення виробничих потужностей, визначення перспектив економічного зростання, величини держрезервів, необхідних для запобігання і ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій;

- принцип інтегрованого обліку еколого-економічних чинників. Реалізація зазначеного принципу передбачає спільний облік взаємодії людського, природно-ресурсного чинників з державним екологічним регулюванням сталого розвитку, формуванням нового рівня екологічного мислення, переходом до еколого-економічної парадигми та екологізації виробництва, а також з фактором часу;

- принцип відповідальності, контролю та компенсації шкоди.

Нинішній стан навколишнього середовища свідчить про його деструктивний розвиток. Сталому розвитку, зокрема, його переходу на зазначені принципи, повинен передувати адекватний розвиток системи державного управління таким розвитком. Таким розвитком системи прийнято вважати стратегічні напрями удосконалення системи управління в розрізі складових її сталого розвитку [2, ст. 46].

Процес забезпечення еколого-економічної безпеки припускає такі основні напрями перетворень:

- екологічно збалансована структурна перебудова економіки;
- адекватний облік природних цінностей в економічних показниках при прийнятті економічних рішень, економічна оцінка природних ресурсів і послуг;

- розробка дієвої системи субсидування екологічно збалансованого розвитку, припинення фінансування секторів економіки, що забезпечують свої економічні досягнення за рахунок нерациональної експлуатації та розкрадання природних ресурсів;

- забезпечення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку еколого-збалансованих виробництв;

- чітке визначення прав власності на природні ресурси;

- створення системи податків, кредитів субсидій, тарифів і мит, стимулюючих еколого-збалансовану діяльність;

- вдосконалення механізмів приватизації з урахуванням екологічного чинника;

- зміна експортної політики в напрямку скорочення експорту первинних природних ресурсів і збільшення експорту високотехнологічної продукції.

Ці заходи дозволять залучити екологію з її проблемами в сферу діяльності держави, будуть сприяти прийняттю політичних і економічних рішень, спрямованих на досягнення сталого людського розвитку.

У забезпеченні еколого-економічної безпеки суспільства головна роль відводиться державі. Регулююча роль держави в процесі забезпечення безпеки проявляється в активному впливі на параметри і індикатори функціонування, підтримці бажаного режиму і динамічних станів на основі розширення комплексу використовуваних засобів та інструментарію. Цей вплив включає цілий ряд практичних дій держави. Перш за все, це уточнення економічних інтересів і визначення пріоритетів у господарській діяльності щодо забезпечення еколого-економічної безпеки і на основі цього розробка основних напрямів економічної безпеки; постійна робота з виявлення випадків, коли фактичні параметри відхиляються від порогових значень, а також розробка заходів щодо виходу з зони небезпеки; організація роботи щодо виявлення, попередження, а в разі необхідності - запобігання виявлених небезпек і загроз. Такий підхід вирішується за допомогою методів адміністративного і непрямого регулювання.

Вирішенні складних завдань забезпечення сталого розвитку величезну роль відіграють Президент, Уряд, Рада Безпеки, які координують діяльність суб'єктів безпеки, ініціюють розробку законів, вирішують проблеми фінансування заходів щодо забезпечення економічної безпеки, організовують експертизу прийнятих рішень, виявляють і використовують заходи для забезпечення безпеки. Для забезпечення еколого-економічної безпеки держави необхідно добитися того, щоб економічна система держави перебувала в стані, здатному розвиватися в стійкому

розширеному масштабі, була здатна задовольняти реальні економічні потреби суспільства на рівні не нижче критичної межі, забезпечувати економічну незалежність держави, протистояти існуючим і раптово виникають небезпекам і загрозам.

Забезпечення еколого-економічної безпеки території неможливо без відповідної організації діяльності територіальних органів законодавчої і виконавчої влади. Об'єктами такої діяльності повинні стати:

- виявлення загроз безпеки і факторів, здатних впливати на сталий розвиток території;
- організація спеціальних моніторингових досліджень, які припускають фактичне відстеження, аналіз і прогнозування важливих груп еколого-економічних показників-індикаторів;
- визначення порогових значень еколого-економічної безпеки і надання їм статусу схвалених або затверджених законодавчо;
- формування регіональної соціально-економічної політики з виділенням екологічних пріоритетів та інституційних перетворень з урахуванням дотримання порогових значень показників безпеки.

Підвищення еколого-економічної безпеки території немислимо без відповідних зусиль державних органів, роль яких може зводитися до:

- здійснення державної підтримки регіонального розвитку через реалізацію комплексу державних програм;
- розміщення державних замовлень на поставку продукції підприємствам регіону;
- паритетної участі у великих регіональних інвестиційних проектах;
- створенню сприятливого загальнодержавного клімату для розвитку економіки території.

Отже, глобальні проблеми людства, його подальшого існування та розвитку обумовили концентрацію зусиль світової спільноти на вирішенні питань сталого розвитку. Держава потребує такої стратегії управління, яка забезпечить сталий розвиток як окремого регіону так і країни в цілому. У сучасних умовах стало неминучим оновлення форм та методів державного управління і одним із таких методів є досягнення сталого, безпечного розвитку для цього необхідно здійснювати пошуки шляхів ефективного державного регулювання сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Борщук Є. М. Основи стійкого розвитку еколого-економічних систем / Є. М. Борщук - Львів: "Растр-7" 2010. – 436 с.
2. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації / З. В. Герасимчук – Луцьк: Настиря, 2011. – 528 с.
3. Дейлі Г. Сталий розвиток: визначення, принципи, політики / Г. Дейлі // Науковий вісник: екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. Львів: НЛТУ. – 2005, вип. 15.6. – С.27-39.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки» від 26 квітня 2003 р. № 634. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634-2003-%D0%BF>
5. Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування". Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/>

Казакевич О.М., кандидат історичних наук, доцент,

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ, Україна

ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ЗАСАД ТА ЦІЛЕЙ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 року після майже піврічного обговорення експертним середовищем та громадськістю схвалена на початку року Указом Президента України [1], де окреслено цілі та показники їх досягнення, напрямки і пріоритети розвитку країни. Метою реформ визначено досягнення європейських стандартів життя та гідного місця України у світі.

В історичній ретроспективі відомо, що з 2007 року Україна почала перемовини про базову угоду щодо асоціації України та Європейського Союзу (ЄС), але про намір України розбудовувати відносини з ЄС на принципах інтеграції було наголошено набагато раніше. Так, у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики» Україна вперше заявила про власні євроінтеграційні прагнення. У документі закріплювалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство у Європейських Співтовариствах за умови, що це не суперечитиме її національним інтересам. Нормативною базою стає укладена «Угода про партнерство і співробітництво» від 1994 р., організаційно-правові та інституційні заходи якої почали здійснюватися у 1998 р. і діяли до 2008 року.

З метою побудови незалежної держави зі сталим розвитком Україна послідовно проходить шлях стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами. Прагнення України до повноправного входження до ЄС обумовлено метою економічного та політичного партнерства з технологічно розвиненими країнами, приєднання держави до суспільства, в якому стандарти життя мають кращі цивілізаційні традиції. За Е. Тоффлером, суспільство очікує боротьба за владу, яка має глобальні масштаби [2], виходячи з його тверджень, в тому числі щодо раціональної та ірраціональної складових влади, наголосимо, що державне управління має базуватися (а це завдання цивілізаційних спільнот) не на перевагах у ресурсах і грошах, агресії і насильстві, а на знаннях, інтелекті та зваженій інформаційній політиці. У ХХІ сторіччі в умовах виникаючих час від часу системних криз державного управління у різних країнах актуальним є створення гуманітарного середовища високих духовних цінностей і усунення юридичних прогалин порушення прав і свобод окремих громадян, об'єднань, виробників суспільного продукту.

Задля забезпечення сталого розвитку стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, представленої Указом Президента України 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленої Указом Президента України 14 вересня 2000 року. Зокрема, у Стратегії набуття повноправного членства в ЄС вперше нормативно зафіксовано довготерміновою стратегічною метою інтеграцію України в ЄС.

Підтримка курсу на інтеграцію до ЄС надається й на рівні Верховної Ради України, зокрема відповідні положення містяться у Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про співробітництво України та ЄС, ухваленої 28 листопада 2002 року, Заяві Верховної Ради України від 22 лютого 2007 року з приводу підготовки до початку переговорів щодо нової угоди між Україною та ЄС, а також у Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про стан та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС та Митним союзом, ухваленої 19 травня 2011 року.

У 2004 році Європейська комісія (орган виконавчої влади ЄС) затвердила план дій ЕС — Україна щодо поглиблення співпраці, зокрема, у таких сферах, як енергетика, транспорт, екологія довкілля, полегшення візового режиму і т.і. У 2008 році розпочався етап підготовки угоди щодо поглибленої і усесторонньої зони вільної торгівлі (DCFTA), як складової Угоди про асоціацію. Згодом, політика України щодо розбудови відносин з Європейським Союзом впроваджується на основі Закону України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Відповідно до статті 11 цього закону однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС».

Загалом у 2008-2009 рр. Україна досить ефективно проводила політику, направлену на інтеграцію в Європі. Європейський Союз виступив з ініціативою поглибити відносини зі своїми східними сусідами на основі нових принципів. Відносини з Україною було взято ЄС, як орієнтир для подальшого розвитку партнерства зі східними сусідами на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. 7 травня 2009 р. у Празі було проведено спеціальний саміт, який офіційно заснував «Східне партнерство» (СП) і прийняв декларацію. Запропоновано розвивати інтеграційні зв'язки з рядом пострадянських країн - Україною, Молдовою, Білоруссю, Грузією, Азербайджаном і Вірменією. Передбачалося, що СП має стати регіональним (східним) виміром європейської політики сусідства, яка була ініційована ЄС щодо своїх «нових сусідів» після чергового розширення у травні 2004 року. У документі не йшлося про надання країнам-учасникам статусу кандидатів на вступ до ЄС, «Східне партнерство» – це, передусім, багатосторонній форум для діалогу ЄС зі своїми сусідами у вигляді регулярних самітів та зустрічей міністрів закордонних справ, роботи тематичних конференцій на рівні експертів, а також платформа для підтримки спільних проєктів між ЄС, його державами-членами та країнами-партнерами у сфері інфраструктури, обміну досвідом та економічної інтеграції. При цьому двосторонній формат відносин з державами-учасниками СП Європейський Союз має розвивати індивідуально та на принципах диференціації [3].

Класик геополітики Х. Макіндер ще сто років назад вважав, що Східна Європа є ключовим регіоном для стратегічного суперництва між двома групами сильних держав: тих, які він називав «материковими» (Росія, Германия, Франція), та «морськими» (Англія, США) державами. Згідно його

геополітичній формулі, хто контролює Східну Європу, той і володіє «Світовим островом» (Євразія + Африка), а відповідно, і світом в цілому [4]. Складається враження, що формула Макіндера знову набула актуальність в сучасних умовах. Фразеологія, розклад країн - інші, але політика провідних гравців знову зводиться до зміцнення свого впливу в цьому районі світу. У спільній декларації Празького саміту з питань Східного партнерства визначено, що «головною метою Східного партнерства є створення необхідних умов для прискорення політичної та економічної інтеграції між Європейським союзом і країнами-партнерами» [3]. Вирішити це завдання можна тільки шляхом сприяння політичним і соціально-економічним реформам в країнах-учасниках СП. Зокрема, були названі 4 основні пріоритети перетворень в країнах-партнерах та, одночасно, їх співробітництва з ЄС:

- демократія, досконала система управління і стабільність (адміністративні реформи, антикорупційні заходи, навчання управлінського апарату, розвиток інститутів громадянського суспільства, вільних ЗМІ та ін.);
- економічна інтеграція і конвергенція з галузевою економічною політикою ЄС, включаючи створення зон вільної торгівлі;
- енергетична безпека (надійне енергопостачання як країн-партнерів, так і ЄС; розвиток джерел відновлюваної енергії);
- розвиток контактів між людьми (лібералізація візового режиму і одночасно посилення боротьби з незаконною міграцією).

У супроводжуючих вищезазначену декларацію документах роз'яснювалося, що передбачено укладення в перспективі (за умови успішного виконання намічених програм) двосторонніх угод про асоціацію між ЄС та названими країнами-партнерами, це повинно послужити важливим кроком на шляху їх подальшої інтеграції в європейський соціально-економічний і політичний простір. На реалізацію програми СП ЄС планувало виділити в 2010-2013 рр. 600 млн. євро.

На основі СП було створено постійно діючий формат політичного діалогу Україна – ЄС у формах щорічних зустрічей на найвищому рівні: Саміт Україна – ЄС за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії; засідань Ради з питань співробітництва за участю Прем'єр-міністра України, Представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики, міністра закордонних справ головуючої в ЄС країни; Комітету та галузевих підкомітетів з питань співробітництва Україна – ЄС; Комітету парламентського співробітництва; зустрічей з політичного діалогу на рівні міністрів закордонних справ; засідань в рамках секторальних діалогів; регулярних консультацій на рівні робочих груп. Треба віддати належне органам державної влади України, які активно були залучені до цієї діяльності.

На період до укладення нової угоди чинність СП щороку автоматично продовжувалася за взаємною згодою сторін. Відкрито шлях до лібералізації руху товарів, капіталів та послуг та широкої гармонізації інструментів економічного регулювання. В рамках сумісної роботи у ході 15-го Саміту Україна – ЄС в Києві 19 грудня 2011 сторони оголосили про завершення переговорів по формату майбутньої Угоди про асоціацію з ЄС, реалізація якої має стати ключовим етапом просування до членства у цій організації. 30 березня 2012 текст майбутньої Угоди було парафровано уповноваженими главами делегацій України та ЄС.

Навесні 2014 року Уряд України, з одного боку, та Європейська Комісія і Європейська служба зовнішньої діяльності, з іншого, спільно розробили документ «Європейський порядок денний реформ Україна – ЄС». Порядок денний асоціації є документом спільної власності та відповідальності сторін, який визначає широкий перелік завдань, спрямованих на реформування політичного, економічного та суспільного секторів функціонування України у відповідності до європейських принципів і стандартів. З метою забезпечення координації виконання Порядку денного асоціації функціонує Спільний комітет старших посадових осіб. Порядок денний асоціації удосконалюється і доповнюється з урахуванням розвитку поточного діалогу між Україною та ЄС, а також досягнутих Україною результатів і цілей у впровадженні внутрішніх реформ. Зазначений документ умістив всеохоплюючий перелік спільних завдань у контексті розвитку України та здійснення у державі фундаментальних перетворень. «Європейський порядок денний реформ» фактично став дорожньою картою імплементації пріоритетів українського Уряду та надання Європейським Союзом відповідної допомоги Україні.

У два етапи – 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року «Угода про асоціацію з Європейським Союзом» була підписана у м.Брюсселі Україною, ЄС та його державами-членами. Від України політична частина Угоди про асоціацію була підписана Прем'єр-міністром України А.П.Яценюком, економічна – Президентом України П.О.Порошенком. З іншої сторони Угоду підписали керівництво інституцій ЄС та лідери усіх держав-членів Європейського Союзу.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України синхронно з Європейським Парламентом ратифікували Угоду про асоціацію. Завершення Україною та ЄС усіх необхідних внутрішніх процедур дозволило розпочати з 1 листопада 2014 року тимчасове застосування значної частини Угоди про асоціацію на період до набуття нею чинності у повному обсязі після завершення процесу ратифікації усіма державами-членами ЄС.

Історичний процес та європейський досвід розвитку свідчать, що укладення Угоди про асоціацію формує потужну договірно-правову платформу співробітництва з ЄС на найближчу перспективу. Угодою про асоціацію з Європейським Союзом відкриває широкі горизонти для України та конкретний план дій співпраці: передбачено підтримання регулярного діалогу на найвищому рівні у формі щорічних самітів, а також створення нових постійних органів двостороннього співробітництва – Рада асоціації, Комітет асоціації, Комітет асоціації у торговельному форматі, галузеві підкомітети Комітету асоціації, Парламентський комітет асоціації та Платформа громадянського суспільства.

І справа не тільки у поглибленні комунікацій, саме головне – це реалізація системних адміністративних та економічних реформ. Європейські орієнтири та політичні події останнього часу ставлять на першочергове місце необхідність формування сучасної системи державного управління, здатної відстоювати суспільні інтереси, модернізації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкувавши її меті процвітання держави та розвитку громадянського суспільства.

Історія розвитку відносин Україна-ЄС на сьогодні дійшла до важливої стадії активної реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, налаштування на пошук нових інструментів масштабної гармонізації українських законів, норм та стандартів з тими, що діють у ЄС, обрання шляху розбудови держави за європейськими стратегічними орієнтирами реформування.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"» Офіційне Інтернет-представництво Президента України /<http://www.president.gov.ua/documents/>.
2. Тоффлер Э. Третья волна: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 776 с.
3. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, 7 May 2009, Prague [Электронный ресурс]. URL : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/10758.pdf
4. Mackinder H. J. The Geographical Pivot of History. H. J. Mackinder // Geographical Journal. 1904.– Vol. 13, № 4. – P. 421–440.

Коротков В.П., кандидат технічних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

КІБЕРНЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В ПЕРЕХОДІ УКРАЇНИ НА ПРИНЦИПИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Концепція сталого розвитку поєднує три головні компоненти: економічний, природоохоронний та соціальний. Соціальний підхід орієнтований на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних підсистем, на зменшення конфліктів у суспільстві.

З другої половини ХХ віку людина почала охоплювати своєю діяльністю майже всю планету та суттєво змінювати принципи життєдіяльності, які були головними у минулому біологічному розвитку. Як виходить із досліджень вчених, ці зміни в останні 30-40 років набули велетенських масштабів. Наприклад, за даними медичної статистики підвищення даних захворюваності і смертності спостерігається саме з другої половини ХХ сторіччя.

На наш погляд, здоров'я доцільно розглядати не як суто медичну проблему, а як системний динамічний феномен. Тобто здоров'я можна насамперед визначити як філософську, соціальну, економічну, біологічну, екологічну, психологічну, медичну, кібернетичну категорію, індивідуальну та суспільну цінність.

Науково-технічний прогрес (НТП) у двадцятому столітті подарував людям електрику, радіо, телебачення, електроніку, автоматизацію, сучасний транспорт і багато інших благ. Медицина

позбавила людину від ряду інфекційних захворювань, дала їй різні методи і засоби лікування захворювань. Але двадцять сторіччя принесло людині зменшення обсягу рухової активності, збільшення нервово-психічного та інших видів стресу, хімічного забруднення зовнішнього і внутрішнього середовища та інші негативні явища, що пов'язані з НТП. Отже, НТП надає людині величезних переваг, однак привносить для неї ціле коло негативних впливів на її функціональні стани, на умови її життя, зростає забрудненість фізичної і хімічної середовищ мешканців, прискорюються ритми життя, змінюються психоемоційні умови праці побуту різних груп населення, тобто спостерігаються *надлишкові* навантаження усіх систем і підсистем людини.

Спосіб життя сьогоденної людини не відповідає сучасним вимогам здорового способу життя. Він характеризується гіподинамією і гіпокінезією, переїданням, інформаційною напруженістю, психоемоційним та іншими *перенапруженнями*, надлишковим застосуванням лікарських препаратів, що приводить до розвитку так званих хвороб цивілізації.

Ставши планетарною силою Людина повинна регулювати свою діяльність як у біосфері та Космосі, так й у власному організмі. Йдеться як про техносферу, так й про стан здоров'я людини, а також про подальше самовдосконалювання самої себе. Яким чином можна покращувати здоров'я та вдосконалювати організм людини за допомоги саморегуляції? Для здійснення даної мети передбачається вводити у вже існуючий механізм саморегуляції штучні підсистеми *самокерування*. У даному випадку саме використання досягнень *кібернетики* допомагає у пізнанні власного організму виконавця та навчає новим прийомам самокерування (саморегуляції) з метою вдосконалення – гармонійного розвитку фізичних здібностей, у тому числі спрямованих на зміцнення власного здоров'я, особистим шляхом пізнання своєї природи, відкриття власних можливостей та їх реалізації, тобто йдеться, у першу чергу про фізичне і духовне вдосконалення.

Вивчаючи наукову літературу слід відмітити, що проблемам організації процесу самокерування присвятили свої дослідження значна кількість вчених (наприклад, М. М. Амосов, Б. В. Болотов, К. П. Бутейко, Білий Лама В. Ф. Востоков, К. В. Дінейка, Жак де Лангр, В. С. Лозинський, О. О. Мікулін, К. Ніши, О. М. Стрельнікова, Г. С. Шаталова та ін.).

У 2007 році з позицій відкритих стаціонарних систем численний колектив авторів-вчених 15 держав повідомив світовій громадськості і науковому контингенту у своїй роботі [5, с. 46] про те, що існують певні межі втручання людини в природні системи. Людина здатна лише регулювати ними, у достатньо вузьких межах, корегуючи хід процесів, які протікають у природі. Але вона не здатна відтворювати (тим більше змінювати, перебудовувати) *весь* надзвичайно складний механізм самоорганізації, саморегулювання і самовідтворення природних систем. Людині залишається контролювати (створювати) умови, в яких можуть відтворювати себе природні системи. На нашу думку, при умові збереження стійкості свого організму людина може здійснювати *невеликі* впливи на саму себе за допомогою окремих підсистем керування, так як біологічна природа людини надзвичайно обмежила умови середовища, в яких вона фізично може існувати, підтримуючи рівень свого гомеостазу.

Автори книги [5, с. 887] стверджують, що одним із найбільш суперечливих факторів, що визначають стан стійкого розвитку, є сама людина. Стабільність і стійкість її матеріальної біологічної форми можуть бути забезпечені тільки постійною зміною внутрішнього особистісного (інформаційного) змісту.

У 2009 році автором даної роботи було повідомлено про необхідність *перебудови* організму людини [2]. На базі вчення В.І. Вернадського про *ноосферу* була сформульована нова теза, а саме: для створення *ноосфери* Людина планети Земля закономірно та неминуче перейде у нову якість та стане *ноолюдиною* (людиною *ноосфери* та людиною розуму). На зміну дикій людині повинна прийти нова розумна істота – справжня сучасна частинка усього Всесвіту. *Ноолюдина* – це людина майбутнього, її розвиток відбувається цілеспрямовано на базі наукового прогнозу, вона володіє розумною силою космічних масштабів. *Ноосфера* та *ноолюдина* - новий еволюційний стан вищої стадії біосфери та новий найвищий еволюційний стан людини відповідно, при яких розумна діяльність самої людини стає вирішальним чинником їх розвитку.

У висновках наукового видання "Національна парадигма сталого розвитку України" (2012 рік) підкреслюється [4, с.71], що соціальна складова сталого розвитку знаходиться на дуже низькому рівні та аналіз соціального потенціалу сталого розвитку країни орієнтує на те, що стратегічним пріоритетом на майбутнє стає антропоцентричний аспект, тобто мова йде про людину.

Нами була вивчена система "*Вісім у кубі*" відомого українського вченого Б. В. Болотова: біологічний об'єкт як замкнута система керується ззовні по *восьми* каналам, через *вісім* підсистем, кожна з котрих складається із *восьми* органів [1]. Наприклад, *першим* каналом впливу є шлунково-кишковий тракт, *другим* каналом – газовий обмін через легені. Для нашого дослідження є цікавими такі наступні канали: *третій* канал обміну речовин визначається шкіряно-волоссяним покривом; *четвертий* канал обміну речовин – обміном кінетичною енергією, тут мається на увазі вплив на організм різноманітних гімнастичних вправ, дихальних вправ, масажу і т.п.; *сьомим* каналом впливу є *інформаційний* канал: людина здатна сприймати та генерувати інформацію у вигляді образу. У запропонованій підсистемі керування людиною застосовуються, у першу чергу, *третій, четвертий та сьомий* канали впливу. Отже, в нашій моделі дослідження організму людини в якості основних застосовуються 3, 4, 7 канали впливу на людину, при цьому нами пропонується керувати системою із середини.

Дослідження робіт [1 – 5] показують, що людина є тим самим феноменом, від якого залежить реалізація цілей сталого розвитку (у центрі уваги встає людина, так як вона є головним фактором досягнення мети і вона є метою позитивної суспільної діяльності).

Перед дослідниками відкритих стаціонарних природних систем стоїть надскладна, але дуже важлива задача. Такі надскладні системи, як організм людини мають безліч входів та виходів, охоплені безліччю зв'язків й тому відрізняються великою стабільністю. Ступінь стабільності системи залежить від багатьох чинників, в тому числі від розміру, кількості і різноманітності підсистем, а також від характеру (від'ємний або додатний зв'язок) та сили зв'язку між ними. Тому будь-яка спроба впливати на таку систему з метою вдосконалювання вимагає обґрунтованих та двічі-тричі перевірених рішень.

У роботі [5, с. 68] показано, що існують проблеми відтворення триєдності сутнісних начал людини. У тому випадку, коли людині не вдається у своїй діяльності сполучати потреби усіх трьох начал ("біо-", "трудо-", "соціо-"), з'являються протиріччя між різними людськими сутностями, що приводять до внутрішньої дисгармонії. Таке відбувається, коли, наприклад, трудова діяльність не дозволяє у повній мірі реалізувати особистісні характеристики людини або праця руйнує фізіологічну основу людини, порушуючи її здоров'я, що неминуче позначається на особистісних якостях.

На думку авторів [5] бути ЛЮДИНОЮ – це *мистецтво* збереження цілісної єдності трьох різних сутностей: "біо-", "трудо-", "соціо-", яка є суперечливою, складною і ... нескінченною. На наш погляд, це мистецтво збереження цілісної єдності головної тріади може бути забезпечено тільки людиною, яка опанувала сучасною технікою управління своїм станом і своїм розвитком за допомогою *кібернетики*.

На нашу думку, роль людини для істотного розв'язування проблеми відтворення триєдності сутнісних начал людини до кінця не розкрита. Справа у тому, що людина як система формується тріадою нерозривно пов'язаних підсистем "біо-", "трудо-", "соціо-", а стійкість системи, на наш погляд, визначається у достатньо високій мірі природою людини "біо-" та людини "соціо-". Біо-людина та соціо-людина суттєво впливають на результати трудової діяльності, а праця помітно діє на фізіологічні процеси в організмі людини, порушуючи стан її здоров'я. У свою чергу відомо, що науково-технічний прогрес та соціально-економічний розвиток погіршують стан здоров'я сучасної людини. Таким чином, біо-людина зазнає великих змін в системі "біо-", "трудо-", "соціо-" та зростає роль людини "соціо-".

Теоретичне обґрунтування формування підсистеми самокерування ендогенного характеру для застосування її у першу чергу в фізичному вихованні та спорті було розглянуто у роботі [3].

В основі нової кібернетичної моделі ("напівчорна скринька") лежить застосування нових інформаційних процесів регулювання з боку штучної підсистеми (само)керування (рис. 1), що дають змогу змінити та оцінити поведінку основної системи. В ній акцентується на простоті декомпозиції системи, що представлена за допомогою двох нерівнозначних підсистем (це власні *зовнішня* та *внутрішня* середовище системи) і ланцюга зворотного зв'язку. Як бачимо, дія специфічних сигналів управління *U* на власний *зовнішній* простір (шкіру людини) полягає у зміні усіх процесів обміну за рахунок прямого впливу на шкірні рецептори, в результаті покращується стан людини.

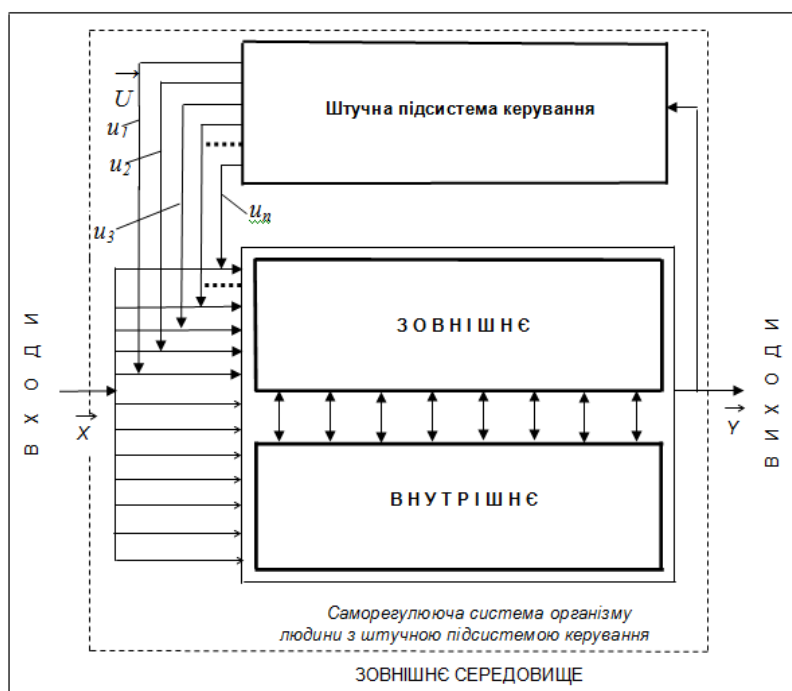

Рис. 1. Кібернетична модель "напівчорного ящика" для дослідження організму людини з штучною підсистемою керування

На базі відомої методики "самопочуття-активність-настрій" (САН) були проведені експериментальні дослідження з студентами Чернігівського національного технологічного університету (кількість 272). У процесі формування *початкової* здоров'язбережувальної компетентності (ПЗЗК) на кінець педагогічно-кібернетичного експерименту суттєво зросло число учасників, у яких загальний стан характеризувався кількістю балів, що не менше 5, та досягли *високого та середнього* рівня сформованості ПЗЗК 90,1% майбутніх фахівців.

На шляху України до принципів сталого розвитку слід навчити людину керуванню власним організмом за допомогою інформаційних сигналів, що надходять від свідомості людини.

Список використаних джерел

1. Болотов Б.В. Я научу вас не болеть и не стареть / Б.В. Болотов. – К.: Информационно-издательское агентство "Украина", 1992. – 48 с.
2. Коротков В. П. Синергетичний підхід до першого кроку забезпечення належної життєдіяльності людини / В. П. Коротков // Вісник ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка. Випуск 67. Серія : педагогічні науки. Збірник. – Чернігів: ЧНПУ, 2009, – № 67. – С. 150–153.
3. Коротков В. П. Системна тривимірна релаксація як стержневий напрям розвитку ендогенних здоров'язбережувальних технологій у фізичному вихованні/ В.П. Коротков // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. « Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»: [збірник наукових праць]/глав. ред. Г.М. Арзютов - Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. - Випуск 3К (44)14.– С. 374-380.
4. Національна парадигма сталого розвитку України/ за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.С. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
5. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : Учебник / Под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2007. – 1120 с.

Кужель В.В., к.е.н., докторант

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

Атаманчук Ю.М., к.п.н, доцент

Уманська філія Київського інституту бізнесу і технологій, Умань, Україна

КОНСОЛІДАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ

Розширення і поглиблення ринкових відносин в умовах глобалізації світової економіки, зростання конкуренції зумовили наявність додаткових витрат, мінімізувати які можливо на основі узгодження інтересів між усіма основними учасниками ринкових відносин: бізнесом, державою та суспільством. У цих умовах бізнес змушений брати на себе відповідальність за певні напрямки розвитку суспільства, безпосередньо не пов'язані з його господарською діяльністю (екологія, соціальні програми тощо).

В наш час спостерігається активізація досліджень у сфері соціальної відповідальності бізнесу (що пояснюється, перш за все, загостренням екологічних та соціальних проблем), і, як наслідок, поява нових теорій і конкретизація існуючих, що, в свою чергу, викликає необхідність уточнення термінології і систематизації накопиченої інформації. Існування різних видів соціальної відповідальності, з точки зору західних теоретиків і практиків, є не лише припустимим і природним, але й надзвичайно важливим для існування і розвитку самого бізнесу. Вимірами впливу соціальної відповідальності бізнесу на загальнодержавному рівні виступають, в першу чергу, ефективність державних програм економічного і соціального розвитку, життєздатність стратегічних довгострокових програм, в яких передбачається не тільки розвиток економічного та природно-ресурсного потенціалу, але і розвиток трудових ресурсів, ринку праці та захист навколишнього середовища та підняття рівня життя в депресивних сільськогосподарських районах. Науково визначено соціальну відповідальність бізнесу як головний принцип у взаємодії між державою, бізнесом і суспільством, який містить, перш за все, участь в соціальних програмах держави в цілому.[1] Різні аспекти реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу останнім часом знайшли відображення в працях українських науковців, зокрема, Г.Зайкіної, О.В.Митяй, С.С.Стояновой-Коваль, Ю.О.Лупенка, П.Т.Саблука, М.Й.Маліка, М.Я.Дем'яненка, О.А. Хлистун та інших. [1-10] Крюкова І.О., Мельник Ю.М. акцентують увагу на соціальній відповідальності бізнесу агропродовольчої сфери в аспекті продовольчої безпеки національної економіки [6]. Чирва О.Г., Негоденко В.С. пропонують розглядати соціальну відповідальність в контексті управління конкурентоспроможністю, екологічної безпеки продуктів харчування та підвищення інвестиційної привабливості агропродовольчої сфери [4]. Гришова І.Ю. наголошує, що соціальна відповідальність бізнесу є можливістю трансформації соціальних проблем у додаткову вартість бізнесу за рахунок реалізації його латентних складових та потенціалом нарощення ринкової вартості бізнесу[3]. Заслужують на увагу наукові розробки Шабатури Т.С., яка досліджує проблему соціальної відповідальності бізнесу як інноваційного інструменту нарощення економічного потенціалу підприємств харчової промисловості [9,10]. Разом з тим сучасний етап розвитку аграрної економіки зумовлює необхідність дослідження новітньої парадигми формування механізму соціальної відповідальності бізнесу та узагальнення напрямів адаптації світового досвіду його застосування у діяльності національних аграрних компаній.

Систематизація існуючих наукових підходів становлення дефініції «соціальна відповідальність бізнесу» та визначення її ролі у забезпеченні стратегічного розвитку підприємств агропродовольчої сфери України потребують всебічного аналізу сутнісних характеристик та природних ознак соціальної відповідальності бізнесу з позицій специфічних особливостей економічних відносин підприємств в агропродовольчій сфері, нарощенні конкурентоспроможності пріоритетних галузей національної економіки тощо.

Дискусії щодо природи і змісту соціальної відповідності бізнесу ведуться в академічній і фінансовій сфері всього світу більше піввіку. Нагромаджений великий багаж теоретичних знань, напрацьований значний практичний досвід соціально відповідального ведення бізнесу в зарубіжній літературі, оскільки в Європейських країнах накопичено та реалізовано успішний практичний досвід соціальної відповідальності, що розглядається як неодмінний дієвий інструмент управління діяльністю підприємств та потенціал нарощення додаткової доходності активів, набуттям додаткових компетенцій, які безпосередньо впливають на ринкову вартість бізнесу, з одночасним ефектом пом'якшення соціально-економічних проблем в країні.

Економічні відносини в агропромисловій сфері України мають свою специфіку, в теперішній момент відбувається трансформація виробничої структури галузі, що необхідно урахувати при використанні зарубіжного досвіду впровадження практик соціальної відповідальності. Тому, постає об'єктивна необхідність вивчення природних характеристик, притаманних соціальної відповідальності, як складної економічної категорії, та адаптації механізмів успішного зарубіжного досвіду застосування до вітчизняних умов розвитку агропродовольчої сфери. Лише базуючись на науково-обґрунтованих теоретико-методологічних підходах дослідження соціальної відповідальності бізнесу підприємств агропродовольчої сфери можливо оцінити вплив соціальних інвестицій на соціально-економічний розвиток агропродовольчої сфери України та прогнозувати позитивні зміни показників конкурентоздатності галузей агропродовольчої сфери, підприємств та

вітчизняної продукції, що набуває своєчасності та актуальності в контексті виходу на світові ринки.

Питання соціальної відповідальності бізнесу все частіше стають предметом широкого обговорення в дослідженні українських вчених[1-10], що спричинено вельми істотними змінами у взаєминах між державою, бізнес-структурами і суспільством. Сьогодні, акценти у взаємодії державних органів влади з бізнесом поступово зміщуються у бік добровільного саморегулювання та більшого розуміння потреб суспільства та підвищення соціальної ролі в економічних відносинах. З іншого боку, бізнес-структури в агропродовольчій сфері першими поступово переходять від безсистемної добродійності до складніших, стратегічних форм взаємодії з громадськістю і владою, набуваючи ознак соціальної відповідальності.

В цілому, соціальна відповідальність бізнесу в агропродовольчій сфері є життєво важливим і загальновизнаним важелем отримання конкурентних переваг в економічно розвинених країнах. Передовий світовий досвід наочно свідчить про те, що соціальні завдання повинно вирішувати не лише держава, бізнес утворення в агропродовольчій сфері також повинні активізувати інвестиції у всіх їх формах у соціально активні процеси, оскільки благополуччя суспільства залежить від відповідальності на всіх рівнях соціально-економічних відносин, кожної інституції. Стабільність і конкурентоспроможність країни досягається через співпрацю інститутів держави і цивільного суспільства, що базується на соціально відповідальному бізнесі.

За останні роки унаслідок розвитку економіки агропродовольчої сфери було розроблено організаційно-економічні механізми вирішення соціально-економічних проблем. Але, в контексті стратегічних цілей України щодо входу до числа найбільш конкурентоздатних країн світу, постають нові завдання в аспекті соціально-економічного розвитку, які неможливо вирішити без участі всього суспільства, без наполегливої співпраці і в першу чергу співпраці держави і найбільш активної частини нашого бізнес-співтовариства.

Дотримання великим бізнесом установлених правил, закріплених національним законодавством, становить *базовий рівень соціальної відповідальності*. Такими мають бути підприємства, корпорації, холдинги, ФПГ. І це, на наш погляд, не громадський обов'язок підприємця, великого власника, а безумовна вимога, виконання якої мають контролювати і забезпечувати державні органи в рамках реалізації державно-приватного партнерства. В цілому ж, створення та забезпечення комплексу умов для активізації соціальної відповідальності бізнесу, ділової ініціативи, наслідування і поширення досвіду корпорації, компаній-лідерів, сприятиме соціальному, екологічному, інноваційному, людському розвитку, забезпеченню умов і високих стандартів якості життя, гідної праці, конструктивного соціального діалогу значно зміцнюватиме позиції держави на світовому ринку, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки регіонів і в цілому країни та інтеграції України в світову економічну систему, європейську спільноту.

Слід підкреслити декілька важливих, на наш погляд, аспектів впровадження принципів соціальної відповідальності бізнесу в аграрній сфері.

По-перше, метою українського бізнесу, як і будь-якого іншого, є, перш за все, прибуток, що має стати основним поштовхом для підприємств щодо впровадження соціально-орієнтованих програм, які мають економічний ефект. Соціальна відповідальність бізнесу повинна розглядатись як актив нарощення його ринкової вартості та отримання додаткових конкурентних переваг.

По-друге, як правило, соціальна відповідальність виникає в компаніях, що мають стратегічні плани розвитку і що працюють на конкурентному ринку. Крім того, компанія повинна вважатися соціально-відповідальною, коли вона дотримується законів (виплачує всі податки).

По-третє, універсальної формули, на зразок цієї: гроші, помножені на добро, приносять додатковий прибуток, звичайно ж, немає. Але вигоди очевидні, оскільки соціально-відповідальне підприємство має істотні конкурентні переваги: розвиток власного персоналу, зростання продуктивності праці, поліпшення іміджу, збереження соціальної стабільності в суспільстві в цілому, перспективи залучення інвестиційного капіталу і так далі

На останнє, держава не повинна відмовлятися від патерналистського підходу відносно суспільства, переклавши основний тягар соціальної відповідальності на бізнес. Не варто забувати, що в перехідних суспільствах соціальна відповідальність може використовуватися як засіб політичної боротьби або відмивання грошей.

Імунізація економіки агропродовольчої сфери передбачає вихід вітчизняних підприємств на світовий і державний рівень шляхом нарощення їх конкурентоздатності, підвищення якості продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави, інноваційний розвиток галузей національної економіки. Виміри впливу соціальної відповідальності бізнесу на економічний розвиток у розрізі окремих галузей національної економіки (харчової, переробної промисловості та сільського господарства) мають місце через впровадження передових технологій, виробництва високоякісної сировини і органічної продукції без ГМО, покращення зберігання продукції, її сертифікація, тощо.

Збереження стійкості соціального ладу у країні потребує оновлення моделі соціального партнерства, причому певна інерційність трудових відносин та очікування населення здатні ускладнити соціально-економічну динаміку. Під каталізуючими (рушійними) вимірами впливу соціальної відповідальності бізнесу на економічні процеси слід розуміти нарощення масштабів та якості інвестиційних потоків, покращення інвестиційного клімату та нарощення інноваційного потенціалу галузі, розширення інтеграційних зв'язків. В той же час, до стримуючих факторів слід віднести ті, які дозволяють оптимізувати соціальні ризики, негативні суспільні і соціальні явища і вибухи. Соціальна відповідальність стає інструментом підвищення репутації підприємства, довіри з боку суспільства, інвестиційної привабливості, капіталізації та конкурентоспроможності підприємств

Інтенсифікація споживчого впливу на функціонування бізнесу, поглиблення ролі ринкової поведінки, що орієнтована на споживача, посилення конкурентної боротьби, функціонування аграрного сектору в умовах ресурсних обмежень, в тому числі інвестиційних, вимагають формування якісно нової парадигми нарощування ринкової вартості бізнесу. Відповідно до сучасних ринкових умов здійснення ефективної операційної діяльності підприємством є безумовно визначальним, однак не достатнім параметром для тривалого стабільного розвитку та досягнення високої загальної соціально-економічної ефективності. З огляду на це, значна роль відводиться соціальній відповідальності у формуванні ринкового образу підприємства, який має бути привабливий для усіх учасників ринкових відносин, як якісного фактору підвищення ринкової вартості бізнесу. Функція раціоналізації та ефективності соціальної відповідальності на аграрних підприємствах реалізується через окупність соціальних інвестицій та раціональне спрямування ресурсів з метою досягнення економічного та соціального ефекту. Ресурсами соціальних інвестицій можуть виступати: кошти суб'єктів господарювання, державних бюджетів різних рівнів, бюджетів місцевого самоврядування, інвестиції, кредити, кошти позабюджетних фондів і кошти громадян. Діяльність у сфері соціальної відповідальності потребує систематизації для визначення стимулюючих факторів розвитку соціальної відповідальності та існуючих перешкод з метою їх усунення.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А.В. Соціальне інвестування як фактор забезпечення соціально-економічного розвитку держави / А.В. Бондаренко, Л.О. Омелянович // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. - 2009. - № 5(79). - с.201-203.
2. Кужель В.В. Очікуваний результат соціальної відповідальності бізнесу та його вплив на стратегічний розвиток економіки агропродовольчої сфери [Електронний ресурс] / В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. - 2014. - № 3.- С. - Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
3. Гришова І.Ю. Імплементація принципів соціально-орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств/ І.Ю. Гришова, Т.С.Шабатура// Економіка: реалії часу. Науковий журнал. - 2014. - № 3.- С. 13-22. - Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
4. Чирва О. Г. Становлення конкурентного середовища у регіональних соціально-економічних системах держави / О. Г. Чирва // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник / Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2011. - № 197. - С. 29 - 34.
5. Митяй О. В. Основні напрямки оцінки потенційних можливостей аграрних підприємств / О. В. Митяй // Весник науки Тольяттинського державного університету. - 2013. - № 4 (22). - С. 48-58.
6. Крюкова І.О. Фінансова архітектура інноваційного розвитку підприємства АПК. - Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи. [Колективна монографія]. / І.О. Крюкова, Полтава.: ТОВ НВП «Укпромторгсервіс», 2013. - С. 43-52.
7. Зайцев Ю.К. Соціальна конкуренція як фактор економічного розвитку/ Ю.К.Зайцев// Стратегія економічного розвитку України: Наук. збірн. Вип. 6. - К.: КНЕУ. - 2011. - С. 32 - 42
8. Бондаренко А.В., Омелянович Л.О. Соціальне інвестування як фактор забезпечення соціально-економічного розвитку держави// Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. - 2009. - № 5(79). - С.201- 203.
9. Гришова І.Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Економіка і менеджмент". Випуск 4, 2014. - С.183-187
- 10.Шабатура Т.С. Управление стоимостью предприятия в контексте социальной ответственности аграрного рынка Украины / Т.С. Шабатура, В.В. Кужель // Актуальные проблемы экономики и менеджмента. - Выпуск №3. - 2014. - с.127-132.

PhDr. Daniela Palaščáková, PhD.,

Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Košice

Mgr. Dávid Palaščák,

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

NEZAMESTNANOSŤ MLADÝCH ĽUDÍ AKO SOCIÁLNY PROBLÉM

Zamestnanosť a sociálna situácia sú najpálčivejšie témy, ktorým sa v súčasnosti venujú ľudia a vlády na celom svete. Výber témy bol ovplyvnený faktom, že nezamestnanosť ako taká, sa dotýka každého z nás a je to súčasný fenomén v každej ekonomike. Problematika nezamestnanosti sa stáva nielen ekonomickou, ale aj sociálnou hrozbou, preto je aktuálnou témou našich politikov, ekonómov, psychológov a sociológov. Výška nezamestnanosti je mierou ekonomického zdravia národa, preto je chápaná ako vážny problém, ktorý reprezentuje stratenú potenciálnu hodnotu celej ekonomiky, ale taktiež aj sociálny indikátor, ktorý je spojený so spoločenskými javmi predstavujúcimi zlé mentálne a fyzické zdravie, zvýšenú zločinnosť a pod. Nezamestnanosť nemá dopad len na celkovú ekonomiku ale aj na život jednotlivca. Dlhodobé prežívanie nezamestnanosti zamedzuje schopnosť a záujem zamestnať sa a tým aj participovanie občana na vlastnej sebestačnosti.

Vznikla nezamestnanosť sama alebo ju vytvorili ekonomické podmienky priemyselnej revolúcie? Vznikla ako dôsledok trhového hospodárstva. Príspevok v stručnom historickom priereze približuje príčiny jej vzniku, faktory ktoré najvýraznejšie ovplyvnili jej vývoj, prístupy a opatrenia, ako aj realizované stratégie a politiky jej riešenia v SR za obdobie rokov 1989 po súčasnosť. Je pokusom o syntézu podstatných stránok problému.

V krajinách Európy sa problém nezamestnanosti objavil začiatkom 19. storočia, spočiatku však bol iba prechodnou záležitosťou. Na Slovensku nezamestnanosť začala výrazne prejavovať pri prechode štátom riadenej ekonomiky na trhové hospodárstvo po spoločensko-politických zmenách v roku 1989. Tá vznikla v dôsledku toho, že základnou úlohou v oblasti politiky zamestnanosti sa stala realizácia prechodu „od politiky plnej zamestnanosti“ (za každú cenu) k „aktívnej politike zamestnanosti“ (Kováčová, 1995). Nezamestnanosť, ako relatívne dlho v slovenskej spoločnosti nepoznaný jav, a jej prudký vzostup na začiatku 90-tych rokov, predznamenovala i rozpad československej federácie a ovplyvnila, a i v súčasnosti ovplyvňuje, celý rad spoločenských a politických procesov.

Nezamestnanosť patrí k vážnym spoločenským problémom, no najviac sa bytostne dotýka a predstavuje pomerne ťažko riešiteľný problém pre určité skupiny nezamestnaných obyvateľov, pre ktorých je komplikovanejšie zbaviť sa statusu nezamestnaného z dôvodu, že bez ohľadu na to, či chcú alebo nie, patria jednoducho do určitej skupiny obyvateľov, ktorá má značné problémy získať respektíve udržať si zamestnanie. Týchto uchádzačov o zamestnanie označuje zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti ako znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie vzhľadom na určité hendikepy, či už vo vzťahu k pohlaviu, vyššiemu veku, nízkemu vzdelaniu, malej alebo žiadnej pracovnej skúsenosti, alebo zníženej pracovnej schopnosti.

V príspevku sme sa zamerali na samostatnú skupinu nezamestnaných, ktorú tvoria mladí ľudia, ktorí predstavujú jednu z najzraniteľnejších skupín modernej spoločnosti. Ekonomická a sociálna neistota zanecháva za sebou rastúci počet mladých ľudí, ktorých život je poznamenaný neistotou z budúcnosti. V súčasnosti majú mladí ľudia, ktorí sú označovaní ako absolventi vysokých a stredných škôl na pracovnom trhu sťažené podmienky. Najrozsiahlejším problémom mladých ľudí je fakt, že im chýba prax, pracovné skúsenosti a základné pracovné návyky. Rovnako im chýbajú určité pracovné kontakty, uľahčujúce lepšiu orientáciu na trhu práce. Absencia praxe predstavuje len jeden z faktorov, podpisujúcich sa pod nezamestnanosť mládeže a tento stav sa prehľbuje i vďaka rozporu medzi nadobudnutou kvalifikáciou a potrebami praxe (Paukovič, 2007). Tento nepriaznivý stav a aj nepriaznivá predpoveď, zasahujúca minimálne do najbližšej budúcnosti je dôsledkom toho, že školy produkujú veľké množstvo absolventov, ktorí nemajú šancu nájsť uplatnenie vo svojom odbore. Vyhnúť sa tomuto negatívnemu trendu je sčasti možné harmonizáciou systému vzdelávania a politiky zamestnanosti. Školský systém by mal reflektovať na potreby pracovného trhu a mal by zabezpečiť prípravu pracovnej sily tak, aby našla s vysokou pravdepodobnosťou uplatnenie na trhu práce (Juríčková, 1996).

Cieľom príspevku je na základe analýzy súčasného stavu nezamestnanosťou ohrozenej vybranej skupiny mladých ľudí v SR za obdobie rokov 1998 – 2013 určiť prognózy ďalšieho vývoja v nasledujúcom období. Na určenie prognózy sme sa rozhodli použiť metódu exponenciálneho vyrovnania

časového radu, ktorá je jednou z metód, ktoré slúžia na elimináciu sezónnosti a vyrovňovanie časových radov. Vybrali sme si kvantitatívnu metódu prognózy, ktorá je založená na analýze spracovania historických údajov v špecifických vzťahoch a ich extrapolácii na obdobie prognózy. Daná metóda využíva časové rady údajov a jej princíp je v tom, že vzťahy medzi hodnotami nezamestnanosti v minulosti budú pokračovať aj v budúcnosti (Hudec a kol., 2011). Samotnú prognózu sme vytvárali na základe bodového a intervalového odhadu a kombinácie klasických modelov.

Pri štúdiu materiálov sme vychádzali predovšetkým z teoretických i praktických poznatkov odborníkov z oblasti sociálnych a ekonomických vied zaoberajúcich sa otázkou nezamestnanosti. Vychádzali sme zo štandardnej metodológie, ktorú používa ILO, ktorej hlavným cieľom je podpora práv pre prácu a presadzovanie dôstojných pracovných príležitostí. Štatistické údaje sme získali zo stránok Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Štatistického úradu SR a OECD, ktorá publikuje správy o minulom, súčasnom a budúcom stave nezamestnanosti v SR, jej príčinách a možných dôsledkoch. Údaje o percentuálnej miere nezamestnanosti mladých ľudí, ktoré nám poslúžili pre vhodné určenie konštanty α , sme získali z databázy Eurostatu. Okrem uvedeného sme údaje čerpali aj zo správ a vyhlásení Akčných tímov pre zamestnanosť mladých ľudí, ktoré vydáva EÚ.

V závere môžeme konštatovať, že nezamestnanosť je dôsledkom pôsobenia rôznych faktorov, a preto aj opatrenia prijímané na jej riešenie, ak majú priniesť pozitívny účinok, musia rešpektovať špecifiká týchto faktorov vo vzájomnom spolupôsobení. Vo všetkých charakterizovaných obdobiach boli, sú a budú príčinami vzniku a pretrvávania nezamestnanosti najmä problémy spôsobené rigiditou trhu práce, nízkou úrovňou vzdelania, nevhodnou kvalifikačnou štruktúrou a diskrimináciou v prístupe na trh práce.

Exponenciálnym vyrovnaním sme odhadli vývoj nezamestnanosti mladých ľudí na nasledujúce obdobie rokov. Určenie prognózy nezamestnanosti na nasledujúce obdobie rokov je veľmi náročné, vzhľadom k tomu, že nezamestnanosť ovplyvňuje mnoho rôznych faktorov a činiteľov, ktorými napr. sú: makroekonomické ukazovatele ekonomiky štátu, politická situácia, aktivita vládnej garnitúry, vývoj EÚ alebo snaha politikov riešiť štrukturálny a regionálny rozmer nezamestnanosti.

Počet obyvateľov v SR by sa mal postupom času podľa prognóz znižovať. Do roku 2022 by mal mať počet obyvateľov rastúci charakter, kde by celkový počet dosiahol hodnotu 5 471 009 ľudí. Od roku 2023 by však mal naberať klesajúci charakter, pričom v roku 2060 by mal dosiahnuť najnižšiu hodnotu, ktorá by predstavovala 4 847 460 ľudí. V teoretickej hladine by sa mala s klesajúcim počtom obyvateľov znižovať aj miera nezamestnanosti v SR a počet nezamestnaných ľudí. Z praktického hľadiska, však pre rovnaký počet pracovných miest ponúkaných na trhu práce bude nižší počet záujemcov. Z uvedeného dôvodu by počet nezamestnaných ľudí mal klesať, to však ale neznamená, že bude klesať aj miera nezamestnanosti (OECD: Slovak Republic, Fostering and inclusive job-rich recovery, 2013).

Dovoľme si tvrdiť, že nezamestnanosť mladých ľudí sa tak skoro nepodari znížiť na uspokojivú úroveň. Preto je potrebné rozvíjať aktivity zamerané na to, aby sa okruh „nezamestnateľných“ nerozširoval, aby školy boli schopné flexibilne reagovať na potreby trhu práce a vytvoril sa taký systém sociálnej politiky, ktorý by motivoval zamestnať sa, podporoval „samozamestnávanie sa“ a vytvoril priaznivé podmienky pre podnikanie, a tým aj pre tvorbu a udržiavanie efektívnych pracovných miest.

Rovnako v súčasnom kontexte krízy a hroziacich demografických, environmentálnych a technických rizík, ktoré majú vplyv na naše pracovné trhy a systémy sociálneho zabezpečenia, Európa potrebuje nástroj na úrovni EÚ, ktorý bude pôsobiť bok po boku s Európskym sociálnym fondom (ESF) s cieľom vytvárať, testovať a šíriť inovatívne politické riešenia na posilnenie udržateľného dlhodobého rastu a pracovných miest, zníženie nerovností medzi členskými štátmi a na zabezpečenie pokroku pri odstraňovaní sociálnej nerovnosti (Európska komisia: Europe 2020).

Použitá literatúra

1. EUROSTAT. [online]. [cit 2014-04-23]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
2. EURÓPSKA KOMISIA: EUROPE 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. 2010. [online]. [cit 2014-05-01]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf>
3. HUDEC, O., SISÁKOVÁ, J., TARTALOVÁ, A., ŽELINSKÝ, T. 2011. *Štatistické metódy v ekonomických vedách*. Košice: Elfa, 2011. 196 s. ISBN: 978-80-8086-059-2.
4. JURÍČKOVÁ, V. 1996. Nezamestnanosť absolventov škôl – jej príčiny a dôsledky. Práca a sociálna politika. Roč. 4, č. 4, s. 3-5.
5. KOVÁČOVÁ, E. 1995. Teória a politika zamestnanosti. Bratislava: EU, 1995. ISBN 80-225-0700-8.
6. LISÝ, J. a kol. 2011. *Ekonomika*. Bratislava: Iura Edition, 2011. 631 s. ISBN 978-80-8078-406-5.
6. OECD: Slovak Republic, Fostering and inclusive job-rich recovery. 2013. [online]. [cit 2014-03-06]. Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/slovakia/BrochureSlovakRepublicapril2013.pdf>

7. PAUKOVIČ, V. 2007. *Problém nezamestnanosti-vybrané makrosociologické a mikrosociologické kontexty*. Košice: UPJŠ, Fakulta verejnej správy, Katedra sociálnych vied, 2007. ISBN 18875555.

8. Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Михайлюк Н.С., к.е.н., ст. викладач,

Михайлюк І.В., аспірант,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Сучасний рівень розвитку економіки свідчить про обмежені можливості біосфери до саморегуляції і неадекватність зростаючим потребам суспільства. Зрівноважити співіснування цих двох систем без регулюючих впливів з боку людини неможливо. Зміна характеру природокористування повинна змінити методи керування ним у напрямку сталого розвитку. Доцільність нової парадигми співіснування та взаємодії суспільства і природи зумовлена тим, що використовувана країнами-лідерами модель розвитку вичерпала себе і є загрозою існуванню майбутніх поколінь.

Сталий (стабільний, підтримуваний) розвиток (sustainable development) в 1992 році на Саміті тисячоліття ООН в Ріо-де-Жанейро був визнаний за глобальний пріоритет людства. Під сталим розвитком розуміють модель економічного зростання, в якій використання ресурсів спрямовано на задоволення потреб людини при збереженні навколишнього середовища, так що ці потреби можуть бути задоволені не тільки тепер, але й для майбутніх поколінь. Реалізація стратегії сталого розвитку передбачає поєднання економічної ефективності, соціальної стабільності та екологічної безпеки. До визнання «зеленої» економіки в якості механізму реалізації сталого розвитку він, фактично, залишався привілеєм багатих країн.

ЮНЕП визначає «зелену» економіку як таку, що підвищує добробут людей і забезпечує соціальну справедливість, при цьому істотно знижує ризики для навколишнього середовища та збільшення бідності населення. Зростання доходів і зайнятості забезпечується державними і приватними інвестиціями, що зменшують викиди вуглецю та забруднення середовища, підвищують ефективність використання енергії та ресурсів і запобігають втраті біорізноманіття та сприяють наданню екосистемних послуг. Ці інвестиції необхідно підтримувати за допомогою цільових державних витрат, реформ у сфері політики і зміни системи регулювання. Такий шлях розвитку повинен зберігати, збільшувати і, де це необхідно, відновлювати природний капітал як найважливіший економічний актив і джерело суспільних благ, особливо для бідних верств населення, джерела доходу і захищеність яких залежать від природи.

Сьогодні є достатньо доказів того, що «озеленення» економіки аж ніяк не перешкоджає створенню матеріальних благ або робочих місць. Однак, для переходу до «зеленої» економіки необхідне створення нових умов, і тут потрібні термінові дії урядів всіх країн світу. Політика, необхідна для здійснення цього переходу вимагає зменшення або усунення екологічно шкідливих субсидій, використання ринкових стимулів, вдосконалення регулювання, переходу до «зелених» державних закупівель, а також стимулювання інвестицій.

Україна приєдналася до Рамкового документу ООН «Порядок денний на XXI століття», взявши на себе міжнародні зобов'язання, зокрема з розробки концепції та стратегії сталого розвитку, інституалізації та координації зусиль з громадськістю та бізнесом.

Поступово «зелена» економіка стає механізмом забезпечення сталого розвитку, а зміни набувають незворотного характеру. Зростає цінність природного капіталу, трансформуються методики розрахунків економічних індексів країн, секторів економіки, підприємств з врахуванням соціальних та екологічних параметрів. Розвиток «зеленого» бізнесу відбувається наростаючими темпами, особливо в США та ЄС, а ці сектори економіки стають найбільш привабливими для інвестицій капіталів та технологій.

Українська державна політика з сталого розвитку має досвід в п'ятнадцять років. В 1997 році було створено Національну комісію сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України. У 1998-1999 рр. був розроблений Урядовий проект Концепції сталого розвитку України, але він не був

прийнятий Верховною Радою України. В 2003 році була створена Національна рада зі сталого розвитку України при Президентові України, яка, фактично, не збиралася. Указом Президента України № 664/2009 року було створено Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, але він був ліквідований в 2010 році під час адміністративної реформи. У різні періоди державною політикою в сфері сталого розвитку опікувалися: РНБО, Мінекономіки, Мінприроди, МОН, молодьспорт України.

Підрозділи Національної Академії Наук України галузева та «вишівська» наука, особливо в період 2007-2010 рр., активно вивчали наукові проблеми сталого розвитку. Були підготовлені томи академічних текстів та монографій, навіть Концепція переходу України до сталого розвитку. Ні Стратегія, ні Національний план дій, які б відповідали міжнародним стандартам і були б придатні для обґрунтування прийняття управлінських рішень та виконання міжнародних зобов'язань України, підготовлені не були.

Досвід країн ЄС свідчить, що проведення державної політики сталого розвитку потребує координації зусиль не тільки органів виконавчої влади, але й широкого кола громадських організацій, «зеленого» бізнесу, експертного середовища та засобів масової інформації.

Однією з причин неефективності державної політики сталого розвитку в Україні є традиційне, для пострадянських країн, домінування індустріального ресурсокористування за умов природоохоронного нормативно-регулюючого підходу. Про що свідчить висока регуляторна та нормотворча активність Мінприроди, що спирається на розробки академічної науки. Втім, в ЄС та США проблемами сталого розвитку опікуються на найвищому рівні ґрунтуючись на аналітичних міждисциплінарних розробках в галузі економіки, соціальних наук та екологічних дисциплін.

Прикладом можливих негативних наслідків зволікання впровадження стратегії сталого розвитку як державної політики є факти призупинення участі України в економічних механізмах Кіотського протоколу, як вже реалізованому міжнародному механізмі «зеленої» економіки. Сталий розвиток є стабільною тенденцією глобальних трансформацій вже протягом двадцяти років. Вважаємо, що державна політика України в цій сфері має бути більш чітко інституалізована і відповідати сучасним міжнародним стандартам.

20-22 червня 2012 року в Ріо-де-Жанейро пройшла Глобальна Конференція зі сталого розвитку (Ріо +20) «Майбутнє, якого ми хочемо». Вона стала однією з найважливіших глобальних конференцій нашої епохи з питань сталого розвитку. Офіційні обговорення були присвячені головним темам: як побудувати «зелену» економіку таким чином, щоб домогтися сталого розвитку і зменшити бідність та як допомогти країнам, що розвиваються встати на шлях «зеленого» розвитку, і як покращити координацію міжнародних зусиль по досягненню сталого розвитку.

На конференції було прийнято обсягом 49 сторінок документ «Майбутнє якого ми хочемо», який докорінно за обсягом та структурою відрізнявся від нульового попереднього документу. В цілому, було прийнято програму сталого розвитку через механізм «зеленої» економіки але недостатня увага з боку перших осіб провідних держав дала змогу громадським активістам говорити про диктат транснаціональних корпорацій щодо збереження індустріального розвитку. Саміт не дав принципово нових якісних результатів. Але став важливим кроком у світовій підтримці «зеленого» зростання через механізми розвитку «зеленої» економіки та екологізації господарської діяльності. Україну на конференції, на жаль, представляло не профільне міністерство.

Механізмом реалізації сталого розвитку є «зелена» економіка. Політика модернізації індустріальної економіки України, сформованої в складі колишнього СРСР повинна включати використання нових «зелених» технологій та може забезпечити як ресурсну незалежність так і нові робочі місця за умов зменшення рівня негативного впливу на навколишнє природне середовище. Індустріальна складова економіки в Україні зменшилася, але збереглися земельні, мінеральні та кадрові ресурси. Можливо в процесі євроінтеграції саме Україна може стати об'єктом докладання зусиль і ресурсом для «зеленого» зростання Європи.

Умови Угоди про політичну асоціацію України та ЄС передбачають впровадження сталого економічного розвитку та механізмів «зеленої» економіки, що відповідає принципам реалізації стратегії сталого розвитку прийнятої на саміті ООН «Ріо+20». Процес екологізації економіки має два виміри екологічна модернізація економіки та формування нових «зелених галузей» економіки.

Політика екологізації економіки є інструментом модернізації та залучення нових технологій, що дозволить створити нові робочі місця і зменшити негативний вплив на довкілля. Саме впровадження механізмів «зеленої економіки» може стати інструментом перерозподілу капіталів із старих низько технологічних та ресурсоємних виробництв в нові високотехнологічні галузі, нові продукти експорту до країн ЄС.

Принципи «зеленої» економіки:

- рівність і справедливість розподілу ресурсів між народами, поколіннями, статями;
- обережність по відношенню до соціальних наслідків і впливу на навколишнє середовище;
- розуміння високої цінності природного і соціального капіталу:
- інтерналізація зовнішніх екологічних витрат;
- впровадження «зеленого» обліку;
- оцінки витрат за період життєвого циклу продукції;
- поліпшення управління;
- ефективність використання ресурсів;
- стійке споживання та виробництво;
- створення «зелених» робочих місць.

Все це можливо досягти завдяки впровадженню новітніх інформаційних технологій. Сучасне сільське господарство являє собою складну розподілену систему, до складу якої входять безліч різноманітних об'єктів управління, функціонування якої спрямоване на вирощування сільськогосподарської продукції, на яку значний вплив мають зовнішні фактори (погодні умови, соціальне середовище, тощо). Автоматизована система управління є за своєю суттю адаптивною, тобто такою, яка повинна самостійно визначати найкращий режим роботи залежно від багатьох значень зовнішніх і внутрішніх факторів. З одного боку вона координує зусилля з реалізації плану, з іншого боку вона проводить таку координацію зусиль, яка мінімізує втрати від відхилень від наміченого плану, які виникають з різних причин.

Останнім часом у сільськогосподарських підприємствах України спостерігається тенденція до впровадження інтегрованих систем автоматизованого управління процесами. Автоматизація стосується таких областей як фінансово-економічна сфера, планування технологічних процесів, точне землеробство, логістика, але що найцікавіше, зважаючи на складність формалізації ряду технологічних процесів, що протікають в об'єкті управління, практично відсутня автоматизація в області диспетчерського оперативного управління. Разом з тим моніторинг виконання сільськогосподарських робіт, контроль якості їх виконання, оперативність реагування в надзвичайних ситуаціях - це ті чинники, від яких значною мірою залежить якісне та своєчасне виконання робочого плану, і, відповідно, економічний ефект від реалізації отриманої продукції. Таким чином, диспетчерське оперативне управління стає однією з найважливіших систем в управлінні процесами в сільському господарстві.

В Україні більшість засобів диспетчерського управління для сільського господарства представлені системами GPS моніторингу. До їх складу часто входять логістичні підсистеми. Однак, у більшості випадків, оснастивши техніку системою моніторингу, керівництво сільськогосподарського підприємств зупиняється на цьому, покладаючись на оператора щодо аналізу первинної інформації, вироблення варіантів рішень при виникненні проблем та вибір одного з них.

Однак, обґрунтування функціональності підсистеми оперативного диспетчерського управління дозволить мінімізувати втрати, пов'язані з несвоєчасним і неякісним виконанням робочого плану, що в свою чергу дозволить своєчасно та якісно відреагувати на непередбачені події.

Отже, державна політика екологізації економіки дозволить:

- дотриматись вимог щодо Угоди про політичну асоціацію з ЄС;
- перерозподілити приватний капітал з старих енерго- та ресурсовитратних підприємств в нові високотехнологічні та енерго- і ресурсозберігаючі;
- створити нові робочі місця;
- зменшити негативний вплив на навколишнє природне середовище.

Основними завданнями державної політики екологізації економіки є:

- Розробка державної концепції та програми екологізації економіки України у відповідності до актуальних інституційних та правових умов.

- Адаптація нормативно-правової бази до екологічних та економічних стандартів ЄС відповідно до угоди про асоціацію.

- Приватно-державне партнерство для сприяння процесу екологізації виробництва та створення «зеленого» бізнесу.

Розвиток «зеленої» економіки вже відбувається в Україні, приваблюючи нові зарубіжні інвестиції та сучасні технології. Ці паростки нового господарства в найближчі роки сформуєть основні стратегічних пріоритетних напрямків формування економічної безпеки України на найближчі десятиріччя.

Список використаних джерел

1. Білорус О. Г. Глобальний сталий розвиток: монографія / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: КНЕУ, 2006. – 488 с.
2. Карпінський Б. А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель: монографія / Б. А. Карпінський, С. М. Божко. – Львів: Логос, 2005. – 256 с.
3. Марушевський Г., Висока ресурсо- та енергоємність української економіки як загроза сталості розвитку. Формування основних засад сталого розвитку України, стратегія соціально-економічних перетворень, Україна: / Г. Марушевський - Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006, стор. 276,
4. Мельник, Л. Л., Продуктивне й раціональне землекористування у контексті його форм / Л. Л. Мельник // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. Екологія, рослинництво, землеробство... : науково-теоретичний, науково-практичний журнал. - 2008. - №2. - С. 172 - 176.
5. Олійник О. В. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств: монографія / О. В. Олійник, Г. С. Морозова. – Х.: Міськдрук, 2012. – 272 с.
6. Осауленко О. Г. Сталий соціально-економічний розвиток і моделювання та управління: монографія / О. Г. Осауленко. – К., 2010. – 176 с.
7. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О. Л. Попова; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 352 с.
8. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
9. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
10. Трегубчук В. М. Концепція сталого розвитку для України / В. М. Трегубчук // Вісник НАН. – 2012. – № 2. – С. 15 –22.
11. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В. Я. Шевчук. – К.: Геопринт, 2006. – 200 с.
12. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О. В. Шубравська; Інститут економіки НАН України. – К., 2012. – 203 с.
13. Lytvynov V.V., Mykhailiuk I.V., Posadska A.S. Functional features of dispatching control centre for automatic control system of agricultural enterprise / V.V. Lytvynov, I.V. Mykhailiuk, A.S. Posadska // Математичні машини і системи. – 2014. - №3. - 67-78р.
14. Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future (A/CONF/199/2, с. 118–119) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>
15. Thurman W., Assessing the Environmental Impact of Farm Policies / W. Thurman, - AEI Press: 1995, ISBN: 0844739154, - 79p.

Мініна О.В., к.е.н., доцент;

Шадуро-Никипорець Н.Т., к.е.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Необхідність стабілізації економічної ситуації, подолання кризових тенденцій, запобігання остаточному розладу економіки, зниження соціальної напруженості в регіонах зумовлює важливість термінової розробки концепції формування основ нової соціо-еколого-економічної ринкової моделі розвитку.

Модель розвитку регіону повинна базуватися на екологічному каркасі, функціональному зонуванні території та визначенні режимів функціонування кожної зони. Стабільне економічне зростання, сталий і, що важливо, стійкий розвиток повинні відбуватися одночасно, що забезпечить необоротну, закономірну зміну основних макропоказників, які характеризують динаміку економіки регіону, перехід до нового якісного стану. Економічне зростання передбачає збільшення обсягів суспільного виробництва і розширення можливостей економіки задовольнити зростаючі потреби населення у товарах і послугах. Стійкість же розвитку характеризується здатністю регіональної системи майже не відхилятися від обраного шляху розвитку під дією тимчасових незначних впливів.

Функціонування економіки регіону не може бути ефективним без проведення глибоко продуманої, стабільної і передбачуваної регіональної політики, направленої на розвиток продуктивних сил території, використання її ресурсного потенціалу.

В концептуальному плані вирішення проблем, пов'язаних з розвитком регіону і забезпеченням підняття параметрів його функціонування до міжнародного рівня, потребує звернути увагу насамперед на людину, її добробут і соціальний захист. Саме тому головною метою регіональної

політики стає підвищення життєвого рівня населення, покращення екологічної ситуації, розбудова економічної платформи, що є передумовою сталого розвитку регіону.

Основні завдання економіки регіону нового типу мають охоплювати:

- забезпечення нормального функціонування всіх сфер життєдіяльності людини, піднесення добробуту населення і сталого розвитку регіону;
- створення техніко-технологічної бази ефективного розвитку профільних галузей: сільського господарства, харчової і легкої промисловості, лісового господарства, машинобудування, видобутку та переробки корисних копалин;
- стимулювання процесу інтенсифікації та поглиблення спеціалізації, переспеціалізація неефективних видів сільськогосподарського виробництва, підвищення його економічної ефективності, зміцнення матеріально-технічної бази переробних галузей;
- структурна перебудова промисловості регіону, розміщення наукомістких виробництв, а також виробництв складної електропобутової техніки та інших товарів народного споживання;
- орієнтація на безвідходні, ресурсозберігаючі та екологічно чисті технології;
- ліквідація наслідків радіаційного забруднення, поліпшення екологічної ситуації в регіоні;
- розвиток ефективного внутрішнього ринку;
- активізація розвитку соціальної, виробничої, ринкової інфраструктури.

У розробці головних напрямів розвитку велике значення має встановлення пріоритетів, що передбачає виділення системоутворюючих факторів соціо-еколого-економічного розвитку регіону.

Особливо важливим є правильне визначення пріоритетів регіональної економічної політики з урахуванням специфіки розвитку як економіки країни в цілому, так і її територій зокрема. Виходячи з поточної ситуації, основним пріоритетом має бути не фінансова стабілізація на основі монетаристських методів, а створення сприятливого інвестиційного клімату, умов для поживлення трудової, ділової та підприємницької активності, стимулювання виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, зростання продуктивності праці на основі досягнень науково-технічного прогресу і нових стимулів до праці, пов'язаних з активізацією підприємництва, реформою заробітної плати та системи розподілу доходів у суспільстві. До речі, проблеми підвищення добробуту населення може розв'язати не стільки політика перерозподілу доходів, скільки політика підтримання економічного зростання.

Зрозуміло, що вибір державної політики у відношенні подальшого розвитку країни в першу чергу залежить від економічних змін, які ми маємо на сучасному етапі. Зокрема, як показують дані Світового банку, маючи майже однакові показники валового національного доходу на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) на початку 90-х років XX ст. з іншими країнами пострадянського простору, на сьогодні Україна демонструє найнижче значення рівня добробуту (рис. 1) [1]. Якщо ж порівнювати з країнами світу, то наша держава в 2013 р. зайняла 136 місце з 214 країн у рейтингу Світового банку найбагатших країн за рівнем валового доходу на душу населення (Росія займала 72, а Казахстан – 89 місце) [1].

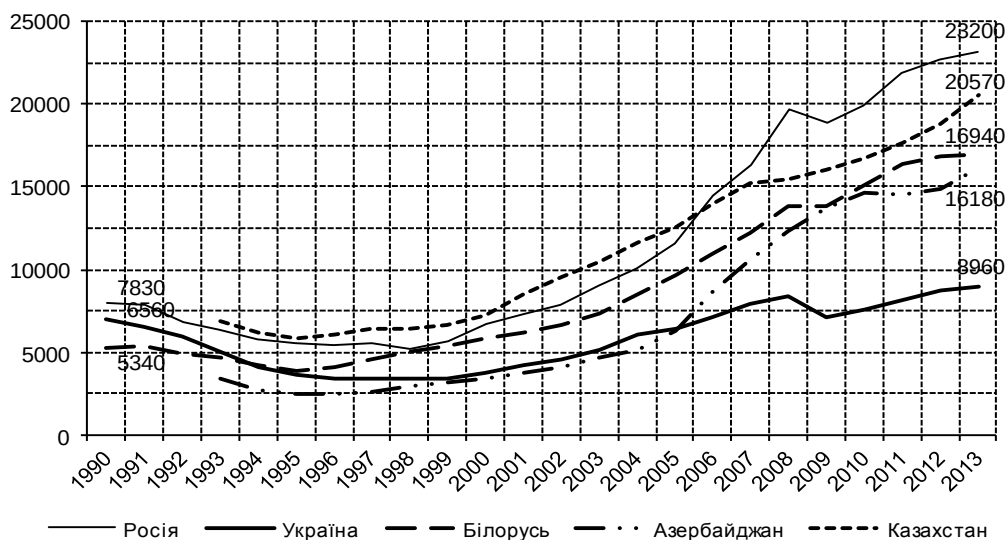

Рисунок 1 – ВНД на душу населення за ПКС, дол. США

Така тенденція сформувалася на фоні наднизьких темпів зростання продуктивності наявних факторів виробництва, в той час, як більш успішні сусіди використовували свої ресурси ефективніше [2]. Це і стало однією з об'єктивних передумов сучасного економічного стану нашої країни.

З огляду на тенденції та сучасне становище можна стверджувати, що негативний вплив на економіку і далі матимуть зростання безробіття, інфляція, скорочення промислового виробництва, падіння валютного курсу тощо.

Слід зазначити, що на фоні загальнодержавних змін аналогічні тенденції спостерігаються і в економіці регіонів, зокрема, Чернігівського. За останні п'ять років обсяги промислового виробництва знизилися майже на 15%, натомість випуск сільськогосподарської продукції за цей же період зріс майже на 25% (а чисельність зайнятих – майже на 10%). У той же час середньомісячна номінальна заробітна плата працівників сільського господарства зросла приблизно на 70% [3]. Очевидні тенденції випереджаючого зростання заробітної плати порівняно зі збільшенням продуктивності праці свідчать про поступове “проїдання” економічного потенціалу території. І це з урахуванням того факту, що за розміром заробітної плати (за ПКС), що складає 46% від середньосвітового рівня, Україна займає одне з останніх місць в Європі, а рівень зарплати у Чернігівській області – майже на чверть нижчий загальноукраїнського [1; 4].

Вивчення сучасного стану макросередовища регіону, визначення пріоритетів та принципів його економічного розвитку, а також оцінка економічного потенціалу дає можливість визначити основні напрями сталого розвитку регіону. Для досягнення цієї мети необхідно охопити цілу низку факторів, від яких залежить нарощування потенційних можливостей економіки регіону, відкинути другорядні та виділити першочергові (рис. 2).

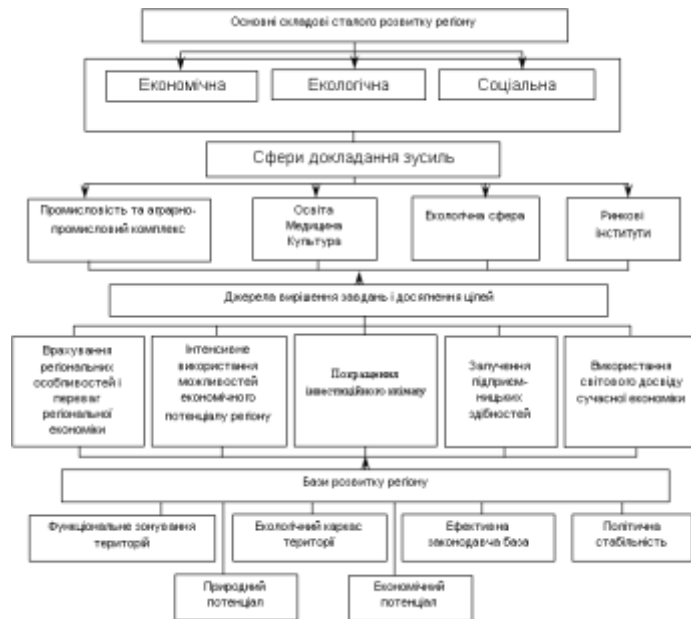

Рисунок 2 – Модель сталого розвитку регіону

Підсумовуючи, можемо окреслити загальні напрями сталого розвитку регіону:

- розробка взаємодоповнюючих макроекономічних стратегій, реалізація яких забезпечить стабільне зростання і сталий розвиток регіону;
- залучення інвестицій в проекти розвитку економічної і соціальної інфраструктури;
- сприяння технологічним нововведенням, реалізація промислової політики, що стимулюватимуть прискорений розвиток регіону в цілому;
- нарощування в усіх районах області потенціалу, який дозволяє їм вибирати конкретні підходящі для них технології;
- надання технічної допомоги і розширення процесу передачі технологій відсталим районам з метою досягнення економічних, екологічних і соціальних цілей розвитку регіону;
- сприяння адаптації до ринкових реформ і скороченню безробіття;

– сприяння взаємопідкріплюючим перетворенням у сільськогосподарському і несільськогосподарському виробництві в сільській місцевості з метою розширення і диверсифікації екологічно обґрунтованої, стійкої економічної діяльності і продуктивної зайнятості в сільському секторі;

– партнерство між органами управління і членами громадських організацій з метою створення робочих місць і вирішення соціальних проблем;

– проведення продуманої політики мобілізації заощаджень і стимулювання інвестицій в районах, що відчувають гостру нестачу капіталу;

– ефективне використання і нарощування потенціалів районів через зберігання і раціональне використання природних ресурсів, заохочення альтернативних методів забезпечення засобів до існування в умовах вразливих екосистем, відновлення і регенерація вразливих земельних угідь і природних ресурсів, а також тих, що знаходяться у критичному стані;

– надання місцевим районним органам влади можливостей для більш широкої участі у розробці та реалізації місцевих проектів, особливо в галузях освіти, охорони здоров'я, раціонального використання ресурсів і соціального захисту;

– заохочення використання відновлюваних джерел енергії на основі місцевих виробництв, зокрема в сільських районах.

Реалізація пріоритетних напрямів розвитку економіки регіону потребує вирівнювання економічних потенціалів районів області, структурної перебудови економіки регіону, розробки і реалізації стратегічних програм по різних напрямках розвитку з урахуванням факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.

Джерелами вирішення задач і досягнення цілей мають бути: врахування регіональних особливостей і переваг економіки; інтенсивне використання можливостей економічного потенціалу території; інвестиції; залучення підприємницьких здібностей, наукового потенціалу, активності людей; використання світового досвіду сучасного менеджменту; ефективне управління в державі та в регіоні.

Список використаних джерел

1. The World Bank [Електронний ресурс] // The World Bank. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org>.
2. Ukraine: Opportunities and Challenges for Private Sector Development. – Washington: The World Bank, 2013. – 105 p.
3. Статистичний щорічник Чернігівщини за 2013 рік. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2014. – 452 с.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Острянюк Т.С., канд. пед. н.

Чернігівського національного технологічного університету, Чернігів, Україна

ПРОФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У своїй роботі соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу (далі – ЗНЗ) взаємодіє з педагогічним колективом. Проте діяльність соціального педагога в ЗНЗ передбачає взаємодію не лише з учителями, але і з членами інших соціальних груп, які складають його рольове мікросередовище. У нормативних документах МОН України (Наказ «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України № 864 від 28.12.06; Лист МОН України № 1/9-448 від 27 липня 2007 р.) зроблено наголос на тому, що соціальний педагог повинен уміти організовувати взаємодію педагогічного колективу, батьків, громадських об'єднань та організацій, служб у справах неповнолітніх, соціального захисту, профспілок, правоохоронних органів, медичних установ щодо виховання, оздоровлення, здійснення соціального патронажу, профілактичної роботи і соціальної реабілітації дітей та підлітків [7, с. 89; 1, с. 66].

Об'єктом професійної активності соціального педагога стає сфера взаємовідносин і взаємодії [157, с. 60]. З позиції соціальної педагогіки процес надання допомоги і підтримки індивіду чи груп передбачає узгоджені дії спеціалістів різних сфер професійної діяльності. В. Бочарова зазначила необхідність встановлення залежності організації і вжитих заходів від соціальних умов, цілей і завдань формування особистості як суб'єкта суспільних відносин [2, с. 36]. Такий підхід дозволяє виокремити у соціальній педагогіці категорію організація – єдність взаємопов'язаних і узгоджено функціонуючих елементів. Організація, яка об'єднує людей для досягнення спільної мети, стає системою. Соціальний

педагог, діючи самостійно, знижує ефект соціально-педагогічного впливу, допомоги і підтримки учню, сім'ї. Ефективність соціально-педагогічної діяльності зумовлена функціонально диференційованими структурами – соціальні служби, медичні, дозвіллієві тощо. За умови правильної організації, координації і інтеграції спільної діяльності можливе покращання організаційного ефекту. Тому для коректного визначення і розуміння організаційно-педагогічної діяльності шкільного соціального педагога її слід розглядати як складову педагогічної (професійної) взаємодії.

У педагогічній літературі приділяється значна увага вивченню професійної взаємодії соціального педагога. Необхідність інтеграції виховних соціальних впливів суспільства, у тому числі ЗНЗ і соціального педагога зокрема, обґрунтувала Н. Чернуха. Взаємодія фахівця з адміністрацією закладу та педагогічним колективом розкривається у працях К. Моїсеєнко, з батьками учнів – у роботах Л. Алексєєвої, О. Безпалько, І. Козубовської, А. Конончук, Т. Кравченко, Н. Краснової, Ф. Мустаєвої, Т. Рєпної, Н. Сейко, І. Трубавіної, Л. Харченко, С. Харченко; також шляхи розвитку взаємодії сім'ї та школи відображено у дослідженнях В. Бочарової, Б. Вульфової, Л. Назаренко. Приділяється увага проблемі взаємодії соціального педагога з позашкільними організаціями. Так, співпраця соціального педагога з громадськими організаціями висвітлюється у працях Ю. Возної, М. Шакурової, та ін.

Взаємодія, як філософська категорія, відображає процеси взаємовпливу об'єктів, їхню обумовленість і породження одним об'єктом іншого [8, с. 82]. Проблему взаємодії аналізували у своїх працях А. Аверьянов, В. Афанасьєв, Л. Буєва, В. Цикін та ін. Здійснений ними аналіз допоміг визначити основні риси взаємодії – процесу одночасного впливу двох і більше систем одна на одну як спільної форми зміни їхнього стану. Вивчення різних підходів до визначення поняття «взаємодія» в психолого-педагогічній літературі (Л. Виготський, І. Зимня, В. Зінченко, Б. Ліхачов, О. Петровський, В. Шадриков) дало можливість розглядати взаємодію як ефект впливу одного фактора на інший, як взаємний зв'язок двох або більше явищ, їхню взаємозалежність та взаємну підтримку [83].

Взаємодія – це процес, який обмежений певними рамками і має такі характеристики: початок, етапи, форми; дві та більше сторін взаємодії, зміст взаємодії, який визначається її метою та завданнями. Етапи відрізняються мірою активності суб'єктів взаємодії: провідною є та сторона, яка є більш активною. Співвідношення активності змінюється в ході розвитку взаємодії. Педагогічне осмислення категорія «взаємодія» отримала у працях Ю. Бабанського, В. Загвязинського, Л. Новикової, В. Новикова. Взаємодія соціальних інститутів досліджувалась В. Беловою, В. Бочаровою, Б. Вульфовим, В. Семеновим та ін. На жаль, у науково-педагогічній літературі взаємодія соціального педагога з різними учасниками освітнього процесу в ЗНЗ детально не розкрита й не проаналізована. Про це побічно згадували Р. Овчарова та К. Моїсеєнко. Вивчення практичної діяльності шкільного соціального педагога, й організаційно-педагогічної діяльності зокрема, підтверджує думку про те, що труднощі у роботі соціального педагога пов'язані саме з цією проблемою.

Взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що в свою чергу спричиняє їхню взаємообумовленість та взаємозв'язок [9, с. 51]. Саме з таких позицій М. Лукьянова дослідила проблему взаємодії шкільного психолога з учителями [5, с. 24]. З позицій партнерства представлена взаємодія класних керівників з дитячими громадськими організаціями Л. Харченко. Яскраво простежується дворівнева структура взаємодії: перший рівень – суб'єктний, другий рівень – процесуальний. На суб'єктному рівні виокремлюється суб'єкт організаційно-педагогічної діяльності – соціальний педагог, а на процесуальному рівні – взаємодія соціального педагога з адміністрацією, учителями, батьками учнів, які виступають суб'єктами соціально-педагогічної діяльності. Соціальний педагог та педагогічний колектив, батьки учнів, працівники правоохоронних органів виступають основними елементами взаємодії, у якій провідна роль належить соціальному педагогу. Відтак, взаємодія розглядається в залежності від рівня і етапів її розвитку у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це такий контакт суб'єктів, у результаті якого відбуваються зміни у поведінці, діяльності, відносинах. У вузькому розумінні – це система взаємообумовлених дій пов'язаних причинною залежністю, при якій дія кожного суб'єкта виступає одночасно і стимулом і реакцією на поведінку інших. Взаємодія соціального педагога з педагогічним колективом, батьками учнів спрямована на розвиток у них соціально-педагогічної компетентності.

Діяльність соціального педагога передбачає взаємодію як зі спеціалістами різних соціальних служб, так і з членами педагогічного колективу у процесі спільної діяльності. На думку О. Шорохової, основу спільної діяльності складають два явища – взаємодія і взаємовідносини, які вирізняються високою динамічністю, процесуальністю. Взаємодія, що виявляється у співпраці з різними соціальними інститутами, здійснюється у руслі соціально-педагогічної допомоги, підтримки, турботи. Залучаючи спеціаліста до здійснення соціально-педагогічної діяльності, соціальний педагог проектує спільне «вторгнення» / проникнення у життєвий простір дитини, сприяє реалізації соціально-педагогічних методів у роботі задіяних суб'єктів з дитиною, сім'єю, і прогнозує результат цієї взаємодії.

У соціальній психології поширеним є погляд на взаємодію як на процес спілкування. Водночас, організаційна психологія розглядає феномен взаємодії з позиції управління, а не співпраці. Г. Андреева, виходячи з того, що спілкування в широкому розумінні слова включає в себе комунікацію у вузькому значенні (як обмін інформацією) розглядає взаємодію як іншу – порівняно з комунікативною – сторону спілкування. Відповідаючи на запитання про те, яка ж така «інша» сторона спілкування розкривається поняттям «взаємодія», вона підкреслює, що ця сторона фіксує не тільки обмін інформацією, але й організацію спільних дій, що дозволяє індивідам реалізувати загальну для них діяльність. Такий спосіб розв'язання проблеми виключає відрив взаємодії від комунікації, а також виключає їх ототожнення: комунікація організується в ході спільної діяльності з приводу неї, і саме в цьому процесі людям необхідно обмінюватись і інформацією, і самою діяльністю, тобто розробляти форми і норми спільних дій. Більшість вітчизняних авторів розглядають взаємодію (інтерацію) в соціально-психологічному плані як аспект спілкування, що виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети (М. Корнев, А. Коваленко [4, с. 94–106]). У процесі діяльності люди обмінюються не лише інформацією, а й різними діями. Ці дії забезпечують планування спільної діяльності, її координацію і розподіл функцій. За їх допомогою здійснюється взаємне стимулювання, взаємний контроль та взаємодопомога у процесі розв'язання спільного завдання. Це передбачає, що кожен з учасників-партнерів у взаємодії зробить свій внесок у її розвиток, що забезпечує більшу операційну ефективність та результативність діяльності в цілому, порівняно з індивідуальним виконанням завдання.

В педагогіці взаємодія розглядається у площинах «учитель – учень», «особистість – колектив», «учень – учень», «учитель – батьки». Зокрема, взаємодію «учитель – учитель» розглядають з позиції морально-психологічного клімату, який формується як під час формального так і неформального спілкування. Взаємодії спеціалістів на професійному рівні приділяється недостатньо уваги. В ході дослідження ми застосовували такий підхід до взаємодії, який орієнтований на теоретичні і методичні аспекти діяльності соціального педагога з найближчим дорослим оточенням учнів у навчальному закладі для включення останніх у процес соціального виховання.

Необхідність взаємодії соціального педагога з педагогічним колективом обґрунтовується низкою причин. Передусім, соціальний педагог, поле діяльності якого багатofункціональне та багатосуб'єктне, виконує свої функціональні обов'язки виключно у взаємодії з іншими учасниками соціально-педагогічної діяльності. Багатоаспектність професійних завдань вимагає комплексного підходу, оскільки розрізнені зусилля не дадуть позитивного результату. Навчання, виховання, розвиток, супровід дітей, корекцію їхніх особистісних якостей, формування їхньої адекватної самооцінки здійснюють не лише соціальні педагоги, але й психологи, учителі-предметники, батьки.

Педагогічний колектив ЗНЗ, на думку А. Гайфуліної, маючи великі педагогічні можливості, не є ні єдиними, ні достатнім джерелом виховних впливів на учнів. Тому такою важливою є координація різних впливів [3, с. 84]. Система взаємовідносин колективу, а також зміни у ній, впливає на формування особистості дитини. Учительський колектив визначає і задає стиль шкільного життя. Відносини в учнівському колективі відповідають рівню складених відносин між суб'єктами навчально-виховного процесу. Зміни у системі шкільних відносин багато в чому залежать від активності кожного педагога, його особистісного розвитку. Стиль спілкування учителів, їхня поведінка впливають на емоційний стан учнів та їхню успішність. Соціальний педагог у виконанні своїх функцій вправі розраховувати на допомогу класних керівників, психолога, педагога-організатора. Завдання соціального педагога і полягає в тому, щоб організувати взаємодію з іншими

суб'єктами навчально-виховного процесу, створити алгоритм їхніх спільних дій. Головними особливостями взаємодії є цілеспрямованість, суб'єктивність, вірогідність, відкритість, сталість та організованість. Цілеспрямованість взаємодії полягає в підпорядкованості розв'язанню конкретних виховних завдань, досягненні високого рівня в управлінні цим процесом. Суб'єктивність відображає суб'єктивно-об'єктивний характер взаємозв'язків. Вірогідність означає налагодженість взаємодії між суб'єктами як в навчально-виховному закладі, так і поза його межами. Відкритість – це передусім внутрішня готовність особистості до взаємодії. Сталість розкриває стабільність чи нестабільність виявлення взаємодії. Організованість полягає у свідомому налагодженні взаємодії зі створенням для цього в разі потреби тимчасових чи постійних структур (спеціальних рад, творчих груп, координаційних центрів).

Отже, основними зонами професійної взаємодії соціального педагога можна визначити: колегіальну взаємодію (соціальні педагоги шкіл), педагогічну взаємодію з педагогічним колективом навчального закладу як співпрацю; взаємодію з адміністративним складом освітньої галузі (методисти, інструктори та ін.); взаємодію з спеціалістами суміжних професій (соціальними працівниками, реабілітологами, психологами); взаємодію з спеціалістами державних та недержавних організацій, фізичними особами. Таким чином, комплексна системна взаємодія соціального педагога, педагогічного колективу, а також фахівців інших галузей, яка спрямована на досягнення соціально-педагогічних цілей, лежить в основі усієї діяльності фахівця.

Список використаних джерел

1. Белова О. Нормативна документація соціального педагога / О. Белова, Л. Письмак. – К. : Шк. світ, 2008. – 120 с.
2. Бочарова В.Г. Профессиональная социальная работа : личностно-ориентированный подход : [Монография] / В. Бочарова. – М. : АСОПР РФ, 1999. – 184 с.
3. Гайфуллина А.Д. О некоторых особенностях взаимодействия и функционирования психологических, медицинских и социально-педагогических служб на селе / А.Д. Гайфуллина // Социальный педагог : проблемы подготовки и профессионального становления / Под ред. М.Н. Акимовой. – Самара : Издательство СИПКРО, 2001. – С. 83–106.
4. Корнев М.Н. Социальная психология / М.Н. Корнев, А.Б. Коваленко. – К., Либідь, 1995. – 304 с.
5. Лукьянова М.И. Взаимодействие школьного психолога с учителями – основа развития их компетентности / М.И. Лукьянова // Психологическая наука и образование. – 1999. – № 3–4. – С. 23–29.
6. Методи та технології роботи соціального педагога : Навчальний посібник / укладачі : С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 496 с.
7. Моїсєнко К. Професійна діяльність соціального педагога : метод. посіб. / К. Моїсєнко. – К. : Шкільний світ, 2009. – 120 с.
8. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
9. Психология : словарь / [ред. А. Петровского, М. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

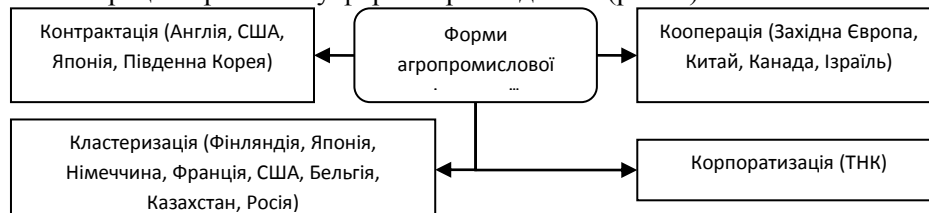
Плотнікова М. Ф., к. е. н.,

доцент кафедри менеджменту інвестиційної діяльності

Житомирський національний агроекологічний університет, Житомир, Україна

АСИМЕТРІЇ ТА ДИСПРОПОРЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Концентрація та спеціалізація сільськогосподарського виробництва зумовили появу асиметрій та диспропорцій розвитку сільських територій. Розвиток інтеграційних процесів в агропромисловому секторі економіки зумовив появу наступних механізмів агропромислової багатуукладної інтеграції переважно у формі агрохолдингів (рис. 1).

Джерело: сформовано на основі [1].

Привабливість аграрного сектору України для інвесторів сприяла зростанню обсягу продажів та прибутковості ряду сегментів продовольчого ринку (табл. 1). Водночас наслідком переважання великотоварного виробництва є значна частка реалізованої агрохолдингами сільськогосподарської продукції, монополізація регіональних ринків, загострення соціальних проблем, зниження податкових зборів у місцеві бюджети та недостатній рівень участі у розвитку сільських територій,

зростання безробіття, посилення галузевих дисбалансів, нераціональне використання природних ресурсів, недостатній рівень суспільного контролю за їх діяльністю.

Таблиця 1

Ефективність функціонування сільського господарства України

Показник	Рік					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість суб'єктів господарювання, тис. од	58,39	59,06	57,15	56,49	56,09	55,87
Індекс обсягу виробництва, % до попереднього року	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5
у рослинництві	90,9	128,6	95,3	95,9	130,4	91,9
у тваринництві	98,0	98,7	104,2	103,4	101,3	103,9
Інвестиції в основний капітал, % до попереднього року	118,4	142,3	49,8	116,5	132,0	112,8
Середньорічна чисельність працівників, млн. осіб	1,24	1,18	1,17	1,39	1,60	1,62
Індекс продуктивності праці в сільськогосподарських підприємства, % до попереднього року	105,6	143,8	103,1	101,0	124,5	96,6
у рослинництві	96,8	150,2	97,4	96,3	128,1	90,9
у тваринництві	129,8	122,1	122,9	114,5	114,1	115,4
Середньомісячна заробітна плата, грн	876	1147	1282	1540	1960	2104
Співвідношення середньомісячної заробітної плати й прожиткового мінімуму, %	154,2	171,4	172,7	167,0	195,2	185,5
Чистий прибуток, млрд. грн	6,85	5,79	7,58	17,17	25,34	27,00
Підприємства, які отримали прибуток, % від загальної кількості	72,0	71,4	69,5	69,2	82,9	78,1
Підприємства, які мали збиток, % від загальної кількості	28,0	28,6	30,5	30,8	17,1	21,9
Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %	15,6	13,4	13,8	21,1	27,0	20,5
у рослинництві	32,7	19,6	16,9	26,7	32,3	22,3
у тваринництві	-13,4	+0,1	+5,5	+7,8	+13,9	+14,3

Джерело: сформовано на основі [2].

Потреба вирішення вказаних проблем спонукає сільських мешканців до пошуку реалізації власного потенціалу, що стало причиною трудової міграції молоді у міста та за межі країни, старіння сільського населення, а також зменшення кількості сільських населених пунктів (табл. 2).

Таблиця 2

Чисельність населення та населених пунктів у сільській поселенській мережі України
(на 1 січня відповідного року)

Показник	Рік				
	1991	1996	2001	2006	2012
Чисельність сільського населення, тис. осіб	16859	16529	15972	15052	14253
Кількість сільських населених пунктів, од	28845	28838	28651	28562	28441

Джерело: сформовано на основі [2].

Напрямом виходу з наявної ситуації є прагнення до максимізації ефекту несвідомого інстинктивного розвитку, яке виражається через актуалізацію значущості ролі та значення Людини, Родини та Роду як державоутворюючої системи суспільства. Як наслідок реалізації особистісного та творчого потенціалу розкриваються максимальні можливості діяльності. Держава, що підтримує такий розвиток стає процвітаючою, зміцнює свою продовольчу та економічну безпеку. Внаслідок набуття людиною та громадянином своєї маленької батьківщини, формування засад епохи просвітництва, культури, самореалізації створюються підстави для економічного, екологічного та соціально-демографічного відродження особистості як основного критерію ефективної державної політики. Серед критеріїв ефективності суспільно-господарських процесів варто виділити наявність чистих повітря та водного простору, а також наявність біологічного різноманіття та висока родючість ґрунту, що залишаються майбутнім поколінням як запорука їх життєдіяльності. Гармонійне ставлення до природи поряд зі збереженням національної історико-культурної спадщини дозволять сформувати механізм відродження нації. Механізмом соціально-економічного розвитку, що забезпечить стабільність є підтримка місцевого виробництва, зеленого (в тому числі аграрного та культурного) туризму, забезпечення наявності велосипедних доріжок, мінімізація рекламних вивісок, шумового забруднення, захист навколишнього середовища, протидія клонуванню знеособлених адміністративних центрів та світовій глобалізації. Розвиток сільських територій в світі тривалий час головним чином орієнтований на виробництво сільськогосподарської продукції, інтенсивне використання земельних угідь, внесення пестицидів і гербіцидів. Найбільш поширені підходи до трактування поняття «сільський розвиток» відображені в таблиці 3.

Таблиця 3

Підходи до визначення поняття «сільський розвиток»

Підхід	Сутність підходу	Представники
Галузевий / функціональний	Збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, протиставлення села і міста, сільського господарства і промисловості	І. Балаїчук, В. Гесьць, О. Бугуцький, Л. Молдаван, В. Горьовий
Інноваційно-інвестиційний	Ставка робиться на управління інноваційно-інвестиційними процесами як визначального інструменту сільського розвитку	В. Покотилова,
Інституційно-державотворчий	Головна роль відводиться розвитку механізмів державного регулювання інституційного середовища в аграрному секторі	Б. Супіханов, І. Духневич О. Шевченко, Д. Міщенко, О. Вінська О. Павлов, П. Гайдуцький, М. Орлатий, Ю. Губені, О. Бородіна, П. Саблук, В. Юришин,
Територіальний	Реалізація та потенціалу території (природного, матеріального, людського)	І. Берг, І. Прокопа, Г. Черевко, Л. Шепетько
Поліфункціональний / мультифункціональний, багатфункціональний	Функціонування на території об'єктів різних галузей (сільськогосподарських, промислових, переробних, сфери обслуговування, послуг, рекреації, охорони здоров'я, культури та відпочинку тощо)	Б. Моллісон, З. Хольцер, М. Фукока
Пермакультурний / біологічний	Повернення до традиційної системи господарювання та життєдіяльності на Землі	В. Мерге, В. Медіков, М. Павлов, В. Россоха, М. Кропивко, М. Плотнікова
Родове поселення	Гармонічне проживання Роду в єдності з Природою як того прагнув Бог	

Слід зазначити, що попереднє домінування того або іншого підходу у господарській діяльності підприємств і організацій світу стало основою аграрної політики ряду країн. Наявність диспропорцій і асиметрій у розвитку сільських територій як наслідку відсутності системного підходу в управлінні в державі зумовили деградацію земель, проблеми демографічного та економічного характеру, а також культурно-історичні передумови для занепаду села. Потреба пошуку та обґрунтування напрямів і механізмів відродження сільських територій на основі їх відновлення та гармонійного сталого розвитку, самозабезпеченості виробничої, суспільно-економічної та екологічної діяльності є наразі актуальною в межах глобальної системи розвитку людства. В Україні тривалий час переважав галузевий підхід у державному управлінні суспільним сектором економіки, в тому числі сільськими територіями, що знайшло своє відображення в таких нормативних документах, як «Генеральна схема планування території України», Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 р та інших. Початкова орієнтація в Україні переважно на орендаря, а не власника зумовили появу ряду соціально-економічних процесів, вирішальним серед яких став розвиток ерозійних процесів, виведення з обороту значної частки сільськогосподарських угідь (протягом 1990-2013 рр. їх площа скоротилася на 504 тис. га), значного скорочення чисельності сільського населення. Внаслідок вказаних явищ кількість населених пунктів на сільських територіях з 1990 р. скоротилась на 600 одиниць, близько 600 сіл є такими, чисельність жителів в яких не перевищує 10 чоловік. В той же час намітилась протилежна тенденція, коли молоді люди, переважно з вищою освітою, виїжджають з великих міст жити в сільську місцевість з метою самозабезпечення чистими продуктами харчування, оздоровлення, пошуку себе, розкриття творчого потенціалу тощо. Тому наразі пріоритетними напрямками сільського розвитку є поліпшення демографічної ситуації (підвищення рівнів народжуваності, зниження рівня смертності, як у цілому, так і в розрізі окремих груп населення), активізація економічного життя домашніх господарств (підвищення рівня зайнятості, середньомісячних доходів і самооцінки, зниження рівня безробіття, числа сімей з низьким рівнем продовольчої безпеки) через гармонізацію відносин Людини та Природи.

Виходячи з критеріїв ефективної господарської діяльності Людини, життєдіяльність забезпечує збереження і примноження доступних відновлюваних ресурсів, а також потенціал виробленої біомаси в енергетичному еквіваленті (результат/витрати) в перерахунку на одиницю задіяної земельної площі. В якості критерію ефективності людського розвитку (розвитку суспільства), в тому числі на сільських територіях, пропонуємо прийняти рівень здоров'я Людини, поліпшення соціально-демографічної ситуації в країні і світі, збільшення кількості чистої води і повітря, що циркулюють у біосфері планети. Приклади наслідків позитивної взаємодії Людини і Природи в межах існуючих Родових поселень довели екологічну, соціальну і економічну їх доцільність, а також ефективність функціонування такого роду соціально-економічних систем. Результатом такої взаємодії стає 1) освоєння непопулярних або виснажених земель з відновленням на них родючого шару ґрунту і перетворення Землі в квітучі сади. Такі території, під Родовими садибами, вже в

Україні. Вони облаштовуються людьми, що створюють власні Родові помістя й передумови для: 1) реалізації потенціалу й охорони навколишнього середовища; 2) відновлення природного балансу і біогеоценозу, які скорочується під впливом інтенсивного моноземлеробства, особливо у випадку застосування пестицидів, гербіцидів та ГМО; 3) забезпечення зростання показників виробництва сільськогосподарської, садової, лісової та рибної продукції, зменшення ймовірності голоду або нестачі продовольчих запасів, у т. ч. і для всіх соціально незахищених верств населення; 4) підвищення рівня зайнятості населення, зменшення безробіття за рахунок праці на власній землі; 5) полегшення фінансового тягаря для державного і місцевих бюджетів, пов'язаного з виплатами по безробіттю, пенсійним та інших видів соціального забезпечення; 6) зниження витрат на обслуговування застарілого житлового сектора, в силу залучення приватних інвестицій у житлове будівництво (додатковим плюсом стає поступове звільнення житла в містах, що автоматично сприяє вирішенню проблеми нестачі житла), забезпечення необхідною інфраструктурою; 7) декриміналізації суспільства за рахунок наявності у приватній власності у громадян неподільної ділянки землі в 1 гектар, до якої у сім'ї буде сформовано ставлення як до малої Батьківщини, бажання облаштувати її, дбати про неї; відбувається перенаправлення руйнівної енергії в енергію життя, творчості; 8) зниження політичної напруженості в суспільстві за рахунок більшого задоволення життям і залучення громадян до облаштування власного Родового помістя, що є творчим і продуктивним процесом; 9) відродження і розквіту народних промислів і художньої творчості, зростання популярності творчих виконавчих колективів; розвитку домашніх міні-підприємств з виробництва меблів, одягу, взуття, продуктів харчування / заготовок, предметів побуту, засобів гігієни, косметики тощо та забезпечення всієї країни товарами не тільки високої якості, але і високої культурної етнічної цінності внаслідок відродження традиційних ремесел та експорту їх продукції; 10) зростання загальної уваги до культури України з боку сусідніх і далеких держав; підвищення популярності еко-туризму, зеленого туризму, сільського туризму; 11) збереження і збільшення природних ресурсів країни – водних, земельних, лісових, біологічних; відновлення чистоти ґрунту, повітря і води; 12) зростання показників якості селекційної роботи по відборі, збереженню і відтворенню цінних порід тварин, відродження традиційних рослин, у тому числі їх зникаючих видів; 13) поліпшення ситуації з розподілом і переробкою сміття; зняття навантаження з централізованої системи інфраструктурного забезпечення, в тому числі очисних систем; 14) відродження культури родинного та дитячого дозвілля; підвищення якості освіти, відпочинку, зміцнення здоров'я, загартовування й більшої фізичної активності; 15) зниження рівня споживання тютюну, алкоголю, наркотичних препаратів у зв'язку із заміщенням тяги до перерахованих залежностей за рахунок задоволення фізичних, поживних і психологічних потреб людини в екологічній продукції, творчої активності, залучення до облаштування сімейного простору любові; 16) більш рівномірного розподілу чисельності населення між містом і сільською місцевістю; 17) підвищення рівня і якості усвідомленого материнства і батьківства; зменшення кількості розлучень (за рахунок поліпшення психологічного клімату в сім'ях, що живуть у сприятливих для себе умовах); збільшення народжуваності, зниження смертності, зменшення кількості покинутих дітей і збільшення кількості усиновлень; рішення проблеми всезростаючої самотності і незатребуваності людей пенсійного віку як наслідок зниження витрат бюджетів всіх рівнів і соціальної напруженості в суспільстві; 18) підвищення загальної креативності суспільства (кожне родове помістя створюється унікальним і неповторним).

Реалізація проекту «Родове помістя», а на його основі проекту Закону України «Про родові помістя і родові поселення», розробленого Всеукраїнською громадською організацією «Народний рух захисту Землі» (голова Васильєв М. Л.) спільно з Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» (Київ) передбачає законодавче закріплення за кожною бажане того української сім'єю права на отримання 1 га землі для облаштування родового помістя. Такий наділ пропонується надавати безоплатно у вічне користування без права продажу з правом передачі лише у спадок. На даний момент законопроект знаходиться на розгляді у відповідних міністерствах Кабінету Міністрів України та комітетах Верховної Ради України.

Діючи практика господарювання в Україні засвідчила, що облаштування родового помістя всім необхідним передбачає інвестування не менше 300 тис. гривень протягом 10 років. Якщо прийняти, що середня площа села 250 га, то інвестиції приватних осіб у розрахунку на один населений пункт складуть 75 млн. грн за 10 років, або 7,5 млн. грн щорічно. Екологічно чистої

продукції буде вирощено на суму не менше 2,5 млн грн щорічно. Відродження 600 населених пунктів, знятих з карти України за роки незалежності, і 600 сіл, які знаходяться на межі вимирання, забезпечать зайнятість 100 тисячам середньорічних працівників протягом 10 років, прихід приватних інвестицій в сумі 9 млрд на рік, виробництво екологічно чистої продукції на суму 3 млрд грн. Одним з переваг поселенців є висадження на своїй землі зеленої огорожі, неплодових дерев на площі не менше 0,3 га, а також створення самозабезпеченої і гармонійної екосистеми, що вимагає мінімального втручання людини для свого функціонування. У згаданих населених пунктах буде посаджено 100-150 тисяч гектарів лісових насаджень, при цьому зберігши до 1,5 млрд бюджетних асигнувань на ґрунтозахисні заходи. Ріст населених пунктів у сільській місцевості викличе зростання зайнятості в сфері обслуговування, створення обслуговуючих кооперативів, нових виробництв, у тому числі і високотехнологічних, збереження та відновлення функціонування закладів культури, дитячих садків та інших об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Cease Ronald The Institutional Structure of Production // The American Economic Review, vol. 82, n. 4, pp. 713-719.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Поленкова М.В., кандидат економічних наук,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

При дослідженні проблем сільського розвитку важливо врахувати, що у кожному регіоні є як загальні, так і специфічні проблеми, тому важливо виявити перешкоди високоефективному розвитку кожної сільської території відповідно до її типології.

До проблем економічного характеру можна віднести:

1) недостатній рівень розвитку малого та середнього бізнесу:

– основна державна підтримка тривалий час була спрямована на розвиток великих сільськогосподарських підприємств;

– ускладнений доступ до землі, відсутність належного правового оформлення земельних відносин;

– неповна оцінка потенціалів сільських територій для вірного вибору ефективних напрямів розвитку малого і середнього бізнесу;

– обмежений доступ до довгострокових та пільгових кредитних ресурсів на сільських територіях;

– обмежений доступ сільського населення до ринку збуту власної продукції та ринку матеріально-технічних ресурсів;

– нехтування роллю малих сільгосппідприємств у забезпеченні стійкості, самозайнятості та продовольчої безпеки території;

2) недосконалий механізм реалізації ринкових відносин:

– велика кількість посередників;

– слабкий розвиток регіонального маркетингу (невпізнанність регіональної продукції, проблеми з просуванням продукції на ринку, недостатній розвиток місцевих брендів);

– низький рівень залучення товаровиробників до біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією;

– примітивність інформаційного середовища;

3) низький рівень диверсифікації сільськогосподарського виробництва:

– моногалузева агроцентрична структура сільської економіки;

– нерозвиненість альтернативних видів діяльності сільських територій (сільський туризм, соціальна та виробнича інфраструктура, переробна промисловість тощо);

4) недостатній рівень розвитку кооперації та інтеграції;

5) низький рівень інноваційності сільськогосподарського виробництва;

6) застаріла інженерно-комунальна інфраструктура;

7) поляризація розвитку сільських територій:

– поглиблення міжрегіональних, внутрішньорегіональних та внутрішньогосподарських соціально-економічних диспропорцій;

– наявність відсталих та депресивних сільських територій.

Найгострішими проблемами сільського розвитку є соціально-демографічні, зокрема:

1) проблеми відтворення населення:

– складна демографічна ситуація (низькі показники фізичного відтворення, статеві-вікова диспропорція структури населення, вимирання сіл, трудова міграція);

– обмеження доступу жителів села до ресурсів життєзабезпечення та неефективне їх використання;

– руйнування трудового та генетичного потенціалу сільських територій;

2) низький рівень зайнятості і доходів сільського соціуму:

– відсутність робочих місць, зниження зайнятості при дефіциті кваліфікованої робочої сили;

– низький рівень людського і соціального капіталу [2];

– проблема підвищення кваліфікації та оволодіння новими професіями;

– бідність сільського населення, поглиблення розриву між містом і селом за рівнем доходів;

– слабка підтримка з боку держави приватних товаровиробників та інших видів малого бізнесу;

– важкі умови праці, низький рівень механізації та автоматизації виробничої сфери;

3) руйнація соціальної інфраструктури:

– недостатній благоустрій сільських поселень, відсутність базових умов соціального комфорту (питна вода, комунальні та побутові послуги, Інтернет, газифікація, дороги і тротуари);

– скорочення кількості дитячих дошкільних закладів, сільських шкіл, навчальних професійних закладів, фельдшерсько-акушерських пунктів, магазинів, закладів культури і спорту [1];

– недостатні обсяги житлового будівництва;

4) невідповідність соціального забезпечення потребам сільського населення:

– низька якість медичних, освітніх, побутових, культурних і спортивних послуг, що надаються мешканцям сільських територій;

– відсутність масштабних програм соціального розвитку, спрямованих на вирішення проблем сільського соціуму;

– недостатня підтримка непрацездатного населення (пенсіонери, інваліди);

5) ментальні проблеми:

– неготовність більшості сільського населення приймати активну участь у розвитку власних територій та нерозуміння у ньому їх особистої ролі;

– панування думки щодо безперспективності будь-яких реформ;

– відсутність у свідомості людей розуміння необхідності якісного виконання будь-яких робіт, підвищення їх ефективності, використання у життєдіяльності принципів відповідальності, сумлінності, чесності [3].

До кола екологічних перешкод, котрі гальмують процеси сільського розвитку, можна віднести:

1) деградацію земельного фонду (зниження родючості; водна, вітрова ерозія; недостатність обсягів робіт з рекультивациі земель);

2) деградація лісового фонду;

3) забруднення повітря;

4) ресурсоємну спрямованість розвитку економіки, її низький технологічний рівень;

5) проблему збору, зберігання та утилізації твердих побутових відходів, забруднення ними сільських територій;

6) недостатній рівень екологічного виховання сільського і міського населення.

До групи суспільно-культурних перешкод сільського розвитку входять:

1) занепад культурного середовища сільського соціуму:

– недостатній рівень охорони і реставрації пам'ятників архітектури;

– відсутність програмних документів, що враховують сільську специфіку і забезпечують розвиток культури сільських територій;

– втрата місцевої самобутності, культури і традицій, включаючи народну творчість;

– проблема проведення вільного часу, збереження культурно-побутових традицій селянства;

– відсутність пропаганди здорового способу життя (спортивні змагання, профілактика захворювань тощо);

2) психологічні проблеми:

– непрестижність проживання у сільській місцевості;

– відсутність мотивації до життя у сільській місцевості;

– люмпенізація та алкоголізм сільського населення.

Управлінські перешкоди проявляються у неефективній системі управління розвитком як країни загалом, так і сільських територій зокрема, високому рівні корумпованості, нецільовому використанні бюджетних і позабюджетних коштів, здійсненні незаконного тиску на суб'єкти підприємництва, надмірній комплексності та заплутаності системи контролю, що декларативно покликана забезпечити високий рівень якості продукції та життя населення, а фактично є способом отримання неофіційних доходів держслужбовцями [3].

Внаслідок того, що більшість сільських територій переживають економічну і демографічну кризу, а деструктивні зміни, які відбуваються останнім часом, мають системний характер, стабілізація сільського розвитку неможлива в короткий проміжок часу. На основі проведеного аналізу проблем доцільно виділення короткострокових і довгострокових цілей розвитку сільських територій.

До складу найбільш актуальних короткострокових цілей сільського розвитку можна віднести:

- покращення житлових умов сільського населення, забезпечення житлом молоді та фахівців пріоритетних з точки зору сільського розвитку галузей економіки;
- прискорений розвиток малого та середнього підприємництва, розвиток сфери послуг;
- стимулювання зростання зайнятості сільського населення за рахунок відродження традиційних і розвитку нових ремесел, промислів і виробництв.

Довгострокові цілі сільського розвитку можуть бути реалізовані в межах часових горизонтів, що перевищують п'ять років, та повинні орієнтуватися на розв'язання більш глобальних проблем, вирішення яких вимагає пролонгованого залучення ресурсного потенціалу як самих сільських територій, так і інших зовнішніх суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Барановський М.О. Сільські депресивні території Полісся: особливості розвитку та санації / Н.О. Алешугіна, М.О. Барановський, О.В. Барановська, О.О. Зеленська та ін.; - Ніжин: ТОВ "Видавництво" Аспект-Поліграф", 2010. – 315 с.
2. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: М.В. Зубець та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.
3. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с. (Серія "Проблеми регіонального розвитку").

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Посилення ролі фінансового управління в умовах розвитку ринкової економіки потребує розробки методики аналізу показників фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства для визначення його економічного потенціалу та оцінки перспектив розвитку. Існуюча на сьогодні методологія фінансового аналізу не дозволяє повно та об'єктивно оцінити його фінансове положення, що відповідно обмежує процес управління фінансовою діяльністю акціонерного товариства на стратегічному рівні та негативно впливає на досягнення цілей і задач системою його менеджменту.

Проведення попередніх досліджень в даному напрямку дозволили зробити певні висновки щодо практики застосування існуючих методик оцінки фінансового стану та потенціалу акціонерних товариств. Необхідність комплексної оцінки фінансово-економічного потенціалу та її важлива роль підтверджується значним науковим інтересом, який існує в цьому питанні. Як правило, існуючі методики базуються на аналізі фінансових коефіцієнтів, а також моделей прогнозування ймовірності банкрутства. Суттєвим недоліком цих методів є те, що більшість з них були розроблені і впроваджені в західній практиці фінансового управління і слабо адаптовані до умов трансформаційної економіки України. Крім того, існує цілий ряд методик, які засновані на оцінці окремих параметрів діяльності акціонерного товариства, зокрема модель стійкого економічного росту, модель стадії життєвого циклу. Застосування цих методик обмежується існуванням достатньо різних трактувань окремих фінансових показників, що пов'язано з існуючими розбіжностями в фінансовому та бухгалтерському обліку, та обумовлює необхідність їх адаптації до особливостей української фінансової звітності. Також для оцінки фінансових можливостей акціонерних товариств може використовуватися цілий набір методів експертної оцінки, застосування яких також пов'язано з певними труднощами, обумовленими різними баченнями перспектив розвитку компаній. Дані протиріччя доповнюються тим, що в більшості випадків окремі фінансові показники мають різну динаміку, обумовлену впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, дію яких не завжди навіть можливо передбачити. Тому існування різних методик, а також відсутність системного підходу при їх використанні, не дає можливості акціонерним товариствам в повній мірі здійснювати реальну оцінку фінансово-економічного потенціалу та ефективності процесу фінансового управління діяльністю.

Побудова моделі оцінки фінансово-економічного потенціалу акціонерного товариства та ефективності фінансового управління його діяльності повинна здійснюватися через постійний моніторинг ключових фінансових показників, високої інформативності, низького рівня витрат та можливості автоматизації даного процесу. Крім того, основною інформаційною базою для проведення такого аналізу повинні стати дані бухгалтерської та статистичної звітності, що полегшує сам процес, а також дозволяє стандартизувати основні його етапи.

Для створення методики оцінки ефективності процесу фінансового управління акціонерного товариства необхідно сформулювати ключові фінансові показники, дотримання яких буде свідчити про стабільне фінансове становище, і які будуть враховуватися при розробці і реалізації фінансових планів, як в короткостроковому, так і довгостроковому періоді. Зважаючи на це, Д.Леонов та Б. Стеценко [3] виділяють вісім основних показників, які на їх погляд, характеризують вплив суб'єктів корпоративного управління на результати діяльності акціонерних товариств, та пропонують їх використовувати для порівняльної оцінки розвитку вітчизняних корпорацій. На нашу думку, для застосування даної методики для оцінки ефективності дій менеджерів акціонерного товариства у сфері фінансового управління слід більш детально обґрунтувати вибір показників. Зокрема, існуючий перелік повинен бути доповнений показником чистого грошового потоку від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, що є свідченням ефективності фінансового управління окремими видами діяльності. Стосовно оцінки впливу ефективності корпоративного управління на результати діяльності акціонерного товариства є потреба використовувати показник прибутковості звичайних акцій в сукупності з іншими показниками. Застосування даної методики дозволяє здійснити експрес-аналіз рівня фінансового управління на

діяльність акціонерного товариства та загальні результати його фінансово-господарської діяльності. Запропонована система показників експрес-оцінки результатів фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства може бути використана суб'єктами фінансового управління як індикатор його оцінки та для визначення напрямів поглибленого дослідження стану акціонерного товариства та необхідності прийняття управлінських рішень на відповідному рівні.

Ефективність фінансового управління, на нашу думку, повинна вимірюватися системою базових показників чи критеріїв. Відповідний набір фінансово – економічних показників повинен свідчити про адекватність всіх напрямків фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства цілям та задачам його фінансового розвитку та нарощенню конкурентноздатності. Тому ключовим моментом в застосуванні даного підходу постає питання вибору системи показників, які будуть покладені в основу оцінки ефективності фінансового управління, та в подальшому стануть критеріями при розробці, обґрунтуванні та реалізації фінансових цілей. В основу запропонованої нами методики покладений підхід, згідно якого процес планування поділяється на три базові рівні: поточний, тактичний та стратегічний, кожному з яких відповідає певна кількість ключових фінансових показників. Дана методика базується на використанні стандартних підходів до аналізу фінансового стану та фінансово-господарської діяльності. Згідно запропонованої методики оцінки ефективності фінансового планування кожний з напрямків фінансової політики, на нашу думку, може бути виражений через декілька ключових фінансових показників, які є найбільш точними індикаторами його ефективності.

Таблиця 1

Методика оцінки ефективності фінансового управління акціонерним товариством

Рівень управління	Напрямки фінансової політики	Об'єкти фінансового управління	Критерії оцінки	
			Припустиме значення	Неприпустиме значення
Стратегічний рівень	Управління капіталом	ВК (власний капітал) К авт.(коефіцієнт автономії)	Зростання ВК, К авт.	К авт < 0,5 ВК < ПК
	Управління інвестиціями	Ос.К (розмір основного капіталу) Об.К. (розмір оборотного капіталу) П інш.д. (прибуток від іншої діяльності)	Зростання Ос.К., Об.К., П інш.д.	П інш. д. ≤ 0
	Антикризове управління	К а.л.(коефіцієнт абсолютної ліквідності) К пр.л. (коефіцієнт проміжної ліквідності) К п. (коефіцієнт покриття)	Зростання К а.л., К пр. л., К п.	К а.л. < 0,25 К пр. л. < 1,0 К п. < 2,0
	Управління виплатою дивідендів	ДВ (розмір виплачених дивідендів) АК (розмір акціонерного капіталу)	Зростання ДВ, АК	ДВ ≤ 0
Тактичний рівень	Управління грошовими потоками	ГП о.д. (грошовий потік від операційної діяльності) ГП ф.д. (грошовий потік від фінансової діяльності) ГП і.д. (грошовий потік від інвестиційної діяльності)	Зростання ГП о.д., ГП ф.д., ГП і.д.	ГП о.д. ≤ 0 ГП ф.д. ≤ 0 ГП і.д. ≤ 0
	Управління активами	Р ос.к. (рентабельність основного капіталу) Р об.к. (рентабельність оборотного капіталу) А(П) (вартість активів (пасивів) АТ)	Зростання Р ос.к., Р об.к., А	Р ос.к. ≤ 0 Р об. к. ≤ 0
	Управління фінансовими ризиками	ВОК (власний оборотний капітал)	Зростання ВОК	ВОК ≤ 0
Поточний рівень	Управління фінансування основної діяльності	Рп (рентабельність продукції) Рв (рівень витрат)	Зростання Рп Зниження Рв	Р п. ≤ 0
	Управління прибутком	По.д.(прибуток від основної діяльності) П д.оп. (прибуток до оподаткування)	Зростання П о.д., П д. оп.	П о.д. ≤ 0 П д. оп. ≤ 0

Перевагою даної методики є використання виключно фінансової звітності акціонерного товариства, що є публічною. В подальшому за умови відповідної модифікації даний підхід може бути використаний для інших організаційно - правових форм, а також підприємств інших видів та типів. Слід зазначити, що з точки зору фінансового управління, на нашу думку, всі фінансово-економічні показники мають однаковий ступінь важливості (ваговий коефіцієнт), так як ігнорування будь-якого показника може призвести до втрати фінансової стійкості акціонерного товариства, падіння його курсу акцій і т. д., що пов'язано в першу чергу з особливостями

функціонування даної форми господарювання, її публічності та значному регулюванні діяльності з боку держави. Аналізуючи запропоновану методику оцінки ефективності процесу фінансового планування, необхідно відзначити, що кожний напрям фінансової політики має свій власний набір показників або критеріїв, які найбільш повно характеризують процес його розвитку. Тому відповідність фінансово-господарських показників зазначеним критеріям дозволяє говорити про адекватність окремого напрямку фінансової політики загальним цілям розвитку акціонерного товариства, а також достатню ефективність процесу фінансового управління.

Практичні аспекти реалізації даної методики дозволяють зробити висновки про стан та ефективність фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства, ефективність процесу його фінансового управління, існуючі перспективи розвитку, а також виявити фінансові проблеми та обґрунтувати та напрямки їх вирішення. Застосування запропонованої методики для оцінки ефективності фінансового управління дозволяє більш чітко визначити існуючі пріоритети розвитку акціонерного товариства та зосередити фінансовий потенціал для реалізації найактуальніших задач на певному етапі розвитку чи стадії життєвого циклу.

Список використаних джерел

1. Артем'єва І.О. Сучасні трансформації фінансової діяльності корпорацій: західна та українська практика / І.О. Артем'єва // Актуальні проблеми економіки. – 2006. - №1(55). – С. 26-29.
2. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: Монографія. / Лахтіонова Л.А. – К.: КНЕУ, 2001. – 387 с.
3. Леонов Д. Факторний аналіз фінансового стану акціонерного товариства методом Дюпон(в контексті ефективності корпоративного управління) / Д. Леонов, Б. Стеценко // Ринок цінних паперів України. – 2006. – № 1-2. С. 47-55.
4. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія. / В.С. Пономаренко, О.М. Тидід, М.О. Кизим. – Х.: Видавничий Дім "ІНЖЕК", 2003. – 328 с.- (Укр. Мова).
5. Тарасюк Г.М. Планування комерційної діяльності: навч. посіб. / Тарасюк Г.М.- К.: Каравела, 2005.- 400 с.
6. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: навч. посібник / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.

Самохін М.К., к. пед. н.

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ТРАВМУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Україна має потужний освітній потенціал з підготовки висококваліфікованих фахівців. При цьому система запобігання травматизму на заняттях має бути на найвищому рівні та відповідати сучасним міжнародним стандартам.

Травматизм на заняттях з фізичного виховання – це явище, яке є не сумісним із оздоровчими цілями дисципліни.

За останні роки інтерес учених (філософів, культурологів, соціологів, психологів, педагогів та медиків) до проблем здоров'я людини значно зростає. Проблеми здоров'я людини висвітлені у вітчизняних і зарубіжних працях Ю.Андреєва, Б.Болотова, І.Брехмана, В.Зайцева, П.Іванова, В.Калбанова, В.Лободіна, Г.Малахова, І.Невмивакіна, Т.Тихоплава та ін.

Серед основних причин погіршення стану здоров'я підростаючих поколінь виділяють невпинне забруднення навколишнього середовища, зростання рівня травматизму у навчальних закладах, недосконалість існуючої системи охорони здоров'я, економічну та соціальну кризи тощо.

Здоров'я – це стан фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад. Міцне здоров'я – головна цінність людини. Сприяння зміцненню та збереженню здоров'я студентів під час занять фізичними вправами є найважливішим завданням фізичної культури. Дослідження причин виникнення та шляхів запобігання травм під час занять фізичною культурою та спортом є і завжди буде актуальною проблемою [6].

Запобігання травматизму під час фізичної підготовки слід розглядати як одну з головних складових навчального процесу. Як правило, травмування є результатом незадовільної підготовки, порушення техніки безпеки. Ми погоджуємось із думкою Башкірова В.Ф. [2], що більшість травм виникають унаслідок:

1) методичних причин (неправильна організація та методика проведення заняття; виконання складних та незнайомих вправ; заняття без розминки або недостатньої розминки; відсутність зосередженості та уваги у студентів тощо);

2) організаційних причин (відсутність відповідної кваліфікації у викладача; проведення заняття без викладача; порушення правил утримання місць для занять та умов безпеки; порушення правил лікарського контролю тощо).

Травма – це ураження поверхні тіла або внутрішніх органів, яке виникло під дією зовнішніх факторів, у результаті чого пошкоджений чи вражений орган втратив здатність виконувати свої функції [5].

Існує декілька класифікацій травм залежно від тяжкості, місця виникнення, ділянки впливу та суб'єкта впливу. Залежно від тяжкості, травми поділяються: на важкі, середньої важкості та легкі. Важкі – це травми, які різко погіршують стан здоров'я, наслідком їх є втрата працездатності терміном, який довший за 30 днів. Потерпілого шпиталізують і лікують стаціонарно протягом тривалого періоду. Травми середньої важкості – це травми з очевидними змінами в організмі, що призводять до непрацездатності терміном до 30 днів. Легкі травми – це травми, що не викликають значних порушень в організмі людини і втрати нею працездатності. До них зараховують забиття, розтягнення 1-го ступеня, поверхневі рани та інші, що передбачають надання потерпілому першої медичної допомоги [6].

Травматизм на заняттях з фізичного виховання – це нещасні випадки, що виникають під час заняття спортом (планових, групових чи індивідуальних; на стадіоні, в спортивній секції, на майданчику) під наглядом викладача фізичної культури або тренера. Травми на заняттях з фізичного виховання виникають значно рідше, порівняно з промисловими, побутовими, вуличними та іншими видами травм. Вони складають близько 3% від загальної кількості [3].

Залежно від суб'єкта впливу розрізняють зовнішні та внутрішні травми [6]. Чинники, які викликають зовнішні травми: помилки в організації проведення занять фізичного виховання; методика проведення занять з фізичного виховання; недоліки в матеріально-технічному забезпеченні занять; відхилення від гігієнічних норм; недотримання вимог лікарського контролю. Чинники, які викликають внутрішні травми: недостатня підготовленість до виконання фізичних навантажень; стан втоми.

Практичний досвід та дослідження інших науковців [4] свідчать про те, що використання засобів профілактики, раціональна побудова занять, правильне дозування навантаження, інструктаж з техніки безпеки дозволять звести до мінімуму випадки травм і суттєво підвищити оздоровчий ефект фізичних вправ.

З метою профілактики слід дотримуватись індивідуального підходу при виконанні кожної вправи, санітарно-гігієнічних вимог, не допускаючи перенавантаження та перенапруження.

Для профілактики травм, спричинених зовнішніми чинниками, необхідно:

- планувати заняття з фізичного виховання в тижневому навантаженні з урахуванням санітарних норм, потреб студентів, тощо;
- не допускати на заняття сторонніх осіб;
- проводити заняття на окремих майданчиках для несумісних видів спорту (наприклад, метання з легкої атлетики і спортивні ігри);
- проводити повноцінну розминку до завдань заняття;
- поступово збільшувати й ускладнювати фізичні навантаження;
- не допускати до занять студентів у хворобливому стані;
- не допускати перевтоми студентів на заняттях;
- забезпечити відповідність спортивних споруд встановленим державним стандартам і суворо дотримуватись санітарно-гігієнічних норм і правил їх утримання;
- систематично здійснювати контроль за справністю і якістю спортивного інвентарю та обладнання;
- вимагати від студентів наявності відповідного одягу і взуття;
- здійснювати попередній лікарський огляд усіх студентів та спостерігати за станом їх здоров'я у процесі проведення різноманітних вправ;
- навчити студентів виконувати правила особистої гігієни в руховому режимі дня;
- добирати інвентар, тренажери та вправи згідно з віковими та фізичними особливостями студентів;
- здійснювати диференційований підхід у процесі організації навчального процесу з фізичного виховання.

Для профілактики травм, зумовлених внутрішніми чинниками, необхідно в першу чергу сприяти забезпеченню самострахування (самоконтроль). Самострахування – здатність студентів

своєчасно приймати рішення і самостійно виходити з небезпечних положень, які можуть виникати під час виконання вправ.

Щоб уникнути травм, студент повинен зробити потрібний і своєчасний додатковий рух або цілу рухову дію. Ці рухи і вправи не складні, доступні і потрібні практично всім студентам, а особливо тим, хто займається видами спорту, пов'язаними з несподіваними або навмисними падіннями (гімнастика, акробатика, боротьба, футбол, гандбол, волейбол і ін.).

Чим вищий рівень координаційних здібностей і розвитку спритності, тим швидше студент оволодіє прийомами самострахування.

Досвід свідчить про те, що травми отримують, як правило, студенти з низьким рівнем фізичної підготовки та ті, хто погано володіє навичками самострахування.

Існують два шляхи виходу із небезпечного положення [1]:

- своєчасне припинення виконання вправи (якщо це можливо);
- видозміна вправи з метою запобігання травми або полегшення сили падіння.

Якщо студент все ж отримав травму, то необхідно надати першу медичну допомогу (тимчасова зупинка кровотечі, накладання стерильної пов'язки на рану, штучне дихання, непрямий масаж серця, введення заспокійливих ліків, накладання шини, транспортування до медичної установи тощо).

Таким чином, профілактика травмування на заняттях з фізичного виховання – це передусім усунення причин, що обумовлюють травматизм. Починаючи заняття, необхідно звернути увагу на взуття, форму, техніку безпеки виконання вправ, поведінку, потрібно подбати про раціональну розминку, завдяки якій не лише розім'яти та розігріти м'язи, а й підготувати весь організм до основної роботи. Слід також пам'ятати, що ефект від розминки зберігається недовго, тому перехід до основних навантажень не варто затягувати.

Список використаних джерел

1. Алексеева Э. Н. Самоконтроль занимающихся физическими упражнениями и спортом: методические указания / Алексеева Э. Н., Мельников В. С. – Оренбург: ГОУ ОГУ, 2003. – 37 с.
2. Башкиров В. Ф. Профилактика травм у спортсменов / Башкиров В. Ф. – М.: Физкультура и спорт, 1987. – 176 с.
3. Велитченко В. К. Физкультура без травм / Велитченко В. К. – М.: Просвещение, 1993. – 156 с.
4. Еркомашвили И. В. Педагогическая практика по физической культуре в школе: учебно-методическое пособие / Еркомашвили И. В., Жукова О. Л. – Екатеринбург, 2004. – 88 с.
5. Кузьменко В. В. Травматологическая и ортопедическая помощь / Кузьменко В. В., Журавлев С. М. – М.: Медицина, 1992. – 176 с.
6. Техника безопасности на уроках физической культуры / сост.: В. А. Муравьев, Н. А. Соколова. – М.: СпортАкадемПресс, 2001. – 115 с.

Товстоліс А.І., ст. викладач

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Світова цивілізація перебуває у стані глибокої системної кризи, що охоплює економічні, соціальні, екологічні й демографічні проблеми. Розуміння небезпечності названих проблем для життєдіяльності нинішніх поколінь та нащадків привело світове співтовариство до розуміння необхідності змінити існуючу парадигму цивілізаційного розвитку і звернутися до вирішення цієї проблеми.

За ініціативою Генерального секретаря ООН у грудні 1983 р. була створена Міжнародна комісія з навколишнього природного середовища та розвитку і це було першим суттєвим проявом суспільної реакції на загрозу існування людської цивілізації. Комісія підготувала Доповідь „Наше спільне майбутнє”, в якій було проголошено поняття „сталий розвиток”. Сталий розвиток визначено як такий, що забезпечує потреби сучасного покоління і не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [1, 7]. Якщо сказати дещо спрощено, сталий розвиток суспільства можна охарактеризувати як такий, за якого людина не робить значної шкоди природним системам і вони встигають себе відновити. Тобто – це розвиток, який можна розглядати не лише як підтримуваний, а й як такий, що підтримує. Через негативні аспекти людської життєдіяльності природа суттєво потерпає, стає залежною від діяльності людини і вже не може обійтися без її підтримки.

Словосполучення „сталий розвиток” є перекладом з англійської мови: sustainable development дослівно означає „розвиток, що підтримується”. Деякі фахівці вважають, що більш вдалим перекладом українською мовою є словосполучення „стійкий розвиток”, яке містить такий аспект –

здатність утримувати рівновагу, не падати, не руйнуватися. Ще одна група фахівців в Україні вважає більш вдалим словосполучення „збалансований розвиток” [2, с. 25]

У Ріо-де-Жанейро у 1992 р. відбулася конференція ООН, присвячена проблемам навколишнього природного середовища та розвитку. На цій конференції було ухвалено ряд документів і проголошено нову концепцію розвитку, що передбачає врахування економічних, екологічних і соціальних проблем людства, тобто концепцію сталого розвитку. Це були перші політичні зобов'язання щодо перспектив збереження людської цивілізації, прийняті вищим органом співробітництва.

Людство і раніше зустрічалося з кризовими явищами в економіці, екології, соціальній сфері, але йшлося про локальні кризи, які вдавалося перебороти. Зараз мова йде про системну кризу світової цивілізації („людина-суспільство- природне середовище”). Криза зумовлена нерозумним господарюванням людини, яка у намаганні поліпшити свій добробут зруйнувала баланс між природою і суспільством. Глобалізація процесів економічного реформування потребує вдосконалення існуючих і розробки нових механізмів функціонування національних економік у напрямі синхронізації відповідей на виклики і загрози ХХІ ст. Крім безпрецедентного зростання економіки у світових масштабах відбувається істотне збільшення світового населення, перехід на європейські стандарти якості життя. За прогнозами Світового банку, внаслідок цих тенденцій до 2030 р. потреба в продуктах харчування зросте на 50%, а проблеми доступу до джерел води стануть критичними, особливо для сільськогосподарських цілей. Усе це загострює дефіцит важливих стратегічних ресурсів, стимулює попит на енергію, продовольство, воду та вуглеводневу сировину [3].

У центрі процесу глобальної деградації навколишнього середовища перебуває сама людина з її споживацьким ставленням до природи. Дану проблему слід розглядати більш широко, бо вже зрозуміло, що доля цивілізації залежить не лише від ставлення людини до природи. Не менш важливим є спадкоємність поколінь у розумінні життєвих матеріальних і духовних потреб, у збереженні загальнолюдських, цивілізаційних цінностей, традицій гуманізму, необхідності зміни ментальності, визначенні нових цілей та орієнтирів суспільного та особистісного розвитку, винайденні компромісу між людськими потребами і обмеженими можливостями природи. Йдеться про необхідність вироблення чіткої цільової орієнтації стратегії розвитку людства. Так, Л.Г.Мельник, аналізуючи напрями і умови розв'язання проблеми сталого розвитку, вважає: „Стійкий розвиток може бути досягнутий ... тільки за умови кардинальної трансформації матеріально-енерго-інформаційних потоків, що обслуговують виробничу систему. При цьому має бути істотно скорочена їх матеріально-енергетична частина і збільшена інформаційна. Практично сформована екологічна ситуація на планеті залишає тільки один шлях – фізичного і духовного вдосконалення і розвитку інформаційної індустрії. Відповідно, має бути кардинально реформована сама соціально-економічна система, включаючи зміст економічних орієнтирів, технологічних систем, стилю життя” [4, с. 444].

Після конференції у Ріо-де-Жанейро (1992) світовим співтовариством було прийнято та опубліковано десятки важливих документів і рекомендацій, проведено сотні симпозіумів, форумів і конференцій. Розроблялися критерії та індикатори сталого розвитку. Що ж до їх реалізації, то тут результати є менш вражаючими. Мова може йти лише про глибшу і детальнішу теоретичну розробку проблеми.

Сучасні загрози прогресуючої глобалізації економіки для сталого розвитку криються, зокрема, в таких тенденціях: трансформування ролі міжнародних організацій (часткова втрата останніми наднаціонального регулятивного впливу і авторитету на міжнародній арені) внаслідок ігнорування окремих ключових рішень міжнародних інститутів найпотужнішими державами світу; посилення могутності ТНК; нерівномірний економічний розвиток країн і перенесення шкідливого виробництва з розвинутих країн до країн, які розвиваються, що, по суті, не розв'язує проблему. Можна додати, що у контексті сталого розвитку на одне з перших місць виходить експлуатація ресурсів у країнах, що розвиваються. В.Белло у своїй праці „Де глобалізація: ідея для нової світової економіки” наголошує, що з 90-х років ХХ ст. легітимність багатостороннього глобального економічного порядку стала зникати, що, у свою чергу, певною мірою загострило необхідність надання невідкладної допомоги навколишньому середовищу. [4, с.8]

Проблематика сталого розвитку дискутується у межах багатьох міжнародних інститутів, серед яких значущих результатів у цій сфері вдалося досягти ООН, яка виступає головним форумом для обговорення питань даної проблематики.

Новітнім здобутком ООН у вивченні проблематики сталого розвитку став підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку, що відбулась у червні 2012 р. у Бразилії – „Майбутнє, якого ми прагнемо”. В цьому документі задекларовані наміри відносно інтенсифікації міжнародного співробітництва з метою подальшої активної імплементації наведеної концепції на всіх рівнях для підтримання продовольчої безпеки і повної зайнятості, соціального захисту населення, безперебійного водопостачання і санітарії, ефективного природокористування тощо. Важливим документом у напрямі зменшення негативних ефектів від глобалізації, слід вважати розробку „Нового покоління” інвестиційних пріоритетів і заходів ООН, покликаних узгодити інвестиційну політику з потребами сталого розвитку. Названий документ розглядає як міжнародний, так і національний рівень інвестиційної політики. Центральне місце у межах нових інвестиційних принципів належить проблемам економічного зростання і сталого розвитку, соціально та екологічно етичної поведінки компаній у процесі інвестування, корпоративної соціальної відповідальності.

Найістотніша роль у забезпеченні фінансової складової сталого розвитку належить МФО МБРР, Міжнародній фінансовій корпорації, ЄБРР та ін. Так, Світовим банком для кожної галузі окремо розробляється програма, згідно з якою відбувається реалізація концепції сталого розвитку – „План дій у сільськогосподарській сфері”, „План дій щодо сталого розвитку інфраструктури”, стратегії діяльності у сфері навколишнього природного середовища, енергетики, транспорту. [3]

Підтримка сталого розвитку ООН та іншими економічними організаціями і фінансовими інститутами здійснюється за такими основними напрямками: розробка міжнародних правил, кодексів поведінки і програм у сфері сталого розвитку; участь у створенні та фінансуванні проектів, спрямованих на впровадження енергозберігаючих та інших типів новітніх технологій, модернізацію існуючих об'єктів інфраструктури; консультативні послуги, що полегшують доступ підприємств до кредитних ресурсів і забезпечують промислові компанії необхідною інформацією про використання таких технологій.

Основні положення розглянутих міжнародних документів відповідають стратегічним цілям і завданням економічної інтеграції України до міжнародного економічного простору. Стратегічні інтереси держави полягають у забезпеченні стабільного соціально-економічного розвитку, ґрунтованого на раціональному використанні, охороні та відтворенні природного ресурсного потенціалу, збереженні здоров'я населення.

Україна володіє рядом передумов, достатніх для подолання світоглядних, економічних, соціальних, екологічних загроз і усвідомленої протидії глобальним викликам. Україна має, насамперед, унікальні інтелектуальні сили, завдяки яким розвиваються світові надбання економіко-філософських знань, які забезпечують сталість розвитку. Україна володіє унікальними матеріальними благами, які важливо зберегти для нащадків. Йдеться, насамперед, про абсолютні блага – визначальні та безальтернативні для забезпечення існування і життєдіяльності людини. Цими благами є, в першу чергу, природні ресурси, які люди не здатні нічим замінити. [5, с.13]

Початок ХХІ ст. ознаменувався посиленням та активізацією діяльності ТНК у напрямі розширення їх участі у реалізації концепції сталого розвитку. ООН належить центральна роль у процесі залучення транснаціонального бізнесу до впровадження основних атрибутів сталого розвитку у країнах світу. Саме ООН формує нормативно-правові основи для гармонізації економічних, соціальних та екологічних інтересів у межах діяльності ООН. Найважливішими ініціативами ООН у цій сфері є Принципи відповідального інвестування, Глобальний договір і Фінансова ініціатива Програми ООН з навколишнього середовища, які об'єднують різних суб'єктів міжнародних відносин у сфері сталого розвитку.

На даному етапі участь ТНК у реалізації концепції сталого розвитку є невід'ємною складовою поведінки більшості суб'єктів міжнародних економічних відносин, що обумовлено посиленням загрози глобальної екологічної катастрофи.

Досить поширеною є думка вчених про можливість досягнення сталого розвитку з формуванням інформаційного суспільства. Оскільки основу для інформаційного суспільства складають виробництво і споживання інформації, то, на думку дослідників, їх виробництво можна нарощувати безмежно без шкоди для природи. Вчені передбачають зменшення витрат у зв'язку з

формування віртуальних підприємств і ринків, заміною переміщення людей у реальному просторі на віртуальне, духовної продукції – на електронну версію тощо.

Але, констатуючи такі можливості, інші дослідники пишуть про їх ефемерність і називають нереалістичними прогнози про дематеріалізацію способу життя і припущення про скорочення зростання виробництва індустріальних товарів. Сподівання вчених вирішити проблеми сталого розвитку в рамках інформаційного суспільства є досить проблематичними.

Висновки. Проблема сталого розвитку – багатогранна і складна. Фактично йдеться про загрозу існуванню людської цивілізації. Висновки дослідників щодо можливостей реалізації концепції сталого розвитку можна вважати оптимістичними. Проте дискусійним залишається головне питання: як забезпечити її реалізацію?

Аналіз теоретичних досліджень та існуючих реалій спонукає вчених до висновку про складність питання про наявність реальних можливостей для здійснення сталого розвитку. Зокрема, мова йде про відсутність системного підходу до їх вирішення, нової соціально-економічної концепції розвитку тощо.

З огляду на новітні реалії світового господарства слід зауважити, що сьогодні в окремих країнах проблематика сталого розвитку дещо відійшла на другий план у зв'язку з погіршенням економічних показників. Проте навколишнє природне середовище є універсальною категорією, а отже, проблема реалізації концепції сталого розвитку є міжнародною і вимагає відновлення активних дискусій у цьому напрямі, навіть не зважаючи на економічні негаразди.

Головними суб'єктами реалізації концепції сталого розвитку на міжнародному рівні виступають міжнародні економічні організації. Важливою проблемою є необхідність створення спільного довгострокового плану дій цих організацій з метою уніфікації та систематизації їх діяльності і уникнення дублювання функцій цих організацій у сфері сталого розвитку. Необхідно продовжити політику міжнародних економічних організацій щодо залучення до процесу реалізації концепції сталого розвитку ТНК.

Концепція сталого розвитку відображає глобальні проблеми. Проте реалізуватися вона повинна на всіх рівнях: глобальному, національному, регіональному. Велика відповідальність за впровадження рекомендацій провідних світових структур покладається на національні уряди.

Список використаних джерел

1. Циганов С.А. Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації / С.А.Циганов, А.М. Яншина // Економіка України. – 2013. - №4.
2. Статий розвиток суспільства. Навчальний посібник. / А.П.Садовенко, Л.Ц.Масловська. – К., 2011. – 392 с.
3. Офіційний сайт компанії Групи Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.
4. Основи стійкого розвитку. Навчальний посібник / за ред. Л.Г.Мельника. – Суми : Університетська книга, 2005. – 654 с.
5. Корнійчук Л. Статий розвиток і глобальна місія України / Л.Корнійчук, В.Шевчук // Економіка України. – 2009. - №5.

Чемисова Б.Г., доцент, к.г.н.

Черниговский национальный технологический университет, Чернигов, Украина

ОДИН ИЗ МЕТОДИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ РАСЧЕТА ПРОФИЛЯ ФАКТОРНОЙ ЗНАЧИМОСТИ ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

Устойчивое развитие регионов, будучи пространственным аспектом глобальной триединой концепции устойчивого развития, приобретает все более возрастающее практическое значение. В этой связи возникает необходимость в дальнейшей разработке соответствующих аспектов теоретико-методических обоснований развития регионов и городов в контексте устойчивого развития. Применение методик регионального системно-структурного анализа в исследованиях в этой сфере расширяет возможности выявлять функционально-структурные особенности регионов и территориально-производственных образований в тесной взаимосвязи с рациональным использованием имеющихся условий и ресурсов, поддержанием экологического равновесия и разрабатывать такие направления их функционирования, которые приближают их к состоянию устойчивого развития. При изучении структуры хозяйственного комплекса региона применяют такие виды регионального системно-структурного анализа: структурно-отраслевой, структурно-межотраслевой, структурно-территориальный и структурно-функциональный.

Одним из направлений регионального системно-структурного подхода является анализ функционально-территориальной структуры региона. В данном случае под территориальной структурой региона мы понимаем состав и соотношение различных по величине, типам и видам

территориально-производственных образований и взаимосвязи между ними. Таким образом, компонентами территориальной структуры производственного комплекса региона выступают различные территориально-производственные образования. В данной работе под территориально-производственным образованием (ТПО) понимается совокупность различных предприятий, расположенных в территориальной близости и развивающихся на базе локального территориального сочетания природных и экономических условий и ресурсов.

Мы исходим из того, что любой регион имеет характерное для него сочетание условий и ресурсов. С точки зрения территориального разделения труда они выступают в качестве региональных факторов развития производства, каждый из которых имеет определенную степень хозяйственной значимости. В конкретном регионе факторы с наиболее высокой степенью значимости определяют профиль их сочетания.

Региональные факторы развития дифференцируются (распределяются) по территории с присущими каждому особенностями. Однако есть общее, что свойственно всем условиям и ресурсам при их территориальной дифференциации - это слабое их значение (или отсутствие) в одних местах и более сильная их значимость в других. В результате в регионе образуются различные локальные сочетания дифференцированных факторов развития с разной степенью хозяйственной значимости или, другими словами, различных профилей.

Каждое локальное сочетание условий и ресурсов бы «притягивает» определенную совокупность различных предприятий. Это происходит вследствие того, что каждое предприятие имеет свою технико-экономическую специфику, которая может совпадать или не совпадать с технико-экономическими показателями других предприятий. Поэтому каждое предприятие ориентируется при выборе места размещения на благоприятное для него сочетание условий и ресурсов. Благодаря этому происходит формирование в регионе различных локальных территориально-производственных образований (ТПО). Территориально-производственные образования различаются между собой по величине, составу предприятий их образующих, связями между ними, а также своей общей ориентацией в процессе формирования на определенные локальные сочетания факторов развития.

Организация и самоорганизация территориально-производственных образований различных видов и типов, которая осуществляется в результате отраслевого и территориального разделения труда под влиянием рыночного механизма и государственных рычагов регулирования является, на наш взгляд, процессом территориальной организации производства, и результат этого процесса находит в настоящий момент времени отражение в территориальной структуре производства. Многие исследователи-регионалисты в качестве форм организации территориального производства называют промышленные узлы, промышленные центры и агломерации, промышленные кластеры, агропромышленные территориальные интеграции и др.

Так что с одной стороны ТПО - это формы территориальной организации производства, а с другой - компоненты территориальной структуры. Определить факторную ориентацию территориально-производственного образования в этом контексте - это выявить ведущие (главные) для данного ТПО условия и ресурсы, в ориентации на которые оно сформировалось, то есть какие функции выполняет данное ТПО по отношению к тем или иным условиям и ресурсам. Поэтому это направление анализа можно назвать функционально-структурным. Расчет факторной ориентации территориально-производственного образования начинается с расчета факторной ориентации предприятий, входящих в его состав. Для этого используется эталонная шкала технико-экономических показателей производства, сопряженных с использованием природных и экономических условий и ресурсов (табл. 1). Параметры эталонной шкалы представляют «пороговые» величины ориентации предприятий на использование тех или иных условий и ресурсов. Если величина технико-экономического показателя превышает значение аналогичного показателя шкалы, то соответствующий фактор развития включается в число ведущих для данного предприятия. Параметры эталонной шкалы могут уточняться в зависимости от особенностей сочетания условий и ресурсов того или иного региона.

Таблица 1

Эталонная шкала технико-экономических показателей производства

Факторы развития	Условные обозначения факторов	Технико-экономические показатели производства, сопряженные с факторами размещения	Единицы измерения	Параметры – эталоны технико-экономических показателей
Транспортно-геогра-	ТГП	Грузооборот (внешние грузопотоки	тыс. тонн / год	150

фическое положение		– получение и отправка грузов)		
Трудовые ресурсы	Т	Среднесписочная численность промышленно-производственного персонала за год	чел.	2500
Природно-сырьевые ресурсы	С	Затраты сырья (местного) на производство 1 т продукции	тонн	2
Водные ресурсы	В	Объём используемой воды на производственные и хозяйственно-питьевые нужды (без затрат воды в жилом посёлке или городе)	Тыс. куб м / год	5000
Электроэнергетические ресурсы	Э	Затраты электроэнергии	млн. квт-час / год	1300
Топливные ресурсы	ТП	Затраты топлива (местного)	тыс. тонн усл. топлива в год	600
Фактор потребления	П	Доля выпущенной предприятием продукции, которая потребляется за год в регионе, в котором оно расположено	относительные единицы	

Степень ориентации промышленного предприятия на определенные факторы развития определяется сначала в относительных единицах путем отношения фактических значений технико-экономических показателей данного предприятия к значениям соответствующих технико-экономических показателей-эталонов. Например:

$$C = \frac{C_{\phi}}{C_{и}}$$

С - степень ориентации предприятия на фактор сырьевых ресурсов (относительные единицы),
 Сф - фактический расход сырья (местного) на производство 1 тонны продукции (тонн),
 Сш - расход сырья на производство 1 тонны продукции по эталонной шкале (тонн).

$$ТП = \frac{ТП_{\phi}}{ТП_{и}}$$

ТП - степень ориентации предприятия на фактор топливных ресурсов (относительные единицы),
 ТПФ - фактический расход топлива (местного), тыс. т. усл. топлива в год,
 ТПШ - расход топлива по эталонной шкале, тыс.т. усл. топлива в год.

Аналогичный расчет осуществляются по каждому фактору. После расчета факторной ориентации предприятия в относительных единицах осуществляется перерасчет относительных значений через численность промышленно-производственного персонала этого предприятия. С этой целью численность промышленно-производственного персонала каждого предприятия распределяется пропорционально степени его ориентации на каждый фактор:

$$\Phi\Pi_1 = \frac{M}{\sum_{i=1}^n \Phi_1} \times \Phi_1; \Phi\Pi_2 = \frac{M}{\sum_{i=1}^n \Phi_2} \times \Phi_2; \dots \Phi\Pi_n = \frac{M}{\sum_{i=1}^n \Phi_n} \times \Phi_n$$

$\Phi\Pi_1; \Phi\Pi_2 \dots \Phi\Pi_n$ - степень ориентации предприятия на определенные факторы в значениях, которые выражены через численность промышленно-производственного персонала;

$\Phi_1; \Phi_2; \Phi_3 \dots \Phi_n$ - степень ориентации предприятия на определенные факторы, которые выражены в относительных единицах;

М - Численность промышленно-производственного персонала предприятия.

Для каждого предприятия необходимо соблюдать равенство:

$$\sum_{i=1}^n \Phi\Pi_i = M$$

После этих расчетов факторная ориентация ТВО в целом определяется путем суммирования одноименных факторных значений, которые выражены через численность промышленно-производственного персонала, по каждому предприятию. Затем, для сравнения и удобства анализа факторная ориентация ТПО перечисляется в проценты. В табл. 2 приведена функционально-

территориальная структура промышленного производства условного региона А с отображением факторной ориентации его территориально-производственных образований.

Таблица 2

Функционально-территориальная структура промышленного производства региона А

Виды территориально-производственных образований (ТПО)	Ранг ТПО (тыс. чел. нас.)	Количество ТПО (единиц)	Количество ППП (% к итогу)	Факторная ориентация ТПО					
				Все факторы	В том числе				
					Т	ТПП	С	В	Э, ПП
Промышленные пункты	до 3	...	1,0	100	...	...	...	...	...
Промышленные центры		36	30,1						
- мелкие	3-10	25	14,6	100,0	14,0	12,0	21,0	1,0	...
- малые	10-50	11	15,5	100,0	21,0	17,0	17,0	2,0	...
Производственные узлы		3	68,9						
- средние	50-100	2	24,4	100,0	41,0	31,0	3,0	2,0	...
промузел М			13,2	100,0	41,0	38,0	2,0	2,0	...
промузел Д			11,2	100,0	40,0	23,0	3,0	3,0	...
- большие	100-500	1							
промвузол Ж			44,6	100,0	40,0	22,0	2,0	6,0	...
- крупные	500-1000	-	-						
промышленные агломерации	>1000	-	-						
Всего	X	39	100,0	X	X	X	X	X	X

ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ АПК УКРАЇНИ

Інтеграція до світової економіки є одним з пріоритетних завдань, які повинна вирішити Україна на шляху до збалансованого розвитку. Інтеграція до системи світового господарства в умовах глобалізації є одним з принципових факторів, що в сукупності визначають економічні, екологічні і соціальні аспекти розвитку країни та взаємодії суспільної і природної компонент на її території. При цьому важливим є не просто інтеграція, а здобуття лідируючих позицій за рахунок високого рівня конкурентоспроможності національної економіки, досягнувши якого, країна отримує кращі передумови для переходу до збалансованого розвитку [4].

Одним з важливих секторів економіки України, який має сприятливі передумови розвитку, є сільське господарство. За якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь Україна— одна з найбагатших держав світу. Вона має значні резерви чорноземів (понад 60% орних земель країни), які за різними оцінками можуть забезпечити продовольством від 150 до 500 млн. чол. На нашу країну припадає майже третина світових запасів чорноземів та чверть (26,9%) орної землі Європи [7].

Якісний склад ґрунтів та біопродуктивність земельних угідь є важливою конкурентною перевагою України на світових аграрних ринках та передумовою розвитку її агросектору. Україна має потужний потенціал збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

На думку фахівців, в умовах зростання попиту на продукти харчування, корми і сировину для виробництва біопалива продукція національного аграрного сектору є однією з головних складових експортного потенціалу, стратегічним ресурсом сталого розвитку України. Агросектор України є системоутворюючим в національній економіці, формуючи продовольчу, економічну, екологічну та енергетичну (у визначених межах) безпеку держави з одночасним розвитком сільськогосподарських і продовольчих ринків. Вітчизняний агросектор із значними виробничим та експортним потенціалами може стати рушієм розвитку національної економіки, надаючи імпульс інвестиційному, технологічному та соціальному піднесенню України [6].

Однак, в силу дії обставин кон'юнктурного характеру в країні відбувається випереджаюче зростання обсягів виробництва культур, які значною мірою виснажують ґрунти. Так, лише протягом 2006–13 рр. валовий збір сої збільшився у 3 рази, ріпаку— у 4 рази, кукурудзи— у 5 разів (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка виробництва сільгоспкультур в Україні, 2006–13 рр., млн. т

	2006	2010	2013	Збільшення виробництва	
				разів	%
соя	0,89	1,68	2,77	3,1	211
ріпак	0,61	1,47	2,35	3,9	285
кукурудза	6,43	11,95	30,95	4,8	381

Джерело [1]

Протягом останніх 8 років (2006–13) валютні надходження від загального експорту продукції АПК України зросли більш як у 3,5 рази. У товарній структурі зовнішньої торгівлі цією продукцією майже вп'ятеро збільшився експорт зернових культур та майже всемеро— насіння і плодів олійних культур (рис.1). Основним товаром на світовий ринок серед зернових культур є кукурудза, валютні надходження від продажу якої протягом 2006–13 рр. збільшилися більш як у 20 разів. Серед олійних культур найбільше експортуються ріпак і соя. Валютні надходження від зовнішньої торгівлі ними протягом згаданих років збільшилися у 8,5 та 12 разів (рис. 2).

Основними імпортерами української кукурудзи та сої є країни ЄС, частка яких становила 2013 р. більше 40 і 50%. Протягом згаданого періоду вона збільшилася на 24 і 19%. Ці країни є основними покупцями і українського насіння ріпаку. Їхня частка протягом 2006–13 рр. становила майже 80% [1].

Незважаючи на суттєві економічні вигоди від продажу на зовнішній ринок, збільшення виробництва технічних і зернових культур має значно більше негативних наслідків для сталого розвитку і функціонування АПК держави. На відміну від країн Західної Європи, в яких збільшення валового збору ріпаку і кукурудзи досягається внаслідок високої їхньої врожайності (табл. 2), в

Україні зростання виробництва цих культур відбувається завдяки екстенсивному веденню землеробства, без врахування екологічних наслідків для найважливішого природного багатства країни — її чорноземів.

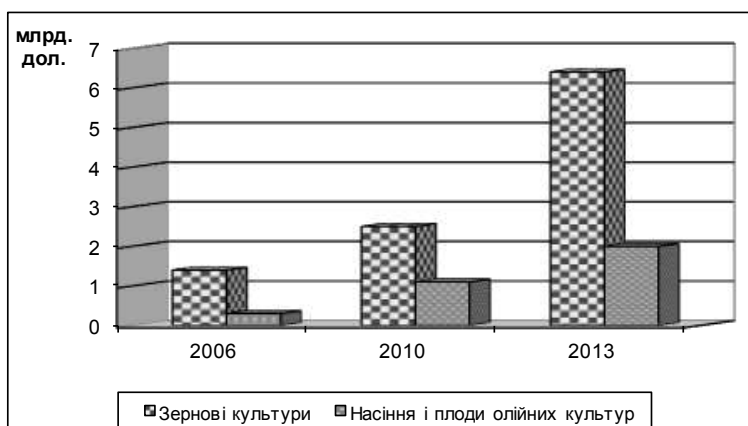

Рис. 1. Експорт продукції сільського господарства України у 2006–13 рр., млрд. дол.

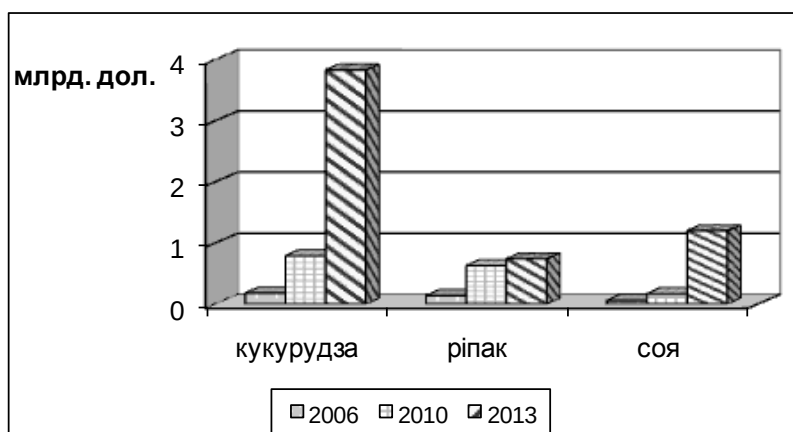

Рис. 2. Експорт зернових і олійних культур у 2006–13 рр., млрд. дол.

Таблиця 2.

Врожайність ріпаку і кукурудзи в країнах ЄС та Україні, ц/га

	ріпак			кукурудза		
	2006	2010	2013	2006	2010	2013
Німеччина	37,3	39	39,5	80,3	87,9	88,3
Бельгія	35,4	40,4	42,7	101,9	119,3	111,5
Нідерланди	35,2	43,8	28,6	91,5	117,7	115,2
Люксембург	34	33,7	33,9	65,1	83,1	108
Ірландія	35,1	35	35,8	-	-	-
Данія	34,7	34,8	38,8	-	48,1	59,1
Великобританія	32,9	34,7	29,8	-	-	-
Австрія	32,2	31,7	33,6	92,4	107,8	81,2
Чехія	30,1	28,3	34,5	67,5	65,8	60,3
Франція	29,5	32,9	30,4	87,2	88,3	81,4
Україна	15,7	17	23,6	37,4	45,1	64,1

Джерело [2]

В європейських країнах висока врожайність цих культур протягом останніх 8 років обумовила збільшення їхніх посівів в 1,2–1,4 рази або стабілізації на рівні 2006 р. чи зменшення посівних площ (табл. 3). В Україні низька врожайність призводить до збільшення посівів і як наслідок — до виснаження і деградації ґрунтів.

Перенасиченість сівозмін олійними та зерновими культурами у сукупності з іншими причинами (надмірною розораністю території країни, високою часткою ріллі у структурі сільгоспугідь, дефіцитним балансом біофільних елементів внаслідок внесення незначних обсягів органіки тощо) зумовлюють щорічне збільшення еродованих площ на 80–90 тис. га. Економічні

збитки, зумовлені ерозією становлять 9,1 млрд. грн. Для України це означає не лише екологічно небезпечні наслідки, а й втрати близько 7% сумарної виручки від експорту сільгосппродукції.

Ерозійні і дегуміфікаційні процеси спричинили зменшення запасів і вмісту гумусу в чорноземах на третину, а в окремих регіонах— майже вдвічі. Сумарні його втрати через мінералізацію та ерозію щорічно становлять 32–33 млн. т, що еквівалентно 320–330 млн. т органічних добрив. З продуктами ерозії виноситься щорічно 500 тис. т азоту, 400 тис. т фосфору, 7 млн. т калію [7]. За іншими даними, середньорічні втрати ґрунту від водної та вітрової ерозії складають 15 т/га. Це означає, що ґрунтовий покрив країни втрачає щорічно близько 740 млн. т родючого ґрунту, який містить 24 млн. т гумусу, 700 тис. т рухомих фосфатів, 800 тис. т калію і безліч мікроелементів [5].

Таблиця 3.

Посівні площі ріпаку і кукурудзи в країнах ЄС та в Україні, тис. га

	ріпак		Збільшення посівів			кукурудза			Збільшення посівів	
	2006	2010	2013	разів	відсотків	2006	2010	2013	разів	відсотків
Німеччина	1,4	1,5	1,5	1,1	7	401	463,6	497	1,2	24
Бельгія	9,6	11,3	14,3	1,5	49	56,5	62,5	74,2	1,3	31
Нідерланди	3,3	2,6	3,5	1,1	6	19,8	16,7	21,4	1,1	8
Люксембург	4,8	4,7	4,5	-1,1	-6	0,29	0,38	0,2	-1,5	-31
Данія	125,4	166,5	177,2	1,4	41	-	9,5	12,8	1,4	35
Великобританія	575	642	715	1,2	24	-	-	-	-	-
Австрія	42,6	53,8	58,6	1,4	37,5	159,3	201,1	201,9	1,3	27
Чехія	292,2	368,8	418,8	1,4	43	89,8	105,3	119,9	1,3	33,5
Франція	1,4	1,5	1,4	0	0	1 470	1 580	1 850	1,3	26
Італія	3,5	20,4	18	5,1	414	1 110	926,8	908,1	-1,2	-18
Україна	386,8	862,5	996,1	2,6	157,5	1,7	2,7	4,8	2,8	182

Джерело [2]

Ситуація із використанням земельних ресурсів в Україні свідчить про наявність багатьох проблем у системі аграрного природокористування, які суттєво перешкоджають екологічно зрівноваженому, стійкому розвитку і функціонуванню агроландшафтів. Для виправлення ситуації, що склалася з деградацією сільгоспугідь в Україні, необхідно вдвічі зменшити площу ріллі (до 40%), оптимізувати структуру посівів України, баланс внесених органічних і мінеральних добрив, а також співвідношення між різноманітними категоріями сільгоспугідь, між площами лісових і сільськогосподарських угідь.

Враховуючи нинішні тренди на світових продовольчих ринках, досить актуальною проблемою для України є забезпечення сталого розвитку зернового господарства та олійно-жирового комплексу шляхом орієнтації технологій вирощування зернових, зернобобових та олійних культур на збільшення їхньої врожайності до рівня західноєвропейських країн. Це дасть можливість Україні стати одним із провідних постачальників зерна на продовольчі і кормові цілі та сировини для виробництва біоетанолу і біодизелю у світі.

Інтенсифікація виробництва зерна, в т.ч. кормового та сої, повинна стати одним із стратегічних напрямків прискореного розвитку агропромислового комплексу держави. Для цього необхідно зосередити увагу на створенні високопродуктивних сортів сої, оптимізації структури посівних площ основних сільськогосподарських культур, розробці та впровадженню наукоємних, інноваційних технологій їх вирощування тощо [3].

Важливими чинниками переходу сільського господарства України на засади сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності сільгоспвиробництва та гарантування екологічної і продовольчої безпеки країни є запобігання розвитку деградаційних процесів, збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів. Забезпечення цих позицій має стати одним з пріоритетних напрямів аграрної політики держави, якщо вона прагне грати провідну роль на світових продовольчих ринках.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]— Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) [Електронний ресурс]— Режим доступу: <http://www.faostat3.fao.org/download/Q/QC/E>
3. Корнійчук О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України// роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (16–17 травня 2013 р., м. Тернопіль).— Тернопіль: Крок, 2013 р.— 401 с.
4. Лісовський С. А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України: Монографія.— К., 2009.— 300 с.
5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році [Електронний ресурс]— Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/dopovid>

6. Чіпко Т. Перспективи розвитку АПК України на фоні світової продовольчої кризи// Географія та туризм: Науковий збірник/ Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та інші.— К.: Альфа-Пік, 2013.— Випуск 26.— 306 с.

7. Чіпко Т. Проблеми землеробства України: причини, наслідки і шляхи вирішення// Регіон–2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково–практичної конференції, присвяченої 80–річчю кафедри соціально–економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків, 6 листопада 2014 р.)/ гол. ред. колегії В.С. Бакіров.— Х.: ХНУ імені В.Н. Карабіна, 2014.— 371 с.

Шишкіна О.В., канд.екон.наук, доцент

*Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна***ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ І ЗАГРОЗ СТІЙКОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Ефективність реалізації тактичних і стратегічних цілей розвитку промислових підприємств залежить від своєчасної ідентифікації, правильної оцінки й нейтралізації ризиків здатних спричинити втрати як прибутку/доходу, так і капіталу.

Ризикований характер всіх операцій промислових підприємств, незалежно від форм власності, відображається не тільки на рівні їх дохідності, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, а й визначає можливість їх існування. Окреслені аспекти обумовлюють актуальність обраної теми дослідження і доводять їх своєчасність.

Фундаментальні роботи в області управління ризиками представлені роботами таких вітчизняних і іноземних науковців, як: С.І. Анохін, Дж. М. Кейнс, М.Г. Лапуста, А. Маршалл, Ф. Найт, О. Могренштейн, Л.Н. Тепман, К. Редхед, М. Чекулаев та ін.

Наукова і прикладна проблематика управління ризиками промислових підприємств окремих галузей в сучасних умовах господарювання розглядаються іноземними і вітчизняними науковцями, такими як: Н.М. Внукова, П.Г. Грабовий, В.М. Гранатуров, А.Ю. Попова, Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, М.А. Рогов, Р.А. Фатхутдінов, О.С. Шапкін та ін. Особливості управління ризиками промислових підприємств представлені в роботах: І.А. Бланка, І.Т. Балабанова, Ю. Брігхема, Н.А. Брегін, О.А. Лобанова, В.П. Савчука, О.В. Чугунова та ін.

Аналіз опублікованих праць іноземних вчених в досліджуваній сфері дозволяє відмітити фундаментальність робіт в області теорії ризику та їх теоретико-прикладний характер, який проявляється у розробці системи і політики управління ризиками та у застосуванні великої кількості різноманітних прийомів і методів управління ними. Незважаючи на значну кількість досліджень в області аналізу ризику та активні пошуки шляхів об'єктивної оцінки величини ризику, проблема ідентифікації ризиків промислових підприємств вивчена недостатньо глибоко. У зв'язку з цим менеджери промислових підприємств позбавлені відповідної методичної бази та інструментарію який дозволяє оперативно ідентифікувати, оцінювати ризики і вибирати способи їх попередження. Недостатня теоретична і практична дослідженість означених питань обумовили актуальність і мету даної наукової роботи.

Ризики виступають невід'ємною частиною господарського механізму промислового підприємства й визначають результати його діяльності, що обумовлює потребу створення системи управління ризиками і розробку зваженої політики управління ризиками, основу яких складає ідентифікація ризиків.

В трактуванні категорії «ідентифікація ризиків» існує багато суперечностей; ряд цих понять носить обмежений характер, що обумовлює необхідність уточнення даного поняття.

Стандартами в сфері ризик-менеджменту (Risk Management Standards) під ідентифікацією ризиків розуміють визначення тих ризиків, які здатні вплинути на реалізацію проекту і його документацію [1,2]. В словнику термінів надзвичайних ситуацій ідентифікація ризику трактується як «визначення відповідності ризику заданих ймовірності, типу, рівню, джерела небезпек і загроз, а також їх наслідків; має на меті формування вихідних положень з аналізу ризиків, на їхню класифікації та ранжирування, за призначенням заходів» [7]. В термінологічному словнику «Страховання і управління ризиками» ідентифікація ризиків розглядається як перший з п'яти основних етапів управління ризиками «мета якого полягає у встановленні потенційних джерел заподіяння шкоди шляхом проведення повного аналізу всіх можливих випадків, які можуть статися в результаті недбалості, недогляду або нещасного випадку» [8].

О.М. Полінський досліджуючи інноваційні ризики, визначив сутність і мету ідентифікації ризику як: «виявлення областей підвищеного ризику для оцінки міри ризику, аналізу прийнятності відповідного рівня ризику для підприємства; розробки при необхідності заходів з попередження або зниження ризику, а у випадку, коли ризикова подія відбулася, вживання заходів максимально можливого відшкодування заподіяного збитку» [6]. І. Белов та О. Ніжнікова доводять, що в результаті ідентифікації «визначаються: ризики та умови ризиків – дії чи оточення проекту, які можуть зробити ризики більш ймовірними, а також тригери або ознаки ризиків, які вказують на те,

що ризик стався або може статися» [5]. О.Є Григор'єва розглядає ідентифікацію ризиків як «процес, що здійснюється насамперед і супроводжує управління проектом до його закінчення. Ідентифікація ризиків визначає, які ризики можуть вплинути на проект, і документує характеристики цих ризиків. Ризики можуть ідентифікуватися за схемою “причини - наслідки” і навпаки» [3].

Як видно з наведеного вище, у даний час не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «ідентифікація ризиків». Саме тому, проведений автором аналіз наведених та інших трактовок ідентифікації ризиків дозволяє сформулювати таку дефініцію даного поняття.

Ідентифікація ризиків – це виявлення та документування усіх видів можливих ризиків, що загрожують підприємству, пов'язаних з кожною конкретною операцією і діяльністю підприємства в цілому. В процесі ідентифікації ризиків відбувається: виявлення факторів ризику обумовлених зовнішнім і внутрішнім середовищем; визначення ступеня керованості ризиками; формування портфеля фінансових ризиків, пов'язаних з операційною, фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства. Фактори ризику – це будь-які причини, що зумовлюють виникнення та прояву тих або інших видів ризику. В економічній літературі існують численні підходи до класифікації факторів ризику, але єдина система їх класифікації – відсутня. Це пояснюється численними загрозами здатними спричинити появу ризику в діяльності промислового підприємства які досить важко виявити, систематизувати та оцінити з точки зору можливих втрат.

В структурі факторів ризику можна виділити внутрішні (несистематичні) та зовнішні (систематичні). Зовнішні – незалежні від діяльності підприємства; зумовлені загальноекономічними та ринковими чинниками які підприємство не може самостійно змінювати, але повинно враховувати при розробці тактичних і стратегічних цілей і програм розвитку. До таких факторів можна віднести: циклічність економічного розвитку (спад, депресія); зміну макроекономічних умов інвестування; непрогнозоване коливання кон'юнктури фінансового ринку; падіння обсягів виробництва в країні; нестабільність політико-правових умов ведення бізнесу; недосконалість податкового законодавства; зростання темпів інфляції; уповільнення платіжного обороту тощо.

Внутрішні фактори ризику обумовлені видами діяльності підприємства та його специфікою. З огляду на це, всю сукупність внутрішніх факторів ризиків доцільно поділити на: загальні (пов'язані з операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю; з виробничим, інноваційним, інвестиційним транспортним, кадровим потенціалом; з некваліфікованим фінансовим менеджментом, неефективною структурою активів і капіталу тощо) та специфічні (обумовлені галузевими, територіальними особливостями функціонування підприємства, форс-мажорними обставинами, помилковістю прийняття рішень, економічними порушеннями і злочинами тощо).

Оскільки діяльність промислових підприємств відбувається в умовах ризику і невизначеності оточуючого середовища, в структурі методів ідентифікації домінуючу роль відіграють експертні методи. Незважаючи на існування значного різноманіття експертних методів, основні з яких наведені в таблиці 1, та властиві кожному з них переваги і недоліки, доцільно відмітити єдину спільну рису – в результаті роботи експертна група повинна чітко сформулювати перелік найбільш важливих для підприємства ризиків і загроз.

Окрім експертних, в процесі ідентифікації ризиків застосовують аналогові методи, які використовують нагромаджені знання і плани по мінімізації загроз і управлінню ризиками інших аналогічних суб'єктів економіки. Безумовними перевагами аналогових методів є можливість використання минулого досвіду для попередження подібних проблем в майбутньому. Недоліками є можливість отримання некоректних аналогій і значні часові витрати.

Вибір методів ідентифікації ризиків залежить від рішення фінансового менеджера, при цьому можливо обирати як окремі методи, так і комбінувати їх.

Застосування означених методів вимагає залучення кваліфікованих спеціалістів. При цьому результативність залучення спеціалістів і формування експертних груп залежить від повноти, достовірності й актуальності оперативно-тактичної і стратегічної інформації та відомостей про незмінні або малозмінювані об'єкти. Ці групи інформації з часом втрачають свою актуальність, але динаміка втрат суттєво відрізняється. Так, за оцінками експертів, втрати актуальності оперативно-тактичної інформації (коливання валютного курсу, зміна пропозицій партнерів, рішення короткострокових цілей і задач) досягає 10 % на день; стратегічної (політика і стратегія розвитку

підприємства тощо) становить близько 10 % на місяць; інформації щодо незмінних і мало змінних об'єктах (виробнича інфраструктура, транспортна мережа, природні ресурси) – 15 % на рік [4].

Ідентифіковані ризики доцільно систематизувати за допомогою картографування, яке дозволяє розташувати по пріоритетах і оцінити кількісно ризики промислового підприємства. Карта ризику є графічним і, одночасно, текстовим описом обмеженого числа ризиків підприємства, в якому за допомогою градації ризику за силою впливу (рівнем значимості) та частотою його виникнення (ймовірністю) визначається межа терпимості, яка відділяє некеровані ризики від керованих, визначаються суттєві, граничні, критичні та катастрофічні ризики. При розробці стратегії розвитку підприємства, наприклад, за виявленими некерованими ризиками, до прийняття даної стратегії потрібно зрозуміти, як зменшити або передати такі ризики, що дозволить знизити фінансові втрати і підвищити результативні показники діяльності суб'єкта підприємництва. Побудова ефективної системи управління ризиками, яка базується на ідентифікації, оцінці, документуванні і нейтралізації ризиків дозволить обмежити їх вплив на ефективність функціонування і розвиток підприємства.

Таблиця 1

Експертні методи ідентифікації ризиків і загроз [1, 2, 4, 9].

Методи	Сутність методу	Переваги	Недоліки
Метод «мозкового штурму»	Метод спирається на генерування експертною групою будь-яких ідей які фіксуються, структуруються, оцінюються.	Ретельний розгляд кожної ідеї; швидкість отримання результату. неупередженість оцінки.	Труднощі оцінки пов'язані з незліченою кількістю ідей, що потребують структурування і оцінки.
Метод карток Кроуфорда	Метод ґрунтується на визначенні кожним учасником експертної групи (7-10 осіб) найбільш важливого, ризику (загрози) з коротким коментарем, з подальшим групуванням ризиків за ступенем важливості і проведенням спільного аналізу всіх виділених ризиків. При цьому пропозиції від кожного експерта висуваються анонімно, а остаточне рішення вважається груповим.	Анонімність методу, який дозволяє ідентифікувати і ранжувати ризики в порядку їх важливості.	Результативність методу (висока ймовірність ідентифікації більшості значущих ризиків) залежить від грамотного підбору експертів; незначна ступінь взаємодії експертів.
Метод Дельфі	Метод базується на численних анонімних групових інтерв'ю, які дозволяють врахувати незалежну точку зору всіх експертів шляхом послідовного об'єднання ідей, узгодження висновків і пропозицій.	Дозволяє неодноразово аналізувати і систематизувати ризики, відсуюючи незначні і малоймовірні на другий план.	Метод є витратним за часом, оскільки виконується в кілька операцій; керівник має найвищий рівень завантаження.
Метод номінальної групи	Метод полягає у виявленні і співставленні анонімно висунутих ідей. Всі ідеї є автономними, а прийняті рішення – груповими.	Дозволяє визначити і неупереджено порівняти індивідуальні ідеї.	Результативність методу залежить від професіоналізму залучених експертів.
Метод контрольних списків	Сутність методу проявляється у наданні послідовних відповідей на певний список питань, що стосуються сформульованих експертами проблем функціонування і розвитку промислових підприємств. Контрольні питання в списку складаються на основі досвіду вирішення подібних завдань.	Метод є конкретним і упорядкованим, легким у використанні. А спеціально підібрані питання вимагають таких відповідей, які дозволяють краще усвідомити проблему та умови її вирішення.	Контрольні питання "підказують" можливі шляхи вирішення, допомагають долати психологічну інерцію, що може мати негативні наслідки з причин упередженості експертів.

Відсутність на цей час єдиного загальноприйнятого визначення поняття «ідентифікація ризиків» унеможливило ефективність системи управління ризиками, оскільки саме ідентифікація є основою побудови зваженої системи управління ризиками і розробки політики управління ризиками. В процесі ідентифікації ризиків необхідно враховувати загальні і специфічні фактори, що дозволить обрати ефективний метод або сукупність методів ідентифікації ризиків.

Недосконалість теоретико-методичних рекомендацій з ідентифікації і оцінки ризиків не дозволяє остаточно оцінити наслідки впливу ризиків і загроз на результативність функціонування і розвитку промислового підприємства, що стане подальшим предметом наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. AIRMIC, ALARM, IRM: Стандарти управління ризиками. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>
2. Risk management standards of The Institute of Risk Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards/>
3. Григор'єва О.С. Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проектів, та методи їхнього кількісного вимірювання / О.С. Григор'єва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd/>
4. Димитров И. Л. Идентификация рисков как инструмент повышения эффективности инновационной деятельности [Текст] / И. Л. Димитров // Молодой ученый. — 2013. — №2. — С. 113-116.
5. И. Белов, Е. Нижникова Как управлять рисками в ИТ-проекте. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osp.ru/cio/2010/07/13003350/>

6. Полінський О. М. Ідентифікація та оцінка економічних ризиків інноваційної діяльності в машинобудуванні / О. М. Полінський // Регіональна економіка . – 2011. – № 3. – С. 80-88. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/regek_2011_3_10.pdf
7. Словарь терминов чрезвычайных ситуаций. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enc-dic.com/mchs/>
8. Страхование и управление риском. Терминологический словарь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://insurance_risk_management.academic.ru
9. Шишкіна О.В. Ідентифікація ризиків і загроз фінансово-економічній безпеці промислових підприємств / О.В. Шишкіна // Матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 6-7 грудня 2012р. Ч.2. – Тернопіль: Крок, 2012. – С.217 – 219.

INNOVATIONS IN SOCIAL WORK: PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY

Kalnytska Kateryna, PhD in Psychology, Associate Professor
Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

SOCIAL PSYCHOLOGICAL TECHNIQUES IN WORK WITH BATTERED WOMEN AND INTERVENTION STRATEGIES FOR OFFENDERS: EXPERIENCES IN UKRAINE

Current socio-political and everyday reality demonstrates the growth of violence in all its types and manifestations both at the level of the country and an individual. Especially acute problem today is violence in a family, which is recognized by the world community as one of the most widely occurring form of the human rights violations.

Domestic violence cannot be explained by economic turmoil, poverty or alcoholism only. These factors enhance the aggressive behavior of domestic offenders, although do not constitute its main cause. In fact, family violence as a social phenomenon has been for many years happening all over the world, regardless of ethnical, racial, class, religious and economical specifics of countries. In Ukraine, it is growing to a larger scale, as evidenced by official crime statistics and the recent scientific research findings. Thus, according to Ukrainian Helsinki Human Rights Union, currently more than 93 thousand persons in Ukraine are registered by police departments of the Ministry of Interior as the perpetrators of domestic violence [1]. Every hour at least 15 women suffer from their abusive spouses or partners. Overall, statistics says that 68% of all women in Ukraine are the victims of family violence. They suffer from violence in their homes more often than from robberies, rapes or car accidents combined. Out of all women who get hospitalized because of bodily injuries 35-50% are the victims of home tyranny [1]. However, one should remember that official statistics does not reflect the real picture of how family violence is widespread in the society because state data collection and data analysis system for incidents of domestic abuse is still virtually nonexistent in Ukraine. The departmental statistics, provided by the Ministry of Social Policy and the Ministry of Interior, is being formed from different sources and does not distinguish cases of different types of violence that are specified in the Law of Ukraine “On Domestic Violence Prevention” and approved by the Parliament in 2001 [2].

The desire to understand the origins and the nature of family violence unites the psychologists, social workers, police officers, clinicians and other specialists in their search for effective preventing measures, intervention strategies and treatment models for the victims. Realization that violent behavior leads to devastating consequences proposes an alternative policy of non-violence as the way to the dialogue, compromise, consensus, harmony both at the level of society and each family. It is this that intensifies the interest to the research and implementation of the various intervention techniques aimed at the treatment and support to the victims of family violence on the one hand, and intervention programs for the batterers – on the other. Thus, the goal of this article is to analyze the main social psychological techniques of work with battered women and with men who commit domestic violence or are at risk for doing it.

Domestic violence is a complex phenomenon caused by the range of social, psychological and economic factors. These factors include economic instability, socially acceptable and approved stereotypes, leveling of the existing moral and spiritual values, human rights violations, recognized stereotypes of the typical male and female role in society, feeling of all-permissiveness and impunity due to imperfect and corrupt judicial system, social problems and social vulnerability, personal problems (unfulfilled self-determination, mismatch between the life scenario and the reality, inconsistency in level of aspirations and available capacities), educational ideals not corresponding to the realities of modern life, negative influence of the mass media and informational technologies. Violence that occurs in family has a wide spectrum of physical, mental and social effects for all family members, and especially of its victims and perpetrators. These effects cause specific needs of the women. The proper social psychological techniques, forms and methods of work with this group of clients should be used in order to meet these needs.

The main needs of the battered women are: a need for protection and safe place for her and her children; a need for a housing separately from the batterer; possibility to raise children and participate in rehabilitation programs; a need for trainings to get the skills for job hunting; a need to restore mental health, to get emotional support; to overcome dependency or codependency; a need for psychological counseling and treat-

ment etc. [3]. In addressing these problems the women who suffer from domestic violence need professional help, including social psychological that can be provided in the form of group or individual therapy.

Individual work with battered women can be arranged as the counseling, diagnostics or correction work. Among others, very important direction of professional support within the abovementioned techniques is social psychological work with codependency. Individual psychological counseling for victims of domestic violence can have different focuses: crisis, informational, individual-supporting, motivational, harmonization of the personality etc. Any counseling session involves establishing of rapport and partnership, identifying the violent situation in the family and considering mental and emotional state of the client. The problem is being clarified by collecting facts, talking about woman's feelings and her attitude to what has happened. The psychologist can give his/her opinion on the client's problem and provide her with the information on what can be done immediately. Then the intervention possibilities are discussed. During the first counseling session a special attention is put on the emotional condition of the woman. Offended women feel extremely anxious at the first meeting. They worry about what and how to say. The counselor should create comforting and trusting atmosphere, to convince the woman that she does not have to tell everything at once. The woman has to feel that a psychologist is unbiased, non-judgmental, and will keep everything in confidentiality [4].

Many women reveal a number of emotional responses during the counseling session, including fear, anger, guilt, and even doubts about their own mental health. The counselor should encourage the victim to vent the emotions out. Only later the victim will be able to deal with them. Further help should be aimed at helping the woman to look at the situation objectively from different perspectives. One of the important aspects of the counseling is focusing on the positive qualities of the victim. She needs help in identifying her own positive characteristics. At the same time, it is important to put attention at present because the woman may feel as if trapped and cannot see the way out.

Crisis intervention in most cases is performed by the psychologist, and only when necessary (in case there are serious personality disorders) a psychiatrist can be involved too. Crisis counseling can also prevent the development of posttraumatic stress syndrome. The main principles of individual work with the victim of violence are: friendly attention during the counseling session; caution and prudence of conclusions; no condemning; neutral position; explanation and verification; honesty (if the counselor does not know the answer, he or she must honestly say it); empathy; no support to illusions of the client [5].

Correcting work with a woman begins after individual and motivational counseling and diagnostics. It can be done in the form of individual or group social psychological rehabilitation (depending on woman's motivation to participate in the group therapy). A psychological contract should be made with the woman; the main idea herewith is taking the responsibility by the client for the results of her work with the psychologist. Basically, all psycho-corrective work is aimed at restoring psycho-emotional equilibrium by the woman, reducing the anxiety and intensity of emotional shock, chronic stress; identifying intrapersonal conflicts and their realization; identification and realization of her own feelings, an ability to talk about them and manage them; realization of and coping with the psychological developmental traumas, replacement of destructive and maladaptive behavior patterns with effective ones, which will meet the new life conditions, forming the skills of efficient psychological defence, creating positive self-esteem and confidence in own ability to cope with difficulties; overcoming fears, learning how to say "no" and how to set goals; developing positive openness towards herself and the others; identifying and recognition of family myths etc. [6].

Apart of individual work with domestic violence victims, group work is another effective intervention method. Group training programs is a very effective form of organizing the therapeutic process for overcoming the consequences of family violence. The main goal of such programs is to gain the knowledge of self through the mutual research. Traditionally, the training is used to develop the skills of self-understanding, self-analysis, change the attitude towards self and the others, develop the skills of self-regulation, develop emotional flexibility, improve social adaptation of the participants, to deepen the experience of psychological interpretation of the other people. The training can be seen as a way to re-program the behavioral model of the person.

An example of community care aimed at providing assistance to victims of domestic violence is a crisis center. Crisis center activity is based on the model of complex professional help which includes such services as shelter, 24h crisis hotline, crisis counseling, lawyer's advice, case management, advocacy, support groups, preventive work. The main objective of the crisis center is to empower the woman, to minimize the negative effects caused by the trauma, to show the ways out of the crisis and to help take the

decision regarding her future. In their work the specialists of crisis center follow the principles and standards of confidentiality, professionalism, respect to the client's choice, unconditional positive attitude and responsibility distribution [7].

Ukrainian experience in helping the victims of domestic violence includes all the social psychological techniques discussed above. In our country one of the best practices in this field are represented by the project "Freedom from violence: broadening the rights and opportunities of girls and women in difficult life circumstances" which was implemented by international charitable fund "Ukrainian Fund of Public Health" in 2013-2014 with the support of UN agency on Gender Equality and Empowerment of Women and UN Trust Fund to End Violence Against Women. A complex program for women and girls who are the victims of violence or belong to risk group was developed and tested within the scope of this project. The program consists of four blocks: diagnostics, individual work, motivational counseling and group work. During the diagnostics stage the needs of the client and their specifics are identified. Based on the diagnostics results and after the motivational counseling, it is decided whether the woman is motivated to take part in group training sessions or individual therapy.

However, the project authors point out that such program is not the only way to solve the problem of domestic violence. It should be used during the case management of the victim or the person in a risk group [6]. We are also convinced that psychological support to the victims alone cannot effectively prevent or end family violence. The intervention aimed at the offenders must be an essential element of this process. Generally, batterers' intervention program is a psycho-educational group led by trained professional facilitators. Batterers learn to identify abusive behaviors and are taught to react non-abusively and instead communicate with their partner. Such programs have been already introduced in Ukraine.

Today, in Ukraine on request of the government the OSCE Project Coordinator provides assistance in implementation violence prevention programs. One of the directions of this activity is the work with the batterers or those men who are at risk of perpetrating family violence. The program developed within the project includes complex with offenders is based on the cognitive-behavioral approach, which is widely used with a chosen target group. Complexity means a combination of diagnostic, motivational and technological blocks (the latter includes individual and group work). The goal of the program is to change the aggressive behavior, to develop new socially accepted norms and values, non-violent behavior and humanistic values. People with various addictions (e.g. alcohol or drug addiction) are not allowed to participate in the program.

Intervention program for batterers can be implemented in open group, which can be changed throughout the program and can last for unrestricted period of time, or closed group, in which membership cannot be changed. In case of open group the therapist may also be changed, but the objective of the program cannot. General duration of the program is 56-68 hours. The optimal number of group members is 7-8 persons. It is recommended to have one session per week lasting for 1,5-2 hours. Along with these sessions it is possible to conduct self-help groups. All together it will have much stronger effect for shaping the model of non-violent behavior.

After finishing the intervention program for batterers, its participants will be able to understand the consequences of their violent deeds and bear the responsibility for own behavior. They will learn how to identify triggers that lead to aggression and understand their own feelings and feelings of other people in a conflict situation, to analyze their own deeds in the situation of family violence and to define their possibilities to live without violence, to control aggression and anger towards others, to analyze conflict situation and solve them, to understand own borders and needs of close people, to define perspective goal for future, to make life plans, to implement own plans in a socially approved way. Intervention work will be more effective if the participant will receive the social services at the same time, which will help him in coping with difficult life circumstances or other factors that increase the risk of violent behavior. The success of intervention program depends largely on professionalism of specialists working with the batterers, their qualification, understanding the needs of the client, using interactive methods and creative approaches at work.

The evidence of the importance of intervention work with the men is the attention that is paid to this issue at the national level. Thus, on May 8, 2014 the Ministry of Social Policy of Ukraine approved the Guidelines for organization of intervention programs for family batterers [8]. Generally, effectiveness of such intervention programs for men is quite a disputable question; moreover, there are many methodological difficulties for assessment of their effectiveness. However, research findings confirm their obvious usefulness for both spouses. Certainly, the best results are achieved when the family seeks for help voluntarily. At the same time, there are some problems, such as wide understanding of what "successful"

means, short follow-up periods, difficulties in distinguishing between the program effect and the effect of the personal life circumstances of the participant etc. [9].

Conclusions. Domestic violence is a complex phenomenon caused by the range of social, psychological, and economic factors. The effects of domestic violence are very harmful for all the family members exposed to it and especially for the victims who seek assistance from psychologist, social worker, and other specialists to cope with the consequences of the abuse. Women who have experienced domestic violence have multiple traumas with various effects on the mind and body. Therefore, they need both social and psychological support which can be provided in different forms using various technologies. The intervention aimed at the perpetrators of abuse must be an essential element and a necessary measure in overcoming domestic violence. Batterers learn to identify abusive behaviors and are taught to react non-abusively and instead communicate with their partner. Such programs have been already introduced in Ukraine. Further research and practical work is needed to improve these programs both for men and women.

References

1. Henderna dyskryminatsiya ta nasyistvo schodo zhinok [Gender discrimination and violence against women]. Retrieved from <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398061293>
2. Zakon Ukrainy "Pro poperedzhennya nasyistva v simiyi" d/d 15.11.2001 №2789 (z nastupnymy zminamy I dopovnennymy) [Law of Ukraine "On Domestic violence Prevention" (with the following amendments and additions)]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2789-14>
3. WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: summary report of initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Geneva, World Health Organization, 2005.
4. Kalnytska K.O. Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoyi roboty z zhinkamy, zhertvamy nasyistva v simiyi [Specifics of social psychological work with the women who are the victims of domestic violence] / K. O. Kalnytska // Sotsialna robota yak chynnyk humanizatsii suspilnoho zhyttia: ukrainskyy ta mizhnarodnyy dosvid: tezy dopovidey ta vystupiv Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. (Chernihiv, 3-4 December 2010). [Social work as the factor of humanization of life of the society: Ukrainian and international experience: abstracts of International Scientific and Practice Conference]. – Chernihiv : ChDIEU, 2011. – P. 114-120.
5. Svit bez nasyistva [World without Violence] // Metodichnyy posibnyk dla fakhivtsiv z pytan' poperedzhennya nasyistva v simiyi [Guidelines for specialists on domestic violence prevention] / I.E.Kuratchenko, N.V.Zaika, A.M.Hryshyna, V.M.Dudnik. – Zaporizhzhya, 2010. – 42 p.
6. Proekt Programy dlya divchat (14-18 rokiv) ta zhinok, yaki perezhlyly nasyistvo abo nalezhali do grupy ryzyku [Project of the Program for girls (14-18 years old) and women who are victims of domestic violence or belong to risk group] /B.M.Bondarivska, T.V.Zhuravel, O.Y.Kurylenko. – "Ukrainska fundatsia hromadskoho zdorovya" [Ukrainian Fund of Public health], 2013. – 454 p.
7. Kalnytska Yu.S. Model kryzovoho tsentru dlya zhinok, yaki zaznaly nasyistva v simiyi [Model of the crisis center for battered women] / Yu.S.Kalnytska // Sotsialna polityka ta sotsialna robota [Social policy and social work]. – 2005. – №4. – P. 91-102.
8. Metodichni rekomendatsii schodo orhanizatsii prohodzheniya korektsiynyyh program osobamy, yaki vchynyayut nasyistvo v simiyi [Guidelines for organization of intervention programs for family batterers]. Retrieved from http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=163991&cat_id=163976
9. Kalnytska K.O., Kalnytska Yu.S. Osoblyvosti roboty z cholovikamy yak stratehiya protydiv nasyistvu v simiyi [Specifics of intervention programs for men as the domestic violence prevention strategy] / K. O.Kalnytska, Yu. S. Kalnytska // Bezpeka zhyttiediyalnosti zhinok I cholovikiv: hendernyy aspekt. Materialy oblasnoyi nauk-prakt.konferentsii. [Safety of life of women and men: gender aspect. Collection of papers of regional science and practice conference]. – Chernihiv: ChDPU, 2007. – P.107-113.

Roháčová Tatiana, Mgr.

Technical University of Košice, Košice, Slovakia

INOVÁCIE VO VZDELÁVANÍ ŠTUDENTOV NEEKONOMICKÝCH SMEROV SO ZAMERANÍM NA ROZVOJ PODNIKATEĽSKÝCH KOMPETENCIÍ

Globálna recesia a finančná kríza spôsobili, že vzrástla nezamestnanosť a s ňou rastú aj nároky na kvalifikáciu a zručnosti zamestnancov. Výrazným problémom slovenského trhu práce je vysoký počet dlhodobo nezamestnaných. Uplatnenie absolventov vysokých škôl na trhu práce je významným indikátorom efektívnosti vzdelávacieho procesu na vysokých školách, preto je dôležité zvýšiť prítlačivosť podnikania ako príležitosti pre budúce samozamestnanie, posilnenie aktívneho postoja študentov k vlastnej budúcnosti, naštartovanie ich podnikateľského myslenia, postoja či zámeru. Formovanie kompetencie k podnikavosti u žiakov a študentov je jedným z hlavných cieľov vzdelávacej politiky EÚ. V súvislosti s prechodom z industriálnej spoločnosti na informačnú spoločnosť, znalostnú ekonomiku a v súvislosti s globalizáciou sveta rozhodujúcu úlohu v ekonomike preberajú malé podniky a mikropodniky, pretože dokážu veľmi pružne meniť výrobu, rýchlo zavádzať inovácie a sú veľmi konkurencieschopné. Potreba takýchto podnikov si však vyžaduje podnikateľov, osoby, ktoré chcú a dokážu založiť a úspešne viesť podnik. Podnikateľ je každá osoba, ktorá organizuje prácu a kapitál tak, aby dosiahla zárobok a zabezpečuje ju na vlastný účet a riziko. (Roháčová, Kyrychuk, 2013)

Súčasnú univerzitu, ako inštitúciu, ktorá poskytuje vzdelanie a kvalifikáciu, mali by sa zamerať na nové potreby v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy, ktoré vyplývajú zo znalostnej ekonomiky a spoločnosti.

Neustále rastie potreba vedeckého a technického vzdelávania, rozvoja profesijných a podnikateľských zručností a možností celoživotného vzdelávania. Európska únia prijala v roku 2007 plán podpory podnikania a podnikateľského vzdelávania už v školských laviciach a podnikateľské zručnosti boli zaradené medzi kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie. V európskom referenčnom rámci je kompetencia podnikavosť a zmysel pre iniciatívnosť jednou z kľúčových kompetencií, ktoré mladí ľudia potrebujú pre svoje osobné naplnenie a zamestnateľnosť v znalostnej spoločnosti. Slovensko stále zápasí s vysokou mierou nezamestnanosti mladých, čo poukazuje na nesúlad medzi vzdelávacím systémom a dopytom na trhu práce, ako aj na nedostatočnú pripravenosť absolventov z rôznych typov štúdia. Školský systém stále produkuje absolventov, ktorých odborné vedomosti a zručnosti nezodpovedajú požiadavkám zamestnávateľov. Jednou z možností, ako predísť nebezpečenstvu vytvorenia tzv. „stratenej generácie“ na trhu práce, teda tých, ktorí upadli do dlhodobej nezamestnanosti a riešiť ich uplatniteľnosť na trhu práce je opierať sa o iniciatívy a odporúčania Európskej komisie, ktorá veľký dôraz kladie na význam vzdelávania pri podpore podnikateľských postojov a správania. (KOM, 2007; EP, 2008).

Prierezové kompetencie ako kreativnosť, iniciatívnosť a podnikateľské myslenie pomáhajú mladým ľuďom rozvíjať ich schopnosť tvorivo myslieť a inovovať, posilňujú ich aktivnosť, pružnosť, samostatnosť, schopnosť riadiť projekty a dosahovať výsledky. Pozitívny vplyv podnikateľského vzdelávania potvrdzuje stále viac dôkazov. (Palaščáková, Kol'veková, 2012) Mladí ľudia, ktorí absolvujú tieto programy, si vo väčšej miere osvoja podnikateľské postoje, získajú zamestnanie skôr po ukončení štúdia, založia viac spoločností, a vytvoria tak viac pracovných miest. Podnikateľské programy poskytujú vynikajúcu príležitosť na prepojenie vzdelávacích systémov s miestnou ekonomikou, keďže sú založené na projektovej práci a na dobrovoľnej účasti skutočných podnikateľov. V prípade študentov, ktorí rozvíjajú kontakty s miestnou podnikateľskou komunitou, je väčšia pravdepodobnosť, že po ukončení štúdia zostanú vo svojom regióne alebo svojej krajine buď ako zamestnanci v miestnom podniku, alebo si založia svoje vlastné podnikanie.

Rozvoj a podpora podnikania patrili po mnohé roky k strategickým cieľom politik EÚ aj členských štátov a postupom času vzrastal ich význam, čo sa odrazilo v celom rade opatrení prijatých Európskou komisiou a jednotlivými členskými štátmi. Najdôležitejším z nich je budovanie rozsiahlejšej kultúry podnikania a „podnikateľského myslenia“ európskych občanov, najmä mladých ľudí. Vzdelávanie a odborná príprava sú v tomto procese kľúčovými faktormi. Všetci študenti by mali mať prístup k podnikateľskému vzdelávaniu, ktoré by sa malo poskytovať vo všetkých typoch a na všetkých úrovniach vzdelávania.

V stratégii Európa 2020 sa zdôrazňuje potreba zahrnúť kreativnosť, inovatívnosť a podnikanie do učebných osnov a navrhuje sa rad opatrení na uvoľnenie európskych podnikateľských a inovačných schopností prostredníctvom hlavných iniciatív „Mládež v pohybe“, „Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta“ a „Únia inovácií“. V pracovnom programe GR pre vzdelávanie a kultúru (Vzdelávanie a odborná príprava 2020) jedným zo štyroch strategických cieľov je posilnenie inovatívnosti a kreatívnosti vrátane podnikania na všetkých úrovniach vzdelávania a odbornej prípravy. (Európska komisia, 2013)

Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti jedným z dôležitých praktických cieľov Katedry spoločenských vied technickej univerzity v Košiciach bolo vypracovanie grantového projektu Základy podnikateľských zručností pre neekonomov (MŠVVaŠ SR KEGA č. 015TUK-4/2013) obsahovo smerujúceho k vytvoreniu interdisciplinárneho predmetu pre zlepšenie pripravenosti študentov na jednotlivých fakultách Technickej univerzity v Košiciach pre praktický život. Cieľom interdisciplinárneho predmetu je rozvíjať u študentov neekonomických smerov štúdia podnikateľský a osobný potenciál a tak získavať potrebné kompetencie v intenciách odporúčaní EÚ. Projekt v súlade s prioritami výzvy a iniciatívami stratégie Európa 2020 (Inovácia v Únii, Mládež v pohybe a Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta) je obsahovo orientovaný na posilnenie aktívneho postoja študentov k vlastnej budúcnosti, na zvýšenie príťažlivosti podnikania ako príležitosti na rozvíjanie podnikateľského myslenia a podporu podnikateľských postojov, na posilnenie kreativity a inovatívneho prístupu, ako aj na rozvíjanie prierezových, prenositeľných, meta-kompetencií a osobitne na kľúčovú kompetenciu „podnikavosť a inovatívnosť“ v rámci vytvorených modulov. Dôležitými kritériami, ktoré určujú efektívnosť podnikateľskej činnosti, sú práve podnikateľské kompetencie, ktoré sú nevyhnutné pre pripravenosť jednotlivca uskutočniť takúto činnosť v súčasných zložitých, dynamicky sa meniacich sociálno - ekonomických podmienkach.

Cieľom projektu je vypracovanie koncepcie multidisciplinárneho modulárneho a prakticky zameraného predmetu na základné podnikateľské zručnosti v rámci neekonomických študijných programov vysokoškolského vzdelávania.

Príprava multidisciplinárneho predmetu Základy podnikateľských kompetencií pre neekonomov vychádza z potrieb efektívne vykryť absenciu celouniverzitného predmetu zameraného na teoretickú prípravu študentov na podnikanie a na rozvíjanie a upevňovanie podnikateľských zručností. Na jednotlivých fakultách Technickej univerzity v Košiciach niektoré študijné programy majú zakomponované predmety ekonomického zamerania. Väčšina z nich je v bakalárskom stupni štúdia a sú súčasťou povinných predmetov ako napr. Ekonomika podniku, Manažment, Finančný manažment, Marketing, Teória riadenia, Podnikanie v doprave a iné, bez dostačujúceho zastúpenia predmetov zameraných na tzv. mäkké zručnosti. V neekonomických študijných programoch predmety zamerané na podnikateľské zručnosti sú zastúpené v nedostatočnej miere alebo vôbec. V intenciách pragmatickej požiadavky praxe sa vytvorili priaznivé predpoklady pre realizáciu zámeru grantového projektu. K základným cieľom výskumnej úlohy patrilo aj zistenie súčasných poznatkov o súčasnom stave riešenia a rozpracovania výučby predmetu na rôznych vysokých školách v Slovenskej republike. (Hrehová, Jenčová, 2014).

Vytvorenie predmetu o podnikaní v neekonomických smeroch vzdelávania je aktuálnou celospoločenskou požiadavkou a zároveň ponúka študentom získanie základných sociálnych, psychologických, ekonomických vedomostí a zručností potrebných pre podnikateľskú činnosť. Uvedená myšlienka je zároveň aj východiskovou ideou daného projektu.

Výsledkom projektu bude zrealizovanie pilotného kurzu, vypracovanie novej modernej vysokoškolskej učebnice a didaktických vyučovacích prostriedkov pre jednotlivé moduly kurzu, ktoré svojím kreatívnym obsahom prispievajú k teórii a metodike edukácie k podnikavosti, k rozvoju kľúčovej kompetencie "podnikavosť a iniciatívnosť", odborných a osobných kompetencií študentov neekonomických študijných programov, čím sa zvýši ich uplatniteľnosť na trhu práce a zároveň sa posilní ich aktívny postoj k vlastnej budúcnosti.

Ako uvádza Hrehová (2014) riešiteľský kolektív má multidisciplinárne zloženie, ktoré profesne zahŕňa ekonómov, psychológov, sociológov, politológov, filozofov, etikov, ktoré je potrebné vzhľadom na charakter projektu. Riešiteľský kolektív tvoria dva pracovné tímy vysokoškolských učiteľov z dvoch pracovísk z Katedry spoločenských vied a Ústavu podnikania a manažmentu Fakulty baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií, čo sa následne prejavilo v koncipovaní prípravy predmetu Základy podnikateľských kompetencií pre neekonomov na technických univerzitách pre neekonomické smery štúdia. Táto interdisciplinárnosť je chápaná jednak:

- z hľadiska participácie študentov z rôznych nemanadžerských fakúlt a z rozmanitých odborov, čím sa vo výučbe môže vhodne využiť potenciál rozmanitosti a vzájomnej komplementarity nápadov, zručností, vedomostí, spôsobov myslenia či skúseností jednotlivých študentov;
- z hľadiska prepojenosti a spolupráce učiteľov z jednotlivých odborov (ekonomických, manažerských a humanitných), čím sa vytvárajú tiež príležitosti pre hľadanie nových „kľúčov“ pre rozvoj podnikateľských zručností, vedomostí, spôsobov myslenia budúcich absolventov, vznikajúcich z kombinácie rozmanitých oblastí a poznatkov;
- z hľadiska interdisciplinarít predmetu, čím sa využívajú medzipredmetové vzťahy, informácie sa uvádzajú do súvislostí, prepájajú sa poznatky z rôznych oblastí a vytvára sa komplexnejší pohľad na činnosti súvisiace s podnikaním.

V intenciách predchádzajúcich myšlienok interdisciplinarita obsahu projektu a následne vytvoreného predmetu tak umožní rozvoj odborného profilu, teoretických a praktických znalostí a zručností pre samozamestnanie budúceho absolventa.

Obsahové zameranie predmetu Základy podnikateľských kompetencií pre neekonomov je nasmerované pre cieľnú praktickú prípravu základnej kľúčovej kompetencie „podnikavosť a inovatívnosť“, zahŕňa rôzne aspekty podnikania (ekonomické, etické, psychologické, sociálne, osobnostné ai.).

Jednotlivé moduly vzdelávania sú zamerané na osobnosť podnikateľa, inovatívnosť a kreativitu, vedenie ľudí, budovanie tímu, komunikačné a prezentačné zručnosti, rovnováhu pracovného a súkromného života, stres, duševné a fyzické zdravie, spoločenská zodpovednosť v podnikaní, etika podnikania a podnikateľa, podnikanie ako pracovná kariéra, kariérové východiská a predpoklady podnikania, legislatívny rámec podnikania, riadenie (manažment) funkčných oblastí podniku – ekonomika, marketing, personalistika, životný cyklus podniku, finančné riadenie podnikania, riziká v podnikaní, podnikateľský plán a marketing v podnikaní. (Jenčová, Hrehová, 2014).

Realizácia projektu je naplánovaná tak, aby jednotlivé moduly a activity boli prepojené, aby činnosti logicky na seba nadväzovali, aby formy a metódy práce podporovali rozvoj kompetencie pre iniciatívnosť a podnikavosť a zároveň boli previazané s kladnými ľudskými vlastnosťami, etickým správaním, morálnym konaním a pod. Použitím multidisciplinárneho prístupu sa u študenta zvýši príťažlivosť podnikania, rozvinie sa podnikateľské myslenie, podporia sa podnikateľské postoje, posilní sa kreativita a inovatívny prístup, rozvinú sa metakompetencie, plánovanie podnikateľských aktivít a príprava na ich realizáciu, komunikácia a prezentácia, riadenie vlastnej profesijnej dráhy, osobnostné rysy, riešenie konfliktov, riešenie problémov kreatívnym spôsobom, tímová práca, zosúladienie pracovného a rodinného života atď. Študent získa tiež základné informácie o spôsoboch a formách podnikania, príprave podnikateľského plánu, založení podniku, riadení jeho funkčných oblastí, rizikách v podnikaní, ako aj spoločenskej zodpovednosti. Študent sa zorientuje v opatreniach a politike na podporu podnikania a v trhovej ekonomike ešte pred vstupom na trh práce apod. (Džupková, 2014). Príprava študenta ako potenciálneho podnikateľa v tej alebo inej sfére sa tak uskutoční v jednom procese počas nadobúdania vysokoškolského odborného vzdelávania. Vysokoškolské technické vzdelanie v spojení s ekonomickými, právnymi, psychologickými, sociologickými, politologickými, etickými, filozofickými poznatkami môže tvoriť základ formovania u študentov podnikateľských zručností a návykov. Študent získa vzdelanie vo svojej špecializácii a zároveň nadobudne vedomosti a zručnosti aj v podnikateľskej činnosti.

Príspevok je výsledkom riešenia čiastkovej úlohy vedeckého projektu MŠVVAŠ SR KEGA č. 015TUKE- 4/2013 Príprava predmetu Základy podnikateľských zručností pre neekonómov.

Použitá literatúra

1. Džupková, h. 2014. Podnikanie ako spôsob sebarealizácie. In: kvalifikácia pre budúcnosť : zborník recenzovaných vedeckých prác s medzinárodnou účasťou. Košice : tu, 2014 s. 12-17. Isbn 978-80-553-1838-7.
2. Európska komisia. 2013. Rozvoj podnikateľského myslenia a zručností v eú. [on-line]. [cit. 2014-02-28] dostupné na internete: (http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/regional-sme-policies/documents/no.1_entrepreneurial_mindsets_sk.pdf).
3. Hrehová, d. 2014. Interdisciplinárny prístup k rozvoju podnikateľských zručností. In: sieťovanie vybraných prvkov fakultných štruktúr – interakcia teórie a praxe : elektronický zborník príspevkov z odborného workshopu. Prešov : prešovská univerzita, 2014 s. 1-6. - isbn 978-80-8165-046-8.
4. Hrehová, d., jenčová, a. 2014. Podpora vzdelávania študentov technického zamerania vo vzťahu ku kľúčovej kompetencii "podnikavosť a iniciatívnosť". In: kvalifikácia pre budúcnosť : zborník recenzovaných vedeckých prác s medzinárodnou účasťou. Košice : tu, 2014 s. 39-46. - isbn 978-80-553-1838-7.
5. Jenčová, a., hrehová, d. 2014 koncepcia vzdelávania študentov vš - príprava na podnikateľskú činnosť. In: psychológia práce a organizácie 2014 : zborník príspevkov z 13. Ročníka medzinárodnej konferencie : 15. - 16.5.2014, stará lesná. Košice : spoločenskovedný ústav sav, 2014 s. 134-142. - isbn 978-80-89524-15-0.
6. Kom. 2007. Oznámenie komisie rade, európskemu parlamentu, európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov s názvom podpora plnohodnotnej účasti mladých ľudí na vzdelávaní, zamestnanosti a diani v spoločnosti. [online]. Com (2007) 498 [cit. 2014-02-28]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu>
7. Palaščáková, d., kol'vecková, g. 2012. Nástroje na podporu procesného modelovania práce podnikateľských subjektov. In: national and regional economics 9 : zborník z medzinárodnej konferencie : 26th-27th september, 2012, herľany, slovakia. Košice : tu, 2012 s. 341-348. Isbn 978-80-553-1215-6.
8. Roháčková, t., kyrychuk, a. 2013. Teoretická analýza možností formovania podnikateľských zručností. In: úloha spoločenskovedných disciplín na technických univerzitách v procese globalizácie : zborník vedeckých prác : medzinárodné kolokvium : bratislava, 27.6.2013. Bratislava : stu, 2013 s. 150-156. Isbn 978-80-227-3967-2.

Бурківська Л.Ю., кандидат філологічних наук, доцент

Григораш С.М., кандидат філологічних наук, доцент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,

Івано-Франківськ, Україна

Гургула О.Б., кандидат філологічних наук, доцент

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

ВИСВІТЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ МАС-МЕДІА

Саме життя покликала засоби масової інформації стати на стороні інтересів кожної людини. Впливаючи на свідомість, вони спонукають до соціальної активності, змінюють суспільну та виробничу діяльність.

У сучасних умовах політичної нестабільності соціальні проблеми набувають особливої гостроти, що вимагає пошуків механізмів злагоді різних громадсько-політичних сил в ім'я громадянського миру. Преса повинна висвітлювати проблеми незахищених верств населення, а також допомагати у їхньому вирішенні, що потребує гострої, активної позиції та дій.

Друковані мас-медіа, види інформації, зокрема соціальної, вивчали такі дослідники: В.В.Ворошилов, Л. І. Демчина, В. Й. Здоровага, О. В. Зернецька, В. Ф. Іванов, Л. М. Калініна, Т. Кіріян, С. Г. Корконосенко, О. Д. Кузнецова, Н. М. Кушнарченко, О. В. Лаврик, І. Л. Михайлин, А. З. Москаленко, І. І. Парфанович, О. В. Пархоменко, Л. М. Петренко, Б. В. Потятиник, А. В. Соколов, Є. С. Цимбаленко, О. Ю. Чапала, Г. М. Швецова-Водка.

Дослідник Є. С. Цимбаленко зазначає, що в перекладі з латини «соціальний» означає суспільний, громадський; пов'язаний із життям і відносинами між людьми в суспільстві [10].

Вчений А. В. Соколов виділяє три види інформації: соціальна інформація (відноситься до соціальних відображених процесів: пізнання, комунікація, управління); біологічна інформація (відноситься до сенсорних (чуттєвих) генетичних біокомунікативних відображених процесів); технічна інформація (відноситься до процесів комунікації й управління методами інформаційної техніки) [9].

Науковець Л. М. Калініна виокремлює два основні види інформації: біологічна (забезпечує життєдіяльність окремо взятого живого організму) й соціальна (масова і спеціальна інформація).

Масова інформація (загальна) – соціальна інформація, адресована всім членам суспільства незалежно від їх становища й роду занять. Спеціальна інформація (системна) адресована не всім членам суспільства, а певним соціальним групам (наприклад: ученим певного фаху, економістам, робітникам якоїсь професії). Для сприйняття цієї інформації необхідний початковий запас спеціальних знань і володіння професійною мовою. Дослідниця називає деякі найбільш важливі різновиди спеціальної соціальної інформації, а саме: наукова (утворюється в результаті науково-дослідної діяльності); технічна (створюється у сфері техніки і призначена для вирішення технічних завдань (розробки нових технічних пристроїв, машин, матеріалів тощо)); технологічна (безпосередньо використовується у сфері матеріального виробництва для створення матеріальних благ (продуктів харчування, одягу, машин тощо)); планово-економічна (використовується для планування й керування виробництвом) [3].

Учений Є. С. Цимбаленко подає такі види соціальної інформації: масово-розповсюджувана (публічно розповсюджувана друкована або аудіовізуальна продукція (книжки, брошури, преса, теле- й радіопередачі, а також будь-які записи на касетах чи компакт-дисках)); статистична (офіційно документована інформація державних органів чи наукових установ про процеси, що відбуваються в економічному, соціальному й культурному житті суспільства); довідково-енциклопедична (офіційні повідомлення або систематизовані відомості, складені за відповідною формою з використанням передбачених законом засобів про різноманітні події, явища, процеси, героїв та персонажів історії та сучасності); інформація про особу (сукупність офіційних документованих анкетних відомостей про особу); правова (офіційна інформація, що створюється у процесі діяльності органів влади, громадських чи партійних об'єднань, державних та приватних підприємств, установ та організацій) [10].

Дослідник А. З. Москаленко стверджує, що соціальна інформація пов'язана з життям суспільства передусім своїм походженням і виділяється серед інших видів несоціальної інформації – фізичної, біологічної, геологічної та ін., пов'язана з явищами і процесами у живій та неживій природі [5].

Дослідниця О. В. Зернецька вказує на існування кількох підходів до визначення соціальної інформації:

- інформація, що циркулює в суспільстві і використовується для управління соціальними процесами; відображає соціальні відносини людей;

- повідомлення між системами, однією з яких є людина чи співтовариство людей [1].

Учений В. Ф. Іванов пропонує розглядати соціальну інформацію як «зміст процесів масової комунікації (звичайно, ту її частину, яка передається за допомогою засобів масової комунікації). Масова комунікація, окрім змісту (тобто соціальної інформації), містить у собі ще процеси обміну інформацією, технічні засоби та багато іншого» [2].

Науковець Т. Кіріян стверджує, що у політології пропонується використовувати термін суспільно-політична інформація – сукупність повідомлень про актуальні події внутрішнього і міжнародного життя [4]. Саме це визначення чи не єдине орієнтоване на міжнародну властивість інформації, яка нині виступає основою світових глобалізаційних процесів (у тому числі й

формування інформаційного суспільства), а також є фундаментальною засадою інформаційно-комунікаційного існування всесвітньої мережі Інтернет.

Дослідник О. В. Пархоменко стверджує, що соціальна інформація утворює систему різнорівневого знання, що характеризує політичні, економічні, культурологічні, соціальні та інші процеси, які відбуваються в суспільстві, соціальних інституціях, установах, підприємствах, загальноосвітніх навчальних закладах, а також – інтереси, прагнення, думки, цінності людей [7].

Оскільки соціальна складова інформації пов'язана із суспільно орієнтованими процесами функціонування соціальних інститутів держави та враховує як групові інтереси, так і інтереси окремо взятого індивіда, то вона тісно пов'язана з соціальними проблемами людства.

Вчений Л. М. Петренко визначає соціальні проблеми як незадоволені повністю чи частково потреби та інтереси територіальної громади або її окремих складових, що сформульовані в загальному вигляді як певна соціальна задача, що потребує вирішення. У спрощеному вигляді соціальна проблема може бути визначена як невідповідність того, що має людина, до того, що їй необхідно [8].

Соціальні проблеми можуть носити глобальний характер, зачіпаючи інтереси значної частини людства. Так, демографічні, екологічні, техногенні, продовольчі, енергетичні та інші проблеми в даний час набувають глобального характеру і їх вирішення вимагає участі більшості держав нашої планети. Соціальні проблеми можуть торкатися інтересів окремих або декількох соціальних систем [8]. Наприклад, соціальні кризи, що розповсюджуються на окремі країни, національно-етнічні спільноти, асоціації, блоки або угруповання. Проблеми можуть поширюватися на ті або інші сфери, групи людей. Це можуть бути ті, що охоплюють соціально-економічну, соціально-політичну, духовну або власне соціальну сфери життєдіяльності людей. Для соціальної роботи особливу значущість мають особисті проблеми, що виникають у процесі взаємодії особи й соціального середовища.

Науковець І. І. Парфанович класифікує соціальні проблеми, на вирішення яких спрямована соціальна робота, за сферами розповсюдження на такі: індивідуальні, сімейні (пов'язані з індивідом, включаючи його слабке фізичне здоров'я й безпорадність, пригноблення, зовнішню непривабливість, самотність, соціальну ізоляцію, а також різні організаційні проблеми); соціально-екологічні (охорона навколишнього середовища, забруднення великих промислових центрів, екологічні катастрофи); соціально-економічні (у процесі становлення держави, здійснення реформ в Україні 60% населення опинилося за межею бідності); функціонування індивідів, груп (аспекти соціальних відхилень, наркоманії, алкоголізму тощо); структур влади (корупція) (від них, їх дії, програм залежить соціальна напруженість і стабільність у суспільстві, від їх режиму (тоталітарності, демократії або авторитарності) – соціальна активність населення) [6].

Однією з найважливіших умов розв'язання соціальної проблеми є її точне формулювання. Якщо проблема правильно сформульована, то це, по-перше, дозволяє здійснювати пошук відсутньої інформації в потрібному напрямі; по-друге, забезпечує вибір оптимального інструментарію соціальної дії, а, отже, й ефективність соціальної роботи. Характер соціальної проблеми є найважливішим чинником, від якого залежать визначення змісту, інструментарію, форм і методів соціальної роботи [6].

Залишається недостатньо вивченим висвітлення соціальних проблем в українських регіональних друкованих ЗМК. Тому виокремлюємо серед журналістських матеріалів в Івано-Франківському обласному тижневику «Репортер» (за період з вересня 2011 року до лютого 2012 року) ті, які присвячені соціальним проблемам.

Газета «Репортер» є регіональною, обласною, загальнополітичною, щотижневою, легітимною, якісною пресою; це періодичне видання (основний вид опублікованого, друкованого, поліграфічного документа), яке виходить через короткі проміжки часу, містить офіційну оперативну інформацію і статті на актуальні суспільно-політичні, наукові та інші теми, а також літературні витвори й рекламу.

Тематична характеристика змісту тижневику відображена в рубриках із підрубриками, серед яких є постійні («Тиждень», «Акцент», «Погляд», «Телерепортер», «На колесах», «Неформат», «Соціум», «Дитяча», «До кави», «Омега») та змінні («Людина», «Спорт», «Шукаю долю», «Туризм»).

Соціальні проблеми висвітлено в таких публікаціях:

1. Індивідуальні, сімейні, організаційні проблеми: *Один день інваліда* (№ 37, 2011); *Спорт об'єднав інвалідів* (№ 42, 2011); *Пенсії без даху* (№ 43, 2011); *Пільговики дратують водіїв* (№ 43, 2011); *Автобусом село не врятуєш* (№ 49, 2011); *Звичайне диво* (№ 49, 2011); *Смуга перешкод для інвалідів* (№ 51, 2011); *Інвалідів знову запрограмують* (№ 8, 2012).

2. Проблематика дітей: *Знайдіть роботу сироті* (№ 35, 2011); *Школа з того, що було* (№ 35, 2011); *Особливі діти* (№ 35, 2011); *На дітей не можна тиснути* (№ 35, 2011); *Оксанчин біль* (№ 35, 2011); *Книжка – для порятунку дитини* (№ 36, 2011); *Щастя допомогти* (№ 37, 2011); *Діти без даху* (№ 37, 2011); *Більшості дітей війни перестануть виплачувати відсуджені гроші* (№ 37, 2011); *Дітям – гарячу воду* (№ 38, 2011); *Прикро, але батьки не дуже цікавляться своїми дітьми* (№ 42, 2011); *Віднесіть лялю назад* (№ 48, 2011); *Діти у садочках недоїдають* (№ 51, 2011); *Діти і гроші* (№ 51, 2011); *У садок лише з реєстру* (№ 4, 2012); *Осінні діти плутають черги* (№ 8, 2012).

3. Соціально-екологічні проблеми: *Вивезення токсинів відновлено* (№ 37, 2011); *Селяни проти* (№ 38, 2011); *Коли сусід проблема* (№ 38, 2011); *Залиште воду риbam* (№ 40, 2011); *Куди подіти шприци, термометри та інші небезпечні медичні відходи* (№ 47, 2011); *Вода, електрика та гроші* (№ 48, 2011).

4. Соціально-економічні проблеми: *Книги – на добру справу* (№ 38, 2011); *Злидні ходять по колу* (№ 42, 2011); *Бомжі підпалюють підвали* (№ 42, 2011); *Японці дали гроші на лікарні* (№ 48, 2011); *УПН зробила хоспінгу подарунок* (№ 51, 2011); *До сиріт Миколай – завжди щедрий* (№ 51, 2011); *Сильні люди ламають стереотипи* (№ 5, 2012); *Безробіття* (№ 8, 2012).

5. Проблеми наркоманії, алкоголізму тощо: *Алкоголіки лікуються самі* (№ 37, 2011); *Валятися п'яним не соромно, а йти до нарколога – так?* (№ 40, 2011); *Спиртні дискусії* (№ 48, 2011); *Пити чи не пити* (№ 7, 2012).

6. Проблеми, пов'язані зі здоров'ям: *У пасічній відкрили підстанцію швидкої* (№ 40, 2011); *Сам собі лікар* (№ 42, 2011); *Бережіть очі змалечку* (№ 42, 2011); *Найдивніші хвороби в світі* (№ 44, 2011); *Здорове харчування* (№ 44, 2011); *Зайва вага медикаментами не лікується* (№ 4, 2012); *Калуцина – лідер по онкології* (№ 7, 2012).

7. Проблеми структур влади: *Реакція на корупцію* (№ 44, 2011); *Корупція в Україні* (№ 49, 2011).

Тижневик висвітлює деякі соціальні проблеми і в рекламі, у якій йдеться про матеріальну допомогу хворим дітям, про збір коштів на операції та ін.

У газеті найбільше є публіцистичної, подієвої та офіційної інформації, найменше – ділової, естетичної, довідкової та реклами. Проте, порівнюючи (за півріччя) з іншими видами інформації, досить мало публікацій, присвячених висвітленню соціальних проблем мешканців Івано-Франківської області.

Журналістам тижневика «Репортер» слід більше уваги приділяти тим видам інформації, які в малому обсязі представлені у виданні, використовуючи інформацію з різних інформаційних агентств, офіційних сайтів державних структур, редакційних і нередакційних джерел.

Список використаних джерел

1. Зернецька О. В. Нові засоби масової комунікації / О. В. Зернецька. — К.: Вік, 2008. — 208 с.
2. Іванов В. Ф. Поняття «інформація» у різних науках [Електронний ресурс] / В. Ф. Іванов // Наукові записки Інституту журналістики. — 2010. — Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=41>.
3. Калініна Л. М. Соціальна інформація як субстрат інформаційної діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу / Л. М. Калініна // Інститут педагогіки АПН України — 2008. — № 1. — С. 4-9.
4. Кіріян Т. Насущні проблеми соціальної політики і шляхи їх вирішення / Т. Кіріян // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 6. — С. 3-6.
5. Москаленко А. З. Теорія журналістики : навч. посіб. / А. З. Москаленко. — К.: Експрес-Об'ява, 2002. — 336 с.
6. Парфанович І. І. Соціальна діагностика : курс лекцій / І. І. Парфанович. — Тернопіль : ТДПУ, 2009. — 182 с.
7. Пархоменко О. В. Соціальна інформація як чинник інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / О. В. Пархоменко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. — 2010. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Traeviv/2010_1/3.pdf.
8. Петренко Л. М. Система соціальної інформації в управлінні професійно-технічним навчальним закладом / Л. М. Петренко // Комп'ютерно-інтегровані технології : освіта, наука, виробництво. — 2011. — № 4. — С. 51-55.
9. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учебн. пособ. [Електронний ресурс] / А. В. Соколов. — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 461 с. — Режим доступу : <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/23490/>.
10. Цимбаленко Є. С. Роль соціальної інформації в інформаційно-комунікаційній структурі [Електронний ресурс] / Є. С. Цимбаленко. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Natural/vkhnu/Soc/tsymbalenko.pdf.

Вихованець З.С., аспірантка

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна

ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОНТЕКСТУ

Процес конструювання нової для української спільноти такої спеціальності та професійної діяльності як соціальна робота надає особливої актуальності її теоретико-методологічному осмисленню. У сучасних умовах вітчизняної кризи всієї соціально-економічної сфери теорія соціальної роботи розвивається в ситуації постійних дискусій та суперечностей. Особової гостроти набуває питання її місця в системі гуманітарних наук та практичного втілення в систему соціального захисту. Теорія соціального захисту має всі структурні ознаки науки, які включають в себе специфічний предмет дослідження, об'єкт дослідження, відповідний понятійний апарат, категорії, принципи та методи діяльності, а також систему закономірностей її функціонування. До того ж її відносять до групи прикладних наук і характеризують як міждисциплінарну дисципліну.

Оцінка наукового статусу соціальної роботи як наукового дослідження сформувала два основні підходи: 1) перший підхід включає в себе положення про те, що теоретичну основу соціальної роботи формують декілька людинознавчих наук: антропологія, медицина, соціальна філософія, соціологія етика, психологія, право тощо; 2) представники другого підходу роблять спроби довести самостійність соціальної роботи як наукової дисципліни, яка має теоретичні та прикладні аспекти. Фактично було сформовано дві течії в системі аналізу теоретико-методологічних засад соціальної роботи, які доповнюють одна одну: одна течія спирається на осмислення практичного досвіду, проблем практики соціального забезпечення населення України, у той час як інша формується в процесі осмислення загального та особливо в теоріях, обґрунтовує різні види соціальної роботи, розглядає її сутність як суспільного явища тощо.

Закономірності, принципи та методи соціальної роботи з різними соціальними групами, шляхи та способи ефективної реалізації функцій соціальної роботи, її кадрового й інформаційного забезпечення, структурно-функціональний аналіз діяльності різних державних і суспільних інститутів соціального захисту населення, принципи функціонування механізму соціального управління в системі соціальної роботи створюють засади теорії соціальної роботи в системі наук. Науковий характер соціальної роботи виявляє та досліджує суттєві зв'язки й явища, які є притаманними соціальним процесам і соціальному поступу суспільства, а це, у свою чергу, забезпечує характер та ефективність економічного, психологічного, виховного впливу на розвиток і поведінку соціальних спільнот та кожної окремої особистості.

Трактування кола завдань соціальної роботи, як кола завдань будь-якої роботи, пов'язане також із визначенням її предмета. Проте вже з перших років, мається на увазі перша половина 90-х років ХХ століття, коли в Україні почала виділятися соціальна робота і як професія, і як навчальний предмет, і як предмет філософсько-методологічних досліджень, виявляються в цьому плані і неоднозначності, які нині констатується як факт. Зокрема, В.П. Андрущенко зазначає: «Менш дослідженою виявляється загальна парадигма розвитку такої галузі суспільної діяльності, як соціальна робота. Незважаючи на ряд цікавих публікацій останніх років, філософія соціальної роботи залишається terra incognita для нашої філософської, педагогічної і культурологічної думки» [1, с. 41]. Але, таким міркуванням дотепер не надається належна значущість, хоча в багатьох сучасних тлумаченнях є чимало логічних і змістовно-функціональних суперечностей. Вони виявляються у визначеннях предмета соціальної роботи, об'єктом якої вважається особа, способи її самореалізації та суспільної адаптації. Але одночасно стверджується, що коло інтересів соціальної роботи зосереджене переважно на допомозі «немічним» і «незахищеним» верствам людей. Мова йде про людей похилого віку, дітей, головним чином із так званих неблагополучних сімей, інвалідів, загалом про малозабезпечені матеріально верстви населення або окремі сім'ї.

Проте при такому розумінні теорії соціального захисту виявляється значне розходження між, з одного боку, тлумаченням соціальної структури або соціальної сфери, що вироблене соціальною філософією, соціологією та економічною теорією суспільства, а з другого, тлумаченням соціальної сфери в теоретичних розробках і навчально-методичній літературі з питань соціальної роботи, яка використовується при професійній підготовці соціальних працівників. Зокрема, стабільно у філософській, соціологічній та економічній літературі як України, так і за рубежом соціальна сфера інтерпретується як сукупність соціальних груп (класів, страт, верств) та соціальних інститутів, в яких здійснюється особисте і громадське життя кожної індивідуально взятої людини. Скажімо, з погляду

Американської національної асоціації соціальних працівників, соціальна сфера – це професійна діяльність з надання допомоги індивідам, групам або громадам, що збільшує або відновлює їхню здатність до соціального функціонування та створює сприятливі для цього умови у громаді. Багато дослідників, сходяться на тому, що соціальна сфера не вичерпується проблемами роботи в плані вирішення питань допомоги малозабезпеченим набутти певний соціальний статус чи соціально-педагогічною роботою серед, наприклад, молоді із елементами девіантної поведінки. Соціальна робота, на наш погляд, має стосунок до всіх аспектів соціальної структури суспільства, а це вимагає і більш широкого тлумачення її предмета, проблем і завдань. Тим більше, що при сучасному тлумаченні соціального захисту в полі зору перебуває, по-суті, не стільки особа і питання її суспільної самореалізації, скільки особи певного, іноді девіантного типу: наркозалежні, алкоголіки та інші. Але такі особи стають об'єктами уваги і для певних аспектів медико-психологічної та освітньо-педагогічної роботи, а також для правоохоронних органів. Вірно підкреслює І.І. Мигович, мовляв про те, що «мета соціальної роботи полягає у регулюванні правових, економічних стосунків людини з суспільством, наданні їй допомоги та підтримки в подоланні проблем, що виникли, та гідному самоутвердженні й повноцінному житті» [3, с. 16]. Тому для подальшого конституювання соціальної роботи, очевидно, слід урахувати складність структури соціальної сфери суспільства. Тоді доцільно твердити, що зміст поняття соціальної роботи потрібно привести у відповідність із змістом соціальної структури суспільства.

Мова йде про те, що соціальна структура має досить диференційований у соціально-інституційному, професійному, демографічному аспектах підсистема суспільства, у межах якої відбувається самореалізація індивідуальних здібностей людини, становлення та функціонування її як особистості. Якщо взяти до уваги такі підходи, то напрошується й інше визначення: соціальна робота – це багатопланова діяльність, предметом якої виступає розвій і створення умов для реалізації індивідуальних здібностей людей в різних аспектах функціонування соціальної структури суспільства.

Отже, йдеться про необхідність розуміння загального гуманітарного виміру соціального захисту як специфічної діяльності, у першу чергу, коло завдань якої складає консультування, надання відповідної допомоги конкретній особі або групі осіб, а також сприяння їм у створенні необхідних умов для розвитку або нормальному функціонуванні здібностей людини у будь-яких соціальних інститутах і групах.

Правда, в такому випадку виникає проблема значущості або статусу соціального працівника порівняно, наприклад, із статусом керівника громадської або державної структури. Адже й керівник так або інакше, крім всіх інших функцій, повинен виконувати і деякі функції соціального працівника. Можна ставити питання й таким чином: чи є сенс організаціям та установам мати у своєму штаті відповідних співробітників із питань соціальної роботи? На превеликий жаль, сьогодні професійна підготовка соціальних працівників, як свідчать програми навчання, орієнтується в дещо, можна сказати, благодійницько-обслуговуючому напрямку. Між тим питання управління персоналом підприємств, організацій і установ, як і потреби співпраці у межах громадських організацій, в сучасних умовах вимагають участі соціальних працівників. Необхідність такої участі полягає в тому, на наш погляд, що в міру поступу України до інформаційного суспільства суттєво змінюватиметься не тільки соціальна структура суспільства, але і характер людських якостей, моральні та особистісно-функціональні вимоги до людини.

Сучасне ринкове господарство уособлює собою фактично своєрідний симбіоз сформованих у добу індустріалізації крупних підприємств, маси дрібних і середніх підприємств, які періодично виникають і зникають, а також інформаційно-виробничих корпорацій, у межах яких також виникають і зникають певні творчо-виробничі групи. Це означає, що на зміну сталій соціальній структурі доби індустріального суспільства приходить більш рухома і «розмита» соціальна структура, межі якої, наприклад, у професіональному плані не матимуть чітких визначень (Е. Тоффлер, Г. Кан, Ю. Хабермас та ін.). Дані обставини означають, що реалізація гуманного, особистостворчого начала в суспільстві вимагає своєрідної участі або кураторства вітчизняних соціальних інституцій, як посередників у динаміці функціонування, створення, розпаду професійно-виробничих об'єднань.

Подальші дослідження системи сумісної діяльності людей фактично сформували два головних напрямлення їх принципової соціальної поведінки. Перший з них характеризує особливості

відношення до діяльності людини у неокласичній економіці, де суб'єкт діяльності розглядається як індивід, що приймає самостійні рішення та діє незалежно, керуючись особистими інтересами. Інший підхід полягає у з'ясуванні механізму фактичної взаємодії людської поведінки з трансформаційними процесами соціального середовища. Перший варіант уособлює принцип методологічного індивідуалізму, який в тій чи іншій формі використовується в сучасному аналізі діяльності у сфері соціальної роботи конкретно-наукового плану. Сутність зазначених підходів можна надати у вигляді таких базових засад: по-перше, всі суспільні явища в кінцевому рахунку мають бути проаналізовані за принципом дослідження мотивацій та дій індивідуальних соціальних суб'єктів; по-друге, реальною можна вважати тільки індивідуальну поведінку, у той час як групові та інституційні конструкти віддзеркалюють колективну поведінку індивідів; по-третє, визначити закономірності в соціальних науках є можливим завдяки застосуванню єдиної логіки або когнітивних процесів, тому що саме вони формують індивідуальний вибір і поведінку суб'єкта соціальних відносин.

Всупереч зазначеним висновкам в останній час онтологізація принципу методологічного індивідуалізму в соціальних науках піддається критиці, також з'являється тенденція повернення до ідей холізму та складається ситуація виправдання тих методологічних принципів, які підтримують неоднорідність онтологій соціальних наук. Як бачимо, у сучасних гуманітарних дослідженнях уявлення про суб'єкта діяльності суттєво змінюється. Замість аморфного, з невизначеним соціальним статусом існування індивіда з'являється такий суб'єкт суспільства, який включається в структуру його найрізноманітніших зв'язків і водночас приймає участь в їх створенні. Суб'єкт діяльності володіє такими рисами, як раціональність, здатність до саморефлексії та рефлексії по відношенню до інших учасників дій, а його соціальність, як така, позбавляється універсального абстрактного характеру.

Таким чином, ринкові соціально-економічні реформи на теренах України стимулюють процес перегляду базових засад гуманітарних наук, у тому числі й соціальної роботи. Виникає ситуація, коли вчені починають критично аналізувати методологію своєї дисципліни та прагнуть до співпраці з філософами. Будь-яка наука, а особливо соціальна, функціонує в суспільстві, більше того, вона є його продуктом та формує два базових аспекти свого існування. Перший пов'язується з соціальними інститутами; взаємодіючи з іншими соціальними установами, наука забезпечує функціонування всього інституціонального середовища соціуму. З іншого боку, правилом наукової діяльності є пізнання зовнішніх процесів, що відбуваються в світі, за допомогою засобів, які враховують соціокультурний контекст, а також безпосередній контекст практики та реальних життєвих проблем людини.

Зв'язок соціальної роботи з практикою реального господарського життя людини полягає в тому, що вона повинна відповідати тим цілям, які визначає суспільство. Різноманітність таких цілей, як суб'єктивного образу бажаного, залежить від специфічних ознак певного суспільства (історичного, культурного, соціально-економічного характеру) та суттєво впливає на матеріальний рівень життя людей, забезпечуючи тим самим безпосередню взаємодію з її буденною економіко-матеріальною мотивацією. Як бачимо, посилення статусу соціального працівника, наприклад, у виробничо-господарській діяльності у зв'язку із релятивізмом соціальної структури, звичайно, ставить під питання статус і функції тих політичних і громадських установ, які орієнтувались виключно на стабільні соціально-групові структури. Ж. Бодрійяр з цього приводу пише про існування кризи представництва, яка є найважливішим політичним аспектом останніх системно-соціальних перемін: «Однак сам по собі він може і не бути смертельним для системи, і всюди (і в самих же профспілках) уже намічається його формальне подолання (перехоплення) у рамках загальної схеми самоврядування. Ніякого делегування повноважень, кожен сам повною мірою відповідає за виробництво! Йде нове ідеологічне покоління» [2, с. 81]. Автоматично це веде до того, що профспілки, політичні партії та інші організації, які раніше виконували ряд соціальних функцій, тепер втрачають функції провідників соціальної роботи. Стосується це представництва у соціальному партнерстві, обстоюванні соціальної справедливості, визначенні морально-групових пріоритетів та ін. Проблема суб'єкта соціального захисту в Україні загострюється в тому сенсі, що нині зростає число працівників, які не мають, скажемо так, адекватних соціальних можливостей вплинути на підприємця в питаннях заробітної плати, прийому і звільнення з роботи, умов праці тощо.

Така сукупність уявлень, підходів, ідей, які пояснюють сутність, зміст певні закономірності в соціальній роботі, дають підстави стверджувати, що формується цілісна система наукового знання, теорія соціального захисту. У даному контексті можна запропонувати декілька аргументів. По-перше, відповідно відношенню наукових досліджень до практичної реалізації всі науки поділяються на фундаментальні та прикладні. Якщо завданням фундаментальних наук є пізнання закономірностей в природі, суспільстві, дослідження самого процесу мислення тощо, то завданням прикладних наук стає реалізація досліджень фундаментальних для вирішення пізнавальних і соціально-практичних проблем. Саме прикладний характер теорії соціальної роботи, органічне включення до її змісту фактичного матеріалу конкретного практичного досвіду відрізняють її від фундаментальних наук, але не протиставляють чи заперечують.

Таким чином, суттєвий вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної роботи, безпосередній зв'язок з конкретними умовами життєдіяльності різних груп і верств населення, накопичений роками емпіричний матеріал створюють основу для аналізу теоретичних узагальнень і висновків, наукового пояснення тенденцій і закономірностей розвитку соціальних процесів. Важливе практичне значення у даному контексті мають комплексні міждисциплінарні дослідження соціальних проблем з позицій соціального прогнозу та моделювання розвитку соціальних процесів, відповідно створюється можливість визначення шляхів оптимального вирішення соціальних протиріч і конфліктів. Визначивши коло проблем, яке складає предметне поле соціальної роботи, можна стверджувати, що теорія соціальної роботи уособлює собою закономірності та принципи функціонування, розвитку та регулювання конкретних соціальних процесів і станів особистості в складних життєвих ситуаціях, забезпечує базові засади захисту її прав і свобод. Завершуючи дещо схематичний розгляд проблемності предмета соціальної роботи, ми вважаємо, що його переосмислення потребує вирішення багатьох теоретичних, методологічних і організаційно-практичних проблем з урахуванням змісту тих соціальних процесів, що відбуваються в Україні та світі в цілому.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Філософія соціальної роботи в Україні на рубежі століть / В.П. Андрущенко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - 2002. - Вип. 1 - С. 40 - 52.
2. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть / Жан Бодріяр. - Львів: Кальварія, 2004. - 376 с.
3. Мигович І.І. Соціальна робота (вступ до спеціальності) / І. Мигович. - Ужгород: Ужгород. Держ. ун-т, 1997. - 190 с.

Дем'яненко Ю.О., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціології і психології

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

НАРАТІВНИЙ МЕТОД У НЕДИРЕКТИВНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ КРИЗОВИХ КЛІЄНТІВ

Одним із видів психологічної допомоги людям, що знаходяться в кризовій ситуації, в умовах стресу, є консультування клієнта, в ході якого відбувається аналіз проблем, прояснення конфліктних зон та пошук шляхів вирішення проблемної ситуації.

У роботі з такою групою клієнтів слід враховувати їх схильність до довготривалого переживання негативних емоцій, болісного переживання критики, підвищеної чутливості, вразливості. В таких випадках не можна використовувати директивні методи роботи. З огляду на емоційну привабливість та необхідність зміни стандартних способів поведінки для вразливих груп клієнтів більш привабливою є наративна концепція.

У руслі даної концепції негаразди та невдачі людей у досягненні своїх цілей пояснюються тим, що вони „заціклюються в патернах поведінки, які повторюються, усе наполегливіше й наполегливіше намагаються застосувати одне й теж „рішення” [8;21]. Звідси основне завдання терапії – виявити ці патерни, зруйнувати їх і спрямувати людину в бік нових моделей поведінки.

Оскільки людині притаманна мовна свідомість – усі події її життя, усі її знання структуруються в історії і мають вигляд текстів-розповідей. Крім того, людина – істота, що схильна до інтерпретації, відповідно розповіді можуть використовуватися для осмислення та опису власного досвіду. Завдяки наративу, різні життєві ситуації формуються в єдине ціле й дозволяють людині створити відчуття послідовності та неперервності життя. „Ми надаємо значення нашому досвіду

так само, як ми живемо нашим життям.” [A.Morgan] Оповідь життєвої історії визначає ступінь інтегрованості власного досвіду особистості, а те значення (негативне чи позитивне), яке надає людина подіям у своєму житті, безпосередньо визначає та складає сутність її життя в майбутньому. Розуміння життя як тексту „дозволяє звичайну життєву подію розглядати по-новому, по-різному, граючись із нею, згадуючи вже прочитане, побачене” [3;119].

Дж. Фридман. і Дж. Комбс вважають, що кожна подія, яка запам’яталась, складає історію, котра разом з іншими, схожими історіями складає життєвий наратив. У життєвих розповідях виділяють домінуючі історії та історії-альтернативи. Домінуючі наративи визначають перевагу певних форм поведінки та переконань, які є звичайними для людини. „У кожному моменті нашого життя, кожним своїм життєвим актом ми здійснюємо взаємодію між нашими домінуючими й альтернативними історіями, знову й знову надаючи зміст нашому досвіду” [3].

Сукупність домінуючих історій створюють життєву реальність людини, і вона схильна бачити свій досвід через призму цих історій. Усе, що суперечить цій реальності, не вписується у її рамки, залишається поза увагою людини, тим самим втрачається можливість досягнути різноплановості дійсності. Домінуючі наративи підтримують та поглиблюють проблеми людини, пригнічують її життя. Так, П. Ватцлавік вважає, що „основною помилкою, в яку ми впадаємо, є неявне допущення того, що більш-менш сприятливе конструювання дійсності призводить до впевненості в тому, що світ є насправді таким і що тим самим досягнута деяка кінцева правильність і достовірність. Це призводить до того, що всі інші сконструйовані дійсності розглядаються як неправильні, а альтернативна дійсність не береться до уваги навіть тоді, коли наше власне бачення світу стає анахронічним і в через те менш пристосованим.”[1;104] Психолог, який працює в наративному напрямі, має допомогти розвинути здатність винаходити та розуміти домінуючі історії і разом із клієнтом простежити вплив цих історій на життя і взаємостосунки з іншими. П.Ватцлавік пропонує замість адаптації, в розумінні кращого пристосування до надуманої „реальної дійсності”, говорити про краще пристосування даної фікції дійсності для досягнення конкретної мети. Тобто основним завданням у роботі спеціаліста та клієнта є побудова мультимодальної дійсності, яка при необхідності здатна трансформуватися. Проте клієнт повинен сам визначити, що для нього є „добрим”, а що „поганим”, в якій дійсності він бажає далі жити, яка історія є для нього прийнятною. Даний аспект не означає відмову від попереднього досвіду, він передбачає гармонійне співіснування травмуючого, негативного досвіду зі ставленням до нього. О.М. Шиловська вважає, що прийняття досвіду є прийняттям власної особистості. „У такому ставленні до себе людина стає більш цілісною, дієвою, в неї виявляється менше невротичних розладів, змінюється самосприйняття, вона стає більш відкритою для свого досвіду, не відкидаючи травмуючої ситуації минулого”[6;88]

Для зміни способу мислення наративна психологія передбачає осмислення, інтерпретацію, конструювання, реконструювання власного досвіду. Дані компетенції формуються за допомогою деконструктивних запитань, які спонукають людей розглядати наративи з різних ракурсів, піддавати переосмисленню. Ці процеси спонукають до конструювання нового аспекту дійсності. Згідно з тлумаченням Ж. Дерріда, деконструкція передбачає штучний розподіл цілого на частини з метою зрозуміти, як це ціле формувалось. Головним у деконструкції вважається зрозуміти той спосіб, у якому старе поняття починає означати дещо зовсім інше, відмінне від попередньо означеного. Завданням терапевта є фіксація теоретичного і практичного ефекту нового розуміння. Така обробка проблемно-насиченого наративу дає можливість звільнитись від неконструктивних способів осмислення власного досвіду та створює підґрунтя для розвитку альтернативної історії. Крім того, деконструктивні запитання дозволяють з’ясувати тактику та способи функціонування проблеми, що складає основу для подальшої роботи з нею. Слід зауважити, що деконструкції піддається не сам текст, а лише ставлення до нього, оскільки, згідно з поглядами структуралістів, у тексті „головне не зміст, а універсальні ментальні операції, котрі його структурують, - засоби класифікації та організації реальності” [2]. Деконструкція спрямована на вивчення особливостей історії, яку розповідає людина, але без конкретизації і посилення безпомічних, болісних і патологічних аспектів історії.

Елліс Морган виділяє такі завдання у спільній роботі терапевта та клієнта в ході деконструктивного опитування:

- дослідити ідею в контексті, який може підтримувати існування проблеми;

- простежити історії цих ідей: як вони прийшли в життя людини;
- питання на оцінку впливу ідей: допомагають чи ні?
- виявлення унікальних епізодів;
- дослідження унікальних епізодів для відкриття альтернативних історій.[5]

Отримання клієнтами вміння розглядати свої історії з різних сторін, помічати, як та чи інша історія сконструйована, дозволяє їм у подальшому балансувати між домінуючими та альтернативними історіями їх життя.

Е. Жорняк вважає, що дані компетенції розвиваються в ході наративної бесіди, яка змінює репертуар знань, який людина використовує для інтерпретації досвіду, а відповідно, змінюється сам досвід і домінуюча історія.

Згідно з соціально-конструктивистським підходом, в реальному світі немає абсолютних істин, реальність заломлюється через призму суб'єктивного сприйняття. Людина не може об'єктивно пізнати реальність, вона може лише інтерпретувати досвід у ході творення наративів. Ж. Дерріда та інші конструктивісти вважають, що немає сенсу шукати „реальну” чи „істинну” суть тексту, оскільки всі наративи мають прогалини і подвійний зміст. Людині залишається тільки обрати, у якій реальності їй існувати, яка життєва історія відповідає сутності її „Я-концепції”, і на основі цього надати життю відповідної забарвленості. „Емоційний настрій визначає вибірковість у сприйнятті об'єктів, подій, реалій навколишнього й уявного середовища, котрі, опинившись за емоційним тоном резонансним відносно стану душі, створюють візерунок асоціативних зв'язків, які виступають матеріалом для формування концептуального образу світу” [7;165-166]. Таким чином, утворюється нові позитивні домінуючі наративи, історії життя.

Для роботи з текстами наративні терапевти використовують запозичені в постструктуралістів ідеї:

- інтертекстуальності – тексти існують у просторі інших текстів;
- нескінченності інтерпретації тексту – скільки читачів – стільки інтерпретацій;
- концепція неподільності тексту від контексту, де контекст розуміється як точка відліку,

відносно якої здійснюється інтерпретація подій, тобто один і той самий текст в залежності від контексту може оцінюватись по-різному.

Використовуючи названі ідеї, психотерапевти намагаються у всьому різноманітті історій відшукати ті варіанти осмислення дійсності, за допомогою яких можна сконструювати позитивну модель сприйняття реальності і переосмислити минуле таким чином, щоб спонукати нове бачення майбутнього. О. Шиловська так характеризує можливості наративної терапії: „Наративна терапія пропонує людям можливість розповісти та пере-розповісти, втілити та перетворити історії свого життя, яким людина надає перевагу, перетворити унікальні, випадкові, суперечливі події її життя на важливі, значимі епізоди; відкрити альтернативні знання та вміння” [6;88]. Відповідно ці знання та вміння допоможуть людині переосмислити негативне ставлення до проблем та навчать її свідомо впливати на оцінку оточуючого середовища, пов'язувати події, що відбуваються з нею, із позитивними моментами досвіду, які мають вплив на життєві проблеми.

З точки зору наративних терапевтів, проблеми можуть „вижити”, якщо вони підтримуються певними ідеями, установками, переконаннями. Клієнти з серцево-судинними захворюваннями схильні до певних настанов, які часто культивуються в суспільстві. Як показують дослідження (Ф. Александер, Л.Ф. Ніколаєва, Л.Є. Панін, В.П. Соколов.), ці люди схильні вважати, що необхідно стримувати власні емоції, агресивні прояви треба пригнічувати, сльози – це вираз своєї слабкості, довіряти можна тільки собі та ін. У даному контексті наративна терапія дозволяє позбавитись від негативних настанов шляхом усвідомлення нераціональності їх використання у деяких життєвих ситуаціях, переосмислити життєві позиції, віднайти конструктивні способи „спілкування” з навколишнім середовищем, тим самим змінюючи ригідні особистісні смислові утворення. Б.В. Зейгарник відзначала, що смислові утворення, будучи породженням життєдіяльності людини, включаються в цю діяльність і тим самим починають виконувати функцію контролю за життєдіяльністю. „Зміна діяльності людини, її вчинків опосередкована зміною смислоутворюючих мотивів, зміною ставлення людини до світу, до себе й до інших людей” [3;11].

Наративні терапевти наголошують, що провідною ідеєю в психокорекційній роботі є усвідомлення того, що будь-якій історії властиве різноманіття можливих смислів, відповідно, у будь-якої людини існує життєвий досвід, що виходить за межі домінуючих історій, які витіснили цей досвід [6;90]. Основна мета, на думку Дж.Фридман і Дж. Комбс, полягає не тільки в тому, щоб

допомогти сконструювати історії, котрі відображають та описують досвід, а й у тому, щоб сконструювати історії, котрі люди можуть переживати в манері, якій надають перевагу. Відповідно психотерапія допомагає покращити життя людини за допомогою формування ставлення до власних наративів не як пасивно отриманих, а таких, що активно сконструйовані власною свідомістю.

Таким чином, наративні методи психотерапевтичної роботи дозволяють людям вирішити такі проблеми:

- відокремити життя і стосунки від тих знань та історій, які, на думку клієнта, вже вичерпали себе;
- звільнитися від домінуючих історій;
- заохочують людину переписати історію свого життя у відповідності до альтернативної історії, якій вона надає перевагу,
- розповіді значимих історій вголос дозволяють зробити події, про які йде мова, реальнішими.

Це направлення у консультуванні дозволяє людям позбавитись стереотипного сприйняття себе і світу, змінювати неконструктивні реакції на важкі події в житті та відпрацювати позитивний спосіб мислення, та переусвідомити власні негативні переживання, мінімізуючи повторне негативне переживання психологічних травм.

Список використаних джерел

1. Ватцлавик П. Конструктивизм и психотерапия / П. Ватцлавик // Вопросы психологии. – 2001. – № 5. – С. 101 – 113.
2. Воробьева А. В. Текст или реальность: Постструктурализм в социологии знания [Электронный ресурс] www.i-u.ru.
3. Жорняк Е. С. Нарративная психотерапия / Жорняк Е. С., Савельева Н. В. <http://narrapractice.narod.ru/kj-ns.htm>
4. Зейгарник Б. В. Опосредствование и саморегуляция в норме и патологии / Б. В. Зейгарник // Вестник Московского Университета. Серия 14. Психология. – 1981. – № 2. – С. 9 – 15.
5. Морган Е. Что такое нарративная терапия? <http://community.livejournal.com/narratoria/9809.html#cutid1>
6. Наративні психотехнології. / [Чепелева Н.В., Смульсон М.Л., Шиловська О.М., Гуцул С.Ю.]. – К.: Главник, 2007. – 144 с. (Серія «Психол.інструментарій»).
7. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / Петренко В. Ф. – Москва : Издательство Московского университета, 1988. – 208 с.
8. Фридман Дж. Конструирование иных реальностей: истории и рассказы как терапия / Фридман Дж., Комбс Дж. ; пер с англ. В. В. Самойлова. – Москва : Независимая фирма "Класс", 2001. – 368 с.
9. Хьелл Л. Теории личности / Хьелл Л., Зингер Д. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – 265 с.
10. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація особистого досвіду в контексті психологічної герменевтики / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми сучасної української психології. – 2003. – Вип. 23. – С. 15 – 24.

Децюк Т.М.

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

АГЕНЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ ЯК ФОРМА ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ З МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Розвиток соціальної роботи як практичної діяльності, пошук нових підходів до вирішення гострих соціальних проблем призвів до появи такої форми вирішення проблемних питань у суспільстві, як соціальні проекти. У країнах Європи соціальна робота здійснюється не тільки державними установами, а й громадськими організаціями. В Україні також активно розвивається недержавний сектор. Тому фахівець із соціальної роботи повинен вміти не тільки якісно надавати соціальні послуги, а й створювати та реалізовувати соціальні проекти [2]. Саме тому створення агенції соціальних проектів як форми позааудиторної роботи зі студентами спеціальності «Соціальна робота», на нашу думку, сприятиме формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Перш ніж аналізувати особливості створення і функціонування такої форми позааудиторної роботи зі студентами, як агенція соціальних проектів, необхідно проаналізувати саме поняття «проект».

Під проектом розуміють комплекс науково-дослідницьких, проектно-конструкторських, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших заходів, пов'язаних ресурсами, виконавцями та термінами, відповідно оформлених і направлених на зміну об'єкта управління, що забезпечує ефективність розв'язання основних завдань та досягнення відповідних цілей за певний період. Кінцевими цілями проектів є створення та освоєння нової техніки, технології та матеріалів, що сприяє виходу вітчизняної продукції на світовий рівень. Проект — це задум (завдання, проблема) та необхідні засоби його реалізації з метою досягнення бажаного економічного, технічного, технологічного чи організаційного результату [3].

Соціальний проект — це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація або підтримання в середовищі, що змінюється, матеріальних або духовних цінностей. Це нововведення мусить мати просторово-часові кордони, а його вплив на людей визнаватися позитивним за соціальним значенням.

Проекти надають можливість апробації (пілотування) ідей, пошуку та концентрації відповідних ресурсів. Проект соціальної роботи інколи розуміють як інтегровану систему, що складається з сформульованих проектних цілей; створених для цих цілей соціальних установ, фізичних об'єктів, систем соціального захисту; розроблених та затверджених відповідних документів — програм, планів, кошторисів, розрахунків тощо; розрахованих матеріальних ресурсів — матеріальних, фінансових, трудових, часових; комплексу управлінських рішень, заходів з досягнення цілей [4].

Для того, щоб майбутні фахівці соціальної сфери могли бачити гострі проблеми суспільства, винаходити нові ідеї щодо вирішення цих проблем, створювати проекти реалізації даної ідеї, знаходити кошти на реалізацію проекту і успішно його реалізовувати, вміти висвітлювати для громадськості результати своєї роботи, необхідна наявність у вищому навчальному закладі агенції соціальних проектів.

Агенція соціальних проектів – це добровільне об'єднання студентів, аспірантів, представників професорсько-викладацького складу, метою якого є розвиток творчого потенціалу студентів, а також вироблення в студентів навичок з організації, планування проекту, формування бюджету та розподілу коштів на різних етапах реалізації власного проекту, фандрайзингу, успішної реалізації проекту. У загальному вигляді мету даної організації можна окреслити як формування навичок створення та впровадження інноваційних методів вирішення складних соціальних проблем.

Учасники агенції організовують та ініціюють соціальні проекти та співпрацюють з приватними компаніями, державними органами влади та недержавними організаціями України та світу.

Агенція соціальних проектів функціонує відповідно до положення про агенцію соціальних проектів, затвердженого вченою радою університету або факультету.

Для ефективної діяльності даної форми позааудиторної роботи зі студентами пропонуємо структуру, представлену на рис.2.4

Відповідно запропонованій структурі, керівник агенції – це представник професорсько-викладацького складу, який має досвід написання соціальних проектів та успішної їх реалізації. Керівник повинен направляти всю команду, насажувати на пошук нових ідей, контролювати якість виконання роботи, а також представляє агенцію на круглих столах, зустрічах і т.д.

Перш ніж визначитись з метою та завданнями відділу фандрайзингу, необхідно дати визначення даному поняттю. Фандрайзинг (англ. Fundraising) — це процес залучення фінансів та інших ресурсів з метою реалізації соціального проекту [1]. Відповідно до даного визначення, відділ фандрайзингу має за мету пошук партнерів, спонсорів, які можуть надати грошову допомогу або інші ресурси для реалізації соціальних проектів.

Структура агенції соціальних проектів

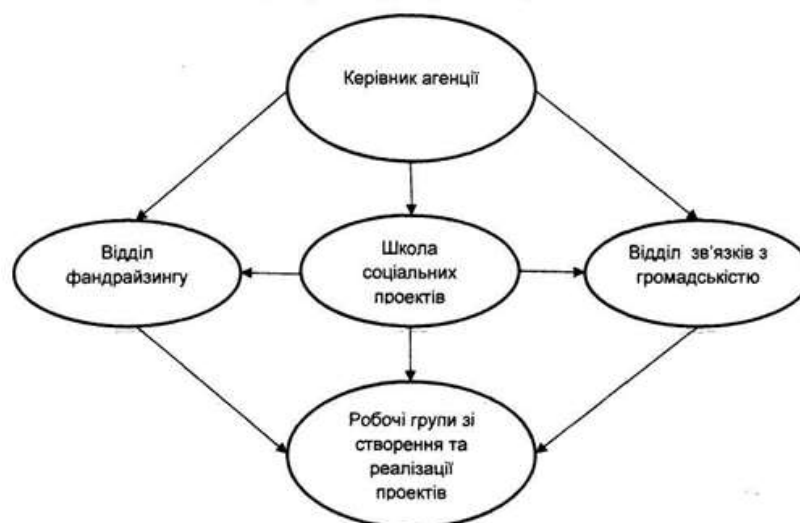

Рис. 2.4 Структура агенції соціальних проектів

Завданнями відділу фандрайзингу є:

- моніторинг сайтів фондів, які фінансують соціальні проекти;
- моніторинг сайтів органів місцевого самоврядування щодо оголошення конкурсів і соціальних програм;
- пошук конкурсів на тематику, що відповідає проекту, створеному робочою групою агенції;
- інформування представників робочих груп щодо конкурсів проектів та їх дедлайнів;
- ведення переговорів з потенційними спонсорами та партнерами разом з керівником агенції;
- звітування перед керівником агенції щодо пошуків спонсорів, фондів, програм органів місцевого самоврядування та державної влади.

Щодо роботи відділу зв'язків з громадськістю, то його мета – інформування студентів та викладачів університету, а також мешканців міста про реалізацію певного проекту, його успішність, значення для громадськості результатів реалізації. Відповідно до мети основними завданнями відділу є:

- співпраця з представниками місцевих, регіональних та всеукраїнських засобів інформації, інформування їх про заплановані заходи;
- написання та розміщення в засобах масової інформації анонсів запланованих проектних заходів, прес-релізів щодо закінчення проекту та його результатів;
- створення позитивного іміджу агенції соціальних проектів, інформування про особливості діяльності даного об'єднання та важливості такої діяльності серед студентів, професорсько-викладацького складу університету, а також жителів міста.

Відповідно до всього вищезазначеного, можемо виділити основну структуру діяльності агенції соціальних проектів:

- школа соціальних проектів для тих, хто тільки починає працювати в команді. Метою її є передача позитивного досвіду написання соціальних проектів, пошуку фінансування власних ідей, залучення нових членів у команду. Проводять дану школу, як правило, керівник агенції разом зі студентами, які мають досвід проектної діяльності. Школа проводиться у вигляді занять з елементами тренінгу. Теми, які розглядаються на даних заняттях: поняття «проекту»; класифікація проектів; соціальне проектування; життєвий цикл проекту; оцінювання ситуації, що склалася; поява ідеї; планування проекту; впровадження проекту; оцінювання результатів; моніторинг виконання проекту; секрети фандрайзингу; оприлюднення результатів проекту, співпраця із ЗМІ. Плануються заняття керівником в залежності від кількості бажаючих. У якості тренерів можуть бути запрошені представники громадських організацій, що мають досвід реалізації соціальних проектів. Учасники школи мають визначитися, в якому із відділів агенції вони хочуть працювати. Керівник може рекомендувати учасникам, враховуючи виявлені ними здібності під час навчання, у якому відділі вони найбільш повно зможуть реалізувати свій потенціал. Члени агенції за бажанням і з погодження керівника можуть вільно переходити з одного відділу в другий. Виняток становить участь у реалізації проекту. Тільки після закінчення проекту можливий перехід до іншого відділу;

- пошук нових ідей методом мозкового штурму передбачає участь усіх учасників об'єднання. Керівник агенції забезпечує можливість кожному учаснику вільно висловитись, щодо створення проекту і шляхів його реалізації. Керівник записує всі можливі варіанти. Після цього підводяться підсумки і шляхом голосування обираються найбільш актуальні та життєздатні ідеї створення проекту. Після формулювання ідеї створюється робоча група, яка цю ідею має перетворити в проект;

- написання та реалізація соціальних проектів. Робоча група на чолі з менеджером проекту перетворюють ідею на проект. Дане перетворення відбувається у відповідності до апікаційної форми певного фонду або організації. Пошуком спонсорів для фінансування, партнерів для реалізації проектів займається відділ фандрайзингу. Якщо проект подано вчасно (вклалися в дедлайн конкурсу) і він отримав позитивний результат щодо фінансування, то робоча група починає його реалізацію в тісній співпраці з відділом зв'язків з громадськістю.

Отже, заклади соціальної сфери України, на нашу думку, потребують сучасних, ініціативних, креативних спеціалістів. Участь студентів у такій формі позааудиторної роботи, як агенція соціальних проектів, сприятиме формуванню нової генерації висококваліфікованих фахівців соціальної сфери. Агенція соціальних проектів дозволить всім учасникам отримати досвід

створення проектів: від зародження ідеї до втілення її в реальність. Крім того, студенти вчаться швидко реагувати на зміни у суспільстві, працювати в команді, формулювати та презентувати власні ідеї, відображати ідеї у вигляді соціального проекту, втілювати проекти у життя.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія: вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
2. Волковницька Т.М. Теоретичні аспекти формування професійної компетентності соціальних працівників / Т.М. Волковницька // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Серія: Педагогічні науки. – Вип. 96 / [гол. ред. М.О. Носко]. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 46-49
3. Поняття та класифікація проектів. Управління проектами (2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/66/4897.html>
4. Соціальне проектування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/11800912/sotsiologiya/sotsialne_proektuvannya

Дмитрук Л.І., аспірантка

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна

УКРАЇНЦІ СЛОВАЧЧИНИ: МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ, ВИРАЖЕНИЙ В НАРОДНОМУ ОДЯЗІ

Дослідження проблеми ідентифікації етнічних груп та народів в постмодерному суспільстві потребує ґрунтовного осмислення минулого історичного та культурного досвіду. В Україні цей процес осмислення ще перебуває на своїй початковій стадії. Це у великій мірі стосується найзахіднішої етнографічної групи українського народу – лемків, які проживали на території сучасних Словаччини та Польщі, а також в декількох районах Закарпатської області в Україні.

Питання ідентифікації лемків є актуальним у наш час ще й тому, що внаслідок трагічних історичних обставин – війн, переселень, зміни державної влади, - вони зазнали сильної асиміляції. Це стосується як лемків, що проживають зараз у Польщі та Словаччині, так і тих, які були переселені на Україну. Лемківська громада у світі після стількох років та подій все ще стоїть перед ідентифікаційним вибором. Частина лемківських громад, яких підтримують польські та словацькі установи, наголошують на тому, що лемки є окремим карпато-русинським народом, зі своєю мовою та культурою. Іншої думки дотримуються лемки з проукраїнською позицією, які визнають себе часткою українського етносу.

Не будемо зупинятися над аналізом цієї проблеми, яка лежить в історично-політичній площині. В даному випадку нас цікавить культурологічний бік цього питання. Адже незважаючи на невизначеність національної ідентичності, не можна заперечити той факт, що культура мешканців Лемківщини відрізняється від сусідніх польської та словацької культур.

Ці обставини наштовхують на необхідність ґрунтовних досліджень не тільки місця Лемківщини в українській культурі, а й визначення її взаємодії з польським та словацьким етносом. Так як культурні відмінності особливо яскраво проглядаються в матеріальному надбанні, то за основу дослідження взято лемківський народний костюм XIX – початку XX ст., як виразник лемківської ідентичності. Саме народний стрій був одним з найважливіших маркерів, який визначав межі *Своїх і Чужих*.

Як зазначає Лотман, успішний діалог відбувається не тоді, коли позиції співрозмовників найбільше збігаються, а саме тоді, коли спілкування виявляє великі розбіжності між ними. Адже у випадку ідентичності того, хто говорить і того, хто слухає, комунікація втрачає сенс, співрозмовникам залишається хіба помовчати [4, 14]. Переносючи цю модель у сферу костюмної культури, ми можемо припустити, що комунікація етносів, які проживають на так званому порубіжжі, може мати не лише негативні наслідки, а й позитивно впливати на розвиток цих етнічних груп.

Розгортання діалогу культур може відбуватися в різних напрямках, може приводити до взаємозбагачення двох культур або до асиміляції та поглинання однією культурою іншої. В зв'язку з цим гостро постає питання національної ідентичності, коли окремі народи, етноси, регіональні групи задумуються над питаннями «хто ми є?» і «чим ми відрізняємося від інших?».

Враховуючи географічне положення Лемківщини, яка своєрідним клином врізається між території Польщі та Словаччини, неминуchoю є інтенсифікація процесу міжкультурного діалогу. Саме ця близькість до інших культурних спільнот могла стати тим спонуканням до знаходження відповідей на питання про свою етнічну належність. Наявність іншої етнічної групи дозволяє зробити порівняння, протиставити себе комусь відмінному від себе і змушує міцніше триматися

своїх культурних основ: мови, релігії, способів господарювання і, не в останню чергу, традицій народного одягу.

Можна виділити три основні шляхи, за яким міжкультурний діалог може розвиватися. Для цього ми звернемося до праць М. Бахтіна, який був одним з основних дослідників даного питання:

1. Взаємодія та комунікація двох культур може привести до злиття їх в єдине ціле, нову культурну одиницю.

2. Внаслідок діалогу між культурами відбувається взаємозбагачення культурами одна одною, але це не приводить до якогось об'єднання.

3. Спілкування виявляє істотні розбіжності між культурами, вияскравлює їх межі, при цьому розмежування відбувається доброзичливо, без ворожнечі [1, 360].

У випадку Лемківщини ми спостерігаємо зверхнє ставлення поляків чи словаків до українців, як до нижчих етносів. Але асимілятивні заходи в основному стосувалися таких сфер як мова, релігія, освіта, книгодрукування та інші, вони практично не торкалися народно-побутового життя лемків. Тому, хоча ми не можемо сказати, що уряди держав, до яких належала Лемківщина, дбали про розвиток етнічних меншин чи хоча б давали їм для цього достатньо прав, на рівні нижчих верст населення міжкультурний діалог проходив успішно та без насильного нав'язування. Спробуємо прослідкувати це на прикладі народного одягу. Свою увагу ми зосередимо на впливі словацького народного костюму на лемківській стрій.

Лемківський строю належить ряд таких ознак, які можна віднести до запозичених від сусідніх етносів. Наприклад, короткі рукави у західних та центрально-південних районах з'явилися під впливом словаків. Крім того, словацькі традиції проглядалися у накрохмалюванні та у прийомах викінчення коротких рукавів, а також в обрамленні шийного отвору широкими призьбраними («стібанями») виложистими комірами («коміриками») або накрохмаленими воланами («кризами») [3, 91].

На західній частині Лемківщини морщення робили біля шиї та на рукавах білою ажурною вишивкою. На північно-західній та південно-західній під впливом Польщі та Словаччини на комірі та манжети нашивали широкі ткани на кроснах червоні полоси, оздоблені тоненькими білими пасочками, а викінчували манжети білим або червоним мереживом.

На словацькому боці жінки носили коротку білу куртку з овечої вовни, «губоньку». Вона була на декілька сантиметрів довша від талії, мала довгі рукаву, вузький шийний виріз без коміра. Єдиною оздобою була червона чи синя сукняна облямівка [5, 214].

Чоловіча сорочка мала такий ж крій, як і у інших слов'янських етносів. Шийний отвір зарублювали або пришивали коротенький комірець. На святкових сорочках комірець і краї розрізу вишивали. Пізніше кінці рукавів почали призьбувати у вузьку облямівку, яку застібали на гудзик. На всій території Лемківщини сорочки заправляли в штани.

Чоловіки улітку носили штани («ногавки») з конопляного полотна. Давні зразки мали один бічний шов і розріз справа, пізніше почали шити штани на два шви, а розріз робили посередині. Зимом носилися шиті з домашнього сукна «холошні», які прикрашали вздовж бічних швів і на передніх розрізах червоним або синім шнурком та вишивкою. Схожі штани зустрічалися і в словаків, різниця полягала лише в оформленні передніх розрізів. [6, 211]

Чоловічий верхній одяг також складався з гуні коричневого кольору, обшитої червоним або білим шнурком. Застібалася вона на три застібки, які були або червоного кольору, якщо гуня була коричнева, або чорного на білих гунях.

Безперечно, найбільш оригінальним елементом верхнього вбрання лемків була чугання - символ достатку та добробуту. Їх носили навіть літом на великі свята до церкви, це був обов'язковий обрядовий одяг на весіллі. Чуги носились накинутими на плечі, їх зашиті рукави виконували часто ролі кишень, а дуже просто тканий, опадаючий на плечі комір, при негоді служив за комір [7, 73]. Защіпалася чуга на два ремні, які пришивалися спереду біля горловини і зачіпалися за пряжку. Всі чугані були однакового крою, прямі, з великим квадратним чи овальним коміром, що спадав на плечі, різнилися вони тільки оздобою, за якою можна було дізнатися звідки походить власник чугані.

Етнічний характер одягу найкраще прослідковується в комплексному аналізі народного строю. Так, попри багато запозичених ознак, лемківський народний костюм вирізняється архаїчністю його елементів та простішим декором в порівнянні з народним одягом словаків. Це найбільш помітно на прикладі крою сорочок та формі рукавів: лемківська сорочка зберігала тунікоподібний крій, рукави

були довгими та не сильно випуклими. Натомість сорочка словацька вирізнялася пишністю форм, була багато вишита, довжина її рукава була коротшою, ніж лемківської.

Отже, короткий аналіз основних семантичних ознак лемківського одягу засвідчує, що лемківському вбранню був властивий ряд особливостей, які не зустрічалися більше ніде. Наприклад, суто лемківським одягом є чоловіча чуганя. У той же час, враховуючи своє географічне та політичне розташування, Лемківщина зазнавала іноетнічних культурних впливів з боку Словаччини. Це виявлялось у формі одягу, способах оздобу. Та навіть в цьому випадку спостерігається не пряме запозичення, а творче осмислення культурних надбань сусідніх етносів.

Список використаних джерел

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 360.
2. Білан М. С. Український стрій. / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук. – К.: Апріорі, 2011. – С. 246.
3. Косміна О. Ю. Т.П.: Полісся. Карпати / О. Ю. Косміна. // Традиційне вбрання українців. - К.: Балтія-Друк, 2011. – С. 91.
4. Лотман Ю. М. Культура і взрив. / Ю. М. Лотман. – М.: Прогрес, 1992. – С. 15.
5. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) / Р. І. Пилип – Ужгород, 2012. – С. 428.
6. Сополіга М. Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва. / Мирослав Сополіга. – К.: Темпора, 2011. – С. 205 - 214.
7. Piskorz-Branekova E. Polskie stoje ludowe. / Elzbieta Piskorz-Branekova. – Warszawa: Sport i Turystyka – MUZA SA, 2007. – P. 73.

Євсюкова А.В., магістр права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Розвиток демократії у сучасному суспільстві передбачає функціонування ряду демократичних інститутів та відповідних владних механізмів, заснованих на реалізації інтересів громадськості в політичній, економічній та соціальних сферах життєдіяльності людей. Саме тому, ефективність демократії за умов сьогодення полягає, насамперед, в усвідомленні готовності громадян брати активну різноаспектну участь у житті власної держави. Все ще низька, на нашу думку, мотивація до політичної, економічної, соціальної участі українських громадян та безособове делегування відповідальності створює перешкоди на шляху формування та розвитку демократичних інститутів, і демократії, в цілому. Зазначені аспекти спонукають до необхідності посилення спрямування освітнього процесу з метою формування демократичної, активної, відповідальної та цілеспрямованої особистості та її громадянської компетентності, шляхом запровадження громадянської освіти.

На сьогодні існує значна низка наукових підходів щодо визначення поняття «громадянська освіта», серед яких, наступні:

Громадянська освіта – це засвоєння громадянами особливостей власної життєдіяльності за умов сучасної держави через дотримання певних правил поведінки на законодавчих засадах, реалізації умов невтручання влади та порушення нею громадянських прав, декларування вимог до влади щодо здійснення правомірних потреб до того, як бути громадянином демократичного суспільства.

Громадянська освіта – процес безперервного навчання, який зосереджений на виконанні наступних цілей: участі, партнерства, консолідації, справедливості і солідарності.

Громадянська освіта – це культивування чеснот, знань та навичок, необхідних для участі у політичному житті, які покликані підготувати людей для виконання їхніх ролей як громадян.

Громадянська освіта – це навчання ефективній участі у процесах демократичного розвитку як на місцевому, так і на національному та міжнародному рівнях.

Попри різноманітні підходи варто визначити що, громадянська освіта – це процес формування особи, як активного і відповідального громадянина, який приймає активну участь у житті власної держави.

Відтак, завданням громадянської освіти у кожній конкретній державі є виховання прагнення суспільства та окремих його членів до конструктивних змін, до формування впевненості у майбутньому, а також, творче осмислення світового досвіду впровадження громадянської освіти та його органічне поєднання з вітчизняною культурно-історичною традицією. [3]

Крім зазначеного, варто вказати на певні важливі принципи (засади), на яких має базуватися громадянська освіта у сучасному суспільстві, зокрема. це:

- плюралізм (означає багатоманітну множинність цінностей);
- свобода (як політичний простір, у межах якого. індивіди можуть обирати цінності, без зовнішнього впливу та втручання);
- справедливість, рівність, солідарність;
- гуманізм (як пріоритетність ідеї прав і свобод людини, творчий розвиток особистості, виховання людської гідності, поваги до приватної власності, розуміння значущості особистісної автономності);
- демократичність (як виховання духу соціальної солідарності, справедливості, вміння конструктивно взаємодіяти із суспільством та приймати рішення);
- полікультурність (як наповненість громадянської освіти ідеєю універсальності прав людини, а також ідеями етнокультурного розмаїття Європи, світу та правової рівності національних культур; як виховання особистості на засадах міжетнічної толерантності, поваги до представників інших культур).

Для того щоб громадянська освіта відповідала соціальним вимогам та викликам майбутнього, вона має бути системною та фаховою, спрямованою на наукову розробку принципових питань, на коректне визнання її змісту, виходячи з ідеального образу її мети та реального стану культури громадян. Крім того, отримання змістовних знань щодо імплементації демократичного громадянства та демократичних принципів співіснування, можливе не тільки за умови вивчення у загально-освітніх закладах та у вищих навчальних закладах предметів громадянознавчого циклу, але і за допомогою активної участі суспільства у демократичних процесах, серед яких: участь у проектах, які спрямовані на підтримку та запровадження засад демократії у навчальних установах, формування власної громадянської самосвідомості, правової культури та громадянської позиції, що, беззаперечно, є важливим чинником разом з системним впровадженням змістовних знань з громадянства до системи освіти. [5]

Варто зазначити, що громадянська освіта в межах європейського політичного, соціально й культурного простору має власні особливості, які пов'язані з домінуванням тих чи інших ціннісних установок та орієнтацій, норм; залежить від соціально-політичної ситуації, особливостей культури, ментальності, та відповідно від тих питань та проблем на вирішення яких націлена громадянська освіта. Таким чином, в тій чи іншій державі застосовується відповідна модель громадянської освіти. Загалом, виокремлюють три таких моделі, як : - civic education, citizenship education, education for democracy.

Civic education – модель для визначення змісту громадянської освіти, особливістю якої. є акцентування уваги на підготовці індивідів до активного життя в умовах громадянського суспільства;

Citizenship education – модель для визначення змісту громадянської освіти, головну увагу у якій приділено статусу громадянина, його правам і обов'язкам, а також акцентується увага на поширенні інформації про можливості демократичної участі в житті громади, суспільства та держави;

Education for democracy – модель для визначення змісту громадянської освіти, у якій головним призначенням громадянської освіти є розповсюдження знань про демократичні цінності [3].

Таким чином, громадянська освіта, як соціально-політичне явище, не являється уніфікованою у міжнародному контексті, найважливішим, на нашу думку, є аналіз зазначених моделей з урахуванням їхніх особливостей у тій чи іншій державі.

Модель civic education притаманна та найбільш розповсюджена у Сполучених Штатах Америки (далі - США).

Саме, американське суспільство є засновником історичних передумов зародження громадянської освіти. Значний поштовх до власного розвитку громадянська освіта отримує у 1999 році, з моменту впровадження Національною асоціацією державних секретарів «Проекту нового тисячоліття» (New Millennium Project), який мав на меті проаналізувати ставлення молодого покоління до політики та виявлення інтересу молоді до політичних явищ, процесів та проблем. Громадянська освіта у США розглядається, як філософська засада для формування основних компетенцій у молодого покоління американців та здійснюється на двох рівнях: «громадянськості» (civics) і «служіння суспільству» (service learning or community service).

Перший рівень репрезентований у закладах шкільної освіти, другий на вузівському (університетському) просторі. На кожному зі вказаних рівнів існують власні особливості запровадження та розвитку громадянської освіти.

Громадянська освіта у США спрямована на подолання методологічних проблем, шляхом формування та розвитку в учнівської та студентської молоді засадничих принципів щодо:

- виховання “добропорядних громадян”;
- набуття навичок соціального спілкування;
- формування громадянської відповідальності;
- розвитку громадянської грамотності;
- оволодіння вмінням критично мислити та дискутувати.

Таким чином, відбувається підвищення обізнаності про потреби оточуючих та рівень особистої і соціальної відповідальності; формується позитивне ставлення до інших людей, колег; розвивається поінформованість про кар’єру та досвід, підвищується рівень самооцінки та готовність приймати активну участь у житті власного суспільства.

Зазначені чинники сприяють трансформації свідомості громадян від спостерігачів до активних громадян; від збайдужілих до захоплених суспільним життям; від виокремлених членів суспільства до ініціаторів його розвитку; від залежних до тих, хто забезпечує інших, зосереджених на собі, та орієнтованих на корисну діяльність лідерів. У США діє чимало організацій, які забезпечують розвиток громадянської освіти. Зокрема, найбільш значними та відомими є: створений у 2005 році Центр громадянської освіти в Калабасасі штат Каліфорнія, який запровадив розробку концептуальних положень (CIVITAS), які стали основою стандарту громадянської освіти; Центр права і громадянської освіти в Бірмінгемі штат Алабама, та Мершон-центр Державного університету Огайо, який крім дослідження проблематики громадянської освіти, займається питаннями національної безпеки, політичної культури і конфліктології, та організований у 1964 році, у Лос - Анджелесі – Центр Громадянської освіти - CCE (Center for Civic Education). [1]

Найбільш вдале втілення моделі citizenship education, реалізовано на прикладі Великої Британії. Так, у 1997 році у Великій Британії дослідницька група під егідою Державного секретаріату з питань освіти та працевлаштування розробила концепцію “Освіта для громадянськості”, яка була врахована при перегляді державної програми у 2000-х роках. Концепція декларує зміну політичної культури нації, формування активних громадян, які прагнуть і здатні впливати на суспільне життя, створення і поширення на молодь кращих традицій залучення до справ громади та суспільства в цілому. Проте у Великій Британії, не існує офіційно затвердженої програми з розвитку громадянської освіти. Кожна школа має значний ступінь автономії у викладанні курсів з громадянської освіти. Вважається, що заохочення учнів до більш відповідальної громадянської позиції є вкрай необхідним чинником у забезпеченні їхньої успішності. Це стало значним стимулом у підвищенні шкільних стандартів. Формування комплексу громадянознавчих компетенцій вже в університетах Великої Британії складається, головним чином, з чотирьох складових, а саме: прав та обов’язків особистості (Rights and responsibilities); доступу (Access); приналежності (Belonging); інших ідентичностей (Other identities). Зазначені складові ще називають “новими вимірами” („new dimensions”) громадянської освіти. Проте найбільший акцент на викладанні громадянської освіти здійснюється включно з вихованням знань у галузі прав обов’язків людини. Науковці Великої Британії вважають, що „ефективна освіта для громадянства” може бути здійснена за таких умов: соціальної та моральної відповідальності особистості; залучення до активної участі у суспільних процесах на різних його рівнях; політичної грамотності. Особливістю громадянської освіти у Великій Британії є регіональна специфіка освітньої політики. Оскільки до Об’єднаного Королівства входять чотири юрисдикції (Англія, Уельс, Шотландія та Північна Ірландія), то і підходи до громадянської освіти різняться між собою. [1, 2]

Модель education for democracy притаманна і для Республіки Польща (далі – Польща).

Громадянська освіта у Польщі має багаті традиції. Проте набула вона важливого значення лише завдяки системним змінам та зростаючим технічним можливостям. Люди одержали змогу вільно визначати власні потреби і прагнення, бажання і наміри, більшу свободу діяльності, відповідно до чого значно розширився зміст раніше визначеного поняття „громадянська активність”. Особливо активними учасниками суспільного життя стали студенти, діяльність яких, пов’язана з ідеалами громадянської демократії. Цьому сприяють запроваджені навчальні курси, різноманітні програми та

стажування. Громадянську позицію та активність студентів формують у процесі вивчення спеціальних курсів, а також під час спілкування з новоприйнятими студентами в “інтеграційних таборах”. Перебування у таборах дає ефективні результати (ознайомлення із життям місцевого населення, його цінностями, а також, потребами і проблемами). Протягом навчального року студенти разом з викладачами організовують численні наукові вечірки, які поглиблюють рівень та якість громадянської освіченості. Чергові зустрічі з політичними лідерами та місцевими активістами полегшують молодим людям визначення своїх поглядів, переконань та співставлення їх з поглядами інших, що важливо, для вивчення політичного, економічного та соціального становища Польщі. Студенти систематично приймають участь у загальнопольських акціях та подіях, спрямованих на допомогу тим, хто її потребує. Також, студенти вищих шкіл всієї країни створюють молодіжні організації, які підтримують діяльність окремих політичних партій та неурядових організацій. Заслужує уваги динамічна прогромадянська діяльність органів студентського самоврядування і місцевих парламентів.

Серед особливостей громадянської освіти в Польщі, також є те, що вона досить активно здійснюється через інформаційну електронну мережу. Інтернет є окремою платформою обміну матеріалами, пов'язаними із суспільною діяльністю студентів, щоденного життя, взаємної комунікації, реалізації своїх задумів і починань. Серед можливих прикладів виділяється віртуальний центр громадянської освіти – *CEO (Centrum Edukacji Obywatelskiej* – Центр громадянської освіти (далі - ЦГО). Інтернет є медіумом, який займає досить важливе значення для забезпечення громадянської освіти з огляду на свої інформаційні та комунікаційні властивості. ЦГО співпрацює зі значною кількістю міжнародних партнерів та пропонує студентам широкий комплекс програм для участі:

- KOSS (Громадянське навчання в самоурядовій школі), проект діє з 1994 року;
- WOS (суспільствознавство);
- Молодь в Європі;
- Моя Польща. [4]

Підсумовуючи вищезазначене, громадянська освіта є необхідною вимогою часу та суспільства, і зазначена необхідність її впровадження та розвитку, є беззаперечною. Громадянська освіта являє собою конкретну практичну дію, покликану забезпечити індивідуальну свободу, ініціативу, відповідальність, громадянську компетентність, навчити індивідів жити у громадянському суспільстві та приймати активну участь у житті власної держави та вміти змінити її на краще.

Список використаних джерел

1. Мищик Л. М. Громадянська освіта у США, Канаді та Англії: порівняльний аналіз / Л. М. Мищик // Історія в Україні. – 2002. – № 2. – с. 46-48.
2. Мошер Р., Кенин Р., Гаррод Э. Воспитание гражданина: демократические школы / Пер. с англ.; Под общ. ред. Т.Э. Балуян, Е.Я. Мигунова, Е.И. Яковлева. – М.: Народно образование, 2006. – 232 с.
3. Сенько В. В. Громадянська освіта як чинник становлення демократичної політичної системи: дис. ... кандидата політ. наук: 23.00.02 / Сенько Володимир Вікторович. – К., 2012. – 179 с.
4. Яцек Гурнікевич, Юрій Плиска. Громадянська освіта у Польщі, здійснювана через Інтернет (На прикладі Центру Громадянської Освіти). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/21_1/07_gumikewicz_plyska.pdf
5. Albertus M. Coercive Capacity and Prospects for Democratization / M. Albertus, V. Menaldo // Comparative politics. – 2012. – № 44. – с. 151-161.

Ємець Н.А., кандидат філософських наук, доцент
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ЄДНІСТЬ ТА СУПЕРЕЧНІСТЬ МЕТАФІЗИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО АСПЕКТІВ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Людина – це найбільша таємниця буття, розгадати яку намагалися кращі мислителі людства. Розгадка цієї таємниці – головна справа людини, в порівнянні з котрою всі інші справи і проблеми здаються мізерними та нікчемними. Той, хто зможе розповісти все про себе, зрозуміє увесь Всесвіт – вважав Рене Декарт. Тому людина завжди буде займатися самопізнанням, прагнучи збагнути свою сутність, свою відмінність від оточуючого світу. Але, водночас, це заняття є найважчим, до того ж самокопання не може бути безневинною розвагою. Наслідки його можуть бути надзвичайно небезпечними як для окремої людини, яка може втратити себе, своє здоров'я і, навіть, здоровий глузд, так і для цивілізації в цілому, яка може не просто зруйнувати, а й, навіть, знищити себе. Особливо гостро ця проблема постає в переломні моменти історії. Для українців питання про дефініцію своєї сутності межує не лише з питанням про національну ідентичність, а й з питанням про збереження своєї державності та існування нації в цілому.

Співвідношення метафізичних та соціальних факторів лежить в основі людської природи, тому їх дослідження дає змогу наблизитися до розуміння таємниць буття сучасної людини. Це й визначає актуальність нашої розвідки. Метою роботи є філософсько-антропологічний аналіз основних метафізичних та соціальних критеріїв онтологічного статусу сучасної людини, встановлення їх взаємодії та взаємовпливу.

Серед українських дослідників проблема сутності людини є надзвичайно популярною. Не оминають вони своєю увагою і вищезазначені аспекти людського буття. Слід звернути увагу на складність та неоднозначність сучасної антропологічної рефлексії. Зокрема, В. Табачковський відмічає, що спалахи антропоцентричної зарозумілості чергуються зі спалахами самозречення [3, с.3]. А. Дондюк вказує на багатомірність людського буття, що призводить до мінливості та плинності “образу людини” в історії [5, с.122]. На думку Г. Шалашенко, відмінна особливість людини полягає саме в унікальному характері її “не” - відмінності від усієї решти світу, що призводить до зрощення “інтимності” людської істоти-сутності [3, с. 43]. Н. Хамітов наголошує на екзистенційному вимірі людського буття, фундаментальною ознакою якого стає внутрішня відокремленість, що призводить до внутрішньої самотності, що в умовах граничного буття оголюється і стає усвідомленою реальністю [3, с.98]. С. Шевченко акцентує увагу на руйнації системи традиційних цінностей, яка є результатом залежності від ворожих соціальних сил та безжалісно вилучених з системи людських відносин, через просту їх відсутність в цьому дегуманізованому світі. Він вважає, що в кінцевому рахунку це призводить до найбільш негативного процесу – втрати людиною віри в себе [8]. Але незважаючи на різноманітні підходи стосовно означеної проблеми, питання про єдність і суперечність метафізичних і соціальних параметрів людського буття потребує більш глибокого осмислення.

З точки зору філософської антропології, людина, перш за все, не біологічна, не психологічна, а метафізична істота. По великому рахунку, людина перетворюється в людину, коли відкриває у собі метафізичний вимір. Метафізичне – означає надприродне, тобто те, що не має фізичних причин. Наприклад, любов не має ніяких конкретних фізичних причин: люблять не за щось, а тому, що люблять, якщо є причина, то немає любові. Не має ніяких причин добро, людина творить добро лише тому, що вона добра від природи. Немає ніяких емпіричних причин для совісті: я учиняю за совістю, тому що не можу інакше, а не через страх чи зиск. Загалом, добро, совість, честь, розумність не потребують пояснень, пояснювати слід безглузді та дурні вчинки, безчестя, підлість.

Але ж людина не може все життя знаходитись у стані любові, творчої напруги, неможливо жити на межі можливого – в стихії совісті і добра. Та, з іншого боку, тільки, знаходячись на цій межі людина відчуває себе людиною, відчуває, що живе в повному сенсі цього слова, переживає кожен мить свого життя як визначну і неповторну подію. У чистому вигляді в нашому житті ніколи не реалізується ні добро, ні краса, ні совість, та й взагалі, ніщо не реалізується в повній мірі. З того, що ніхто не живе, керуючись вимогами совісті, зазначав І.Кант, абсолютно не впливає, що совість – це примара. Без совісті, так само як і без любові, без доброти суспільство миттєво зруйнується, повернеться до свого тваринного стану. Може сформуватися думка, що оскільки ці

“метафізичні” речі не мають емпіричних причин, то й немає потреби в їх існуванні. Вони не повинні існувати з точки зору емпіричного порядку речей. Не існує таких законів природи згідно з якими люди повинні любити один одного або творити добро. Немає ніяких підстав для того, щоб у світі існували істина і краса. А, оскільки, вони все ж зустрічаються, то це завжди чудо, з точки зору нормального порядку речей, чудо, котрого не повинно бути, але завдяки тому, що воно все ж таки зустрічається, продовжується існування людини.

В цьому сенсі людина розтягнута між двома світами – світом повсякденного існування (в людині ж не припиняються природні процеси) і світом, в якому людина живе на межі своїх можливостей (в любові, свободі, красі). Тому людина являє собою певне напружене утримування чогось неприродного, штучного, що спирається на надзвичайно крихкі засади. Доти доки існує це напружене утримування й існує людина. З цієї позиції людину не можна розглядати як інший предмет або тварину, вона не живе в автоматичному режимі, підпорядковуючись своїй спадковості, своїм генам, стереотипам поведінки. Людина – це прагнення бути людиною, бажання утриматися в такому плинні буття, де вона відчувається вільною, люблячою, людиною-творцем. Немає такого стремління – і людина випадає з цього режиму, автоматично утриматися в ньому неможливо.

Напруженість людського буття як такого впливає з притаманної йому двоякості. Загалом ця двоякість полягає в тому, що людині, з одного боку, властива здатність до трансцендування шляхом активно-перетворюючої діяльності, шляхом пізнання і свободи за межі всього лише фактичного. З іншого боку, саме це трансцендування тісно переплетене з міцними буттєвими вимірами людського буття-у-світі – з тілесною організацією людини, її мовною конкретністю, суспільно-історичною та колективно-індивідуальною ситуацією та ін., котрі саме через трансцендування долаються і засвоюються. Така подвоєність дозволяє людині постати у певне відношення до самої себе, відношення, котре є конструктивним для її буття, становить його субстанційність.

Людина – це істота, яка прагне до трансцендування, тобто постійно намагається переступити власні межі: межі своїх можливостей, своїх знань, свого життя, свого світу. Але людина ніколи не досягає чогось трансцендентального, ніколи не виходить за рамки світу. Трансцендування – це перебування на межі між тим, що знайоме, зрозуміле, усвідомлене, і тим, що невовлике, невиразне, що постійно дратує допитливість людини, крає своєю недосяжністю – чи то Бог, чи то потаємний сенс існування, чи то таємниця народження або смерті. Устремління до трансцендування зумовлене також постійним неспокоєм з приводу тендітності, мінливості, нестійкості будь-якого наявного буття, це стремління знайти міцну опору усього суцього.

В трансцендуванні ми не лише досягаємо чогось визначеного – ми так само не можемо досягнути Бога, сенс нашого існування так і залишається для нас незбагненим, але сама спроба трансцендування є важливим поштовхом, після котрого починається наше перетворення, зміна свідомості. Отримавши такий досвід, ми стаємо іншими людьми, більше не можемо легко й безтурботно йти по життю, нас починає хвилювати зміст нашого власного існування. Відчувши смак трансцендентального переживання, відчуття знаходження біля прірви можливого, ми вже не можемо заспокоїтись і прагнемо знайти сенс свого буття, прагнемо знову відчути пробудження в нас трансцендентальних сил, які з тієї самої миті якимось незбагненим чином підтримують нас в нашому істинному бутті.

Але людина живе в суспільстві, формується ним, прилаштовується до його стандартів і правил. Люди певного суспільства, певної країни живуть в більш-менш однакових умовах: в умовах однієї культури, спільних норм і звичаїв, спільної мови, але все ж усі вони різні несхожі один на одного. Навіть в одній родині діти виростають різними, хоча й виховуються в однакових умовах. Можна виділити такі соціальні чинники, які роблять усіх людей різними, неповторними і унікальними: особливості психічного складу, досвід дитинства і спогади про дитинство, особливості індивідуальної біографії, суперечність життєвих ролей.

В сукупності ці чотири фактори роблять людину як особистість неповторною і унікальною. І ця унікальність виражається в понятті “Я”. Я у людини з’являється в три-чотири роки, коли вона починає розуміти, що є Я, а що є інші люди. До цього моменту майже всі діти говорять про себе в третій особі. До десяти-дванадцяти років складається образ Я. У кожної людини є образ самої себе, сума уявлень про саму себе, якою вона себе бачить, і цей образ, частково виправляючи і

доповнюючи, людина повинна пронести протягом усього життя. Зазвичай, це досить приємний образ, кожна нормальна людина вважає себе досить цікавою, розумною, здібною, чесною, доброю тощо [2].

Трагедія життя людини – це руйнування образу, коли людина переконується і погоджується, що вона не є ні доброю, ні розумною, що вона, скажімо, дурна або підла. Суб'єктивно немає негідників або мерзотників, – ніхто не думає про себе погано, або, принаймні, намагається не думати. Повинна статися радикальна подія, крах усіх уявлень про себе, що призведе до того, що людина внутрішньо погодиться з такою зневажливою думкою про себе. Життя в такій ситуації здається абсолютно зруйнованим, людина навіть може покінчити життя самогубством.

В результаті соціально-психологічної еволюції у людини виробилися певні механізми, які запобігають руйнації особистості. Серед них можна виділити механізм витіснення, який починає діяти коли людина переживає горе або потрясіння; вона може втратити свідомість, або, раптом, забути про нещастя, що її спіткало. Також, механізм переорієнтації, коли психіка несвідомо переключає емоції з одного об'єкта на інший, більш досяжний; наприклад, коли чоловік приходиться додому засмучений через якісь неприємності на роботі, починає зривати роздратування на дружині або улюбленій собаці. Існує цілий ряд аналогічних механізмів, які захищають цілісність і гармонічність особистості, запобігають тому, що людина почувається в розладі зі світом і оточуючими.

Більшість дослідників сутності людини сходяться на думці, що людина має два Я – внутрішнє і зовнішнє. Зовнішнє Я знайомиться з людьми, навчається в школі, отримує знання, робить якісь справи і здійснює вчинки. Зовнішнє Я – це сукупність знань, правил дій, вчинків, поведінки, прийомів мислення.

Внутрішнє Я – це інтимне, таємне ядро особистості: всі наші мрії та сподівання, спогади про перше кохання і першу весну, всі наші пристрасті, бажання, які ховаємо у найвіддаленіших глибинах душі. Це те, що ми не можемо повідати іншому ні у вигляді слів, ні у вигляді знаків. Іноді людина сама не відає, який у ній закладений потенціал. Щоб він розкрився потрібен талант. Будь-який роман, картина або симфонія – це розповідь митця про себе. Саме внутрішнє Я робить нас особистостями, без нього ми лише мислячі машини [6].

Цікаві ідеї стосовно сутності людини були висловлені Г.Гурджієвим. Згідно Г.Гурджієву, кожна людина містить сутність і особистість. Сутність – характер людини, сукупність її найпростіших реакцій на інших людей, те, що формується з дитинства і згодом майже не зазнає змін. Особистість – це те, що ми одержуємо ззовні: знання, вміння, правила, норми. Особистість – це те в нас, що не є нашим, відгомін соціального середовища. У більшості людей дуже мало свого власного. Все, що в них є, здебільшого отримано з різноманітних джерел: ідеї, переконання, погляди [4].

Оскільки людина живе в цьому емпіричному світі, її існування підпорядковується соціальним законам, емпіричним зв'язкам і залежностям. Таким чином, для розуміння сутності людини важливий не лише метафізичний, а й соціальний аспект її буття. Самоочевидним фактом є те, що обидві частини цієї “формули людської сутності” пов'язані одна з одною: як немає другого відношення без першого, так і першого без другого, хоча ці взаємозалежності мають доволі відмінний характер. Фактично відбувається взаємопроникнення або взаємне переплетення обох відношень, котре виявляється у пов'язаності другого з першим і відкритості першого для другого. Без метафізичного аспекту соціальний аспект не мав би людського змісту, без соціального – метафізичний не мав би людської форми.

Список використаних джерел

1. Гараніна Г. Соціальна трансформація та зміна ціннісних орієнтацій // Соціальна психологія. - № 1 (33), 2009. - с. 54-59
2. Губин В.Д. Проблема “творческой личности” в восточной философской традиции “духовного наставничества” // Философия зарубежного Востока о социальной сущности человека. – М., 1986. – с. 135-156
3. Колізії антропологічного розуму // В.Г. Табачковський, Г.І. Шалашенко, А.М. Дондук та ін. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 156 с.
4. Кучеренко В.А. Учение о человеке Г.И. Гурджиева в контексте духовных исканий современности. / Автореф. дис. канд. филос. наук. – Ростов-на-Дону: Рост. гос. ун-т, 2005
5. Табачковський В.Г., Булатов М.О., Хамітов Н.В. та ін. Філософія: світ людини. – К.: “Либідь”, 2003. – 429 с.
6. Франк С.Л. С нами Бог. Три размышления // Франк С.Л. Духовные основы общества. – М., 1992. – с. 253
7. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини. – К.: Наук. думка, 2000. – 272 с.
8. Шевченко С. Автентичність ідентичності української людини: екзистенційний вимір // Наука і суспільство. - № 9/ 10, 2009. – с. 2 - 11

Каблова Т.Б., кандидат мистецтвознавства

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ІНТЕГРАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У МИСТЕЦТВІ

Вплив соціальної дійсності на всі прояви життєдіяльності людей широкий і багатограний. Соціально обумовлені не тільки громадські та ідейні течії, смаки різних епох, а й стереотипи поведінки, способи прояву емоційних реакцій і т. д. У кожен історичний період індивіди оперують досить варіативним спектром виборів думок і дій. Це визначається інерцією існування теоретичних навчань, художніх образів, традицій і забобонів, які народилися в певних умовах, але придбали самостійне життя поза зв'язку з реаліями. Мистецтво, в якому об'єктивується і найбільшою мірою концентрується ставлення людини до світу, є незамінним фактором соціалізації особистості, пов'язуючи її з суспільством найпотаємнішими узами і впливаючи на найпотаємніші сторони людської поведінки. При цьому освоєння естетичних і художніх цінностей відбувається без будь-якого обмеження суверенності самої особистості, а навпаки, через її розвиток і духовне збагачення,

Мистецтво не існує саме по собі, ізольовано від впливу суспільства. Художники, що створюють твори мистецтва, залежать, як і всі інші люди, від громадських відносин, що існують в даному суспільстві, від рівня розвитку продуктивних сил. Ця залежність проявляється як у художньому відображенні тих чи інших суспільних потреб, так і в соціально-економічному становищі самих художників. І доля творів, створених художниками, багато в чому залежить від оцінки, яку вони отримують з боку суспільства.

Дослідження музичної культури в першу чергу спрямовані на висвітлення персоналій творців, вивчення творчості окремих композиторів, здебільшого залишаючись в інтрамузичній сфері. Частіше за все категорія музичної культури виступає синонімом творчого доробку найвизначніших митців даної нації і даного періоду.

Мистецтва породжуються духовною атмосферою тієї чи іншої епохи. Це зумовлює, що між творами різноманітних видів мистецтва одного просторово-часового континуума можуть виникати певні аналогії та процеси інтеграції. Єдність тієї чи іншої художньої культури може позначатися в наближеності, образній відповідності конкретних музичних і живописних явищ. Інтеграція цих мистецтв може демонструвати більш тісний та органічний характер.

Проблема інтеграції мистецтв є однією з найбільш складних у теоретичних дослідженнях мистецтвознавців. Тенденція до злиття мистецтв та їх взаємовпливу обумовлена явищами суспільного життя, різними формами суспільної свідомості. Проходячи етапи еволюції, в процесі диференціації та набуття окремих рис, оновлених засобів виразності, різні види мистецтва ніколи не були ізольовані один від одного і завжди існували у взаємному зв'язку, ґрунтуючись на одних й тих же образах відповідних до культурно-історичного процесу. Х. Ортега-і-Гассет писав: «Воістину вражаючи й таємнича така тісна внутрішня єдність, яку кожна історична епоха зберігає у всіх своїх проявах. Єдині натхнення, один й той же життєвий стиль пульсують в несхожих між собою мистецтвах. Молодий музикант прагне відтворити у звуках в точності ті ж самі естетичні цінності, що і художник, поет та драматург – його сучасники. І ця спільність художнього почуття мимоволі повинна привести до однакових соціологічних наслідків» [1].

Інтеграція (лат. «*integratio*» – доповнення, відбудова цілого, *integer* – ціле), з'єднання до купи деяких частин чи елементів цілого. У даному випадку дефініція «ціле», на що вказує Б. Юсупов, розглядається, як структурно упорядкована система, яка виконує визначені функції. Слід наголосити, що сучасна мовна практика засвідчує розрізнення слів «інтеграційний» та «інтегративний», а отже, й вироблення характерної відмінності для кожного з них лексичного сполучення. Слово «інтеграційний» у своєму значенні зберігає семантику об'єднання частин у ціле і вживається в словосполученнях: інтеграційний процес, інтеграційна роль, інтеграційне угруповання. «Інтегративний» (фіксується в українських словниках з 90 – х років XX ст.) дедалі частіше означає суцільний, цілісний предмет або явище. Інтегративність, постає як відображення позиціонування асиміляції взаємодії компонентів-деталей моделі системи, яке забезпечує екстернально-інтернальну одноцілісність двох чи більше моделей систем [2, 267–269].

Інтегративність, перш за все, трактується як взаємопроникнення елементів, що не зважаючи на свою роз'єднаність, мають генетичну спорідненість, внутрішні зв'язки різних напрямків мистецтв. Інтеграція культурна визнається в культурології й соціології як процес поглиблення культурної взаємодії і взаємовпливу [3, с. 176]. Б. Юсов, досліджуючи проблему інтеграції у культурі та мистецтві, доводить, що інтегративність можна трактувати як розкриття внутрішньої спорідненості

різноманітного художнього прояву, та перехід, перетворення заданої художньої форми в іншу модальність.

Слід зазначити, що такий перехід – особливого роду, зі стану меншого виміру у стан більшого виміру досліджувався у музикології та здобув назву трансмірного (О. Кобляков) [4, 60]. Невербальність та абстрактність музики роблять вкрай невизначеними як її сенс, так і ціннісні критерії, створюючи тим самим чимало плутанини і парадоксів. Наприклад, О. Кобляков трактує музичне ціле як сполучення різних принципів організації та взаємодії різних функцій однієї системи. Твір трактується як об'єднання систем у метасистему через специфічний трансмірний перехід, що переводить системне протиріччя: звуковисотний процес переходить у формування твору, як «інтонованого сенсу». Такий перехід системи у стан іншого виміру здобув назву трансмірного переходу, а весь комплекс відносин між просторами різного виміру – трансмірністю. Саме у цьому переході закріплено смислове ядро творчого процесу як переходу диз'юнкції у кон'юнкцію, тобто перехід від розділового висловлювання до сполученого, від протиставлення властивостей, процесів і явищ до їх синтезу та асиміляції.

В процесі історичного розвитку на межі різних видів мистецтва, а саме музики та живопису, скульптури, архітектури виникають процеси інтеграції та асиміляції обміну стилістичними і композиційними засобами. Прагнення композиторів відобразити дійсність у всіх її проявах реалізовано, зокрема, в зверненні до стилістично-жанрових, образних аспектів образотворчого мистецтва та втілення їх у музиці, асиміляцією та трансформацією жанрово-стильової, образної парадигми.

В такому контексті розглядаються музичні твори, інспіровані образотворчим мистецтвом у музичній культурі України останній третині XX - початку XXI ст. Український музичний доробок творів, інспірованих живописом представлено широким спектром інструментально-вокального, симфонічного втілення, та зверненням до багатьох жанрів та зразків образотворчого мистецтва.

Музичні твори, в основі яких лежать картини зарубіжних та українських митців, представлені таким чином: сюїта І. Шамо «Картини російських живописців», концертний триптих на тему картини І. Босха «Страшний суд» В. Власова, «Апостоли Петро та Павло. Три етюди на картину Ель Греко» для двох фаготів та фортепіано Л. Самодаєвої; одноактний балет за мотивами творчості художниці Катерини Білокур «Катерина Білокур, або Натхнення», сюїта для великого симфонічного оркестру «Катерина Білокур», «Фрески за картинами Катерини Білокур» у 2-х зошитах для скрипки та органа Л. Дичко, камерна опера за поезією та живописом Миколи Воробйова «Числа та вітер» («Малюнки з пам'яті») А. Загайкевич, симфонічні ескізи до картини В. Васил'єва «Русь билинна» М. Попова.

Музичні твори, інспіровані архітектурними спорудами в своїй більшості пов'язані з історичними місцями Києва. В тому контексті не можна обійти увагою цикл Г. Саська «Відгомін століть». Він був написаний 1982 року і присвячений 1500-літтю Києва. Для конкретизації образного задуму композитор обирає подвійний ракурс втілення програми у циклі. По-перше – назви апелюють до історичних архітектурних пом'яток Києва: цикл складається з вісьми п'єс, що мають в своїй основі асоціації зі стародавніми архітектурними пам'ятниками такими, як Софія Київська, Києво-Печерська Лавра, Аскольдова могила та інш. Отже, програмність є картинною. По-друге, до кожної п'єси додається цитата з історичних джерел («Повість минулих літ», «Києво-Печерський патерик», «Житіє Феодосія Печерського» тощо), яка передбачає ще й сюжетну залежність музичних творів. Окрім цього слід назвати симфонічну поему «Золоті ворота» О. Яковчука, музику до монументу «Відродження» М. Халітової, сюїту для камерного оркестру «Фрески Софії Київської» В. Годзяцького, оперу-ораторію «Київські фрески» І. Карабиця, поему для 4-х тромбонів, литавр, ударних та колоколів «Біля монументу скорботної матері» В. Іванова.

Окремо слід назвати твори, написані в жанрі живопису, та такі, що їх можна віднести до пейзажних замальовок, нав'язаних природою України або інших країн.

Зазначимо, що один з перших циклів фортепіанних п'єс «Картинки з Гуцульщини» М. Колесси, хоровий твір без супроводу «Карпатські акварелі» І. Шамо, «Вірменські ескізи» струнний квартет А. Штогаренка, сюїта для фортепіано «Лісові картини» Г. Жуковського, фортепіанні п'єси «Закарпатські ескізи» Д. Задора.

Найбільш яскраво цей жанр представлений у творчості Л. Дичко. В творчому спадку композитора ми знаходимо музичні фрески, що передають її враження від певних країн та

ремнісценції відомих майстрів живопису, архітектурних споруд, притаманних тій чи іншій країні: «Швейцарські фрески», концерт на духовні вірші (німецькою, французькою, італійською мовами) у 6-ти частинах для мецо-сопрано, дитячого та мішаного хорів, органа, читця та перкусії; «Французькі фрески», балет (сценічна версія хорового концерту) для читця, мішаного хору, органа, духових та перкусії; «Іспанські фрески», балет (сценічна версія хорового концерту) для мішаного хору, гітари та перкусії; «Французькі фрески» хоровий концерт; «Карпатські фрески» для органа, «Алькасар... Дзвони Арагону» цикл з 6-ти п'єс для фортепіано.

Окрім Л. Дичко, ця тема знайшла свій прояв у творчості таких композиторів: В. Гомоляка – «Східні мініатюри», симфонічні картини «В Молдавії» та «В Іспанії»; в симфонічній сюїті «Картина моєї Батьківщини» В. Нахабіна, в циклі «П'ять красивдів» для фортепіано Ю. Іщенко, фортепіанному циклі «Народні картини» О. Таганова.

Інший прояв жанрово – стильових рис живопису може розглядатися в декількох аспектах.

По-перше, це прояв, пов'язаний з таким елементом декору та живопису як візерунок або мозаїка. Саме в цьому ракурсі створена гра для ансамблю українських народних інструментів «Гуцульська мозаїка» В. Рунчака; цикл фортепіанних п'єс «Мозаїка» Г. Саська; українська в'язанка «Шляхи широкії...» Ю. Алжнева; «Три візерунки» Б. Фільц. Тут композитори надають перевагу узагальненому втіленню, в якому назва твору чи пояснення до нього надає здебільшого поштовху до умовно-метафоричного сприйняття.

Окремо слід назвати цикли для фортепіано, що відображають культуру писанкарства, а саме «Українські писанки» Л. Дичко та «Писанки» О. Казаренка. Назва твору відіграє роль не лише картинно-колеристичного орієнтиру в барвистому звучанні. Ці мініатюри справді насичені розмаїтістю зображення, підкреслюють ідею візерунку. Ідея твору глибокого занурення в магію писанок – адже художні розписи відображали приховане символічне значення, а не лише їх естетичне походження.

Зазначимо твори, що відображають картини культурно-історичного характеру, а саме концерт-сюїта «Партизанські картини» А. Штогаренка, струнне тріо «Вісім трагічних картин українського голодомору» В. Губи, фрески для симфонічного оркестру «Померанчева молитва» Л. Донник.

Назвемо цикли, інспіровані саме жанрами образотворчого мистецтва: картина-фантазія «Море» С. Людкевича, хоровий цікл «Сумні пейзажі» В. Антонюка, квінтет для духових «Графіка» М. Безуглова, цикл для камерного оркестру та солістів «Театральні ескізи» Н. Боевої, вокальна картина «Маруся Чурай» на вірші Ліни Костенко Ю. Дібрової, «Симфонічні фрески» Л. Грабовського, «Фрески» для тріо духових варіабельного складу В. Ларчікова, вокальний дует «Гобелен» М. Вериківського, «Сонячна колісанка», музична картинка для сопілки у супроводі оркестру Ю. Алжнева. Цикли п'єс для ф-но: «Домашній альбом», «Акварелі» І. Альбова, прелюдії –картини А. Гайдено, «Фрески» для тріо дерев'яних духових варіабельного складу В. Ларчиков, «Пейзаж-разгалуження» для віолончелі-соло С. Пілютикова, цикл мініатюр для камерного оркестру «Образи» М. Попова, симфонічні «Три пейзажі» Б. Стронька, фортепіанний цикл «Фарби» О. Таганова, вокальний цикл «Пастелі» Л. Грабовського тощо.

Серед української музичної спадщини слід виділити низку творів, написаних у живописному жанрі та присвячених перш за все портретному зображенню певних персоналій, а саме: А. Штогаренко «Жіночі портрети» хорові твори, М. Сільванський цикл «Сатиричні зарисовки» образи героїв «Мертвих душ» М. Гоголя, «Портрет І.Стравінського» для баяна, балалайки та симфонічного оркестра В. Рунчака. Твір В. Золотухіна «Медальони» — концерт для солістів та камерного ансамблю (V-но, Bajan, Piano, Synthesizer, C.Basso) на 6 частин, цікаві тим, що відображають силуети відомих літературних героїнь: Вступ (Ave Maria), Наташа Ростова (Л. Толстой), Солоха (М. Гоголь), Кармен (Проспер Меріме), Міледі (О. Дюма), Маргарита Миколаївна (М. Булгаков).

Отже інспірація імпліцитних глибоко інтимних чи маніфестація символічних образотворчих жанрів чи творів долучає людину до того процесу який проявляється у соціумі та має свій вплив на становлення й буття людини в ньому. Це надає можливість наголошувати на соціальній обумовленості зазначених творів в яких є звернення до важливих для людини, соціально та історично значущих конкретних образів, що виправдовують інтегративність цих творів. Існування реальних, візуально-сприйнятих об'єктів образотворчого мистецтва певною мірою полегшує розуміння музичного втілення, а також наголошує на те, що такі твори є соціально детермінованим явищем, в їх основі спостерігаються принципи соціальної свідомості, вони

обумовлені практичними потребами суспільства. Таким чином, музичні твори, інспіровані образотворчим мистецтвом, найбільш яскраво втілюють функцію мистецтва як засобу комунікації в суспільстві та передачі інтегративними засобами соціально-важливої інформації що формує здатність людини орієнтуватися у соціокультурному просторі, у сфері художньо-естетичних цінностей життя і культури.

Список використаних джерел

1. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства / Х. Ортега-и-Гассет, пер. С. Л. Воробьева [электронный ресурс] Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Ortega/_Deymaniz_01.php
2. Koblyakov A. Semantic aspects of self-similarity in music / A. Koblyakov // Symmetry: culture and science, volume 6, number 2. Washington, 1995 - pp.297-300
3. Хоруженко К. М. Культурология / К. М. Хоруженко. - Энциклопедический словарь. - Ростов-н/Д: Изд-во „Феникс”, 1997. - 640 с.
4. Кобляков А. А. Текст и метатекст (Об адекватности художественного произведения объекту аналитического исследования; логические основания) / А. А. Кобляков // Логика, методология, философия, науки. М. : Обнинск, 1995. – Вып. V. – С. 115-120.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У сучасних нормативно-правових документах із проблем освіти (Законах України “Про вищу освіту”, Державній національній програмі “Освіта” [Україна ХХІ століття], положеннях Болонської декларації Євросоюзу) зазначається, що вища освіта є одним із визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, розвитку духовної культури українського народу. Саме тому сучасність, на думку В.Г. Кремня [7, с. 38], вимагає оновлення філософських засад освітнього процесу, нової філософії освіти, в якій студент виступатиме соціокультурною індивідуальністю, яка постійно розвиватиметься разом із соціокультурним простором.

Ми усвідомлюємо, що в сучасній педагогічній теорії і практиці постала проблема визначення природи соціалізаційних впливів тих педагогічних умов, що створює вищий навчальний заклад. Коли йдеться про підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери, ми вважаємо, що для успішного набуття ними професійних та загальнокультурних компетенцій має бути задіяний весь творчий потенціал не лише навчальної роботи, а й позанавчальної виховної діяльності, всіх органів студентського самоврядування, творчих спілок, об'єднань, клубів, гуртків та ін., активна участь у яких дозволяє майбутнім спеціалістам набувати досвід професійної, творчої діяльності, соціального партнерства, сприяє у розвитку якостей емпатії, людяності, толерантності, комунікабельності, необхідних у роботі з різними категоріями клієнтів. Отже, метою даної статті є дослідження інноваційних аспектів діяльності одного із середовищних компонентів ВНЗ – літературно-мистецької студії у процесі формування та розвитку творчих обдарувань студентів, набуття ними досвіду професійної діяльності.

В сучасних наукових дослідженнях подано різноманітні підходи до визначення соціального середовища: як до складного багаторівневого утворення, що є конкретним проявом суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, у якому живе та розвивається особистість; як сукупності соціальних умов життєдіяльності людини (сфер суспільного життя, соціальних інститутів, груп), які впливають на її свідомість та поведінку [1; 2; 4; 8], в тому числі, й на процес професійного становлення. У контексті завдань нашого дослідження ми вважали за доцільне визначити можливості впливу соціально-педагогічного середовища вищого навчального закладу та його окремих компонентів для розвитку творчого потенціалу та професійних якостей студентської молоді.

Одним із таких середовищних компонентів, на нашу думку, є *літературно-мистецька студія*. Заняття літературною, театральною, художньою та ін. видами мистецької діяльності, на нашу думку, дозволяють студентам – майбутнім соціальним працівникам, соціальним педагогам оволодівати гарним словниковим запасом, вчитись чітко формулювати свою думку, переконувати співрозмовників, вести конструктивний діалог, в разі потреби за допомогою слова впливати на свідомість клієнта, проводити його кваліфіковане консультування, морально підтримувати тощо.

Поширення у вищих навчальних закладах мистецької студії [6] як засобу розвитку творчого потенціалу студентської молоді, з нашої точки зору, не є випадковим явищем. У сучасних умовах, коли освіта й виховний процес переорієнтовано на особистісний підхід до кожного студента, реалії життя вимагають підготовки не лише високопрофесійного, а й творчого, креативного працівника, мистецька студія як творче об'єднання студентської молоді є, по суті, тим дієвим соціально-педагогічним середовищем, що дозволяє вирішувати ці завдання, а також сприяти самопізнанню студентом своїх творчих потенцій, а разом з тим і його мистецькому зростанню, набуттю духовного, морально-естетичного, культурного, художньо-творчого, професійного досвіду.

Основним в процесі реалізації завдань мистецької студії виступає *соціально-педагогічний* напрям. Ми розглядали його як роботу по сприянню успішній соціалізації молодих людей, включенню їх в суспільно-корисну діяльність, формування професійних компетенцій, відчуття турботи за успіх інших, милосердя, доброти. Розвиток професійних якостей студентів ми розглядаємо у контексті трансформаційного процесу передачі прагнення до творчості учнівській молоді, дітям; популяризації мистецьких ідеалів у студентській та територіальній громаді. Саме тому ми б хотіли зупинитися на тих формах соціально-виховної роботи студії, що забезпечують реалізацію саме *соціально-педагогічного напрямку роботи* літературно-мистецької студії.

Однією з таких форм роботи є *літературний аукціон*. Літературний аукціон – один із варіантів проведення аукціонів у соціально-виховній роботі. Мета літературного аукціону: сприяти розвитку інтересу до літератури, розвитку світогляду, інтелектуального потенціалу учасників; активізації пізнавальних інтересів, прагнення до самоосвіти. Літературним матеріалом для аукціону можуть стати тематичні прислів'я, приказки, загадки (наприклад: про працю, професії, про українську мову), відомі літературні твори, що об'єднані спільною темою.

Літературний аукціон може бути присвячений творчості одного автора або бути складовою частиною літературного свята, вечора, окремим конкурсом в літературному KBK. Аукціон триває, доки учасники пропонують приклади відповідей. Приз отримає той із учасників, хто останнім запропонує варіант відповіді. Головним виховним завданням аукціону є активізація пізнавальних інтересів учасників і актуалізація їх знань із української та зарубіжної літератури. Розробляючи зміст завдань, готуючи обладнання для проведення аукціону, студенти турбуються про творчий успіх своїх молодших друзів, забезпечують розвиток їх творчих здібностей.

Наступною формою роботи, що постає в центрі соціально-педагогічного напрямку діяльності літературно-мистецької студії, є *літературний вечір*. Не дивлячись на те, що вечір як організаційна форма роботи є достатньо відомою та традиційною формою, ми здійснили спробу внести певні конструктивні зміни в його структуру. Ми розглядатимемо літературний вечір як форму розвитку естетичних смаків студентської молоді, їх світогляду, що спричиняє, в свою чергу, розвиток мистецьких здібностей, обдарувань, формування відчуття краси навколишнього світу. Окрім того, літературний вечір розв'язує завдання розвитку літературних смаків, інтересу до класичної літератури, формування сталого прагнення до читання, популяризації літературних шедеврів.

Підготовка вечора передбачає включення учасників у різні організаційні форми літературної творчості. Тому літературний вечір можна розглядати як результат довгочасної мистецької діяльності значної частини студентського колективу, що включає: випуск радіо (стінной) газети, літературного альманаху, проведення виставки, проведення попередніх конкурсів, наприклад, читців тощо.

Літературна вікторина є однією з найбільш розповсюджених форм роботи. Проте, специфікою використання літературних вікторин в роботі літературно-мистецької студії є те, що питання та завдання до вікторини готують самі студійці. Після того як творчі мікро-групи студентів (по 10-15 осіб) “апробують” розроблені ними питання на занятті студії, сумісними зусиллями розробляється варіант літературної вікторини для школярів.

Заочна літературна мандрівка є інтелектуально-культурологічною формою соціально-виховної роботи, метою якої є розширення обізнаності студентської молоді щодо історії, культури, літературної спадщини рідного краю. У процесі пізнавальної позанавчальної роботи учасники літературно-мистецької студії не лише отримують нові знання, а й привчаються до самостійної науково-пошукової роботи, засвоюють її прийоми та методи. Це – робота з архівними матеріалами, у запасниках етнографічних та краєзнавчих музеїв.

Організація та проведення такої форми роботи як літературна “заочна мандрівка” потребує створення оргкомітету (штабу), розробки стратегії, маршрутів, створення тимчасових творчих груп. Така робота вимагає довгочасної підготовки. Сама презентація “мандрівки” проходить як літературний вечір, із запрошенням студентів різних факультетів. Крім літературного матеріалу, доцільно використовувати музичний супровід, відеокадри, виставки фотодокументів.

“Захист літературних проектів” – це рольова гра, у змісті якої студенти захищають розроблений ними фантастичний перспективний проект, який, по суті, є прогнозом розвитку літературної творчості як культурологічного явища. Дана форма роботи спричиняє розвиток творчої уяви, фантазії, здатності до трансформації соціального досвіду в нові умови. Основними етапами “захисту” є: визначення теми проекту; формування мікрогруп (творчих лабораторій); оформлення проектів (малюнки, схеми, інсценування); підготовка презентації; підготовка питань до проектів опонентів. Проекти оцінює незалежне журі (керівники інших студій, куратори, члени органів студентського самоврядування), яке враховує як власні враження від захисту, так і думки опонентів. Для підтримки творчої ініціативи пропонується низка номінацій: “За самий сміливий проект”; “За самий витончений проект”; “За самий обґрунтований проект”, “За самий красивий проект”, “За самий гумористичний проект”, “За самий несподіваний проект” тощо [5, с. 46-48].

У реалізації соціально-педагогічного напрямку роботи літературно-мистецької студії доцільно використати виховні можливості такої форми роботи як *конкурс*. Конкурс є одним із видів тематичного змагання, тому участь в ньому стимулює творчі можливості студентів, сприяє формуванню прагнення до творчої перемоги, активізації внутрішніх ресурсів особистості. Головною післядією таких конкурсів є їх проведення з учнями загальноосвітніх навчальних закладів (конкурс знавців книги; конкурс “Ціцерони”; конкурс знавців поезії). Конкурс знавців книги сприяє розвитку інтересу до читання, потреби в знайомстві з новими літературними надходженнями, навичок роботи в бібліотечних каталогах. Конкурс є низкою питань-завдань проблемно-пошукового характеру.

Суттєвою перевагою конкурсу “Ціцеронів” є його експромтність. Цей конкурс не потребує попередньої підготовки учасників, тому його можна проводити як самостійну форму роботи, так і використовувати в якості складової літературного вечора, КВК тощо. Конкурс “Ціцеронів” є конкурсом ораторської майстерності, тому, перш за все, спрямований на розвиток комунікативних умінь студентів, їх здатності до самопрезентації, уміння логічно, емоційно-забарвлено висловлювати свої думки, обґрунтовувати, доводити погляди та переконання. Студенти (шляхом жеребкування) отримують одну з тем промови-імпровізації, наприклад: “Весна”, “Кохання”, “Мрія” тощо. Виступ обмежується 2-3-ма хвилинами. Оцінки виголошує імпровізоване журі.

Завданнями конкурсу знавців поезії стало: активізація інтересів студентської молоді до поезії різних жанрів, епох, стилів; розвиток світогляду та обізнаності на основі обміну інформацією; сприяння формуванню естетичних смаків, уміння цінувати прекрасне, радіти красі поетичного слова. Конкурс передбачає певну підготовку учасників протягом 1-2 тижнів. До програми конкурсу входять такі види змагань: конкурс поетичних почуттів; конкурс гумору та сатири в поезії; конкурс буриме [5, с. 82 - 84].

У процесі виховної роботи літературно-мистецької студії у вищому навчальному закладі активно використовуються дискусійні форми роботи, до яких належать: *дискусія, диспут, літературні дебати*. Диспут та дискусію ми розглядаємо як прості, групові, словесні організаційні форми соціально-педагогічної роботи, головною метою яких є створення сприятливих умов для визначення переконань, ставлень, життєвих позицій учасників. Саме в цьому полягає значення диспуту та дискусії як діагностичних та профілактичних форм роботи, дієвість їх застосування в роботі з дітьми та молоддю [3, с. 35].

До підготовки та проведення *літературних диспутів* доцільно залучати ініціативну групу кількістю 3-5 осіб. Завдання керівника студії полягає у забезпеченні загального і методичного керівництва. Бажано, щоб ініціативна група виконувала завдання підготовки до проведення диспуту тимчасово, і наступний диспут готувала нова група студентів. Такий підхід, на нашу думку, дозволить залучити більшу кількість студентів до процесу підготовки дискусійних форм роботи, що сприятиме підвищенню їх самооцінки, формуванню відчуття гідності, визнання.

Літературні дебати як форма соціально-педагогічної роботи наближається за методикою їх підготовки та проведення до дискусії. Участь у дебатах сприяє формуванню у студентської молоді уміння відстоювати свою точку зору, знаходити переконливі аргументи, реагувати в непередбачуваних ситуаціях полеміки, швидко орієнтуватися в темі. Літературні дебати виконують завдання діагностики морально-ціннісних позицій студентської молоді, включення їх у процес творчої мистецької діяльності та формування бажання залучати до такої діяльності інших.

Таким чином, на нашу думку, інноваційний підхід у питанні функціонування літературно-мистецької студії у ВНЗ полягає в тому, що вона може бути використана як соціально-педагогічне середовище для розвитку не лише творчо обдарованих студентів, а й своєрідний професійний “майданчик” для отримання навичок та розвитку якостей для майбутньої професійної практики широкого студентського загалу, продовження навчального процесу у позанавчальній діяльності. Культурно-мистецький, художньо-творчий, соціально-педагогічний досвід діяльності, отриманий майбутнім спеціалістом під час відвідування студії, може стати надійною запорукою його особистісного духовного, морально-естетичного, професійного, загальнокультурного зростання.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія / Вайнола Р. Х. ; за ред. С. О. Сисоевої; М-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова. – Запоріжжя : ХНРБЦ, 2008. – 460 с.
3. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навч. посіб. [для студ.] / Ренате Хейкіівна Вайнола; за ред. С. О. Сисоевої. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 134 с.

4. Гриценко Л. И. Теория и методика воспитания: личностно-социальный подход : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Л. И. Гриценко. – М. : Академия, 2005. – 240 с.
5. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / И. П. Иванов. - М. : Педагогика, 1989.- 240 с.
6. Карпова І. Г. Мистецька студія у вищому навчальному закладі як засіб набуття майбутнім спеціалістом культурно-мистецького, художньо-творчого досвіду [Електронний ресурс] / І. Г. Карпова // Гуманізм та освіта. IX Міжнародна науково-практична конференція. Електронне наукове видання матеріалів конференції. – Вінниця, 2008. - Режим доступу до матер. конф. : G/humed/2008/index.htm
7. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації : факти, роздуми, перспективи / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
8. Социальная педагогика : курс лекций / [под ред. М. А. Галагузовой]. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 416 с.

Киселиця С.В., к. філос. н., доцент кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ГУМАНІТАРНО-ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ МИРОЛЮБНОГО СВІТОВІДНОШЕННЯ

З огляду на екзистенціальну потребу людини у духовній величї виникає проблема асиміляції залежної і, водночас, вільної людини у соціум. Саме тому у гонитві за абстрактною істиною можна не розгледіти її в конкретній формі. Мультикультурне тло – єдиний вимір для аналізу самосвідомості та убезпечення як особистості, так і спільноти від непоправних помилок у процесі пошуку «золотої середини» між загальнолюдськими та індивідуальними інтересами. Нагальним завданням сучасного світу, просякнутого нестабільністю, невпевністю, розгубленістю є поступове витіснення попереднього «негативного» досвіду світових катаклізмів, відтак, налаштованість на мужнє (ймовірно, болісне і довготривале) позбавлення світоглядної омані, що стійко закарбувалися у масовій свідомості у висловлюванні: історія людства нас навчає тому, що нічому не навчає.

Усталення гуманізму у невпинному рухові української спільноти до громадянського суспільства вимагає корекції завдань, що постають перед людинознавством в історичній перспективі. Відповідаючи на глобальні виклики, особливо інтенсивно доводиться наполягати на визначальній ролі толерантності та миролюбності у людському бутті, позаяк понад два останніх десятиріччя спостерігаємо незвичний для вітчизняної світоглядно-антропологічної царини постмодерний хаос. У сучасній Україні, з її геополітичним положенням, вкрай актуальними виявилися проблеми гуманізації культурно-антропологічного простору: пошук тих життєвих істин, що здатні нас об'єднати і заміщення тих сентенцій, що нас роз'єднують, так би мовити, демаркація відцентрових та доцентрових тенденцій не фізично-географічно, а логічно-історично.

В умовах інтеграції українства у європейське співтовариство *de-facto* і *de-jure* проблема застосування творчих інтенцій людини помітно актуалізується. Ця обставина пояснюється тим, що за очевидного гуманістичного потенціалу гуманітарних наук, вони не стали для кожного, хто прагне долучитися до загальнолюдських цінностей, обґрунтованими надійними світоглядно-теоретичними засобами. На жаль, дуже часто науково-освітні інституції демонстративно опікуються пошуками доказів унікальності людини та акцентуванням непересічного впливу вищезазначених наук на формування свідомості гуманіста. Посилаючись на звичні для пострадянської ментальності аргументи, «виробники та популяризатори духовності» (в міру власних моральних імперативів, посадових обов'язків, розвиненості інтелекту, професійних навичок тощо) не завжди враховують гуманітарну націленість будь-якої науки. Це не тільки не приносить очікуваного спільнотою ефекту від зосередженості на вузькоспеціалізованих знаннях, але й шкодить через невивчені загальнонаукові методи пізнання дійсності і незасвоєні загальнолюдські принципи людського спілкування.

Розповсюджені людинознавчі концепції або відгукуються на запити часу ситуативно, або запізно, або виправдовують існуючий стан речей споконвічними пошуками людиною себе у світі, властивих «усім часам і всім народам», або ж містять опис бажаних, ілюзорних, утопічних форм існування людини у відповідності із владною ідеологією. Сенсожиттєва роль у такому контексті відводиться саме людинознавству, його можливості технологічно, професійно, зацікавлено впливати на суспільство з метою його одухотворення і, головне, пробуджувати і цілеспрямовано виховувати у максимальній кількості його членів внутрішньої (психологічної) потреби в гуманізмі.

Недооцінювання нагальності вирішення цієї проблеми спричинює «недисциплінованість мислення» та недостатню дослідницьку культуру науковця та просвітника, що негативно виявиться у віддаленій соціальній перспективі (особливо, коли йдеться про тотожність науки і навчальної дисципліни). Не достатньо узагальнено нетрадиційні, ще крихкі, не апробовані (із огляду на вік незалежної України) концептуальні підходи до втілення проєктів виховання людяності, які, порівняно із загальноновизнаними програмами, за фундаментально-прикладним потенціалом є ефективнішими щодо становлення висококваліфікованого знавця своєї професії як основної справи свого життя. Адже вузькоспеціалізовані настанови створюють підстави для підготовки,

насамперед, фахівця, здатного лише на виконання певних економіко-господарських функцій, а не виховання духовної, мислячої, цілісної істоти, здатної гідно «тримати удар» від Життя-Буття.

Слушно наголошує Ольга Куцос на тому, що менталітет є однією із найголовніших категорій сучасного гуманітарного знання, що «включає в себе головні характеристики етносу та є одним із провідних принципів при зіставленні націй. Незважаючи на невизначеність та неоднозначність даного поняття, у загальному сенсі під менталітетом розуміються соціально-психологічні установки, автоматизми та звички свідомості, способи світобачення, уявлення людей, що належать до тієї чи іншої соціально-культурної спільноти» [1,с.514]. Такий підхід надає підстави сподіватися на використання зазначеного резерву задля успішного втілення гуманістичних ідей вже на рівні підсвідомості.

Геннадій Золотухін, відповідаючи на sacramентальне питання, яке збігається із назвою його статті «Гуманістами не народжуються?», небезпідставно наполягає, що своєрідною теоретичною базою гуманізму є гуманітаризм, тобто сукупність знань і наук, які творять людину: «Певною мірою гуманітарні науки протистоять природничим, але включають в себе дисципліни соціальні. Їх об'єднує спільний предмет – людина, водночас соціальні науки... спираються на кількісне знання, користуються математичним апаратом. І навпаки, гуманітарні науки... оперують оціночними судженнями і якісними методами» [2,с.21].

Справа навіть не в «одвічному» протиставленні фундаментальних наук прикладним, природничим – гуманітарним, технічним – соціальним. Радше – у недостатньо усвідомленій нагальності вирішення проблем, що постали перед науковим співтовариством і громадою (з огляду як на загальносвітові кризи та глобалізаційні виклики, так і гострі проблеми державотворення та становлення громадянського суспільства у сучасній Україні), виключно в особистій царині самовизначення, так би мовити, через домінування антропогенної складової людського буття над техногенною.

Вкрай на часі Ігор Захара привертає увагу до необхідності формування концепції гуманітарної освіти як особливого типу мудрості, що ґрунтується на ідеалах істини, добра, краси: «У контексті проблеми філософії гуманітарної освіти зацентруємо саме на мудрості гуманітарного знання, на значній потребі розвитку гуманітарної освіти, яка в теперішньому техногенному суспільстві й далі занепадає, має опінію неprestижної» [3,с.19]. Ми абсолютно солідарні із думкою автора про те, що основою духовної культури є гуманітарне знання, яке надає, передовсім, гуманітарна освіта. Тож, науково-освітнім інституціям не варто нехтувати навіть антропоцентризмом на тлі виробничоцентризму світоглядно-теоретичних настанов, адже матеріальні (як і духовні) блага створюють люди...

Світоглядний досвід повсякчас складався і функціонував у вигляді особливої царини гуманітарної діяльності, спрямованої на усвідомлення граничних підстав людського буття. Не стільки науково-теоретична інтерпретація подій репрезентує своєрідність духовного простору, як життєво-практична, на кшталт буденної свідомості, що «мільярди разів повторюючись», формує культурно-антропологічний простір, певний гуманітарний вимір спільноти. Віра та розпач, упевненість та розгубленість, переконаність та нігілізм, любов та ненависть, надія та жах – ось персонально-екзистенціальні орієнтири, що визначають зміст духовного життя як особистості, так і народу.

Така особливість пояснюється домінуванням у людини комунікативно-різновекторної здатності адаптуватися до середовища існування через специфічну модель поведінки, не стільки рефлексивної (інстинктивно-чуттєвої), скільки рефлексивної (інтелектуально-вольової). Віра у загальнолюдські цінності розглядається як мотив, що покладає на себе гуртуючу роль в одухотворенні соціуму. Істотні результати здобуваються взаємодією філософської, наукової та релігійної думок. Тож, істинна природа духовності не стільки метафізична, скільки соціокультурна.

Духовні підвалини часто вкриті пилом подій, які, на перший погляд, не мають жодного стосунку до творення людиною власної сутності, позаяк дух ґрунтується на безумовній цінності філософського доробку всіх і кожного у контексті викликів сучасності. Недооцінювання колективною свідомістю здатності опредмечувати людську сутність призводить до непевності у майбутті, зневірі у здатність розбудовувати власне життя Тут і Тепер; на особистісному ж рівні – трансформується у розпач чи відчай. Виступаючи засадою життєздатності людини, потенціалом її предметної активності, віра в істинність очікуваного має бути ствердженою як продуктивна ідея,

що оптимізує життя, формує уявлення про його сенс. Адже віра – одна із найглибінніших підвалин духовності, що поєднавшись з любов'ю та надією забезпечує сприйняття майбутнього як здійснення чекань, сподівань і жадань, отже, ідеалів справді людського життя [4].

Не новина, що філософські уподобання доби виказують підмурівки пануючого світогляду, впливають на життєві реалії, сприяють усвідомленню нагальних потреб, реалізуючи прагнення людини і спільноти до самопізнання. Видається, що східноєвропейський стиль, на відміну від західноєвропейського, обирає дещо «приземленіший», чуттєво-споглядальний шлях одухотворення життєвого простору. Високо поцінуючи раціоналістичний спосіб пізнання, слов'янські мисленники надають такого ж величного значення чуттям і волі, спрямованим на спілкування з Істиною. Тож, особливий статус належить серцю як містку, за допомогою якого можна долучитися до божественного [5, с.104].

Вітчизняна гуманістична традиція свідчить, що й так звана атеїстична налаштованість людини не виключає духовності, не протистоїть їй, не відкидає гуманність. Вона тільки заперечує монополію будь-якої релігії на істинну духовність. Інакше доведеться відмовити багатьом громадським діячам, науковцям, освітянам, митцям минувшини та сучасності, які дотримуються матеріалістичних світоглядних уподобань, у переконливій зорієнтованості на загальнолюдські цінності та наявності в їх життєвих реаліях вищих проявів гуманізму. Це й свідчить про «олюднений» світ, соціум, який особистість «відвоювала» у власної «тварної» природи через постійні імперативні зусилля. Чи-то слідування божим заповідям, чи-то моральному кодексу будівника комунізму – значення не має, лише б це, як мінімум, не привносило зло у людське буття, як максимум, культивувало добро.

У контексті розмислу неабиякий інтерес викликає дослідження киянами-шестидесятниками світоглядної настанови, а також залучення до аналізу «нелегітимного» у радянські часи несвідомого та підсвідомого прошарків духу, без якого не відбувається жоден духовний акт [6]. Життєствердний потенціал феномену напруженої внутрішньої роботи – безумовний (як відомо, душа зобов'язана трудитися і день, і ніч); його колорит свідчить, що майбуття – у серці, голові, руках людини.

Спілкування на гуманітарній основі стає незаперечною загальнолюдською, груповою та індивідуальною цінністю водночас, а також предметом віри у здатність Усіма разом і Кожним зокрема Тут і Зараз вирішити нагальні життєві проблеми. Спільність позицій, інтересів, майнового, духовного стану тощо формує впевненість не стільки у самоцінність «себе, улюбленого», як силу сумісництва, колективної дії, значущість іншої людини. Підвалини душі утворюються взаємодією того, що усвідомлюється як соборна індивідуальність.

Оминувши деякі труднощі усталення меж дії матеріальної та духовної культури, все ж можна виокремити своєрідні етапи розвою унікальної української ментальності із гуманним підґрунтям. Вбачаємо у такій ідеалізуючій потребі непересічну схильність співвітчизників вірити у силу духу, де щось та колись дивовижним чином відбувається у суспільно-політичному та інтимно-особистісному житті. Неабияка роль належить креативності власних настанов, вольових зусиль на шляху, де існують «всім миром», а реалізація мети кожного пролягає через можливості всіх, позаяк саме така сукупність й утворює своєрідний кодекс чеснот поколінь.

Духовне життя людини здійснюється через знання, почуття та волю. Відтак, цілісна, гармонічна людина починається з тієї миті, коли всі царини духу перебувають у такій взаємодії, де почуття формується на підставі розуму, а розум освітлений горінням гуманної налаштованості, де воля виступає єдністю співчуття та розрахунку, спрямованих на самореалізацію та здатність внутрішнім зусиллям зробити життєвий простір толерантнішим, миролюбнішим, милосерднішим, добрішим тощо.

Подібно до того, як релігійність супроводжується актами пізнання божественного порядку, так і філософське – відданості засадам гармонії, світоприналежності Духові. Віра в останнє ототожнюється з вірою людини у свої власні сили, особистісні надбання через самопізнання і самовдосконалення, а не через зміну Іншого, опозиційну налаштованість, експансію, агресію чи-то руйнацію. «Цементуючою» першопричиною об'єднавчої активності є традиційно цінний у будь-які часи і для будь-якої спільноти феномен сумління. Інакше – зневіра у самозбереженості.

Таким чином, гуманітаріям необхідно у кожного небайдужого до світоглядної істини виховувати віру у домінанту, насамперед, духовного, а не природного у людині. Тоді й народжується соціальний оптимізм у вигляді переконаності, що гуманізм є не тільки джерелом

креативності особистості, але й стимулом соціалізації, який здатен одухотворювати життєвий простір, забезпечуючи спадкоємність поколінь і убезпечуючи від зникнення з поверхні Землі єдиного відомого нам здатного мислити і співпереживати homo sapiens.

Сподіваємось, що подібні гуманістичні сентенції відкривають неабиякі перспективи ствердження людського світу, перемоги буття над існуванням, життя над животінням. Тож, мудрі світоглядні настанови уможливають ефективну протидію колізіям сучасності, виступають гарантом душевної та соціальної гармонії, ефективним доробком вітчизняної філософії – через усталення віри у себе та вірність гуманізму – у розбудову громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Olga Kutsos. Associative experiment as a method for study of the national mentality // American Journal of Scientific and Educational Research, 2014, No.2. (5) (July-December). Volume II. "Columbia Press". New York, 2014. – P. 514-520.
2. Золотухін Геннадій. Гуманістами не народжуються? / Г.О.Золотухін // Соціальна психологія. – 2006. – №4. – С.15-27.
3. Захара Ігор. Філософія гуманітарної освіти як фактор розвитку української духовності / І.С.Захара // Соціогуманітарні проблеми людини – 2013. – № 7. – С. 18-25.
4. Шинкарук Володимир. Віра, надія, любов / В.І.Шинкарук // Віче – 1999. – №3. – С.4-17.
5. Юркевич Памфил. Из науки о человеческом духе // П.Д.Юркевич. Философские произведения. – М.: Издательство «Правда», 1990. – С.24-338.
6. Табачковский Віталій. Полісвітнісє homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неєвклідової рефлексивності» / В.Г.Табачковский – К.: ПАРАПАН, 2005. – 431 с.

Крук О.І., кандидат історичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

РУДИМЕНТИ ТОТАЛІТАРНОГО МИСЛЕННЯ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ

Готуючи цю розвідку, автор поставив перед собою завдання проаналізувати наскільки впливовими в сучасній Україні є антєвропейські, а по суті, неототалітарні настрої, де криються їх причини та історичні витоки.

В роботі використано матеріали соціологічних досліджень, проведених Київським міжнародним інститутом соціології у вересні та грудні 2014р., причому грудневе дослідження проводилось лише на території підконтрольній українській владі та у м. Донецьк.

Анексія Криму, війна на Донбасі суттєво вплинули на ставлення українців до Євroatлантичного союзу. Якщо пару років тому більшість була проти НАТО, то на початку вересня 2014 р. за вступ до цієї організації виступало 56% опитаних українців, а проти – 25% [6, с.3].

Все більше українців вважає, що вступ до Євroatлантичного союзу є найбільш дієвим засобом захисту територіальної цілісності та суверенітету нашої держави.

Але існувала й існує суттєва відмінність у ставленні до цієї проблеми в окремих регіонах.

Антинатівські симпатії у вересні помітно домінували на Півдні (45% - проти; 29% - за) й на Сході (50% -- проти; 28% - за, причому на Донбасі 68% - проти) [6, с.3].

Подібна ситуація і з підтримкою курсу на інтеграцію до ЄС.

У грудні за цю ідею висловились 60% опитаних, проти – 24,6%. Аналогічно й у цьому питанні існують суттєві регіональні відмінності. Найбільш негативно до перспектив зближення з ЄС висловились мешканці Донбасу - 49,2% (за 24,2%), Півдня - 46,6% (за 37,1%), Сходу – 35,3% (за 49,5%) [7, с.9].

На територіях, захоплених сепаратистами та російськими військами, ситуація відрізняється ще більше.

Через неможливість проведення будь-яких наукових досліджень, ми не можемо оперувати точними даними. Але особисте спілкування з жителями регіону, інформація ЗМІ, свідчення очевидців дають підстави говорити про істотне посилення за останні місяці антиєвропейських й, відповідно, проросійських (а по суті неототалітарних) настроїв.

Цьому є певне логічне пояснення. Нова «влада» зачистила регіон від проукраїнських елементів. Вони були заарештовані, вбиті або ж змушені тікати на Велику Україну. Там немає української преси, не працюють українські телеканали. Населення віддано на поталу російським мас-медіа, які безперешкодно проводять його потужне зомбування.

В той же час, треба об'єктивно відзначити, що значна частина наших співгромадян завжди негативно ставилась до цінностей євроейського громадянського суспільства й сповідувала ідеї тоталітаризму.

Витоки цих тоталітарних традицій криються ще в радянській добі.

Великий вплив на їх формування мала політико-ідеологічна кампанія, проведена радянським керівництвом у другій половині 1940х – на початку 1950х рр.

Вона стала останньою хвилею репресій, організованих за вказівкою «найгеніальнішого і найулюбленішого в усіх часах вождя мільйонів трудящих» Й. Сталіна.

Вона мала великий вплив на політичне життя, ідеологію, свідомість, розвиток освіти, науки і культури радянського суспільства, змінила, й далеко не на краще, долі багатьох людей. Ідеологічні догми і стереотипи, сформовані в цей час, надовго пережили їх творців і навіть після розвалу СРСР продовжують залишатись впливовими чинниками громадсько-політичного життя в Україні, а особливо в Російській Федерації.

Починаючи нову хвилю репресій, сталінське керівництво виходило з того, що в країні посилювався дух вільнодумства, виникла загроза послаблення тоталітарного режиму. Це сталося, по-перше, тому, що за підсумками другої світової війни народ відчув себе переможцем. Мільйони простих людей відчували законну гордість за перемогу над небаченою силою ворогом. Це сприяло формуванню почуття власної гідності та самоповаги. В суспільстві поступово зникав панічний страх перед владою. Аналізуючи прорахунки й страшні поразки початкового періоду війни, з'являлись сумніви в абсолютній непогрішимості та безпомилковості курсу вищого політичного керівництва та навіть самого вождя.

По-друге, в ході війни багато радянських людей опинилось за кордоном, в Європі. На власному досвіді вони познайомились з західним способом життя і цей «загниваючий світ» виявився досить привабливим. Виявилось, що на Заході живуть звичайні, нормальні люди, і живуть значно краще ніж в «передовому» Радянському Союзі.

Звідси, нова небезпека, визначена радянським керівництвом – західний спосіб життя, західна ідеологія та культура: «реакційна, буржуазна, загниваюча».

Щоб зупинити вказані процеси й зберегти своє пануюче становище, правлячий режим вдався до випробування засобів: шаленої ідеологічної обробки населення та репресій.

Протистояння з демократичними країнами Заходу викликало в СРСР цілу хвилю дискредитації основних європейських цінностей: демократії, гуманізму, прав і свобод людини. Було визначено й головного ворога, з яким необхідно боротись всередині країни – «гнилу інтелігенцію», що піддалася західному впливові. А основним провідником й виконавцем цієї кампанії стала партійна номенклатура – правлячий клас і опора радянського тоталітарного режиму.

Здійснюючи ідеологічні чистки другої половини 1940-х – поч. 1950-х рр., «тоталітарний режим культивував ворожість до гуманізму, інтелігентності та інтелігенції, розраховуючи на ненависть малоосвічених кар'єристів, піднятих режимом з соціальних низів, до незрозумілих та ворожих їм здобутків культури» [8, с.646].

Організувавши шалену дискредитацію західної культури, навісивши на неї ярлики відсталості і загниваючої, вище політичне керівництво СРСР протиставило їй радянську (а по суті російську) культуру, як найпередовішу. В практиці реального політичного життя відбулося поєднання комунізму з войовничим російським націоналізмом.

Стараннями потужної пропагандистської машини була розроблена й активно насаджувалася в свідомості людей ідеологічна схема: існує ворожий, загниваючий Захід з такою ж загниваючою культурою, злиденним становищем трудящих. Йому протистоїть Радянський Союз – оплот прогресу й цивілізації, надія для трудящих усього світу. Жодних поступок Заходу в ідеологічній, культурній сфері допустити не можна. «... низькопоклонство перед сучасною реакційною буржуазною ідеологією та культурою є, по суті справи, спроба перетворити нас – творців самого передового в світі комуністичного суспільства ... у жалюгідний придаток капіталістичного світу, раболіпствуючий перед його нікчемністю. Це бажання ліквідувати наші досягнення, нашу національну святиню т.б. соціалізм і його культуру в елементи розтління загниваючої буржуазної культури» - переконував, виступаючи на пленумі ЦК КП(б)У в травні 1949 року секретар ЦК КП(б)У І.Д.Назаренко [9, Арк. 61].

Так на практиці радянське керівництво формувало систему ізоляціоністських заходів, які відривали культуру і науку Радянського Союзу від здобутків європейської цивілізації.

Агресивна антиєвропейська риторика доповнювалась шаленою пропагандою антиамериканізму (концептуально дуже схожою на ту, яку зараз здійснює пропагандистська машина Російської Федерації).

«Можна когось навчити стріляти, рубати, колоти, але якщо не навчити в кого стріляти, кого рубати, то це злочин. Ми повинні зараз у розумінні виховання навести порядок, виховувати ненависть до наших ворогів. Ми ... прямо говоримо, що наш противник – це американський капіталізм. Потрібно виховувати маси в дусі ненависті до американського капіталізму...» - заявив у своєму виступі на пленумі Чернігівського обласного комітету Компартії України член обкому Рубанов [4, Арк.213].

Представників інтелігенції, які мали свою особисту думку і не погоджувались з нав'язаною їм схемою, звинувачували у низькопоклонстві, прислужництві перед Заходом, у шпигунстві, зрадництві та тому подібних злочинах. Особливо активних обертів набрала ця кампанія у зв'язку з «справою Н.Г. Ключової та Г.Й. Роскіна».

На Одеській обласній партійній конференції жорсткій критиці було піддано професора медінституту Соколовського, який мав сміливість виступити проти огульної дискредитації західної науки, з особистого досвіду позитивно відгукнувшись про відомих німецьких вчених [11, Арк.209].

Під час обговорення «Закритого листа ЦК ВКП(б) про справу професорів Ключової – Роскіна» на партійних зборах Чернігівського учительського інституту в низькопоклонстві й прислужництві перед Заходом була звинувачена викладач російської літератури Аргінська. Підставою для такого серйозного звинувачення послужили досить невинні фрази, які вона собі дозволила під час лекції про життя і творчість Фонвізіна: «Уявіть собі Фонвізіна, який повертається з-за кордону. Які шикарні на його рукавички, циліндр. А який у нього фрак! Як він вишукано вдягнений» [3, Арк.57].

Подібні звинувачення отримали десятки тисяч людей по всій Україні.

Протидія ворожому західному впливу органічно поєднувалась з боротьбою проти українського буржуазного націоналізму, який з подачі лідера Радянської України Л. Кагановича було визнано першопричиною всіх бід і негараздів, що мали місце в УРСР.

«Нам потрібно постійно підвищувати бойовий і наступальний дух нашої роботи проти усіх та всяких проявів ворогів українського народу – агентів американо-англійської реакції – українських буржуазних націоналістів» - ставив завдання партійному активу республіки один з керівників ЦК КП(б)У О.Кириченко [10, Арк.78].

Ситуація ускладнювалась тим, що в часи другої світової війни радянський режим пішов на деякі поступки українству: в рамках радянського патріотизму був дозволений у певній формі український патріотизм, з'явилися літературно-мистецькі твори про героїчне минуле українського народу, радянська пропаганда постійно наголошувала на тезі про державність України, з пропагандистською метою були створені міністерства закордонних справ та оборони.

Після перемоги у війні, коли становище влади зміцніло, відпала потреба й в українському патріотизмі. «І якщо в Росії того часу патріотизм сягав рівня офіційної ідеології, нерідко виступаючи як великодержавний російський шовінізм і агресивний націоналізм, то в Україні патріотизм кваліфікувався тільки як «буржуазно-націоналістичний», ворожий радянській владі ухил. Українські письменники й художники змушені були після війни відповідати за твори, написані в роки боротьби з фашизмом за вказівкою Комуністичної партії й підтримувані нею. Відповідно до нового повороту в генеральній лінії партії в Україні не було жодного журналу, культурно-освітньої чи наукової установи, що їх оминувала б ідеологічна чистка» [1, с.42].

Розмитість критеріїв національного та націоналістичного давала змогу партійній номенклатурі вважати націоналізмом любов до рідної мови, історії, вірність народним традиціям, культурі та ін. За першої-ліпшої нагоди у цьому страшному гріху міг бути звинувачений будь-який свідомий українець.

Як відомо, всього за період 1946-1951 рр. вищим партійним керівництвом було прийнято 12 постанов ідеологічного спрямування, які заклали основи для наступу на всі категорії творчої інтелігенції.

Механізм ідеологічної обробки населення можна краще зрозуміти познайомившись зі звітами міських та районних комітетів партії про виконання відповідних постанов ЦК. Як правило, це обговорення даної постанови на серпневій учительській конференції, постановка конкретних завдань на нарадах директорів шкіл, вчителів відповідного профілю, організація читання лекцій, проведення бесід за визначеною темою, зборів у трудових колективах [2, Арк.9; 5, Арк.202]. До

цього слід долучити шалену пропагандистську кампанію в пресі, запровадження цензури, застосування різних санкцій, як то звільнення з роботи, арештів та ін., до осіб, звинувачених у політичній неблагонадійності.

Вказані форми ідеологічної обробки населення продовжувались і в подальші періоди радянської епохи, дещо затухаючи в часи «відлиги» і поновлюючись в добу «розвитого соціалізму».

На жаль, і після здобуття Україною незалежності Схід, а особливо Донбас продовжували залишатись заповідниками «радянського періоду».

Бажаючи, перш за все, задовольнити свої власні майнові та політичні інтереси, правляча київська верхівка пішла на угоду з місцевою напівкримінальною псевдоелітою. За обіцянки політичної лояльності й солідну фінансову підтримку, київська влада дала карт бланш місцевим олігархам на «самоуправління» у регіоні.

Внаслідок цього українська гуманітарна політика тут практично не проводилась, продовжували пропагуватись радянські стереотипи, активно підтримувалась діяльність проросійських шовіністичних організацій. В результаті – нинішні настрої, й що значно трагічніше – полум'я війни, що палає на теренах багатостраждального регіону.

Нова українська влада, що прийшла внаслідок перемоги революції гідності, має всі шанси покращити ситуацію, виправивши помилки, здійснені попередниками.

Ефективні економічні реформи, децентралізація, активна українська гуманітарна політика сприятимуть ліквідації застарілих стереотипів й формуванню нового політичного мислення.

Відповідаючи у грудні 2014 р. на запитання «На кого ви сподіваєтесь у наступному році?», жителі в усіх регіонах та областях країни досить рівно, від 70% до 80% заявили, що зробили ставку на власні сили [7,с.9].

Така активна відмова українців від патерналізму дає серйозні підстави сподіватись на успішне втілення в життя ідей громадянського суспільства й подолання стереотипів тоталітарного минулого.

Список використаних джерел

1. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К.:Видав. дім «Альтернативи», 1999 - 304с.
2. Державний архів Чернігівської області. – Ф. П - 470, оп.6, спр.190.
3. Там само – спр.424.
4. Там само – спр. 737.
5. Там само – оп.7, спр.820.
6. Ірина Кириченко. Україна – Росія:нервова любов, нерівна ненависть. //Дзеркало тижня. – 2014. – 4 жовтня.
7. Пісня про Батьківщину. Слова народні. // Дзеркало тижня. – 2014. – 27 грудня.
8. Попович М.В. Нарис історії культури України. – 2-е вид., випр. – К.: «АртЕк», 2001. – 728с.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1, оп.1, спр.802.
10. Там само – оп.50 ч.ІІ, спр.4270.
11. Там само – оп.51 ч.ІІ, спр.1200.

Левківська Г.П., проректор з соціально-гуманітарних питань,
Чернега Н.С., помічник проректора з соціально-гуманітарних питань,
Київський університет права Національної академії наук України, Київ, Україна

АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ ЧЕРЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ ДО АКТИВНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ РОБОТИ: ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ

Закон України «Про вищу освіту» встановлює основні правові, організаційні, засади функціонування системи вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Першокурсник з перших днів свого навчання у вищому навчальному закладі зустрічається з величезною кількістю абсолютно невідомої інформації, просто «тоне» у ній, він ще не спроможний самостійно розмежувати цей потік інформації. Ось чому у цей період досить важливим є адаптація через ряд певних заходів, що сприятимуть поступовому виділені головного від другорядного.

Практичне досягнення адаптації першокурсників до навчально-виховного процесу у вишій школі полягає в широкому залученні студентів до участі у громадській роботі через загальноуніверситетські гуманітарні програми з урахуванням фундаментальних цінностей свободи,

справедливості, солідарності, демократичних принципів, верховенства права, захисту фундаментальних прав і основних свобод людини, які полягають у подоланні дискримінації людини, рівному доступі до культури, захисті довкілля, піклуванні про дітей та літніх людей.

Актуальні питання, що потребують нагального вирішення у студентському та молодіжному соціальному середовищі:

1. Відсутність чіткої державної політики пам'яті, спрямованої на вирішення протиріч між традиціоналізмом і модернізацією при збереженні і зміцненні системи моральних цінностей.

2. Втрата у широких верствах суспільства ціннісних орієнтирів.

3. Недостатня популяризація і поширення якісних і різноманітних зразків культури і мистецтва серед якнайширших верств суспільства.

4. Відсутність оновленої системи культурних цінностей, яка б базувалася на основі історико-культурних традицій українського народу та кращих зразків самоорганізації культурних систем сучасного світу.

5. Відторгнення від культурних надбань значної частини соціуму.

Виходячи із вище окреслених питань, слід навести приклади із досвіду Київського університету права Національної академії наук України щодо їх вирішення. Найактуальнішими з яких є загальноуніверситетські проекти, що сприяють соціально-гуманітарному вихованню майбутніх юристів. На сьогоднішній день ми вважаємо, що виховна робота неймовірно ускладнилася, до труднощів загального масштабу додаються проблеми пов'язані з особливістю регіонів етнічної батьківщини студентів, чого не можна не враховувати в повсякденній виховній роботі. Кропіткої психологічної повсякденної уваги потребують студенти з східних регіонів України.

Демократизація навчально-виховної роботи стимулює активне впровадження в життя принципів педагогіки партнерства: зустрічей керівництва КУП НАНУ зі студентами, на яких обговорюються нагальні проблеми та шляхи їх вирішення; обговорення важливих питань зі студентами-волонтерами університету. Яскравим прикладом волонтерської діяльності в Київському університеті права Національної академії наук України є те, що другий рік поспіль на Лідерському рейтингу серед студентської молоді та вишів Святошинського району м. Києва дипломами переможців в номінації «Доброчинність року» відзначають студентів-волонтерів КУП НАНУ.

Волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особам, що має одноразовий характер або здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю. Суб'єктами надання такої допомоги є волонтери та волонтерські організації. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості.

«Ми закликаємо держави, міжнародні організації, підприємства, засоби масової інформації стати нашими партнерами у створенні міжнародної атмосфери, сприятливої для ефективного, відкритого волонтерського руху, що втілює у собі солідарність між людьми та народами» (Загальна декларація волонтерів, 1990р.)

В основу проектів «Передай тепло своїй руці маленькій дитині», «Передай тепло своїх родин людям поважного віку», закладені принципи Загальної декларації волонтерів.

Мета проекту «Передай тепло своїй руці маленькій дитині»: виховати в студентів гуманні відносини до оточуючих людей, спонукати майбутніх юристів (від лат. *iuris* — право, справедливість) робити людям добро, проявляти милосердя до них. Довести студентам, що від кожного з нас залежить майбутнє нашого суспільства, тому ми повинні докладати максимум зусиль для того, щоб врятувати світ добротою, милосердям і красою своєї душі. Головним завданням проекту є привертання уваги громадськості до існуючої в сучасному суспільстві нагальної проблеми дефіциту добра, співчуття і милосердя, а також до тенденції зростання кількості дітей, які виховуються без батьків. Даний проект ефективно діє в університеті з 2010 року. Слід зазначити, що трагічні події в Україні сколихнули абсолютно всіх свідомих громадян трепетно, щиро і широко відноситися до волонтерської діяльності. Студенти-волонтери з України сколихнули небайдужих волонтерів усього світу, вони зуміли привернути увагу волонтерський рух

до нагальних потреб нашої армії, людей, які потребують гуманітарної допомоги на територіях, де проходить антитерористична операція.

В університеті для підвищення групової згуртованості, що позитивно діє на розвиток волонтерського руху, проводяться тренінгові заняття. Групова згуртованість - це показник міцності, єдності та стійкості міжособистісних взаємодій і взаємин у групі, що характеризується взаємною емоційною привабливістю членів групи і задоволеністю групою. Групова згуртованість – необхідна умова успішної роботи. Участь в загальноуніверситетських проектах потребує тренінгових ввідних занять для подальших ефективних скоординованих дій.

В університеті було проведено загальноуніверситетську акцію «Діти народжуються не для війни», студенти-волонтери глибоко переконані, що даний захід сприяв маленькому внеску боротьбі за мир у всьому світі, підтримавши акцію збору коштів для придбання апарату інфузомат, що гостро потребує Головний Військовий Клінічний Госпіталь, де проходять реабілітацію та лікування важкопоранені захисники із зони АТО. Слід зазначити, що студенти-волонтери, застосувавши свої ґрунтовні теоретичні знання майбутньої професії, змогли привернути увагу до даного заходу потужну громадську організацію – Федерацію всесвітнього миру. У рамках акції було виготовлено достатню кількість орегамі, що були передані мешканцям мікрорайону столиці з надією наближення миру в Україні. Даний захід переконав, що лише ґрунтовні знання надають людині вагомих переконань.

Завдання усіх заходів різні, але мета єдина – заповнити духовний вакуум молоді, допомогти їй набутти впевненості в собі, пробудити гордість за свій народ і віру в його майбутнє.

Зростаюча активність студентів, зростання їх громадянськості й стурбованість долею Батьківщини свідчить про необхідність про подальшої поглибленої роботи над визначенням стратегій розвитку системи виховання у ВНЗ та розроблення положень, що сприятимуть волонтерському руху молоді, а можливо й замислитися над впровадженням студентського омбудсмена в студентське середовище. На наш погляд це сприятиме професійному зростанню майбутнім юристам.

Список використаних джерел

1. Вища школа. – Київ, 2014. – № 11-12. – С. 52-55.
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.01.2015.
3. Загальна декларація волонтерів, 1990р

Легецька Л.О., кандидат історичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ

Актуальність проблеми формування громадянських якостей студентів зумовлена становленням громадянського суспільства в Україні, орієнтованого на вирішення складних завдань виховання високої моральності, громадянськості, патріотизму молодого покоління.

Проблеми формування громадянських якостей особистості як складової її ціннісних орієнтацій досліджуються в працях В. Арбеніної, А. Бабаєва, І. Бекешкіної, І. Беха, І. Букреєвої, М. Головатого, С. Головахи, А. Ручки, Ю. Сасенка, К. Циганчука, І. Чепіги, Ю. Шайгородського та ін..

Громадянські якості розглядаються науковцями як:

- патріотична свідомість, громадянська відповідальність і мужність, суспільна ініціативність і активність, готовність працювати для розвитку Батьківщини, захищати й підносити її міжнародний авторитет;

- повага до законів Української держави, до Конституції, прийнятих у ній правових норм, сформована потреба в їх дотриманні, висока правосвідомість, повага до батьків, свого родоводу, до історії рідного народу як його представника, спадкоємця й наступника;

- дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію, гуманність;

- соціально значущі: правова свідомість, моральність, громадянська відповідальність, громадянська позиція тощо.

Саме громадянські якості визначають соціальну спрямованість молодшої особистості, її готовність до досягнення соціально значущих цілей, інтересів, відповідно до прийнятих моральних норм суспільства, особистих потреб і можливостей [14, с.8, 9].

У цьому аспекті актуальним є вивчення проблеми формування громадянськості студентської молоді. Основна мета нашого дослідження - розглянути деякі аспекти формування громадянських якостей студентів Чернігівського національного технологічного університету.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що в умовах трансформації суспільства, активізуються прояви громадянських якостей студентів як складової їх ціннісних пріоритетів.

Відповідно до мети та гіпотези було визначено завдання: на основі кількісного та якісного аналізу результатів конкретно-соціологічного дослідження перевірити висунуте припущення щодо активізації проявів громадянськості студентів як складової їх ціннісних орієнтацій в умовах радикальних змін у суспільстві.

Стаття ґрунтується на матеріалах конкретно-соціологічних досліджень, здійснених нами в університеті протягом останніх 15 років. У них взяло участь понад 800 студентів різних факультетів. Дослідження передбачало поєднання кількісних та якісних методів, зокрема анкетування, спостереження, глибинні інтерв'ю, тестування. Застосовувалися опитувальники В. Арбєніної, А. Ручки, Ю. Саєнка, К. Циганчука, авторські анкети.

Оскільки формування громадянських якостей особистості визначається насамперед її ціннісними орієнтаціями, ми вдалися до часткового аналізу тенденцій змін цінностей студентів, результати якого опубліковані в наших попередніх дослідженнях [8, 9, 10].

Студенти оцінювали за десятибальною шкалою ряд життєвих цінностей. Зіставляючи отримані результати, можна стверджувати, що рангова структура цінностей майже не змінилася, але змінилася їх значимість. Анкетування засвідчують про стійке домінування і зростання значення вітальних цінностей, пов'язаних із здоров'ям (77,7%), щасливим сімейним життям (64,2%), коханням (51%), свободою (45,7%), матеріально забезпеченим життям (42,3%).

Деяко меншу кількість виборів одержали такі якості як: справедливість (42%), чесність (41,6%), відповідальність (36,5%), повага до особистості (36,2%), цікава робота (35,1%), порядність (32,5%), рівні можливості для всіх (28,9%), підвищення інтелектуального і культурного рівня (25,6%), розвиток і реалізація своїх творчих здібностей (22,6%), формування необхідних професійних якостей (22,2%), дисциплінованість (22,2%).

Найменші відсотки виборів отримали такі цінності як: гуманність (16,4%), самокритичність (15,5%), влада (13,6%), релігія (10,4%), скромність (9,2%).

В системі моральних цінностей високий рейтинг займає соціальна активність, взаємодія з іншими людьми. Так, для 94,2% респондентів спілкування з друзями є найважливішою формою проведення вільного часу.

Насторожує той факт, що спостерігаються розбіжності між оцінками і діями. Так, в ієрархії цінностей першу позицію займає здоров'я, але кількість студентів, які займаються спортом у вільний час зменшується. Чимало студентів іноді вживає алкогольні напої, майже третина респондентів палить цигарки. Студенти дають вищі оцінки матеріальному добробуту, але рейтинг таких характеристик як формування професійних якостей, дисциплінованість, готовність до ризику, незважаючи на деякі позитивні зміни, залишається низьким. Збільшується кількість студентів, які планують виїхати за кордон, але лише 16,6% респондентів вивчає іноземну мову у вільний час.

Стрижнем життєвих пріоритетів студентства є одержання вищої освіти. Аналіз результатів опитування показав, що ієрархія мотивів одержання вищої освіти за останні роки не змінилася. У більшості студентів сформувалося позитивне ставлення до одержання вищої освіти, вони зробили усвідомлений вибір своєї майбутньої професійної діяльності.

До основних мотивів одержання вищої освіти респонденти віднесли: досягти успіху в житті (84,9%), бути матеріально забезпеченим (79,4%), мати професію (69,3%), стати високоосвіченою культурною людиною (62,8%), одержати диплом, що дає певний соціальний статус (38,3%) [10, с. 103].

Для забезпечення одержання вищої освіти з метою досягнення успіху в житті та оволодіння фахом важливим є правильний вибір професії. Більшість студентів впевнено заявляє про правильність свого вибору і відданість навчальному закладу. Але привертає увагу те, що (11,5%)

респондентів розчарувались у виборі професії, (40,2%) планує одержати другу спеціальність і не працювати за отриманим фахом. Основними причинами недостатньої сформованості мотивації одержання вищої освіти у частини студентів, на нашу думку, можуть бути: недосконалість форм організації навчально-виховного процесу, значний обсяг і складність навчального матеріалу, недостатність навичок самоосвіти, не усвідомлення значення фундаментальних знань для майбутньої професійної діяльності.

Фіксує тенденцію посилення значимості індивідуально-сімейних цінностей, слід зазначити, що в свідомості студентів за останній рік сталися помітні зміни, пов'язані насамперед із зростанням значення громадянських цінностей. В кінці 2014 на початку 2015 рр. ми вдалися до часткового аналізу проблеми формування громадянських якостей студентства. Було опитано 134 студентів різних факультетів. Відбір респондентів здійснювався методом гніздової вибірки. Використовувалися такі взаємодоповнюючі методи як анкетування, групові інтерв'ю, спостереження. Анкетування проводилося анонімно.

Домінантою громадянських якостей, як відомо, є ставлення до Вітчизни і громадянства. Нещодавно постановка питання про гордість за свою Батьківщину викликала здивовану посмішку у багатьох студентів. Сьогодні ж, за даними опитування, 87,8% респондентів пишаються своїм громадянством, 99,1% вважають Україну своєю Батьківщиною.

Базовою громадянською якістю є сформованість почуття патріотизму та національної гідності. Проблеми патріотизму вивчали такі дослідники, як І. Бех, В. Кремінь, В. Постовий, В. Раєвська, О. Сухомлинська, К. Циганчук, К. Чорна та ін.. Традиційно поняття «патріотизм» в соціології розглядається як «почуття любові до Батьківщини, ідея, свідомість, громадянська відповідальність за долю Вітчизни, що виражається у прагненні служити своєму народові, захищати його інтереси. Патріотизм об'єднує співвітчизників перед лицем небезпеки, у боротьбі за процвітання Вітчизни, свободи народу, прогрес культури» [12, с.89].

З метою визначення ступеня патріотизму в структурі цінностей студентів ми поставили в анкеті питання: «Чи вважаєте Ви себе патріотом України?» Однозначно позитивну відповідь дали 71,9% респондентів; 7,9 % опитаних не вважають себе патріотами; 20,2% - не змогли визначитися.

На питання анкети: «Що для Вас означає бути патріотом?» були одержані такі відповіді:

- поважати державну символіку (98,2%);
- любити українську мову і культуру (95,6%);
- бути відданим українському народу (70,2%);
- захищати свою Батьківщину в разі загрози її суверенітету і цілісності (67,6%);
- працювати на благо свого народу (62,3%);
- пов'язати своє майбутнє з Україною (55,3%).

Патріотичні почуття, як засвідчує опитування, є важливою цінністю для переважної більшості студентів, навіть для тих, хто орієнтований на виїзд в іншу країну. Еміграційні настрої частини студентів зумовлені не проявом антипатріотизму, а зневірою у можливості реалізувати себе в Україні.

Таким чином, в результаті проведених конкретно - соціологічних досліджень ми, в цілому, одержали підтвердження, висунутої нами гіпотези про те, що в умовах тривалої системної кризи суспільства, студенти найчастіше опираються на вітальні цінності, пов'язані з такими вічними пріоритетами як здоров'я, щасливе сімейне життя, свобода, кохання, матеріальний добробут.

Провідне місце в ієрархії мотивів навчання продовжують займати прагнення досягнути успіху в житті, бути матеріально забезпеченим, оволодіти професією, стати високоосвіченою культурною людиною.

Важливо зазначити, що в умовах військової агресії, спостерігається переоцінка системи цінностей у свідомості студентів, зокрема істотно зростає значення їх громадянсько-патріотичної складової. Абсолютна більшість респондентів позитивно оцінює свій громадянський статус, поважає державну символіку, любить українську мову і культуру, віддана українському народу, готова захищати свою Батьківщину і працювати на її благо, пов'язує своє майбутнє з Україною.

Водночас було зафіксовано, що процес формування громадянських якостей студентів є недостатньо динамічним. Для 12,2% опитаних українське громадянство не є привабливим, майже третина респондентів не змогла визначитися із своєю участю в розбудові держави, відданістю українському народу, готовністю захищати свою Вітчизну у разі необхідності. Збільшилась

кількість студентів, які б хотіли виїхати із країни (в основному на деякий час) з 29,5% у 2006 р. до 45% у 2014 р. Це свідчить про те, що зростає ризик втрати для суспільства освічених, кваліфікованих спеціалістів. Очевидно і те, що деякі студенти ще не готові змінювати суспільство, байдуже ставляться до його майбутнього.

Песимістичні настрої викликані, на наш погляд, довготривалою політичною і соціально-економічною нестабільністю в Україні. Недовіра до державних і соціальних інститутів, почуття незахищеності, зневіра у можливість реалізувати свої матеріальні і духовні цінності негативно впливають на життєві стратегії студентів, їх громадянськість, почуття патріотизму.

Цілком очевидно, що в умовах загострення системної кризи у суспільстві, актуальність формування особистості професіонала – громадянина, патріота своєї Вітчизни, який чітко усвідомлює свою належність до європейської цивілізації, виходить на перший план. Подальше вивчення громадянських якостей студентства має як теоретичне так і практичне значення. Систематичне проведення подібних досліджень є нагальною потребою, їхні результати необхідно враховувати в організації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Арбеніна В. Л. Українське студентство в пошуках ідентичності: монографія / За ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокур'янської. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 520 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : сходження до духовності / І. Д. Бех. – К.:Либідь, 2006. – 272 с.
3. Букресва І. Громадянська активність української студентської молоді: особливості виявлення та тенденції розвитку // Соціологічні студії. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Леся Українки. – 2013. – № 2 (3). – С. 77 -82.
4. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення /М.Ф.Головатий. – К.: Наукова думка, 2005. – 325 с.
5. Головаха Є. І. Українське суспільство 1992 - 2008: соціологічний моніторинг / Є. Головаха, Н. Паніна. – К.: ІС НАНУ, 2008. – 85 с.
6. Кириченко І., Ручка А.Тріумф «воїнів світла»: підвищення градусу інтелекту і почуттів // Дзеркало тижня. – 2014.- №34. - 26 вересня.
7. Кириченко І., Сасенко Ю. Стратегія життя громадянина і суспільства: разом чи поруч // Дзеркало тижня. – 2014. - №36-37. - 10 жовтня.
8. Легецька Л.О. Соціологічний портрет студента Чернігівського державного технологічного університету // Сіверянський літопис. - 2006. - №6. - С.93-96.
9. Легецька Л. О. Зміни ціннісних орієнтацій студентів //Сталий розвиток у соціальному вимірі:глобальним проблемам - локальні рішення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернігів, 2 листопада 2011 р.). - Чернігів: Чернігівський державний технологічний університет, 2012. – С.22 – 27.
10. Легецька Л. О. Мотиви одержання вищої освіти студентів Чернігівського національного технологічного університету // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2013. - №2 (3). - С. 102 – 106.
11. Паніна Н. Молодь України: структура цінностей, соціальне почуття та морально-психологічний стан за умов тотальної анонії /Н.Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. - №1. – С.5-6.
12. Словник соціологічних і політологічних термінів. Довідк. вид./ Уклад: В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов та ін.: К.: Вища школа, 1993. – С.89-90.
13. Циганчук К. А. Патріотизм як цінність // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2011. - №2. – С. 4-9.
14. Чепіга І. В. Формування громадянськості в процесі громадянської соціалізації старших підлітків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. - №4. – С. 4-10.
15. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін // Соціальна психологія. – 2009. - №3. – С.86-89.

Лейчук Р. М., аспірант

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна

Управління освіти і науки Чернігівської міської ради, Чернігів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

У процесі модернізації сучасної освіти однією з провідних завдань стає завдання формування соціальних компетенцій особистості в процесі її суб'єктної самореалізації у виховному середовищі. Необхідність вирішення такого завдання визначається очікуваннями суспільства, визначальними потреби громадян у розвитку соціальних компетенцій у процесі отримання освіти.

Якщо розглядати соціальну компетентність як реалізовану можливість особистості у вдосконаленні соціопростору в цілому і себе в цьому просторі, зокрема, можна дійти висновку, що виховальне середовище освітньої установи здатне моделювати соціальну поведінку людини, надаючи їй можливість набутти досвіду суб'єктної самореалізації, розвивати соціальні компетенції. Саме це положення стає значущим у процесі формування соціальних компетенцій через виховне середовище [9]. Результатом процесу соціалізації учнів, тобто результатом реальної взаємодії школи та середовища стає новий рівень соціальної компетентності школяра. Тоді формування соціальної компетентності стає сьогодні для сучасної школи однією з важливих педагогічних завдань.

Виходячи з актуальності проблеми, метою статті є обґрунтування теоретичних основ формування соціальної компетентності та визначення критеріїв, які допоможуть визначити рівень її сформованості в учнів в умовах освітніх закладів.

Аспекти соціалізації особистості у позашкільних навчальних закладах відображені у працях С. Букреевої, В. Вербицького, О. Глух, Л. Ковбасенко, В. Мачуського, Л. Островської, В. Пострілюного, Г. Пустовіта, А. Сиротенка, Т. Сущенко, Н. Тернової та ін.

Однак як показав аналіз джерельної бази психологічні аспекти соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку у позашкільних навчальних закладах не була предметом спеціального дослідження.

До мікрофакторів, які впливають на школяра, відносяться сім'я, однолітки, мікросоціум, різні освітні та виховні організації.

Установам системи освіти також необхідно активно включатися в процес соціалізації школярів, взаємодіючи з перерахованими мікрофакторами, враховуючи їх безпосередній вплив на формування особистості учня.

Звідси випливає одна з цілей, що стоїть перед освітніми установами: створити необхідні умови для формування високого рівня соціальної компетентності.

Такі умови можна створити, використовуючи можливості виховного середовища освітньої установи, спрямовуючи виховні зусилля не на дітей, а на навколишнє середовище життєдіяльності, з якою діти взаємодіють.

Ми згодні з думкою М. І. Рожкова, який стверджує, що «... від того, як індивід стає елементом соціальної організації, включається в суспільство, залежить освоєння ним системи соціальних ролей, адекватних функцій, які повинен реалізувати індивід у системі соціальних відносин» [8].

У цих умовах освітні установи повинні організаційно, змістовно й технологічно перебудовуватися з урахуванням підвищення вимог до учнів. Основним завданням освіти стає виховання школяра, здатного швидко інтегруватися в суспільство на основі засвоєних ним у школі елементів культури, соціальних норм і цінностей.

Виходячи з таких цілей і завдань, можна говорити про кінцевий результат освіти - про компетентність випускника.

Компетентність - це система компетенцій, наявність певних знань та необхідного досвіду для результативної діяльності в заданій області. Компетентність людини має певну структуру, що включає компоненти, пов'язані зі здатністю особистості вирішувати необхідні проблеми в різних галузях діяльності: самостійної пізнавальної, громадської, соціально-трудової, культурно - дозвілєвої.

Радою Європи були визначені п'ять груп ключових компетенцій, якими, на думку ЮНЕСКО, повинні володіти випускники загальноосвітньої школи. У першу групу включені соціальні компетенції, оволодіння якими дозволяє випускникам школи брати на себе відповідальність, брати активну участь у виробленні спільного рішення, вміти врегулювати конфліктні ситуації позитивним шляхом, ефективно брати участь у діяльності різних демократичних інститутів.

У вітчизняній педагогіці та соціальній психології у визначенні «соціальної компетентності» переважали комунікативні аспекти. А. Кидрон тлумачив соціальну компетентність як необхідну навичку спілкування.

В якості властивостей такої соціальної компетентності були розглянуті контактність, товариськість, балакучість, сила переконання, готовність до обговорення, впевнена манера тримати себе та ін.

Після 90- х рр. XX ст. соціальна компетентність як особистісна якість людини стає затребуваним у всіх соціальних сферах життєдіяльності, розглядається в якості міждисциплінарного предмету і аналізується як складне, багатокомпонентне і багатоаспектне явище. Ця тенденція знаходить своє продовження у дослідженнях сучасних учених.

Так, В. М. Куніцина виділяє наступні види соціальної компетентності: вербальна компетентність; комунікативна компетентність; соціо-професійна компетентність; соціально-психологічна компетентність; самоідентифікація (его-компетентність).

І. О. Зимня виділяє компетенцію, що відноситься до соціального впливу людини і соціальної сфери, на компетенцію соціальної взаємодії (з суспільством, спільнотою, колективом, сім'єю, друзями, соціальна мобільність) і компетенцію у спілкуванні [2].

У дисертаційному дослідженні Є. В. Коблянської соціальна компетентність розглядається як «розуміння відносини «Я»-товариство, вміння вибрати правильні соціальні орієнтири, вміння організувати свою діяльність відповідно з цими орієнтирами. Соціальна компетентність - «Це якість людини – суб'єкта трудової діяльності та члена даного соціуму, пов'язане з соціальними нормами, якими суспільство регулює життя і взаємодію своїх членів» [5, с. 210].

О. К. Крокінська акцентує своє дослідження на недостатньому рівні соціальної компетентності, яку зберігає авторитарний тип особистості з комплексом установок конфронтації та ірраціональності, з клішованим мисленням, яка вміє приймати тільки спрощені пояснення.

Велика увага дослідженню соціальної компетентності приділено зарубіжними авторами. Так, німецькими психологами У. Пфінгстен і Р. Хінтч соціальна компетентність трактується як володіння когнітивними, емоційними і моторними способами поведінки, які в певних ситуаціях ведуть до довгострокового сприятливого співвіднесення позитивних і негативних наслідків. Г. Співак М. Шарі розглядають соціальну компетентність як набір пов'язаних між собою умінь у вирішенні міжособистісних проблем.

Таким чином, аналіз існуючих підходів до визначення «соціальної компетентності» дає нам підставу визначити соціальну компетентність як інтегративну якість особистості, яка включає в себе необхідні знання, досвід, здібності, сформовані в результаті соціалізації та дозволяють людині адекватно адаптуватися в соціумі і ефективно взаємодіяти в суспільстві. Соціальна компетентність дозволяє в достатньо ефективною мірою вирішувати проблеми в соціальному середовищі.

Соціальна компетентність людини включає в себе:

- знання про функціонування соціальних інститутів у суспільстві; про соціальні структури; про різні соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві;

- знання рольових вимог і рольових очікувань, що ставляться в суспільстві до носіїв того чи іншого соціального статусу;

- навички рольової поведінки, орієнтованої на той чи інший соціальний статус;

- знання загальнолюдських норм і цінностей, а також норм (звичок, звичаїв, традицій, законів, табу тощо) в різних сферах і галузях соціального життя - національної, політичної, релігійної, економічної, духовної та ін;

- вміння і навички ефективної соціальної взаємодії (володіння засобами вербальної і невербальної комунікації, механізмами взаєморозуміння в процесі спілкування);

- знання та уявлення людини про себе, сприйняття себе як соціального суб'єкта і т. д. [3].

На думку Н. В. Калініної, соціальна компетентність особистості - важливе психологічне новоутворення, що дозволяє гармонійно і конструктивно вирішувати проблеми вікової кризи [4, с. 146-148]. Автор також пов'язує із соціальною компетентністю успішність виконання освітньою установою соціального замовлення суспільства, держави, конкретного соціуму і пропонує вважати її основним індикатором результативності діяльності.

Розглядаючи соціальну компетентність як особистісне формування, М. І. Лукьянова трактує даний феномен як «свідоме вираження особистості, що виявляється в її переконаннях, поглядах, стосунках, мотивах, установках на певну поведінку, в сформованості особистісних якостей, що сприяють конструктивній взаємодії» [6, с. 240-242].

Таке розуміння сутності соціальної компетентності автор доповнює своїм баченням її структури, пропонуючи в якості компонентів розглядати наступне:

- Мотиваційно-ціннісний - це мотиви соціальної діяльності, сформованість мотивації, прагнення до досягнень, установки на соціальну взаємодію, ставлення до моральних норм, цінностей суспільного та особистісного порядку ;

- Операційно-змістовий - це сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяє здійснювати критичний аналіз своїх і чужих вчинків, прогнозувати результат взаємодії, здійснювати комунікацію, впливати на інших людей, ставити цілі і досягати їх реалізації;

- Емоційно - вольовий - здатність здійснити вибір рішення, здатність до самоконтролю та саморегуляції, готовність взяти на себе відповідальність, рішучість, упевненість у собі) [6, с. 240-242].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про різні підходи до розуміння сутності соціальної компетентності:

- Соціальна компетентність представлена або як інтегративна якість особистості, або як соціальна взаємодія;

- Соціальна компетентність характеризується як результат деякої діяльності або показник досягнень особистості в певному виді діяльності;

- Змістовний компонент формування соціальної компетентності залежить від віку людини. Процес формування і розвитку соціальної компетентності в різні вікові періоди мають як спільні, так і особливі риси, що включають як різні, так і подібні компоненти.

Соціальна компетенція будується і розвивається на основі досвіду і діяльності самих учнів. З цією метою необхідно створювати умови для прояву учнями соціальної активності, так як набуття компетенцій прямо пов'язане з педагогічними інноваціями в змісті, формах і технологіях навчання та виховання [11, с. 97].

На основі теоретичних досліджень ми сформулювали таке поняття соціальної компетентності: це комплекс знань про соціальну дійсність, система соціальних умінь, навичок та соціально-особистісних характеристик, рівень сформованості яких у кожної людини дозволяє вибудовувати свою поведінку, враховуючи особливості соціальної ситуації, і ефективно виконувати задану соціальну роль.

На нашу думку, соціальна компетентність - це не проста сума знань, це здатність людини вирішувати життєві проблеми і завдання, знаходити вихід у повсякденних реальних ситуаціях, використовуючи набуті вміння та навички, навчальний та життєвий досвід, соціальні цінності та особисті мотиви.

Таким чином, необхідний рівень соціальної компетентності учнів досягається за допомогою формування:

- комплексу соціально-комунікативних знань і відносин (понятійно-сутнісний компонент);
- системи соціально-комунікативних умінь (практично-діяльнісний компонент);
- досвіду продуктивної соціально-комунікативної діяльності (мотиваційно-світоглядний компонент);
- особистісно-ціннісного ставлення до вдосконалення соціально-комунікативної компетентності (концептуальний компонент).

Важливим завданням в процесі формування соціальної компетентності у учнів стає створення необхідних умов, які забезпечують освоєння і прийняття учнями суспільних цінностей та ідеалів, розвиток форм і способів соціальної поведінки.

Проведений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують теоретико-методичні основи співпраці педагогів загальноосвітньої школи та позашкільних навчальних закладів у вирішенні проблеми формування соціальної компетентності дітей та підлітків, подальше вдосконалення соціалізації особистості в основних інститутах виховання і навчання відповідно до мінливих умов життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Бочарова, В. Г. Педагогика социальной работы [Текст] / В. Г. Бочарова. - М. : SvR-Аргус, 1994. - С. 207.
2. Зимняя, И. А., Морозова, Н. А. Современное состояние проблемы концепций воспитания [Текст] / И. А. Зимняя, Н. А. Морозова. - Ярославль: Современные концепции воспитания, 2000. - С. 171.
3. Иванова, Ю. В. Развитие исследований социальной компетентности в период модернизации образования [Электронный ресурс] / Ю. В. Иванова // Актуальные проблемы образования и воспитания: международный опыт и перспективы сотрудничества: Сборник научных статей. - 2009. - Режим доступа : <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/443/67443/40627>
4. Калинина, Н. В. Социальная компетентность школьников как индикатор результативности деятельности образовательного учреждения [Текст] / Н. В. Калинина // Психология инновационного управления социальными группами и организациями. - М. Кострома., 2001. - С. 146-148.
5. Коблянская, Е. В. Психологические аспекты социальной компетентности [Текст] дис. ... канд. пси- хол. наук / Е. В. Коблянская. - СПб. : СПбГУ, 1995. - С. 210.
6. Лукьянова, М. И. Социальная компетентность как компонент управленческой культуры руководителя [Текст] / М. И. Лукьянова // Психология инновационного управления социальными группами и организациями. - Кострома. - 2001. - С. 240-242.
7. Масленникова, В. Ш. Личностная композиция социального отношения [Текст] / В. Ш. Масленникова // Современные концепции воспитания. - Ярославль : Изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2000. - С. 84-89.
8. Рожков, М. И. Социальные пробы как фактор социализации учащихся [Текст] / М. И. Рожков // Ярославский педагогический вестник. - 1994. - № 1.-С. 16-18.
9. Тихомирова, Е. И. Субъектная самореализация личности в воспитывающей среде как условие формирования социальных компетенций: материалы научно-практической конференции «Традиции и инновации в социальной педагогике» [Электронный ресурс] / Е. И. Тихомирова // Труды сотрудников ЛАСС.-Режим доступа: <http://www.pgsga.ru/structure/laboratory/trudy/page2.php>
10. Шацкий, С. Т. Педагогические сочинения [Текст] 4 т. / С. Т. Шацкий. - М. : Просвещение. - 1962-1964. - Т. 2. - С. 412.
11. Ясвин, В. А. Образовательная среда от моделирования к проектированию [Текст] / В. А. Ясвин. - 2. изд., испр. и доп. - М. : Смысл, 2001. - С. 366.

Лєскова Л.Ф.

*Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна***СОЦІАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬСТВА**

Роль маркетингу, маркетингових концепцій і технологій у житті сучасного ринкового й демократичного суспільства є найважливішою й підсилюється з ходом його поступового розвитку. Виникнувши, як концепція регулювання ринку, теорія і практика менеджменту, спрямованого на розширення виробництва й збуту товарів та послуг на основі вивчення інтересів і потреб покупців і найбільш повного їх задоволення, маркетинг перетворився в одну із загальних і найбільш глобальних сучасних концепцій обміну й регулювання ринкових відносин. Роль маркетингу, в основі якої лежить головна концепція «обміну» - призвело в останні десятиліття до розширення сфер застосування й соціальних функцій маркетингу.

Розширення соціальних функцій маркетингу в процесі становлення постіндустріального суспільства визначає щораз більший інтерес науковців до аналізу цього соціального феномена. Тож філософське осмислення поняття «соціальний маркетинг», що відображає трансформацію маркетингу у системне соціокультурне явище, є одним із актуальних завдань соціальної науки.

Разом з тим, значне поширення й розвиток соціального маркетингу, застосування маркетингових підходів до різних сфер життя суспільства призвело до виникнення безлічі аналогічних або суміжних тлумачень («некомерційний маркетинг», «соціально-орієнтований маркетинг», «політичний маркетинг», державний маркетинг» тощо).

Таким чином, виникнення й розвиток соціального маркетингу був породжений дійсно об'єктивними потребами суспільства, пов'язаними з його розвитком і управлінням їм.

Зупинимося на характеристиці деяких основних проблем, пов'язаних із ключовими підходами до методології соціального маркетингу та її застосуванням. А саме: на проблемі сутності соціального маркетингу, питанні його різновидів, що можуть застосовуватися при прогнозуванні та проектуванні соціальних змін в українському суспільстві, нарешті, прогностичному потенціалі цієї методології.

Дослідженню проблеми соціального маркетингу присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, таких як: Полторака В. А., Тульчинського Г. Л., Х. Хаканссона, М. Бейкера, А. Романова, Р. Багоцці, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена та інших. При цьому особливої актуальності набуває дослідження проблем виокремлення теоретико-методологічних напрямків інтерпретації поняття «соціальний маркетинг», узагальнення змісту основних напрямків дослідження соціального маркетингу в контексті розширення його соціальних функцій, визначення сучасних тенденцій розвитку досліджень у сфері соціального маркетингу.

Традиційно інструменти маркетингу існували для того, щоб пропонувати покупцеві товари і послуги. У 1970 році виникла ідея використання маркетингу, щоб допомогти людям придбати хороші звички, які послужать їм добру службу і будуть корисними для суспільства в цілому. Нове застосування маркетингу дістало назву соціального маркетингу.

Наукова література переповнена надто суперечливими визначеннями того, що потрібно розуміти під соціальним маркетингом. Деякі спеціалісти вважають, що йдеться про використання маркетингових засобів у соціальній сфері (Дж. Залтман), інші вважають, що мається на увазі «вивчення ринків та маркетингової діяльності в контексті цілісної соціальної системи» (В. Лазер, Е. Келлі) [3]. Відомий маркетинголог Р. Бартельс запропонував розширено-технологічне тлумачення маркетингу як «використання маркетингових технологій в не маркетингових сферах». Загалом наявні концепції соціального маркетингу не тільки перекривають сферу маркетингу, а й виходять за її межі [1].

Відкинуто й спроби визначити соціальний маркетинг як певну функціональну специфіку маркетингу. Виходячи з соціально-філософського розуміння соціальної сутності маркетингу як дисципліни, у межах якої здійснюється вивчення поведінки людини в процесах обміну і вирішення відповідних проблем, за соціальним маркетингом визнається і характер загальної управлінської функції, і універсальність застосування останньої - абсолютно незалежно від характеру соціальної сфери, де реалізується маркетингова діяльність [2].

Певний крок до прояснення даної проблеми зробила Е.Г.Морозова, яка, зокрема, з одного боку, розділяє комерційний і некомерційний маркетинг, з іншого – в рамках некомерційного

маркетингу виділяє декілька його різновидів, одним з яких виступає соціальний, що, на думку автора, «є особливим різновидом маркетингу, і він практикується громадськими організаціями та не переслідує цілей, пов'язаних з володінням політичною владою.» [5].

В більшості випадків мета соціального маркетингу – сприяти поліпшенню життя окремої людини і суспільства і цілому.

Отже, в процесі аналізу предмету соціального маркетингу, з врахуванням реальної ситуації, що складається в соціологічній і економічній науках, слід сказати про три основні, ключові підходи до його характеристики:

➤ Соціальний маркетинг як окремий випадок класичного, пов'язаного з наявністю процесів обміну у сфері соціальних відносин;

➤ Соціальний маркетинг як соціально-орієнтований, що характеризує специфіку відповідності бізнесу;

➤ Соціальний маркетинг як технологія «просування» соціально значимих проблем.

Організації соціальної сфери будучи утягнутими до ринкових відносин потребують використання маркетингу.

Оскільки організації соціальної сфери виконують свої функції через надання послуг, то маркетингологи повинні враховувати особливості цих послуг, які відрізняють їх від товару. Ці особливості визначаються

Отже, чим відрізняється маркетинг в організаціях соціальної сфери від інших видів маркетингу?

1. Багатоманітність маркетингових цілей. В організаціях соціальної сфери в якості цілей може виступати не тільки прибуток, але і, наприклад, просування в життя певної соціальної ідеї, досягнення організацією суспільного визнання, подолання негативних явищ і ряд інших цілей.

2. Значна частина організацій соціальної сфери знаходиться на бюджетному фінансуванні, а отже не усвідомлює себе повноцінними учасниками ринкових відносин.

3. Маркетинг організацій соціальної сфери має справу з великою кількістю учасників маркетингових відносин: виробники послуг, клієнти, державні організації, спонсори і ряд інших. На відміну, наприклад, від виробничого маркетингу, де переважають взаємовідносини типу «виробник-споживач».

4. Діяльність організацій соціальної сфери знаходиться під пильною суспільною увагою; вплив зовнішнього середовища на маркетинг цих організацій набуває насамперед політизований, позаекономічний характер.

5. Переважна більшість організацій соціальної сфери за своїми розмірами може бути віднесена до малих або середніх, що обмежує їх можливість для здійснення маркетингових програм. При цьому організаціям, які знаходяться на бюджетному фінансуванні, на ці цілі практично не виділяють ресурсів.

Наявність суттєвих особливостей в маркетингу організації соціальної сфери дозволяє говорити про те, що в цих організаціях застосовується так званий соціальний маркетинг.

Соціальний маркетинг – це:

- процес до якого входить керівництво організацією та всією її діяльністю від того моменту, коли виникає ідея створення основного продукту організації до його виробництва і донесення до споживача;

- розробка, втілення в життя і контроль за виконанням програм, які мають на меті добитися сприйняття цільовою групою (групами) соціальної ідеї, руху або практики. (Ф.Котлер)

Отже, соціальний маркетинг є розроблення програм в інтересах усього суспільства, в яких поєднуються необхідні дослідження, реклама, просування, надбання репутації для задоволення інтересів великих груп людей, сукупність яких і є суспільство.

Основними різновидами соціального маркетингу є: освітній маркетинг, маркетинг у сфері охорони здоров'я, спортивний маркетинг, екологічний («зелений») маркетинг, релігійний маркетинг, маркетинг у сфері культури; маркетинг соціальних суб'єктів (особистостей та організацій); благодійний маркетинг; маркетинг ідей і соціальних програм; маркетинг стимулювання соціальної активності.

Соціальний маркетинг в його сучасному розумінні - це соціальна спрямованість маркетингу, бізнесу - в цілому. Сама концепція маркетингу є такою, що будь-яка маркетингова діяльність, в процесі якої визначаються та задовольняються потреби людей, є соціальною. Тому будь-який бізнес в нормальному ринковому суспільстві повинен бути соціально-відповідальним. Основні технології такого соціально-відповідального бізнесу були виділені Ф. Котлером та Н. Лі., а саме: просування корпоративних благодійних справ; добродійний маркетинг; корпоративний соціальний

маркетинг; корпоративна філантропія; волонтерська робота по допомозі громаді; соціально-відповідальні підходи до ведення бізнесу [5].

Соціальний маркетинг можна ефективно застосовувати як засіб просування соціально значущих проблем, коли спеціальні маркетингові механізми застосовуються з метою реалізації в суспільстві важливих ідей та конкретних проектів. Наприклад, проектів по боротьбі з ВІЛ/СНІД, тютюнопалінням, наркоманією; з організації різноманітних фондів; з реконструювання історичних пам'яток (наприклад, реставрацією «Гетьманської столиці» в місті Батурині) і т. ін.

Початок роботи над проблематикою соціального маркетингу дозволив виділити основні напрямки застосування цієї методології. Так, серед основних типів соціального маркетингу можна виділити: політичний маркетинг і політичний ринок; державний маркетинг; територіальний маркетинг; соціальний маркетинг як маркетинг соціальної сфери.

У межах такого підходу підкреслюється соціоцентрична (неприбуткова) спрямованість соціального маркетингу. Маркетинг набуває соціального характеру тоді, коли маркетингова діяльність здійснюється з метою досягнення загально соціальних цілей, певного соціального ефекту, а питання отримання прибутку суттєвої ролі не відіграє [4].

Отже, термін «соціальність» щодо маркетингу застосовується передусім для встановлення системного зв'язку понять «маркетинг» і «соціум» в умовах, коли маркетинг перетворюється на системотворчий фактор щодо процесу становлення постіндустріального суспільства. Основні підходи до інтерпретації поняття «соціальний маркетинг» найбільш доцільно аналізувати через концепції некомерційної діяльності, соціальної сфери та соціальних відносин. Перспективним є аналіз тенденцій розвитку концепції соціального маркетингу в межах сучасних теорій маркетинг-менеджменту й маркетингу відносин.

Список використаних джерел

1. Багорко Р. О. Маркетинг: Теорія і практика. / Багорко Р. О. - Х. : Знання, 2008. - С. 61-62.
2. Бейкер М. Дж. Будущее маркетинга. Теория маркетинга / Бейкер М. Дж. - СПб. : Питер, 2002. – 102 с.
3. Полторак В. А. Маркетинговий підхід до аналізу соціальних змін в українському суспільстві // Вісник ХДАУ. - №1, 2008. - С. 23-24.
4. Савельев С. В. Новітній маркетинг: навч. посібник / Савельев С. В., Братко О. С., Матвій М. Я. та ін.; за ред. д.е.н., проф. Савельева С. В. - Тернопіль: Економічна думка, 2005. - 84 с.
5. Тульчинський Г. Л. Маркетинг в соціальній сфері / Тульчинський Г. Л., Щекова Е. Л. - К. : Лань, 2003. - с. 39.

Личковах В.А., доктор філософських наук, професор,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

**АВТОРСЬКА ПРЕЗЕНТАЦІЯ КНИГИ «ГРЕКО-СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ДІАЛОГ КУЛЬТУР:
СТАТТІ, ЕСЕЇ, АКРОВІРШІ» (ЧЕРНІГІВ, 2014)**

Наприкінці 2014 року в Чернігові вийшла друком моя книга «Греко-слов'янський діалог культур: статті, есеї, акровірші». Книга є своєрідним підсумком наукової роботи автора – професора ЧНТУ – у сфері культур-діалогіки, славістики, елліністики, єврології, універсалізму, українознавства. Як учасник I Світового і II Європейського конгресів універсалізму (м.Варшава, 1993, 1997 рр.), а також традиційної міжнародної конференції «Україна-Греція: діалог культур» (м. Київ, 2010-2013 рр., м.Ретімнон на Кіпрі, 2014 р.), автор викладає власне бачення історії та духовного значення культурних зв'язків між слов'янськими країнами, зокрема Україною і Грецією як колибкою європейської цивілізації. Наголошуються важливі для теорії та практики соціальної роботи принципи взаємовпливу культур: діалогізму, толерантності, комплементарності, синергії (співробітництва). У мета філософії універсалізму вони складають світоглядну основу пан-європейського співробітництва, забезпечуючи єдність національних культур, що «спільно творять Європу» (Януш Кучинський).

З цих позицій розглянемо основні ідеї та положення книги, що презентується на Першій Міжнародній конференції «Україна – ЄС: сучасні технології, економіка та право» (м.Кошице).

Греція, Візантія, Афон; Свята Софія, Віра, Надія і Любов – це і справді далекі й водночас найближчі духовні зірки, що благодатно сяють на небосхилі історії для всіх православних народів світу. Для Європи в цілому, і слов'янських країн зокрема, Греція стала найдавнішою «колибкою» сучасної цивілізації, заклавши античний підмурівок новоевропейської науки, культури, філософії, моралі, мистецтва. Ще більш важливе значення для цивілізаційного розвитку слов'ян, як і всіх європейських народів, мало виникнення християнства, яке отримала свою легалізацію в IV столітті у Візантії (едикт імператора Костянтина 313 року). Східне християнство розповсюджувалось на території Середземномор'я, Балкан, в т.ч. Греції, Кавказу, Слов'янщини. У 988 році відбулось хрещення Київської Русі. До слов'ян прийшов новий символ віри із Святою Трійцею і культом Богородиці.

Разом із хрещенням Київської Русі розкривається нова сторінка культурного діалогу між еллінами і слов'янами, що мав давні цивілізаційні традиції. Зокрема, на сьогодні є відомими певні паралелі (гомології) між Кріто-Мікенською і Трипільською цивілізаціями, між давньогрецькою і давньослов'янською міфологіями, між скіфською культурою, що була в зоні впливу грецьких міст Причорномор'я, і давньослов'янським язичництвом. Прийняття християнства (кн. Володимир охрестився в Корсуні – Херсонесі у Криму) ще більше духовно зблизило греків і слов'ян, оскільки вони опинились у спільній парадигмі релігійно-цивілізаційного вибору, вступили в культурний діалог «під сигнатурою» Константинополя та Афону.

Непересічне значення для християнізації Русі – України, подальшої діалогізації культур греків і слов'ян (праукраїнців) має **Святий Афон**. Вже з I століття Афон, на якому побувала Пресвята Богородиця Марія, виконує промислибельну, духовно-спасительну функцію стосовно всіх православних народів [див. 1]. Зустрівшись тут із місцевими жителями, які радо вітали Матір Божу, Пречиста, за словами св. Степана Святогорця, сказала: «Место сие да будет Моим жребием, который дан мне Сыном и Богом моим! Да пребудет благодать Божия на месте сем и на живущих здесь с верою и благоговением и сохраняющих заповеди Сына и Бога Моего!... Сему месту Я буду Заступница и теплая о нём Ходатаица к Богу» [див.2, с.18].

З Афоном щільно пов'язана не лише історія Руської Православної Церкви, а вся сфера духовності, релігійної ментальності, культури киеворусичів та їх сучасних нащадків. Уже в пер. пол. XI ст. на Афоні поблизу монастиря Есфігмен прийняв постриг монах Антоній («человек із Любеча»), який згодом став засновником Києво-Печерського монастиря, «Антонієвих печер» у Чернігові, всього вітчизняного чернецтва взагалі. В наступні часи на Афоні духовно трудилися відомі слов'янські подвижники: киево-печерський архімандрит Досифей, новгородський ігумен Іларіон, преп. Арсеній Коневський, ієродиякон Зосима та Епіфаній Премудрий з Троїце-Сергієвої обителі, Іона Утрешський, ігумен Савва Вишерський, преп. Інокентій Комельський, преп. Ніл Сорський,

преп. Максим Грек, Іван Вишенський з України та інші. Так розпочався і зміцнювався культурний діалог «Русь-Афон».

Крім духовної практики чернечого життя, монастирської культури загалом [див.3], Афон передав Русі-Україні і феномен «сердечної», «умної», «Ісусової» молитви, що входить у світогляд, а тому – праксис, етос і естезис – *ісихазму*. На нашу думку, культура ісихії (культ мовчання) суттєво вплинула не тільки на світоглядно-релігійні особливості вітчизняного православ'я, а й на ментальні парадигми розвитку філософії, мистецтва, архітектури України, Росії, Білорусі, Болгарії, Сербії та інших православних країн [див., напр. 4].

Особливе місце у духовних впливах Афону на Русь, у відродженні й розповсюдженні ідей ісихазму у вітчизняному православ'ї та культурі належить українському мислителю і подвижнику **Паїсію (Петру) Величковському** (+28 листопада 1794 р.). Через 220 років з дня його представлення ми згадуємо, як він рушив на Афон у пошуках духовного керівництва і Божого просвітлення. Перебуваючи з 1747 р. у святогорському усамітненні, він знайшов джерело спасительного настановлення у писаннях й духовній практиці отців-ісихастів. У подальшому все своє життя старець Паїсій присвятив духовно точному перекладу їхніх творів на слов'янську мову, створив антологію святоотцівської аскетичної – «Добротолюбіє». Багато уваги засновник Руського скита на Афоні приділив сповідуванню ісихазму, зокрема розумінню умної, або внутрішньої молитви. Блаженний старець, схимонах і архімандрит П.Величковський писав про Божественне ділання священної умної молитви: «как солнце, просияло оно между монахами – в Синайской горе, в Египетском ските, в Нитрийской горе, в Иерусалиме и в монастырях, которые окрест Иерусалима, и просто сказать – на всём Востоке, в Цареграде, на Афонской горе и на морских островах; а в последние времена, благодатию Христовою – и в Великой России» [5, с.5].

У такий спосіб духовний досвід Афону синергійно передався з Греції по всьому православному світу, налагоджуючи культурні діалоги між православними народами. Сьогодні паломництво на Святу Гору (гр. Агіон Орос) дає можливість доторкнутися, відчувати, увійти у духовний досвід афонських монахів. З точки зору ідеї діалогу культур він не тільки забезпечує синергійне спілкування з Господом, а й спасіння людей від гріхів, зрадництва, непорозуміння. З цього приводу монах Йосип Вартопедський, один з найбільш шанованих зараз богословів-святогорців, пише: «Афон твёрдо встал между небом и землёй, чтобы примирить род человеческий с Богом и задержать в отношении множества людей праведный суд Божий, возбуждаемый человеческим предательством» [6, с.11].

Культур-діалогічне значення Афону підкреслюють й інші православні священники і монахи. Грецький митрополит Ієрофей (Влахос) у бесіді зі старцем-пустинником святої Гори Афон розглядає Святу Гору як «Ковчег Православ'я», який говорить небагато, але перетерплює багато. Афон, на його думку, переховує великі скарби – споглядальників Нетварного світу, якими є монахи. Афонські ченці просвічують сучасний світ, занурений у морок гріха, зберігаючи саме буття землі у молитвах як духовній діяльності, що не має сну [див.7, с.129, 163, 179]. До того ж, у Свято-Пантелеймоновому монастирі на Афоні у монастирській бібліотеці зберігається близько 2000 грецьких і слов'янських рукописів і біля 20000 друкованих книг. Цим закладаються духовні та інформаційно-комунікативні підвалини для продовження греко-слов'янського діалогу культур, для спасіння Європи та світу від зла, невігластва і непорозуміння, підступності й зрадництва, жорстокості й насильства, ненависті й агресивності.

В Україні останнім часом активно розвивається така важлива галузь філософсько-культурологічного знання, як *діалогіка культури*. На основі класичних праць М. Бахтіна, В. Біблера, М. Бубера, Е. Левінаса, Ф. Розенцвейга, К. Ясперса філософію та культурологію діалогу всебічно опрацьовують українські дослідники Є. Більченко, Л. Динікова, В. Малахов, Ю. Сугрובה, О.Яковлев та інші, молоді, автори. Ідеї комунікативної філософії та універсалістичної етики представлені у роботах Є. Бистрицького, А. Єрмоленка, Л. Ситніченко. Проблеми діалогу (полілогу) слов'янських культур знаходять своє місце у виданнях Товариства російської філософії при Філософському фонді України, у працях Г. Аляєва, О. Киричка, Т. Колосок, Д. Кучерюка, В. Мовчан, М. Савельєвої, Т. Суходуб та багатьох інших українських дослідників-славістів.

На жаль, дослідження греко-слов'янських, зокрема греко-українських, взаємовідносин у нас тільки розпочинаються. Чималу роль у становленні цього вектора елліністики та славістики зіграло

створення на початку 1990-х років Союзу греків України як громадського науково-просвітницького товариства. За ініціативою донецьких професорів грецького походження І. Ялі та М. Колле відбувся Всеукраїнський Установчий з'їзд Союзу, налагодився випуск журналу “Греки і слов'яни” (до чого був причетним і автор цієї книги). Проводились відповідні конференції (напр., “Греко-російсько-українська культурна єдність: 1000-ліття її формування». – Донецьк, 1992 р.), видавалися книги й наукові збірники на цю тематику [див., напр., 8].

У згаданому збірнику наукових праць наголошувалося, що греко-російсько-українська культурна єдність у своєму формуванні охоплює величезний історичний проміжок часу. Її змістовий потенціал слугував умовою прогресуючого розвитку національного інтелекту слов'янських народів. Важливим чинником такого розвитку виступив “перенос” класичної античної духовності (філософії, мистецтва, просвіти) у спосіб життя цих народів. Підкреслювалось, що історія слов'янських народів складалася не в стороні від “Всесвітньої історії Заходу”, а від самого початку вона розвивалася як її складова частина [див. там само, с.4].

Нагальні питання взаємодії європейських, в т.ч. і слов'янських культур прозвучали на I Всесвітньому (1993 р.) і II Європейському (1997 р.) Конгресах універсалізму (Варшава), в яких брав участь і автор цієї книги. Розкривався статус і значення слов'янської моделі філософування для становлення і розвитку ідей універсалізму, для діалогу “культур, що спільно творять Європу” [див.: 9].

У цьому ж 1993 році в Чернігові на базі педінституту було засновано історико-культурологічне і миротворче громадське об'єднання “Слов'янське братство” – перше в Україні науково-просвітницьке товариство, що аналізувало й пропагувало ідеї діалогу культур серед слов'янських та інших народів Європи. Крім щорічного відзначення Дня Слов'янської писемності і культури на свв. Рівноапостольних Кирила і Мефодія (24 травня), проводились наукові конференції, видавалися збірки наукових праць з проблем діалогіки культури. Зокрема, під назвою “Духовний світ слов'янських культур і сучасний цивілізаційний процес” вийшов друком “Вісник Чернігівського державного педагогічного університету”. – Вип.26, серія “Філософські науки” [10].

Під егідою Інституту слов'янської історії та культури ЧДПУ побачив світ у 2004 р. і збірник наукових праць українських і російських культурологів “Русская философия культуры в XX столетии” [11]. Окремі розділи і статті цієї збірки були передруковані в польських філософських журналах “Anthropos” і “Sophia”. Як певний підсумок історико-культурологічної та миротворчої діяльності “Чернігівського Слов'янського братства” була видана моя монографія “Слов'янський Sacrum – скарбниця Європи», присвячена X Всеслов'янському з'їзду в Києві (2010 р.) [12].

Велику увагу діалогу слов'янських і європейських культур приділяє і Міжнародна Академія Духовної Єдності Світу (зараз – Духовних Наук – МАДН). Її Президент – Лариса Васиївна Безукладова – є членом Клубу ректорів Європи, почесним професором Міжнародного університету Відня. Діяльність Академії спрямована на дослідження ноосфери сучасного світу (через наукові методи ноології та еніології), в т.ч. на культурну діалогістику окремих геополітичних і духовно-релігійних ареалів Європи [див.14; 15, с.5-11].

Безпосередньо проблеми греко-слов'янського діалогу культур традиційно звучали на Міжнародних “Аристотелівських читаннях”, які проводились у Маріуполі з 1990 року. Засновники цих читань, присвячених давньогрецькій філософії, – проф. МГУ, чл.-кор. Афінської Академії наук Феохарій Кессіді і проф. Приазовського державного технічного університету Володимир Рогозін, – надали конференції саме культур-діалогічного характеру. І справа не лише в тім, що на Читаннях виступали філософи з Греції та багатьох слов'янських країн, а й в тім, що давньогрецька філософська проблематика актуалізувалася та поширювалася на сучасні світоглядні, наукові, релігійні, моральні, естетичні аспекти духовного життя народів України, Грузії, Росії, Греції та інших країн Європи. Як писав проф. В.Рогозін, організатори та учасники “Аристотелівських читань” ставили перед собою два завдання: 1) залучати широкі шари населення, в т.ч. грецької національності, до багатогранного спадку філософів Давньої Греції; 2) спираючись на тенденції розвитку філософії, закладені ще давніми греками, сприяти подальшому розвитку філософії у греко-слов'янському світі як прямому спадкоємцю античності [див. 16, с.5]. На думку одного з організаторів VI читань під гаслом “Єдиний космос, єдиний поліс, єдина людина” В.Терещука, “збереження такої філософсько-культурної традиції в умовах наростаючої соціальної та культурної деструкції дозволить підтримувати більш-менш повноцінний рівень інтелектуального життя в галузі гуманітарних знань” [17, с.4].

Справжньою подією у розвитку наукових досліджень греко- слов'янського, зокрема греко-українського, діалогу культур стало виникнення і реалізація проекту “Діалог культур: Україна-Греція” на базі Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв у Києві (автор ідеї й проекту – проф. Л.В.Терещенко-Кайдан, див. її передмову до цього видання та інші матеріали в опублікованих збірниках з діалогіки культур як в Україні, так і в Греції).

Список використаних джерел

1. Учение отцов исихастов Святой Афонской горы: О сущности умного делания. – М., 2002. – 144 с.
2. Зубов Д.В. Афон и Россия: Духовные связи // Д.В.Зубов. – М., 2000.
3. Смолина О.О. Культура православного монашества / О.О.Смолина. – Луганск, 2014. – 220 с.
4. Личковах В. Українські святості. Сакральні сигнатури мистецтва / Володимир Личковах. Слов'янський Sacrum – скарбниця Європи. – Чернігів, 2010. – С.73-76.
5. Величковский П. Об умной или внутренней молитве / Паисий Величковский. – М., 1902. – 48 с. (пер. со славянского).
6. Иосиф, монах. Старец Иосиф-исихаст / монах Иосиф. – Свято-Троицкая Сергиева лавра; Спасо-Преображенский Валаамский монастырь, 2000 (пер.с греч.).
7. Иерофей (Влахос), митр. Одна ночь в пустыне Святой Горы: Беседа с пустынником об Иисусовой молитве / митр. Иерофей (Влахос). – Свято-Троицкая лавра, 1997 (пер. с греч.).
8. Греко-славянское духовное единство / под ред. проф. И.А.Яли. – Донецк, 1993. – 245 с.
9. Личковах В. Новий камінь Сізіфа?: Спогади про I Всесвітній конгрес універсалізму / В.Личковах // Філософ. і соціолог. думка. – 1994. - №3. – С.225-229.
10. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Вип.26.: Духовний світ слов'янських культур і сучасний цивілізаційний процес. – Сер. «Філософ. науки» / Наук. ред. В.А. Личковах. – Чернігів, 2004. – 120 с.
11. Русская философия культуры в XX столетии: Сб. науч. ст. укр. и рос. культурологов / под ред. проф. В.Личковах. Чернигов: ЧДПУ, 2004. – 100 с.
12. Личковах В. Слов'янський Sacrum – скарбниця Європи: Наук. та публіцист. праці із славістики, україністики, культурологічної регіоніки / Володимир Личковах. – Чернігів, 2010. – 144 с.
13. Слов'янська єдність вчора, сьогодні і завтра. – Прага, 1998 (чеською мовою).
14. Личковах В. Манифест Международной Академии духовных наук / Владимир Личковах // Теоретические и методические основы профессионально-педагогической подготовки студентов: (Науч.-метод. сб.). – Симферополь, 2006. – С.264-266.
15. Личковах В. Еніостетика імені: Акрівірші. Статті. Есеї / Володимир Личковах. – Чернігів, 2014. – 224 с.
16. Весник Приазовского гос. технич. ун-та. – Вып.5: Сб. ст. ... «VIII Аристотелевские чтения». – Мариуполь, 1998. – 250 с.
17. Единый космос, единый полис, единый человек: Тезисы ... «VI Аристотелевские чтения». – Мариуполь, 1993. – 218 с.

Літошенко Ю.В., викладач

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Протягом багатьох років низький рівень інтеграції українського народу значно послаблював розвиток як держави, так і нації зокрема. До головних причин, що детермінують порушення етнотериторіальної та національної єдності України науковці відносять: етнічні, регіональні, ментальні, культурологічні та інші чинники. Однією з найгостріших проблем є налагодження та гармонізація міжрегіональних відносин в країні, яка потребує докладних досліджень. Важливим залишається питання щодо складності зведення накопичених та загострених протиріч в країні до мінімуму, визначення загальних цілей, задач, вироблення духовних та моральних цінностей, що сприятимуть процесу консолідації Українського народу.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що сьогодні як ніколи гостро постає проблема регіональної поляризації, яка має прояв у різниці ціннісних експектацій, оцінці минулого, самоідентифікації, світогляду, питань мови, що досягла небезпечної рівня і загрожує цілісності та суверенітету держави. Окрім того недостатній рівень вирішення основних соціально-економічних проблем, серед яких корупція, безробіття, підвищення цін та зубожіння населення, призводить до поступової духовної деградації морального занепаду населення. Тому більшість науковців, політичних діячів і просто небайдужих людей турбує питання знаходження основ, що сприятимуть системній та соціальній інтеграції країни на основі духовно-моральних цінностей.

Протягом декількох десятиріч Україна намагається сформувати власну соціальну систему, натомість постійно стикається з внутрішніми суперечками та кризою.

Процес соціальної інтеграції є предметом соціального знання ще з часів становлення соціології як науки. Вивченням соціальної інтеграції займалися: Ф. Тьоніс, Т. Парсонс, Н. Луман, Е. Гіденс, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Р. Мертон, П. Сорокін, Д. Локвуд та інші.

Сам термін «соціальна інтеграція» є фундаментальним і означає засіб взаємовідносин між елементами системи, завдяки якому, з одного боку, досягається колективність дій, упереджується

порушення функціонування системи, підтримується її стабільність, з іншого – забезпечується кооперація, яка сприяє ефективній взаємодії елементів. Іншими словами, соціальна інтеграція – процес включення індивідів, соціальних груп у суспільство та соціальну систему в цілому. У процесі соціальної інтеграції важливу роль відіграють загальні вірування, почуття, завдяки яким індивіди гуртуються один до одного.

Соціальна інтеграція передбачає:

1. Прийняття індивідів іншими членами соціальної спільноти, не зважаючи на їх несхожість.
2. Процес становлення та узгодження зв'язків між індивідами, групами, організаціями та державою.
3. Розвиток та підтримка зв'язків, які сприяють системній цілісності.
4. Певну соціалізацію індивідів, яка б сприяла девіантній поведінки.

Протягом останнього десятиріччя органами державного управління України при складанні та виконанні стратегії розвитку молодшої незалежної держави не були враховані новітні тенденції існування українського суспільства. Головним прорахунком, який допустило керівництво держави було нехтування духовною складовою функціонування українського соціуму, що призвело до виникнення протиріч, не лише в культурній, а й в інших сферах його життя. Суспільство – це складна соціокультурна організація, що характеризується спільністю загально прийнятих правил поведінки, звичаїв та видів діяльності, спрямованих на досягнення єдиного блага. Духовний розвиток соціуму тісно взаємопов'язаний з його економічними, політичними та організаційно-правовими проявами, та сформованими на основі його усталеними особливостями: культурою, мовою, традиціями, історичною пам'яттю, базовими національними цінностями. Саме підвищення рівня духовності певної соціальної групи дає можливість позитивно впливати на всі сфери функціонування суспільства.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, першочерговим завданням органів державної влади нашої держави можна вважати розробку методики подолання економічних, соціально-політичних, правових та етнічних протиріч в Україні. Першоосновою для складання вказаної методики має слугувати розробка концепції духовного оздоровлення нації, спрямованої на підвищення рівня самосвідомості та соціально-політичної активності народу.

З урахуванням вищевикладеного, на сьогодні актуальним залишається питання розробки теоретичної управлінської моделі оздоровлення та розвитку українського соціуму, із чітким визначенням мети, завдань, пріоритетів, векторів діяльності та системи органів управління, на яких покладено функції впровадження положень даної моделі в суспільне життя населення України, усунення факторів та передумов, що негативно впливають на його розвиток, а також створення ефективних механізмів матеріальної та фінансової підтримки соціальних інститутів держави, діяльність яких спрямована на збагачення та розвиток духовного потенціалу нації.

Роль інструменту врегулювання питання духовного розвитку українського суспільства відіграє інститут гуманітарної політики, який включає в себе узгоджену систему організаційно-управлінських заходів, спрямованих на створення умов для соціально-гуманітарного розвитку людини і суспільства, забезпечення дотримання конституційних соціальних та культурних прав людини та громадянина, формування і збагачення творчого потенціалу особистості.

Пріоритетним завданням гуманітарної політики в духовній сфері функціонування суспільства є створення умов для всебічного та повного ознайомлення особи із здобутками та надбаннями не лише української, а й світової духовно-культурної спадщини.

Процес формування та розвитку єдиної духовної культури суспільства є досить тривалим та потребує об'єднання зусиль усіх його суб'єктів.

Основні положення науково - обґрунтованих концепцій розвитку українського суспільства, розроблених на державному рівні, закріплюють основоположні принципи існування соціуму: дотримання соціальних та культурних прав та свобод особистості, забезпечення її всебічного та повного соціального та духовного розвитку, повагу до честі і гідності людини та громадянина, свободи віросповідання, заборони обмежень в залежності від релігійної чи етнічної приналежності.

У науковій літературі виділяють три основні моделі управлінського впливу на процеси функціонування та розвитку суспільства: агресивна, ліберальна та конструктивна.

Агресивна модель характеризується здійсненням тотального впливу держави на суспільство в інформаційній, освітній та культурній сферах.

Основними принципами даної моделі є:

- державні концепції духовного розвитку суспільства засновані на єдиних принципах та складають державну ідеологію;
- заідеологізованість освітніх навчальних програм та політизація виховного процесу;
- використання культури та мистецтва як засобів пропаганди та впровадження в суспільну свідомість системи духовних цінностей;
- використання державою ЗМІ для насадження певної системи духовних та моральних цінностей;
- використання релігії та церкви з метою поширення не лише релігії, а й ідеології;

Описаний тип відносять до найбільш ефективних у реалізації державної політики щодо формування та розвитку духовних цінностей в командно-адміністративній системі. Варто зауважити, що духовне життя суспільства є саморегульованою системою, і тому будь-яке управління процесами у цій системі дає негативний результат.

Протилежною моделлю впливу держави на духовне життя суспільства, що характеризується повним її невтручанням, є – ліберальна.

Ліберальна модель впливу держави на духовне життя обмежується формальним визначенням пріоритетів та напрямків діяльності освітніх, культурних інститутів та засобів масової інформації. Вплив такої моделі управління є фактичним ігноруванням розвитку духовної сфери, що неминуче призводить до виникнення духовної кризи. Дана модель управління, на думку автора статті, є характерною для сьогодення України.

Для гармонійного розвитку духовної сфери суспільства, на думку автора статті, є конструктивна модель впливу, характерними рисами якої є створення усіх необхідних умов для всебічного гармонійного розвитку особистості, який є основою для створення спільної ціннісно-духовної системи.

Підсумовуючи все вищевикладене варто зауважити, що при здійсненні культурної політики головним завданням повинно стати створення умов для повноцінного розвитку сучасної української культури через розробку та впровадження державних інвестиційних програм; збереження та популяризацію досягнень національної матеріальної та духовної культури; реалізацію комплексу освітніх, культурно-мистецьких програм і проектів для дітей та молоді, спрямованих на духовний розвиток підростаючого покоління.

Прорив у суспільній свідомості має забезпечити універсальна технологія формування і поширення об'єднувальної народної ідеї, яка б ґрунтувалась на соціальній справедливості, соборності, демократії для всіх шляхом поширення норм громадського суспільства.

Список використаних джерел

1. Книга виходу українського народу – програма розбудови українського соборного суспільства / [авт. тексту В. Кондович]. – [2-е видання]. – Чернівці: Вид. УРІ. 2007. – 114с. 2. Новая философская энциклопедия: в 4 т. [Електронний ресурс] / Ін-т філософії РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В.С. Степин. // В.С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семин - 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010. — т. 3. — С. 580 - 581. — Режим доступа: <http://www.logic-books.info/node/437> 3. Панчук Май Українська політична нація: соборність душ / Май Панчук // Українознавство: Історія, теорія, методологія. – 2002. - №4. - С. 36-38 5. Політологія : підручник / ред. М. М. Вегеш. та ін.- [3-тє вид., перероб. і доповн.] - К.: Знання, 2008. - 384 с. 4. Римаренко С. Українська політична нація – міф чи реальність? // Україна у сучасному світі. Конференція випускників наукового стажування в США. – К.: Стило, 2003.

Мазур Т.В., кандидат психологічних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Важливими завданнями психологічної науки і практики є вивчення особистості як суб'єкта професійної діяльності, а також продуктивності і ефективності праці [3; 4; 6]. Вкрай значимі ці проблеми для фахівців соціальної роботи. Для професійної діяльності соціальних працівників характерним є вплив значного числа стресогенних факторів, що висуває підвищені вимоги до стресостійкості особистості.

Так, багато авторів відзначають, що професійне функціонування фахівців допомагаючих професій є емоційно напруженим видом соціальної активності і входить до групи професій із постійною присутністю негативно виражених стресорів [1-6].

Високий рівень напруженості професійної діяльності вимагає від суб'єкта великих резервів психіки, самовладання, навичок саморегуляції та надає підвищені навантаження на таке інтегративне утворення, як способи співволодіння в ситуаціях психологічної загрози.

Феноменологія психологічного захисту і способів співволодіння в ситуаціях психологічної загрози («копінг») досить широко представлена в рамках зарубіжних теорій особистості, трансактного аналізу, гуманістичної психології, соціального навчання, вчення про загальний адаптаційний синдром, когнітивної та психоеволюційних теоріях стресу [3; 6].

Однак, незважаючи на значну кількість робіт, більшість їх розглядає явища психологічного захисту і копінгу в руслі ширшої проблематики і не має емпіричної верифікації. Систематичних досліджень захисної поведінки з виходом на прикладні, значимі для психологічної практики результати, виконано вкрай мало. Складний характер феномена психологічного захисту залишає невирішеними багато концептуальних та суміжних питань.

В останні роки відзначено різке підвищення наукового інтересу до проблеми захисної поведінки в рамках медико-психологічних досліджень. Поряд з цим залишається вкрай обмеженою кількість публікацій, присвячених вивченню механізмів психологічного захисту і копінгу у різних категорій фахівців як суб'єктів професійної діяльності, хоча така потреба безсумнівна, зокрема щодо фахівців допомагаючи професій.

У психології праці проведені лише поодинокі дослідження особливостей психологічного захисту і формування адаптивних копінг-стратегій професійної поведінки в окремих категорій фахівців. При всій їх важливості та продуктивності, в них не ставилося завдання теоретико-методологічного осмислення і емпіричного вивчення копінг-поведінки як складної багаторівневої системи у фахівців допомагаючи професій, зокрема у працівників соціальної роботи.

Це свідчить про неординарність проблеми копінг-поведінки, а також про об'єктивність потреби систематизованого вивчення і розробки теоретичних моделей копінг-поведінки у фахівців допомагаючи професій.

Теоретичні основи проблеми копінг-поведінки тісно пов'язані з проблемою стресу. Копінг і стрес - два нероздільних процеси. У концепції стресу Г. Сельє [3] і його послідовників основна увага приділялася аналізу зовнішнього стрес-чинника, однак психологи, насамперед R. S. Lazarus із співавторами [7] обґрунтували положення, згідно якому здатність долати стрес у більшості випадків більш важлива, ніж природа і величина стресу, частота його впливу. Це послужило теоретичною базою розвитку трансакційної когнітивної теорії стресу і копінг-поведінки.

У теорії копінг-поведінки важливе значення мають механізми, що визначають ті форми поведінки, які призводять до адаптації або дезадаптації особистості [2; 4]. Проблема соціально-психологічної дезадаптації особистості є центром уваги нової галузі психологічної науки - кризової психології, одним з найважливіших завдань якої є психологічна допомога при кризових станах особистості.

Найчастіше в повсякденному житті кризові стани особистості виникають на ґрунті міжособистісних (сім'я, робота, взаємини з протилежною статтю) і внутрішньо особистісних конфліктів. Вони можуть бути обумовлені втратою близької людини (кризові стани втрати), зниженням соціального статусу (безробітні, крах кар'єри), низьким рівнем матеріальних доходів, неможливістю реалізації особистістю потенційних можливостей.

Ненадання психологічної допомоги особам із кризовими станами часто призводить до самогубств, тривалим розладам психічного здоров'я, депресій, конфліктів у сім'ї та на роботі.

Це визначає високу соціальну значущість і необхідність постійного вдосконалення системи, засобів і способів профілактики, корекції кризових станів особистості, психологічної допомоги та реабілітації таких осіб. Наявні в літературі дані вказують на ефективність різних засобів психологічної корекції та реабілітації осіб із кризовими станами особистості, що підтверджує складність і багаторівневість механізмів їх формування [1; 2; 6].

Пусковим механізмом для розвитку стресу і кризових станів особистості, у тому числі фахівців, що працюють у сфері соціальної допомоги, є стрес-фактори життєдіяльності, які ми класифікуємо на макро- і мікросоціальні, професійні та медико-психологічні.

Стрес-фактори викликають психічну напругу, «запускають» механізми копінг-поведінки. При їх недостатності виникає соціально-психологічна дезадаптація і, як наслідок, кризовий стан особистості.

У результаті теоретичних і експериментальних досліджень було показано, що для подолання стресу кожна людина використовує власні стратегії (копінг-стратегії) на основі наявного особистісного досвіду та психологічних резервів (особистісні ресурси або копінг-ресурси) [6-11]. Тому поведінку оволодіння стресом більшість авторів стали розглядати як результат взаємодії копінг-стратегій і копінг-ресурсів.

На даний час поведінкові копінг-стратегії підрозділяються на активні і пасивні, адаптивні та дезадаптивні. До активних стратегій відносять стратегію «вирішення проблем» як базисну копінг-стратегію, що включає всі варіанти поведінки людини, спрямовані на вирішення проблемної або стресової ситуації, і стратегію «пошук соціальної підтримки», що включає поведінку, спрямовану на отримання соціальної підтримки ззовні.

До пасивної копінг-поведінки належать варіанти поведінки, які містять базисну копінг-стратегію «уникнення», хоча деякі форми уникнення можуть мати активний характер. Крім того, розрізняють нормативні (соціально орієнтовані) і асоціальні копінг-стратегії. До числа асоціальних відносяться протиправні дії, злочини, наркоманію тощо.

Копінг-ресурси ми класифікуємо на три основні групи - макросоціальні (макросередовищні), мікросоціальні (мікросередовищні) і особистісні (індивідуально-психологічні).

Макросередовищну групу копінг-ресурсів можна поділити також на два рівні: перший - це рівень організації, системи, що включає соціальні норми, правила, системи соціального захисту, виховання, соціальної, правової та медичного забезпечення; другий - рівень спеціаліста, до числа яких відносимо психологів, педагогів, медпрацівників, соціальних працівників.

Мікросоціальні (мікросередовищні) ресурси включають насамперед сім'ю, близьких, друзів, колег, тобто соціально-підтримуючу мережу.

До особистісних (індивідуально-психологічних) адаптивних ресурсів (копінг-ресурсів) відносимо соціально-моральні якості (Я-концепція, мотивація, моральна нормативність); емоційно-вольові якості (стресостійкість, вольовий контроль поведінки, психологічна стійкість особистості, локус-контроль, емпатія, здатність чинити і сприймати соціальну підтримку), когнітивні якості (рівень когнітивного розвитку, резерви психічних функцій), типологічні (сила, врівноваженість, рухливість нервових процесів) і регуляторні якості (рівень професійної підготовленості, знання, вміння, навички, досвід).

До особистісно-середовищних дезадаптивних ресурсів (копінг-ресурсів) ми відносимо нервово-психічну нестійкість, низький вольовий контроль поведінки, відсутність підтримки у вигляді соціальної підтримуючої мережі, а також психологічні особливості особистості, які забезпечують стресостійкість.

Як узагальнення вважаємо за необхідне зазначити наступне:

- Копінг-поведінка особистості в суспільстві і як суб'єкта у професійній діяльності є складним системним утворенням, яке детерміноване характером суб'єкт-суб'єктних взаємодій і захисної поведінки;

- Копінг-поведінка як психологічний механізм боротьби зі стресом являє собою інтегративну метасистему, що складається з великої кількості елементів (механізми психологічного захисту, копінг-стратегії, особистісні та середовищні ресурси співволодіння зі стресом), організованих в більш великі системи (психологічний захист, копінг-поведінка), пов'язані між собою відносинами ієрархії;

- Структура копінг-поведінки фахівців допомагаючих професій залежить від специфіки їх професійної діяльності, частоти і прояву впливу різних стресогенних факторів;

- Змістовна організація копінг-поведінки являє собою складне багаторівневе утворення, що включає дискретні компоненти, які розрізняються за ступенем зрілості, адаптивності та активності, які інтегруються в різнорівневі системи;

- Копінг-поведінка людини як особистості в соціумі і як суб'єкта професійної діяльності значною мірою детермінується особистісними (індивідуально-психологічними) характеристиками, властивостями і якостями.

Список використаних джерел

1. Белинская Е.П. Совладание как социально-психологическая проблема [Электронный ресурс] / Е.П. Белинская // Психологические исследования: электрон. науч. журн. - 2009. - N 1[3]. URL: <http://psystudy.ru> (дата обращения: 23.07.2014).
2. Василенко М. М. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій /М. М. Василенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2009. – Т. 11, ч. 7. – С. 95–107.
3. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме / Г. Селье ; пер. с англ. – М. : Наука, 1960. – 254 с.
4. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы / пер. с англ. - М., 1993.
5. Шкуратова И. П. Личностные ресурсы как фактор совладания с кризисными ситуациями /И. П. Шкуратова, Е. А. Анненкова // Психология кризиса и кризисных состояний :междисциплинарный ежегодник. – 2007. – Вып. 4. – С. 17–23.
6. Folkman S., Lazarus R. S. An analysis of coping in a middle-age community sample // J. of Health and Soc. Behav. - 1980. - Vol. 21.
7. Lazarus R.S. Coping Theory and Research: Past, Present, and Future / R.S. Lazarus // Psychosomatic Medicine. – 1993. – vol. 55 f. 3. – P. 234-247.

Мельник А.І., д.ф.н., проф.,

**ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Проголошення Україною незалежності поклало початок розгалуженим і багатограним процесам соціально-історичної творчості. Зрозуміло, що прогресивною й ефективно спрямованою, тобто такою, яка відповідає нормам цивілізованого світу, вона буде лише тоді, коли розгортатиметься на реалістичній духовній та науковій основі. Важливою складовою цієї основи є історичне знання. Тому завдання формування історичної свідомості, особливо такої категорії людей, як молодь, є актуальним, нагальним, невідкладним [7, 2].

Актуальним це питання є і в плані активізації громадянської позиції молоді. Процес розбудови державності ставить завдання всебічної підготовки та виховання людини і громадянина. Знаючи минуле, людина більш прагматично сприймає сьогодення і моделює майбутнє. Вона розуміє, що нинішні процеси зумовлені історично, що українці - це народ, який споконвічно прагнув до державності, виборів її й має зберегти в складних політичних виразах, які розгортаються в сучасному світі.

Треба підкреслити, що впродовж минулих десятиліть у школах і вищих навчальних закладах історія вивчалась лише в ідеологічно препарованому вигляді. Проникнення до глибин історичного знання не заохочувалось. Про історію України говорили лише поспіхом. Українська історико-культурна традиція як унікальний досвід культуротворення європейського масштабу навіть не розглядалась.

Влада не була зацікавлена у формуванні історичної свідомості, яка є складовою суспільної свідомості людини і як така що несе в собі всі характерні особливості останньої. Відзначимо, що одночасно історична свідомість має й свої власні особливості. Предметом, на якому виникає історична свідомість, є історична реальність, історичний процес, явища, події, традиції. Історична свідомість є освоєння цієї реальності, її усвідомлення.

У процесі осмислення історичної реальності формується ставлення людини до неї, до минулого, до історії. Ставлення включає в себе оцінку історії. Воно розглядається як елемент історичної свідомості й як підґрунтя до вироблення практичної мотивації діяльності людини у суспільстві, бачення нею свого майбутнього. Таким чином, знання - ставлення - мотивація є тією формулою, яка в загальних рисах відображає структуру історичної свідомості та стає джерелом формування її у молоді. Запорукою відповідної мотивації є адекватне знання, тому історичному навчанню та вихованню молоді потрібно приділяти неабияку увагу, враховуючи сучасний плюралізм думок та трактувань історичного процесу.

Дослідженню історичної свідомості присвячено десятки і сотні наукових праць таких відомих філософів, істориків, культурологів, як Й. Гердер і Є. Гібон, Л. Ранке і Т. Карлейль, О. Шпенглер і П. Сорокін, М. Вебер, Б. Кроче і Б. Рассел, К. Поппер і Р. Колінгвуд, М. Корнфорт і К. Ясперс. Серед сучасних українських вчених, які тією чи іншою мірою досліджували дану проблему, можна назвати таких вчених, як В. Андрущенко, І. Бойченко, А. Горак, Л. Губерський, В. Кульчицький, В. Кремень, І. Курас, А. Лой, В. Литвин, М. Михальченко, М. Мокляк, І. Надольний, В. Пазенок, Ф. Рудич, В. Смолій, В. Ткаченко, В. Шинкарук, Т. Яшук [7, 6]. Значна увага у цих дослідженнях приділяється проблемам формування історичної свідомості, що здебільшого стосується саме молоді як органічної складової людського загалу країни, народу, нації. Тому історична свідомість молоді в загальних рисах і підходах віддзеркалює суспільну історичну свідомість. Одночасно молодь є особливою групою, що має власні, притаманні лише їй цінності, культуру, світогляд, орієнтації. Тому історичну свідомість молоді потрібно розглядати й як таку, що поряд із загальними (суспільними) має й свої специфічні характеристики.

Сучасна молодь має свої характерні особливості, що сформувались під впливом соціально-економічних змін останніх десятиріч, переосмислення історичного минулого, відродження національних традицій тощо. Пафос ідей нового мислення спрямовано, безумовно, до всіх поколінь, однак більш за все - до молоді та дітей, чия свідомість ще не закосніла у міфах і догмах минулого. Таким чином, нові покоління, молодь об'єктивно опиняються у ролі історичного суб'єкта, на долю якого припадає місія здійснення глобальних перетворень у розвитку людства на основі нової

філософії життя [2, 20]. Реально, однак, розуміння ролі молоді у суспільно-історичному житті та її соціальне становище такі, що вона не в змозі упоратися з цією місією. У більшості країн, панує ідеологія домінуючого патерналізму, молодь знаходиться, перш за все, в якості об'єкта впливу, а не суб'єкта історичної діяльності, можливості для розвитку і самореалізації молоді далекі від наріжного, вона не завжди може достатньо розкрити та реалізувати власний творчий та інноваційний потенціал.

Самоідентифікація молоді на фоні історичної спадкоємності окреслює сьогодні зародження і розвиток власної молодіжної ідеології. Її характерною особливістю є направленість не стільки стереотипів проти, а, перш за все, на зміну існуючого стану речей.

Необхідно підкреслити, що минуле в історичній свідомості молоді має менше, ніж у старших поколінь, психолого-емоційне забарвлення. Це особливо стосується недалекого минулого. Молоді притаманні більш радикальні оцінки минулого, ставлення до нього. Розпочинаючи з 90-х років ХХ ст., відбулись трансформації суспільної історичної свідомості, а одночасно із цим - зміна пріоритетів у історичній свідомості молоді. На передній план почали виходити знання, з національної історії, культурної традиції, мови. Здійснювалась переоцінка історичних цінностей, подій та історичних особистостей. Підвищився статус та оцінка подій і фактів з національної історії.

Історична свідомість молоді має деідеологічний характер, принаймні так повинно бути. Одночасно, сьогодні в ній суперечливо співіснують партизовані підходи до оцінки історичних подій, фактів, постатей. Спектр «партизації» історичної свідомості молоді відображає загальну архітектоніку політичного спектру України [7,12]. Переломне значення для історичної свідомості української молоді мали історичні події та процеси останніх десятиліть: проголошення незалежності України, початок третього українського відродження, поворот до національної культурно-історичної традиції, Революція Гідності. На жаль, історична свідомість, у якій би домінували національні ідеї та пріоритети, ще не стала превалюючим явищем як в українському середовищі загалом, так і серед молоді зокрема. Формування історичної свідомості молоді постає як нагальне завдання сьогодення, як глибоке соціальне завдання.

Зауважимо, що на відміну від стихійної, наукова форма історичної свідомості молоді так чи інакше починається у сфері науки, у якій вона власне і виробляється. Її соціальне призначення тут полягає в істинному відображенні законів способів, форм та інших характеристик суспільного буття. Тому на етапі кристалізації історичних ідей, концепцій, теорій формуються найважливіші гносеологічні характеристики історичного знання, які значною мірою детермінують можливості його сприйняття у молодіжному середовищі.

Історична наука сьогодні на роздоріжжі. З одного боку, спостерігається бурхливий друк історичних публікацій - першоджерел, мемуарної літератури, архівних документів. Більш розкріпаченими є публікації молодих істориків. З іншого боку ще багато стереотипів - ідеологізованих, оціночно-конфронтаційних. Історичним дослідженням не завжди вистачає глибини, обґрунтованості, системності, розважливості, поміркованості. Сьогодні, поспішні оцінки інколи видаються за істину в останній інстанції. Архівні документи оприлюднюються без якоїсь зрозумілої логіки, «прив'язки» до часу, нерідко з суб'єктивними коментарями. Все це позначається на вихованні історичним знанням, на формуванні історичної свідомості.

Важливим у формуванні історичної свідомості молоді також є етап «раціоналізації» безпосередньої життєдіяльності молодих громадян. Під цим слід розуміти тенденцію до включення підростаючого покоління у безпосередній процес державотворення на основі засвоєного досвіду попередніх поколінь і тих наукових знань, які сприяють розбудові української держави [6, 308].

Важливо розуміти, що кожна окрема людина, як і кожне окреме покоління людей, «доростають» до найвищих загальнолюдських регламентацій і цінностей повільно й поступово.

А тому конче необхідно вибудовувати фундамент і каркас чи систему сходинок, по яких молода людина зможе впевнено й швидко підніматися до вершин людяності й духовності. І такими «сходинками» мають стати уроки й заходи з історії та українознавства [4,3].

Значна роль в історичному вихованні молоді належить також засобам масової інформації та культури, музейним установам [5, 42]. Роль музейних установ, у тому числі й історичних, значно скоротилася у порівнянні з впливом засобів масової інформації, особливо телебачення та Інтернету. Взагалі засоби масової інформації мають величезний вплив на виховання молоді, формуючи образи «позитивного» та «негативного», «бажаного» та «неприйняттого» у суспільстві,

в тому числі й у відношенні до історичних подій. На жаль, сьогодні й згадки нема про відповідальність засобів масової інформації за перекручування історичних фактів у полюванні за сенсаціями, зневажливе ставлення до минулого власної країни.

Для застереження негативного впливу зазначених вище факторів треба обережно визначити, про що «мовчить», від чого застерігає і чому навчає історія майбутні покоління.

Історія - це не що інше, як спроба зрозуміти теперішнє, розкладаючи його шляхом аналізу на логічні компоненти необхідності, або минуле й, можливо, майбутнє; і це така спроба, яку роблять усі й за всіх часів [3, 602].

Слід урахувати, що в історичному вихованні історія набуває суб'єктної наповненості у лінгвістичних мовних конструкціях та текстах, що відображається у свідомості. Такі конструкти, як «історія свідчить», «історія навчає», «історія попереджає» та іноді майже «історія наказує», стали звичними, що зумовлює формування у суспільної свідомості образу історії як абстрактної істоти, що співіснує поряд.

Історія – інтегративний процес сумісного існування і зміни не тільки таких макроіндивідів, як етноси, культури чи цивілізація, а й індивідів людських. Більше того, чи не найважливішою із закономірностей, що становлять предмет сучасного некласичного підходу до розгляду історичної дійсності як нелінійного і поліцентричного процесу, взаємозв'язаного самоосягнення та самоздійснення різноманітних за формами, масштабами та рівнями історичних індивідів, є людиноцентризм історії [1, 438].

В цьому сенсі важливим є врахування і у виховному процесі, і у наукових дослідженнях історії національної культури. Сама по собі суть, роль і визначальні етапи еволюції національної культури і національної свідомості і досі залишаються науково не досягнутою сферою об'єктивного вивчення в Україні.

Варто наголосити й на тому, що історія має у суспільстві ще й прогностичну функцію. Важливо не тільки передбачити облік майбутнього суспільства та планети Земля, перспективний облік освіти в залежності від знань та вмінь, що будуть необхідні у XXI столітті, а й те, якими якостями повинні володіти люди. Історія може застерігати від помилок, бо вона призначена для самопізнання людства.

Більша частина сучасних дослідників історичного процесу та філософії історії вважає, що в історичному процесі немає та не може бути мети. Мету ставить перед собою та суспільством людина, відповідно до цієї мети вона визначає і сенс історії. Тому заглиблення в історію є пошуком сенсу буття людини та людства, визначенням майбутніх шляхів розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Бойченко І. В. Філософія історії: підруч. / І. В. Бойченко. – К. : «Знання», КОО, 2000. – 723 с.
2. Ильинский И. М. Молодежь планеты: глобальная ситуация в 90-х годах, тенденции и перспективы / И. М. Ильинский, С. В. Алещенок, И. А. Володин и др. – М. : Голос, 1999. – 324 с.
3. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Колінгвуд Робін Дж. ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Основи, 1996. – 615 с.
4. Кононенко П. П. Українознавство в школі : навч.-метод. посіб. [для вчителів] / П. П. Кононенко, А. В. Козлов, С. І. Ковпик. – Кривий Ріг, 2006. – 168 с.
5. Кравченко Д. Г. Історична свідомість молоді як предмет філософського дослідження та формування / Д. Г. Кравченко // Нова парадигма. Альманах наукових праць. – Вип. 34. – Запоріжжя, 2003. – С. 39–47.
6. Кравченко Д. Г. Історична свідомість: поняття та структура // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 307–316.
7. Кравченко Д. Г. Історична свідомість української молоді: проблеми формування в трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Д. Г. Кравченко. – К., 2004. – 19 с.

Мельничук О.Б. кандидат психологічних наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В сучасних умовах розвитку українського суспільства практично всі сфери його життя охоплені інноваційними процесами. Інновації в соціальній сфері та, зокрема, в соціальній роботі – це потреба та виклик складних соціокультурних трансформацій. Реалії соціальних потреб та суспільного життя в сучасній Україні потребують пошуку нових більш ефективних шляхів та способів вирішення

виникаючих проблем, нових програм та технологій розв'язку актуальних питань соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. Інновації в соціальній роботі необхідні як при вирішенні вже типових проблем (робота з сім'ями, молоддю тощо) з метою пошуку засобів їх більш ефективного вирішення, так і нових, позаяк відомо, що зараз фахівцям з соціальної роботи часто доводиться вирішувати проблеми, з якими до недавня не стикалося наше суспільство: соціальна та психосоціальна допомога вимушеним переселенцям, учасникам подій на Майдані та АТО, людям, що втратили близьких в цих подіях, жертвам насилля та терористичних дій тощо. Все це вимагає розробки та втілення нових стратегій, концептів, нестандартних рішень та форм організації соціальної роботи.

Інноваційні процеси соціальної роботи неминуче висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. Проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в Україні знайшли своє відображення в наукових працях О. Безпалько, І. Звереві, З. Кияниці, В. Кузьмінського та ін. На думку В. Семиченко, будь-яка професійна діяльність має значний вплив на особистість, позаяк процес адаптації до відповідних умов закономірно приводить до закріплення певних пізнавальних стратегій, способів взаємодії з матеріальними, духовними та соціальними об'єктами [1]. Інноваційний характер професійної діяльності сучасного соціального працівника на тлі морально-мотиваційної, емоційно-вольової, організаційної, комунікативної та ін. складових психологічної готовності до професії вимагає формування відповідного професійного мислення, специфічного професійного інтелекту у майбутніх фахівців в цій сфері. В умовах вузу необхідною умовою формування інтелектуальної готовності до інноваційної діяльності є організація в навчально-виховному процесі особливої інноваційної атмосфери та професійної культури, де майбутні фахівці почуватимуться вільно, будуть мотивованими до професії, готовими до творчої роботи.

Інтелектуальна готовність майбутніх соціальних працівників до інноваційної діяльності в соціальній роботі ґрунтується на високому рівні теоретичних знань, розвиненому творчому мисленні, сформованій професійній культурі та включає професійну спрямованість уваги, сприймання, пам'яті, професійне мислення, яке дозволяє виявляти проблемні соціальні ситуації, явища, факти, розпізнавати, моделювати та прогнозувати їх можливі наслідки, знаходити найбільш ефективні, часто нестандартні, шляхи та способи вирішення цих ситуацій.

Інтелектуальна готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності розглядається нами як трирівневе психологічне утворення, що включає в себе: 1) репродуктивний рівень, для якого є характерним використання готових структур професійних дій; 2) евристичний рівень, який забезпечує використання поряд з уже відомими діями, нових та нестандартних дій і способів їх реалізації; 3) прогностичний рівень, який дозволяє вирішувати максимально складні та незнайомі ситуації; інтелектуальна діяльність тут носить ймовірнісний характер, позаяк фахівець має справу з новими незнайомими ситуаціями та обставинами та не володіє конкретними технологіями роботи в таких умовах; цей рівень базується не на дискурсивно-раціональних способах вирішення професійних ситуацій, а на інтуїтивних та творчих засобах і прийомах. Здатність майбутніх фахівців соціальної сфери до інноваційної діяльності в соціальній роботі забезпечується, на наш погляд, в першу чергу, домінуванням евристичного та прогностичного рівнів їх інтелектуальної готовності до професії.

Інновації в соціальній роботі різноманітні, це детерміновано розмаїттям явищ соціального життя. Соціальні проблеми виникають повсякчас і потребують вирішення нетрадиційними способами, тому жодні навчальні програми не можуть претендувати на те, щоб врахувати в процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери всі ті суспільні виклики та зміни, які в сучасних умовах дуже динамічні, а часто навіть не передбачувані. Отже, формування інтелектуальної готовності до професії у вузі, безумовно, має ґрунтуватися на поєднанні базових теоретичних та практичних знань і, що особливо важливо, забезпеченні умов до інноваційної діяльності (створювати та підтримувати творчу атмосферу, стимулювати інноваційну діяльність студентів, для чого заохочувати участь в різноманітних професійних творчих олімпіадах та конкурсах, розробці соціальних проектів тощо).

Список використаних джерел

1. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К.: ВПЮЛ, 2000. – С. 176–203.

ЗМІСТ ТА ФОРМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

У психологічній літературі термін «соціальний інтелект» використовується неоднозначно. М. Олпорт зв'язував соціальний інтелект зі здатністю висловлювати швидкі майже автоматичні судження про людей, прогнозувати найбільш імовірні реакції людини. У вітчизняній психології поняття соціальний інтелект було введено Ю. М. Ємельяновим. Відповідно до його поглядів, соціальний інтелект являє собою «...здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їхні взаємини й прогнозувати міжособистісні події». Перший надійний тест для виміру соціального інтелекту був розроблений Дж. Гілфордом. Як синоніми для позначення соціального інтелекту використовуються такі поняття як «соціальна перцепція» (Джером Брунер 1947 р., Г. М. Андріїва), «соціальне мислення» (К. О. Абульханова-Славская, Д. Майерс, Ж. Годфруа), «соціальна обдарованість» (Г. Олпорт), «лідерська обдарованість» (К.Ебромс).

Термін «соціальний інтелект» був введений у психологію Едвардом Лі Торндайком в 1920 році, який визначав СІ як здатність до прогнозування міжособистісних відносин та прирівнював його до здібності мудро вчиняти в людських стосунках. Автор виділив три форми інтелекту: абстрактний, соціальний та конкретний. Можна стверджувати, що і досі у сфері соціального інтелекту відсутні вагомі досягнення [1].

У 1937 році Г. Олпорт описував соціальний інтелект як особливу здатність (соціальний дар) вірно оцінювати людей, прогнозувати і забезпечувати адекватне пристосування в міжособистісних взаємодіях. Він виділяє набір якостей, котрі забезпечують розуміння інших людей; соціальний інтелект був включений до системи цих якостей як окрема здатність [2].

Зміст поняття «соціальний інтелект» дотепер є дискусійним, втім, як і поняття «інтелект». У вітчизняній психологічній науці перше з названих понять практично не використовується. Коло наукових праць, предметом яких є саме соціальний інтелект, дуже невеликий. Теоретичний і емпіричний аналіз цього феномена в рамках власних концепцій почали тільки В. М. Куніцина, А. І. Савенков і Д. В. Ушаков.

У змістовному плані до дослідження соціального інтелекту найбільш близькі роботи Л. С. Виготського, К. О. Абульхановой-Славской, М. І. Бобневой і Ю. М. Ємельянова. Надавалося величезне значення знання вікових особливостей розвитку людини. (Л. С. Виготський, П. П. Блонський, А. М. Леонтьев, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін і ін.). Багато хто з них вказував, що в окремі періоди життя (сензитивні) виникають найбільш сприятливі умови для становлення й розвитку окремих видів здатностей (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьев, Н.С. Лейтес, Е. Еріксон та ін.). Існує й значна кількість праць (як вітчизняних, так і іноземних досліджень), у яких використовується відомий тест діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда та М. Саллівен [3].

Їхні автори автоматично приймають теоретичний підхід авторів методики, використовуючи результати тесту для рішення власних дослідницьких цілей, не спантеличуючись критичним аналізом стимульного матеріалу, а також отриманих результатів і самої процедури тестування. У закордонних публікаціях про соціальний інтелект зустрічаються всілякі тлумачення цього феномена. Найбільше часто, відповідно до результатів аналізу авторами публікацій в Psychological Abstracts за період з 1997 по 2007 р., під соціальним інтелектом розуміються наступні явища: боротьба за соціальну справедливість (соціальна боротьба); практична соціальна робота гуманістичного змісту: догляд за хворими й людьми з обмеженими можливостями; навчання соціальним навичкам різних категорій людей; ефективні взаємини людини з іншими людьми.

Зустрічаються трактування соціального інтелекту як фонду соціальних знань про світ, як інтересу людини до політичного життя суспільства (Г. Сатаров) і т.п.

У запропонованому варіанті періодизації вивчення соціального інтелекту включені тільки роботи, що розглядають соціальний інтелект як психологічний феномен. Соціальний інтелект може розглядатися і як груповий феномен, незвідний до суми соціальних інтелектів учасників групи. Це напрямок особливо популярний в рамках організаційної психології, тренінгів командоутворення.

1-й етап: поява поняття «соціальний інтелект» 1920-1924. Головним досягненням цього періоду було включення в науковий психологічний лексикон терміна «соціальний інтелект». В

1920 р. американський журнал «Psychology and education» організував дискусійний круглий стіл, залучив відомих фахівців, метою якого було з'ясування змісту поняття «інтелект».

Відомо, що й донині визначення інтелекту залишається в психології дискусійним. Не відомо, брав участь в цій роботі Е. Лі Торндайк. Але в цьому ж році в журналі «Harper's Magazine» з'явилася його публікація «Intelligence and its use». Досить часто в роботах психологів різних країн, у тому числі й США, присутні твердження про те, що поняття «соціальний інтелект» уперше використав Е. Лі Торндайк, що розробив теорію соціального інтелекту. У зазначеній роботі не втримується розгорнутої теорії соціального інтелекту. У невеликій семисторінній статті соціальному інтелекту присвячено декілька рядків.

Автор пише про те, що вимірюваний тестами інтелект є абстрактним. А існують ще інтелекти механічний і соціальний. Механічний інтелект вчені, що вивчають інтелект, пізніше стали називати практичним. Соціальний інтелект описаний автором як здатність домагатися успіху в міжособистісних ситуаціях, здатність управляти чоловіками й жінками, хлопчиками й дівчатами - поводитися мудро в людських взаєминах (Е. Thorndike, 1920: 228) [8]. Цікаво, що журнал «Harper's Magazine» не є науковим, тому деякі джерела вважають, що вперше в науку термін «соціальний інтелект» був уведений в 1926 р. Гаррі Бансом (Harry Barnes). Його наукова монографія мала назву «Історія та соціальний інтелект».

Для світової психології фігура Едварда Лі Торндайка (1874-1949) є значимою. Список його наукових праць включає більш ніж п'ятсот статей. Докторська дисертація Торндайка присвячена інтелекту тварин (1898), використанню в навчанні тварин методів підкріплення. Його науковий статус серйозно зміцнився після видання трьох томів педагогічної психології (1913-1914), що стали класичними й зробившими серйозний вплив на теорії навчання XX ст. Торндайк велику увагу приділяв професійній підготовці вчителів, розробивши для них систему навчальних кейсів. Е. Торндайк відомий як автор великої кількості інтелектуальних тестів, які вимірюють різні здібності.

Таким чином, перший етап характеризується появою в психології поняття «соціальний інтелект».

2-й етап: 1925-1938. Психометричний.

Як правило, дослідники брали абстрактні визначення СІ різних авторів, намагалися їх операціоналізувати і перевести в стандартизовані вимірювальні інструменти, використовувані в лабораторних умовах. Першим із серії подібних тестів був тест СІ й Дж. Вашингтоном (GWSIT) (Moss, Hunt, Omwake & Woodward, 1949). Цей тест складався з декількох субтестів, результати яких були представлені в балах. Підсумки виміру СІ виражалися в загальній сумі набраних респондентом балів. У зазначений тест увійшли наступні субтести:

- оцінка соціальних ситуацій;
- запам'ятовування імен і осіб;
- спостереження за поведінкою людини;
- розпізнавання за словами людини його ментальних станів;
- розпізнавання ментальних станів по вираженню особи людини;
- соціальна інформація;
- почуття гумору.

3-й етап: кінець 30-х років - 1965 р. Зникнення СІ із предметного поля психології. У цей період поняття «СІ» зникає з лексики психологів. А в моделях інтелекту, розроблених Луїсом Леоном Терстоуном (Thurstone) (1938) і Ч. Е. Спірменом (1927), СІ був відсутній.

У цей період багато активних дослідників СІ (Анастасі, Д. Векслер і Лі Джозеф Кронбах та ін.) визнали подальшу роботу в цій області безперспективною. Дослідження були згорнуті практично всіма, крім Дж. Гілфорда.

4-й етап: 1965-1969р. Соціальний інтелект у структурі моделі інтелекту Дж. Гілфорда.

У 1960-ті роки з'являються роботи про соціальні навички комунікативної компетентності. У ці роки велика увага приділяється проблемі соціальної перцепції, розуміння людини людиною, робляться спроби розробити на основі існуючих концепцій методологічний апарат вивчення.

Дж. Гілфорд створив перший надійний тест для вимірювання соціального інтелекту, розглядав його як систему інтелектуальних здібностей, незалежних від фактора загального інтелекту і

пов'язаних з пізнанням поведінкової інформації. Можливість вимірювання соціального інтелекту виходила з загальної моделі структури інтелекту Дж. Гілфорда [4].

В 1920-і роки Дж. Гілфорд займався дослідженням виразу обличчя людини й не залишив надії на продовження роботи в більш широкому масштабі. В цей період Дж. Гілфорд став організатором великого проекту «Модель структури інтелекту Гілфорда». В цьому проекті брало участь значна кількість співробітників. Проект фінансувався Управлінням військово-морських досліджень.

Дж. Гілфорд розглядав свою систему як розширення потрібної класифікації інтелекту, запропонованої Е. Торндайком. Так, символічна й семантична складові в його системі відповідають абстрактному інтелекту, фігуральна складова відповідає практичному інтелекту, а поведінкова складова – соціальному інтелекту.

Основну увагу Дж. Гілфордом і його командою було приділено роботі з дослідження семантичної та фігуральної складові моделі інтелекту. Тільки на останніх етапах роботи вони звернулися до аналізу поведінкової складової. Ключовою фігурою, що досліджує розуміння інших людей, була Морін Саллівен (Maurin O'Sullivan). Дуже скромно оцінюючи свої заслуги у виконанні проекту, вона вважає, що частина роботи, виконана нею, порівнянна із травинкою в стозі сіна. У реальності вона є співавтором практично єдиного тесту виміру CI, широко використовуваного у вітчизняній і світовій психології.

Вперше спробу визначити соціальний інтелект зробив Ю.Н. Емельянов, він тісно пов'язав його з поняттям “соціальної сенситивності”.

М.О. Амінов і М.В. Молоканов розглядали соціальний інтелект як умову вибору профілю діяльності у практичних психологів (наукова чи практична діяльність). Головним компонентом, на думку дослідників, психологічної діяльності, осмисленої комунікативної роботи з людьми є соціальний інтелект (здатність до розуміння поведінки інших людей) та фасилітація (пітримуючий, намагаючий стиль соціальних відносин).

В останні два десятиліття вітчизняна психологічна наука виявляє особливу цікавість до дослідження соціального інтелекту, що визначає успішність соціального пізнання, соціальної взаємодії й соціальної адаптації. Соціальний інтелект забезпечує розуміння вчинків, дій людей, розуміння мовної продукції людини, його невербальних реакцій, і є професійно важливою якістю в професіях типу “людина – людина”.

Найчастіше, під соціальним інтелектом розуміються такі явища:

- боротьба за соціальну справедливість (соціальна боротьба);
- практична соціальна робота гуманістичного змісту: догляд за хворими й людьми з обмеженими можливостями;
- навчання соціальним навичкам різних категорій людей;
- ефективні взаємини людини з іншими людьми.

Таким чином недоліками всіх існуючих визначень соціального інтелекту є те, що вони не враховують можливість вибору суб'єктом морально психологічної стратегії життя як окремої людини, так і функціонування і розвитку всього суспільства.

На основі сучасного наукового (холістичного) підходу [5] пропонується таке визначення соціального інтелекту: **«соціальний інтелект»** – це усвідомлена позиція особи щодо оцінки соціальних відносин в суспільстві, соціальній групі, свого місця в статусно-ролевій структурі організації на основі добровільного вибору стратегії власного життя та способів її досягнення тобто моделювання образу ситуації взаємодії, прогнозування результатів; побудова адекватної картини взаємодії; розпізнавання емоцій; співпереживання; саморегуляція; соціальні взаємодія і адаптація.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. М. Психология социального познания / Андреева Г. М. – М. : Аспект Пресс, 2005.
2. Куницина В. Н. Межличностное общение : учебник для вузов / В.Н. Куницина, Н. В Казаринова, В. М. Погорельца. – СПб. : Питер, 2001.
3. Малышева, Л. В. (2006) Модели интеллекта: 100 лет развития. М. : Узд-во Моск. психол. соц. ин-та ; Воронеж : Узд-во НПО «МОДЭК».
4. Михайлова, Е. С. (1999) Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена «Диагностика социального интеллекта» : методическое руководство. СПб.: Имятон.
5. Цехмистро И. З. Холлистическая философия науки. – Сумы, 2002. 324с.

6. Cantor, N., Kihlstrom, J. F. (2000) Social Intelligence // Handbook of Intelligence, 2-nd ed. Cambridge, UK : Cambridge University Press. P. 359–379.
7. Hendricks, M., Guilford, J. P., & Hoepfner, R. (1969). Measuring creative social intelligence : reports from the Psychological Laboratory, University of Southern California. No. 42.
8. Landy, F. (2005) History, her history... // APS Observer. www.psychologicalscience.org/observer
9. Thorndike, E. L. (1920) Intelligence and its use // Harper's Magazine. 140. P. 227–235.
10. Vernon, P. E. (1933) Some characteristics of the good judge of personality // Journal of Social Psychology. 4. P. 42–57.

Озьмінська І.Д.

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ, Україна*

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема особистості завжди перебувала в центрі дослідницького інтересу філософії, по-різному розгортаючись у контексті різноманітних філософських шкіл та напрямів, привертаючи увагу дослідників вже з часів Античності. Примітно, що особливої гостроти ця тема набуває в період перемін, кризи культури, коли руйнується звичний уклад життя.

Формування особистості міцно пов'язане із її здатністю до саморефлексії, яка в різні часи набувала відмінного змісту, перебуваючи у залежності від тих завдань, перед якими поставало суспільство. Однак саморефлексія не є незалежним феноменом, перебуваючи у нерозривному зв'язку із самосвідомістю, як найвищий щабель її розвитку, який дозволяє не лише усвідомлювати себе, але й культивувати власну особистість, віднаходити своє місце в світі.

Дослідження чинників формування самосвідомості особистості необхідним чином має бути розпочато із аналізу філософсько-антропологічного аспекту її становлення, адже особистість не виникає з нічого, вона іманентна самій людині, потенційно будучи притаманною кожному представнику людського роду. Перефразовуючи відомий вислів Ф.Ніцше [4], ми б сказали, що людина – це линва, що натягнута між звіром та особистістю, і завдання полягає в тому, аби з'ясувати умови, за яких можливо здійснити повноцінний перехід між цими двома полюсами, долаючи убогість тваринного стану та повноцінно розгортаючи власну людську суть через реалізацію особистості.

Людина – це чи не найскладніший предмет дослідження, тому цілком справедливо український філософ Г.Сковорода стверджував, що це цілий мікрокосм. Подібно до пізнання Всесвіту, пізнання людини не має меж, а кожне нове знання про неї лише розширює коло незнання, нещадно розвіюючи надії коли-небудь остаточно відповісти на фундаментальне філософське питання: що є людина?

Концепція особистості в антропологічному підході Макса Шелера спрямована на виявлення сутнісних характеристик людини. Німецький філософ здійснює своєрідне узагальнення попередніх антропологічних розвідок, що мали місце як в історії філософії, так і в галузі природознавства, прагнучи виявити в людині ту «сукупність речей, що принципово протилежна поняттю «тварини взагалі»» [5, с.134].

Достатньо значний внесок у справі дослідження особливостей людини було здійснено біологічною наукою, не в останню чергу завдяки творчості Ч. Дарвіна [2], який вказав на ряд тілесних особливостей людини, яких вона набула в процесі еволюційного розвитку, що якісно виокремлює її з-поміж інших живих істот та роблять вінцем еволюції, тим видом, який розширив ареал свого існування, вийшовши далеко за межі регіону першочергового походження, заповнивши всі континенти та кліматичні пояси.

Особливим здобутком еволюції виявився людський мозок, який завдяки своїй структурі та розміру у його пропорції до будови черепа, обумовив виникнення другої сигнальної системи, що виявилася ключовим чинником у справі виокремлення людини з-поміж живого. Вона стала підґрунтям формування мови – унікальної здатності, що розвинула абстрактне мислення, створюючи передумови для творчості, тобто конструювання таких об'єктів, які принципово відсутні в природі, матеріальному виникненню яких передують їх ідеальна конструкція в свідомості автора. Водночас, мова стала підґрунтям для виникнення соціальної організації, що значно переважає за своєю складністю тваринне стадо, із складною диференціацією її членів, а також комплексом дозволів та заборон, яким мають бути підкорені всі члени спільноти.

Дослідження людини лише в термінах біологічних особливостей є малоефективними при виявленні сутнісних характеристик людини. Природнича перспектива аналізу людини заводить у глухий кут, змушуючи відмовитись від ідеї її сутнісної унікальності. Це означає, що необхідно змінити аспект погляду, зосереджуючись на тому, що дозволило б виявити підстави особливого становища людини в світі. Зміна перспективи можлива лише через звернення до поняття духу як того, що є «протилежним всьому життю взагалі» [5, с.153], тобто він постає таким феноменом, який здатен подолати афективну активність пориву, стверджуючись через негачію, пригнічуючи те, що спрямовано на забезпечення виживання організму.

Власне, постання царини аксіологічного і є тим рубіконом, який знаменує появу людського роду, що принципово відрізняє його від інших видів гомінід. Дух належить світу цінностей, проявляючись в людині через усвідомлення їх значущості, ідентифікацію їх в якості умови власного буття. Про цінності не сперечаються, вони стверджуються в контексті щоденних практик, щораз виявляючи свою першість перед вітальними потребами.

Сама людина є безкінечним процесом власного становлення, будучи закинutoю в цей світ в якості людської істоти, вона відбувається, долучаючись до світу цінностей. Однак включення в нього, яке здійснюється несвідомо для самої людини в контексті процесів соціалізації, означає лише розтягнуту у часі її ініціацію, що знаменується повторним народженням в якості індивіда – повноправної частини людського світу. Для утримання в ньому індивід змушений безперервно реактуалізовувати цінності на рівні буденної взаємодії, сприймаючи їх в якості само собою зрозумілого рутинного світу. Індивід живе в контексті цінностей, які постають інструментом долучення до конкретної людської спільноти, вони не є самозначущими для нього, легко втрачаючи свою актуальність внаслідок зміни соціального оточення чи забуття цінностей самою спільнотою, трансформації їх до рівня звички чи ж радикальної зміни.

Індивід перебуває в безкінечному процесі ствердження людини через відокремлення від світу тварин, однак це лиш початковий етап становлення, продовження якого пов'язане із усвідомленням людиною даної системи цінностей в якості частини її внутрішньої природи, усвідомити цінності в цьому відношенні означає здійснити акт самоусвідомлення, виявити власний внутрішній світ, збереження якого можливе лише через «мистецтво самовладання» [6, с.104], тобто безперервної актуалізації цінностей за допомогою пригнічення пориву, однак ціннісна складова в цьому сенсі більше не має інструментального значення, постаючи в якості самозначущої аксіологічної системи, стверджувати яку означає стверджувати себе.

Усвідомлення цінностей знаменує становлення самосвідомості індивіда, тобто народження його в якості особистості – того типу людини, який здійснює систематичну реактуалізацію ціннісної складової, безперервно нагадуючи про неї індивідам, він забезпечує відтворення аксіологічної системи, а не звички, що утворилася на її ґрунті. Особистість живе цінностями, які постають способом її буття, ствердження їх, що відбувається засобами духу, має на меті розкріпачення духу, а не збереження простору пориву засобами лімітації останнього, утискаючи лиш ту його складову, яка найбільш явно суперечить рутинізованим цінностям, однак будучи завжди готовим вивільнити цей регіон природної сутності як тільки з'явиться сприятлива нагода.

Для особистості цінності більше не є стримуючим фактором, порушення яких загрожує вигнанням зі спільноти, а постають умовою самоідентичності як піклування про себе та збереження себе, що дозволяє їй подолати стан суспільної тварини, для якої вони є умовою виживання, розглядаючи останні як спосіб життя. Не дивлячись на досягнення цього найвищого щабля становлення, слід вкотре наголосити, що людина – як індивід, так й особистість – ніколи не зможе відбутися остаточно, потребуючи свого безперервного ствердження.

Таким чином, чинником формування самосвідомості особистості в концептуальному підході М.Шелера є долучення людини до світу цінностей, а також їх усвідомлення та сприйняття в якості самозначущої умови її буття. Особистість спрямована на свідоме відтворення цінностей через їх безперервне ствердження, що робить її унікальним членом спільноти, який забезпечує відтворення своєрідного генетичного коду громади. Людина стає тим більше особистістю, чим активніше здійснює ствердження власних аксіологічних орієнтацій.

Згідно з концепцією М.Бубера, діалог являється чинником формування самосвідомості особистості. Людина – унікальна істота, і її унікальність полягає в тому, що вона з'являється на цей світ, покидаючи материнське лоно, ще несформованою, як у фізичному, так і сутнісному сенсі

цього слова. Критично важливим для її становлення в якості людини є перебування у суспільстві, що є єдиною умовою здійснення процесу соціалізації. Необхідність суспільного середовища як ключовий чинник сутнісної реалізації властива лише людині. Тут важливо не просто бути в колі людей, а перебувати у безперервній комунікативній взаємодії з ними. Для прояснення цієї тези можна було б звернутися до відомого мислинного експерименту Ф.Джексона, який він здійснив у невеликій статті «Чого не знала Мері?» [7].

Людина є істотою комунікативної взаємодії, це є відправним пунктом антропологічної концепції М.Бубера, однак сказати про це означає лише здійснити виокремлення найзагальнішої її характеристики. Загалом, можна виокремити два модуси взаємодії людини у контексті суспільного життя: Я-Воно та Я-Ти, при чому «світ як досвід належить засадничому слову Я-Воно. Засадниче слово Я-Ти створює світ відношення» [1, с.18].

Модус Я-Воно окреслює світ уречевлених практик, де інший постає звичайним засобом досягнення моїх меркантильних зазіхань, якого Я використовує не лише для досягнення різного роду стратегічних цілей, але й в якості умови задоволення власних потреб самовираження. Інший в цьому відношенні не становить жодної інакшої цінності, окрім інструментальної, втрачаючи свою значущість після реалізації поставленої цілі, або ж виявляючись легко замінним на іншого індивіда, взаємодія з яким забезпечує ефективніший спосіб досягнення мети.

Засадниче ж слово Я-Ти уможлиблює зовсім інший тип взаємодії, який ґрунтується на діалозі як спілкуванні. В такому разі Інший являє для мене дзеркальне відображення мене в сенсі притаманної йому усієї палітри емоційно-духовних переживань, які властиві також і мені; він постає в якості подібної до мене унікальної істоти, як неповторної людини із своїм власним, нікому невідомим внутрішнім світом, який прагне, як і мій, свого самовираження та сприйняття як найвищої цінності. Інший є такою ж самоцінністю, як і Я, а це означає, що спілкуючись з людиною як Ти, «її потрібно розуміти, ... вловлювати її внутрішній стан, її тривоги, надії і запити» [3, с.15].

Діалог як досвід підтримує лише первинний стан виокремлення зі світу, підступно прибираючи все те, що заважає реалізації горизонтального, екстенсивного розгортання Я як залучення у свої межі все нових речей світу, унеможлиблюючи постановку питання, яке здатне виявити усю абсурдність такого способу становлення Я, питання про те, чи таке безперервне залучення зовнішніх речей є справжньою метою життя людини, тобто питання світоглядного характеру. Захоплюючи речі докільля, людина забуває про власний внутрішній світ.

Досліджуючи проблему специфіки означених вище модусів взаємодії, застосовуємо в аналізі обох засадничих слів термін «діалог», тим самим намагаючись підкреслити необхідність відповіді як складової відповідного типу відношення, при чому ця зворотна реакція здійснюється в руслі типу слова, яке застосовується. В контексті досвіду як уречевленого ставлення до іншого, зворотна реакція можлива лише в якості стратегічної відповіді, тобто тут Я можливе тільки в якості Воно для іншого Я.

Людина, яка перебуває винятково у сфері Я-Воно відношень, не має здатності відчувати співрозмовника, бачити в ньому унікальний мікрокосм, а отже здійснює безперервне самоуречевлення, стаючи раціональною твариною, яка ніколи не зможе вийти за межі власної даності, поставити питання про себе як особистість. Перебуваючи у сприйнятті іншого в якості людини-речі, людина ніколи не зможе поставити питання про себе як унікальний мікросвіт, втрачаючи можливість його розкриття, однак ця відсутність досвіду себе як особистості позбавляє її шансів побачити особистість і в Іншому, тому, зустріч з яким могла б проблематизувати для неї і саму себе, штовхаючи на самоосмислення та виявлення власного внутрішнього світу.

Таким чином, в межах філософії діалогу М.Бубера вдалося зафіксувати ще один важливий аспект становлення самосвідомості особистості, який можна було б окреслити необхідністю досвіду Я-Ти відносин, який постає ключовою умовою самопізнання людини та усвідомлення цінності Іншого, який принципово відрізняється від мене і водночас є дзеркальним відображенням мене. Наша подібність ґрунтується на тому, що Він, як і Я є унікальним мікрокосмом, але це і є тим, що принципово відрізняє нас, адже наші внутрішні світи є радикально відмінними, потребуючи свого розкриття та саморефлексії, що реалізуються в контексті діалогу як спілкування.

Загалом, досліджуючи антропологічний аспект становлення самосвідомості особистості, ми виявили два важливих чинники його формування, які стосуються аксіологічного та діалогічного вимірів буття людини.

Список використаних джерел

1. Бубер М. Я и Ты / М. Бубер ; пер. с нем. под ред. П.С. Гуревича, С.Я. Левит, С.В. Лёзова // Два образа веры. – М. : Республика, 1995. – С. 15-92.
2. Дарвин Ч. Происхождение видов путем естественного отбора или сохранение благоприятных рас в борьбе за жизнь / Ч. Дарвин ; пер с англ. под. ред. А. Л. Тахтаджяна. – С-П. : Наука, 2001. – 568 с.
3. Малахов В. Шляхами Бубера / М. Бубер ; пер. з нім. В. Терлецький, Н. Спринчан // Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням. – К. : Дух і Літера, 2012. – С.5-24.
4. Ніцше Ф. Так казав Заратустра / Ф. Ніцше ; пер. з нім. А.Онишко // Так казав Заратустра. Жадання влади. – К. : Основи, 2003. – С. 7-341.
5. Шеллер М. Положение человека в космосе / М.Шеллер ; пер. с нем. // Избранные произведения. – М. : Гнозис, 1994. – С. 129-258.
6. Шеллер М. Человек в эпоху уравнивания / М.Шеллер ; пер. с нем. // Избранные произведения. – М. : Гнозис, 1994. – С. 98-128.
7. Jackson F. What Mary Didn't Now / F. Jackson // The Journal of Philosophy. – 1986. – №5 (Vol. 83). – P. 291-295.

Орешета Ю.В., аспірантка факультету соціології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ - МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Становлення України як молодої держави відбувалося в умовах постійних змін та трансформацій, що зачіпали різні сфери суспільного життя. Проголошення курсу змін та трансформація головних інститутів суспільства – економіки, влади, культури, освіти, сім'ї загострили проблему пошуку громадянами України нових ідентичностей. Ми усвідомлюємо, що процеси трансформації є характерними для багатьох суспільств: їх виникнення є неминучим, оскільки суспільство змінюється постійно. Тобто аналіз процесів, що відбуваються в Україні, не можна обмежувати лише констатацією економічних та соціальних труднощів та негараздів. Соціологічний підхід надає нам можливість узагальнити погляди на нинішню ситуацію в Україні з урахуванням історичної перспективи. Можливість змін у суспільстві – готовність населення до них, достатність матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів, компетентність політичних лідерів – можна оцінити за допомогою соціологічних досліджень [3, с. 6].

Дослідження суспільства неможливе без виокремлення його структурних компонентів – соціально-професійних груп, спільнот та окремих індивідів. Їх виокремлення, в свою чергу, відбувається на основі тотожності/відмінності і пов'язане з поняттям «ідентичності».

Ось чому вагоме значення почали займати питання, пов'язані з визначенням індивідами своєї приналежності до певної професійної, мовної, майнової, територіальної, соціально-статусної та інших груп. Це викликало необхідність змістовного дослідження цих процесів у наукових колах, а також ґрунтового осмислення та узагальнення у наукових працях.

Сучасна ситуація в Україні вимагає від органів державної влади проведення реформ на істотно новому рівні. Їх втілення вимагає наявності не тільки висококваліфікованих фахівців різного профілю, але й принципово нових підходів до якості підготовки майбутніх фахівців, оскільки наявність диплому не завжди є ознакою професіоналізму фахівців. Реформування усіх сфер суспільного життя вимагає залучення до їх втілення саме молоді, адже саме молодь, як специфічна соціально-демографічна група, володіє значним прогресивним потенціалом та реальними можливостями для впровадження змін у суспільстві.

О. Злобіна відзначає, що пошук ідентичності є природним станом для молодої людини. За умов нестабільності процес пошуку ідентичності молоддю постійно змінює обриси, оскільки залежить від динаміки соціальних змін.

Кожна людина реалізовує себе в різних сферах життя, однак провідне місце, на нашу думку, займає саме професійна діяльність, оскільки саме професія стає тим фактором, що визначає соціальне положення людини в сучасному суспільстві та забезпечує можливості (матеріальні та духовні) для її подальшого розвитку та вдосконалення в інших сферах.

Аналіз літератури показує, що в українській соціології більше уваги приділяється питанням соціально-професійної структури населення, професійній мобільності, а не питанню професійної ідентифікації, в російській – акцентується увага на престижі окремих професій, в закордонній літературі – досліджують окремі професійні групи та, відповідно, ідентичність їх членів.

Виходячи з фокусу власного наукового інтересу, ми стверджуємо, що процес професійної ідентифікації, який відбувається вже на етапі професійного навчання у навчальних закладах, сприяє кращому входженню студента у професійну діяльність та забезпечує більш ефективну

адаптацію в трудовому колективі, тобто на новому робочому місці. Отже, дослідження феномена професійної ідентифікації є особливо актуальним в соціально-орієнтованих професіях, що безпосередньо торкаються повсякденного життя кожної людини.

Розвиток особистого інтересу до обраної професії, формування професійно-мотиваційних установок на діяльність у певній галузі, а також професійно-особистісної «Я-концепції», сприяє входженню в реальну модель майбутньої діяльності у вищому навчальному закладі. Час навчання у вищих навчальних закладах слід використати для визначення вектора професійних цілей, а також професійного самовизначення [11, с. 253].

Змістовне наповнення та теоретичне осмислення поняття професійної ідентифікації неможливе без сутнісного тлумачення поняття «професія».

Поняття «професія» (з латинської *professio* – спеціальність) означає рід трудової діяльності, заняття, що вимагає спеціальних теоретичних знань та практичних навичок [8, с. 332].

В науковій літературі провідними науковими підходами до поняття «професія» є:

1) підхід, в якому професія розглядається як основний конкретний рід чи вид праці, основне заняття - діяльнісний;

2) підхід, в якому основна увага зосереджується на сукупності знань та трудових навичок, що належать конкретному індивіду - праксеологічний;

3) підхід, в якому фокус наукового дослідження робиться на носіях професії, тобто сукупності осіб, спільнот людей, зайнятих визначеним видом праці - соціологічний [6, с. 53].

Ідентифікація є складним пізнавальним процесом визначення причетності індивіда до певної спільноти. Це виявлення не просто тотожності чи само тотожності соціальних явищ, це насамперед важливий момент міжособистісних і групових відносин на підставі емоційного сприйняття і раціонального усвідомлення індивідами і групами солідарності або відчуження, поділу людей на тих, хто входить у певне коло, й тих, хто є іншими, чужими або ворожими стосовно тієї верстви, з якою людина ідентифікує себе.

В соціології теорія ідентичності аналізує механізми формування ідентичності на мікросоціальному рівні, пов'язуючи її з процесами взаємодії, прийняття, індивідуального розуміння та виконання соціальних ролей з відношенням до тих чи інших ролевих репертуарів [7, с.112].

На думку Є. Бабосова, ідентичність сучасної людини визначається її свідомою орієнтацією на певний спосіб життя, конкретну систему ціннісних орієнтацій та зразків поведінки, в яких вона формує свою тотожність із певною соціальною групою, культурою, політичною системою. Тобто в структурі ідентичності виділяється два рівні – індивідуальний та соціальний (груповий).

Перший рівень включає сукупність характеристик, що дозволяють людині відчувати свою унікальність та неповторність, а другий, навпаки, відображає ідентифікацію з нормами та очікуваннями соціального середовища [2, с. 20].

Професійна ідентифікація в умовах вищих навчальних закладів має ознаки керованого процесу, спрямованого на успішну соціалізацію студентів, засвоєння та ефективне виконання ними своїх професійних функцій та ролей. Тобто професійна ідентифікація є системним утворенням, що формується у процесі соціалізації, один з етапів якої відбувається у професійному середовищі вищого навчального закладу.

Професійна ідентифікація є процесом тривалим, тому що студенти поступово співвідносять себе із професійними та соціальними ролями, а також формують систему цінностей для професійної діяльності. В будь-якому випадку критичне мислення, свідоме розуміння та прийняття професійних норм забезпечує людині більш успішну професійну ідентифікацію, яка в процесі трудової діяльності буде сприяти формуванню професійної ідентичності [5, с. 44].

І.В. Соколова, узагальнивши теоретичні доробки з цього питання зазначає, що у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі відбувається формування професійно-диференційних ознак професійної ідентичності через професійну ідентифікацію, що розглядають:

1) як основну тенденцію і один з провідних критеріїв професійного розвитку людини (Є. Клімов, Ю. Поваренков, М. Пряжніков, Д. Шляков);

2) багатомірний та інтегративний психологічний феномен, який забезпечує людині цілісність, тотожність і визначеність (Л. Шнейдер);

3) концептуальне уявлення людини про своє місце у професійній групі й відповідно в суспільстві, тривалий, поетапний процес, який супроводжує професійне життя людини (О. Єрмолаєва, Л. Мітіна);
4) один з механізмів формування професійної ідентичності (Е. Зеєр, З. Єрмакова) [9, с. 40].

Фокус власного наукового пошуку пов'язаний з дослідженням процесу професійної ідентифікації студентів – майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Відповідно до ЗУ «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», фахівець із соціальної роботи це – особа, яка має спеціальну освіту і здійснює соціальну роботу з різними категоріями дітей та молоді або відповідними соціальними групами на професійних або волонтерських засадах [1].

Соціальна робота належить до професій, що виникли та утверджуються з метою задоволення нагальних потреб суспільства та його членів, а соціальні працівники відіграють значну роль у плануванні, реалізації, оцінці та науковому вивченні соціальних програм, розрахованих на підтримку найрізноманітніших груп населення [5, с. 19].

Становлення фахівця із соціальної роботи як момент розвитку життєвого шляху, окрім ознайомлення з вимогами, що перед ним ставить суспільство і професія, включає й момент оцінювання своїх власних можливостей та набуття відповідних якостей, які допоможуть ідентифікувати себе як фахівця. Усвідомлення себе як професійного соціального працівника, поряд із впевненістю в правильності обраного шляху, є необхідним кроком до самоідентифікації.

В дослідженнях Л.Т. Тютті та О.В. Тютті особлива увага звертається на те, що різноманітність та розгалуженість проблем, обсяг знань і вмінь, необхідних фахівцеві із соціальної роботи, майже безмежні. Професія соціального працівника спрямована на соціальну сферу. Основою професійної діяльності соціального працівника є професіоналізм та компетентність. Основою ж компетентності та професіоналізму є вимоги професії до фахівця: необхідний рівень загальноосвітніх знань, медичні вимоги, вимоги до схильностей та інтересів, психофізіологічні вимоги, вимоги до інтелекту та емоційно-вольової сфери, до морально-ділових якостей [10, с. 23].

Професійні обов'язки фахівця із соціальної роботи обумовлюють його ролі. Він виступає як соціальний педагог, учитель, вихователь, експерт, консультант, коли надає поради, навчає різним умінням, ефективним методам родинного планування і господарювання, встановлює зворотній зв'язок, застосовує рольові ігри та інше. Фахівець із соціальної роботи виступає в ролі посередника, організатора, адміністратора, коли його діяльність спрямована на допомогу у подоланні проблем особи, що знаходиться у складній життєвій ситуації. Він виступає в ролі соціального адвоката, коли представляє інтереси клієнта або групи клієнтів тощо. Тобто, здійснюючи свою роботу з різними групами клієнтів фахівці із соціальної роботи виконують різні ролі.

Система підготовки фахівців (в тому числі із соціальної роботи) в вищих навчальних закладах здійснюється відповідно до освітніх стандартів країни та розроблених навчальними закладами освітньо-професійних програм підготовки фахівців. Як правило підготовка, тобто навчальний процес, здійснюється у дворівневій системі:

- теоретичний рівень – реалізується через лекційні та семінарські заняття, консультації, що мають сприяти формуванню у студентів теоретичних уявлень про знання, вміння та навички, що необхідні їм для майбутньої професійної діяльності;
- практичний рівень – реалізується через практичні заняття, навчальні та технологічні практики, що повинні сприяти усвідомленню прийняття та інтеріоризації отриманих на попередньому рівні теоретичних уявлень.

На сучасному етапі в Україні формується багатоступенева, багаторівнева система підготовки фахівців із соціальної роботи. Підготовка фахівців із соціальної роботи здійснюється в різних навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями – молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Однак підготовка фахівців однієї з найбільш багатофункціональних професій не може відразу сформуватися й функціонувати як цілісна система, особливо в соціально-політичних та економічних обставинах сучасного українського суспільства.

Як висновок можна сказати, що проблема ідентифікації з'являється як точка перетину теоретичних інтересів багатьох наукових дисциплін, отже носить міждисциплінарний характер. З суто психологічного тлумачення цей термін перейшов до соціології та філософії. Ідентифікація відіграє важливу роль у житті людини як істоти соціальної. В результаті успішної ідентифікації

особистість має змогу більш-менш ефективно виконувати певну соціальну роль (ролі), в її структурі спостерігається наявність необхідних для цього якостей, ціннісних орієнтацій, інтересів та мотивів, вона усвідомлює свою належність до відповідної групи, розділяє її культуру.

Проблема професійної ідентифікації завжди була і залишається до тепер важливою умовою в становленні фахівців будь-якої сфери діяльності, однак у соціальній роботі дослідження її значення та особливостей є вкрай необхідними для подальшого розвитку соціальної роботи як сфери діяльності та вдосконалення системи підготовки фахівців із соціальної роботи.

Актуальним завданням сучасної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи є ідентифікація, як процес формування необхідних особистісних якостей та професійних компетенцій шляхом налагодження тіснішого взаємозв'язку навчання з майбутньою професійною діяльністю.

Поряд із здобуттям знань у процесі навчання процес ідентифікації спрямований на виявлення придатності студента до соціальної роботи. При цьому визначальним чинником виступає система цінностей кандидата, яка врешті-решт характеризує його професійну придатність і ефективність майбутньої практичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.06.2001 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
2. Бабосов Є. Особливості та багатоманіття ідентичностей у сучасній Білорусі/ Є. Бабосов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. – №4. – с.20-37.
3. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посібник / С.Л. Катаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
4. Коржов Г. Территориальные идентичности: концептуальные интерпретации в современной зарубежной социологической мысли/ Г. Коржов // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. - №1. – с.107-124.
5. Лукашевич М.П. Соціальна робота (теорія і практика): Підручник / М.П. Лукашевич, Т.В. Семігіна. – К.: Каравела, 2009. – 368 с.
6. Полухина М.В. Профессиональная идентификация студенчества : дис. ... канд. социолог. наук : 22.00.06 / Полухина Мария Владимировна. – Е., 2006. – 179 с. – 61:07-22/151.
7. Рубина Л.Я. Советское студенчество: социологический очерк/ Л.Я. Рубина. – М., 1981. – 207 с.
8. Словник української мови: в 11 томах [Електронний ресурс]. – 1977. - Том 8. - с. 332. - Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/profesija>.
9. Соколова І.В. Професійна ідентифікація майбутнього вчителя / І.В. Соколова // Професійна підготовка майбутніх фахівців. – 2012. – Ч. 4. – С. 40–46.
10. Тюптя Л.Т. Інформаційний матеріал опису професії «Фахівець із соціальної роботи»: Навч.-метод. посіб. для Державної служби зайнятості / Л.Т. Тюптя, О.В. Тюптя. – К., 2002. -38 с.
11. Фирсов М. В. Теория социальной работы/ М.В. Фирсов, Е.Г. Студенова. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. —370 с.

Ревенок Д.О. аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ВОЛОНТЕРСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Сучасний стан українського суспільства характеризується гостротою і суперечливістю політичної і соціально-економічної ситуації в державі, що відчутно відбивається на категорії людей, які потребують соціально-психологічної допомоги, саме тому в Україні активно стимулюється благодійна діяльність та зростає активність волонтерського руху, коли кожен громадянин хоче безкорисливо допомогти суспільству, причинами, якого стали як внутрішньо політична ситуація так і військова загроза державі.

Наразі волонтерство в нашій державі стає важливою ланкою в системі інститутів, існування яких необхідне для розвитку сталого громадянського суспільства, з посиленням згуртованості громадян України на основі загальнолюдських цінностей та національних традицій, а також для побудови проголошеного Конституцією соціальної і правової держави. Можна стверджувати, що попит на волонтерську працю в Україні зростає з кожним роком. В Україні з'явилося багато громадських організацій, які займаються залученням та навчанням волонтерів або тих, що спеціалізуються лише на розвитку волонтерства.

Завдання, взяті на себе громадськими об'єднаннями, які використовують волонтерську працю можуть бути успішно виконані тільки при наявності високого рівня їх групової ефективності, одним з показників якої є наявність певних соціально-психологічних характеристик, зокрема - сприятливого соціально-психологічного клімату в волонтерських колективах громадських об'єднань.

Вивченню цього питання присвячено багато соціально-психологічних, педагогічних та соціологічних праць. Загальнотеоретичне дослідження проблеми формування сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному, трудовому колективі, навчальній групі відображено у працях зарубіжних (М. Барлінгейм, Р. Болуїс, Д. Гопкінз, Є. Маккі, та ін.), російських (Н. Дежнікова, О. Ковальов, Є. Кузьмін, О. Лутошкін, В.М. Шепель, Н.П. Анікеева, Б.Д. Паригін, А. Г. Ковальов, В.М. Панферов, К.К.Платонов та ін.).

Для нас поняття «соціально-психологічний клімат» викликає зацікавленість як один з факторів ефективної роботи колективу, визначений теоретиками «ефективної школи» Д. Коулменом, П. Мортімором, М. Руттером, психологами Р. Берон, Н.Керр, Н.Міллер, Дж.Р.Хекмен, К. Левін, Ліппітт, Уайт.

Соціально-психологічний клімат психологи визначають як інтегральну характеристику системи міжособистісних відносин у групі, що відображають комплекс вирішальних психологічних умов, які або забезпечують успішне протікання процесів групоутворень й особистісного розвитку, або, навпаки, перешкоджають цьому.

Серед всіх соціально-психологічних явищ психологічний клімат найбільш широко і багатогранно представлений в науковій психолого – педагогічній літературі, йому присвячено багато праць вітчизняних психологів [1; 2; 3].

Ретельний аналіз наукової літератури дозволив умовно виділити кілька підходів до визначення поняття соціально-психологічного клімату:

- «Емоційний настрій» (Б.Д.Паригін), «загальний настрій» (А.Н.Лутошкін), «настрій, думка колективу, індивідуальне самопочуття» (В. В. Бойко, А. Г. Ковальов, В.М. Панфьоров), «емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу» (В.М.Шепель, Н.П.Анікеева) [4, 5,6];
- «стан» - колективної свідомості (М.М.Обозов, К.К.Платонов, А.К.Уледов); психології організації як єдиного цілого, яке інтегрує приватні групові стану (А.А.Русалінова, Л.Г.Почебут, В.А.Чікер), [7,8,9,10].

У західній соціальній психології спочатку з'явилося поняття «соціальна атмосфера» (К. Левін, Р.Ліппітт, Р.Уайт), пізніше - «клімат середовища», «клімат організації» або «організаційний клімат» [11]. Д.МакГрегор користувався поняттям «управлінський клімат», Литвин і Стрінгер, М.Шнейдер у своїх роботах вживали поняття «мотивація і організаційний клімат», К.Арджіріс вживав термін «клімат» разом з терміном «неформальна культура». Психологічний клімат робочої групи в західній соціальній психології розуміється також як «багатовимірна описова модель організації, створена сприйняттям індивіда» [11, с. 105].

Таким чином, більшість вітчизняних і зарубіжних авторів говорять про соціально-психологічний клімат як про психологічний стан членів колективу, що пов'язаний з якістю міжособистісної взаємодії в процесі групової діяльності. У той же час різні складові соціально-психологічного клімату волонтерських організацій розглядалися небагатьма дослідниками, серед яких Н.В.Ходирева, Ю.Качалова, М.Щербаков[12,13].

Сприятливий соціально-психологічний клімат у волонтерській групі напряму пов'язаний з рівнем соціально-психологічного розвитку даної групи. Тому визначення показників сприятливого соціально-психологічного клімату є важливим у контексті розгляду даної проблеми:

- задоволеність членів колективу своїм перебуванням у ньому, процесом і результатами праці;
- високий рівень інформованості всіх членів групи про цілі завдання спільної діяльності;
- високий ступінь опосередкованості міжособистісних відносин і взаємооцінювання в колективі;
- визнання авторитету керівників, які поєднують ознаки формальних і неформальних лідерів;
- високий показник ціннісно орієнтованої і предметно-ціннісної єдності, здатності і готовності членів групи до проявів особистісного самовизначення;
- адекватне розуміння всієї відповідальності за успіхи та поразки у груповій діяльності;
- високий ступінь участі членів колективу в управлінні та самоуправлінні колективом;
- згуртованість та організованість членів колективу[14, с.36-70].

Сприятливий соціально-психологічний клімат виступає як один із вирішальних факторів ефективної групової діяльності. Головна особливість волонтерського об'єднання полягає у специфіці здійснюваної діяльності, спрямованої на допомогу іншим, ґрунтуючись на власній відповідальності за громаду.

Ефективність діяльності волонтерського об'єднання визначається рівнем індивідуальної професійної культури його членів, характером міжособистісних відносин, розумінням колективної та індивідуальної відповідальності за свою діяльність.

Соціально-психологічний клімат волонтерського об'єднання виступає одним із найважливіших індикаторів готовності організації, яка використовує працю волонтерів до ефективного вирішення суспільних завдань, що постають перед суспільством, впливає на рівень сформованості волонтера як члена соціальної групи, а отже, є індикатором успішності діяльності волонтерського об'єднання. Ефективність діяльності об'єднання залежить від оптимальної реалізації групових можливостей. Сприятливий клімат у групі не лише продуктивно впливає на її результати, але й змінює особистість, виявляє потенціальні можливості і формує нові.

Здійснивши теоретичний аналіз проблеми, можна зробити висновок, що соціально – психологічний клімат – це стійки психічний стан, суб'єктивне відображення спільної діяльності, міжособистісної взаємодії, що виявляється в настрої і оцінках умов життя та взаємодії особистості в колективі. Але проаналізувавши зміст соціально-психологічного клімату волонтерського об'єднання, необхідно звернути увагу на два основних аспекти. По-перше соціально-психологічний клімат є суб'єктивним відображенням об'єктивної реальності, тобто життєдіяльності колективу, по-друге – він є суттєвим фактором впливу на ефективність діяльності колективу, на процеси управління ним. Тому будь-якому керівнику організації, яка використовує волонтерський труд необхідно забезпечити “зворотний зв'язок” з колективом волонтерського об'єднання, а це передбачає використання соціально-психологічних та педагогічних знань, які визначають зміст і характер соціально-психологічного клімату.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Социально-психологический климат коллектива и личность / Бойко В.В., Ковалев А.Г., Панферов В.Н. – М.: Мысль, 1983. – 207 с.
2. Донцов А.И. Психология коллектива (Методологические проблемы исследования): Учеб. Пособие/ Донцов А.И. – М.: Изд-во Моск. ун.-та, 1984. – 208 с.
3. Ложкин Г.В. Психологический климат трудового коллектива / Ложкин Г.В. – К.: «Знание» УССР, 1988. – 48 с.
4. Лутошкин А.Н. Системная модель коллектива и некоторые принципы исследования групповых эмоциональных потенциалов / Лутошкин А.Н. // Социально- психологические проблемы личности и коллектива. Ярославль, 1977. С.5-7
5. Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат коллектива / Парыгин Б.Д. – Л.: Наука, 1981. – 192 с.
6. Бойко В.В. Социально-психологический климат коллектива и личность / Бойко В.В., Ковалев А.Г., Панферов В.Н. М.: Мысль, 1983.-207 с.
7. Боева Л.П. Социальная среда и сознание личности / Боева Л.П. – М. 1968.
8. Платонов К.К. Психология / Платонов К.К., Голубев Г.Г. – М.: Высшая школа. 1977. - 247 с.
9. Свенцицкий А.Л. Социальная психология / Свенцицкий А.Л. – М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 336 с.
10. Русалинова А.А. Изучение социально-психологического климата в первичных производственных коллективах / А.А. Русалинова // Социально-психологический климат коллектива: теория и методы изучения. – М.: Наука, 1979. – С. 117 - 134.
11. Рошин С.К. Об исследованиях социально-психологического климата в США / С.К. Рошин // Социально-психологический климат коллектива: теория и методы изучения. – М.:Наука, 1979.-С. 103-116.
12. Ходырева Н.В. Культура рабочих отношений в организации / Н.В. Ходырева // Гражданские инициативы и будущее России. – М., 1997.
13. Качалова Ю.Н. Восток, Запад, Третий путь. Теория и практика построения сообществ / Качалова Ю.Н., Щербаков М.А. – М.: Фонд «Фокус», 2003. – 192 с.

Сила Т.І., кандидат психологічних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

МОЖЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПРИЯННІ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ: ГРОМАДА ЯК ПРОСТІР ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Розширення когнітивно-просторових та діяльнісних контурів сучасної соціальної роботи виступає як об'єктивна необхідність, зумовлена новою соціально-культурною реальністю. «Ускладнення соціального світу, процеси глобалізації вимагають від людини розгляду більшого кола проблем, порівняння їх вирішення в різних типах суспільств, внаслідок чого необхідним є розширення діапазону альтернативних дій, призводячи до модифікації або поступового зникнення попередніх поведінкових моделей» [1].

Виклики сучасного глобалізованого світу зумовлюють трансформацію змісту актуальних соціальних проблем та просувають межі професійного впливу фахівців соціальної сфери у напрямі втілення в життя ідей сталого розвитку суспільства.

Соціальні виміри сталого розвитку поступово стають предметом міждисциплінарних соціально-гуманітарних (філософських, соціально-психологічних, соціологічних та педагогічних) досліджень за рубежом та в Україні [3, 5, 6, 8, 12, 14 та ін.]. Обговорюються проблеми освіти для сталого розвитку на міжрегіональному (наприклад, в рамках діяльності проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» діє мережа вищих навчальних закладів України, які сприяють впровадженню освіти в інтересах сталого розвитку в навчально-виховний процес та наукову діяльність); національному (гарним прикладом є Міжнародна наукова конференція «Підготовка фахівців для сталого розвитку: досвід, проблеми, перспективи» у м. Львові) рівнях.

Однак, можливості сучасної теорії і практики соціальної роботи для досягнення цілей сталого розвитку тільки починають знаходити відображення у науково-практичних дискусіях, і переважно – за кордоном [12, 14]. У наукових доробках кафедри соціальної роботи нашого університету також були здійснені спроби виокремлення спільних площин соціальної роботи і сталого розвитку, осмислення ролі практики соціальної роботи в досягненні цілей сталого розвитку суспільства [3, 8 та ін.].

Наразі ми продовжуємо пошук спільних векторів наукового дискурсу проблеми теоретико-методологічних та ціннісних основ соціальної роботи та сталого розвитку суспільства, а також маємо на меті привернути увагу до нових можливих сфер професійної діяльності соціальних працівників, що відповідають актуальному соціальному замовленню у контексті реалізації завдань збалансованого розвитку.

Традиційно сталий розвиток розглядається з позицій взаємодії між трьома вимірами – соціальним, екологічним та економічним, що знаходять відображення у досить вдалий ідеї «трьох Р» - People (люди), Planet (планета), Prosperity/profit (процвітання/прибуток) [14]. У деяких концепціях пропонується четвертий вимір сталого розвитку – культурний [11] або вимір добробуту і благополуччя людини [10].

На перший погляд, місце соціальної роботи тут є чітко визначеним та обмежується соціальним виміром з можливим урахуванням культурних аспектів або ж чинників добробуту і благополуччя людини. Але тільки на перший погляд. Глибше проникнення в зміст концепції сталого розвитку, усвідомлення її ціннісних та ідейних основ вимагає застосування холістичного підходу, одночасного урахування усіх трьох вимірів сталого розвитку при аналізі будь-якої системи, у тому числі, системи соціальної роботи.

У цьому зв'язку з-поміж більш ніж тридцяти визначень поняття «сталий розвиток», знайдених у літературі, пропонуємо в якості базового трактовку американського фахівця Алана Аتكіссона: «Сталий розвиток – це спрямований процес постійних інновацій і системних змін у напрямі до сталості» [10]. Сталість при цьому розуміється як «сукупність умов та тенденцій у певній системі, що може тривати невизначено довгий час або здатність до розвитку, що самопідтримується».

Цікаво, що, як і в наведеному вище визначенні сталого розвитку, категорія «зміни» є системоутворюючою у міжнародному визначенні соціальної роботи як професії:

“Професія “соціальний працівник” заохочує соціальні зміни, вирішення проблем у людських стосунках, просуває ідею наснаження та визволення людей з метою поліпшення людського життя... Соціальна робота має місце там, де відбуваються численні комплексні взаємодії між людьми та їхнім середовищем.

Місія соціальної роботи – надавати можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій. Професійна соціальна робота спрямована на вирішення проблем та зміни.

Соціальні працівники, таким чином, є “агентами” змін у суспільстві, а також у житті людей, сімей та громад, якими вони послуговуються” [7].

Відтак, соціальна робота як сукупність професійних практик на індивідуальному, груповому, громадському рівнях може мати вплив на досягнення цілей сталого розвитку суспільства посередництвом змін індивідуальної та соціальної свідомості, поведінки, цінностей, ставлень та стереотипів, норм і традицій, взаємодій та взаємовідносин. І досягнення цих змін є, можливо, навіть важливішим завданням, аніж створення і запровадження нових «сталих» технологій, адже будь-яка технологія має сенс тільки в соціальному контексті, оскільки створюється людьми, для людей і у відповідь на потреби людей.

Про які зміни свідомості йдеться?

У просторі перетину економічного й соціального вимірів сталого розвитку очевидними є 2 взаємно спрямовані вектори змін: 1) «соціалізація» економічного способу мислення, традиційно орієнтованого на досягнення максимального прибутку, економічної вигоди в напрямі до відповідального добробуту, коли беруться до уваги соціальні й екологічні наслідки фінансово успішних економічних проектів; 2) «економізація» соціально-орієнтованого мислення, тобто посилення економічної компетентності фахівців у сфері соціуму з метою розвитку конкурентоздатності найбільш вразливих верств населення, забезпечення рентабельності соціальних проектів, які традиційно вважалися збитковими.

На практиці ці вектори знайшли відображення у концепціях соціальної відповідальності бізнесу та соціального підприємництва.

Відповідно до Концепції національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні, соціальна відповідальність – відповідальність організації за вплив рішень і дій на суспільство, довкілля шляхом прозорості та етичної поведінки, яка: сприяє сталому розвитку, у т.ч. здоров'ю і добробуту суспільства; зважає на очікування зацікавлених сторін; відповідає чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність організації та практикується в її відносинах [9].

Соціальне підприємництво - діяльність із метою вирішення або пом'якшення соціальних проблем на умовах самоокупності, інноваційності та сталості. Соціальні підприємці – це новатори, які використовують інноваційні ідеї та різні ресурси для вирішення соціальних проблем. Їх діяльність у підсумку приводить до стійких позитивних соціальних змін.

На нашу думку, фахівець у сфері соціуму, «агент змін у суспільстві, житті людей, сімей та громад», яким є сучасний соціальний працівник, має серйозні перспективи професійної реалізації у цих нових сферах, які знайшли відображення у Державному класифікаторі професій 2010 року. Йдеться про такі посади як начальник відділу соціального розвитку; менеджер (управитель) із соціальної і корпоративної відповідальності; експерт із соціальної відповідальності; соціальний аудитор.

«Спільна територія» екологічної та соціальної складових сталого розвитку знаходить свій вияв у соціальній роботі на рівні екосистемного (екосоціального, інвайронментального, середовищного) підходу, який бере початок ще з соціально-екологічної теорії У.Бронфенбренера (1970-ті) та розглядає людину і її ситуацію в системі середовищ - сімейного, громадського, культурного, інформаційного, освітнього тощо.

Посилаючись на традицію екосистемного бачення в соціальній роботі, бельгійський фахівець Джеф Пітерс робить базове припущення стосовно того, що соціальна робота може сприяти сталому розвитку суспільства посередництвом побудови та зміцнення соціального капіталу шляхом насаження у співпраці з іншими соціальними акторами. Саме у такий спосіб можна досягнути бажаних соціальних змін у напрямі до сталості: усвідомлення власних можливостей і сильних сторін – зміцнення соціального й культурного капіталів – пружність (resilience) громади/групи - насаження (empowerment), усвідомлення своєї впливовості та самоефективності як важлива соціальна зміна [14].

І у цьому зв'язку ми вбачаємо ще один важливий вектор зміни індивідуальної і соціальної свідомості як необхідний чинник у досягненні сталості. Йдеться про формування ставлення до місцевої, територіальної громади як до середовища проживання, життєвого світу, домівки (ойкосу) людини, а також про формування й розвиток «психологічного почуття спільноти». D.W.McMillan і D.M.Chavis виділяють чотири фактори, що утворюють почуття громади: 1) членство, тобто почуття приналежності та емоційної безпеки. Це почуття передбачає визнання певних меж, які допомагають відрізнити «свого» та «чужого»; 2) вплив, тобто можливість відчувати себе вільним, усвідомлюючи власну впливовість та силу (power) через уповноваження громадою (бути насаженим (to be empowered) громадою); 3) інтегрованість та здійсненність особистих бажань людини, рівень задоволення її потреб, тобто почуття єднання з іншими людьми, що базується на цінностях, які відповідають інтересам як спільноти, так і індивіда; 4) поділений емоційний зв'язок, що базується на спільному переживанні подій, історій, планів [13].

За висловом Л. Найдьонової, «територіальна спільнота – осередок життя людини, місце, в якому забезпечується існування і задоволення потреб, один із контекстів, в яких розгортається життєвий дискурс» [4].

Саме у місцевій спільноті розміщено топоси дійсного буття людини, що визначають горизонти її вкоріненості - екзистенціали Дому, Поля, Храму (за М.Гайдеггером). «Дім» позначає не лише домівку, а місце зустрічі поколінь, місце родинно-родової вкоріненості. «Поле» - це не просто довкілля, природне середовище, а «поле життя», той світ, у якому розгортається екзистенція людини у часопросторі природи. «Храм» - місце зберігання духовних цінностей [2].

Нагадаємо: «Соціальна робота має місце там, де відбуваються численні комплексні взаємодії між людьми та їхнім середовищем...» [7]. Тобто соціальна робота покликана «гармонізувати взаємовідносини особи із соціальним середовищем, адже в складному масовому суспільстві, що лише вибудовується як громадянське, ресурсів окремої особи для досягнення благополуччя часто не вистачає» [4].

Тобто, розвиток громад і посилення соціального капіталу - в різних аспектах (політико-психологічному, екосистемному, соціально-економічному та ін.) та на усіх системних рівнях (від індивідуально-психологічного до міжкультурного і глобального) – відіграє центральну роль у досягненні «пружних соціальних змін» у напрямі до сталості. Соціальна робота, яка сьогодні в Україні є представленою переважно на рівні роботи з індивідами, групами та сім'ями, отримує ще один важливий вектор розвитку – долучення до процесів розвитку сталих громад.

Відтак, постає проблема формування готовності фахівців із соціальної роботи до діяльності на рівні громади. За нашими дослідженнями, результати яких співзвучні висновкам Л.Найдюнової, сучасному фахівцю із соціальної роботи в Україні бракує компетенцій для роботи на рівні територіальної спільноти. Тут відкриваються важливі перспективи для досліджень та практики.

Отже, розвиток місцевої громади виступає важливим інструментом досягнення змін в концепції збалансованого розвитку суспільства як нової парадигми існування людства, що відображає усвідомлення життєвої важливості холістичного підходу (інтеграції економічних, екологічних і соціальних компонентів) у виборі і реалізації сценаріїв поступу у майбутнє. Концепція збалансованого соціального розвитку розглядається як альтернативний шлях, спосіб виходу з інституційної кризи держави загального добробуту (welfare state) у багатьох країнах світу. Збалансований розвиток робить наголос на діяльності міжсекторальної соціальної політики, спрямованої на досягнення бажаних цілей і зниження рівня соціального виключення. У такий спосіб розвиток місцевих спільнот у напрямі сталості (sustainability) створює умови для нормального соціального функціонування, сприяє підвищенню якості життя, запобігає виникненню соціальних ризиків та маргіналізації, що поступово призводить до зменшення кількості вразливих груп, які потребують соціального захисту.

Відтак, територіальна громада виступає тією соціально-психологічною реальністю, полем практичної діяльності, в якій уможлиблюється здійснення впливів в напрямі просування соціальних змін в Україні, вирішення глобальних проблем людського розвитку, конструювання нових соціальних структур, оскільки у місцевій громаді «глокалізуються» актуальні соціальні проблеми та ресурси, необхідні для їх подолання.

Важливим вектором у підготовці фахівців із соціальної роботи має стати формування їх готовності працювати на рівні громади, планувати та реалізовувати інноваційні проекти, застосовувати системний міждисциплінарний підхід у вирішенні проблем місцевого розвитку.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология: векторы новой парадигмы [Електронний ресурс]/ Г.М. Андреева // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2009. - № 1(3). – Режим доступа до журн.: <http://psystudy.ru>.
2. Личкова В.А. Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В.А. Личкова. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2011. -196 с.
3. Кривоконь Н.І. Значення соціальної роботи в контексті сталого розвитку в Україні/ Н.І. Кривоконь // Актуальні проблеми сталого соціального розвитку: погляд молоді: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Чернівці: ЧДІПСТП, 2011. - с. 10-13.
4. Найдюнова Л.А. Психологічна готовність до роботи із територіальними спільнотами/ Л.А. Найдюнова // Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування. Матеріали науково-практичної конференції (12 травня 2005 р., м. Черкаси). – Київ: Фенікс, 2005. – с.492-495.
5. Непеїна Г.В. Освіта для сталого розвитку: витоки і перспективи / Г.В. Непеїна // Наукові праці ЧДУ ім. П.Могили: Педагогіка. – 2009. – Випуск 99. - Том 112. – с.20-24.
6. Рижак Л. Філософія сталого розвитку людства: навчально-методичний посібник / Людмила Рижак – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 518 с.
7. Семигіна Т., Брижовата О. Міжнародне визначення соціальної роботи / Т. Семигіна, О. Брижовата // Соціальна політика і соціальна робота. - 2002. - N3/4. - С. 144-145.

8. Сила Т.І. Організація співпраці та управління знаннями в інтересах сталого розвитку суспільства / Т.І.Сила // Сталий розвиток у соціальному вимірі: глобальним проблемам – локальні рішення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернігів, 2.11.2011). – Чернігів: ЧДТУ, 2012, с. 8-11.
9. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf
10. AtKisson Alan. The Sustainability Transformation: How to Make Positive Change in Challenging Times. – London: Taylor & Francis, 2010 – 189 p.
11. Education for Change: A Handbook for Teaching and Learning Sustainable Development . – Режим доступу: <http://www.balticuniv.uu.se/index.php/component/content/article/124-education-for-change-teaching-materials/336-the-educ-teaching-materials>.
12. Nancy L. Mary Social Work in a Sustainable World. - Chicago: Lyceum Books, Inc., 2008. – 240 p.
13. McMillan D.W., Chavis George D.M. Sense of Community: a Definition and Theory / McMillan D.W., Chavis George D.M. // Journal of Community Psychology. - Volume 14. – 1986. – pp. 6-23.
14. Peeters Jef Social work and sustainable development: towards a social – ecological practice model Journal of Social Intervention: Theory and Practice – 2012. - Volume 21, Issue 3. - pp. 5–26.

Скорик Т.В., к.п.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

В науці та соціальній практиці помітно зріс інтерес до геронтологічних проблем, що пов'язано із збільшенням тривалості життя людини та кількості громадян похилого віку. Уже в кінці ХХ – поч. ХХІ ст. на міжнародному рівні починає активно розроблятися геронгогічна проблематика (від «геронгогіка» - освіта людей похилого віку). Першим документом став Міжнародний план дій з проблем старіння, схвалений ООН у 1982 р. У 2002р. країнами-членами ООН на II Всесвітній асамблеї з проблем старіння населення було прийнято Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння. Визначальною складовою даного документу є питання ролі літніх людей у соціально-економічному розвитку країн, їх участь в усіх аспектах життя суспільства. При цьому університети третього віку, впроваджені понад три десятиліття тому в Європі, виступають одним із інструментів активізації ролі людей поважного віку в соціумі. В 2005 р. відбулася Міжнародна конференція Європейської Мережі «Освіта в похилому віці», що поклало початок розробці стандартів надання кваліфікованих освітніх послуг особам третього віку.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблеми освіти та навчання людей літнього віку активно досліджуються (О. Вербицький, С. Вершловський, М. Громкова, С. Змєєв, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська й ін.). Існують окремі публікації, що висвітлюють теорію й практику навчання, його особливості, специфічні форми й методи О. Агапова, А. Капська, Л.Лук'янова, Т. Кононігіна, О. Огієнко, Т.Скорик та ін. Проте розробленість проблеми освіти людей похилого віку на сьогодні є не достатньо вичерпною.

Освітня політика для громадян похилого віку, що нині набуває активного розвитку у зарубіжних країнах, спрямована на підтримку і розвиток геронтоосвіти. Даний напрямок є основою діяльності IAUTA (International Association of Universities of the Third Age) - Міжнародної Асоціації Університетів третього віку, яка сьогодні нараховує більше, ніж 25000 університетів в усьому світі та 2,2 млн. студентів похилого віку. Головне завдання IAUTA проголошено в статуті цієї організації: «об'єднувати по всьому світу університети 3-го віку та організації, які мають інші назви, але ті самі завдання»; головним принципом асоціації є «створення за підтримкою університетів всього світу міжнародної мережі позиттєвої освіти, з метою дослідження та за допомогою і участю людей літнього віку їх навчальних потреб» [3, с. 56].

Створення першого такого університету відбулось в Тулузі (Франція) ще на початку 1970-х років за ініціативи професора П'єра Велласа, який поставив за мету поліпшення життя літніх людей, їх соціально-економічного становища, здоров'я та соціальної захищеності. З такої локальної ініціативи рух «Університети третього віку» поширився по всьому світу і сьогодні буквально мільйони людей похилого віку різних країн та континентів беруть участь в низці інтелектуальних, культурних та оздоровчих заходів, які сприяють «активній старості»[1, с. 31].

Спочатку університети третього віку були інституцією, яка набула поширення на франкомовних територіях, зокрема у Франції, Бельгії, Швейцарії, Квебеку, а згодом розповсюдилась і в європейських та скандинавських країнах: Італії, Іспанії, Польщі, Швеції, Фінляндії. На початку 80-х років університети третього віку поширились у Великій Британії, а

пізніше і в Австралії, Новій Зеландії, на Мальті та Кіпрі. Звісно, в кожній країні, в тій чи іншій мірі, трапляються розходження в організації та впровадженні ідеї навчання людей літнього віку, але основні передумови навчання спільноти третього віку залишаються загальними всюди.

У 1995 році Свіндел та Томпсон документально зробили посилання на «Дві моделі університетів третього віку», а згодом, 10 років потому, Президент IAUTA Жан-Льюїс Левеск ідентифікував 5 моделей розвитку [4]. Ці різні типи або моделі Університетів третього віку служать одному і тому ж ідеалу забезпечення відкритої освіти для тих, хто вже вступив у третій вік життя. До них належать:

- ✓ *західноєвропейська або «Vellas» модель*, яка тісно пов'язана з університетом або є його складовою частиною;
- ✓ *англосаксонська модель*, яка особливо практикується в Великій Британії та різних англосаксонських країнах, де домінують риси взаємодопомоги в навчанні;
- ✓ *північноамериканська франкомовна модель* наслідує «Vellas» модель, проте з вагомою участю студентів у плануванні курсів;
- ✓ *південноамериканська модель* на основі «Vellas» із залученням до навчання переважно всього населення літнього віку;
- ✓ *китайська модель* сфокусована на житті спільноти та збереженні традиційної культури.

В межах цих моделей, з їх місцевими варіаціями, є програми, які кардинально відрізняються за призначенням: від університетських курсів з гарантіями академічної переваги до автономної навчальної діяльності, якість якої оцінюється за результатами досягнення поставленої студентами мети та значенням, якого вони їй надають.

Структура програм для студентів поважного віку залежить від національних, регіональних умов, кадрового забезпечення та фінансування. У деяких країнах навчання людей третього віку інтегроване переважно в університетах (Австрія, Німеччина, Польща), в інших країнах є автономним (Італія) або кооперативно прив'язаним до університетів (Словенія). Але загалом моделі освіти, терміни, структури програм відображають види інституцій, які сприяють або забезпечують освіту людей похилого віку та їх мету, яку вони ставлять перед собою.

Зазначимо, що окрім університетів третього віку установи геронтоосвіти можуть діяти як: академії, народні школи, дискусійні клуби, агенції, проектні групи, центри геронтоосвіти, курси, консультативні установи, творчі майстерні, технічні, спортивні, оздоровчі, реабілітаційні, комп'ютерні центри, лекторії, спеціалізовані інститути підвищення кваліфікації, перепідготовки для літніх співробітників тощо. Освітні програми можуть реалізовувати вищі й середні навчальні заклади, міські та сільські школи, політичні партії, культурно-просвітницькі установи і організації, благодійні фонди тощо.

В Україні вперше структури, подібні «Університету третього віку», були започатковані Інститутом геронтології. В 1985 році на базі інституту була створена методологія університетів третього віку. Було створено кілька програм, завдяки яким можна сприяти підвищенню соціальної активності людей, їхньому здоровому способу життя. Методика, спрямована на формування позитивного ставлення до пенсії, яка була розроблена в Інституті геронтології, нині практично не використовується (її тільки почали використовувати на підприємствах у радянський період, але вона не мала свого продовження).

Основні концептуальні засади функціонування «Університетів третього віку» в Україні на сьогодні визначені на рівні національного законодавства в Наказі Міністерства соціальної політики України від 25 серпня 2011 року N 326 Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку». Метою надання послуги є реалізація принципу навчання людей старшого віку впродовж всього життя та підтримка фізичних, психологічних та соціальних здібностей. Основними завданнями надання послуги є організація та проведення безкоштовного навчання та освітніх заходів для людей похилого віку згідно із затвердженими програмами та планами організаторів.

В Україні до цього процесу залучені два сектори: державний і недержавний. До першого можна віднести обласні, муніципальні, районні управління і територіальні центри та їх партнерів. А ось недержавними формами займаються громадські об'єднання, зокрема професійні асоціації, добровільні й релігійні організації.

Щодо державного сектору, то перший «Університет третього віку» відкрили в Ковелі Волинської області на базі Територіального центру соціального обслуговування громадян м.

Ковель у 2005 році. У нього є ректор, статут, емблема і гімн. В університеті діє п'ять факультетів: мистецький, соціально-правовий, основ медицини, фізичної реабілітації, комунікаційних та інформаційних технологій. Другий невдовзі з'явився в Кременчуці - на базі Кременчуцької філії Дніпропетровського університету економіки і права. А у вересні 2009 року свої двері відчинили Дніпропетровський і Київський університети, пізніше - Євпаторійський. На сьогодні Університети третього віку функціонують в більшості міст обласного та районного значення, освітні послуги в яких надаються на безкоштовній основі.

Університети третього віку, які створені на базі територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) в основному функціонують в складі відділень соціально-побутової адаптації, різняться кількістю і спрямуванням навчальних програм та наявністю різноманітних партнерів: будинків культури, бібліотек, амбулаторій, навчальних закладів тощо. Так, наприклад, в Чернігові на базі територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Деснянської районної в м. Чернігові ради та за співпраці з факультетом соціальної роботи Чернігівського національного технологічного університету у 2011 році було відкрито факультети: «Соціально-гуманітарний», «Культурологічно-мистецький» та «Комп'ютерних технологій».

Стосовно представників недержавної форми власності, то в Україні представлені Університети третього віку, засновані національними громадськими організаціями, рухами або благодійними фондами самостійно чи в партнерстві з іноземними спонсорами, фінансовими структурами, навчальними закладами недержавної форми власності та фізичними особами.

Наприклад, при громадській організації християнсько-соціального спрямування «Справа Кольпінга» діють три Університети для людей похилого віку - в містах Львів, Стрій та Івано-Франківськ. Загальна кількість слухачів налічує близько 300 осіб. Предмети, що викладаються охоплюють найрізноманітніші дисципліни: історія, іноземні мови, комп'ютерна грамотність, література, право, психологія і тощо. Аудиторія студентів становлять особи, старші 50 років. Місцевий осередок Справи Кольпінга в Україні зайнявся реалізацією даного проекту ще на початку 2013 року. Одним з їх партнерів виступив Чернівецький Національний Університет імені Юрія Федьковича.

Перший в столиці України «Університет третього віку» був створений за ініціативи та сприяння Віктора Пилипишина й громадського руху «Кияни передусім!». Це безкоштовний навчальний заклад для пенсіонерів, який відкрився 4 вересня 2009 року. В Університеті третього віку працює десять факультетів: факультет здорового способу життя, факультет психології, факультет права, факультет краєзнавства і культурології, факультет прикладного мистецтва, факультет хорового співу, літературно-художній факультет, факультет англійської мови та міжнародної мови есперанто, факультет інформаційних технологій, факультет бального танцю. Для отримання сертифікату про закінчення «Університету третього віку» студент має в повному обсязі навчально-тематичний план та програму передбачену на факультеті і підготувати реферат на вільно обрану ним тему.

Прикладом засад співпраці національних та іноземних недержавних організацій є м. Харків, де відкрилася «Школа для тих, кому за... 70». Її організатори - німецький фонд «Пам'ять, Відповідальність, Майбутнє» та Всеукраїнський благодійний фонд «Турбота про літніх в Україні». В програмі навчання людей третього віку передбачено оволодіння учнями комп'ютером, отримання знань в галузі юриспруденції, психології, історії, політології. Проводяться також і уроки фізкультури. Ця Школа працює на території Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» [2].

Одним зі специфічних напрямків розвитку Університетів третього віку є он-лайн курси, ініціатором створення яких є фізична особа. Саме так була створена Комп'ютерна академія - сайт, на сторінках якого можна знайти відповіді на багато питань про користування комп'ютером та Інтернетом. Проект «Комп'ютерна академія для пенсіонерів» створив військовий лікар на пенсії - Сергій Георгійович Авдевнін. Сайт містить безкоштовні уроки по користуванню комп'ютером та Інтернетом, викладені простою і зрозумілою мовою - спеціально для людей похилого віку, які ніколи не працювали з комп'ютером раніше. Також на сторінках Комп'ютерної академії для пенсіонерів можна знайти форум для спілкування. Сайт містить, зокрема, такі тематичні блоки як «Пізнаємо комп'ютер», «Освоюємо Інтернет», «Корисне», «Безкоштовне», та спеціалізований «Форум розумного пенсіонера».

Якщо у всіх, вище перерахованих варіантах «Університету третього віку» навчання є безкоштовним, то в Україні є також і платні курси для людей похилого віку. Зокрема Навчально-науковий Інститут магістерської підготовки та післядипломної освіти з жовтня 2009 року розпочав навчання осіб «третього віку». Це програми освіти і спілкування для людей, які досягли пенсійного віку, спрямовані на вирішення трьох проблем: проблеми здоров'я, необхідність якісного оновлення знань та проблеми вільного часу. Саме на вирішення цих завдань зорієнтовані навчальні програми здорового способу життя, класичних бальних танців, психології, ейдетики (поліпшення уваги, пам'яті), арт-терапії, комп'ютерних технологій, іноземних мов. Вартість такого навчання становить 180 гривень за місяць.

Також в Україні функціонують Університети третього віку, створені на основі співпраці державного і недержавного секторів. Прикладом даного Університету є вечірній народний університет «Третій вік», який почав новий проект «Вік живи - вік навчайся» з вересня 2013 року за ініціативи громадської організації «Центр Поділля-Соціум» (м. Вінниця) та Вінницької міської ради. Мета проекту - допомога літнім людям у соціальній адаптації до сучасного ритму життя; розширення простору для спілкування; підвищення правової обізнаності та впевненості у власних силах. В рамках проекту діють 4 факультети: інформаційний, оздоровчий, правовий та факультет рукотворчості.

Таким чином, досвід застосування різних форм освіти третього віку притаманний ряду європейських країн вже тривалий час і має позитивний результат. Університети третього віку в Україні, що активно розвиваються як в державному, так і в недержавному секторі, свідчать про зростаючий інтерес українського суспільства до освіти літніх. Це дає нам можливість розглядати «Університет третього віку» як інноваційну форму соціальної роботи з людьми літнього віку, спрямовану на сприяння адаптації літніх до нових умов життєдіяльності та створення середовища всебічного розвитку та самореалізації особистості в третьому віці.

Список використаних джерел

1. Архипова С. П. Основи андрогогіки: навч. посібник / С. П. Архипова. – Черкаси, 2002. – 95 с.
2. Геронтологічний інформаційно-консультативний центр [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://gicc.org.ua/navchannya-ta-rozsvagi.html>
3. Дуликов В. З. Социально-культурная работа за рубежом : учеб. пособ. / В. З. Дуликов. - М. : МГУКИ, 2003. - 156 с.
4. Стрельцов Ю. А. Социально-культурная деятельность на современном этапе: тенденции и перспективы развития / Ю. А. Стрельцов // Культурология: новые подходы : альманах-ежегодник. - М. : МГУК. - 1998. - № 3-4. - с. 68.

Страшко І.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна

КОНТЕКСТ ПОСТМОДЕРНУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: РИЗОМА МЕРЕЖЕВОГО ПРОСТОРУ

Перехід від традиційного суспільства до сучасного суспільства інформаційних технологій, від радянського типу відтворення людського ресурсу до пострадянського на основі ідей національного Відродження ставить систему освіти в особливий соціально-якісний стан, який виникає в період, коли попередня стабільна система, що була створена інституціональною структурою, вже зруйнована, а нова знаходиться у процесі формування. Роль освіти як основи соціально-економічного і духовного розвитку будь-якої спільноти завжди визначається тим, наскільки значущими для суспільного розвитку є знання людей, їх вміння та навички, досвід, розвиток особистісних та професійних якостей. Ця роль постійно зростає під впливом соціально-політичних і економічних перетворень суспільства, що породжують нові уявлення про якість освітніх результатів, які неможливо досягти в рамках старої парадигми навчання.

Своєрідність сучасного підходу до організації системи освіти зумовлена особливостями розвитку інформаційного суспільства, в якому пріоритетне значення отримують інформація і знання. В інформаційному суспільстві затверджується новий тип економічного розвитку, який робить необхідним вчитися протягом усього життя, іноді кілька разів протягом життя змінювати професію, отримувати та оновлювати знання, значимі для професії, особистості і суспільства, постійно вдосконалювати професійні компетенції, вміння та навички відповідно до актуальних запитів суспільства.

Масове впровадження ІКТ у сфері освіти і науки, використання нових освітніх технологій, у тому числі технологій дистанційного та гібридного навчання, веде до зміни парадигми освіти,

передбачає розробку нових стандартів, методичних вимог, перегляд критеріїв оцінювання та формату контролю, і, як наслідок, вимагає зміни самої концепції і стратегії розвитку освіти. Світова практика вже явно демонструє тенденцію до зміни традиційних форм організації освітнього процесу в умовах інформаційного суспільства.

У новому соціальному просторі час прискорює свій біг. Під впливом інформаційної революції форми просторово-часової організації соціальних зв'язків і відносин зазнають глибокої трансформації, що дозволяє прокладати нові шляхи, досить швидко й ефективно налагоджувати комунікації між різними частинами земної кулі. Простір суспільного буття ущільнюється і перемішується, стаючи більш однорідним. Активно ведеться пошук кордонів сумісності різних знань і оптимальних варіантів їх синтезу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій навчання нового покоління, що засновані на використанні мережевих ресурсів Інтернету. Навчання перестає розглядатися як пасивний процес, воно все більше стає активним, цільовим, таким, що відповідає запитам та інтересам конкретних людей.

В освітній системі різних країн, у тому числі й України, все більше виявляється залежність цивілізації від моделі «культурної людини», що формується. З одного боку, традиційна система освіти, що дісталася сучасному суспільству у спадок, прийшла в стан кризи. З іншого – сучасна ситуація в освіті оцінюється як революційна. Комп'ютеризація, інформатизація, розвиток аудіовізуальних та технічних засобів докорінно змінюють освітні можливості індивіда, активізують його образне мислення, розширюють часові параметри у використанні друкованого слова та інформаційного потоку. Обидві тенденції свідчать про те, що відбуваються істотні зміни у змісті освітньої діяльності. Одним з головних завдань сучасної освіти є впровадження в навчальний процес сучасних інфокомунікаційних технологій, які відкривають доступ до нетрадиційних джерел інформації, дозволяють підвищити ефективність самостійної роботи, дають нові можливості для творчості, набуття та закріплення професійних навичок, дозволяють реалізовувати принципово нові форми і методи навчання із застосуванням засобів концептуального моделювання явищ і процесів ризоматичного мережевого простору.

Метою даної публікації є спроба проаналізувати інноваційні процеси в системі сучасної освіти, що здійснюються за типом «ризому» – однієї з центральних категорій філософії Постмодерну.

Світ на межі XX-XXI століть постає перед нами як якісно новий у порівнянні з усією попередньою історією людства. Не маючи на меті проаналізувати або хоча б переказати всі аспекти того, що іменується в науковій літературі глобалізацією, постіндустріалізацією або інформаційним суспільством, ми, тим не менш, повинні позначити таку нову якість суспільного розвитку, оскільки глобалізація – це «динамічний процес самоорганізації складної системи, що диктується потребами часу» [1, с.9].

Втягування цивілізованого людства в інформаційну епоху, на думку більшості сучасних соціальних філософів і соціологів, означає входження земного людства в ноосферу – складну систему буття, взаємин людини з природою, в тому числі і з своєю власною природою, передбачену ще в середині XX століття великим природознавцем мислителем В.І.Вернадським [2]. Усі найважливіші грані глобалізації безпосередньо пов'язані з необхідністю освоєння ноосфери як способу буття людства, а вимоги до освіти, які пред'являє сучасний суспільний розвиток, об'єктивно є наслідком втягування людства в ноосферне буття.

Найсуттєвішим в цьому бутті, з позицій філософії освіти, є те, що криза системності освіти, про яку почали говорити в 70-ті роки минулого століття, розуміється як прояв та ознака її прогресивного розвитку, набуття нею якісно нової ролі в системі суспільних відносин. Освіта перетворюється з підсистеми невиробничої сфери суспільства в фундаментальну підсистему соціального життя в цілому, таку підсистему, від рівня розвитку якої безпосередньо залежить успішність і економічного, і соціального розвитку цивілізованих суспільств.

У сучасній парадигмі освіти виділяється стратегія модернізації освіти, побудованої на програмах фундаментального наукового забезпечення розвитку освіти, які включають, у свою чергу, програми нової філософії освіти (освоєння світового досвіду, розвиток гуманістичної парадигми, соціальне замовлення постіндустріальної цивілізації на освіту). У різних філософських традиціях (Е. Дюркгейм, Ф. Теніс, Ч. Кулі, Г. Мейн) висловлювалися ідеї про змістовну трансформацію в соціокультурній сфері, головним чином в еволюції соціальності. Подібний перехідний період

соціокультурної сфери впливає на стиль мислення певного соціуму, трансформує систему цінностей відповідної епохи.

Звідси випливають головні завдання модернізації освіти – вихід на світовий ринок, входження в єдиний освітній простір, розширення освітніх послуг, у тому числі їх експорту, використання наукомістких технологій, підготовка фахівців з пріоритетних напрямів науки і техніки, інформатизація. З цим пов'язані процеси глобалізації, масовості і віртуалізації, виразне втілення яких відбувається в формах дистанційного та гібридного навчання.

Оскільки трансформації припускають радикальні зміни, засновані на певній теорії, парадигмі, ідеї, виділимо серед них гуманістичну парадигму і теорії розвиваючого навчання, спрямовані не стільки на репродуктивний, як на пошуковий характер навчання і освіти. Для пошукової моделі характерна орієнтація на дослідницьку позицію особистості, рефлексію, активну, ініціативну взаємодію з реальністю, що пізнається, природою та суспільством. Навчальний процес – це організм, в якому центральною фігурою є особистість. Сутність інновацій в стратегіях трансформації полягає в реалізації пошукового підходу, метою якого є розвиток здатності самостійно освоювати новий досвід, а орієнтиром для педагога і учня служить нове знання, нові способи та особистісні смисли.

У руслі пошукової системи розвивається гуманістична модель навчання і виховання та модель розвиваючого навчання, які базуються на принципах гуманітарно-орієнтованої педагогіки. Це індивідуалізація та інтелектуалізація прийомів і методів навчання, гуманізація переданого знання, надання йому людського виміру – співвіднесення з ідеалами й інтересами особистості і суспільства, творче сприйняття і репродукція навчального матеріалу, діалогічність, комунікативність і активність застосовуваних дидактичних засобів, формування високої пізнавальної здатності учнів.

Дискурс постмодерністської філософії вводить поняття ризоми, що розглядається нами стосовно специфічної форми організації сучасної моделі освіти, що здійснюється як інноваційний процес, особливо на основі технологій Веб 2.0 (блоги, вікі, подкасти, засоби обміну фото і відео (youtube, flickr), технології flex і ajax і т.д.). У технологіях Веб 2.0 визначальним фактором є людина, її соціальні комунікації та особисті переваги, оскільки вони дозволяють учасникам навчального процесу не тільки користуватися готовими ресурсами мережі Інтернет, але і стати творцями власного Інтернет-контенту. Поняття ризоми, інтегрально охоплюючи сформульовані в філософії постмодернізму уявлення про нелінійний та програмно аструктурний спосіб організації цілісності, набуває статусу фундаментального для постмодернізму поняття [4, с. 660].

«Ризома» – поняття, введене в філософію в однойменному творі Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі в 1976 році на противагу поняттю «структура» як чітко систематизованому і ієрархічно упорядкованому принципу організації. Ризоматичне мислення визнає горизонталь, множинність, детериторіалізовані поверхневі лінії, безладно пересічні між собою. Єдине і ціле в результаті такого руху стає множинним і різноманітним, поверхневим і позбавленим ієрархії. Основні властивості ризоми такі, що будь-яка її точка може бути і повинна бути пов'язана зі всякою іншою.

В обґрунтуваннях значення Інтернет-технологій в освіті панує аксіоматичне твердження про відкритість лібералізації доступу до інформації, тематичне розмаїття і швидкість її отримання [3]. У конотативному значенні використовуються поняття «павутина», «лабіринт» та інші визначення, що характеризують Інтернет як безструктурну, хаотичну систему, що не має стрижня. Науковий і філософський пошук найчастіше виливається в конструювання моделей, що підтверджують наявність якихось нових граней, потенційно вкладених при формуванні даного понятійного апарату. Ризома в понятійному ряду постмодернізму в певному сенсі характеризує безліч зростаючих парадигм і моделей в українській освіті. Теоретики і практики вищої школи в ризоморфному просторі освіти зазначають пізнавальний, розвивальний та культурологічний потенціал [3]. Однією з умов ефективного використання ризоматичного віртуального простору є володіння іноземною мовою, оскільки Інтернет простір відкриває необмежені можливості для пізнання культури власного народу та культур народів світу.

Освіта періоду Постмодерну, на думку авторів, дозволяє студентам критично переосмислювати теорії, вказуючи на одночасність існування різних форм знання. Дане твердження побудовано на ліберальних ідеях в освіті і досить поширене в гуманітарному знанні. Лібералізація освітніх проєктів, спостережувана як в моделі модернізації, так і в моделі трансформації освіти, відповідає ризоморфній

конструкції. Дана конструкція інтерпретується у філософії постмодерну принципово позаструктурним і нелінійним способом організації цілісності, що залишає відкритою можливість для іманентної автохтонної рухливості і, відповідно, реалізації її внутрішнього креативного потенціалу самоконфігурування [4]. Очевидно, що французькі мислителі, наводячи приклади ризоматичних мережових структур, формулювали як раз ті ідеї, які найбільшою мірою втілилися у всесвітній павутині.

Дослідники феноменології постмодернізму в освіті вважають, що за наявності відповідних комп'ютерних програм, веб-ризома може стати засобом більш інтенсивної роботи з теоретичними здібностями та індивідуальними трасами розвитку студентів. Так, комп'ютер міг би допомогти візуалізувати те, що складає таємницю епістемологічної роботи, а саме процеси рефлексії, моделювання і зробити їх предметом свідомого ставлення для самих суб'єктів освітнього процесу. Комп'ютер міг би стати, також, засобом управління інтенціями свідомості студентів, що намагаються схопити і виконати різні, переходи, що важко освоюються і важко фіксуються: від комунікації до мислення, від ідеалізації до поняття тощо. Це репрезентує тип взаємодії комп'ютера, як принципово лінійної деревовидної ієрархічної форми з нелінійним ризоморфним Інтернет-середовищем, яке просто передає інформацію, що проходить, у даному випадку – етап суб'єктивації, необхідний у розвитку позиційної розумової комунікації. Також Інтернет може використовуватися для розширення позиційної розумової комунікації, а також залучення до проектної діяльності.

Таким чином, заявлена категорія постмодерністської філософії «ризома» розкриває інноваційні процеси в освіті, що сформувалися як ліберальні проекти реформування освіти, які домінують на сьогоднішній день. Освіта, орієнтована на перенесення знань в технологію їх отримання, стає детериторизованою зоною свободи, зважаючи на розгалуженість та багатоканальність мереж, завдяки яким транслуються концепції, ідеї, знання, але, у свою чергу, саме це робить їх недоступними для здійснення повноцінного контролю з боку педагогічного співтовариства. Роль педагога в суспільстві Постмодерну постійно змінюється. Він повинен перестати бути «диктатором» знань, що нав'язуються певними соціальними інституціями, а стати тьютором, провідником у процесі засвоєння і творчого сприйняття учням соціально-історичного досвіду людства.

Аналіз інноваційних процесів у постмодерністському дискурсі ризоми орієнтує на виявлення нових закономірностей і можливостей соціального розвитку такого складного об'єкта, яким є освіта. Ризома виступає як інструмент пізнання зверх складної соціальної реальності, в якій розгортається освітній процес і дозволяє прогнозувати хід тих або інших нововведень, а також попереджати небажаний поворот цього ходу в модернізації.

Список використаних джерел

1. Бетяев С.К. Прогностика: первые шаги науки / С.К. Бетяев // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 3 – 13.
2. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1991. – 264 с.
3. Громыко И. В. Интернет и постмодернизм - их значение для современного образования / И. В. Громыко // Вопросы философии. – 2002. – № 2. – С. 175–180.
4. Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001. – 1040с.
5. Deleuze, Guattari F.A thousand plateaus: Capitalism and Schizophrenia. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.-1980. [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.mas.caad.arch.ethz.ch/mas1011/wp-content/uploads/2010/09/Deleuze-and-Guattari-A-Thousand-Plateaus.pdf> – Last access: 26. 02.2015. – Title from the screen.

Терещенко-Кайдан Л.В., кандидат мистецтвознавства,
доктор філософії (Ph.D.), доцент,
докторант, професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
автор та керівник міжнародного науково-практичного проекту,
«Діалог культур: Україна – Греція»
Київ, Україна

ІНОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОБОТИ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ПРОЕКТУ «ДІАЛОГ КУЛЬТУР: УКРАЇНА – ГРЕЦІЯ»

Звертаючись до питань формування сучасної держави, до глобалізаційних процесів в світовій практиці, до міжнародних відносин між країнами європейського спрямування розвитку, міжнародний науково-практичний проект «Діалог культур: Україна – Греція» відіграє особливу роль у вирішенні цих питань. Зрозуміло, що в сучасних стрімких умовах розвитку інноваційних технологій жодин проект не матиме права на існування не користуючись новими методами роботи. Тому ця доповідь покликана представити проект «Діалог культур: Україна – Греція» в новому світлі проблематики.

Міжнародний науково-практичний проект «Діалог культур: Україна – Греція» – це потужна організація, що має на меті роботу в галузі культури та мистецтва, міжнародних зв'язків, освіти та науки. Для позитивного розвитку проекту обрано кілька галузевих аспекти: 1) Міжнародні конференції; 2) Освітні програми (заключення угод про співпрацю між ВНЗ України та інших країн та запровадження вивчення української мови, культури та мистецтв за кордоном); 3) Наукова діяльність (сумісні видання та сприяння написанню дисертаціям); 4) Реклама та презентації проекту.

Основна проблематика проекту «Діалог культур: Україна – Греція» пов'язана з широким спектром тем культурного діалогу України – Греції, діалоговістики країн західної Європи, проблемам культурології, філософії, філології, мистецтвознавства, богословських наук в контексті культурно творчих, діалогових процесів тощо.

Міжнародний проект «Діалог культур: Україна – Греція» сформований на базі Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв і покликаний окрім науково-дослідної та практичної діяльності, сприяти вихованню керівної еліти в галузі культури і мистецтв.

Література, до якої можна звертатися з ішчепоставлених питань є продуктом самого міжнародного проекту «Діалог культур: Україна – Греція», це видання матеріалів конференцій, збірок наукових праць, публікацій у міжнародних виданнях. До безпосередніх видань проекту належать: Збірники матеріалів Міжнародних науково-практичних конференцій «Діалог культур у контексті історії українсько-грецьких зв'язків» [1], «Діалог культур: Україна – Греція» [2], Збірники наукових праць «Поліфонія діалогу в пост сучасній культурі» [3], Україна – Греція: духовна спільність, наукові контакти, культурні зв'язки [4]? інформаційний вісник Греко-українсько-сербського товариства ім. Трьох святих Василія Великого, Івана Золотоустого та Григорія Богослова та Кирила і Мефодія [5 – 7], збірка наукових праць філософського факультету університету Криту «Аріадна» [8].

Міжнародний науковий проект «Діалог культур: Україна – Греція» був започаткований у 2010 р. на базі Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Спочатку це був більш мистецький захід. А точніше сказати як захід духовної музики. В програму заходу входили хорові концерти хору «Академія» Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв під керуванням кандидата мистецтвознавства, професора Юрченка М. С. та ансамблю православного монодійного співу «Сага» – керівник, кандидат мистецтвознавства, проф. Терещенко-Кайдан Л. В. Концерти проводилися в тих церквах, де працювали українсько-грецькі товариства. Велику підтримку заходу оказувала Свято-Ольгінська парафія на чолі з о. Всеволодом Рибчинським. Закінчився захід круглим столом під назвою «Духовний спів України та Греції в контексті історії греко-українських зв'язків». Крім професорсько-викладацького складу та студентів академії у круглому столі взяли участь представники Греції та посольства Греції в Україні, студенти та викладачі Київського слав'янського університету та Національного університету ім. Т. Г. Шевченка, представники грецьких товариств «Зорбес», Еллінського братства «Енотіта», Київсько-грецького товариства «Еллада» тощо. Це була перша, але надзвичайно змістовна зустріч українсько-грецької спільноти, котра започаткувала щорічну науково-практичну конференцію «Діалог культур: Україна – Греція».

Наступного 2011 р. проект «Діалог культур: Україна – Греція» проводив вже потужну міжнародну науково-практичну конференцію. В ній брали участь надзвичайний та повноважний

посол республіки Греція в Україні Георгіос Георгунтзос, заступник міністра культури України Тимофій Григорович Кохан, професорсько-викладацький склад ВНЗ м. Києва та України, аспіранти та студенти. Так як це була науково-практична конференція, до наукової частини заходу долучилась концертна програма, в котрій, крім ансамблю «Сага» та хору «Академія» долучилися діти.. Це був Дитячий театр пісні «Ладоньки» під керівництвом кандидата педагогічних наук, доцента Садовенко С. М. та учні спеціалізованої школи № 94 «Еллада» під керівництвом Косюк Л. В. Ці два колективи стали постійними учасниками конференцій проекту. Саме ці діти та учні Київської малої академії нашоувхнули на думку долучити до програми конференції секцію «Україна– Греція очима молодих».

Крім того до роботи другої науково-практичної конференції активно долучилося грецьке духовництво в особі о. Сотіріса Коскоріса та візантієвіста-богослова Панайотіса Коскоріса. Ці зв'язки призвели до дуже цікавої, плідної праці.

Результатом конференції стало видання збірки матеріалів «Діалог культур у контексті історії українсько-грецьких зв'язків» [1]. Тут необхідно окремо наголосити на тому, що надзвичайно велику працю доклали до видань й цієї й інших збірок матеріалів та наукових праць Садовенко С. М., Босик З. О., Стрельников А. В. Супруненко С. І. Завдяки цій команді світ побачили надзвичайно гарні в оформленні і фахові за будовою програми та збірки всіх київських конференцій проекту.

У порівнянні з попереднім круглим столом конференція викрешталізувалась у потужну наукову подію. Окрім урочистого пленарного засідання на конференції працювало п'ять потужних секцій на котрих підіймалися проблеми культурологічних, мистецтвознавчих, філософських та філологічних наук.

До учасників круглого столу до вже названих вище долучилися викладачі та студенти київського національного лінгвістичного університету, університету образотворчого мистецтва, національної музичної академії, Ніжинського університету ім. М. Гоголя, викладачі преазовського державного технічного університету, викладачі вінницького державного технічного університету.

Після Київської конференції грецьке духовництво запропонувало зробити зустріч-відповідь на території Сербії в м. Ніш. Отже, проект «Діалог культур: Україна – Греція» став дійсно міжнародним. Делегація науковців з України, з Києва, на чолі з доктором мистецтвознавства, професором Шульгіною В. Д. вирушила до Сербії, для участі у 1-й міжнародній науковій конференції «Діалог культур: Україна – Греція – Сербія». П'ять днів потужної роботи об'єднали три держави в єдину наукову сім'ю. Кожен ділився своїми здобутками, кожен представляв свою країну, а в результаті вийшов яскравий, сповнений наукових, культурно-мистецьких, культурно-релігійних вражень. Результатом конференції були публікації у грецьких виданнях інформаційного вісника товариства трьох святих, що очолює о Сотіріс Коскоріс [4,5].

Наступним кроком міжнародного проекту «Діалог культур: Україна – Греція» було відрядження групи науковців НАКККіМ до Салонік до університету ім. Аристотеля. Мета цього відрядження полягала у налагодженні міжвузівських зв'язків та підписання угод про співпрацю. Тільки в цьому році угоди про співпрацю дали свій перший результат. Але, якби не було тієї поїздки і перших спроб української сторони здійснити діалог, то не було б і результату зараз.

20–21 вересня 2012 р. у Києві відбулася третя міжнародна конференція «Діалог культур: Україна–Греція». До участі у конференції додалися науковці сербського (м. Ніш) та грецьких ВНЗ з Афін, Патр, Салонік. З українського боку до заходу активно долучилася Одеса. Як вже йшлося вище до програми конференції долучилися діти Київської малої академії та Спеціалізованої школи № 94. Конференцією знов опікувалося посольство республіки Греція в Україні в особі надзвичайного та повноважного посла Георгіоса Георгунтзоса. З українського боку конференцію представляв Юрій Петрович Богущкий – 1-й заступник міністра культури України.

Результатом конференції було видання одноіменної збірки матеріалів [2].

В грудні 2012 р. в рамках міжнародного проекту «Діалог культур: Україна – Греція» на базі Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв відбувся майстер клас візантійського співу Панайотіса Коскоріса. Ця подія відзначилася тим, що майстер клас з показу перетворився на свято українсько-грецького співу й музики. Замість 45 хвилин відведених для представлення знань з візантійського співу звучало 3 години співу як грецької так і української традиції.

Влітку 2013 р. делегація київських науковців знов вирушас до Греції. На цей раз зустрічі відбуваються в університеті ім. Кападістрії (м. Афіни), інституті туризму Le monde та патрському

університеті. Мета цих зустрічей, зв'язки між Національною академією керівних кадрів культури і мистецтв та грецькими ВНЗ. До складу делегації входили Шульгіна В. Д., доктор мистецтвознавства, професор, Терещенко А. К. Доктор мистецтвознавства, академік академії наук, Козир А. В., доктор педагогічних наук, професор. Під час зустрічей підіймалися питання спільного видання музичної енциклопедії, взаємодопомоги при написанні дисертацій, обмін студентами та професорсько-викладацьким складом, підписання угод про співпрацю.

Крім офіційних зустрічей та підготовки до підписання угод про співпрацю між академією та вищезазначеними університетами, продовжилася співпраця з українсько-грецько-сербським товариством трьох святих. Результатом цих зустрічей були публікації статей в інформаційному віснику [6] та грамота про співпрацю й дружбу між товариством та НАКККіМ.

19 – 20 вересня 2013 р. в Києві відбулася грандіозна подія за участі послів та представників посольств Греції, Кіпру, Італії, Польщі, Сербії, представники ректоратів та професорсько-викладацького складу Афінського, Салонікійського, Патрського та Нішського університетів, На надзвичайно високому професійному рівні була представлена Україна. Були охоплені всі провідні культурно-мистецькі ВНЗ України. Окрім потужної наукової події відбулося два яскравих концерти українсько-грецького мистецтва. Надзвичайно багатим на проблематику був круглий стіл, модератором якого був В. А. Личковах. Окрім очної форми до конференції долучилася дистанційна форма участі. Д. С. Шабалін виступав на конференції по скапу з Росії. Результатом конференції стало видання збірки наукових праць [3].

19–27 вересня 2014 р. відзначувалося проведенням п'ятої справді міжнародної науково-практичної конференції «Діалог культур: Україна – Греція (поліфонія діалогу у пост сучасній культурі)». Вперше в цьому році конференція була міжвузівською 19 вересня відбулося пленарне засідання і відкриття конференції у Києві, а з 20 по 27 вересня конференція проходила у м. Ретімні на Криті на базі університету Криту.

Українська, київська частина конференції на цей раз відзначувалась великою зацікавленістю до проблем культурного діалогу України та Греції різними підрозділами Міністерства закордонних справ. Знов співала «Сагра» і новий ансамбль «Арт Креатин». Звучали надзвичайно цікаві доповіді. За результатами цієї конференції видано чергову збірку наукових праць [4], а кращі матеріали потрапили до Міжнародного вісника НАКККіМ, – 2014, № 2 (3).

Але, міжнародний проект «Діалог культур: Україна – Греція» це не тільки конференції та зустрічі. Це потужна співпраця між Національною академією керівних кадрів культури і мистецтв з ВНЗ України, Росії, Болгарії, Сербії, Польщі, Італії, Кіпру і безумовно Греції. Угоди про співпрацю, обмін досвідом, і перші спроби обміну кадрами. Все це охоплює проект «Діалог культур: Україна–Греція».

В цьому році до проекту «Діалог культур» звернувся факультет славістики університету ім. Кападістрії (м. Афіни, Греція) з проханням про допомогу. На цьому факультеті серед інших слов'янських мов викладається українська мова. Факультет «вопіє» про допомогу у вигляді підручників та грошей на викладання української мови у Греції. Університет ім. Кападістрії в Афінах, це єдиний ВНЗ у Греції, в якому офіційно викладається українська мова. Зараз це унікальне явище європейської практики знаходиться на грані знищення із за відсутності фінансування. От і звернулись викладачі факультету словістики до нашого проекту про допомогу. А ми в свою чергу звертаємось до держави з тим самим питанням. Отже, виходить міжнародний проект «Діалог культур: Україна – Греція» має пряме відношення до державотворення за кордоном. Вивчення української мови у ВНЗ Греції та інших країн стає все більш актуальним. Вхідження України до ЄС, міграція українців в Західну Європу, у зв'язку з економічним станом в країні та подіями на сході держави, змушують як українців так і нових, західноєвропейських роботодавців, банкірів, спеціалістів різних галузей пристосовуватися до нових умов життя. А це призводить дог вивчення мови.

Окремо можна виділити той вид наукової роботи, що стосується написання і захисту докторських та кандидатських дисертацій. Українсько-Грецькою проблематикою на даний момент цікавиться цілий ряд науковців і мають або пряму, або дотичну сферу діяльності, що сприяє захисту дисертацій.

Ще однією іновацією проекту «Діалог культур: Україна–Греція» останнім часом є ряд відкритих лекцій, що проводяться в різних ВНЗ України з метою реклами самого проекту, зосередження на проблемах українсько-грецького культурного діалогу, залучення нових наукових та творчих сил до окресленої проблематики, робота із студентською молоддю.

Отже, міжнародний науково-практичний проект «Діалог культур: Україна – Греція» має кілька напрямів своєї діяльності, що прямо впливають на проблеми і державотворення і співпраці між ВНЗ, і культурного діалогу, і сумісних програм як в Україні так і в дотичних до проекту країнах. А саме: міжнародні науково-практичні конференції сприяють розвитку культурного діалогу як в Україні так і за її межами; співпраця в галузі науки, культури і мистецтва між Національною академією керівних кадрів культури і мистецтв та провідними університетами Греції, Сербії, Кіпру тощо; наукова робота у вигляді сприяння підготовки дисертаційних досліджень та сумісних видань; співпраця з посольствами вищезазначених країн та МЗС України.

Список використаних джерел

1. Діалог культур у контексті історії українсько-грецьких зв'язків. // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції – К.: НАКККіМ, 2011, – 276 с.
2. Садовенко С. М., Терещенко-Кайдан Л. В. Діалог культур: Україна – Греція / Світлана Миколаївна Садовенко, Лілія Володимирівна Терещенко-Кайдан // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції “Діалог культур: Україна – Греція” – К.: НАКККіМ, 2012, – 502 с.
3. Садовенко С. М., Терещенко-Кайдан Л. В. Поліфонія діалогу в пост сучасній культурі. / Світлана Миколаївна Садовенко, Лілія Володимирівна Терещенко-Кайдан // Збірник наукових праць. – К., 2013, – 388 с.
4. Личковах В. А., Терещенко-Кайдан Л. В., Босик З. О. Україна – Греція: духовна спільність, наукові контакти, культурні зв'язки. / Володимир Анатолійович Личковах, Лілія Володимирівна Терещенко-Кайдан, Зоя Олександрівна Босик. // Збірка наукових праць. – К.: НАКККіМ., 2014, – 264 с.
5. Πολιτιστικό Ενσωμάτωση ως παράγοντα σταθερότητας στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία: η ευρωπαϊκή διάσταση 28 Μοεμβρίου 2012. 140 σ
6. Πολιτιστικό Ενσωμάτωση ως παράγοντα σταθερότητας στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία: η ευρωπαϊκή διάσταση 29 Ιανουαρίου 2013, 148 σ
7. Πολιτιστικό Ενσωμάτωση ως παράγοντα σταθερότητας στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία: η ευρωπαϊκή διάσταση 26. 09. 2013, 148 σ.
8. Αριανή. Ελληνισμολογία της φιλοσοφικής. Σχολής. – Ρεθύμνο, 2014

Тополь О.В., д.ф.н., проф.

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ІГРОМАНІЯ ЯК ФОРМА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Функціонування людини у соціумі та сучасному інформаційному просторі формують її залежність від багатьох речей як невід'ємної частини життєдіяльності. Важко встановити межу між хворобливою й непатологічною залежністю і визначити чи потрібна людині допомога близьких, медиків, соціальних працівників. Критерії розмежування мають бути достатньо простими. Там, де спостерігається деградація особистості у соціальному, фізичному, матеріальному плані – йдеться про патологічну залежність і при цьому не важливо, чим вона викликана, психоактивною речовиною чи девіантною поведінкою.

Сьогодні розповсюдженість залежностей хімічної та нехімічної етіології досить велика. З'являються десятки, а то й сотні нових залежностей, наприклад зеппінг (бездумне переключення телеканалів), шопінг (патологічна пристрасть до непотрібних покупок). Багато інших, на перший погляд, невинних пристрастей дуже міцно увійшли у наше життя та з часом, у деяких осіб, трансформувалися у важку хворобу під назвою адикція (залежність), а самі залежні особи стали зватися – адикти.

У сучасному світі азартні ігри – доволі розповсюджене явище і для більшості людей воно не несе за собою небажаних наслідків, але є й ті, у кого такий спосіб відпочинку прогресує у патологічну залежність (патологічний гемблінг або лудоманія). Це явище є різновидом нехімічної адикції і потребує певної уваги з боку суспільства, насамперед через наслідки, до яких призводить ця схильність. Адиктивна поведінка, у даному випадку – адикція від азартних ігор, – це «спосіб зміни реальності [1]», втеча від існуючої дійсності з усіма її проблемами й питаннями у «світ гри» через зміну свого психічного стану [2].

«Втеча від світу» – є філософською проблемою, що існує споконвічно. Проте форми і способи «втечі» відрізняються в залежності від рівня розвитку суспільства і культурних особливостей. Сьогодні, при незадоволеності життям, людина нерідко вибирає тактики «втечі», що носять характер хвороби. Однією з таких тактик є залежна поведінка, коли людина стає не власною над своїм життям, її стан і поведінку обумовлюють зовнішні контролери (наркотичні засоби, алкогольні напої, їжа, робота, сексуальні примхи, азартні й комп'ютерні ігри тощо).

Адикції від азартних ігор піддані всі верстви населення: різного вікового складу, матеріального забезпечення, кола інтересів та спілкування, культурно-етнічної приналежності та ін. Цей факт пояснюється широкою різноманітністю видів азартної гри, простотою та легкістю їх освоєння.

Процеси, які відбуваються у суспільстві відбиваються і на кожній окремій людині, а точніше, на характері особистості та особливостях її поведінки. Зокрема, збільшення у геометричній прогресії патологічних азартних гравців при розширенні можливостей розважальної індустрії, її привабливості і доступності, є цілком закономірним, особливо, враховуючи факт росту екзистенційного вакууму.

Таким чином, актуальність дослідження проблеми ігроманії визначається не лише швидкістю поширення патологічного гемблінгу у популяції та драматичністю наслідків патологічного потягу до азартних ігор, як для самих гемблерів, так і для їхнього оточення, а, і тим комплексом екзистенційних проблем, замість розв'язання яких людина заглиблюється в ігрову реальність: виграш або програш, усе або нічого. І хоча проблеми ці – вкрай різноманітні (соціальні, побутові, психофізіологічні, педагогічні, медичні тощо), центральною постаттю, яка їх породжує, залишається особистість. Тобто, йдеться насамперед про людський фактор, дослідити який можливо тільки спираючись на багатовекторний, міждисциплінарний підхід.

Хвороблива схильність до азартних ігор (ігроманія) була відома людству протягом тисячоліть, проте її прогрес за останні декілька десятиліть почав привертати увагу громадськості, фахівців практиків та науковців. Та до сьогодні ще не вироблено чіткого розуміння чим є ігроманія – соціально-психологічною проблемою у розв'язанні якої мають надавати допомогу соціальні працівники, педагогічною занедбаністю, вирішення якої покладається на навчальні заклади або фізичним захворюванням, що вимагає медичного лікування.

Теоретико-методологічну основу дослідження проблеми ігроманії становлять праці вітчизняних науковців таких як К.В. Аймедов, П.В. Волошин, Є.Г. Гриневич, В.М. Запорожан, І.В. Лінський, Н.О. Марута, Е.В. Мельник, А.І. Мінко, Б.В. Михайлов, В.Д. Мішиєв, О.С. Осуховська, І.К. Сосін, В.С. Подкоритов, С.І. Табачников, Л.Н. Юрьєва, Ю.В. Чуєв та російських авторів – Т.В. Агібалова, Г.І. Григор'єв, А.Ю. Єгоров, В.В. Зайцев, Ц.П. Короленко, В.Д. Менделевич, Ю.Ю. Молчанова, В.Я. Сьомке, В.А. Солдаткин, К.Г. Сурнов та інші.

Термін «азартна гра» мав багато тлумачень, різних значень залежно від культурного або історичного контексту. Зараз провідним є економічний нахил в азартних іграх: укладання парі на гроші (наприклад, спортивний тоталізатор). Головним наміром такого парі є одержання прибутку. Таким чином, азартна гра – це насамперед угода про виграш, укладена на основі певних правил між двома або кількома особами, як фізичними, так і юридичними. Азартна гра обов'язково включає в себе елемент ризику, який, в принципі, може бути розрахований за законами теорії ймовірності, але кінцевий результат гри залежить від багатьох факторів, у тому числі й від можливостей учасників процесу.

«Азартна гра» походить від франц. «jeux d'hasard» – гра випадку. У слов'янських мовах «азарт» означає емоційний стан гарячої завзятості, прояв фатальної захопленості, наснаги, ентузіазму, пов'язаний з випадком, грою, ризиком, небезпекою.

Ігроманія, лудоманія та гемблінг є синонімами і означають перманентну необхідність відчуття азарту. «Лудоманія» (від лат. ludus – гра, homo ludus – людина, що грає та др.-греч. μανία – пристрасть, потяг, безумство) – ігрова залежність. «Гемблінг» (від англ. gambling – гра на гроші, афера) – патологічна схильність до азартних ігор. Згідно міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я (МКХ-10), ігрова залежність (патологічна схильність до азартних ігор) полягає у частих повторних епізодах участі в азартних іграх, що стає домінуючим у житті суб'єкта та веде до зміни соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей.

Залежність від азартних ігор є адиктивною поведінкою. Адикція – це нав'язлива потреба, яка спонукає людину до певної діяльності. Ризик стати ігроманом ніяк не залежить від здоров'я, соціальних параметрів, умов виховання, а скоріше від характеру і темпераменту. Участь у азартних іграх, потяг до гри посилюються у періоди стресу. У звичайному житті ігромани зазнають внутрішнього дискомфорту, пригніченості. І тільки повернення до гри усуває у них стрес. Розвивається поступовий відхід від дійсності у віртуальну реальність, що спричинює порушення адаптації та соціалізації особистості або навіть дезадаптацію.

Як і будь-яка інша залежність, ігроманія починається з нешкідливих, на перший погляд, пристрастей, поступово поглиблюючись і переростаючи в серйозну проблему. Ігроманія, на початках проявляється як пристрасть до розваг, що супроводжується емоційним піднесенням, збудженням від випадкових виграшів, невеликими контрольованими ставками. Другий етап залежності можна констатувати, якщо людина починає грати в борг. Ігрову пристрасть людина

пояснює необхідністю віддати позичені гроші, роблячи все більші ставки. В такому випадку відбуваються зміни як внутрішні, психологічні, так і змінюється соціальне оточення. Третій етап ігрової залежності відзначається повною захопленістю грою, інші аспекти життя, робота, навчання – відкидаються людиною. З'являється фізична залежність, що супроводжують хворобливі стани (головний біль, порушення сну і т.д.) та нервово-психічні кризи (тривога, депресія).

До нехімічних адикцій які відомі людству давно: азартних ігор, сексуальних і любовних адикцій, роботоголізму, аддикція до витрати грошей, ургентних адикцій (стану постійного браку часу), харчових адикцій (об'їдання і голодування) в наш час інформатизації суспільства додаються залежності від комп'ютера, Інтернету, мобільних телефонів, пластикових карток та ін.

Комп'ютер один з найважливіших сучасних засобів навчання і розвитку людини. Комп'ютерні ігри сприяють розвитку логічного та предметного мислення, швидкості реакції та прийняття рішень, апробуванню різних варіантів розв'язання проблем. Комп'ютер використовують для спілкування, електронного листування, покупок і т.д. Комп'ютерні ігри приваблюють яскравістю, новизною, швидкою зміною подій, можливістю виправити ситуацію (переграти) у випадку поразки.

Не зважаючи на корисний розвиваючий ефект, комп'ютерні ігри є достатньо небезпечними, особливо для дітей та підлітків. Вони, відволікаючи від реальності, привчають дитину/підлітка уникати відповідальності, шукати шляхи маніпулювання. Найчастіше, такі підлітки мають низьку самооцінку, проблеми в спілкуванні з однолітками, схильні до депресій. Збільшення часу перебування за комп'ютером, скорочує тривалість перебування на свіжому повітрі, зменшується час, який відводиться на заняття спортом та сон. Комп'ютерна залежність часто спричинює залежність харчову (безсистемне харчування напівфабрикатами перед монітором, зловживання кавою, тоніками тощо). Залежність від комп'ютерних ігор розвивається набагато швидше, ніж інші види залежностей.

Потенційна схильність до комп'ютерних ігор пов'язана з характерологічними рисами людини. Психографічний портрет комп'ютерного гравця може складатися з таких якостей як конфліктність, демонстративність, психологічна незахищеність, невпевненість у собі, емоційна нестійкість, байдужість до всього, що не стосується гри. Дослідники особливо акцентують увагу на появі агресії у тих дітей та підлітків, що захоплюються грою.

Перехід від першої стадії - гри як розваги, що застосовується для переключення уваги, зміни роду занять, відпочинку, до другої - характеризується роздратованістю, погіршенням настрою, злістю у разі відсутності доступу до комп'ютера, в той же час, продовження гри викликає ейфорію, радість, захопленість. «Потенційний гравець» не бажає відволікатися від гри, навіть, на короткий час, не може самостійно припинити гру. Третя стадія відзначається напруженням міжособових стосунків з близькими і друзями, відмовою від інших захоплень і хобі, погіршенням виконання інших видів діяльності (робота, навчання).

Гемблінг має швидкі темпи розповсюдження, він небезпечний тим, що стає причинами різного роду злочинної поведінки, мотивує скоєння протиправних дій. Потяг до отримання прибутку (в картах, ставках на спортивних змаганнях і скачках, лотереях), пов'язаний з соціально-економічними, професійними, психологічними, поведінковими проблемами. Гемблери нерідко мають алкогольну і/або наркотичну залежність, психічні захворювання. Вони сприймають гру як подовження ейфорійного стану.

Уявна легкість виграти значну суму грошей швидко й не прикладаючи значних зусиль манить до казино, ігрових автоматів, комп'ютерних залів молодих людей, замінюючи реальний світ віртуальним, витісняючи інші види занять та розваг. Згідно різноманітних досліджень, близько 4% населення має ігрові залежності. Тому, залежність від азартних ігор є серйозною соціальною проблемою, яка загрожує не лише розвиненим країнам або колоніям де процвітають казино. Ігрові адикції становлять загрозу навіть жителям найбільш віддалених районів, якщо там є комп'ютер та Інтернет.

Розслаблення, відпочинок, зняття стресу, нервової напруги, зміну відчуттів, які відчуває гравець на початку формування залежності, поступово перетворюються на хворобу з важкими емоційними, психологічними, комунікативними розладами. При неможливості знову поринути у гру людина відчуває психічний дискомфорт, пригніченість, депресію, тривогу. Залежна людина, з одного боку, потребує допомоги близьких та фахівців, з іншого – рідко визнає адикцію хворобою.

Узагальнення результатів наукових досліджень дозволяє визначити гемблінг-залежність як стан стійкої надмірної емоційної прив'язаності особи до гри, внаслідок чого вона не здатна до самостійного контролю над початком і завершенням гри, не може відмовитись від неї на користь іншої діяльності.

Адиктивна ігрова поведінка (від англ. addiction – згубна схильність) – є однією з форм деструкції, що притаманна людям з поганими адаптаційним потенціалом, які у такий спосіб, досягають зміни емоційно-психічних станів. Адикція починається відтоді, коли після гри, людина не залишає думки про її хід, якісь невикористані можливості, прагне знову взяти участь у ній, вважаючи її самим кращим способом проведення часу. Психологічна залежність виникає в результаті того, що мозок людини у випадку програшу намагається прийняти рішення про зміну ситуації в бік виграшу. Людина, замість того, щоб переключитися на щось інше, не може зупинитися і несвідомо робить наступний, більш ризикований хід (сподіваючись відігратися). Пристрасть до гри може бути викликана схильністю до ризику або потребою в гострих відчуттях.

Чинники, які найбільш суттєво впливають на формування ігрових адикцій такі. По-перше, соціальні – соціально-економічна та політична нестабільність у суспільстві, доступність та поширеність ігрової індустрії, розвиток комунікаційних мережевих технологій, порушення культурних традицій, контрастність рівня життя та фінансових можливостей різних груп населення тощо. Інтернет-казино надають кожному гравцеві можливість залучитися до гри без вікових або будь-яких інших обмежень, гарантують їхню повну анонімність, а висока реалістичність і нескладність комп'ютерних ігор підтримують інтерес до них. По-друге, соціально-психологічні – колективна і масова тривога, стреси, ослаблення ролі сім'ї та родинних зв'язків, перебільшення значення матеріальних благ, виправдання ризикованої поведінки, рекламування в художніх фільмах девіантної поведінки як героїчної. Стимулюють інтерес до гри різноманітні телевізійні шоу, лотереї, до участі в яких залучаються цілі сім'ї, створюючи умови для втягнення у гру наймолодших членів родини. По-третє, індивідуально-психологічні – особистісна незрілість, неадекватність самооцінки, незадоволеність потреб, неможливість самореалізуватися, досягнути бажаних цілей, невпевненість у власних силах, наявність внутрішніх конфліктів, розчарованість професією чи міжособистісними стосункам, складності у сімейному житті, організації побуту та ін.

Таким чином, в наслідок ігрових адикцій відбуваються деформації в структурі особистості. Змінюється спрямованість особистості: переважають матеріальні та утилітарні мотиви, ціннісні орієнтації позбавлені моральної складової. Змінюються характерологічні риси: загострюються акцентуації характеру, підвищується невротизм, з'являється емоційна нестійкість, психічні розлади, збільшується конфліктність, агресивність і тривожність. Змінюється соціальна сфера особистості: соціальна ізоляція спричинюється розривом наявних міжособових контактів і заміною їх тимчасовими зв'язками, що виникають серед гравців; збільшується частота конфліктних непорозумінь з оточуючими; погіршується виконання службових або навчальних обов'язків, що спричинює звільнення або виключення з навчального закладу; руйнуються сімейні стосунки.

Отже, залежностям піддані люди особливого психічного складу. На відміну від хімічних залежностей, які руйнують організм як біологічну систему, нехімічні адикції не завжди шкодять фізичному здоров'ю. Інколи, адикції виступають в ролі захисту від більш складних руйнацій особистості. Вони можуть бути заміником хімічних психоактивних речовин.

Проведене теоретичне дослідження дозволяє намітити орієнтири подальшого імперичного дослідження проблеми ігрової залежності, а саме розробку методів соціореабілітації та реадаптації осіб з гемблінг-залежністю, проведення відповідної соціальної роботи соціальними службами.

Список використаних джерел

1. Аймедов К.В. Азартні ігри як спосіб зміни реальності / К.В. Аймедов // Інтегративна Антропология. – 2008. – №2(12). – С. 40-44.
2. Юрьева Л.Н. Динамика распространения психических и поведенческих расстройств в мире и в Украине / Л.Н. Юрьева // Медицинские исследования. – 2001. – Т. 1, вып. 1. – С. 32–33.

Усікова Л.С., аспірантка кафедри філософії та культурології
Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, Чернігів, Україна

ЗНАЧЕННЯ ІСИХАСТСЬКОЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

В сучасному світі людина зіштовхнулася з багатьма проблемами, які породили урбанізація, глобалізація, кризові суспільні ситуації. Це і почуття відчуженості, відірваності, замкненості, «занедбаності» (М. Гайдеггер) психологічна виснаженість, емоційна й духовна дисгармонія, соціальне напруження, девіталізація. Ці процеси змушують науковців звертати увагу на морально-психологічні та ціннісні орієнтири людей, їх внутрішні екзистенційні потенціали, як резерви життєвої здатності. Зокрема, дослідження вчених-гуманістів спрямовані на вивчення специфічних властивостей людини, що допомагають успішно адаптуватися у складному, швидкоплинному цивілізаційному середовищі.

Одна з таких властивостей – це *життєстійкість*, що являє собою стан духу і спосіб життя, систему переконань про себе, світ, відносини із світом. Вона пов'язана із можливістю подолання різних стресів, підтримкою високого рівня фізичного і психологічного, душевного і духовного здоров'я, а також з оптимізмом, самоефективністю, суб'єктивною задоволеністю власним життям, здатністю до неперервного особистісного саморозвитку. Здатність утримувати напругу, уникати крайнощів, врівноваженість досягається самодостатністю і зрілістю особистості. Такою особистістю може стати лише духовно багата особа. Вона протистоїть життєвим труднощам, витримує тиск життєвих обставин, бо знає, що це життя не вічне, а є лише перехідним.

Ісихастська духовна практика дає можливість синергійного спілкування і споглядання Духа Святого. Такий стан ченця можна назвати релігійним катарсисом – духовним результатом процесу полегшення, очищення душі, зцілення душі і тіла, пізнання Господа і себе в синергійній єдності. З цього випливає що ісихастська життєстійкість пов'язана з аскети кою і катарсисом, до якого можна наблизитися живою вірою в Бога, послухом, безперервною молитвою, турботою про дух, праведним життям. Ісихастська життєстійкість народжується з молитви прослави, з усвідомлення власної гідності як Божої дитини.

Тобто, актуальність і предмет обумовлені розглядом ісихазму, як духовно-релігійної сили життєстійкості в монастирській культурі, що є важливим і для світських форм духовності, зокрема в умовах соціальної кризи і конфліктної ситуації в Україні

Серед сучасних вітчизняних дослідників православного ісихазму, його суті, «енергейної» культури та мистецької інкультурації треба відзначити наукові доробки С. Зайцевої, В. Личковаха, Є. Наделяєвої, Г. Нені, О. Смоліної, С. Хоружого, Св. Шуміло та інших філософів, культурологів, філологів, релігієзнавців.

Проблематика ісихазму якнайкраще розкрита у творах православних мислителів. Зокрема, професору І. Мейєндорфу належить чимало праць, присвячених дослідженню ісихазму як духовно-світоглядної основи візантійського богослів'я: «Візантійський ісихазм: історичні, богословські і соціальні проблеми», «Візантійське богослов'я» та інші. Відомим дослідником ісихастської складової православ'я є також отець Іван Огієнко, автор багатьох праць, присвячених історії становлення Православної церкви на Україні. У своїх книгах релігійні автори прослідковують православно-християнську містичну традицію, витоки якої вони вбачають у ранньому єгипетському чернецтві (II–III ст.). Праці, присвячені аналізу етики, психології ісихастської життєстійкості відсутні, що робить доцільним дослідження цієї теми, яка знаходиться на перетині релігієзнавства, етики, психології та філософії, соціальної роботи.

Проблему життєстійкості розробляє психологія. На думку психологів, такою здатністю може бути особлива «життєва здатність» або життєздатність. У психології це поняття трактується як гнучкість, пружність, еластичність, стійкість до зовнішніх впливів. У вітчизняній літературі відповідний термін вперше був уведений Б. Ананьєвим, який, розкриваючи зміст структури індивідуального розвитку людини, розглядав життєздатність як чинник її довголіття. У зарубіжній науці дана інтегративна якість була розглянута Є. Вернером, де життєздатність була визначена як баланс між факторами ризику (бідність, перинатальний стрес, дисгармонія батьківського виховання) та захисними факторами.

У сучасній психології існує кілька підходів до дослідження феномену життєздатності. З точки зору А. Лактіонової та А. Махнач, поняття життєздатності включає в себе два аспекти: життєстійкість (вміння справлятися з важкими життєвими ситуаціями, захищати свою цілісність) і адаптивність – здатність будувати повноцінне життя у важких умовах (планувати своє життя, рухатися в певному напрямку протягом якогось часу).

З позиції іншого підходу життєздатність розглядається як енергетичний потенціал людини (Б.Г. Ананьєв, Д.О. Леонтьєв). Згідно з цим підходом, життєздатність – психологічний аналог

життєвого стрижня людини, який відображає міру подолання нею заданих обставин, самого себе, а також міру докладених зусиль з роботи над собою і над обставинами власного життя. *Життєстійкість* вважається основним функціональним компонентом *життєздатності*, що зберігає психологічну стабільність життєвої системи особистості, і є системоутворюючим чинником, що задає екзистенціальні параметри основних компонентів життєздатності. Психологічно життєстійкість виявляється ключовою особистісною змінною, яка опосередковує вплив стресогенних факторів на соматичне і душевне здоров'я, а також впливає на успішність життєдіяльності особистості [див. 1, с. 147].

Етико-філософський аналіз життєстійкості має об'єднавчий характер для психології, релігієзнавства, інших гуманітарних наук. Починаючи з античності, ця проблематика досліджувалася у контексті ставлення людини до Бога, життя, природи, досягнення блага і щастя. Найбільш структурованого характеру філософсько-етичний аналіз життєстійкості набув у XX ст.

Зокрема, поняття життєстійкості є наближеним до запровадженого П. Тілліхом поняття «відвага бути», яке за термінологією екзистенціалістів, передбачає готовність «діяти всупереч» онтологічній тривозі. Також екзистенціаліст-психолог С. Мадді, описуючи такий стан, використовував поняття «hardiness» – «життєстійкість». [див. 2, с. 5–6.]. Цієї проблематики торкалися і дослідження філософії життя Мераба Мамардашвілі.

Еріх Фромм філософ і психоаналітик, представник «Франкфуртської школи», а згодом один із засновників неофрейдизму та фрейд-марксизму, зазначав, що психологічно і фізично здорова людина має жити за принципами кооперації і солідарності для досягнення щастя інших людей – тобто за християнськими заповідями.

Віктор Франкл вважав, що життєстійкість залежить від пізнання самого себе і цінностей особистості. Щоб пізнати себе, необхідно пізнати світ, його закони, а щоб навчитися цінити необхідно пережити цінності. І тоді людина знайде сенс буття, бо його неможливо створити. Найглибший сенс – це сенс страждання.

Такі релігієзнавчі, психологічні та етико-філософські підходи утворюють методологічну позицію дослідження ісихастської життєстійкості як феномену релігійної та світської духовності, пов'язаної з ментальністю та способом життя українців.

Ісихазм – це аскетико-містична східно-християнська традиція, що сформувалася на основі чернечої духовності. Вона сягає корінням у апостольську і мученицьку духовність першохристиянської громади. Водночас ісихазм – не просто релігійно-містичне вчення, а певна форма світогляду і навіть етнокультури, яка охоплювала духовно-філософські, етико-моральні та художньо-естетичні уявлення. Його поширення серед освічених верств давньоукраїнського суспільства мало велике значення для засвоєння деяких важливих історико-філософських ідей того часу, зокрема неоплатонізму, в його візантійському варіанті святооцівської теології, етики та естетики.

Особливе місце в духовній доктрині ісихастської життєстійкості займають роздуми про «останні речі»: смерть, митарство, Страшний суд, небо і пекло. Монах, за прикладом своїх святих попередників, має любити про них згадувати, бо вони нагадують живим про те, що і в них попереду очікує момент переходу з цього життя до вічності, тому треба приготуватися до цього переходу, щоб смерть не застала монаха зненацька. А найліпше приготуватися до смерті можна частим роздумуванням про неї. Тож монах мусить прагнути того, щоб його розум постійно був зайнятий добрими думками і, в такий спосіб, щоб він міг з чистим серцем і непохитною надією вийти назустріч своїй смерті. Тоді вона стане для нього не болісним майбутнім, а спокійним Успінням, причиною і початком вічного умиротворення. Хто таким чином готується до смерті, той не має підстави її боятися, – такий буде радше тужити за нею і сприйматиме відхід з цього світу з тим більшою радістю, чим кращим було приготування його серця і душі.

Ісихастичні роздуми про смерть неминуче провадять до переоцінки людського життя та пов'язаних із ним вартостей. Адже перед лицем скінченності земного життя сильно релятивізується цінність земних благ. А перед лицем вічності монах оцінює всю земну дійсність як «скороминушу тінь і сміття». Єдине, що переживе смерть, а тому варте, щоб його здобувати, це чеснота та її вчинки. Отже, монах, роздумуючи про смерть, починає дбати про те, щоб його життя було побожнішим, наповненим вчинками духовної любові, він намагатиметься здобути Христа, поєднання з яким є запорукою і джерелом вічного життя [див. 13, с. 474]. Крім цього, згадки про

смерть є ефективним засобом оборони від нападів спокус і пристрастей. Завдяки роздумам про смерть і про все, пов'язане з нею, а також і з тим, що має настати після неї, монах здатен відкидати будь-яку гріховність, будь-яке пригнічення духа, будь-яке недбальство в духовному житті та й взагалі всі прижиттєві вади, забезпечуючи духовну життєстійкість.

Роздуми над Страшним Судом мусять провадити монаха до стану покаяння й ревності у сповненні Божої волі. Живучи на землі, монах відчуває на собі богатство Божої доброти, терпеливості й великодушності. Пам'ятаючи про вічні муки, на які будуть приречені грішні люди, ісихаст легше чинить опір пристрастям і спокусам, провадить життя, позначене побожністю і братньою любов'ю [див. 14, с. 150].

Але не страх перед пеклом, а Божя любов та завіт вічної всенагороди мають бути для монаха-ісихаста найсильнішою спонукою до аскетичного подвигу та предметом щоденних роздумів. Адже смерть, хоч і пов'язана для кожного зі страхом і екзистенціальною непевністю, являється побожній душі як довгоочікувана зустріч з Христом – Творцем, Спасителем і Нареченим, від Якого людина сподівається всенагороди за свою вірність та аскетичний подвиг в ісихії. Завдяки роздумам про Христові страждання і смерть, монах-ісихаст не тільки співчуває Йому, але, й, захоплений прикладом Божественної любові, сам стає здатним на великі жертви і життєстійкістьз любові до Нього. За словами св. Теодора, праведна людина у хвилину смерті «переселяється від поневірянь до істинного спокою, з темряви у світло, від бентежності до тиші». Тому природний страх перед розлученням душі з тілом перемагає духовна радість і надія на зустріч з Господом та остаточне поєднання з Ним у вічності [див. 16, с. 112 – 116].

Важливою у життєстійкості є й *доброчинна діяльність* монашества. Милостинню обов'язково приписує монастирям Устав. Милостинею є духовна і матеріальна підтримка (їжа, одяг, кошти) тих, хто її потребує. Отримані від пастви пожертви монастирі роздають сиротам, вдовам, бідним, хворим. Суміжною ділянкою доброчинної активності монастирів є безпосередня допомога хворим. Традиційно монахи опікуються дітьми-сиротами, особами похилого віку.

Але головним обов'язком монаха є *плекання Духа*, що й веде до ісихастської життєстійкості. Дух зростає від молитви, а також від послуху та покорі. Молитва є релігійно-обрядовою основою ісихії, яка стала підґрунтям для «умної», Ісусової молитви. Усе життя монашої спільноти підпорядковане безперервній молитві. Адже через молитовну практику розкривається сенс чернецтва – молитва не тільки за себе чи за певну особу, а й за цілий світ. Православна молитва – широке й бездонне море, вона буває літургійною (читається всією братією під час служби), індивідуальною (монах читає після літургійної молитви, щоб не були втрачені її плоди в різноманітних заняттях повсякденності); молитвою вдячності, прохання і благання; молитвою «в дусі» і «умною» молитвою.

Отже, як можна побачити життя в обітелях не розривно пов'язане з молитвами, хоч вони різняться собою за характером їх читання і різні за змістом різними і їх читання. Головний молитовний акт монаха – прослава Бога, яка народжується з пізнанням Божої величі та Його любові до людини.

Саме завдяки індивідуальній «умній молитві» формується *ісихастська життєстійкість*. Духовні змагання монаха-ісихаста відбуваються переважно на розумовому «сердечному» рівні. Згідно з навчанням візантійських Отців, демони атакують самотника насамперед через «двері» розуму, підсуваючи йому лихі думки, і за їх посередництва намагаються схилити ченця до гріха.

«Умна» Ісусова молитва – це молитва покаяння та навернення. Прохаючи в Господа, пізнаються гріхи і розкаюється серце. Молитва серця пробуджує потребу очистити душу в сповіді, отримати Божественну «енергейю». Через таку синергійну молитву – злиття «енергей» людини і Бога для отримання божественного дару благодаті – дається наймогутніший засіб для досягнення і набуття духовної сили заради спасіння душі та життєстійкості. Завдяки синергії ісихастської молитви монах єднається з Господом, співаючи безсловесні гімни, промовляючи до Нього Серцем. Плодами синергійного спілкування з Богом є внутрішнє освячення монаха сакральною радістю, очищення від пристрастей та отримання духовної сили для боротьби з дияволом-спокусником.

Ісихастська життєстійкість формується і в колективній молитві. Спільна богослужбова молитва зміцнює «корпоративну» єдність монашої спільноти і спонукує до старанності й ревності у фізичній праці та інших богоугодних заняттях, якими наповнене повсякденне життя монаха. Завдяки молитвам ченець отримує від Бога не тимчасові, минущі блага, а блага духовні, що походять від Духа Святого й оживляють душу, готуючи її до перетерплювання і Благодаті.

Молитовне «умне» співдіяння, духовна співтворчість ісихастського подвижництва через синергійність веде до співпраці, енергійному злиттю Божественної благодаті й свободної людської волі.

У цьому сенсі монашество покликане бути певним прикладом праведного життя на землі, зберігаючи свою людську сутність і цілісність, дбаючи про свою душу. Життєстійкість монахів можна розглядати, як внутрішній ресурс, що постійно підтримується безперервною «умною» молитвою. Відтак можна говорити про «ісихастську життєстійкість» – молитовний досвід ченців, який зберігає віру в своє покликання монаха і виявляє велич Духу, що є дуже важливим для сучасної України.

Список використаних джерел

1. Маннапова К.Р. Життєстійкість в системі поняття життєздатності / К. Р. Маннапова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія . - 2012. - Вип. 44(1). - С. 143-150.
2. Кузікова С.Б., Івасенко М.Г. Психологічний аналіз поняття життєстійкості особистості. / С.Б. Кузікова, М.Г. Івасенко. // MATERIALY X MEZINÁRODNÍ VĚDECKO – PRAKTICKÁ KONFERENCE «VĚDA A VZNIK - 2013/2014» - 80 s. – s. 5 - 6.
3. Зарин С.М. Аскетизм по православно-християнському учению: этико- богословское учение / С.М. Зарин – М.: Издательство свт. Льва, папы Римского, 2008. – 694 с.
4. Кавасила М. Життя в Христі / Микола Кавасила. – Львів: Свічадо, 2005. – 168с.
5. Рожко В.Є. Православні монастирі Полісся: історично-красназничий нарис / ред. Ф.Г. Мандзюк. – Луцьк: Надтир'я, 1996. – 212с.

Файзулліна Г.С., аспірантка

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна

**МІФОПОЕТИЧНІ, ЕСТЕТИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ
У ТВОРЧОСТІ П. ТИЧИНИ І В. ШЕВЧУКА**

В українському філософському романі відтворюються світоглядні, ментальні особливості української культурної «душі» та релігійні, моральні, філософсько-естетичні ідеї «духу нації». Крім цього, український філософський роман як феномен етнокультури характеризується потужною міфопоетичною складовою, що й досі є підґрунтям як масової свідомості, так і художньої літератури. Мотиви, образи, архетипи і сюжети української філософської романістики впливають на світогляд і соціальну поведінку людей, формуючи традиційні норми і цінності етнокультури в її моральних, релігійних, художньо-естетичних вимірах.

Саме етнокультура, перш за все її міфопоезис, стала першоджерелом роману «Дім на горі» Валерія Шевчука (1983). Дискурс і художня мова роману багаті фольклорними тропами, лірико-пісенною піднесеністю, що зближує твір з баладою, яка в Україні корелювала з козацькою «думою» як своїм першоджерелом, а також з творчістю українських (нео)барокових романтиків та символістів.

Якщо звернутися до літературних витоків творчості В. Шевчука, то естетично близькою до його філософсько-культурологічних пошуків в художній літературі є рання творчість *Павла Тичини*, а саме, віршована збірка «**Сонячні кларнети**» (1918). «Символічний кларнетизм» П. Тичини наповнений панмузичністю, ритмом та гармонією як у смисловому та емоційному звучанні, так і у стилістиці віршованої стопи, яку Ю. Лавріненко назвав «величаво-урочистим ямбом» [2, с. 465]. П. Тичина як символіст намагався проникнути у світ «речей-у-собі», що перебувають за межами чуттєвого сприйняття, а т зв. «синестезійна поезія» виступила цим знаряддям наближення до «Абсолюту».

Синестезія як художній прийом поєднує в одному тропі різні, іноді дуже далекі, асоціації. Водночас із природної властивості людини переживати впливають враження, одержані синергійно кількома органами чуттів, що призводить до синтезу, асоціації кількох відчуттів. Синестезія – це здатність «бачити» пластику мелодії, колорит тональності й, навпаки, «чути» звучання кольорів, і все це властиво художньому світовідчуттю П. Тичини: «*Сонячні кларнети*», «*акордились планети*», «*в чорному акорді*», «*арфами, арфами — золотими, голосними*», «*сміх буде, плач буде, / Перламутровий...*», «*жайворон як золотий / З переливами*», «*я бриню, як струни / Степу, хмар та вітру*», «*небо пахне*», «*горить-тремтить ріка, / Як музика*», «*зелений гімн*», «*моя пісне, вогниста*», «*світлі акорди*», «*на струнах Вічності*», «*вітри на арфу грають*», «*ритми соняшника*», «*згучить земля, / Як орган*», «*зливна блакить*» тощо.

Музично-поліфонічний образ-символ «музичної ріки» в поезії «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух», яка відкриває збірку «Сонячні кларнети» [6], характерний і для міфопоетики *В. Шевчука*. У романі «Дім на горі» міфопоетичний топос Ріки – це світова горизонталь ідеального світу музики, ритму і кольору: «Іван спинився серед річки й на мить заслухавсь у широку, різноманітну музику оркестру навколишнього світу... Спокійно й умироворено поспівували у кущах пташки, дзюркотіла на високих чи низьких нотах вода, вдарили по ній смички сонячного проміння...» [7, с.48].

І для *П. Тичини*, і для *В. Шевчука* художньо-естетично є властивим синхронне відтворення різних почуттів-смыслів, сполучення в літературному образі як художній «графії» не тільки символів та алегорій, а й кольору, звуку, запаху, дотику. Така синестезія, поєднуючи різні чуттєві враження, естетично характерна ознакою багатоколеристичної панмузичності, що досягнута завдяки елементам імпресіоністичної стилістики в етнокультурографічній творчості обох митців. Міфопоетичне і космічне виявляються через панмузичну синестезію, що продукує в поезії П. Тичини нові образи-символи та okazіональні епітети – «*брунькоцвіт*», «*злотозор*», «*зеленотіння*», «*ясно-соколово*», «*тихомрійні*», «*круглобілястий*», «*стрункоколоскові*», «*христовоскресні*», «*самодзвонні*», «*ніжнотонні*», «*троядно*» та ін. Вірш «Не дивися так привітно» (1918) позначений творенням особливого літературного неологізму – «яблуневоцвітно», – що набуває у поета значення кенотипу із семантикою новообразності.

Естетикою Тичинівських «Сонячних кларнетів» особливо наповнена повість-преамбула згаданого роману В. Шевчука, яка починається розділом «Спокій». У ньому автор звертає увагу на завмерле дійство навколо дому на горі біля річки Тетерів, тим самим маніфестуючи гармонію Людини і Природи. Для творчості В. Шевчука, як і для П. Тичини, притаманні настрої «космізму», що в українському «святотівдженні» (В.Личковах) поєднують людину і природу, відтворюючи міфопоетику романтизму і символізму.

Є у філософському романі і зв'язки із вченням ісихастів про культ мовчання, спокою, тиші, які дарують людині внутрішню музику синергії – молитовний канал спілкування із Світом, Космосом, Господом [див. 3]. Особливе музичне наповнення розділу «Спокій» у В. Шевчука – це тиша, що асоціюється героями роману з первозданною і «нерушеною» [7, с.8]. Можливо, автор натякає цим на ісихастську мовчазну молитву: «свята тиша розливалася під той час по їхньому обійсті» [там само, с.79]. Письменник наділяє тишу-ісихе переважно колористичними епітетами: «ось вона прийшла, глибока оксамитна й безмежна тиша», «та жовта тиша така знайома й безвиглядна!», «лягла на горби сріблиста тиша», «синя тиша оточила їх». Саме тому цей розділ нагадує діафільм із завмерлими кадрами, де «тиша росте навколо як квіти» [там само, с.16]. Ісихастськи-поетичною ілюстрацією цього розділу «Спокій» можуть стати вірші П. Тичини: «Мовчить гора. Мовчить долина. / – Господня тінь, – прошепотів полинь. / І враз – роздерлась пополам завіса! – Тиша. Мертва... / ...І вже тремтять, вже спокій сіють / Сріблясті голуби у небесах» [5].

Український дослідник Ю. Лаврінченко поставив питання, де П. Тичина черпав свою неабияку поетичну музичність та відчуття ритму Всесвіту. Одним із джерел наснаги поета, на думку критика, стала «сонячна природа рідної Чернігівщини над берегами «зачарованої Десни» Олександра Довженка» [2, с. 464]. Тому важливою складовою формули Тичинівського «кларнетизму» поряд з символізмом та синестезією стали регіональні виміри української етнокультури, а саме сіверянські мотиви, неповторні краєвиди рідних країв, звуки й запахи природи, а також традиційні образи з фольклору — буйний вітер, струнка тополя, ясний світанок, весняний дощ, похмура хмара, квітчастий луг тощо.

Взагалі етнокультурні ідеї у творчості Павла Тичини виявились на засадах архетипового принципу української культурної ментальності – «сонячності». Саме Сонце – основна субстанція Тичинівського «кларнетизму». Праукраїнці здавна відчували себе «дітьми Сонця», а дохристиянською вірою було поклоніння Дажбогу, Сварогу, Ярилу, Семарглу, Перуну, Стрибогу, Хорсу – солярним божествам. Кожна з цих іпостасей єдиного «Сонця» (Світла, Роду, Лада, Дия) виконувала свої функції в «організації» складної системи космічного буття: Нав-Прав-Яв.

Український поет художньо продовжив міфопоетичні традиції нащадків праслов'янського солярного культу, присвячуючи збірку поезій Сонцю як життєдайному символу. П. Тичина, увібравши традиції етнокультури язичницької доби, переосмислюючи центральний християнський символ Христа-Сонця, творить «метарелігію», заявляючи «я – сонцеприхильник, я – вогнепоклонник...». Для розбудови міфопоетики П. Тичини важливим є «ритм Сонця», «Сонце як колір», «настрій Сонця», «Сонце на смак», навіть «запах Сонця».

Подібне «поклоніння» Сонцю простежується і на сторінках роману В. Шевчука. Образ Сонця як животворящої сили присвячено розділ роману «Запах серпневого сонця», який викликає ностальгію за літом, сугестує настрої «бабиного літа», нагадуючи смак «кульбабового вина» Р. Бредбері. Водночас Сонце персоніфікується, стає героєм роману, ніби сходять з новели М. Коцюбинського «Intermezzo»: «Сонце сиділо вже в недалекому клені і наче розчісувало гілляччям своє золоте волосся» [7, с. 6]. У зв'язку з цим Л. Донченко відзначає, що «міфологема Сонця в міфосистемі Валерія Шевчука символізує духовний світ народу. В ній заковані прадавні архетипи нашої ментальності, і її вітальна сила та краса підтримують життєстійкість нації» [1, с. 91]. Недарма саме українцям властива ознака персоніфікації явищ і сил природи, шанобливе первісне поклоніння Сонцю, Небу, Воді, птахам, тваринам та рослинам.

Саме зв'язок Людини і Природи є знаково-етноментальним у романі «Дім на горі». Автор співає художньо-образний, міфопоетичний гімн українському «антеїзму», що складає підґрунтя етнокультури. Своєрідний етнокультурний панестетизм властивий і поезії П. Тичини. У центрі міфопростору Поета панують одухотворені природні явища – гроза, дощ, сонце, вітер тощо. Для П. Тичини характерний етнокультурний дар саме так бачити й описувати рідну природу, що прописаний у поетичній душі українського народу, в його піснях і легендах, казках і міфах, коли

добрі й злі духи, свої і чужі боги управляли сонцем і вітром, водою і вогнем, коли праукраїнське «святювідношення» було панестетичним.

Крім того, в романі В. Шевчука ніби оживає ліричний герой Тичинівської поезії. Ліричне «Я» поезії Павла Тичини «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух», написане по-символістськи з великої літери, означає Людину нової доби, яку пробудили до життєвої мудрості глибокі космічні й соціальні зрушення. Такою Людиною у романі «Дім на горі» став «філософ» Іван Шевчук, якому відкривається велика таємниця природи і життя, а «великий космос, засаджений безліччю круглих тіл, явив йому раптом свій злагоджений ритм – все там було сповнене і впоєне найтоншим, проникливим вогнем. Здавалося, що цей вогонь виходить із нього самого і розсівається у просторі» [7, с. 60]. Подібне космічне «осяяння» відчуває і Тичинівський ліричний герой: «І стежив я, і я веснів: Акордились планети» [6]. Міфопоетичне осягнення небесної гармонії, музики вічності й досконалості світовлаштування йде ще від вчення Піфагора про «музику небесних сфер», продовжується у філософії Ляйбніца й утверджується у російських та українських «космістів».

Отже, рання поезія П. Тичини знаходить світоглядно-філософські та естетичні перетини з філософським романом «Дім на горі» В. Шевчука. Феномен «синестезійної поезії» Павла Тичини узмістовлює істотні риси української естетичної душі, виявляючись не лише у змістах, але й у формах художньої літератури як етнокультурології. Зокрема, роман В. Шевчука «Дім на горі» став втіленням естетики «кларнетизму» у романно-баладній формі. Міфопоетичні, естетичні та етнокультурологічні паралелі у творчості П. Тичини та В. Шевчука говорять про спільний етнокультурологічний контекст їхніх творів, що розкривають «культурну душу» українського народу.

Список використаних джерел

1. Донченко Л. Художні моделі національної ідентичності: Монографія / Лариса Донченко. – К.: КНТ, 2014. – 220 с.
2. Лаврінченко Ю. Кларнетичний символізм / Ю. Лаврінченко // Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – С.590.
3. Личковах В.А. Синергія та людська креативність у релігійно-етичному та естетичному аспектах / В. Личковах, Л. Ширяєва // Людина. Культура. Освіта: матеріали II Всеукраїнських філософських читань пам'яті доктора філософських наук, професора В. І. Шевченка (м. Чернігів, 17 лютого 2012 року). – Чернігів: ЧДІЕУ, 2012 – С.117-119.
4. Личковах В.А. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В.А. Личковах. – К.: ПАРАПАН, 2011. – 196 с.
5. Тичина П. Іще пташки в дзвінких піснях блакитний день купають [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=tychina&page=tychin58>
6. Тичина П. Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/Література/Павло-Тичина/21170/Не-Зевс-не-Пан-не-Голуб-Дух>
7. Шевчук В. Дім на горі / В. Шевчук – К.: Радянський письменник, 1983. – 487 с.

Федоренко В.М., кандидат соціологічних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ І ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Справжній гуманістичний, соціально справедливий підхід до реалізації принципу "кожному за результатами праці" припускає можливість одержання не тільки професії і роботи, де людина могла б повною мірою реалізувати наявні і набувати нових здібностей, але й одночасно мала б можливість одержати об'єктивну оцінку своїм діловим і особистісним якостям.

Здійснювана в країні кардинальна реформа управління значною мірою спрямована і на розвиток ініціативи, заповзятливості керівників і спеціалістів трудових колективів. У цьому зв'язку особливої значимості набуває пошук нових форм і методів підвищення об'єктивності оцінки при атестації кадрів.

Однак, якщо звернутися до "еволюції" атестаційної процедури в нашій країні, то можна виявити, що ще на початку 70-х років головна увага при її проведенні (згідно інструктивних приписів) зверталася на кваліфікацію того, хто атестується, визначення обсягу його знань в області економіки, наукової організації праці і т.д.

Результати такої атестації не дають достатньо обґрунтованого матеріалу для планування й організації заходів, наприклад, по підвищенню загального рівня керівництва в трудовому колективі. При такому підході утрудняється можливість кваліфіковано здійснювати вторинний посадовий підбір кадрів, який припускає їхнє переміщення "нагору", і формувати перспективний план роботи з

персоналом. У зв'язку з цим атестація, здійснювана в основному емпіричним методом, малоефективна.

Критичний аналіз такої практики вивчення, оцінки кадрів дозволяє зробити висновок і про те, що необхідно звертати увагу не тільки на визначення рівня знань тих, хто атестується, але й на комплекс їхніх здібностей, інших професійно важливих якостей. Однак це не повинно зменшувати важливості вивчення рівня загальних і специфічних знань оцінюваних працівників.

Незважаючи на те, що після прийняття у 1979 р. уточненого "Положення..." її хоча і стали проводити в деяких колективах за допомогою тих чи інших соціально-психологічних методик оцінки кадрів, однак у цілому за своєю формою і змістом процедура атестації продовжує залишатися колишньою. Якщо проаналізувати "спущені зверху" різні "Положення...", інструкції щодо атестації кадрів, то можна виявити, що всі вони багато в чому знеособлені і можуть бути "ефективно" застосовані лише в умовах командно-адміністративної системи.

В умовах переходу від командно-бюрократичних до економічних методів управління у якості такої "універсальної інструкції", як і колись, продовжує застосовуватися типовий перелік посад, що підлягають атестації. На практиці виходить, що процедура атестації стосується лише керівників нижчих структурних підрозділів, а значний контингент так званої номенклатури (вищого і навіть середнього рівня) атестації не підлягає.

Разом з тим, наприклад, досвід атестації кадрів у більшості країн Південно-Східної Європи (не кажучи вже про економічно розвинуті капіталістичні) свідчить, що вона поширюється на керівників усіх рівнів управління.

Диктат відомств продовжує відчуватися також і при встановленні періодичності атестації. Згідно директивним бюрократичним інструкціям вона повинна проводитися тільки один раз на 3-5 років.

За висновками атестаційних комісій переважна більшість керівників і спеціалістів мають ґрунтовну підготовку: 90% визнані відповідаючими обійманій посаді; 6% рекомендовані для просування по службі і зараховані в резерв на заміщення вищестоящих посад; частина атестованих висунута на більш відповідальну роботу. Насторожує той факт, що тільки для 2,5% керівників і спеціалістів призначена переатестація, а 0,5% переведені на менш відповідальну роботу[5, 312-314].

У свою чергу, якщо звернутися до закордонних джерел [6, 176-177], то:

- 80,2% респондентів повідомили при поштовому опитуванні, що атестація дозволяє підприємцям виправляти погані звички працівників компаній;
- 66% управляючих різних рівнів відзначили, що вони використовують її як основу для просування своїх співробітників по службі;
- понад 63% використовували результати атестації з метою регулювання заробітної плати;
- більше 61% респондентів відзначили в анкетах, що атестація поліпшує морально-психологічний клімат серед працюючих.

У "Положенні..." детально охарактеризована процедура, але питання про те, що і як оцінювати в того, хто атестується, практично не висвітлені. Тому в числі важливих шляхів підвищення об'єктивності оцінки персоналу при атестації в умовах переходу до ринкової економіки можна назвати проблему змісту оцінки. На даному напрямку гостро встає необхідність розробки критеріїв і показників оцінки. На превеликий жаль, вітчизняна наука періоду адміністративної системи не прагнула, та й у принципі не могла збагатити практику оцінки кадрів чіткими критеріями, але ж сьогодні управляти сучасними процесами економіки вже неможливо без твердої опори на конкретні наукові розробки.

Справа в тім, що питання вибору критеріїв оцінки найбільш складні у всій системі організації роботи з кадрами. Це обумовлено недостатністю розробки методологічного апарата кваліфікації трудової діяльності, а також високим рівнем динаміки умов праці, що визначають необхідність створення мобільної системи показників оцінки.

В умовах адміністративно-бюрократичної системи працівників часто оцінювали не за тим внеском, який вони вносили в економіку на своєму робочому місці, а, наприклад, за критерієм громадської активності. Це приводило до того, що в передовиках частіше виявлявся не той, хто краще трудився, а той, хто виявляв більш високу громадську активність.

Зрозуміло, що в умовах ринкових відносин безглуздо протиставляти трудову активність громадській роботі. Різноманітність форм власності, багатопартійність змусять трудові колективи

переглянути і саме розуміння громадської активності. У суспільстві, що розвивається на гуманістичних, демократичних цінностях, у кінцевому рахунку вищим проявом громадської активності особистості повинна бути високопродуктивна і високоякісна праця.

Шляхи вирішення існуючої проблематики методологічно можуть бути засновані на трьох принципових засадах:

а) розробка таких системних показників оцінки, які були б ієрархічно супідрядні з іншими показниками діяльності тих, хто атестується, одночасно враховуючи їхній взаємозв'язок і певну класифікацію;

б) підвищення ступеня мобільності системи оціночних показників у залежності від динаміки виробничих відносин і функцій, виконуваних тими чи іншими категоріями оцінюваних працівників;

в) адаптація і розробка нових методик вимірювання, оцінки і порівняння застосовуваних показників.

Удосконалюванню процесу оцінки кадрів у нових економічних умовах може послужити, на наш погляд, обов'язкове складання професіограм і посадових інструкцій для кожного працівника, які об'єктивно зможуть виступати у якості критеріїв оцінки. Чітке складання професіограм буде сприяти оптимальному визначенню чисельності керівників і спеціалістів і, крім того, дозволить поширити атестацію, аж до робочих місць оцінюваного персоналу включно.

Новий етап реформ, що почався у нашій країні, гостро вимагає критичного переосмислення нинішньої системи атестації кадрів.

На початковому етапі регульованих ринкових відносин для підвищення ефективності оцінки кадрів важливо, щоб кожний трудовий колектив мав власну оптимальну модель підбору, розміщення і використання працівників.

У нинішніх умовах ступінь ефективності в роботі атестаційних комісій може бути значною мірою підвищений за допомогою упорядкування традиційної "технології" атестації кадрів. Однак це можна зробити лише за умови, якщо процедура атестації буде здійснюватися на широкій демократичній основі і з повним використанням усіх можливостей сучасних наук, які мають відношення до оцінки персоналу.

Розглядаючи можливі шляхи удосконалювання теорії і практики оцінки керівників і спеціалістів трудових колективів, необхідно відзначити, що мова йде про цілий комплекс задач, пов'язаних з оптимізацією форм і методів оцінки людей, удосконалюванням технологій і методик їх підбору, розміщення і раціонального використання.

На сьогоднішній день в Україні існує парадоксальна ситуація: трудові колективи багато в чому ще не готові до демократичного механізму оцінювання ні психологічно, ні юридично, ні організаційно. Це пов'язано з тим, що сьогодні деякою мірою є практично неідеальними старі управлінські структури і не створені замість них нові. У таких умовах оцінка є самим слабким місцем у роботі з кадрами.

Основне протиріччя полягає в тому, що ринкова економіка висуває нові вимоги до працівників, які атестуються, у той час як ці кадри за своїми діловими і особистісними якостями не завжди виявляються готовими до виконання цих функцій за об'єктивними і суб'єктивними причинами. У силу цього атестація часто перетворюється у своєрідну "імітацію" оцінки кадрів і носить, як правило, формальний характер.

Курс на якісну перебудову всіх сфер суспільного життя істотно підвищує вимоги до керівників і спеціалістів. Мова йде про моральні якості працівників, про їх високий професіоналізм (знання новітньої техніки і технології, теорії і практики сучасного менеджменту), нарешті, про специфічно особистісні якості – чітке розуміння логіки і стратегії розвитку економічних реформ, заповзятливість, новаторство.

Невідкладними заходами в Україні на етапі становлення ринкової економіки, а відповідно і становлення демократичного механізму оцінювання кадрів, на нашу думку, можуть бути наступні:

1. Реформування відділів кадрів (насамперед на великих підприємствах), маючи на увазі перетворення їх на служби персоналу. Передбачити в штатному розкладі таких служб посаду консультанта з оцінки кадрів.

2. Створення регіональних консультаційних центрів з оцінки персоналу.

3. Створення солідних посередницьких фірм, що працювали б на комерційній основі і займалися відбором методик оцінки кадрів, їх адаптацією до умов української економічної моделі.

4. Критичне переосмислення нинішньої системи атестації кадрів, яка безнадійно відстала від потреб практики.

Поряд з розглянутими в статті, для теорії і практики оцінки персоналу в нових умовах економічної діяльності заслуговують на увагу і рішення такі проблеми:

а) У процесі переходу до ринкової економіки в трудових колективах будуть виникати і нові протиріччя. Так, можна припустити, що в ході чергових атестацій будуть загострюватися протиріччя між найбільш кваліфікованими, творчо працюючими членами колективу, і тими, хто некомпетентний, працює "абияк". Об'єктивно виникне необхідність прогнозування таких конфліктів, пошук шляхів їх вирішення.

б) Актуальною задачею є подальша розробка нових наукових методів оцінки керівників і спеціалістів трудових колективів, а також обґрунтування і розробка систем показників, що відображають основні напрямки діяльності працівників в умовах ринкових відносин.

Викладений у статті теоретичний і емпіричний матеріал із проблем оцінки керівників і спеціалістів трудових колективів в умовах сучасної економічної реформи ні в якій мірі не претендує на повноту, що пов'язано зі складністю зазначеної проблематики, а також суперечливим процесом становлення ринкової економіки в Україні.

Список використаних джерел

1. Вепхвадзе Л.Г., Пушкарев Н.Ф. Управление кадрами с использованием вычислительной техники. – М.: Статистика, 2008– 240 с.
2. Гидрович С.Р., Сыроежкин И.М. Игровое моделирование экономических процессов (деловые игры). – М.: Экономика, 1976. – 182 с.
3. Дубинский Л.И., Луцкий А.Л., Щербина В.В. Опыт оценки деловых и личностных качеств руководителей среднего звена по нормативному критерию // Социологич. исследования. – 2004. – №1. – С.60–64.
4. Кузьминов Я.И., Набиуллина Э.С., Радаев В.В., Субботина Т.П. Отчуждение труда / История и современность. – М.: Экономика, 2009. – 286 с.
5. Красовский Ю.Д. Мир деловой игры / Опыт обучения хозяйственных руководителей. – М.: Экономика, 2009. – С.87.

Шакун Н.В., к.філос.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ: ПЛЮРАЛІЗМ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Вагомим фактором, що актуалізує проблему філософського осмислення соціального пізнання є радикальні перетворення, які відбуваються нині в економічній, соціальній, політичній, духовній сферах суспільного буття. Напружена загальносвітова ситуація, викликана негативними наслідками науково-технічного прогресу (тероризмом, війнами, руйнуванням природи і культури), спричинила ускладнення суспільних процесів, радикальну зміну способів людської життєдіяльності. Це, в свою чергу, загостило необхідність вироблення нових концептуальних підходів до проблем інтерпретації суспільних перетворень, гуманізації соціальних відносин та суспільного буття людини.

В сучасному глобалізованому середовищі суспільствознавство стає не тільки важливим засобом усвідомлення поліфонічності та багатогранності навколишнього світу, але й вагомим чинником становлення конкурентноздатної на світовій арені спільноти. Без визначення стратегій суспільного поступу неможливо реалізувати включення будь-якої спільноти у світове співтовариство, а від ефективності соціального пізнання залежить самозбереження народу, його місце серед інших народів світу, конкурентноздатність у глобальному вимірі світового простору. Відтак, в сучасних умовах перед суспільствознавством постала потреба формування нових світоглядних та методологічних орієнтирів, адекватних запитам сьогодення.

Актуалізує парадигмальний аналіз соціального пізнання також постмодерністська ревізія суспільствознавства, внаслідок якої «розуміння соціального як такого, що все наперед визначає й уніфікує в індивідуальній діяльності, вичерпується» [6]. Деконструкція традиційного сприйняття соціальності породжує теоретико-методологічний еклектизм та поліфонію новітніх соціально-філософських концепцій. У зв'язку з цим ще гостріше постає потреба відповідного аналізу концептуальних підходів і соціальних інтерпретацій, які становлять підґрунтя для пізнання соціальної реальності та соціальних відносин в Україні.

Окреслюючи предмет методології соціального пізнання, зауважимо, що різні ціннісні орієнтації створюють значне філософське розмаїття інтерпретацій суспільних перетворень. Тому дослідник, аналізуючи соціальні явища і процеси, не завжди належним чином орієнтується серед специфічних шкіл і методологічних стратегій. Але вміння розрізняти філософське підґрунтя різних соціальних напрямків, їх переваги та недоліки є запорукою ефективності соціального пізнання. Важливість володіння таким вмінням зумовлюється також методологічною ситуацією, що існує в

Україні в царині осмислення соціальної реальності та стратегій суспільного поступу. Йдеться про поширений матеріально-механістичний підхід до тлумачення суспільства, витoki якого сягають механіко-динамічної версії світоорганізації, що визріла у надрах західноєвропейської філософської думки. Згідно з цією версією, сформованою ще у XVII-XVIII ст., світ, керований незмінними законами динаміки, підтверджує свою незмінну totoжність. Самі ж динамічні закони розумілись як такі, що виражають ідеал об'єктивного знання. Такий лінійно-детерміністичний підхід передбачав виявлення причинно-наслідкових зв'язків в соціальних процесах, залишаючи поза сферою соціального дослідження свідомість, поведінку, цінності індивідів тощо, як «необ'єктивні» фактори.

Подібний підхід домінував в Україні за радянських часів, виявляючись, як відомо, у засиллі марксистсько-ленінської методології. Основним методом розуміння суспільних процесів був історичний матеріалізм, як складова частина марксистсько-ленінської філософії та «наука» про загальні і специфічні закони функціонування суспільно-економічних формацій. Так, «Філософський енциклопедичний словник» (1983) тлумачив істмат суто по-сталінськи, тобто як «поширення принципів діалектичного матеріалізму на сферу (область) суспільних явищ» [7, 228]. Таким чином, внаслідок марксистсько-ленінського методологічного панування, яке вимагало лінійно тлумачити опис подій (історичні факти), тобто під кутом зору майбутньої перемоги комунізму, основними принципами соціального пізнання були матеріалізм, колективізм, класовість тощо, а його метою – осмислення соціальної реальності за єдиною, залізною логікою.

Попри ревізію однобічної марксистсько-ленінської методології і сьогодні в царині філософсько-методологічного аналізу суспільства існує багато нерозв'язаних питань. Якщо десятиліття тому історія тлумачилась під «кутом зору» будівництва комунізму, то тепер – це «курс» на побудову ринкового суспільства або ж на створення громадянського, інформаційного, технократичного, плюралістичного суспільства тощо. Проблема методології в соціальній філософії не втрачає своєї актуальності, адже під час аналізу соціальної реальності багато залежить від того, як розуміється, власне, методологія та які дослідницькі завдання ставляться.

Слід зауважити, що термін «методологія» (від гр. *metod* - «шлях» і *logos* – «вчення») набуває поширення в XX ст., коли з'ясувалось, що ефективність наукового дослідження визначається сукупністю методів дослідження. Грецьке слово «метод» означає впорядкований і повторюваний шлях або спосіб пізнавальної, практичної діяльності людей, який приводить до досягнення поставленої мети. Методологія ж займається описом, оцінкою і застосуванням методів, тому іноді її називають «наукою про науки», тобто метанаукою.

Найбільш поширеними в наукознавстві є три основні підходи до тлумачення методології. Перший підхід отожднює методологію з методикою (теорією) наукових досліджень та практичної діяльності або логічною схемою будь-якої діяльності, що включає в себе вихідні принципи та способи їх реалізації. Таким чином методології надається властивість певного «механізму» чи «моделі», володіння якими забезпечує розв'язання індивідуальних та соціальних проблем. Водночас така інтерпретація методології не є повною, адже в такому разі методологій може бути стільки, скільки можна знайти методів вирішення не одних тільки наукових проблем, але й псевдопроблем.

В контексті другого підходу методологія розглядається як філософська дисципліна, яка досліджує методи наукового пізнання. Проте спеціалісти з проблем наукових досліджень констатують: «Сучасна методологія науки є розгалуженою сферою дослідження наукового знання, його систем і структур. Якщо взяти до уваги її сьогоденний стан, різноманітність та кількість існуючих методологічних напрямків, підходів і шкіл, то уявлення про неї як про філософську дисципліну, що вивчає тільки методи наукового пізнання, буде досить обмеженим» [1, 3].

З позицій третього підходу методологія розглядається як синонім філософії тієї сфери суспільного життя, якої стосується відповідна діяльність, або її концептуальних основ. Такий підхід виявляється найбільш перспективним, ураховуючи той факт, що методи наукової, повсякденно-практичної роботи пов'язані із використанням певних начал, умов, обставин, відношень, ставлення до них людей тощо. Тому методологію доцільно інтерпретувати не лише як сукупність методів дослідження соціальних явищ, а як репрезентанта ціннісно-смыслового простору соціокультурної реальності. Відповідно до такого розуміння основними принципами вивчення соціальних феноменів є розгляд досліджуваного явища у світлі проблем і викликів

нашого часу (установка на сучасність), одночасний аналіз взаємопов'язаних сторін об'єкта (принцип співвіднесеного аналізу) і раціональну реконструкцію явищ, які вивчаються (аналіз традиції) [4, 16-19].

Для розуміння сутності поняття методології важливе значення має термін «парадигма», введений Т.Куном. Парадигмою вчений назвав «загальновизнані наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх рішень» [2, 11]. Подібно до терміну «методологія», термін «парадигма» може використовуватись як стосовно наукового пізнання, так і стосовно конкретної практичної діяльності людей. В залежності від культурно-історичних умов їх формування, міри взаємодії з іншими суспільними явищами та феноменами розрізняють позитивістську, екзистенціалістську, релігійно-теологічну, національно-демократичну, ліберальну тощо парадигми.

Попри наявність множини концептуальних підходів і напрямків, визначення методології соціального пізнання є складним дослідницьким завданням. Соціальне пізнання враховує «внутрішність» суб'єкта по відношенню до об'єкта: в соціальних науках той, хто досліджує суспільство сам перебуває в ситуації суспільного існування і невіддільний від неї. Це і зумовлює значну релятивність соціальних наук. Тому метою соціального пізнання має слугувати не виявлення «законів» суспільного буття (марксизм) чи реєстрація фактів (позитивізм), а дослідження субстанційної основи соціального. Виходячи з вищезазначеного, ґрунтувати суспільні науки можна на одному – на урахуванні способу присутності людей у світі, який виражається певними інваріантами – архетипами. Відтак різноманіття філософських напрямків, течій, шкіл, які пропонують своє розуміння фундаментальних проблем існування людини у суспільстві, суспільного поступу та пізнання можна класифікувати спираючись на світоглядні архетипи. Вони аксіоматично передвизначають той чи інший спосіб розуміння відношення «людина-суспільство». Тобто йдеться не про з'ясування, наприклад, відмінностей між історичним матеріалізмом і критичним раціоналізмом, між позитивізмом і екзистенціалізмом, а про типову структуру логіки соціального пізнання. Остання може набувати різноманітного змісту, хоча насправді дослідники керуються однаковою структурно-методологічною схемою. Загалом, аналіз архетипів соціального пізнання свідчить про те, що суспільствознавці в дослідженні соціальної реальності послуговуються переважно однією з трьох методологічних парадигм: антропоморфною, науково-позитивною і антропоцентричною.

Антропоморфна парадигма методологія соціального пізнання спирається на припущення нібито світове суспільство (людство) рухається по наперед заданому плану. Творець такого плану (Бог, Деміург, Матерія, Абсолют тощо), немов за власним задумом і зразком проектує майбутнє людства і скеровує суспільний процес. Відомий дослідник методологічних проблем соціального пізнання К.Поппер назвав антропоморфну парадигму «історизмом», маючи на увазі не стільки спосіб пізнання шляхів реалізації Божого замислу, скільки комплекс світоглядно-філософських тверджень про те, що суспільний процес має детермінований характер, всі події відбуваються згідно обов'язково існуючих об'єктивних законів суспільного розвитку, а неминучий прогрес у розвитку суспільства – це і є нібито суттю історії. Найдавнішою і найпростішою формою історизму філософ вважає «доктрину обраного народу», яка давала виключно теїстичне тлумачення і логічно вимагала «визнати Бога автором вистави, що розгортається на Сцені історії» [3, 21].

Антропоморфізм, таким чином, виробляє есхатологічне тлумачення суспільної динаміки, як засобу розкриття «прихованого» смислу суспільного буття. Не зосереджуючись спеціально на питаннях соціального пізнання, антропоморфна методологія основне завдання вбачає у розробці проектів «побудови» суспільства рівних і свободних людей, створення ідеальної держави і т.д. Причому антропоморфна парадигма може бути представлена як оптимістичними, так і песимістичними орієнтаціями. Скажімо, її оптимістична версія вимагає від суспільствознавства визначити критерії і розробити модель «справедливого» суспільства як вселюдського блага. Натомість песимістична версія антропоморфної парадигми спирається на думку про те, що суспільні перетворення здійснюються у напрямку деградації і розпаду людства.

Науково-позитивна методологія соціального пізнання цілком протилежна антропоморфній, оскільки вона розглядає все існуюче у світі – людину, суспільство, національні спільноти – як «речі» серед інших речей світу. В її основі лежить переконання дослідників у власній здатності знайти

незалежну від людських переконань та уподобань природну основу суспільства. Водночас особливість наукової парадигми розуміння суспільства полягає в потребі визнання певної первісної конкретної реальності (типу космічний центр, першовибух тощо), а її розробка здійснюється переважно наукою, яка аналізує світ як сукупність речей, їх видів, частин, елементів та взаємодій між ними. На перший план в контексті такого підходу виходить чітка логіка фактів, об'єктивність знання, точність висновків, встановлення істини тощо. Тому світові координати мисляться в цьому разі незалежними від людини, пов'язаними із об'єктивними зовнішніми законами, а центр світобуття виноситься за межі існування людини.

Аналіз людини та її суспільного буття здійснюється в основному завдяки екстраполяції в царину пізнання природничих методів та теорій. Зокрема, засновник позитивізму Г. Спенсер висловив переконання в ефективності тлумачення соціальних подій по аналогії з природничими уявленнями про речі, організми та їхні закони розвитку. Перегляд теологічно-провіденційної інтерпретації соціогенезу вчений пов'язував із застосуванням гіпотези змін, припустивши, що «протягом мільйонів років клітинка може дати початок людському роду» [5, 21]. Разом з тим, наполягаючи на необхідності позитивного дослідження суспільства як соціального організму та суспільних перетворень як «органічного процесу», науково-позитивна парадигма стає подібною до релігійної, оскільки з центру світобуття виключає людину.

Провідну роль у вирішенні методологічних проблем соціального пізнання відіграє в сучасних умовах антропоцентрична парадигма, яка властива, насамперед, філософії. В її межах суспільство розуміється як сфера співбуття та життєдіяльності людей, які пристосовують речі відповідно до своїх потреб, «означають» їх, встановлюють їх місце, час, функції у світопросторі. Тобто соціальний світ – це дійсний світ людського існування, олюднений світ культури. На відміну релігії чи науки тільки філософія центром світобуття вважає людину. Людина вибудовує свій світ не самотньо, а в спільноті адже осмислює, переживає, пізнає все те, що важливе не лише для неї особисто, а й для інших людей, для всієї спільноти. Приналежність людини до певної спільноти означає засвоєння нею певних архетипів світорозуміння, філософії. Таким чином, антропоцентрична (філософська) методологія виходить з того, що суспільство – це спосіб і сфера життєдіяльності людей, що сформувалися завдяки їх взаємній буттєвій залежності.

Антропоцентризм визнає, що суспільствознавець існує в суспільстві як його елемент та творець, перебуваючи «на межі» соціальної реальності. Тому методологічна орієнтація соціального пізнання тісно пов'язана з національною філософією, з оволодінням її ідеями, перетворенням їх у індивідуальні життєві орієнтації. Разом з тим така методологія соціального пізнання є відкритою світоглядною системою, здатною вступати в діалог з іншими світоглядно-культурними утвореннями. Тим самим вона виявляється незавершеною, виключає поділ на «правильні» й «неправильні» методики роботи, вимагає творчого підходу до застосування тих чи інших принципів та методів роботи.

Вибір парадигми соціального пізнання важливий як для орієнтації особистого і громадського життя людини, так і для визначення світоглядно-методологічної стратегії суспільних перетворень. Соціальне пізнання, отже, методологічно може трактуватися в різних контекстах, проте суттєвий теоретико-практичний потенціал, на наш погляд, має філософська парадигма пов'язана з антропоцентризмом (людиномірністю світу).

Список використаних джерел

1. Кузнєцов В. Про стан та перспективи розвитку методологічних досліджень науки. / В.Кузнєцов. // Філософська думка. – 2005. – № 6. – С. 3–31.
2. Кун Т. Структура наукових революцій. / Пер. М.Налетова. / Т.Кун. – М. – Прогресс, 1977. – 300 с.
3. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги.: У 2 т. / К.Поппер. – К.; «Основи», 1994. – Т.1.
4. Розин В.М. Методология: Становление и современное состояние. – М. – Издательство МПСИ, 2006. – 414 с.
5. Спенсер Г. Опыт научные, политические и философские / Пер. с англ. Ред. Н. Рубакин./ Г.Спенсер. – Минск.: Современный литератор. – 1998. – 1408 с.
6. Touraine A. Critique of Modernity. / A. Touraine. – Oxford: Blackwell Pub., 1992.
7. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

Шевченко Г.М., к.філос.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРИВЛАСНЮЮЧОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

В умовах загострення соціальних суперечностей в нашій країні, що підтримуються економічною та політичною нестабільністю, вибір людиною життєвих орієнтирів, які допоможуть визначитися в системі «відчуження-привласнення» є надзвичайно важливим і відповідальним. Через процедуру вибору людина може утвердити себе як власника, тобто показати вміння виробляти та привласнювати нові продукти, духовні й матеріальні цінності, або опинитися в полоні відчуження. Тому взаємозв'язок особистісного та суспільного буття людини в контексті механізму «відчуження-привласнення» є сенс розглядати крізь призму проблеми особистісного самовизначення. «Вирішальну роль у визначенні параметрів інтеграції особистості до соціальної системи відіграють фактори цільової детермінації, а саме: свідомо ієрархізація потреб особистістю, параметри спонукальної мотивації діяльності, ціннісні орієнтації, формування ідеалів і смислу життя, індивідуальне відношення до творчості, рівень внутрішньої свободи, воля, натхнення та флуктуації структури особистості», – зазначає Г. Нестеренко [4, с. 113].

Привласнення як процес, що має логіку свого розгортання та кінцеві цілі, відбувається поетапно, на чотирьох стадіях, вважає В. Коцюбинський. Першою він називає самовизначення (самоідентифікацію) суб'єкта життя; друга стадія – опредметнення творчих сил; третя – це уречевлення, технологія реалізації творчої діяльності; четвертою є екстраекція та об'єктивація результатів діяльності [2, с. 105]. Ми більш докладно проаналізуємо механізм самовизначення суб'єкта життя, що реалізується в процесі розпредметнення і привласнення ним речей навколишнього світу, оскільки самовизначення у всіх його проявах виступає найважливішою детермінантою становлення особистості й збереження цілісності її духовного світу. Людина, яка не усвідомлює своєї ролі у системі соціальних відносин, позбавлена не тільки орієнтації в суспільстві, але і цілеспрямованого визначення власних життєвих стратегій щодо відчуження-привласнення. Як зазначає В. Коцюбинський: «Твердити про привласнення означає аналізувати внутрішній світ індивіда, його духовність, котрі засвідчують, що даний індивід знайшов чи вже втратив [2, с. 108]». Внутрішній світ становить зміст світу власного, а без нього немає неповторної, творчої особистості. Свідоме виявлення і дотримання власної позиції в різних життєвих ситуаціях є ознакою успішного самовизначення та гармонійного розвитку індивіда.

Сучасні соціальні умови висувають підвищені вимоги до особистості – здатність до адаптивних механізмів, можливості функціонувати автономно і, одночасно, установлювати сердечні соціальні стосунки, поважати відмінності між людьми, бути готовими до самопізнання, долати негативні емоційні стани, у кризових ситуаціях зберігати можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних, щоб уникнути знеособлення та самовідчуження. Людство вступило в техногенну цивілізацію, розпочато епоху високих технологій в яких вирішального значення набувають не цілі, а механізми з допомогою яких вони досягаються. Соціальні, економічні, екологічні, духовні, антропологічні, етнічні й інші механізми взаємодії між особою та суспільством, між індивідами, державою і нацією в інформаційному суспільстві надзвичайно актуалізуються.

Отже, осмислення механізму «відчуження-привласнення» як різновиду взаємодії феноменів соціальної дійсності, в контексті самовизначення є надзвичайно актуальними.

Особливої актуальності проблема самовизначення особистості набула з моменту, коли Україна проголосила курс на створення демократичної незалежної держави. Важливим завданням залишається розвиток особистості на основі гуманістичних принципів та гуманістично орієнтованого суспільства як складових соціального організму. Як зазначає в одному з концептуальних положень В. Бех: «Головним підґрунтям саморозгортання соціального організму є подолання всіх форм суспільного відчуження, бо особистість породжує соціум, а соціум збагачує особистість» [3, с. 7]. Демократичне, гуманізоване суспільство може розвиватися на основі самовизначення кожного громадянина за його інтересами, потребами і особистісними здібностями. Самовизначення особистості у розколотій цивілізації базується на виборі системи цінностей з якими людина себе ідентифікує, намагається втілити у своєму житті та маючи певну аксіологічну основу, реалізує себе в акті постійного вибору, намагаючись знайти своє місце у системі соціальних координат. А рух у напрямку незалежності має включати становлення і зміцнення національно-політичної єдності народу на базі самоідентифікації людей, як громадян цієї держави,

що усвідомлюють свою приналежність до українського громадянського суспільства. Саме вони мають поступово перетворюються з номінальних у реальних власників, які спроможні реально оцінити власні здібності, можливості, здатності до привласнюючої діяльності. У процесі привласнення визначається світ «власного» і «чужого», «свого-їхнього», «нашого-нічийного» та розробляються проекти щодо шляхів досягнення життєвих цілей, реалізацію творчих сил через власне опредметнення.

Історичний процес поступової «персоналізації» людини, розвитку в ній особистісного начала відбувається у зв'язку і внаслідок ускладнення діяльності людини, її суспільних зв'язків, з поглибленням і розширенням розподілу праці, диференціацією громадянських, виробничих і сімейних відносин, виникнення класів, станів і т. д.

Саме біля витоків динамічної культури ренесансної Італії бере початок розвиток нового західного розуміння людської особистості. Особистість, наділена індивідуалізмом, світськістю, силою волі, різноманітністю інтересів, новаторською творчістю і готовністю розривати пута, що віками стримували діяльність людини, почала утверджуватися по всій Європі, закладаючи основи сучасних індивідуально-психологічних характеристик людини, шлях її самовизначення. Між XV і XVII століттями на Заході відбулося народження нової людини, яка усвідомила сама себе і свою свободу, відповідальності за свої вчинки і вірування, переконаної в здатності свого розуму пізнавати і підкорювати природу.

Отже, пізнаючи закони природи і себе, як частинку природи, людина здатна зайняти своє місце в колі собі подібних. Початок XX століття ознаменований могутньою хвилею революційних перетворень, соціалістичних та атеїстичних уявлень про справедливість, виникнення оригінальних концепцій талановитих мислителів, які прагнули осмислити категорії добра і зла, свободи і відповідальності особистості у світі, сформувати новий світогляд. Для людини в момент небувалого історичного розлому, різноманітності ідей, цінностей та ідеалів, що наперед визначали нові життєві шляхи, важливим було самовизначитись, обрати свій шлях.

Основні теоретичні підходи в рамках аналізу самовизначення та самоідентифікації особистості в межах психологічних досліджень спирається на концепцію психоаналізу. Свій науковий інтерес З. Фрейд спрямував на таємниці людської свідомості, довів існування несвідомих сил і їх вплив на поведінку людини та її свідомість. Фундаментальний антагонізм існує завжди, але може бути невидимим в психічному житті людини і деякий час не позначатися на процесі самовизначення особистості. Від напруги «Я» оберігає себе з допомогою захисних механізмів. Сублімація – це найбільш розповсюджений захисний механізм, через який лібідо і агресивна енергія трансформуються в різні види діяльності, прийнятні для індивіда і суспільства. Фрейд вважає, що сублімована енергія створила цивілізацію [6].

«Воля до життя» А. Шопенгауера, «воля до влади» Ф. Ніцше виступають як аналоги фрейдівським інстинктам, потягам і енергіям. Фрейд та його послідовники пояснили процес самовизначення і соціальну поведінку інтрапсихічними факторами і виходять із конфлікту між особистістю і суспільством, обумовленого домінуючою роллю в людському житті несвідомих імпульсів, що пригнічуються суспільством. Фрейд першим дав розгорнуту психологічну інтерпретацію міжгрупових відносин, в тому числі, проблеми ототожнення індивіда з групою, тобто явища соціальної ідентифікації.

Великі революційно-політичні замисли XX століття, що проголосили особисте і соціальне звільнення, поступово привели до того, що над долею людини все більше тяжіють бюрократичні, політичні і комерційні структури. Втіленням духу сучасності став феномен екзистенціалізму, виражений в роздумах М. Хайдегера, Ж.-П. Сартра, А. Камю та ін., що відобразили духовну кризу сучасної культури. Було описано страждання і відчуження, що стали прикметами життя у XX столітті. Екзистенціалісти звернулися до найбільш глобальних і найболючіших питань людського буття – страждання та смерті, самотності й тривоги, почуттям вини і конфлікту, духовної спустошеності, відсутності абсолютних цінностей, беззахисності, знеособлення та відчуження сучасної людини. У контексті останніх соціальних змін посилюється інтерес до проблеми вибору, самовизначення, самовираження, привласнення, що асоціюється з проблемою особистісної ідентичності. Почуття ідентичності супроводжується відчуттям цілісності, цілеспрямованості й осмисленості власного життя.

Розвиток ідентичності Е. Еріксон розумів як взаємодію трьох процесів: біологічного, соціального і «єго»-процесів, причому «єго» відповідає за інтеграцію біологічних і соціальних

процесів. Процес розвитку ідентичності розуміється як інтеграцію і диференціацію різноманітних взаємопов'язаних елементів (ідентифікацій) одночасно. При виникненні змін, біологічних чи соціальних, необхідна інтегруюча робота «єго» та переструктурування елементів ідентичності, так як руйнування структури веде до втрати ідентичності і пов'язаних з цим негативних станів. Отже, на кожному життєвому етапі нові елементи мають бути інтегровані, привласнені в наявну структуру, а старі – реінтегровані й відчужені. Для виходу з кризи індивід має прикласти певні зусилля для того, щоб знайти й привласнити нові цінності, види діяльності та способи поведінки [7].

За Ю. Хабермасом Я-ідентичність утворюється із сукупності особистісної і соціальної ідентичностей. Він розуміє особистісну та соціальну ідентичність як два виміри, в яких реалізується балансує Я-ідентичність. Вертикальні зміни, або особистісна ідентичність, забезпечує взаємозв'язок історії життя людини. Горизонтальні зміни – соціальна ідентичність – дозволяє людині виконувати різноманітні вимоги всіх рольових систем, до яких вона належить. Я-ідентичність виникає в балансі між особистісною і соціальною ідентичністю. Становлення і підтримка цього балансу відбувається з допомогою комунікативних практик, серед яких важливе значення відводиться мові. У взаємодії людина проявляє свою ідентичність, намагається відповідати нормативним очікуванням партнера по спілкуванню і в той же час намагається виразити свою неповторність [5].

З кінця 80-х років XX століття проблеми самовизначення, самоідентифікації особистості привернули увагу багатьох дослідників, що було пов'язано з процесом демократизації, краху тоталітарних режимів у Східній Європі, зростання національної самосвідомості й посилення тенденції індивідуального самовизначення в соціальному просторі. Усе це сприяє актуалізації потреби самовизначення особистості в системі суспільних взаємозв'язків і взаємодій як суб'єкта привласнюючої діяльності.

У процесі життєдіяльності люди як привласнюють так і відчужують результати власної самореалізації. Важливою передумовою успішної привласнюючої життєдіяльності людини є збіг особистих життєвих цілей та суспільних інтересів. Самоідентифікація надає можливості для вільного різнобічного розвитку особистості й формування соціальних характеристик, що дозволяють зайняти певну соціальну позицію, тим самим сприяє самовизначенню, інтеграції у спільноту та становленню індивіда як суб'єкта привласнення. Особистісна самоідентифікація являє собою складну систему самопізнання і самооцінки. Соціальна самоідентифікація виступає як основа для визначення життєвих стратегій у взаємовідносинах із соціальним оточенням. У самоідентифікації суб'єкта індивідуального привласнення значну роль відіграє світогляд як форма суспільного самовизначення особистості, що створює, систематизує, окреслює світ власного, з чого потім розпочинається привласнення, його розвиток та вдосконалення.

Визначаючи цілі, розробляючи плани та засоби їх реалізації, людина налаштовує себе на творення нового, на процес привласнення, активізуючи, таким чином, свою інтелектуальну, фізичну енергію, духовні сили й почуття. Важливим моментом на цьому шляху є вміння людини виділяти себе із дійсності, абстрагуватися від навколишнього світу речей, осмислити себе в ролі суб'єкта життя в контексті подій повсякденності. Определення творчих сил відбувається шляхом залучення суб'єкта привласнення до вибору власного життєвого шляху, способу життєдіяльності, самопізнання, самовизначення та самоідентифікації. Суверенізація меж привласнення людьми засобів до життя забезпечує самовизначення особистості в процесі привласнюючої життєдіяльності, вдосконалення меж власного і свого, адже «сучасність заміняє гетерономне визначення соціального становища обов'язковим самовизначенням» [1, с. 39].

Таким чином, суверенні дії суб'єкта привласнення поділяють світ на два полюси: власний і чужий. Усвідомлення своїх можливостей, окреслення чітких меж свого, власного допомагає дистанціюватися від чужого й нічийного та з повагою ставитися до нього. Гуманізація суспільної й особистої форм привласнення, як завершального етапу формування соціального механізму індивідуального привласнення, має супроводжуватися посиленням соціальної відповідальності держави перед особою і суспільством за збереження добробуту своїх громадян. Привласнення є не просто антиподом відчуження, а намаганням кожного громадянина перетворити свій творчий потенціал у прийнятні громадянські форми суспільного співжиття, у наданні власній життєдіяльності не тільки доцільного, а й осмисленого характеру.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Текучая современность / З. Бауман ; [пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова]. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Коцюбинський В. Й. Привласнення як феномен становлення громадянського суспільства (Соціально-філософський аналіз) : Монографія / В. Й. Коцюбинський ; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 385 арк.
3. Наукова школа Володимира Беха : Ноосоціогенез, самоорганізація і саморегуляція соціальних систем / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова ; [голов. ред. Г. І. Волинка; від. ред. : А. А. Кравченко, Л. Л. Макаренко ; уклад. бібліогр. пок. : Л. В. Савенкова, Н. І. Тарасова]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 90 с. – Серія «Вчені НПУ ім. М. П. Драгоманова»
4. Нестеренко Г. О. Особистість у нелінійному суспільстві / Г. О. Нестеренко : [монографія]. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 140 с.
5. Самосознание и защитные механизмы личности: [хрестоматия]. – Самара : Издательский дом «БАХРАМ-М», 2000. – 656 с.
6. Фрейд З. Психоаналитические этюды / З. Фрейд ; [составление Д. И. Донського, В. Ф. Крулянского ; послес. В. Т. Кондратенко ; худ. обл. М. В. Драко]. – Мн. : ООО «Попурри», 1999. – 608 с.
7. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; [пер. с англ.; общ. ред. и предис. А. В. Толстых]. – 2-е изд. – М. : Флинта: МПСИ : Прогрес, 2006. – 352с.

Шлапак І. М.

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ, Україна*

ИНФОРМАЦИОННЫЕ И КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ВУЗОВСКОЙ ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Важнейшей особенностью современного мира является гомогенизация жизненного пространства, приверженность европейского содружества общим культурным ценностям, связанная с проблемами глобализации. Растущая взаимозависимость, интеграция отдельных форм общественного сознания, приводят к формированию единого, целостного универсального социума. Вполне закономерно, в этой связи, является доминирование определенного языка как главного средства коммуникации. Языком межнационального общения в мире является английский. Сегодня преимущественно на английском языке проводятся международные конференции, симпозиумы, подписание международных документов, осуществляются контакты и извлекается необходимая информация через компьютерную сеть Интернет. Без знания английского языка специалист любого направления не может чувствовать себя вполне уверенно в современном обществе. Гуманитарная основа современного образования в этой связи не вызывает сомнения [1, с.7]. В контексте современных проблем, связанных с явлением глобализации перед преподавателями иностранных языков стоит конкретная задача: подготовить студентов, способных обучаться в рамках образовательных программ европейских университетов.

Такая подготовка предполагает не только владение языком (в том числе владением понятийного, терминологического аппарата), но и более детального знакомства студентов с историческими и культурными особенностями страны. Поэтому вопрос об изменениях в существующей Программе обучения иностранного языка, который не раз поднимался специалистами-педагогами, остается по-прежнему актуальным. В нашей образовательной системе (лингвострановедческий аспект) главное внимание уделялось этнокультуролингвистике страны изучаемого языка. Однако современные условия сосуществования и взаимодействия государств предполагают расширение географии и необходимости, в этой связи, дополнительных лингвистических знаний в свете разнообразия культур и национальных систем образования. Как представляется, такой подход будет способствовать органичному вхождению студентов в зону европейского высшего образования. Обучение иностранному языку облегчается в связи с возникновением новых мотивационных условий, при которых студент видит реальную возможность достижения своих образовательных целей, где язык является важнейшим компонентом расширения образовательного поля.

Основные задачи, которые декларируются современным образовательным процессом по-прежнему остаются актуальными для украинской образовательной системы и по-прежнему недостижимой на сегодняшний момент, притом, что их реализации и является главным мотивирующим фактором для студентов, изучающих иностранные языки. Важнейшие из этих задач следующие: 1) введение системы, обеспечивающей сопоставимость дипломов, в том, числе и при помощи внедрения «Приложения к диплому»; 2) введение двухуровневой системы подготовки во всех странах, первая ступень бакалавра не менее трех лет, и вторая ступень магистра и/или докторской степени; 3) создание системы кредитов аналогичной Европейской системе перезачёта кредитов как средства повышения мобильности студентов, преподавателей, исследователей; 4) принятие общего рамочного подхода к квалификациям

уровня бакалавров и магистров, обеспечение «сопоставимости» дипломов, отдельных курсов, кредитов; 5) создание целостной системы обеспечения качества образования (на базе European Network of Quality Assurance in Higher Education) и организация информационного обеспечения и обмена.

Разумеется, выполнение столь непростых для нашего образования задач предполагает знание иностранных языков, а следование нормам и правилам, например, Болонской декларации предполагает самостоятельную работу студентов, которая позволит вооружить студента знаниями на все случаи жизни. Как справедливо отмечают представители современных школ методики, педагог – преподаватель – наставник должен, прежде всего, научить студента самостоятельно добывать знания. Иначе говоря, главная задача преподавателя – организовать учебный процесс таким образом, чтобы учащиеся играли в нем как можно более активную роль; обучить их основным навыкам поиска и переработки необходимой информации. Такой подход к обучению – «*learner-centered approach*» – признан в современной методике наиболее эффективным. В связи с этим огромную роль в изучении иностранных языков приобретает, на наш взгляд, умение самостоятельно работать, в первую очередь, со справочной литературой: словарями различных типов, тезаурусами, грамматическими, лексическими, страноведческими и иными справочниками и т.п., которые, к сожалению, не всегда есть в университетских библиотеках. Зато они вполне доступны при использовании мультимедийных средств, ведь обучение основным навыкам работы со справочной литературой должно вестись непрерывно и планомерно, начиная с самых первых занятий на первом курсе университета.

К сожалению, до недавнего времени техническая оснащенность университетов не позволяла использовать на занятиях современные электронные словари. В то же время, выработка навыков работы именно с этой категорией справочной литературы приобретает в наше время первостепенное значение. С появлением в вузах мультимедийных классов перед преподавателями иностранного языка встает новая важная задача: познакомить студентов со всем спектром существующих на сегодняшний день электронных словарей и справочников, а также научить их работать с такими словарями наиболее эффективно. Необходимо разработать соответствующие методики и системы упражнений для закрепления навыков работы с электронной справочной литературой.

Важнейшим аспектом самостоятельной работы является особая информационная поддержка мультимедийного учебно-методического комплекса, который способствует умению вести осмысленный, связный диалог. В условиях высокотехнологичной информационной среды, диалог как система правил взаимодействия и выбора стратегий обучения, приобретает новое звучание. Речь идет не только о связи между преподавателем и студентом как появлении сетевых сообществ, о которой говорил в начале 70-х гг. XX века И. Иллич [7], и которые достаточно активно внедрены в нашей образовательной системе, но и о специальной инструментарии коммуникативных связей. Наиболее развиты сегодня всевозможные чаты, форумы; «живые» журналы, коллективные гипертексты [3], позволяющие создавать, редактировать, комментировать сообщения. Для организации взаимодействия студента с учебными материалами в процессе изучения иностранного языка активно используются технологии «*off-line*» и «*on-line*». В первом случае речь идет об оперативной электронной переписке, работе с электронными банками информации (например, заказ учебного материала, имеющегося на сервере образовательного учреждения, ресурсного центра). Технология «*on-line*» включает не синхронизированную во времени дискуссию (форум), а предполагает обращение к новой информации только по инициативе самого участника форума; синхронизированную во времени дискуссию (чат); поиск, анализ и деятельность с электронными информационными ресурсами, размещенными в сетях (локальных и Интернет); установка собственных ресурсов, «продуктов» деятельности в сетях. Подход к образованию с привлечением знаний по иностранному языку и компьютерных возможностей активизирует самостоятельность студента, является мощным мотивирующим фактором в стремлении получить дополнительные знания.

Анализ средств информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), используемых преподавателями иностранного языка на современном этапе развития изучаемой проблемы для организации информационного взаимодействия образовательного назначения, дает основания ученым условно разделить на два блока. Первый блок -- «офисные» программы (форумы, электронная почта, электронный учебник, база данных). Второй – специализированные

программы, которые можно использовать как «оболочки» для организации и поддержки учебного взаимодействия в сетях электронных коммуникаций [3].

Функциональное назначение – предоставлять учебную информацию и направлять обучение, учитывая индивидуальные возможности и предпочтения обучаемого. К ним относятся: Web-страница, сетевые приложения (например, Google и Zoho), системы управления содержанием (Drupal, Joomla), позволяющие пользователям организовывать хранение своих документов и доступ к ним; социальные сервисы Web 2.0.

Концепция Web 2.0 стала одной из основополагающих идеологий развития Интернета начала XXI века [2]. Термин Web 2.0 используется сравнительно давно, но в современном его значении он возник на конференции 2004 года (<http://www.web2con.com>). В материалах этой конференции Тим О'Рейли опубликовал первую статью, в которой было впервые объяснено значение этого термина, а также наглядно продемонстрированы различия между сетью первого и второго поколений. Идеологи концепции Web 2.0, девизом которой стал «Web как платформа», определяют несколько ключевых моментов, по которым легко определить возможности новых социальных сервисов.

Таким образом, виртуальное взаимодействие в высокотехнологической среде современного мира является мощным фактором обучения иностранному языку, а также возможность самостоятельно организовывать учебную деятельность – все эти факторы обеспечивают высокий уровень «открытости» образования, что является важнейшим показателем болонской образовательной концепции.

Список использованной литературы

1. Афанасьев Ю.Н. Гуманитарная природа образования (единство двух образовательных моделей) / Ю.Н. Афанасьев // Гуманитарная природа образования. Единство двух образовательных моделей: Материалы к обсуждению. – М.: РГГУ, 2003. – С. 7–12.
2. Быховский Я.С., Коровко А.В., Патаракин Е.Д. Учим и учимся с Веб 2.0. Быстрый старт. Руководство к действию. Учебно-методическое пособие. – М.: Интуит.ру, 2007. – 345 с.
3. Патаракин Е.Д. / Е.Д. Патаракин Творческое обучение в сети электронных коммуникаций // Теория коммуникации и прикладная коммуникация. Вестник Российской коммуникативной ассоциации, выпуск 1 / Под общей редакцией И.Н. Розиной. – Ростов н/Д: ИУБиП, 2002. – С. 109-118.
4. Розина И.Н. / И.Н. Розина. Педагогическая коммуникация в электронной среде: теория, практика и перспективы развития. Educational Technology & Society 7(2) 2004 ISSN 1436-4522 pp. – С. 257–269
5. Illich I. Tools for Conviviality. – London and New York: Marion Boyars, 1973.

CURRENT PROBLEMS OF LEGAL SCIENCE AND PRACTICE

Апанасенко К.І., к.ю.н., доцент

*Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна***ПРО АДАПТАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ЗАГАЛЬНУ БЕЗПЕЧНІСТЬ НЕХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ**

Важливим чинником, який суттєво впливає на зміст законодавства України, виступає поступова інтеграція Української держави до Європейського Союзу. Україна стала на цей шлях ще у 1990-х рр., коли в Основних напрямках зовнішньої політики України, схвалених постановою Верховної Ради України 2 липня 1993 р., було задекларовано в якості перспективної мети української зовнішньої політики членство України в ЄС. У числі основних напрямків інтеграційного процесу виступає адаптація законодавства України до законодавства ЄС, вперше проголошена в Указі Президента України “Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” від 11 червня 1998 р. № 615/98. Вагомим історичним етапом на шляху євроінтеграції України стала ратифікація Українським Парламентом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами у вересні 2014 р.

Одна з головних цілей асоціації України з ЄС - запровадження умов “...для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі” (п. “d” ч. 2 ст. 1 Угоди про асоціацію). Економічний простір ЄС (його внутрішній ринок) передбачає безбар’єрний доступ товарів, послуг, робочої сили з однієї країни ЄС до інших. Загальновідомо, що в числі основних бар’єрів виступають технічні бар’єри. З огляду на усе викладене, актуальним вважаємо дослідити, в якій мірі чинне законодавство у сфері технічного регулювання узгоджується з нормами ЄС. У дослідженні зосередимось на нормах про загальну безпечність нехарчової продукції.

Розпочати дослідження доцільно зі з’ясування того, в яких саме рамках, в який юридичний спосіб має забезпечуватись зближення (відповідність) технічного законодавства у сфері господарювання із нормами ЄС. У науковій літературі обговорювалось питання про форми адаптації законодавства України до законодавства ЄС [1, с. 22-27]: чи це уніфікація, гармонізація, апроксимізація, імплементація. Угода про асоціацію особливої ясності в це питання не внесла. Так, у Преамбулі до Угоди є вказівки на процес “широкомасштабної адаптації законодавства в Україні”, “регуляторної адаптації до ключових елементів *acquis* ЄС” та про “імплементацію Угоди”. Серед цілей асоціації вказується на перехід “...до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС” (п. “d” ч.2 ст. 1 Угоди).

У главі 3 Угоди “Технічні бар’єри у торгівлі”, у статті 56 “Зближення технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності” (чч. 1, 2) вказується: “Україна вживає необхідних заходів з метою поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС та зобов’язується дотримуватися принципів та практик, викладених в актуальних рішеннях та регламентах ЄС. Для досягнення цих цілей Україна повинна відповідно до графіку Додатка III до цієї Угоди імплементувати відповідні положення *acquis* ЄС до свого законодавства...”. Згідно з ч. 8 ст. 56 Угоди Україна поступово впроваджує звід Європейських стандартів (EN) як національні стандарти. У додатку III до Угоди визначено Список законодавства для адаптації із зазначенням термінів для його здійснення, що містить два списки нормативних актів: так зване горизонтальне (рамкове) законодавство і вертикальне (галузеве) законодавство. До першого списку нормативних актів віднесено такі: “Загальна безпека продукції”, “Встановлення вимог для акредитації та ринкового нагляду, що стосується торгівлі продукцією”, “Загальна структура (система) маркетингу продукції”, “Одиниці виміру”, “Відповідальність за дефектну продукцію”.

Як бачимо, по відношенню до процесу узгодження законодавства України з нормами права ЄС (*acquis* ЄС) в Угоді про асоціацію вживаються два основні терміни: імплементація *acquis* ЄС (ч. 2 ст.56) та адаптація законодавства (додаток III до Угоди).

У Законі України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18 березня 2004 р. термін “адаптація законодавства” визначається як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*, т.т. правовою системою Європейського Союзу, що включає, зокрема, акти законодавства, прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Імплементація передбачає введення в український правовий акт положення нормативного акта ЄС у незмінному вигляді [1, с. 25].

З норм чч. 1, 2 ст. 56 Угоди можна дійти висновку, що Україна має імплементувати, т.т. змістовно відобразити у власному законодавстві, положення основних Директив ЄС у сфері безпеки продукції. До них насамперед належать: Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. щодо загальної безпечності продукції, Директива 85/374/ЄЕС про відповідальність за дефектну продукцію, а також Рішення Європейського Парламенту і Ради №768/2008/ЄС від 9 липня 2008 р. про загальну структуру (систему) маркетингу продукції та Регламент Європейського Парламенту і Ради №765/2008/ЄС від 9 липня 2008 р. про встановлення вимог для акредитації і ринкового нагляду, що стосується торгівлі продукцією (посилання на ці директиви містяться у зносі до ч. 1 ст. 56 Угоди). Однак директиви як документи наднаціонального законодавства не розраховані на те, щоби в незмінному вигляді бути відображеними в законодавчих актах окремих країн. Вони адресуються державам-членам ЄС, встановлюють обов'язкову мету, що має бути досягнута протягом встановленого строку, залишаючи вибір форм і засобів її досягнення національним органам [2, с. 90]. Норми перелічених директив, наприклад, передбачають обов'язки для країн-членів ЄС по закріпленню окремих правил у сфері безпеки продукції в національному законодавстві, створенню державних органів із компетенцією, окресленою узагальнено, в тому числі — просто із вказівкою на мету їх роботи, та інші подібні норми. Тому коректнішим видається говорити про такий різновид адаптації українського законодавства до *acquis* ЄС, як *апроксимізація*, що передбачає максимальне наближення положень національного правового акта до аналогічних положень директиви ЄС [3, с. 11].

Проаналізуємо, чи відповідає вимогам Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. чинне господарське законодавство у сфері безпеки нехарчової продукції.

Засади введення в обіг в Україні нехарчової продукції та забезпечення її безпечності врегульовано Законом України „Про загальну безпечність нехарчової продукції” від 2 грудня 2010 р. У пояснювальній записці до відповідного законопроекту відмічалось, що він базується на положеннях відповідних актів законодавства ЄС, зокрема Директиви 2001/95/ЄС.

Можна констатувати, що в Директиві та Законі України „Про загальну безпечність нехарчової продукції” аналогічними є:

- визначення безпечної продукції і небезпечної продукції, виробника, серйозного ризику, відкликання і вилучення продукції та ін. (ч. 1 ст. 1 Закону та пп. “b” - “e”, “g”, “h” ст. 2 Директиви). Порядок доведення безпечності продукції (відповідні критерії) також аналогічні в українському Законі (ст. 5) та Директиві (ст. 3);

- обов'язок випускати на ринок тільки безпечну продукцію (ч. 1 ст. 3 Директиви, ст. 4 Закону; можна сміливо говорити про тотожність цих норм);

- правило про те, що “можливість досягнення більш високого рівня безпеки або придбання іншої продукції, що становить менший ризик, не являється достатньою підставою для визнання продукції небезпечною” (ст. 2 Директиви, ч. 5 ст. 5 Закону);

- обов'язки виробників і торгових посередників. В українському Законі вони викладені конкретніше (ст.ст. 8, 9), в силу правової природи Директиви такі обов'язки закріплені більш узагальнено (ст.ст. 3-5).

Відповідно до норм Директиви (ст. 6) Україна забезпечує функціонування органів державного ринкового нагляду, що здійснюють контроль відповідності продукції загальному обов'язку безпеки. Засадничі положення про державний ринковий нагляд за додержанням загальної вимоги щодо безпечності продукції закріплені в розд. III Закону „Про загальну безпечність нехарчової продукції” і деталізовані в Законі України “Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції” від 2 грудня 2010 р.

В Законі України “Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції” розвинуто положення Директиви щодо здійснення обмежувальних (корегувальних) заходів із забезпечення

безпеки продукції та вжиття інших заходів ринкового нагляду у сфері безпеки продукції. Так, у статті 8 Директиви закріплено обов'язок держав забезпечувати перевірку характеристик безпеки продукції, збір необхідної інформації про продукцію, відбір зразків продукції для експертизи, здійснення адекватних попереджень про ризики продукції, заборону постачання, випуск на ринок, пропозицію постачання або демонстрацію небезпечної продукції, вилучення з ринку небезпечної продукції.

У статтях 16, 18 Директиви закріплені обов'язки держав по інформуванні громадськості щодо ризиків, які становить продукція для здоров'я й безпеки споживачів, та перед підприємцями щодо мотивування обмежувальних заходів у сфері безпеки продукції. Ці важливі для суспільства та підприємців положення наступним чином відображені в українському законодавстві.

Згідно із Законом „Про загальну безпечність нехарчової продукції” (чч. 1, 2 ст. 5, ст. 6) продукція вважається безпечною, якщо вона відповідає вимогам щодо забезпечення безпеки продукції, встановленим законодавством. У разі відсутності таких вимог відповідна продукція вважається безпечною, якщо орган державного ринкового нагляду не доведе, що така продукція є небезпечною. Інформація щодо продукції, яка становить або може становити ризик, одержана органами державного ринкового нагляду у зв'язку із здійсненням ними своїх повноважень, є доступною для громадськості. Доступ до такої інформації забезпечується відповідно до законодавства про інформацію. Громадськість має доступ, зокрема, до інформації: 1) що дає змогу ідентифікувати відповідну продукцію та осіб, які є її виробниками, імпортерами, розповсюджувачами; 2) про безпечність продукції, у тому числі про характер ризиків, пов'язаних зі споживанням (користуванням) відповідної

продукції, та заходи, яких необхідно вжити споживачам (користувачам) для запобігання таким ризикам; 3) про заходи, вжиті, у тому числі суб'єктами господарювання за власною ініціативою, з метою запобігання ризикам, які становить продукція, характер і тривалість таких заходів. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, забезпечує безоплатний доступ громадськості через мережу Інтернет до відомостей, які містяться в системі оперативного взаємного сповіщення про продукцію, що становить серйозний ризик. У разі масового розповсюдження на ринку небезпечної продукції інформація про таку продукцію може поширюватися через засоби масової інформації та шляхом розміщення на офіційних веб-сайтах органів державного ринкового нагляду та вказаного центрального органу виконавчої влади.

До числа основних принципів ринкового нагляду і контролю продукції відносяться: прозорість здійснення ринкового нагляду і контролю продукції, доступність та відкритість інформації у цій сфері додержання прав і захист інтересів суб'єктів господарювання, споживачів (користувачів) під час здійснення ринкового нагляду і контролю продукції; наявність законних підстав, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, для вжиття заходів ринкового нагляду і контролю продукції; забезпечення захисту конфіденційної інформації, одержаної під час здійснення ринкового нагляду і контролю продукції (пп. 3, 7, 12, 16 ст. 5 Закону “Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції”). Правила конфіденційності інформації закріплені в ст. 6 Закону. Згідно з ч. 8 ст. 32, чч. 5, 6 ст. 33 рішення про вилучення продукції з обігу та/або її відкликання має містити вимогу щодо обов'язкового повідомлення виробником такої продукції та/або її розповсюджувачами споживачів (користувачів) та інших розповсюджувачів такої продукції про причини вилучення продукції з обігу чи її відкликання. Будь-який захід щодо обмеження чи заборони надання продукції на ринку, вилучення продукції з обігу чи її відкликання має бути пропорційним рівню загрози відповідної продукції суспільним інтересам. У рішенні про застосування обмеження чи заборону надання продукції на ринку, вилучення продукції з обігу чи її відкликання мають бути зазначені підстави його застосування. Кабінет Міністрів України затверджує методику вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів, у якій мають бути визначені чіткі та зрозумілі критерії оцінки ризику, умови та обставини, за яких органи ринкового нагляду обирають відповідні обмежувальні (корегувальні) заходи, яких необхідно вжити.

Правило статті 9 Директиви про заснування, періодичне оновлення та впровадження секторних програм нагляду по категоріях продукції або ризиків адаптовано в статті 20 Закону України “Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції” і прийнятій на її виконання постанові Уряду України від 26 грудня 2011 р. № 1410. Те саме стосується забезпечення можливості

споживачів подавати скарги відповідним органам відносно безпеки продукції та забезпечення їх перевірок (ч. 2 ст.9 Директиви, ст.ст. 7, 24 -26 названого Закону).

Обмін інформацією, що стосується безпечності продукції, між країнами ЄС врегульовується в ст.10, гл. V і додатку II до Директиви. Поки що ці норми не можуть бути імплементовані Україною; питання доступу України до міжнародних, регіональних та іноземних систем повідомлення про продукцію, що становить серйозний ризик, має вирішуватись згідно з міжнародними договорами України (ст. 14 Закону „Про загальну безпечність нехарчової продукції”).

Положення Директиви (ст. 7) про ефективні, відповідні й такі, що мають попереджувальний ефект, санкції з метою гарантування загальної безпечності продукції Україна адаптувала в рамках розд. IV Закону „Про загальну безпечність нехарчової продукції”.

Таким чином, основні норми Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. Україною було адаптовано в Законах „Про загальну безпечність нехарчової продукції” і “Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції” від 2 грудня 2010 р. Повна імплементація цих норм поки що неможлива; зокрема, це стосується обміну інформацією в рамках Системи ЄС по швидкому обміну інформацією (РАПЕКС) (ст. 10, розд. V, додаток II до Директиви). Після набуття Україною членства в ЄС її законодавство у сфері технічного регулювання підлягатиме частковому перегляду з метою імплементації правил, обов'язкових для країн-членів ЄС. На даний час Україна виконує свої зобов'язання як сторона Угоди про асоціацію в частині адаптації законодавства про технічне регулювання до законодавства ЄС.

Список використаних джерел

1. Механізми забезпечення майнових прав та інтересів в Україні та Європейському Союзі в контексті концепції сталого розвитку: Монографія/ За заг. ред. О.Д. Крупчана. - К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. - 264 с.
2. Штобер Рольф. Хозяйственно-административное право. Основы и проблемы. Мировая экономика и внутренний рынок; пер. с нем. - М.: Волтерс Клувер, 2008. - 400 с.
3. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимізації до права Європейського Союзу // Українсько-європейський журнал міжнародного та порівняльного права. - 2000. - Т. 1. - Вип. 1. - № 1.

Берднік І.В., кандидат юридичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Попередження злочинності у сфері правосуддя завжди були і є прерогативою держави, найтіснішим чином пов'язана з її суверенітетом. Держава самостійно встановлює загальнообов'язкові для всіх членів суспільства правила поведінки, забезпечує єдиний правопорядок, визначає, які діяння, небезпечні для особи і суспільства, є злочинами, встановлює види покарань та заходи кримінально-правового характеру за їх вчинення у відповідності зі своїм національним законодавством. Обумовлена глобалізацією сучасного життя інтернаціоналізація злочинності з її типовими для багатьох країн структурою і динамікою зумовила об'єктивні труднощі боротьби з нею на національному рівні у зв'язку з обмеженими можливостями національних судових юрисдикцій та інших правоохоронних засобів у виявленні та розслідуванні цих злочинів, виявленні винних і притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Аналізуючи проблему попередження злочинності в міжнародному масштабі, представляється доцільним зупинитися на більш детальному дослідженні змісту поняття «попередження злочинності», оскільки це дозволить з максимальною повнотою виявити всі аспекти необхідного міжнародного співробітництва у сфері правосуддя та визначити ефективність тих чи інших заходів, що вживаються міжнародним співтовариством для вирішення зазначеної проблеми.

Попередження злочинності є складовою частиною кримінальної політики держави і включає в себе поряд з кримінально-процесуальними заходами припинення злочинів і кримінально-правовими заходами впливу на злочинців, і профілактичні заходи у зазначеній сфері. Тільки розгляд такого явища, як попередження злочинності, в сукупності всіх його складових, дає можливість виявити її спрямованість і визначити значення. Зазначений підхід до розуміння змісту і сутності попередження злочинності, окрім того, дозволяє розглядати її як цілеспрямовану і послідовну діяльність органів держави, посадових осіб та інститутів громадянського суспільства по протидії на злочинність, а також фактори, що її породжують.

Серед актуальних проблем сучасного розвитку міжнародного співтовариства одне з перших місць поряд з тероризмом займає проблема злочинності, що, як підкреслюють відповідні структури Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), інші міжнародні неурядові організації (наприклад, Міжнародний Комітет Червоного Хреста – МКЧХ, Міжнародна амністія, Екологічна організація Грінпіс “Зелений світ”), набуває транснаціонального характеру. Боротьба зі злочинністю, як внутрішня функція окремої держави, на сучасному етапі глобалізації, обумовленої до того ж “прозорістю кордонів”, не може належним чином забезпечити її ефективність. Міжнародне співтовариство з тривогою зауважує, що тероризм, корупція, незаконна торгівля наркотиками, торгівля людьми та інші міжнародні кримінальні злочини, будучи джерелом надприбутків, набувають все більшого поширення. Злочинні організації, багатонаціональні за своїм складом і державною належністю, ставлять під загрозу економічні, політичні інтереси не окремої, а відразу декількох держав, перешкоджають їх нормальному міжнародному співробітництву. Тому проблема злочинності, що вважалася не так давно внутрішньою справою окремо взятої держави, вже не може вирішуватися її правоохоронними органами навіть з використанням можливостей виконавчої, законодавчої і судової влади без співробітництва з іншими країнами [1].

Ефективна боротьба з транснаціональною організованою злочинністю, яку ведуть правоохоронні органи України, можлива тільки при активній взаємодії країн дальнього і ближнього зарубіжжя. У цілому ряді випадків цьому заважають різні історичні традиції, відмінності в політичному устрої, правовому забезпеченні такої діяльності. Слід зазначити, що останніми роками Україна активно включилася в процеси приведення законодавства до загальноєвропейського, і зокрема з питань правоохоронної діяльності.

Епоха буржуазних революцій XVII-XVIII ст. вперше в історії людства підштовхнула держави до укладання угод, об'єктом яких стали міждержавні відносини щодо визначення протиправних діянь як міжнародного кримінального злочину, що суперечить нормам загальнолюдської моралі і загрожує розвитку міжнародних взаємин. Держави-учасники таких угод беруть на себе зобов'язання не тільки визнавати певні протиправні діяння як міжнародні кримінальні злочини, але й співробітничати у запобіганні, припиненні таких злочинів і покаранні за їх вчинення. Першими такими угодами були міжнародні документи щодо боротьби з работоргівлею і рабством. На Віденському конгресі 1815 р. була прийнята Декларація про скасування торгівлі неграми-рабами, а потім у 1841 р. з ініціативи Англії укладена так звана “п'ятірна” Конвенція про заборону торгівлі рабами. У 1890 р. держави, що мали Африку у колоніальному володінні, підписали Брюссельську угоду про заборону торгівлі рабами. Надалі в рамках Ліги Націй, а потім і ООН, були прийняті кілька міжнародних конвенцій по боротьбі з работоргівлею і рабством [4].

У 1899 році в Лондоні відбулася Міжнародна конференція по боротьбі з торгівлею жінками, що закликала держави до укладання багатосторонніх угод з цього приводу. У 1919 році державами-учасницями Ліги Націй була підписана Сен-Жерменська конвенція, яка змінювала Берлінський Генеральний акт 1885 року, Брюссельський Генеральний акт Декларації 1890 року, та підтверджувала рішучість країн-учасниць домогтися повного скасування работоргівлі в усіх її формах.

Перша європейська конференція з питань міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю відбулася у Варшаві 1927 р. У підсумкових документах роботи Конференції було визначено злочини, що посягають на міжнародний правопорядок піратство, підробку металевих грошей і державних цінних паперів, торгівлю рабами, жінками і дітьми, навмисне вживання всякого роду заходів, здатних породити суспільну небезпеку, незаконну торгівлю наркотиками, порнографію, а також інші злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями. Водночас учасники Конференції зазначали необхідність посилення міжнародного співробітництва правоохоронних органів.

У подальшому боротьбі з найбільш тяжкими злочинами безумовно сприяла укладена 08.08.1945 р. угода між Урядами Радянського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Тимчасовим урядом Французької Республіки про судове переслідування і покарання головних військових злочинців європейських країн, та прийнятий на її основі Статут Міжнародного військового трибуналу [5; 6]. У Статуті Нюрнберзького Міжнародного військового трибуналу були визначені склади злочинів проти людства, за здійснення яких фізичні особи несуть кримінальну відповідальність, незалежно від своєї посади. Під злочинами проти людства

розумілися злочини проти миру, людяності, військові злочини, геноцид і апартеїд. Керуючись ним, у 1946 році було винесено вирок Нюрнберзьким військовим трибуналом, а в 1948 році – Токійським Міжнародним військовим трибуналом для Далекого Сходу [7; 8]. Резолюціями від 11.12.1946 р. і 21.11.1947 р. Генеральна Асамблея ООН підтвердила принципи міжнародного права, котрі визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу і знайшли втілення у його вирокі [9].

При розв'язанні питань боротьби зі злочинністю документи ООН виходять з того, що визнання гідності, властивої всім членам людського суспільства, а також їх рівних і невід'ємних прав є основою свободи, справедливості і миру в усьому світі, тобто стверджують нероздільність цілей забезпечення міжнародної безпеки і захисту прав людини.

З проголошенням незалежності 24.08.1991 р. перед Україною постало питання створення власної договірно-правової бази в різних напрямках міжнародного співробітництва, зокрема і у сфері правосуддя. Першою і важкою проблемою, що виникла в цьому напрямку перед Україною, було її відношення до угод про взаємну правову допомогу колишнього СРСР. Так, Декларація про суверенітет України і Акт про проголошення незалежності України [10, с.7,12] надали Україні статус незалежної держави, що самостійно визначає і проводить свою внутрішню та зовнішню політику в усіх сферах життя, зокрема в економічній, політичній, соціальній і правовій. Розвиток міжнародних зовнішньоекономічних відносин, курс на побудову в Україні відкритого демократичного суспільства, перехід народного господарства до ринкових відносин, державне сприяння діловим, культурним і особистим контактам зумовили постійне збільшення потоку іноземців в Україну і громадян України до інших держав [11].

Вступ України до Ради Європи викликав багато проблем, стосовно зміни права, діяльності правоохоронних структур і судової практики у боротьбі зі злочинністю. Варто підкреслити, що вийшовши зі складу колишнього Радянського Союзу, Україна розпочала реформувати свою правову систему. У Декларації про державний суверенітет Україна заявила про те, що вона віддає перевагу загальнолюдським цінностям і пріоритету міжнародного права перед нормами національного законодавства [10, с.11]. Цей принцип на законодавчому рівні наша держава закріпила в Конституції і визначила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України при одночасному пріоритеті національного законодавства [12].

Відповідно до Закону України “Про дію міжнародних договорів на території України” від 10.12.1991р., укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм законодавства України [13]. Згідно зі ст. 7 Закону України “Про правонаступництво України” від 12.09.1991р. [14] були підтверджені зобов'язання нашої держави міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України. За цим же законом Україна є правонаступницею прав і зобов'язань за міжнародними договорами Союзу РСР, які стосуються її території, відповідають її інтересам і не суперечать Конституції України. До міжнародних договорів, згідно з якими Україна виступає правонаступницею, можна віднести:

Договір між СРСР і Угорською Народною Республікою про надання правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 4 грудня 1958 року і Протокол зі змінами і доповненнями до нього;

Договір між СРСР і Фінляндською Республікою про правовий захист і правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 9 липня 1980 року;

Договір між СРСР і Алжирською Народною Демократичною Республікою про взаємне надання правової допомоги від 28 лютого 1984 року;

Договір між СРСР і Республікою Кіпр про правову допомогу у цивільних і кримінальних справах від 25 лютого 1987 року й ін. [15, с.150-169].

Рада Європи у своїй діяльності приділяла велику увагу створенню ефективного механізму надання міжнародної правової допомоги, зокрема, було розроблено і відкрито до підписання ряд європейських конвенцій з питань кримінального судочинства. Україна приєдналась до шести з них, якими визначено такі види міжнародної правової допомоги у кримінальному судочинстві:

видача правопорушників (Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року та Додаткові протоколи до неї);

надання допомоги у кримінальному переслідуванні, зокрема, передача предметів, документів, які мають значення для провадження у справі, вручення документів та розпоряджень суду щодо явки свідків і притягнутих до відповідальності осіб (Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року);

передача провадження у кримінальних справах (Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року);

передача засуджених осіб для відбування покарання (Європейська конвенція про передачу засуджених осіб 1983 року) та ін. [15, с.18-34].

Обов'язковою умовою їх ратифікації були зобов'язання внесення відповідних змін до внутрішнього законодавства держави з метою забезпечення виконання вимог цих конвенцій. Саме тому їх норми мають бути деталізовані в національному кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України.

Отже, надання міжнародної правової допомоги (міжнародне співробітництво) в галузі боротьби зі злочинністю у сфері правосуддя становить собою врегульовану нормами міжнародного і національного права узгоджену діяльність різних держав, спрямовану на захист нормальної діяльності не тільки судової влади, а й органів, що сприяють процесуальній діяльності з виконанням судом функцій правосуддя (органів прокуратури, слідства і дізнання), а також органів, що виконують винесені судами вироки, ухвали, постанови та інші судові рішення.

У зв'язку з тим, що Україна намагається стати повноправним членом Європейського Союзу, необхідно відзначити, що 18 березня 2004 р. був прийнятий Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” № 1629-IV, яким затверджена програма гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, що заслуговує на схвалену оцінку намагання України наблизити національне законодавство до європейських стандартів [16]. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави, а також сприятиме зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у країнах-членах ЄС.

Отже, розвиток міжнародних зв'язків і в ранню епоху розвитку людства, і в сучасних умовах відбувався не тільки у сферах економіки, політики, культури. Всупереч добрій волі народів як окремі злочинці, так і злочинні організації здійснювали своє суперечне і нормам релігійної моралі, і правовим нормам незаконне “міжнародне співробітництво”. Природно, ці процеси не могли залишитися без уваги політичних керівників держав, юристів, посадових осіб, покликаних вести боротьбу зі злочинністю, що і обумовило необхідність укладення названих нами міжнародних угод (договорів). Міжнародне співробітництво держав у сфері боротьби зі злочинністю одночасно було і є гарантією як міжнародної безпеки, так і забезпечення законності і правопорядку всередині кожної держави – суб'єкта подібної взаємодії. Наразі існує досить широка система міжнародних актів, за допомогою яких здійснюється нормативно-правова регламентація такого співробітництва.

Список використаних джерел

1. Лешукова І.В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Лешукова Ірина Володимирівна. – Харків, 2004. – С. 14.
2. История дипломатии / [под ред. В.А. Зорина и др.]. – Изд. 2-е, перераб. И доп. – Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1959. – С. 15.
3. Шевереге Асрат Бало. Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Международное право; Европейское право» / Шевереге А.Б. – К., 1990. – С. 2-4.
4. Курс международного права: В 6 т. / [под ред. Ф.И. Кожевников и др.]. – М., 1967. – Т. 3: Основные институты и отрасли международного права. – С.108-109.
5. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. – М.: Госполитиздат, 1955. – Вып. 11. – С. 163-165.
6. Полянский Н.Н. Международный военный трибунал / [под ред. Н.М. Рычкова]. – М.: Юриздат, 1946. – С. 3-5.
7. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. – М.: Госполитиздат, 1956. – Вып. 12. – С.79-86.
8. Николаев А.Н. Токио: суд народов: По воспоминаниям участника процесса: [Международный военный Трибунал для Дальнего востока 1946-1948 гг.] – М., Юрид. лит., 1990. – С.32.
9. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов. В 7 т. / [под общ. ред. Р.А. Руденко]. – М.: Госюриздат, 1961. Т. 7: Заключительные речи главных обвинителей. – Последние слова подсудимых. – Приговор. – С.549-550.
10. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [Упоряд. Ю.К. Качуренко]. – К.: Наук. думка, 1992. – 200 с.

11. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / Бандурка О.М. – Харків: “Основа”, 1999. – С.338.
12. Конституція України: Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. – К.: Українська Правнича Фундація “Право”, 1996. – 128 с.
13. Про дію міжнародних договорів на території України: Закон України від 10 грудня 1991 р. // Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 137.
14. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.
15. Міжнародне співробітництво України у правовій сфері: Зб. міжнародних документів / Упоряд. В. Дріжчаний, О. Павличенко, О. Уманський. – Харків: “Фоліо”, 1998. – 217 с.
16. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 15. – Ст. 1028.

Бошицький Ю.Л., професор, ректор
Київський університет права Національної Академії Наук України, Київ, Україна

ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Досвід країн із розвинутою економікою підтверджує, що інтелектуальна діяльність, новаторство та креативність технічних рішень здебільшо визначають стратегію і тактику стрімкого і комплексного розвитку держави, її високий технічний рівень виробництва, інтеграцію наукової, технологічно складової промисловості.

Крайважливим є пошук шляхів створення ефективної інноваційної системи, яка спроможна забезпечити технологічну модернізацію національної економіки, підвищити її конкурентоспроможність на основі передових технологій. Необхідно удосконалити ринок прав на результати інтелектуальної діяльності, державну систему правової охорони інтелектуальної власності та перетворити науковий потенціал країни в дієвий ресурс економічного зростання. Визнання інтелектуальної діяльності такою, яка забезпечує успішний розвиток усіх інших форм суспільно-корисної діяльності, зумовлює необхідність зосередити державні можливості (творчий потенціал, матеріальні ресурси, кошти тощо) на всебічному розвитку інтелектуальної діяльності.

Охорона прав інтелектуальної власності повинна забезпечити сучасні вимоги, бути демократичною, легкодоступною та прозорою. Так, наприклад, спрямовані на охорону промислової власності закони повинні ефективно забезпечувати моральні та економічні права авторів на результати інтелектуальної діяльності, стимулювати творчу активність людей, відповідно до державних інтересів, застосувати її результати, а також заохочувати чесну торгівлю. Розвиток державної системи правової охорони інтелектуальної власності України повинен передбачати створення умов для покращання інвестиційного клімату України та підтримки підприємництва; підвищення рівня свідомості та правової культури українського суспільства у сфері інтелектуальної власності; створення умов для реалізації конституційних прав громадян на доступність освіти у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності. Тому саме розробка фундаментальних принципів системи інтелектуальної власності є одним із нагальних завдань вітчизняної правової науки.

В правовій площині проявляється багатогранність певних методів і принципів правового регулювання, забезпечення балансу приватних та публічних інтересів як одного з основних завдань права на сучасному етапі. Сфера інтелектуальної власності в цьому аспекті є надзвичайно актуальною, оскільки притаманна їй творча діяльність характеризується інтеграцією приватних та публічних інтересів. А як відомо, метод цивільно-правового регулювання охоплює як диспозитивні, так і імперативні засоби впливу на учасників цивільних відносин на засадах юридичної рівності сторін, справедливості та добросовісності.

Сьогодні причина більшості порушень прав інтелектуальної власності має економічний характер і лежить у монополізмі цього права. Тільки монополіст право володілець має абсолютні права на конкретний об'єкт інтелектуальної власності, володіє правом на використання такого об'єкта, має можливість монополювати встановлювати завищені ціни не лише на об'єкт інтелектуальної власності, а й на товар, в якому втілений такий об'єкт. Порушники прав інтелектуальної власності, здійснюючи продаж контрафактних товарів, намагаються отримати більші прибутки внаслідок проведення демпінгової цінової політики. Так, зменшуючи ціну на контрафактну продукцію і збільшуючи обсяги виробництва, вони можуть отримувати додаткові доходи, в той час, як правовласники такої можливості не мають. Саме тому заходи цивільної, адміністративної і кримінальної юридичної відповідальності не можуть дати позитивних наслідків без врахування дії економічних законів. Тому інтелектуальна власність може виступати не тільки двигуном, але й певним гальмом для суспільного розвитку. Підтвердженням цього є те, що інтелектуальна власність, починаючи з продуктів харчування, ліків, технічних засобів, закінчуючи моделями міжнародного розвитку та комунікаційною структурою Інтернету впливає на розвиток суспільства. А права інтелектуальної власності не є кінцевими по суті, вони повинні тільки забезпечити децентралізовану систему інновацій у науці та культурі. Тому законодавство у сфері інтелектуальної власності і має комплексний характер. Регулюючи режим того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності, воно як правило, включає положення цивільного, фінансового,

адміністративного, конституційного, процесуального законодавства тощо. В свою чергу, право інтелектуальної власності загалом в цілому і кожен із його об'єктів зокрема мають той чи інший зв'язок з різними галузями права, здійснюючи одне на одне певний взаємний вплив.

Законодавство України в сфері інтелектуальної власності створювалося в умовах її незалежності, майже з чистого листа, тому воно не позбавлене окремих істотних недоліків, прогалин, суперечливих положень, деякі норми не узгоджені між собою тощо. Слід зауважити, що особливість законодавства у сфері інтелектуальної власності, полягає у тому що воно повинно відповідати міжнародним договорам. мати комплексний характер так як регулюючи режим того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності, воно не рідко включає положення цивільного, фінансового, адміністративного, конституційного, процесуального законодавства тощо. А право інтелектуальної власності загалом і кожен із його об'єктів зокрема мають певний зв'язок з іншими галузями права, здійснюють одне на одне певний взаємний вплив.

Існуючі проблеми права інтелектуальної власності потребують адекватного вивчення та аналізу. Так, слід більш чітко визначити актуальність, зміст, види та місце інтелектуальної власності в системі цивільного права України; склад об'єктів та суб'єктів права інтелектуальної власності за чинним законодавством України, які підлягають цивільно-правовій охороні. Також більш глибокого дослідження заслуговують і цивільно-правові форми охорони права інтелектуальної власності, зокрема особисті немайнові і майнові права; реалізація особистих немайнових і майнових прав суб'єктів інтелектуальної власності. Потребують науково-теоретичного аналізу і система захисту права інтелектуальної власності за чинним законодавством України. Аналізуючи проблеми правотворення в системі охорони інтелектуальної власності на основі результатів дослідження проблем правової охорони особистих немайнових і майнових прав, правового режиму об'єктів інтелектуальної власності та правового статусу суб'єктів інтелектуальної власності, можна виявити недоліки і прогалини в системі цивільно-правової охорони особистих немайнових і майнових прав суб'єктів інтелектуальної власності, дати їм відповідну оцінку, визначити їх причини і розробити належні пропозиції та рекомендації, спрямовані на усунення виявлених недоліків та підвищення цивільно-правової охорони інтелектуальної власності.

Оптимізація правового регулювання інтелектуальної власності, створення умов для впровадження результатів наукових розробок в економіку повинно стати пріоритетом Української держави. Наша країна представлена відносно розвинутою промисловістю, в тому числі і такими науковомісткими галузями, як космічна техніка, ракето і літакобудування, суднобудування, виробництво синтетичних матеріалів та нанотехнологій. Ми маємо потужну біотехнологічну школу, успішно розвивається такі галузі, як репродуктивна та рекреаційна медицина, генна інженерія та фармація. Вітчизняні наукові розробки представляють інтерес для світової спільноти, а українські вчені користуються попитом та світовим визнанням.

Криза в Україні, незацікавленість і відсутність можливостей у використанні об'єктів інтелектуальної власності призвели до зменшення фінансування вітчизняної науки, до зниження комерційного інтересу до проведення фундаментальних наукових досліджень, оскільки ставить науковий результат вченого у пряму залежність від обсягів фінансування. Активізація творчої інтелектуальної діяльності людини в Україні сьогодні, вимагає, серед інших, економічних рушійних чинників, переосмислення ставлення до винахідницької діяльності, формування у суспільній свідомості її престижності.

Конституція України гарантує кожній людині охорону результатів її інтелектуальної діяльності, спираючись на європейську правову традицію, закріплюючи такі права серед конституційних. Так, в ст. 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності, ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості та захист інтелектуальної власності.

А держава забезпечує, через право та систему мотивацій зацікавленість у стимулюванні винахідництва. Наприклад, стимулювання винахідників, здійснюване державними підприємствами, знаходить своє вираження у формі оптимізації необхідних умов для винахідницького процесу та подальшої комерціалізації його результатів. Підприємство здійснює комплекс заходів, які, з одного боку, забезпечують умови для винахідницької діяльності (пошук вискоєфективних технічних

рішень, обмін досвідом винахідницької діяльності, проведення патентно-ліцензійної роботи), з іншого – використовує кошти, які підвищують особисту зацікавленість винахідників в активізації винахідницького пошуку шляхом реалізації заходів морального і матеріального стимулювання творчості.

Винахідник повинен впевнено почувати себе на міжнародному ринку об'єктів інтелектуальної власності, оскільки Україна є членом низки міжнародних договорів, які визначають світові принципи охорони інтелектуальної власності, а також є державою-членом Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності. Зі вступом України до СОТ, сформувалася належна законодавча база в сфері правової охорони інтелектуальної власності. Відповідно до статті 16 Марракеської угоди про створення Всесвітньої організації торгівлі кожна потенційна країна-учасниця повинна забезпечити відповідність своєї законодавчої бази зобов'язанням передбаченим угодами СОТ. Саме з цією українським парламентом було прийнято понад 60 законодавчих актів, лева часка яких регулює відносини в сфері інтелектуальної власності. Сучасний стан законодавства України в сфері інтелектуальної власності отримав високу оцінку Міжнародного Бюро ВОІВ вже у 2011р .

Економічне, політичне, культурне співіснування європейських держав передбачає врахування міжнародних стандартів в галузі інтелектуальної власності, які світова цивілізація виробляла століттями, але надзвичайна активізація яких спостерігається в останні десятиліття. Згадані стандарти передбачають певні правила поведінки в аспекті міжнародної торгівлі, захисту прав та інтересів авторів, як первинних суб'єктів інтелектуальної власності, та власників охоронних документів в галузі інтелектуальної власності. Принципи та основні положення цих правил, насамперед, встановлені пакетом договорів СОТ, зокрема, Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС) та директивами Ради ЄС.

Забезпечення ефективного комплексного правового регулювання інтелектуальної власності вимагає часу, а також глибшого осмислення значення інтелектуальної власності в житті нашої країни, концептуально нове ставлення до стимулювання творчості наших співвітчизників. Тому завдання державних діячів, вчених та фахівців-практиків полягає у чіткому визначенні напрямків нормативного забезпечення цього процесу на перспективу, в окресленні конкретних завдань з метою створення максимально сприятливих умов для творчості і ефективного впровадження її результатів в народному господарстві для поліпшення соціально-економічного та культурного життя нації.

До надзвичайно важливих, але не цілком вирішених спеціальних питань, належить проблема правового режиму службових винаходів. Дана сфера є надзвичайно важливою для будь-якої держави з позиції забезпечення її суверенітету та недоторканності стратегічного інтелектуального капіталу. Визначення правового режиму винаходів та інших об'єктів промислової власності, що створюються за сприяння роботодавця сьогодні є конче важливим. Необхідний новий ринковий підхід і осмислення висхідних положень, а також потрібен пошук компромісу, в результаті якого повинні справедливо враховуватися інтереси винахідника, роботодавця та держави. Такою сферою є інноваційна політика держави.

Пріоритетним завданням України в сфері управління інтелектуальною власністю є комерціалізації її об'єктів в результаті інноваційної діяльності, яка регулюється Законом України «Про інноваційну діяльність» . Інноваційна діяльність має на меті впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що включає: випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології, прогресивні міжгалузеві структурні зрушення, реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил; розробку і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища. Держава сприяє інноваційній діяльності технологічних парків у формі державної фінансової підтримки та цільового фінансування проектів технологічних парків. Для реалізації проектів технологічних парків їх учасникам та спільним підприємствам, що виконують їхні проекти державою надаються відповідні пільги.

Головною метою державного регулювання інноваційної діяльності та проведення державної інноваційної політики повинно бути створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та

ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентноздатної продукції.

Державне регулювання інноваційної діяльності в Україні здійснюється шляхом визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів. Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності повинні формуватися спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності із залученням Національної та галузевих академій наук України на основі ґрунтовних прогностико-аналітичних досліджень тенденцій світового науково-технологічного розвитку, результатів реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки України, зіставлення їх із реальними потребами економіки України, можливостями та станом інноваційного потенціалу країни.

Стосовно проблем вдосконалення законодавства в сфері інтелектуальної діяльності слід наголосити на необхідності постійного реагування на відповідний науковий поступ, оскільки нормативний масив законодавства в сфері інтелектуальної власності повинен не лише відповідати вимогам сьогодення, але й спиратися на відповідну наукову доктрину, що дозволяє робити таке регулювання прогностичним. В умовах ринкових відносин правове регулювання в сфері інтелектуальної і творчої діяльності людини передбачає зміну меж правового впливу. Повнота правового регулювання передбачає створення таких правових гарантій, які можуть забезпечити розвиток і реалізацію різних форм власності в сфері науково-технічної творчості, так і творчості в цілому.

Враховуючи викладене вище необхідно зазначити, що питання правотворення в сфері оптимізації інтелектуального розвитку країни, удосконалення управління системою інтелектуальної власності потребує постійної уваги з боку держави. Необхідно удосконалення нормативно-правової бази інтелектуальної власності та удосконалення механізмів захисту прав у цій сфері. Потреба правотворення у даному напрямі пов'язана з необхідністю реформування управління інтелектуальною власністю викликана необхідністю адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. В цьому контексті необхідно законодавства з питань інтелектуальної власності привести у відповідність до Цивільного кодексу України, в тому числі і у відповідність з усталеними міжнародними нормами у сфері інтелектуальної власності. Потребує приведення у відповідність актів національного законодавства між собою та із загальним законодавством України та забезпечення лібералізації, спрощення, прискорення, максимальної зручності для заявників процедур набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності. Також необхідне законодавче посилення відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, вдосконалення правового регулювання економічних аспектів права інтелектуальної власності, в тому числі системи сплати зборів і мита за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, вдосконалення правового регулювання механізмів економічного стимулювання творчості тощо.

Також, необхідно удосконалення процедур захисту прав авторів та володільців виключних прав інтелектуальної власності. Правотворення в цьому напрямку потребує забезпечення ефективного державного контролю та координації дій правоохоронних і контролюючих органів щодо боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності. Європейський досвід та удосконалення судової реформи потребує створення спеціалізованого патентного суду для розгляду справ, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності, а також запровадженню альтернативних способів вирішення спорів, розробки єдиної методики проведення судових експертиз у справах щодо визнання недійсними охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, розробки методики визначення збитків у справах про порушення прав інтелектуальної власності.

Також необхідно удосконалення діючого законодавства у сфері авторського права і суміжних прав в частині сприяння легальному бізнесу з метою детінізації цього ринку послуг; легалізації програмного забезпечення, яке використовується в органах виконавчої влади та запровадження відкритого доступу до Державних реєстрів зареєстрованих об'єктів авторського права через мережу Інтернет.

Створення нових об'єктів інтелектуальної власності, їх впровадження в економіку України та належна правова охорона можлива тільки з врахуванням досвіду провідних зарубіжних країн, реалізацією інтеграції науки з виробництвом, виробництва з освітою, системним і комплексним міжнародним співробітництвом.

Веремієнко С.В.

*Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна***ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

В останні роки в Україні спостерігається порівняно активний розвиток інформаційного законодавства, хоча багато питань у сфері доступу до екологічної інформації, як і до інформації взагалі, залишаються проблемними та досі невирішеними у правовому полі України.

Так, проблемними залишаються питання відкритості екологічної інформації, доступу до суспільно значимої екологічної інформації, конкуренції норм про захист інформації з обмеженим доступом та права на доступ до інформації суспільного інтересу, а також виконання законодавства про доступ до екологічної інформації та забезпечення реалізації права громадян на вільний доступ до інформації про стан довкілля.

Доступ до інформації екологічного характеру є передумовою участі громадськості у процесі прийняття рішень і моніторингу дій уряду та суб'єктів господарювання. Така інформація може бути корисною для підприємств під час здійснення ними планування, придбання й використання новітніх технологій тощо. Оскільки негативні екологічні впливи часто мають транскордонний характер, постає питання і про міжнародне поширення інформації.

Для України, для якої євроінтеграція стала одним із пріоритетів міжнародної політики, важливим є вивчення та запровадження досвіду й основних розробок у сфері екологічних прав людини та громадянина держав-членів Європейського Союзу.

Директива 2003/4/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 року “Про доступ громадськості до інформації про навколишнє природне середовище” [1] встановлює, що органи державної влади держав-членів повинні надавати інформацію про стан навколишнього природного середовища будь-якому заявникові за його запитом без необхідності для останнього відстоювати свої інтереси. В той же час Директива закріплює перелік підстав, за яких екологічна інформація може бути закрыта державою для доступу громадськості, зокрема, мова йде про інформацію, що торкається міжнародної і державної безпеки, становить комерційну таємницю, може негативно вплинути на захист навколишнього природного середовища (наприклад, інформація про місце розташування рідкісних видів тварин та рослин) тощо. І як відмічає Калініченко П.А. [2, с.7] робить вона це в дусі ст.4 Орхуської конвенції [3].

Конституція України у ч.2 ст.50 закріпила положення, згідно з яким кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [4]. Разом з тим, у ст. 9 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” зазначається, що кожний громадянин України має право на вільний доступ до інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та вільне отримання, використання, поширення і зберігання такої інформації, окрім обмежень, встановлених законом [5].

Правове обмеження права громадян на екологічну інформацію може бути наслідком встановлення правил охорони інформації, розголошення якої може заподіяти шкоду інтересам держави чи суспільства. Охорона цих інтересів здійснюється через встановлення правового режиму “інформації з обмеженим доступом” [6].

Ст.21 Закону України “Про інформацію” [7] та ст.6 Закону України “Про доступ до публічної інформації” [8] передбачають обмеження доступу до інформації, якщо вона має режим конфіденційної інформації; таємної інформації чи службової інформації.

При цьому обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений. Тобто, у випадку наявності в документах інформації з обмеженим доступом документ надається з вилученням (ретушуванням, зафарбовуванням, заклеюванням, заміною інформації на відповідну позначку тощо) такої інформації.

Крім того, згідно з ч.11 ст.30 Закону України “Про інформацію” інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на захист. Тому суб'єкти господарювання завжди повинні

відокремлювати відомості, що містять в собі екологічну інформацію, від інших видів інформації та надавати її громадянам, навіть якщо вони містяться в одному документі.

В той же час, відповідно до ст.21 Закону України “Про інформацію” до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені відомості про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей.

Одним із способів обмеження права на доступ до екологічної інформації є віднесення її до державної таємниці. Так, ст.25-1 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” встановлює, що екологічне інформаційне забезпечення здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах.

Аналогічну норму містить і Положення про порядок надання екологічної інформації, у п.3.6. якого вказано, що у запиті про надання екологічної інформації може бути відмовлено, якщо вона становить державну таємницю [9].

Зазначені норми дають підстави зробити висновок, що певна екологічна інформація може бути віднесена до державної таємниці, тобто мати режим таємної інформації, і, відповідно, доступ до неї буде обмеженим.

Але в той же час Закон України “Про державну таємницю” закріплює положення про те, що до державної таємниці не відноситься інформація: про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, про вплив товару (роботи, послуги) на життя та здоров'я людини; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян [10]. Ця ж інформація не може бути віднесена і до конфіденційної інформації, що прямо передбачено Законом України “Про доступ до публічної інформації”.

Крім того, Законом України “Про державну таємницю” забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть звужуватися зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Право на доступ до екологічної інформації належить саме до конституційних прав і, виходячи з ч.2 ст.50 Конституції України, складається з трьох елементів: право доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; право поширювати таку інформацію; право вільного доступу до інформації, тому така інформація ніким не може бути засекречена [11, с.13]. На думку Ю. С. Шемшученка, право на екологічну інформацію є гарантією реалізації права на екологічну безпеку [12, с.46].

На практиці досить часто трапляються й інші способи обмеження права на доступ до екологічної інформації, зокрема шляхом віднесення її до комерційної таємниці. Відповідно до ч.1 ст.505 Цивільного кодексу України [13], комерційною таємницею є інформація, яка має комерційну цінність для її володільця у зв'язку з тим, що вона невідома іншим особам.

Слід зазначити, що екологічна інформація не може охоплюватися цією ознакою, оскільки екологічна складова розвинутої держави рівнозначна економічній, і, у разі навіть аргументованої потреби, фінансові інтереси фізичної чи юридичної особи не можуть переважати над інтересами окремої особи на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Тому, якщо відбувається зіткнення громадського і комерційного інтересів, перевага повинна надаватися саме громадському інтересу. Такий висновок прямо випливає із ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, та ч. 11 ст. 30 Закону України “Про інформацію”, яка вказує, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і право громадськості знати цю інформацію переважає над правом її власника на захист [11, с.14].

Отже, можна констатувати, що правові обмеження доступу до екологічної інформації передбачені як національним, так і міжнародним правом.

Варто зазначити, що Конституція України та Закони України “Про інформацію”, “Про державну таємницю” забороняють обмежувати доступ до інформації саме про стан довкілля, в той час як Орхуська конвенція до екологічної інформації відносить значно ширший перелік відомостей, а Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” такі терміни

як “інформація про стан навколишнього природного середовища” та “екологічна інформація” взагалі ототожнює.

Таким чином, на сьогоднішній день чинне законодавство оперує як мінімум трьома термінами у сфері поняття інформації, що стосується довкілля, які є тотожними за своїм правовим змістом і щодо яких діє єдиний правовий режим [14].

У правовому полі складається ситуація, при якій, з одного боку існує категорична заборона засекречувати екологічну інформацію, шляхом встановлення щодо неї режиму інформації з обмеженим доступом, зокрема таємної інформації, і в той же час, допускаються, хоча і як винятки, обмеження доступу до екологічної інформації. Вважаємо, що усуненню даного протиріччя могло б сприяти законодавче розмежування таких понять як екологічна інформація (в широкому розумінні) та інформація про стан довкілля (у вузькому розумінні).

Список використаних джерел

1. Про доступ громадськості до інформації про навколишнє природне середовище та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄЕС: Директива 2003/4/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 року // Офіційний вісник Європейського Союзу. - L41/26.- 142.2003
2. Калиниченко П.А. Совершенствование механизма защиты экологических прав в Европейском союзе // Европа. – 2004. - №2(36): Спецвыпуск “Экология и экономика”. - с.7
3. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля ратифікована Законом від 06.07.1999 р. // Офіційний вісник України. –2010. – № 33. – С. 12. – Ст. 1191
4. Конституція України від 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України. –2010. – № 72/1: Спеціальний випуск. – С. 15. – Ст. 2598.
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1360172390140067>.
6. Адміністративно-правові засади регулювання обмежень прав громадян на екологічну інформацію : автореф. дис... канд. юрид. наук / Ю. В. Дика; Нац. аграр. ун-т. - К., 2008. - 18 с.
7. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/print1360172390140067>
8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – С. 1491. – Ст. 314
9. Про порядок надання екологічної інформації : Положення, затверджене наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 18.12.2003 року №169 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0156-04>
10. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/3855-12>
11. Бойченко І. Екологічна інформація та комерційна таємниця // Вісник екологічної адвокатури. - 2006. - № 30. – с.12-16
12. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии / Ю. С. Шемшученко. – К., 1989. – 231 с.
13. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
14. Романко С.М. Теоретичні засади права на екологічну інформацію // Теорія і практика правознавства. – Вип.2(6). – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el.../20.pdf>

Волкова Г.Р.

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

СИСТЕМА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В умовах ринкової економіки одним із напрямків удосконалення системи соціального захисту громадян є формування багаторівневої системи пенсійного страхування. Для ринкової економіки, як відомо, характерна свобода підприємницької й трудової діяльності громадян, тому обов'язкове державне пенсійне забезпечення має доповнюватись недержавним пенсійним забезпеченням шляхом створення накопичувальних схем, коли робітник сам або за допомогою роботодавця відкладає кошти на майбутню пенсію. Отже, одним із головних аспектів здійснюваної в Україні пенсійної реформи є розбудова ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення.

Сьогодні обов'язкова державна система пенсійного забезпечення нездатна надати високий рівень пенсії при низьких розмірах обов'язкових пенсійних відрахувань і несприятливих демографічних умовах. Саме тому участь у системі недержавного пенсійного забезпечення дозволяє створити додаткове до гарантованого державою джерело пенсійних виплат і забезпечити гідний рівень життя при досягненні пенсійного віку.

Старт системи недержавного пенсійного забезпечення (далі-НПЗ) розпочався з прийняттям законодавства щодо реформування пенсійної системи України. З 1 січня 2004 року набрали чинності Закони України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, „Про недержавне

пенсійне забезпечення” [1], які ввели у дію систему недержавного пенсійного забезпечення і відповідно до яких в державі почала діяти трирівнева система пенсійного забезпечення, що передбачає утворення низки фінансових підприємств нового типу та розширення вже існуючих. Зокрема, Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення” визначає принципи та види здійснення добровільного пенсійного накопичення, суб'єктний склад осіб, які беруть участь у недержавному пенсійному забезпеченні, визначає систему управління недержавними пенсійними фондами (далі-НПФ), а також органи нагляду та механізм контролю за здійсненням недержавного пенсійного забезпечення. Таким чином, законодавство України про недержавне пенсійне забезпечення в цілому відповідає міжнародним принципам здійснення добровільного накопичення пенсійних коштів [2, с. 73].

На даному етапі найбільш перспективним у сфері недержавного пенсійного забезпечення є розвиток мережі недержавних пенсійних фондів, про що свідчать, зокрема, статистичні дані щодо кількості недержавних пенсійних фондів та їх учасників. НПФ, є юридичними особами із статусом неприбуткової організації (непідприємницького товариства), провадять діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснення пенсійних виплат учасникам зазначеного фонду. Ці юридичні особи не є фінансовими установами, які надають фінансові послуги своїм учасникам [2, с.84-85]. Нагляд за їх функціонуванням проводить Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Відповідно до чинного законодавства недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- недержавними пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Основу системи НПЗ становлять недержавні пенсійні фонди, які за типами поділяються на відкриті, корпоративні та професійні.

Відкритий пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи, які здійснюють туди добровільні пенсійні внески. Відкриті пенсійні фонди створюються юридичними особами на муніципальному рівні, що розширить можливості регіонів у вирішенні соціальних питань.

Корпоративний пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями - платниками цього фонду. При створенні корпоративних пенсійних фондів роботодавці беруть на себе безумовне зобов'язання сплачувати додаткові пенсійні внески на користь своїх працівників.

Професійний пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, засновником (засновниками) якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять). Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять), визначеної у статуті фонду.

Іншою формою заощаджень у межах третього рівня є відкриття пенсійних депозитних рахунків у банківських установах або страхових організаціях за ініціативою окремої особи.

Система недержавного пенсійного забезпечення - це частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Вона дозволяє:

- створити додаткове до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування джерело пенсійних виплат;

- забезпечити громадянам більш високий рівень життя при досягненні пенсійного віку;
- забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування в різні сектори економіки;
- створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку;
- побудувати систему недержавного пенсійного забезпечення України на основі апробованих у світовій практиці принципів та механізмів.

Все це, загалом, мало б сприяти розвитку та популярності національної системи НПЗ, однак сьогодні громадяни з певною недовірою відносяться до діяльності недержавних пенсійних фондів. Це пов'язано з тим, що принципи функціонування недержавних пенсійних фондів дещо нагадують засади роботи кредитних спілок чи страхових компаній, які мають здатність, зібравши гроші, ефективно зникнути з ринку[3]. Однак, для недержавного пенсійного забезпечення характерні такі переваги:

- розмір недержавної пенсії, періодичність її виплати не залежить від демографічної ситуації в країні, а також від співвідношення працюючих та пенсіонерів;
- можливість учасника фонду за своїм бажанням забезпечити собі пенсію необхідного розміру;
- розміри внесків, і їх періодичність не лімітуються;
- відсутня необхідність в трудовому стажі і постійній заробітній платі;
- пенсійні накопичення, задіяні в інвестиційних програмах фонду, що забезпечує кожному учаснику реальний інвестиційний дохід;
- робота недержавного пенсійного фонду є абсолютно прозорою і чітко регламентується законом;
- вкладник може контролювати стан індивідуального пенсійного рахунка на протязі всього терміну дії пенсійного договору;

Сучасний стан третього рівня вітчизняної пенсійної системи не задовольняє зростаючі потреби сфери пенсійного забезпечення в додаткових фінансових ресурсах. Обов'язковій солідарній пенсійній системі потрібна істотна фінансова допомога від накопичувальних пенсійних програм. Оскільки в Україні обов'язкова накопичувальна пенсійна система ще не запроваджена, сьогоднішні сподівання на додаткові фінансові ресурси пов'язані з недержавним пенсійним забезпеченням.

Під час становлення й розвитку добровільної накопичувальної пенсійної системи України були виявлені певні проблеми та суперечності.

Підвищена увага до третього рівня національної пенсійної системи з боку держави, роботодавців, громадян вказує на необхідність його подальшого розвитку.

Важливу роль держави в розвитку недержавного пенсійного забезпечення підкреслювали багато українських науковців. На базі їхніх досліджень у економічній літературі сформувалися два концептуальних підходи щодо втручання держави у формування й розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення [4,с.9].

Прихильники першого підходу вважають за доцільне мінімальне втручання, оскільки розглядають недержавне пенсійне забезпечення як підсистему ринкової економіки, здатну до саморегулювання. Наприклад, А. Федоренко зазначає, що кількість учасників НПФ зростає досить високими темпами, коли пенсійні кошти, що концентруються в таких фондах, приносять інвестиційний дохід із мінімальним ризиком та не одразу використовуються для виплати пенсій [5]. Як показує зарубіжний досвід, такі пенсійні програми забезпечують підтримку доходів пенсіонерів, дають змогу підприємствам створювати ефективні проекти управління людськими ресурсами, при цьому основним завданням урядів є створення інституціональної бази регулювання даних програм.

Сутність другого концептуального підходу полягає в гарантуванні державою ефективної діяльності НПФ, захисту їх від можливих ризиків та унеможливленні втрати коштів їхніми вкладниками. Прийняті останнім часом законодавчі акти у сфері недержавного пенсійного забезпечення свідчать про те, що наша держава обрала саме цей шлях.

Одним із основних завдань, які стоять перед державними структурами щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із використанням пенсійних активів, є формування ефективної системи державного нагляду у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Українське пенсійне законодавство передбачає захист майнових прав, законних інтересів учасників такого забезпечення шляхом здійснення нагляду й контролю відповідними державними органами.

Державний нагляд за діяльністю НПФ, страхових організацій і банківських установ та контроль здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Діяльність компаній з управління активами (далі-КУА) пенсійних фондів та банківських установ, що їх зберігають, контролює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. При цьому державний нагляд за цими суб'єктами вона і здійснює після укладання ними контрактів про співробітництво з НПФ. Відповідно до законодавства, контролювати діяльність зберігачів має право Національний банк України як головний фінансовий інститут вітчизняної банківської системи. Ще один державний інститут — Антимонопольний комітет України – здійснює контроль дотримання законодавства про захист економічної конкуренції у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Нетривалий практичний досвід функціонування третього рівня вітчизняної пенсійної системи засвідчує необхідність його розвитку, удосконалення у фінансових відносин між його суб'єктами, його організаційної й інституційної структур, розробки нового пенсійного законодавства в цій сфері.

Утім, можливості третього рівня пенсійної системи України досить великі. Для того щоб реалізувати їх повною мірою, потрібні спільні зусилля державі ви, роботодавців і населення одночасно в кількох напрямках.

Одним із них є постійне проведення державою системних заходів із роз'яснення необхідності участі громадян і роботодавців у недержавному пенсійному забезпеченні. З цією метою повинні бути задіяні засоби масової інформації, фінансові інститути, котрі функціонують у сфері недержавного пенсійного забезпечення, навчальні й наукові заклади, які готуватимуть відповідну інформацію про третій рівень вітчизняної пенсійної системи та його переваги.

Ще одним напрямом розвитку недержавного пенсійного забезпечення є розробка механізму оперативного інформування учасників третього рівня про їхні інвестиційні доходи та вартість їхніх пенсійних активів. Для цього КУА й адміністратори НПФ у обов'язковому порядку повинні щоденно визначати вартість пенсійних активів, що перебувають у їхньому управлінні, та надавати цю інформацію на запит громадян. Це дасть останнім змогу вивчати динаміку вартості їхніх пенсійних активів та підвищить їхню довіру до НПФ. Важливу роль у практичній реалізації даного напрямку має відіграти Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, повноваження якої щодо оприлюднення оперативної інформації про вартість пенсійних активів учасників недержавного пенсійного забезпечення, згідно з новим пенсійним законодавством, розширені.

Крім того, довіра населення до недержавного пенсійного забезпечення зростатиме в міру підвищення ефективності державного нагляду й контролю за діяльністю НПФ, страхових компаній і зберігачів, які обслуговують пенсійні активи учасників цього рівня. Тому важливим напрямом розвитку сфери недержавного пенсійного забезпечення, що сприятиме поліпшенню його організаційної структури, є створення відповідного механізму.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що розвиткові третього рівня національної пенсійної системи має посприяти більше залучення до сфери недержавного пенсійного забезпечення інших двох типів фінансових інститутів — страхових компаній і банківських установ (на сьогоднішній день їхня частка порівняно з часткою НПФ, задіяних у цій сфері, є незначною). Конкуренція між зазначеними фінансовими інститутами дасть змогу підвищити якість обслуговування учасників недержавного пенсійного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09 липня 2003 р. № 1057 – IV // Відомості Верховної Ради України .- 2003.- № 47-48.- ст. 372.
2. Кравченко І.О. / Напрями удосконалення законодавства з недержавного пенсійного забезпечення/ І.О. Кравченко // Наше право – Науково-практичний журнал. - № 4. ч. 4 – 2011. – с. 73-77.
3. Мудь М.О. Функціонування вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення /М.О. Мудь// [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://libfor.com/index.php.newsid=1752>.
4. Гуцалова Ю. Порівняльний аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів у Дніпропетровській області /Ю. Гуцалова// Україна: аспекти праці. – 2012.- № 1. - С 8-13.
5. Федоренко А. Міфи пенсійної системи /А. Федоренко// Економічна правда [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/03/22/278401>.

Головко М.Б., доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Загальноновизнаним у теорії кримінального права є те, що злочином може вважатися діяння, у якому присутні усі елементи складу злочину, тобто об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона. Ключовою фігурою вчинення злочину є його суб'єкт, оскільки саме він виконує діяння, спрямовані на досягнення суспільно небезпечного результату. Що стосується суб'єктів окремих видів злочинів, то деякі з них майже не вивчалися. До таких належить і суб'єкт військових злочинів, який наділений певними особливостями. Тема суб'єкта військових злочинів надзвичайної актуальності набула буквально за останній рік, в нових соціально-політичних умовах в Україні, оскільки аналіз статистики вчинення військових злочинів свідчить про тенденцію їх стрімкого зростання. Так, згідно інформації Генеральної прокуратури України лише за період проведення Антитерористичної операції з квітня по вересень минулого року органами прокуратури розпочато 1090 кримінальних проваджень за вчинення злочинів у військовій сфері [3], у той час як у 2007 р. їх було зареєстровано 508, у 2008 р. – 450, у 2009 р. – 442, у 2010 р. – 551, у 2011 р. – 493, а у 2012 р. – 352 [4, с.113].

Правильне визначення кола суб'єктів військових злочинів набуває особливого значення і актуальності з огляду на те, що встановлення умов, за яких військовослужбовець підлягає покаранню саме як спеціальний суб'єкт військового злочину, а за яких – як загальний суб'єкт іншого злочину, впливає на остаточну кваліфікацію злочинного діяння та призначення покарання.

Перш ніж переходити до визначення суб'єкта саме військових злочинів, потрібно сказати декілька слів про загальне визначення суб'єкта злочину, яке існує у кримінально-правовій науці і закріплене на законодавчому рівні у ст. 18 КК України.

І. С. Власов зазначає, що «суб'єкт злочину – це елемент кожного злочину і тут важливість його міститься в тому, що без нього неможлива кримінальна відповідальність, оскільки злочин є результатом певної поведінки суб'єкта, а покарання застосовується лише до цього суб'єкта в залежності від його вини. З іншого боку, суб'єкт злочину – це завжди особа, винна у вчиненні злочину, що виступила проти волі суспільства, і в цьому розрізі питання про суб'єкт нерозривно пов'язане з питанням про конкретні причини злочину, з проблемою причин злочинності в цілому» [2, с. 11]. Я. М. Брайнін вказує, що характеристика суб'єкта злочину допомагає правильній оцінці суспільної небезпечності діяння і особи того, хто вчинив злочин [5, с. 11].

За своєю сутністю питання про суб'єкт злочину є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності [6, с. 101]. Згідно з чинним кримінальним законодавством України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до Кримінального кодексу, може наставати кримінальна відповідальність (ч.1 ст. 18 КК України). Згідно кримінально-правовій теорії, фізична ознака вказує на те, що злочин може вчинити лише людина. Осудність – це здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч.1 ст. 19 КК України). Загальним віком кримінальної відповідальності є 16 років (ч.1 ст. 22 КК України). Крім загального, існує і спеціальний суб'єкт злочину. Як зазначається у ч. 2 ст. 18 КК України, спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Перелік спеціальних суб'єктів військових злочинів закріплений у ч. 2 ст. 401 КК України і є вичерпним. Особи, які не вказані у даній нормі, не можуть бути суб'єктами військових злочинів. А от суб'єкти військових злочинів можуть бути суб'єктами будь-яких інших злочинів, передбачених нормами Особливої частини КК України.

Таким чином, у ч. 2 ст. 401 КК України зазначено, що за вчинення злочинів, передбачених статтями Розділу XIX Особливої частини КК України відповідальність несуть військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Потрібно підкреслити, що це коли б не єдина стаття Особливої частини КК України, яка конкретизує перелік суб'єктів злочинів певного виду.

У вказаній нормі відсутнє визначення того, хто є військовослужбовцем, військовозобов'язаним і т. д. згідно із законодавством України, що регламентує діяльність Збройних Сил України та інших

військових формувань. З огляду на те, що такі визначення містять інші нормативно-правові акти України, ст. 401 є бланкетною. До нормативно-правових актів, які регулюють військову службу в Україні, належать: Закон України "Про оборону України" від 6 грудня 1991 року, Закон України "Про Збройні Сили України" від 6 грудня 1991 року, Закон України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 року, Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу" від 25 березня 1992 року, Закон України "Про альтернативну (невійськову) службу" від 12 грудня 1991 року, Закон України "Про Службу безпеки України" від 25 березня 1992 року, Закон України "Про Державну прикордонну службу України" від 3 квітня 2003 року, Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року (всі вказані вище закони – із змінами і доповненнями станом на вересень 2014 року).

Відповідно до ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни України щодо військового обов'язку поділяються на наступні категорії: допризовники, призовники, військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти.

Згідно із ст. 401 КК України відповідальність за військові злочини несуть військовослужбовці різних збройних формувань України. За п. 3 ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовець – це особа, яка проходить військову службу. В. О. Бугаєв наводить поняття військовослужбовця: військовослужбовець – це громадянин України, який виконує загальний військовий обов'язок чи службу за конкурсно-контрактною основою у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, пригідний за станом здоров'я до даної професійної діяльності, пов'язаної із захистом Вітчизни [1, с. 95]. Таке визначення було закріплене у Законі України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» у старій редакції, і ми вважаємо, що таке визначення більш повно охоплювало всі особливості особи військовослужбовця.

Крім військовослужбовців різних збройних формувань в Україні згідно з ч. 2 ст. 401 КК України, відповідальність за вчинення вказаних у Розділі XIX злочинів несуть інші особи, визначені Законом. Так, у теорії кримінального права зазначається, що до інших осіб, визначених законом, які можуть бути суб'єктами військових злочинів належать: а) військовослужбовці військових прокуратур і відповідного управління Генеральної Прокуратури, військових судів, військової судової палати Касаційного суду України, Військової судової колегії Верховного Суду, військових комісаріатів, службових осіб Державної фельд'єгерської служби, які мають військові звання; б) військовослужбовці Міністерства Оборони, Служби Безпеки, Державної прикордонної служби; в) військовослужбовці, які за їх згодою відряджені до органів виконавчої влади, на підприємства і в організації, що виконують роботи в інтересах оборони держави та її безпеки; г) військовослужбовці адміністративного та професорсько-викладацького складу навчальних закладів, що входять до системи Міністерства освіти і науки; д) військовослужбовці (особи військового персоналу) військових підрозділів, що мають постійну чи тимчасову організацію, перебувають під командуванням особи, відповідальної перед Україною та іншою державою за поведінку своїх підлеглих, які зобов'язані дотримуватися внутрішньої дисципліни, норм міжнародного права, і направляються до іншої держави з метою виконання бойових або миротворчих завдань, або гуманітарних завдань, пов'язаних із захистом цивільного населення від радіаційної, хімічної, біологічної небезпеки та ліквідацією наслідків застосування зброї масового ураження; е) військовослужбовці Збройних Сил, інших військових формувань і цивільних установ України, які відповідно до міжнародних угод направляються Україною для участі в міжнародних миротворчих операціях і не входять до складу миротворчого контингенту; є) військовополонені, яких Україна тримає в полоні (див. Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року) [8, с. 903].

Отже, однією із специфічних ознак суб'єктів військових злочинів є та, що вони під час вчинення військового злочину повинні перебувати на військовій службі у Збройних Силах України чи інших збройних формуваннях України.

Таким чином, ми бачимо, що до суб'єктів військових злочинів згідно ч. 2 ст. 401 законодавець не відніс таких осіб, як військовозобов'язані та резервісти, про яких йдеться у ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» (хоча військовозобов'язані включені до ч. 1 ст. 401). Але, ці особи, на нашу думку, також можуть вчинити будь-який злочин, що посягає на порядок несення військової служби. Єдиною умовою для того, щоб ці особи могли вважатися суб'єктами військових злочинів, – це вчинення ними такого злочину під час проходження

військової служби у збройних формуваннях, зазначених у нормативно-правових актах (в такому разі вони автоматично переходять до категорії військовослужбовців). Згідно з ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»: військовозобов'язані – це особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; резервісти – це особи, які в добровільному порядку проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний та воєнний час (категорія «резервісти» була додана до вказаної норми 17 березня 2014 року). Тому ми вважаємо, що до переліку суб'єктів військових злочинів необхідно включити військовозобов'язаних і резервістів.

В умовах ведення військових дій в Україні багато говориться про таку категорію військовослужбовців, як добровольці. Поряд з цим виникає питання щодо можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності у разі вчинення ними злочинних дій, зазначених у статтях Розділу XIX КК України. З огляду на визначення резервістів, очевидно, що ними і є добровольці. А це означає, що під час проходження ними військової служби вони так само нести будуть відповідальність за вчинення військових злочинів, тобто будуть вважатися суб'єктами цих злочинних діянь.

Окремо необхідно наголосити, що суб'єктам військових злочинів властиві особливі ознаки, які відрізняють їх від загальних суб'єктів злочину, поряд із ознакою, зазначеною вище. «Для військового злочину передбачений спеціальний суб'єкт, який поряд із загальними для суб'єкта злочину психічними та фізіологічними ознаками (ч. 1 ст. 18), повинен відповідати і ряду особливих вимог, що висуваються законом до військовослужбовців, а саме: громадянство, стан здоров'я, вік призову на військову службу та релігійні переконання» [1, с. 101].

Згідно з чинним законодавством на військову службу можуть бути призвані лише громадяни України, які досягли 18-літнього віку і придатні за станом здоров'я до проходження військової служби. Особи, які не придатні за станом свого здоров'я до проходження військової служби звільняються від призову на військову службу. Таким чином, критерій придатності до військової служби є одним із визначаючих для того, щоб особа могла бути призвана на військову службу. Стан здоров'я потенційного військовослужбовця визначає спеціальна військово-лікарська комісія, на яку і покладені ці обов'язки. Щодо релігійних переконань, які не дозволяють особам проходити військову службу, то у всіх нормативно-правових актах, що встановлюють порядок у сфері несення військової служби, не вказано, які саме релігійні переконання (належність до певних релігійних конфесій, сан тощо) не дозволяють особам проходити військову службу.

Таким чином, якщо особа, яка не відповідає хоча б одному критерію придатності до військової служби, все-таки була призвана для її проходження, має місце незаконний призов на військову службу. З цього приводу А. А. Тер-Акопов вважає, що особа, яка незаконно призвана на військову службу, не може бути суб'єктом військового злочину, тому що їй не властиві всі необхідні для цього ознаки [8, с. 50-52]. Думка Х. М. Ахметшина, якої притримуються більшість вчених і практиків, зводиться до того, що особи, незаконно призвані на військову службу, як правило, визнаються суб'єктами військових злочинів, але, в залежності від обставин злочину, їх негідність (за станом здоров'я) та інші підстави, за якими вони не підлягали призову, можуть розглядатися як обставина, що пом'якшує відповідальність, чи взагалі є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності [9, с. 45]. Але такий підхід уявляється досить дивним: навіщо визнавати суб'єктом злочину особу, яка завідомо незаконно була призвана на військову службу і в решті решт покарання для якої або буде зведено до мінімального, або взагалі її буде звільнено від кримінальної відповідальності. У свою чергу В. О. Бугаєв вважає, що осіб, завідомо незаконно призваних на військову службу з вини службових осіб призовної комісії, потрібно не визнавати суб'єктами військових злочинів. Але якщо в їх діяннях містяться, крім військового, ознаки іншого загально кримінального злочину, за вчинення останнього потрібно вирішувати питання про притягнення до кримінальної відповідальності [1, с. 106].

Поряд із тим поняттям, яке закріплене у ст. 401 КК України, у теорії кримінального права існує ще декілька визначень. М. І. Хавронюк вказує, що суб'єктами військових злочинів можуть бути тільки військовослужбовці, а також військовозобов'язані під час проходження ними відповідних зборів [7, с. 901]. В. О. Бугаєв зазначає, що «під спеціальним суб'єктом військових злочинів слід розуміти громадян України, призваних на військову службу у Збройні Сили України та інші

військові формування на основі Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", які проходять її у відповідності до Положення про проходження військової служби та військових статутів, а також громадян України, що перебувають в запасі, призваних на військові збори» [1, с. 98-99].

Таким чином, враховуючи результати проведеного дослідження в їх сукупності ми можемо визначити поняття спеціального суб'єкта військових злочинів. Всі ці дефініції є вірними, але ми повинні дещо конкретизувати їх і визначити спеціальний суб'єкт військових злочинів наступним чином: спеціальний суб'єкт військових злочинів – це громадяни України, які досягли 18-річного віку (або іншого, передбаченого Законом) і придатні за станом здоров'я для проходження військової служби, призвані на військову службу у Збройні Сили України та інші військові формування на основі Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", які проходять її у відповідності до Положення про проходження військової служби та військових статутів, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження військової служби або військових зборів.

Отже, підсумовуючи, необхідно визнати, що положення кримінального законодавства в частині визначення суб'єкта військових злочинів потребують певного доопрацювання та законодавчого врегулювання, що матиме позитивний вплив як на правозастосування, так і на процес кримінально-правової кваліфікації діянь, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена нормами Розділу XIX КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби».

Список використаних джерел

1. Бугаєв В.А. Воинские преступления и наказания. Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Бугаєв Валерий Александрович. - Одесса- Симферополь, 2002. - 190 с.
2. Власов И.С. Преступления против советского социалистического правосудия: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И.С. Власов. - М., 1964. - 15 с.
3. За військові злочини порушено понад тисячу кримінальних справ - Ярема [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26553407.html>
4. Колодяжний М. Г. Кримінологічна характеристика військових злочинів в Україні / М. Г. Колодяжний // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. - Харків : Право, 2013. - Вип. 26. - С. 109-117.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [М.І. Бажанов, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.]; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - Київ - Харків: Юрінком-Інтер -Право, 2001.-416 с.
6. Ландіна А.В. Охорона моральності за Кримінальним кодексом України: [Монографія]. / Анна Валентинівна Ландіна. - К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. - 204 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / [За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. - К.: Атіка, 2003. - 1056 с.
8. Тер-Акопов А. А. Правовые основания уголовной ответственности военнослужащих / А. А. Тер-Акопов. - М., 1981. - 214 с.
9. Уголовное право России. Воинские преступления / [Кол. авт. Ахметшин Х. М., Бражник Ф. С., Васецов А. П. и др.] - М.: ВАЗФП, 1993. -312 с.

Головко О.М.,аспірант

Науково-дослідного інституту інформатики і права

Національної академії правових наук України,

асистент кафедри кримінального права та правосуддя

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ УКРАЇНИ

«Justitia in suo cuique tribuendo cernitur»

(від лат. «Справедливість полягає у тому, щоб кожному віддати належне»)

(Марк Туллій Цицерон)

В наш час перед українським суспільством постала гостра проблема застосування інформаційної зброї, що спонукає людей до застосування зброї реальної. Сьогодні в Україні термін «інформаційна війна» став відомим навіть дитині. Нажаль, за політичними міжусобицями державні посадовці мало звертали увагу на повсякчасне вторгнення в інформаційний простір країни. Тому зараз в нашій державі очевидними стали негативні наслідки ведення інформаційної війни.

Україна стала самостійною державою в час, коли інформаційне право вже активно розвивалося в ряді країн, в той час як в нашій державі процес врегулювання інформаційних правовідносин відійшов на другий план. Зараз результатом такої непродуманої політики є анексія Криму та

локальний збройний конфлікт на Сході України – території, де вплив російських ЗМІ на свідомість людей продовжувався роками.

Так, медіапростір за своєю сутністю стає *частиною соціального простору й забезпечує уявлення людей, що входять до системи виробництва й споживання масової інформації*. Становлення інформаційного суспільства радикально змінює політичну та соціально-економічну сфери життєдіяльності людства, а тому потребує чіткого законодавчого врегулювання.

Дослідженнями в даній сфері займалися такі науковці як Дзьобань О.П., Жданенко С.Б., Живко М.О., Жук С.Я., Мосов С.П., Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є. тощо.

Процеси глобалізації у світі тісно пов'язані з використанням комп'ютерних та інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ). Інформатизація суспільства з кожним днем все більше набирає миттєвого та навіть непередбачуваного характеру. Це, звичайно, ускладнює процес захисту прав людини в даній сфері. Як зазначають деякі вчені, «інформатизація призводить до створення єдиного інформаційного простору, в межах якого відбувається накопичення, обробка, зберігання, обмін інформацією між суб'єктами цього простору – окремими особами, організаціями, державами [1, с. 195].

Інформаційні технології суттєво підвищують впливовість електронних ЗМІ на різні сфери життя суспільства більшості країн. Формування інформаційного суспільства практично означає формування сучасного світового інформаційного простору. В таких умовах дуже складно відслідковувати правомірність тих чи інших дій в інформаційному середовищі, а особливо правопорушників у даній сфері.

Зважаючи на динаміку розвитку та глобалізацію інформаційних технологій, процес їх впровадження набув неабиякої актуальності. При цьому інформаційна безпека є основним об'єктом, що потребує захисту від несанкціонованого втручання та впливу на свідомість людей.

Петрик В.М. обґрунтовує інформаційну безпеку як «стан захищеності особи, суспільства і держави, при якому досягається інформаційний розвиток (технічний, інтелектуальний, соціально-політичний, морально-етичний), за якого сторонні інформаційні впливи не завдають їм суттєвої шкоди» [5, с. 122]. В такому тлумаченні поняття «інформаційна безпека» акцент робиться саме на суттєвість або істотність завдання шкоди.

Відповідно в контексті такого визначення опосередковано вказується на необхідність передбачити в законодавстві саме кримінальну відповідальність за посягання на інформаційну безпеку, оскільки «істотна шкода» є категорією, яка характерна саме галузі кримінального права.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про інформацію»: «Інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини» [2].

Згідно зі ст. 1 проекту Закону України «Про засади інформаційної безпеки України» від 28.05.2014: «інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через неповноту, несвоєчасність та недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій» [7].

Одним з аргументів до прийняття даного законопроекту є те, що у 2014 році на території АРК, крім перебування військового контингенту РФ, спостерігалася інформаційна експансія в національний інформаційний простір України, захоплювались стратегічні об'єкти української телекомунікаційної інфраструктури тощо.

Дійсно, сьогоднішні події вказують на колосальний вплив сусідньої держави на свідомість населення з Південних та Східних регіонів України. Результатом цього стала анексія частини українських територій та розв'язання локальної війни. Цей приклад зайвий раз доводить нагальну потребу вдосконалення захисту населення в інформаційній сфері, при чому не тільки від неправдивої інформації, але й від психологічного впливу на людську свідомість. Тому на мою думку, доцільним є застосовувати термін «інформаційно-психологічна безпека особи», що передбачає не тільки дезінформацію осіб, але й застосування ряду психологічних прийомів впливу на людину, зокрема прийоми маніпуляції.

Головною проблемою інформаційно-психологічної безпеки особи є формування умов для створення єдиного середовища, сприятливого для розвитку людини, а не для спонукання до антинаціональних чи навіть сепаратистських мотивацій та думок. Наріжним каменем впливу медіапростору на людську свідомість є вироблення в особи здатності до самостійного аргументованого критичного осмислення медійної інформації.

Параграф 1 статті 10 Європейської Конвенції про права людини визначає: «Кожен має право на свободу самовираження. Це право включає свободу мати свою думку, отримувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку властей та незалежно від кордонів». Гарантії доступу до інформації та її поширення теж аналогічно сформульовані у п. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадські та політичні права від 1996 року [6, с. 47].

Щодо національних джерел інформаційного права, то Корейба Ю. приходить до висновку, що «Конституція України в концентрованому вигляді виражає не будь-які, а життєві інтереси різних соціально-політичних сил суспільства ... Вона є правовим фундаментом ієрархічної структури інформаційного законодавства, що дає підстави вважати: вся система національного інформаційного законодавства ґрунтується на нормах Основного Закону України» [3, с. 51].

Зазначимо що збільшення впливу ЗМІ та інтернет-ресурсів у засобах комунікації ставлять під загрозу інформаційну безпеку не тільки окремого індивідуума, а суспільства й держави в цілому. Тому врегулювання даної сфери правовідносин конкретними нормативними актами є гострою необхідністю сьогодення. Варто погодитись з думкою Ліпкана В.А. з цього приводу: «Людина та її права, інформація та інформаційні системи та права на них – це основні об'єкти не лише національної безпеки в інформаційній сфері, але й основні елементи всіх об'єктів безпеки в усіх галузях» [4, с. 25]. Як наслідок, питання забезпечення інформаційної безпеки людини у медіапросторі потребують детального дослідження з метою визначення ефективного механізму захисту та його нормативного закріплення.

Неконтрольований доступ до дезінформуючих інформаційних ресурсів, відсутність психологічної стійкості особи, розмитість суспільних, моральних та ідеологічних цінностей є причиною безпосередньої інформаційної небезпеки, руйнівні наслідки якої важко переоцінити з точки зору розбудови держави та становлення суспільства. В даному контексті обов'язком держави є мінімізувати даний вплив на підсвідомість ті свідомість своїх громадян. На мою думку, можливі два шляхи врегулювання даної проблеми:

1. технічний (через обмеження доступу осіб до джерел, зокрема інтернет-ресурсів, які ставлять під загрозу національну безпеку держави та суспільства, а також здоровий розвиток людини як невід'ємного елементу цілісного суспільства);

2. нормативно-правовий (передбачення відповідальності за поширення інформації антисоціального характеру та створення джерел психологічного впливу на свідомість мас).

- 3 огляду на вищевикладене, визначення істотності шкоди спричиненої порушенням інформаційних прав людини, суспільства та держави дозволить поставити питання щодо криміналізації таких протиправних діянь.

Таким чином, Україна знаходиться на порозі нової історичної хвилі, назва якій «інформаційне суспільство». Розвиток інформаційно-телекомунікаційної сфери поклав початок якісно новим суспільним відносинам, які конче потребують доктринального тлумачення та нормативно-правового врегулювання. Інформація стала одним з основних ресурсів держави, а системи створені для її захисту та обробки сприяють розвитку основних соціальних інфраструктур.

Виходячи з вищезазначеного, поняття «інформаційна війна» та «інформаційний тероризм» потребують законодавчого тлумачення. Ці два негативних явища, діючи через медіапростір, впливають на стан інформаційної безпеки людини, зазіхають на національну безпеку держави. Дослідження результатів їх впливу, визначення істотності спричиненої шкоди та встановлення критеріїв її оцінки дозволить поставити питання щодо криміналізації діянь, пов'язаних з посяганням на інформаційну безпеку як людини, так і держави.

Список використаних джерел

1. Жук С.Я. Національна безпека України : навчальний посібник / С.Я. Жук, С.П. Мосов. – [2-е вид.]. – К. : КНТ, 2009. – 576 с.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII : із змінами та доп. 2011 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
3. Корейба Ю. Конституція України як визначальне джерело інформаційного права // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 9. – С. 48-52.
4. Ліпкан В.А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навчальний посібник / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.

5. Петрик В.М. Сутність інформаційної безпеки держави суспільства та особи. // Юридичний журнал. – 2009. – № 5. – С. 122-134.
6. Петрова Н., Якубенко В. Медіа-право для студентів факультетів/відділень журналістики. – К. : ТОВ “Київська типографія”, 2007 р. – С. 280
7. Про засади інформаційної безпеки України : проект закону України від 28.05.14 р : – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123

Євсюкова О.В., кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри історії теорії держави і права та конституційного права,
Директор Україно-Польського Інституту управління
Академії муніципального управління
Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИСТА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ

Зміна ціннісних орієнтацій у свідомості українців відбувається паралельно з завершенням періоду політичного транзиту в українській державі, який тривалий час знаходився у статичному стані, і лише за останній рік, маємо надію, що перейде до демократії. Свідченням зазначеному, є участь громадськості у політичному житті з активним проявом глибокого патріотизму, фахового професіоналізму та компетентності. Саме за таких умов, сьогодні в українській державі, більш ніж коли-небудь, актуальних ознак набуває юридична діяльність. Охорона прав і законних інтересів громадян, безкомпромісна боротьба з корупцією та правопорушеннями, висококваліфіковане розв’язання різноманітних юридичних проблем – є змістом повсякденної діяльності юристів та, разом з тим, являється їх професійним обов’язком. Доречно розібратися у даному аспекті з категоріями «професійна діяльність» чи то «професіоналізм».

У філософському розумінні професійна діяльність особистості у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні найчастіше розглядається як процес поетапного вирішення комплексу протиріч, узгодження різноманітних тенденцій і вимог, які задаються базовим протиріччям між соціально-професійними вимогами, що ставляться до суб’єкта професійної діяльності та його бажанням і можливостями з їх реалізації. Широкий комплекс соціально-гуманітарних наук досліджує даний феномен, в цілому поділяючи позицію, що тільки професіонал у сучасному суспільстві має можливість прояву і реалізації сутнісних особистісних рис, уникаючи таким чином, шаблонізації у здійсненні професійних обов’язків та морально-професійної деформації [3].

Цікавою є, також, точка зору представників соціологічної школи, які вважають, що фахівець ХХІ століття, аж ніяк, не може бути лише технократом, бо до складу його професійних функцій входить управління людськими відносинами, врахування індивідуальних особливостей працівників, їх внутрішнього світу, організація комунікаційних процесів. Він тим чи іншим чином, братиме участь у функціонуванні та відтворенні економічних, політичних та інших соціальних інститутів, тож має бути підготовленим до врахування і використання у майбутній професійній діяльності людського фактору. Всіляку сприяти цій соціальній творчості – головна місія соціально-гуманітарних наук, пізнання [1, с. 52].

Остаточно сформувавшись ще в добу Античності, а саме в Стародавньому Римі, юриспруденція відігравала значну роль у процесі державотворення, сприяючи виробленню об’єктивних засад у здійсненні процесу соціальних відносин. На сьогодні діяльність юристів: адвокатів, нотаріусів, суддів, прокурорів, слідчих має суспільно необхідний характер та державну значущість. Професія юриста як своєрідний вид соціальної діяльності, виділяється серед інших цілим рядом специфічних властивостей, зумовлених роллю, яку відіграють право та законність у житті суспільства.

Юрист-професіонал, спосіб його думок, стиль діяльності та поведінки, професійна практика залежні від ступеня розвитку політичної, правової системи, економічного та духовного життя, правової свідомості, менталітету населення конкретно-історичного суспільства, а також, від попиту на ринку професійних послуг, міри «приватизації» своїх функцій, тобто перетворення їх на засіб реалізації власних інтересів. Як зазначають українські дослідники, сучасність висуває досить вагому частку професійних вимог та якостей до юристів-професіоналів, якими вони обов’язково мають володіти, і тим самим, забезпечувати реалізацію покладених на них завдань та функцій [5, с. 7].

Серед багатоманітності таких якостей, на нашу думку, найбільш необхідними слід вважати: принциповість та незалежність у забезпеченні законності, правопорядку, гарантуванні суспільних свобод і законних інтересів особи, її охорони та суспільного захисту. При тому, що політична ситуація в українській державі є досить складною і життєві реалії вимагають ретельного ставлення спеціалістів-правників до кожного суспільного явища, деталізації проблеми та вивчення її складових мають вирішальне значення. Таким чином, це спонукає до ствердження, що у розслідуванні дрібниць не існує. Незалежність юриста-фахівця має виявлятися через правове сприйняття, незаангажованість мислення, політичну нейтральність та самостійність.

Не менш важливими професійними якостями мають бути: здатність особи до аналізу власних професійних можливостей та переоцінки накопичуваного досвіду, прагнення до систематичного підвищення якості власних знань. Ефективність професійної діяльності неможлива без наявності певного юридичного досвіду роботи, без навичок та вмінь, які мають формуватися у майбутніх фахівців-юристів у процесі функціонування спеціалізованої системи професійної юридичної освіти.

З точки зору особистісних рис та якостей, варто приділяти увагу майбутнім правникам щодо формування таких рис, як: спостережливість, прогностичність, критичність, справедливість, пильність, гнучкість, активність, ініціативність, практичність та правова толерантність.

Досить гострою для українського суспільства залишається сприйняття моральності та професійної етики, правової та психологічної культури, адже професія юриста – це, перш за все, робота з людьми. Особливістю цієї професійної діяльності є те, що він являється представником влади, виконавцем владних доручень для захисту інтересів суспільства, держави та громадянина. Адже у сучасному суспільстві практично жодний захід, вчинок приватної особи, робота державного органу або його посадової особи, які перебувають поза рамками побутових відносин, не можуть обійтись без допомоги, консультації з боку юриста. Таким чином, для професії юриста вимоги моралі мають особливий сенс, оскільки істинні законність і правопорядок у суспільстві встановлюються там, де правозахисники спираються на загальні моральні та морально-правові принципи: гуманізму, законності, патріотизму, неупередженості, людяності та терпимості [2, с. 80]. Як результат, юрист має володіти глибокою пошаною до закону та дбайливим ставленням до соціальних цінностей правової держави, честі і гідності громадянина, міцністю моральних переконань, відчуттям власного обов'язку, відповідальністю за долі людей та доручену справу.

Сьогодні в українському суспільстві актуальною потребою є спеціалізація професії юриста. Суддя, прокурор, слідчі прокуратури, адвокат та спеціалісти адвокатських юридичних установ, нотаріус, працівник силових відомств та правоохоронних органів, юрисконсульт та співробітник юридичної фірми мають розуміти суть і соціальну значущість майбутньої професії, основні проблеми дисциплін, які визначають конкретну галузь його діяльності, вбачити їх взаємозв'язок у цілісній системі знань, тощо. Вони мають бути готовим до кооперації з колегами та до роботи в колективі, знати і вміти використовувати методи управління, уміти організувати роботу виконавців, знаходити та приймати управлінські рішення в умовах суперечливих вимог, знати психологію людей та окремих офіційних груп, основи педагогічної діяльності, форми і методи правового виховання населення [5, с. 7].

До специфічних характеристик професійної діяльності юриста, що вирізняють юриспруденцію з-поміж інших галузей професійної діяльності, можна віднести: масовість юридичної професії, елітність, особливу відповідальність, конфліктність, інтелектуальну привабливість, колективність праці. Найхарактернішою специфічною особливістю діяльності юриста є величезна відповідальність, що накладається на працівників цієї сфери при здійсненні своїх професійних повноважень. Саме тому, їх професійна діяльність детально регламентована нормативно-правовими актами та професійними етичними кодексами. Вказана регламентація на рівні нормативно-законодавчої сфери діяльності юристів має і практичну й ідейно-етичну складову, від дотримання яких, та вміння застосовувати набуті знання на практиці, залежить професіоналізм спеціалістів-правників [4, с. 211].

На думку багатьох дослідників, сучасні вищі навчальні заклади юридичного профілю в Україні повинні готувати поряд зі знавцями «букви», знавців «духу» права. Для зазначеного необхідно більше уваги приділяти вивченню історико-теоретичних юридичних дисциплін та навчальних курсів соціально-гуманітарного спрямування з метою розширення загальної правничої ерудованості. Вивчати право та правові традиції державотворення слід на основі української національно-правової теорії, норм міжнародного права та їх імплементації в чинне національне законодавство. Варто

зазначити, що підготовка сучасних фахівців юридичного спрямування відбувається в університетах, інститутах, спеціалізованих навчальних закладах. Фах юриста нині став настільки популярним, що без нього не може обійтися жодна галузь народного господарства, апарат державного управління, місцевого самоврядування, не акцентуючи вже, про законодавчу владу та приватні структури [2, с. 79].

Виходячи з особливої відповідальності, складності юридичної процедури, юридична робота повинна здійснюватися кваліфіковано і на професійній основі. Це в свою чергу, вимагає спеціальної підготовки фахівців різного профілю правової роботи. Поряд з практичною юридичною діяльністю виділяють наукову. Неможливість виконувати функції юриста без відповідних навичок, знань, умінь, а іноді й без певного досвіду юридичної роботи, вимагає запровадження вже оновленої спеціалізованої системи професійної освіти.

Підсумовуючи зазначимо, що професія юриста має важливе соціальне значення і є необхідною для нормального функціонування будь-якого сучасного суспільства. Основною метою діяльності юриста є забезпечення справедливості. При цьому у професійній діяльності юрист має суворо дотримуватись норм права, зокрема тих нормативно-законодавчих актів, що забезпечують права людини. Вищим мірилом професіоналізму юриста є здатність поєднання загальноприйнятих людських цінностей із правовими нормами у професійній діяльності. Утвердження та розвиток справжньої правової держави, реалізація її ідей і принципів, розвиток громадянського суспільства, високий рівень правової культури та відсутність правового нігілізму, забезпечення та дотримання гарантій прав і свобод людини і громадянина, правопорядку, громадської безпеки, що можливе лише за наявності в країні плеяди грамотних, цілеспрямованих та відданих своїй справі фахівців-правників.

Належна наявність таких кваліфікованих спеціалістів, фахівців-правників, професійних юристів є надзвичайною потребою, гострою суспільною необхідністю для України, враховуючи ті трагічні події, які відбуваються на Сході нашої держави.

Список використаних джерел

1. Абрамов Р.Н. Профессиональный комплекс в социальной структуре общества (по Парсонсу) / Р. Н. Абрамов // Социологические исследования. – 2005. - №1. - С. 54-66.
2. Ворона Ю.О. Супрун Т.М. Професійні та етичні засади діяльності юриста в Україні / Ю. О. Ворона, Т. М. Супрун // Професія юриста в сучасних умовах розбудови правової держави в Україні : теорія та практика : матеріали наук.-практ. кр. ст, Ірпін, 16 грудн. 2014 р. – Ірпін : МП Леся, 2014. – С.79 -81.
3. Ветров Р.І. Актуальні проблеми соціогуманітарних наук / Р. І. Ветров // Збірник наук. пр. з гуманітарних дисциплін "Славута". [Електронний ресурс] – Режим доступу.: <http://slavutajournal.com.ua/arkiv-nomeriv/slavuta-vipusk-4-5-2011/aktualni-problemi-sociogumanitarnix-nauk/>
4. Гусарев С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарев. – К.: Знання, 2005. – 375 с.
5. Рижигов В. С. Зміст та складові професійної підготовки майбутніх юристів відповідно професіограми / В. С. Рижигов // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. - №2. – 2011. – С. 7

Керноз Н.Е.

*Научно-учебный институт права и социальных технологий
Черниговского национального технологического университета Чернигов, Украина*

ПРОТИВОРЕЧИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ ЯЗЫКА СУДОПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

Конституционные принципы языковой политики, в том числе и в судопроизводстве Украины, определены статьями 10, 11, 12, 24, 92, 127, 129, 148 Основного Закона Украины (далее - Конституция Украины) [1].

В соответствии со ст. 10 Конституции Украины государственным языком в Украине является украинский язык «всестороннее развитие и функционирование которого обеспечивает государство во всех сферах общественной жизни на всей территории Украины», при этом «гарантируется свободное развитие, использование и защита русского, других языков национальных меньшинств Украины». Разногласия в закреплении принципа язык судопроизводства в законодательстве Украины влияют на реализацию гражданами своих прав, в том числе, права на справедливое судебное разбирательство, провозглашенное в ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод. Проблемность законодательного определения и правоприменения принципа языка судопроизводства при осуществлении правосудия в Украине в разное время

исследовались в трудах А.А. Эдуардович, С.С. Бычковой, В.В. Городовенко, В.М. Кампа, Н.Е. Керноз, В.В. Комарова, В.Т.Маляренка, Ю. В. Назаренко, В.И.Шишкина, С.Я. Фурсы, В.А. Яворивского.

По своей юридической природе принцип язык судопроизводства в Украине относится к межотраслевым процессуальным принципам, соответствует требованиям норм международного права. Хотя Конституция Украины в своем терминологическом обороте к основным принципам судопроизводства не относит «язык судопроизводства», но в статье 129 Конституции Украины[1] регламентировано, что «законом могут быть определены также иные принципы судопроизводства в судах отдельных судебных юрисдикций». Так в пункте 22 части 1 статьи 7 Уголовного процессуального кодекса Украины от 13.04.2012 г. № 4651-VI (далее - УПК Украины)[2] закреплено, что «язык, которым осуществляется уголовное производство» относится к общим принципам уголовного судопроизводства. Содержание этого принципа раскрыто в статье 29 УПК Украины, при этом законодатель использует такие терминологические обороты как «на государственном языке», «на любом другом языке, которым оно достаточно владеет...», «выступать в суде на родном или другом языке, которым они владеют, пользуясь при необходимости услугами переводчика». Но термин «региональные языки или языки меньшинств» не употребляется.

В соответствии со ст. 12 Закона Украины «О судостроительстве и статусе судей» от 07.07.2010 г. № 2453-VI (далее - Закон № 2453)[3] судопроизводство и делопроизводство в судах Украины может осуществляться на «государственном языке», при этом «могут использоваться региональные языки или языки меньшинств» и «гарантируется государством и обеспечивается за счет средств Государственного бюджета Украины». Также законодатель гарантирует «право граждан на использование ими в судебном процессе родного языка или языка, которым они владеют». Решением Конституционного Суда Украины (далее – КС Украины) от 13.12.2011 г. нововведения статьи 12 Закона № 2453 (в контексте обеспечения региональных языков или языков меньшинств в судопроизводство Украины за счет средств ГБ Украины) признаны конституционными[4]. Относительно ошибочности самого решения были особые мнения судей КС Украины Шишкина В.И. и Кампа В.М., так как, по их мнению, не были учтены важные правовые позиции Конституционного Суда Украины, изложенные в Решении КС Украины от 14.12.1999 г. № 10-рп/99[5] и в Решении КС Украины от 22.04.2008 г. № 8-рп/2008[6].

При регламентации принципа «язык судопроизводства» в ст. 7 Гражданского процессуального кодекса Украины[7], в ст. 3 Хозяйственного процессуального кодекса[8] и в ст. 15 Кодекса административного судопроизводства Украины[9] отмечаем, что законодатель применил одинаковую отсылочную конструкцию нормы, а именно: «Язык (гражданского, хозяйственного, административного – от автора) судопроизводства определяется статьей 14 Закона Украины «Об основах государственной языковой политики». В ст. 14 Закона Украины «Об основах государственной языковой политики» от 03.07.2012 г. № 5029 - VI (далее - Закон № 5029)[10] язык судопроизводства, в отличие от УПК, определен следующим образом: «Судопроизводство в Украине в гражданских, хозяйственных, административных и уголовных делах осуществляется на государственном языке. В пределах территории, на которой распространен региональный язык (языки), ... по согласию сторон суды могут осуществлять производство на этом региональном языке...».

Впервые на законодательном уровне понятие «региональных языков или языков меньшинств» в Украине введено с 01.01.2006 года - даты вступления в силу Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств[11], которую Украина ратифицировала с оговорками Законом Украины «О ратификации Европейской хартии европейских языков или языков меньшинств» от 15.05.2003 г. № 802 (далее - Закон № 802)[12]. До настоящего времени из 47 государств - членов Совета Европы Хартию ратифицировали 24 государства, 9 государств подписали ее без ратификации.

Проанализировав положения Закона Украины «О ратификации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств» от 15.05.2003 г. № 802 можно сделать вывод о несоответствии следующих положений статьи 14 Закона Украины «Об основах государственной языковой политики»: «государство гарантирует возможность осуществлять судебное производство на этом региональном языке (языках). Необходимость обеспечения такой гарантии должны

учитываться при подборе судебных кадров» (ч. 2 ст. 14 Закона Украины № 5029); «допускается подача в суд письменных процессуальных документов и доводов, изложенных на этом региональном языке (языках), с переводом, в случае необходимости, на государственный язык без дополнительных затрат для сторон процесса» (ч. 2 ст. 14 Закона Украины № 5029); «услуги переводчика с регионального языка или языка меньшинства (языков), в случае их необходимости, предоставляются без дополнительных для этих лиц затрат» (ч. 4 ст. 14 Закона Украины № 5029)[10].

Таким образом, можна констатировать существенные нормативные «разнообразия» при закреплении языка судопроизводства в статье 29 УПК Украины, статье 12 Закона Украины «О судостроительстве и статусе судей» и статье 14 Закона «Об основах государственной языковой политики», так как в содержание понятия «язык судопроизводства» законодатель включает не только «государственный язык», «родной язык», «другой язык, которым лицо владеет», но, в отличие от уголовного судопроизводства, дополнительно гарантирует использование «региональных языков или языков меньшинств».

В ст.ст. 1, 6 Закона Украины «Об основах государственной языковой политики» коллизионно определены термины «государственный язык», а именно: 1) «закрепленный законодательством язык, употребление которого обязательно в органах государственного управления и делопроизводства, учреждениях и организациях, на предприятиях, в государственных учебных заведениях, науки, культуры, в сферах связи и информатики и т.п. (ст.1 ЗУ № 5029); 2) «Украинский язык как государственный язык обязательно применяется на всей территории Украины при осуществлении полномочий органами законодательной, исполнительной и судебной власти, в международных договорах, в учебном процессе в учебных заведениях в пределах и порядке, которые определяются настоящим Законом» (ч.2 ст.6 ЗУ № 5029).

На основании вышеизложенного, можно сделать следующие выводы и предложения:

- в ст. 10 Конституции Украины закреплены «украинский язык как государственный», «языки национальных меньшинств Украины, в частности русский», «языки международного общения»[1], а термин «региональные языки или языки меньшинств» не является конституционно-правовой категорией;

- владение государственным языком является обязательным требованием для профессиональных судей (ст.127, ст.148 Конституции Украины, ст.64 Закона Украины «О судостроительстве и статусе судей»), народных заседателей и присяжных (ст.59 Закона Украины «О судостроительстве и статусе судей»), но положения части 2 статьи 14 Закона № 5029 «государство гарантирует возможность осуществлять судебное производство на этом региональном языке (языках). Необходимость обеспечения такой гарантии должны учитываться при отборе судебных кадров», влекут неоднозначность как толкования, так и применения в следствии противоречивости Основному Закону Украины и Закону Украины «О судостроительстве и статусе судей»;

- положения Конституции Украины обязывают применять государственный - украинский язык как язык официального общения должностных и служебных лиц при исполнении ими служебных обязанностей, в частности это касается административного судопроизводства, так как основным ответчиком выступает субъект властных полномочий - орган государственной власти, орган местного самоуправления, их должностное или служебное лицо, другой субъект при осуществлении ими властных управленческих функций на основе законодательства, в том числе на выполнение делегированных полномочий (п.п.7, 9 ч.1 ст.3 КАС)[9];

- с целью облегчения правоприменения и однозначности толкования понятия «государственный язык», которое закреплено в ст. 1 Закона № 5029, необходимо внести изменения: исключить терминологический оборот части 2 статьи 6 Закона № 5029 «в пределах и порядке, которые определяются настоящим Законом» и заменить терминологический оборот ст.1 «в органах государственного управления» на «в органах государственной власти и государственного управления»;

- часть 1 ст. 5 Закона № 5029 привести в соответствие со ст. 10 Основного Закона Украины;

- терминологический оборот ч. 2 ст. 4 Закона Украины «Об основах государственной языковой политики» от 03.07.2012 г. № 5029 «нормы, которые содержат более благоприятные положения относительно прав человека» заменить на «правила международного договора, которые содержат более благоприятные положения относительно прав человека»;

- в ч.ч.1,2,3,4 ст.14 Закона оборот «в пределах территории, на которой распространен региональный язык (языки), соответствующий условиям части третьей статьи 8 настоящего Закона», содержит техническую ошибку, а именно: условия распространения региональных языков регламентированы в ч.3 ст. 7 Закона, поэтому цифру «8» необходимо заменить на «7».

- заменить терминологический оборот «права на использование региональных языков или языков меньшинств в соответствующей сфере и» части 3 статьи 6 Закона Украины «Об основах государственной языковой политики» от 03.07.2012 г. № 5029 на «права на сохранение или развитие региональных языков или языков меньшинств», т.е. привести в соответствие с положениями статьи 5 Закона Украины «О ратификации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств»;

Изложенное свидетельствует, что введение и гарантирование региональных языков в национальное судопроизводство положениями Законов Украины «О судостроительстве и статусе судей», «Об основах государственной языковой политики» является преждевременным, так как, по нашему мнению, это может быть осуществлено только одновременно с внесением изменений в Конституцию Украины, в порядке, установленном Основным законом, в частности: в ст.10 раздела I Конституции Украины; в ст.127 раздела VIII Правосудие - относительно требований как профессиональных так и непрофессиональных судей (народных заседателей и присяжных), в ст.ст. 59,64 Закона Украины «О судостроительстве и статусе судей», в Закон Украины «О прокуратуре», в Закон Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности», во все процессуальные кодексы ГПК, КАС, ХПК Украины [13,с.51].

Список использованных источников

1. Конституция Украины от 28.06.1996 г. № 254к/96-В. // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР). - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Уголовный процессуальный кодекс Украины от 13.04.2012 г. № 4651-VI. // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР). - 2013. - № 9-10, № 11-12, № 13. - ст.88).
3. Закон Украины «О судостроительстве и статусе судей» от 07.07.2010 г. № 2453- VI. // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР). - 2010. - № 41-42, № 43, № 44-4. - Ст. 529 с изменениями.
4. Решение Конституционного Суда Украины от 13.12.2011 г. № 17-рп/2011. // Вестник Конституционного Суда Украины. - 2012 г. - № 1. - С. 37.
5. Решение Конституционного Суда Украины от 14.12.1999 г. № 10-рп/99. // Официальный вестник Украины от 11.02.2000 г. - № 4. - С. 109. - Ст. 125.
6. Решение Конституционного Суда Украины от 22.04.2008 г. № 8-рп/2008. // Официальный вестник Украины от 16.05.2008г. - № 33. - С. 61. - Ст. 1102.
7. Гражданский процессуальный кодекс Украины от 18.03.2004 г. № 1618- IV. // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР). - 2004. - № 40-41, 42. - Ст.49 с изменениями.
8. Хозяйственный процессуальный кодекс Украины от 06.11.1991г. № 1798- XII. // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР). - 1992. - № 6. - Ст.56 с изменениями.
9. Кодекс административного судопроизводства Украины от 06.07.2005 г. № 2747-IV. // Ведомости Верховной Рады Украины - 2005. - № 35-36, № 37. - Ст.446 с изменениями.
10. Закон Украины «Об основах государственной языковой политики» от 28.11.2012 г. № 5029-VI. // Официальный вестник Украины от 20.08.2012 г. - 2012 г. - № 61. - С. 9.- ст. 2471.
11. Европейская хартия региональных языков или языков меньшинств. Украина ратифицировала Законом № 802-IV от 15.05.2003 г. // Официальный вестник от 25.12.2006 г. - 2006 г. - № 50. стр. 379. - Ст. 3381.- код акта 38101/2006.
12. Закона Украины «О ратификации Европейской хартии европейских языков или языков меньшинств» от 15.05.2003 г. № 802 // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР). - 2003. - № 30. - Ст.259.
13. Кернос Н.С., Назаренко Ю.В. Проблемність впровадження регіональних мов в національному судочинстві України // «Нові виміри прав людини: юридичні, філософські, політологічні аспекти»: Збірник наукових праць / Рец: В.П. Мельник, М.М. Микієвич, В.М. Репецький, І.І. Іжнін. – Львів: Львівський центр міжнародного права та прав людини, 2013, С. 46-51.

Кобзар В. В., кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

РЕАЛИЗАЦИЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

В реалізації культурно-соціального реформування важливе місце відводиться саме процесу формування ефективної національної політики в благодійницькій сфері, передумовою чого є відсутність повномірної можливості фінансового забезпечення освітянського, наукового, культурного та мистецького розвитку держави. Однак, не зважаючи на вказану проблему, влада наділена компетенцією у створенні необхідних економіко-правових стимулів та умов, здатних забезпечити добродійну культурну підтримку з залученням приватного капіталу та відродження благодійницьких і меценатських традицій. Даний аспект має свій характерний прояв саме у компетенції державної влади з податково-пільгового забезпечення тих осіб, які здійснюють

фінансову підтримку культурно-освітнього розвитку держави і суспільства. Тому в національних традиціях України в наш час значне місце відводиться благодійницькій діяльності.

Історіографічні дослідження деяких науковців свідчать про існуючі проблеми формування політики держави, яка стосується безпосередньої сфери благодійництва. Так, дана тематика мала місце в аналізі праць Т. Ніколаєвої, Т. Курінної, О. Донік, В. Халецького, О. Семашко, Л. Думи, А. Гулевської-Черниш. [1]

Не беручи до уваги той факт, що вказані автори проводили якісний аналіз окремих аспектів даного питання, ще досить питань з цього приводу залишаються недостатньо вивченими, а тому і невирішеними. Тому в своєму дослідженні ми ставимо мету з пріоритетом на аналіз специфічних особливостей політики держави в благодійницькій сфері та регламентуючої її нормативно-правової бази; приділяємо увагу впливу меценатства на розвиток культури державності та освіченості суспільства.

Так, поняття благодійної діяльності в сучасному розумінні вживається в широкому змісті, що знаходить своє визначення як у звичайній матеріальній допомозі, так і меценатстві. Воно уособлює собою поняття допомоги і підтримки, оформлене високими принципами моралі, тих категорій населення, які їх потребують, а також притаманний громадськості рівень розуміння і значення існуючих на сучасному етапі програм соціальної реабілітації з усвідомленням необхідності їх здійснення.

Свого часу меценатством займалися такі впливові і освічені особи як П. Могила, І. Мазепа, Г. Галаган, родини Терещенків та Ханенків, які зробили свій великий особистий внесок у розвиток української культури, освіти та науки.

Благодійний сектор в Україні практично сформований і має тенденцію до зростання, яка характеризується збільшенням статистичної кількості його інститутів та зростанням об'ємів коштів, спрямованих на доброчинність, що справляє відчутний вплив на суспільні відносини та національну економічну сферу. Розгалужена система благодійних організацій охоплює своєю діяльністю переважну більшість сфер життєдіяльності українських громадян.

Однак залучення громадян України до благодійної діяльності все ще є достатньо низькою, що пояснюється несформованістю культури доброчинності в суспільстві, недостатньою державною політикою в цій сфері.

Водночас, більш ефективному розвитку благодійництва заважає дефіцит співпраці між громадянським суспільством та державою. Очевидно, що державна підтримка благодійного руху в Україні здатна не тільки сприяти отриманню своєчасної допомоги адресатам, підвищенню забезпечення культурно-освітніх потреб громадян, але й у цілому підтримувати необхідний рівень соціального клімату, знизити навантаження на державний бюджет. [2]

У часи, коли існував Радянський Союз, стовідсоткова націоналізація суспільного життя майже унеможливлювала вільне існування громадянського суспільства. Тому, як наслідок, це нерозвинутий державний сектор, до якого відносяться і благодійні організації.

Але ж діяльність благодійних організацій завжди була і є актуальною у країнах світу. Наприклад, у країнах Заходу держава активно підтримує розвиток благодійництва та меценатства, створюючи для цього сприятливі умови. Так, у Бельгії та Великій Британії передбачене стимулювання спонсорства шляхом вилучення суми, витраченої на рекламу та маркетингові операції, з обсягів, що обкладаються податком. В Австрії та Франції спонсорство трактується як маркетингові витрати компанії на рекламу, що не оподатковуються. У США розмір добродійних пільг складає до 10 % доходу компанії; з пожертв у грошовій формі можна отримати податкове вирахування в межах 50 % річного доходу, з пожертв не в грошовій формі – 20-30 %. В Угорщині дозволено відрахування на меценатство 70 % прибутку підприємств і компаній, Німеччині – 33,2 %. [3]

Отже, сфера благодійності є досить поширеною. Компанії, яких головні офіси розташовані у США, Канаді, країнах Західної Європи, почали активно розвивати програми корпоративної філантропії в країнах Східної Європи, Африки, Азії тощо. Досвід діяльності цих компаній засвідчив, що існує тісна взаємозалежність між економічним зростанням та розвитком людського потенціалу, соціальним захистом, забезпеченням екологічної стійкості, а також стабільним і продуктивним бізнес-середовищем. З іншого боку, глобалізація ринкової економіки залишила свій

відбиток і на державах, які здійснюють трансформаційні перетворення у соціально-економічній, політичній сферах, що також призвело до активізації благодійності в цих країнах.[1]

Не дивно, що сьогодні у сучасному світі та теперішніх національних умовах результати благодійної діяльності потребують багато зусиль, натхнення та бажання допомагати. [4]

Велика роль тут відводиться саме державній підтримці. Так чи інакше, в нашому розумінні, державна підтримка має виражатись в державному регулюванні певної галузевої сфери діяльності, благодійницької, безпосередньо, з розумним створенням структурами держави необхідних організаційно-правових та соціально-економічних умов і стимулів використання фінансово-матеріальних ресурсів для її активного розвитку.

Основним і зрозумілим тут був і залишається матеріальний фактор підтримки, оскільки благодійність асоціюється, перш за все, з особистими внесками приватних осіб, що носять характер безкорисливої фінансової та будь-якої матеріальної допомоги.

Нам імпонує думка дослідниці Г.М.Ульянової, яка зазначає, що “термін благодійність стосується сфери громадської активності, пов’язаної з передачею юридичними й фізичними особами грошових та матеріальних засобів, а також із особистим внеском приватних осіб у справу допомоги нужденним”. [5, с. 160]

Закон України “ Про благодійну діяльність та благодійні організації” [6] визначає благодійництво як добровільну безкорисливу пожертву фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги.

Даним законом визначаються також поняття меценатства та спонсорства, а також осіб, які займаються даними видами діяльності, здійснюючи благодійну допомогу, і її приймають (набувають).

Так, спонсорство – це добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг;

меценатство – добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними особами набувачів благодійної допомоги.

Благодійною організацією є недержавна організація, головною метою діяльності якої полягає у здійсненні благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Згідно цього ж Закону, благодійники – це фізичні та юридичні особи, які здійснюють благодійництво в інтересах набувачів благодійної допомоги; набувачі благодійної допомоги – фізичні та юридичні особи, які потребують і отримують благодійну допомогу.

Благодійники та благодійні організації безпосередньо пов’язані між собою. Вони здійснюють свою діяльність на засадах законності, гуманності, спільності інтересів і рівності прав її учасників, гласності, добровільності та самоврядування. Конкретні напрями благодійництва та благодійної діяльності визначаються благодійниками і статутами (положеннями) благодійних організацій.[6]

В Україні існує чимало благодійних організацій, які мають на меті здійснювати благодійну діяльність в інтересах суспільства, або окремих категорій осіб. Благодійність має глибоке коріння у демократичних принципах громадянської активності, плюралістичних підходах до вирішення проблем, а також у традиціях автономного існування людини від держави.

Сьогодні благодійні організації працюють заради поліпшення умов та якості життя людей, просувають громадські ініціативи та формують активне незалежне суспільство, аби кожен з нас зміг відчувати, як це – жити у повному задоволенні своїх потреб.

Благодійні організації в Україні займаються благодійництвом, спонсорством, меценатством. Вони мають певні права, встановлені законодавством, яких зобов’язана дотримуватися кожна з них.

Кожна організація має мету своєї діяльності, напрями та завдання, які повинна виконувати. Щодо останнього, то основними з них є: надання допомоги дітям-сиротам в отриманні освіти; надання допомоги у сфері охорони здоров’я; надання допомог у міжнародних відносинах; сприяють розвитку культури; надання допомоги творчій молоді; сприяють охороні культурної спадщини; сприяють поширенню знань та поваги до різних культур; надання допомоги потерпілим від стихійних лих; надання допомоги по опіці та адресної допомоги дітям-сиротам, інвалідам, дітям з малозабезпечених сімей; створення, підтримка та розвиток ефективної платформи взаємодії між донорами, громадськими організаціями та отримувачами допомоги, укріплюючи таким чином неприбутковий сектор та благодійність в Україні тощо. [7]

Ми бачимо, що певна благодійна організація може надавати та забезпечувати допомогу або в одній сфері, або в декількох сферах одночасно.

Соціальна мета благодійних організацій полягає у тому, що вони вже є не тільки економічною діяльністю, не тільки набувають нової суспільної значущості, її не можна розглядати лише як справу особистої етики чи релігійних переконань благодійників, а це вже, як було вище зазначено, здійснення такої діяльності, щоб були забезпечені інтереси суспільства.

Але сучасні реалії розвитку благодійництва виражені і певними негативними факторами. Серед них: відсутність створення належних умов державою для функціонування і розвитку благодійництва (це стосується і законодавчої сфери, і наявність певних бюрократичних перешкод тощо);

виражена небезпека у використанні наданих коштів не за призначенням; відсутність достатніх коштів та інших матеріальних ресурсів у компанії;

недоцільність займатися благодійною діяльністю, що опосередкована зваженим рішенням частини компаній [8, с. 45-46].

Вражає також парадоксальна ситуація в національному середовищі бізнес-компаній, коли проблема необхідної кількості коштів не є основною, або ж вона відсутня взагалі, а на перший план виноситься питання подолання супротиву інституцій держави саме в процесі реалізації і запровадження програм благодійництва.

Наступне, на сьогодні все ж таки гострою проблемою залишається недостатнє фінансування діяльності соціальних служб. Благодійні організації відіграють важливу роль у житті суспільства. Вони допомагають дитячим притулком, лікарням, інтернатам, будинкам престарілих, окремим особам з обмеженими фізичними можливостями, інвалідам тощо. [7] Їх соціальна підтримка виявляється у формах надання грошової допомоги; матеріальних благ; безоплатного харчування, притулку; надання медичної, юридичної, психологічної допомоги; піклування; тощо.

Отже, питання правового регулювання існування і діяльності благодійних організацій, які належать до неприбуткового сектору, є надзвичайно важливим і проблемним для України. І хоча сьогодні українська влада не має достатнього, подібного до західних країн, арсеналу підтримки благодійництва, та вона вдається до застосування відповідних заходів: адміністративних, нормотворчих, що мають своєю метою покращити ситуацію у даній сфері; створення сприятливих умов для розвитку благодійного сектору, що, безумовно, відбивається на позитивній динаміці розширення його інститутів та можливостей. Також, з огляду на те, що реалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні щодо підтримки волонтерства та благодійництва передбачає «підтримку суб'єктів господарювання та громадян, які надають фінансову допомогу чи здійснюють добровільні пожертвування інститутам громадянського суспільства для розв'язання проблем, що мають важливе суспільне значення» [9], то ми приєднуємось до думки стосовно актуальності та необхідності: стимулювати поширення благодійності як соціальної норми, заохочуючи діяльність благодійних організацій і громадян, які підтримують їх як фінансово, так і волонтерською діяльністю; запровадити механізми державного замовлення на надання громадськими об'єднаннями та благодійними організаціями соціальних послуг на конкурсних засадах, у тому числі внести відповідні зміни до Бюджетного кодексу України, а також внести відповідні зміни до нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України; збирати і публікувати у відкритому доступі інформацію, яка дозволить оцінити і розвивати поточні тенденції у сфері філантропії; збільшити відсоток соціальної реклами, спрямованої на популяризацію благодійності; створювати для донорів ефективні, з точки зору процедур і оподаткування, способи здійснення пожертв; сприяти розвитку альтернативних джерел фінансування для організацій громадянського суспільства: соціальних інвестицій, венчурної філантропії та мікрофінансування.

Список використаних джерел

1. О. А. Ковтун. Державна політика у сфері благодійності України: Наукова стаття: Класичний приватний університет м. Запоріжжя. / Електронне наукове фахове видання: Державне управління: удосконалення та розвиток. - № 8, 2011.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=316>.
2. "Розвиток благодійництва в сучасній Україні". Аналітична записка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1367/>.
3. Чупрій Л. Благодійництво у сфері збереження й популяризації історико-культурної спадщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26751/25-Chupriy.pdf?sequence=1>.

4. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Ц58 Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 1999. - 864 с.
5. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О.М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – №4. – С. 160-174.
6. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон від 05.07.2012 № 5073-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
7. Цивільне право України: Навч. посібник / Ю.В. Білоусов, С.В. Лозінська, С.Д. Русу та ін.. – За ред. Р.О. Стефанчука. – К.: Прецедент, 2005. – 448 с.
8. Практика благодійної діяльності бізнес-компаній в Україні: сучасний досвід (звіт за результатами дослідження) / За ред. А. Гулевської-Черниш. – К.: Салютіс, 2010. – 60 с.
9. Указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212/2012. «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14621.html>.
10. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Коверзнев В.О., кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Комплексне дослідження питання господарсько-правового забезпечення кооперації в Україні потребує розробки теоретико-правових засад діяльності кооперативних організацій, що складають основу кооперативного права.

На сьогодні, більшість наукових праць по кооперації в основному присвячені проблемам правового статусу виробничих і сільськогосподарських кооперативів, які розглядаються через призму господарського, цивільного або аграрного права. Роботи, що всебічно висвітлюють теоретичні аспекти діяльності усіх видів кооперативних організацій, до яких, крім класичних типів кооперативів (виробничих, споживчих та обслуговуючих), відносяться й організації кооперативного типу (кредитні спілки, кооперативні банки, об'єднання кооперативів та об'єднання організацій кооперативного типу різних рівнів), в Україні відсутні.

Розробка теоретико-правових засад діяльності кооперативних організацій, як суб'єктів господарського права, потребує дослідження господарсько-правової природи кооперативних організацій, здійснення їх класифікації в залежності від завдань і характеру діяльності та за напрямом основної діяльності, дослідження механізму правового регулювання кооперації, формулювання принципів кооперації з урахуванням досвіду діяльності міжнародних кооперативних організацій, зокрема, Міжнародного кооперативного альянсу.

Під господарсько-правовою природою кооперативних організацій слід розуміти сукупність специфічних ознак, притаманних кооперативним організаціям різних типів, які забезпечують їх ідентичність, характеризують як суб'єктів господарського права та якісно відрізняють від усіх інших господарських організацій.

Для того, щоб з'ясувати господарсько-правову природу кооперативних організацій, необхідно виділити їх специфічні ознаки.

Насамперед, будь-який кооператив є первинною ланкою системи кооперації та її основним елементом. Згідно зі статтею 6 Закону України «Про кооперацію» кооператив утворюється внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі спільної господарської та іншої діяльності. Кооперативи створюються з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативних організацій на основі поєднання їх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоуправління та самоконтролю [1].

Діяльність усіх кооперативних організацій має соціальний характер, що кардинально відрізняє їх від господарських товариств, які створюються лише заради одержання прибутку [2, ст. 79].

Наявність у складі кооперативної організації не менше трьох членів і поєднання ними свого майна, дає підстави для віднесення їх до організацій корпоративного типу. Втім, у розумінні статті 167 Господарського кодексу України, кооперативні організації не вважаються корпоративними підприємствами, оскільки в них не утворюється статутний капітал, який складає майнову основу виникнення корпоративних прав.

Базовим для всіх кооперативних організацій локальним актом, який визначає цілі та напрями діяльності кооперативу, є статут, що розробляється і затверджується засновниками. Форма і структура статуту кооперативу визначена статтею 8 Закону України «Про кооперацію».

Участь у діяльності кооперативних організацій здійснюється на членській основі. Розрізняють наступні види участі членів у діяльності кооперативних організацій:

- 1) майнову, що передбачає обов'язок сплачувати кооперативні внески (вступні, пайові, цільові), з одного боку, та право отримувати кооперативні виплати та виплати на паї – з іншого;
- 2) управлінську, що передбачає обов'язкову особисту участь членів кооперативних організацій в діяльності їх органів управління та ухваленні управлінських рішень;
- 3) трудову, яка передбачає участь членів у господарській діяльності кооперативних організацій в якості працівників (для виробничих кооперативів трудова участь членів є обов'язковою);
- 4) господарську, яка передбачає право членів кооперативних організацій користуватися їх послугами та придбавати вироблені ними товари.

Застосування в кооперативному управлінні принципу «один член кооперативу – один голос» є проявом кооперативної демократії, що гарантує всім членам кооперативних організацій рівні права в управлінні ними, і відрізняє кооперативні організації від господарських товариств, в яких кількість голосів учасника товариства безпосередньо залежить від розміру його частки в статутному капіталі або від кількості акцій, якими він володіє.

Формування майнової бази кооперативних організацій здійснюється на тих самих засадах, що і в господарських товариствах, оскільки в їх основу покладено принцип об'єднання капіталів засновників (членів), проте структура майнових фондів кооперативних організацій є більш складною.

Слід зазначити, що лише в кооперативах передбачається обов'язкове утворення неподільного фонду, який не підлягає розподілу між членами навіть у разі їх ліквідації, а передається в такому випадку іншим кооперативним організаціям або зараховується до доходу бюджету. Існування в кооперативах неподільного фонду свідчить про публічно-правовий характер кооперативної форми власності.

На відміну від господарських товариств, розподіл прибутку в кооперативах не залежить від майнової участі їх засновників (членів). Визначальне значення тут має трудова та/або господарська участь членів кооперативів в їх діяльності. Крім того, в кооперативах не передбачена можливість відступлення її членами свого права на пай іншим особам (крім спадкування), наприклад, шляхом відчуження, як це передбачено в господарських товариствах.

В залежності від завдань і характеру діяльності кооперативи поділяються на три типи: виробничі, обслуговуючі та споживчі.

Виробничі кооперативи утворюються шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Обслуговуючі кооперативи утворюються шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу.

Споживчі кооперативи (споживчі товариства) утворюються шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів [1, ст. 2].

Наступною ознакою, за якою слід класифікувати кооперативи – це напрям основної діяльності кооперативів. За цією ознакою кооперативи поділяються на: житлово-будівельні, садово-городні, гаражні, торгово-закупівельні, транспортні, освітні, туристичні, медичні тощо.

Відокремлену групу кооперативів за ознакою належності до галузі сільського господарства складають сільськогосподарські кооперативи. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [3] сільськогосподарська кооперація представляє собою систему сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів.

До окремої класифікаційної групи належать кредитні спілки та кооперативні банки, діяльність яких будується на основних принципах кооперації, що дозволяє вважати їх організаціями кооперативного типу [4, 5].

Для того, щоб ефективно працювати в умовах ринкової економіки первинні кооперативні організації прагнуть об'єднуватися в групи, створюючи таким чином кооперативні організації вищого рівня. Кооперативні об'єднання створюються та діють з місцевим (сільським, селищним, міським, районним, обласним) або загальнодержавним статусом і є некомерційними організаціями. Члени кооперативного об'єднання будь-якого рівня зберігають при цьому статус юридичної особи. Членом кооперативного об'єднання може бути й інше кооперативне об'єднання. Загальною рисою усіх видів кооперативних об'єднань є те, що вони створюються на засадах 1) добровільності та відкритого членства для здійснення спільної господарської діяльності, 2) розвитку господарської інфраструктури, 3) сприяння сталому розвитку та становленню засад демократичного розвитку суспільства.

Особливість діяльності об'єднань кредитних спілок визначається статтями 24, 25 Закону України «Про кредитні спілки», якими встановлено, що з метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів кредитні спілки мають право на добровільних засадах створювати асоціації кредитних спілок. Місцеві асоціації діють у рамках однієї адміністративно-територіальної одиниці, визначеної статтею 133 Конституції України, якщо членами такого об'єднання є більш як третина усіх кредитних спілок, які діють на території такої адміністративно-територіальної одиниці, але у кількості не менше трьох кредитних спілок. Всеукраїнськими є асоціації кредитних спілок, діяльність яких поширюється на територію всієї України, за умови, що членами таких асоціацій є кредитні спілки більш ніж з половини адміністративно-територіальних одиниць, визначених частиною другою статті 133 Конституції.

Механізм правового регулювання кооперативних відносин, як система правових засобів, забезпечує комплексний вплив на суспільні відносини в цілому та на поведінку окремих його суб'єктів, розкриває динаміку кооперативного права, його регулятивні можливості, забезпечує досягнення суб'єктами кооперативних відносин кінцевої мети.

Будучи структурним і логічним утворенням, механізм правового регулювання забезпечує правову регламентацію кооперативних відносин задля задоволення потреб усіх суб'єктів права.

Системоутворюючими елементами механізму правового регулювання є норма кооперативного права, яка визначає загальнообов'язкове правило поведінки; суб'єкт кооперативного права, поведінка якого потребує правового регулювання; юридично значуща поведінка такого суб'єкта, що породжує юридичні наслідки; юридичні акти, що регулюють правовідносини.

Оскільки основним призначенням кооперативного права є регулювання кооперативних відносин, тому завданням механізму правового регулювання є забезпечення ефективного регулювання цього процесу.

На нашу думку, механізм правового регулювання кооперації відображає процес впорядкування господарських відносин за участю кооперативних організацій за допомогою норм права. Цей процес є достатньо складним. Він формується з окремих етапів, на кожному з яких використовуються специфічні засоби, способи і методи правового регулювання.

Особливе місце в теорії кооперативного права відведено *принципам*, які визначають порядок утворення, мету діяльності кооперативних організацій та способи її досягнення, основні засади внутрішньокооперативних відносин і відносин у суспільному житті громади. Крім того, принципи кооперативного права відображають його специфіку як підгалузі господарського права.

Діяльність кооперативних організацій будується на міжнародних кооперативних принципах, затверджених на XXXI конгресі Міжнародного кооперативного альянсу, який відбувся в 1995 році в Манчестері. До їх складу увійшло сім принципів, а саме:

- 1) добровільне та відкрите членство в кооперативі;
- 2) демократичний членський контроль за діяльністю кооперативу;
- 3) автономія і незалежність;
- 4) економічна участь членів у діяльності кооперативу;
- 5) навчання, підвищення кваліфікації, інформація;
- 6) співпраця між кооперативами;
- 7) турбота про громаду [6].

Наведені кооперативні принципи є універсальними, оскільки слугують орієнтиром під час розробки окремими країнами власних (національних) кооперативних принципів.

В Україні легальне закріплення принципів кооперативного права здійснено в статті 4 Закону України «Про кооперацію», якою запроваджено:

- 1) добровільність вступу та безперешкодний вихід з кооперативної організації;
- 2) соціальна справедливість, взаємодопомога та співробітництво;
- 3) рівне право голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос);
- 4) вільний вибір напрямів і видів діяльності;
- 5) демократичний контроль за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій;
- 6) безпосередня участь членів кооперативної організації у її діяльності.

Таким чином, кооперативне законодавство України не містить принципу співпраці між кооперативами та принципу турботи про громаду, що визначають кооперативну ідентичність і підкреслюють особливості здійснення господарської діяльності кооперативними організаціями.

За таких обставин, вважаємо доцільним імплементувати вказані міжнародні принципи до національного законодавства.

Список використаних джерел

1. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35. – [зі змін. та допов.].
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144. – [зі змін. та допов.].
3. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України в редакції Закону № 5495-VI від 20.11.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 50. – Ст. 698.
4. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 101. – [зі змін. та допов.].
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5-6. – Ст. 30. – [зі змін. та допов.].
6. Рекомендація генеральної конференції Міжнародної Організації Праці від 03.06.2002 № 193 – [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://student.zoomru.ru/ecoteo/deklaraciya-o-kooperativnoj-identichnosti-prinyatiya/164575.1350184.s4.html>.

Козинець І.Г., ст. викладач

кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку України та інтеграції до європейського і світового просторів одним з її завдань є проведення соціально-економічних реформ у країні. Особливу роль у забезпеченні успішності їх проведення відіграє юридична відповідальність. Саме відповідальність виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціально-економічних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення смислу і значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціально-економічного розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства. При розумінні та визнанні особою своїх вчинків, буде менша кількість неправомірних дій, і з цим - зменшений вплив влади на суспільні відносини. Але нажаль наше сучасне суспільство не усвідомлює важливості своїх діянь та наслідків, які настають після них та навіть не реагує на заходи, яких вживає держава щодо них.

Тому, пріоритетним напрямком успішності проведення соціально-економічних реформ залишається дотримання вимог законодавства та забезпечення верховенства права у всіх сферах суспільного життя. І це передбачає поглиблення як відповідальності держави за виконання своїх обов'язків перед людиною, так і відповідальності кожної особи перед державою та суспільством.

Останнім часом в юридичній літературі з'явилася низка праць, у яких обґрунтовується наявність нових видів юридичної відповідальності і серед них - фінансової, науковці обґрунтовують свою точку зору тим, що самостійність виду юридичної відповідальності залежить від самостійності галузі права і виду правопорушення. З виникненням нових видів юридичної відповідальності завданням юридичної науки стає їх виявлення, дослідження, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої та правозастосовної практики.

Проблема визначення правової природи фінансової відповідальності виникла ще в 50-60 роках ХХ ст., коли обговорювалося питання про виникнення фінансового права як самостійної галузі.

Проте, значна кількість питань сфери цього виду юридичної відповідальності залишається дискусійною.

Питання фінансово-правової відповідальності є одним із найбільш проблематичним у правовій науці та практиці України. Суперечності викликає як сам факт існування такого виду відповідальності, так і питання, що стосуються природи фінансово-правових санкцій, порядку їх застосування, визначення ознак та складу фінансового правопорушення [1, с.114]. У зв'язку із цим, аналіз проблем становлення та розвитку фінансово-правової відповідальності, як самостійного виду юридичної відповідальності, є одним із пріоритетних напрямків науки, необхідних для підвищення ролі фінансового права як галузі права на даному етапі. Особливо гостро стоїть питання відмежування фінансово-правової відповідальності від інших видів юридичної відповідальності, зокрема адміністративної, оскільки в чинному законодавстві містяться суперечливі і дублюючі одна одну норми, які породжують труднощі у правозастосовній практиці.

На сьогодні фінансова відповідальність, як зазначає О. Музика-Стефанчук [2, с.78], уже сформувалася об'єктивно. Хоч і чинне вітчизняне законодавство прямо не вказує на існування фінансової відповідальності, але про її свідчать, зокрема, норми Бюджетного та Податкового кодексів України.

Визначати та відокремлювати фінансово-правову відповідальність від інших видів відповідальності потрібно, виходячи з визначення фінансового правопорушення, як протиправного, винного діяння (дії чи бездіяльності), яке посягає на встановлений державою порядок здійснення фінансової діяльності та викликає застосування відповідних санкцій, зокрема й фінансових. Тобто фактичною підставою притягнення до фінансово-правової відповідальності є фінансове правопорушення. Підставою ж адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення. Але слід зазначити, що адміністративна відповідальність може виникати в результаті адміністративних порушень, які здійснюються й у фінансовій сфері.

Фінансово-правова відповідальність виражається у застосуванні до правопорушника санкцій фінансово-правових норм, які встановлюються Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України та іншими фінансовими законами. М. Кучерявенко виділяє особливості фінансово-правових санкцій, що не дозволяють ототожнювати їх із санкціями адміністративними. По-перше, на думку М. Кучерявенка, вони відрізняються за суб'єктом (якщо при адміністративних це тільки фізичні особи, то при фінансових - і юридичні, і фізичні особи). По-друге, адміністративні санкції реалізуються у грошовій формі, тоді як фінансово-правові санкції є значно ширшими від грошових. По-третє, фінансово-правові санкції за податкові правопорушення за основу мають податковий примус, що характеризується специфічними рисами, особливістю якого є застосування фінансово-правових санкцій без урахування вини правопорушника [3, с.204]. Тобто мова йде про принцип презумпції винуватості суб'єкта фінансово-правової відповідальності, який не характерний для інших видів відповідальності, окрім цивільної.

Заходами фінансово-правової відповідальності є переважно санкції, пов'язані із позбавленнями здебільшого майнового характеру (штраф, пеня), а в адміністративній відповідальності істотне місце займають стягнення особистого характеру (наприклад, позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами); громадські роботи; виправні роботи; адміністративний арешт), причому деякі види санкцій, що застосовуються як міра фінансово-правової відповідальності, взагалі не застосовуються під час притягнення до адміністративної відповідальності (наприклад, пеня, зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення бюджетних асигнувань, зменшення бюджетних асигнувань).

Фінансово-правова відповідальність тягне для правопорушника певні негативні наслідки майнового характеру. У сфері фінансової діяльності держава намагається в першу чергу отримати відшкодування збитків, заподіяних їй фінансовим правопорушенням і, крім того, покарати правопорушника, але у формі, що притаманна сфері фінансово-правового регулювання, тобто у грошовій. У зв'язку з цим фінансово-правова відповідальність має переважно відновний характер. Метою ж адміністративної відповідальності є, перш за все, припинення правопорушення.

Фінансово-правова відповідальність реалізується у специфічній процесуальній формі. Наприклад, бюджетно-процесуальне провадження, встановлене статтями БК України. Суб'єктами відповідальності за порушення фінансового законодавства є учасники фінансових правовідносин.

Специфіка фінансової відповідальності полягає також у тому, що рішення про накладання фінансових санкцій може бути прийнято як державним органом, так і власне правопорушником (наприклад, податкова відповідальність).

Отже, фінансово-правова відповідальність відрізняється від адміністративної відповідальності за такими критеріями: підстави притягнення (адміністративні та фінансові правопорушення); санкції, що застосовуються (санкції особистого характеру в адміністративному праві, їх відсутність у фінансовому праві); мета (у фінансовому праві обов'язковою є правовідновлювальна мета, а в адміністративному - штрафна).

Самостійність юридичної відповідальності, на думку А. Монаєнко, можна визначити за допомогою таких критеріїв: а) власне правове регулювання; б) відмінні від інших видів цілі відповідальності, які визначаються завданнями правового регулювання цієї галузі; в) особливі об'єкти охорони; г) наявність власних санкцій; ґ) встановлення особливих процедур реалізації юридичної відповідальності [4, с.232-233]. Отже, якщо керуватися цими критеріями, то фінансово-правова відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, що виникає у зв'язку зі вчиненням правопорушення у сфері фінансової діяльності держави та полягає в обов'язку суб'єкта правопорушення зазнати певних позбавлень майнового характеру, в результаті застосування до нього фінансових санкцій.

Представники фінансово-правової науки у складі фінансово-правової відповідальності виділяють такі її різновиди: податкова (Л. Воронова, М. Кучерявенко, Н. Пришва, І. Криницький, О. Орлюк), бюджетна (Д. Бекерська, О. Гетманець), валютна (Л. Савченко), банківська (публічна) відповідальність (І. Заверуха, Т. Латковська) [5, с.79-82]. Однак на сучасному етапі розвитку фінансового законодавства не видно перспектив прийняття єдиного кодифікованого акту. Навпаки, законодавчий орган йде шляхом кодифікації окремих видів фінансового законодавства і закріплення відповідних інститутів відповідальності у нормативних актах України. Зважаючи на це, переважна більшість, переживає стадію бурхливого розвитку, що на правотворчій діяльності відображається в постійних змінах і доповненнях законодавчого матеріалу. А це гальмує правове регулювання нашої держави в даній сфері, спричиняє виникнення колізій у праві та породжує неправильне й неоднозначне застосування норм на практиці. Але нажаль, держава ще не ставить перед собою завдання прийняти один нормативно-правовий акт, щоб повністю і вичерпно врегулювати питання фінансової відповідальності та позбутися таких проблем.

Тому, в такій ситуації, більш доцільно розглядати не фінансову відповідальність у цілому, а саме конкретно ту відповідальність в залежності від сфери, в якій виникло правопорушення: бюджетну, податкову, банківську, валютну відповідальність. Адже, розглядаючи фінансову відповідальність у цілому, виникне велика плутанина при кваліфікації неправомірної дії. Вважаємо, що в такій ситуації на сьогодні, є правильним викладення окремої 11 глави, присвяченої податковій відповідальності в Податковому кодексі та відповідальності за порушення бюджетного законодавства в главі 18 Бюджетного кодексу [6; 7]. Це є позитивною тенденцією в розвитку і врегулюванні відносин у сфері податкового та бюджетного права. А також це дає змогу для глибокого аналізу накопиченого законодавчого матеріалу шляхом зіставлення вже існуючих складів правопорушення і більш конкретного визначення заходів відповідальності за них.

І взагалі, для нашої держави в майбутньому, важливо створити, або хоча б спробувати досягти рівня відповідного єдиного кодифікованого акту щодо фінансової відповідальності. Щоб даний акт, дав можливість чітко розмежовувати норми адміністративного, кримінального й фінансового права та відповідальність за їх порушення, й виключив помилкові розгляди й кваліфікації відповідних дій. Держава, за його допомогою досягне впорядкованості, чіткості й лаконічності нормативної бази, позбудеться дублювання відповідних норм та забезпечить більшу врегульованість суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Лукашев О. А. Система фінансового права як критерій розмежування видів відповідальності суб'єктів фінансово-правової відповідальності / О. А. Лукашев // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 9. Збірник наукових праць. - Х.: Право, 2005. - С. 113-119.
2. Музика-Стефанчук О. А. Фінансове право: Навч. посіб. - 3-є вид., доп. і перероб./ О. А. Музика-Стефанчук. - К.: Атіка, 2007. - 264 с.
3. Кучерявенко Н. П. Налоговое право. Учебник. / Н. П. Кучерявенко. - Харьков: Легас, 2001. - 583 с.
4. Монаєнко А. О. Місце фінансово-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності / А. О. Монаєнко // Право України. - 2001. - №9 - С. 228-237.
5. Фінансове право України: Підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький; За ред. М. П. Кучерявенка. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - 320 с.

6. Податковий кодекс України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Бюджетний кодекс України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Козинець О.Г., кандидат історичних наук, доцент
*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ У ПРЕЗИДЕНТСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ. ДОСВІД США

Тривалий час у нашій країні йдуть пошуки найкращої форми правління. За таких обставин виникає інтерес до державно-політичних інститутів зарубіжних країн, оскільки вони накопичили і мають багатовіковий досвід державотворення і саме там були винайдені та застосовані на практиці різні форми республіканського правління, принципи розподілу влади, стримувань та противаг, конституціоналізму, парламентаризму та ін.

Предметом дослідження у даному доробку є застосування принципу поділу влади у президентській республіці. Саме в президентській республіці найбільш послідовно втілений принцип поділу влади, а взаємовідносини між гілками влади будуються на базі принципу стримувань і противаг.

Президентська республіка, як особлива форма правління, вперше з'явилась на світ разом із народженням США. Згодом вона отримала поширення у багатьох інших країнах Американського континенту. Але саме США залишаються класичним взірцем і моделлю такого застосування поділу влади, яке сьогодні асоціюється з президентською республікою.

Прихильність США послідовному застосуванню розподілу влади нерозривно пов'язана з історичними особливостями розвитку цієї країни, з відданістю цінностям, які втілюють прагнення до свободи і щастя. Північноамериканські штати виникли спочатку як переселенські колонії, що знаходились під владою британської корони. Дуже швидко вони стали своєрідним центром притягання для тих, чию свободу, енергію і творчість подавляли феодально-монархічні режими, які панували в Європі, основані на пригніченні, експлуатації та безчинстві. Люди, котрі приїжджали в Новий світ, переважно із Великобританії та Ірландії, зовсім не схильні були поступатися своєю свободою [5, 37].

Принцип розподілу влади не згадується як такий у тексті Конституції США 1787 р. Але весь механізм державної влади, передбачений цією Конституцією і створений на її основі, представляє собою живе і безпосереднє втілення цього принципу. В жодній із парламентарних країн він не проводиться так послідовно і логічно, як у США.

За Конституцією виконавчу владу в США очолює Президент. Він виконує свої повноваження самостійно, а не за порадою кабінету міністрів. Ради чи кабінету міністрів у точному значенні цього поняття в США немає, а міністри, крім управління своїми відомствами, виконують роль радників Президента і не утворюють уряд. Це кабінет Президента, його дорадчий орган. Але це не означає, що міністри не мають виконавчої влади з питань віднесених до їх компетенції. Вони здійснюють таку владу на основі делегування відповідних повноважень Президентом. У кабінеті Президента питання вирішуються не голосуванням, рішення приймає Президент. Були випадки, коли всі міністри виступали проти пропозиції Президента, але він приймав своє рішення. Конституція США нічого не говорить про повноваження членів кабінету [5, 57]. Це є зрозумілим, оскільки сам кабінет з'явився на світ вже після прийняття Конституції. Початок його існування був покладений Президентом США Дж. Вашингтоном, який періодично збирав на консультативні наради своїх міністрів. Такі наради і стали називати засіданнями кабінету.

І виконавча, і законодавча влада в президентській республіці отримують свій мандат безпосередньо від народу. Головою виконавчої влади є обраний народом Президент, який суміщає ці функції з функціями глави держави. Як відомо, Президент США наділений значною владою (об'єднує повноваження глави держави і прем'єр-міністра уряду), також йому належить верховне головнокомандування армією. Уряд як колегіальний орган, зазвичай, відсутній, міністри, кожний окремо, підпорядковується Президенту. Судді, як і вищі посадові особи виконавчої влади, призначаються Президентом за згодою Сенату. Міністрів та інших посадових осіб виконавчої влади Президент може знімати самостійно.

Головна ознака даної форми правління – це відсутність відповідальності виконавчої влади перед Конгресом за проведену політику. Конгрес не може знімати посадових осіб, якщо вони не порушили закон. Для своєї діяльності ці посадові особи не потребують політичної довіри

Конгресу. Тому, в президентських республіках ми нерідко бачимо ситуацію, яка характеризується тим, що Президент належить до однієї партії, а більшість у Конгресі – до іншої. Але все ж вони мають співпрацювати, бо жодна з гілок влади не може конституційним шляхом відсторонити іншу (зміщення Конгресом посадових осіб виконавчої та судової влади шляхом так званого імпичменту може мати місце лише тоді, коли з боку цих осіб допускаються серйозні правопорушення).

Стимування і протидія проявляються, зокрема, в тому, що Президент може гальмувати законодавчу діяльність Конгресу, накладаючи на прийняті ним закони відкладальне вето, для подолання якого потрібна кваліфікована більшість голосів в обох палатах Конгресу. В свою чергу, верхня палата Конгресу – Сенат може перешкоджати призначенню Конгресом посадових осіб, і, крім того, ратифікує, (а може й відмовити в цьому) укладені Президентом міжнародні договори. Судова влада контролює конституційність актів Конгресу і Президента, забезпечуючи тим самим дотримання правопорядку як законодавчої, так і виконавчої влади [3, 84].

Президент представляє країну у міжнародних відносинах, він вправі заключати міжнародні договори (деякі з них називаються виконавчими домовленостями і тому не підлягають ратифікації Сенатом, хоча мають представлятися до обох палат Конгресу), він є головнокомандуючим збройними силами і національною гвардією (поліцією штатів). На основі рішення Президента американські війська вели війну у В'єтнамі, Лівані, Іраку, бомбили Лівію, здійснювали військові операції у Гренаді, Сомалі. Але в даний час діє закон, який вимагає згоди Конгресу на використання американських збройних сил за кордоном.

Президент має важливі повноваження по відношенню до Конгресу і він звертається до нього зі щорічними посланнями про положення держави і рекомендує прийняти певні закони, скликає Конгрес на надзвичайну сесію, підписує закони і має право відкладального вето, яке долається 2/3 голосів присутніх парламентаріїв із кожної палати, причому, за різними підрахунками, на практиці долається значна кількість всіх вето Президента, а саме за період від 1789 р. до 1991 р. з 2514 вето, накладених Президентом, Конгресом було подолано тільки 104 [4, 87]. Для накладення вето Президенту дається 10 днів [2, 53-54]. Якщо за цей час він не підпише закону і не поверне його в Конгрес зі своїми зауваженнями, закон вступає в силу без підпису Президента. Якщо Президент не підпише закон до закінчення сесії Конгресу, якому залишається діяти лише 10 днів, діє так зване кишенькове вето: підписаний закон на наступній сесії має розглядатись як повний, із дотриманням повної процедури.

Президент призначає усіх вищих посадових осіб, послів, федеральних суддів зі згоди Сенату (проста більшість у Сенаті). Зазвичай Сенат затверджує призначення Президента, але бувають випадки відмови, головним чином, у зв'язку з моральними переконаннями. Для призначення інших посадових осіб такої згоди не вимагається. Президент керує великим державним апаратом. Він несе відповідальність за підготовку і виконання державного бюджету. Він має право помилування, відстрочки вироку, нагородження медалями та іншими відзнаками. Для реалізації своїх повноважень Президент видає укази, виконавчі накази, директиви та інші акти. Багато з них мають нормативне значення.

Президент США не несе політичної відповідальності перед Конгресом, але він може бути відсторонений ним від посади в порядку імпичменту, якщо буде визнаний винним у зраді, хабарництві та інших тяжких злочинах [1, 16]. Цю процедуру розпочинає Палата Представників Конгресу, обвинувачення приймається більшістю голосів загального складу Палати. Документ, що містить обвинувачення, передається в Сенат, який розглядає справу по суті за правилами кримінального процесу (зі свідками, експертами, представленням сторонами документів) і приймає рішення. При розгляді справи в Сенаті головує не Віце-президент, а Голова Верховного суду США. Рішення Сенат приймає таємним голосуванням, при цьому потрібно не менше 2/3 голосів присутніх сенаторів. У рішенні Сенату говориться тільки про відсторонення Президента від посади чи про відмову від цього. Якщо Президент відсторонений, він може бути потім притягнутий до відповідальності за кримінальний злочин як проста особа. Жоден Президент США не був звільнений з посади у порядку імпичменту, але було два випадки, коли процедура імпичменту порушувалась. Вперше у 1868 р. Палатою Представників було висунуте обвинувачення Ендрю Джонсону, але за браком одного голосу обвинувачення не було підтримано в Сенаті. Вдруге імпичменту був підданий у 1998 р. Білл Клінтон, але Сенат не підтримав Палату Представників і Клінтон залишився на посаді. Конституція не говорить про можливість відставки Президента, але одного разу вона мала місце. Президент США Річард Ніксон подав у відставку в 1974 р. не

чекаючи імпічменту в зв'язку зі справою про прослухування телефонних розмов політичних противників, т.зв. Уотергейська справа [4, 69].

У Конституції США проведено організаційний розподіл між 3-ма гілками влади – Конгресом, Президентом і Верховним судом, кожній з яких була надана можливість діяти самостійно в конституційних рамках. Встановлення відносин між цими органами, як в минулому, так і зараз, має на меті не допустити посилення однієї з них за рахунок інших і перешкодити одній із частин системи діяти в напрямку, протилежному напрямкам інших органів. Подібна збалансованість державної системи ускладнює нововведення, але в той же час перешкоджає можливості узурпації влади з боку однієї з названих гілок влади.

Фактичні відносини між трьома органами влади – Конгресом, Президентом (до речі, він іменується не Президентом республіки, а Президентом США) і Верховним судом постійно змінюються, але сам принцип розподілу влади залишається незмінним.

Для того, щоб управляти державою Президент має співпрацювати з Конгресом, якому у випадку різних думок із певного питання належить останнє слово. Президент не може достроково розпустити Конгрес, але може використовувати вето щодо законів. Тобто, механізм, при якому здійснення влади ґрунтується на впливі один на одного іноді називають демократією компромісу.

За принципом розподілу влади Конституція позбавила Президента законодавчої ініціативи (права представляти палатам готовий законопроект). У той же час Президент не залежить від того, як буде прийнята проведена ним політика в Палаті Представників чи Сенаті.

Хоча Конституція в загальному залишається незмінною, але все більше очевидним стає залежність уряду від банків та великих промислових компаній. Президенти нерідко самі порівняно залежні, тобто, як правило, є ставлениками тих чи інших фінансових груп.

В уряді Президента Кеннеді (1960 рік) шість чоловік були мільйонерами. Серед них: сам Президент, міністр закордонних справ, оборони, юстиції та інші. Вони представляли інтереси компаній Рокфеллера, Моргана, Форда тощо.

Можна сказати, що повноваження Президента зростають в економічному регулюванні. Вже при Ф.Д.Рузвельті Президент США отримав такі повноваження в області регулювання економіки, які були привілеєм Конгресу і навіть законодавчих зборів штатів. Багаточисленні комітети, які створювались Президентом і йому підпорядковувались, стали особливо уважно контролювати експорт, розподіл сировини, засобів виробництва, робочої сили, військового виробництва. Згодом ці комітети не лише закріплювались та розширювались, а разом із ними зростав і авторитет Президента.

Президенти США проводили і проводять дуже активну зовнішньоекономічну і військову політику. За Президента Дж. Кеннеді програми військової і економічної допомоги були об'єднані і з 1961 р. вони приймалися у рамках Закону про допомогу іноземним державам. За цим законом Президент США мав право укладати двосторонні угоди з усіма державами з метою надання їм військової допомоги. Метою таких угод було створення правових основ реалізації довгострокової програми військової допомоги і співробітництва. Угоди, укладені на виконання прийнятих Конгресом законів, не потребували схвалення Сенату, оскільки з точки зору конституційного права США вони мали характер урядових угод. До середини 70-х рр. Президенти США мали право на базі прийнятих Конгресом законів самостійно укладати угоди про надання військової та економічної допомоги іноземним державам, визначати види, темпи, умови, а інколи і обсяги її надання.

Отже, президентська республіка США є її класичним варіантом, можливо, навіть, кращим зразком. У Конституції США було проведено організаційний розподіл між 3-ма гілками влади – Конгресом, Президентом і Верховним судом, кожній із яких була надана можливість діяти самостійно в конституційних рамках. Встановлення відносин між цими органами, як у минулому, так і зараз, мають на меті не допустити посилення однієї з них за рахунок інших. Подібна збалансованість державної системи ускладнює нововведення, але в той же час перешкоджає можливості узурпації влади з боку однієї з названих гілок влади.

Хоча принцип розподілу влади не згадується в тексті Конституції США, але весь механізм державної влади представляє собою живе і безпосереднє втілення цього принципу. Можна сказати, що прихильність США послідовному становленню принципу розподілу влади нерозривно пов'язана з історичними особливостями розвитку цієї країни.

Список використаних джерел

1. Каррі Д.П. Конституція Сполучених Штатів Америки. – К.: Веселка, 1993. – 192 с.
2. Тищик Б.Й. Історія держави і права Сполучених штатів Америки (XVIII ст. – 1918 р.): Текст лекцій. – Видавничий центр юридичного факультету ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 157 с.
3. Чиркин В.Е. Основы сравнительного государственного устройства. – М.: Издательский дом «Артикул», 1997. – 352 с.
4. Чудаков М.Ф. Конституционное право Соединенных Штатов Америки. Основные институты: Пособие для студентов. – М.: «Тесей», 1999. – 192 с.
5. Энтин Л.М. Разделение властей: опыт современных государств. – М.: Юрид. лит., 1995. – 176 с.

Колодій І.М., к.ю.н.

Чернігівський національний технологічний університет Чернігів, Україна

**РАМКОВІ СТАНДАРТИ БЕЗПЕКИ ЯК ГАРАНТІЇ СПРОЩЕННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ
В ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕСВІТНЬОЇ МИТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

Аналізуючи історію людства та сучасні дні, можна стверджувати, що світова торгівля була і буде основою міжнародних економічних відносин. За минулі роки зміцнилась впевненість у тому, що світова торговельна система буде приносити користь усім державам, зокрема державам, що розвиваються та державам з перехідною економікою, але така переконливість не завжди знаходить втілення у відповідній торговельній та митній політиці.

Міжнародна торгівля як і раніше стикається із суттєвими перешкодами у вигляді: тривалої затримки товарів при перетинанні державного кордону, ушкодження упакування товарів або їх зіпсування під час митного контролю та інше. Тому у 2005 році Всесвітня митна організація та відповідні митні адміністрації країн-членів ВМО взяли на себе ініціативу щодо створення сучасного механізму реалізації митної політики, основним елементом якого є забезпечення безпеки міжнародного торговельного ланцюга постачання товарів при спрощенні митних процедур, а саме прийняття Рамкових Стандартів з безпеки та спрощення світової торгівлі [1, с.64].

Міжнародна торгівля – це вельми важливий чинник економічного процвітання. Хоча не існує універсальної моделі для сучасних митних служб, але світова спільнота вважає, що всі заходи розвитку інституційних спроможностей на митницях повинні бути зосереджені на покращенні діяльності в галузі митної справи відповідно до кожного ключового принципу, визначеного в новій редакції Конвенції Кіото, і ключова роль у координації цих зусиль належить Всесвітній митній організації [2, с.5].

Система рамок стандартів із забезпечення безпеки та сприяння глобальній торгівлі (SAFE) була прийнята в 2003 році. Цей юридично необов'язковий документ містить в собі стандарти із забезпечення безпеки ланцюга постачання та спрощення процедур міжнародної торгівлі, дозволяє реалізовувати інтегроване управління ланцюгом постачання для всіх видів транспорту, сприяє розвитку зв'язків між митними службами з метою виявлення ризикових товарів, а також сприяє співпраці митних органів та ділових кіл за допомогою введення концепції уповноваженого економічного оператора.

Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації – це пакет з декількох взаємопов'язаних документів, що узагальнюють прогресивну практику та досвід країн, митні адміністрації яких, найповніше відповідають потребам сьогодення, насамперед США та ЄС. Ці документи окреслюють шляхи подальшого розвитку митних адміністрацій, визначаючи такі з них основними: удосконалення міжнародного митного співробітництва; налагодження співпраці з діловими колами, збільшення повноважень митних адміністрацій у правоохоронній сфері; застосування методів вибіркової та аналізу ризиків; підвищення ролі аналітичної й розвідувальної роботи; комп'ютеризацію; використання більш досконалих технічних засобів митного контролю [3, с.165].

Рамкові стандарти безпеки та спрощення світової торгівлі являють собою свого роду вимоги, відповідність яким держава має забезпечити. Виконання такого завдання можливе лише за умови модернізації діяльності митних адміністрацій. Рамкові Стандарти безпеки і спрощення світової торгівлі встановлюють мінімальні принципи і стандарти, які, після їх ухвалення, мають стати мінімальним переліком заходів для членів Всесвітньої митної організації у сфері забезпечення безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі.

Всього Всесвітня митна організація направила сімнадцять стандартів, об'єднаних у дві групи: 11 стосуються взаємовідносин між митницями різних країн; 6 – між митницями та підприємцями. Одинадцять стандартів першої групи визначено рекомендацією національним

урядам забезпечити свої митниці засобами, які сприятимуть оптимальному досягненню поставленої перед ними задачі [4, с.48].

Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації складаються із чотирьох основних елементів. По-перше, вони передбачають гармонізацію вимог у відношенні попереднього електронного повідомлення про вантаж при вхідних, вихідних та транзитних перевезеннях. По-друге, всі держави, які приєднуються до Рамкових стандартів, беруть на себе зобов'язання послідовно підходити до питань управління ризиками з метою вирішення питань безпеки. По-третє, Рамкові стандарти вимагають, щоб на обґрунтований запит приймаючої сторони, який базується на стандартній методиці відстеження ризиків, митна адміністрація держави-відправника проводила огляд контейнерів і вантажів підвищеного ризику при експорті, бажано з використанням неінтрузивної апаратури виявлення, такої як крупноформатні рентген апарати та детектори реакції. По-четверте, в Рамкових стандартах закріплюються пільги, які митні служби будуть надавати компаніям, що дотримуються мінімальних стандартів безпеки міжнародного ланцюга поставки товарів та використовують ефективні методи роботи [5].

Однією з основних цілей Рамкових стандартів є підвищення безпеки та спрощення світової торгівлі. Це дозволить міжнародній торгівлі сприяти економічному росту та розвитку; допоможе захистити торгівлю від загроз глобального тероризму; одночасно з цим Рамкові стандарти дозволять митним адміністраціям полегшити проходження законних торгових потоків, а також удосконалити і модернізувати роботу митних служб. Це в свою чергу дозволить підвищити дохід, а також забезпечить належне застосування національних законів і нормативних актів. Таким чином, на нашу думку, Рамкові стандарти посилюють соціально-економічний захист і відкривають можливості для прямих іноземних інвестицій.

Відповідно стандарту 6 п. 3.2 Стандарту (Вступ) передбачено, що митна адміністрація повинна своєчасно вимагати попередню електронну інформацію щодо вантажних чи контейнерних відправлень. Попередня електронна інформація – стандарт 6 визначає, що митниця повинна вимагати своєчасну детальну інформацію на електронних носіях. Своєчасність означає можливість адекватно оцінити ризик, який має місце. В шостому стандарті Всесвітня митна організація робить акцент на комп'ютеризації митниць, створенні систем обміну даними, розвитку інституту електронного підпису. Особливу увагу слід звернути на такі пропозиції Всесвітньої митної організації як, запровадження систем прямого доступу митниці до он-лайн інформації учасників товарообміну, звичайно, за умови дотримання конфіденційності комерційної інформації. По суті, мова йде про створення такої інформаційної технології, яка дозволила б автоматично подавати митні декларації в електронному вигляді по кожній експортно-імпортній угоді.

У відповідності зі Стандартами митна адміністрація повинна дотримуватись комплексних процедур митного контролю, викладених в Митних рекомендаціях Всесвітньої митної організації по комплексному управлінню ланцюгом поставок товарів. Основні положення зводяться до необхідності застосування інформаційних технологій при митному оформленні (електронний обіг декларацій) та взаємодії митних постів двох прикордонних держав, які розташовуються на східних участках кордону.

Застосування комплексних процедур митного контролю потребує наявності відповідних юридичних повноважень, які дозволяють вимагати від експортерів та перевізників попередньо надавати відомості до митниці в електронному вигляді з метою оцінки загроз безпеки.

Крім того, комплексна процедура митного контролю передбачає транскордонне співробітництво між митними адміністраціями в справі оцінки ризиків і митного контролю з метою підвищення загальної безпеки та пришвидшення процедури випуску, для чого вимагається відповідна правова база.

Обидві ці вимоги підкріплені розробленими Всесвітньою митною організацією механізмами: «Рекомендації по розробці національного законодавства, що регулює збір та передачу митної інформації», «Типова двостороння угода», «Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну співпрацю в митних питаннях». В рамках цього співробітництва митні адміністрації повинні домовитися про взаємне визнання результатів контролю (огляду) і програми для уповноважених економічних операторів [6, с.26].

Всесвітня митна організація зазначає, що кожна митниця повинна бути забезпечена засобами моніторингу та виявлення ризикових вантажів за визначеними, раніше обумовленими критеріями та засобами обміну цією інформацією на міжнародному рівні.

Відповідно Стандарту 5 митниця повинна використовувати удосконаленні засоби ідентифікації та виявлення потенційно високо ризикових вантажів, включаючи, але не обмежуючись, електронними інформаційними засобами, що містять повну інформацію про вантаж до його прибуття та відправки, стратегічною розвідкою, автоматизованими базами даних про торгівлю.

Митне законодавство держав-учасниць особливо оговорює функції, задачі та повноваження митних органів у зв'язку з використанням інформаційних технологій. Необхідно відмітити, що даний підхід відповідає стандартному правилу 7.2 Кіотської конвенції, у відповідності з яким, при запровадженні комп'ютерних систем митна служба застосовує відповідні міжнародні вимоги. Відповідно стандартного правила 7.1. Кіотської конвенції умови застосування інформаційних технологій визначає митна служба. Таким чином, дотримуючись світових стандартів та імплементуючи норми міжнародного митного права до національного законодавства держав-учасниць, їх урядовий орган виконавчої влади в сфері митної справи, може бути наділений широкими повноваженнями в зв'язку з застосуванням інформаційних систем і технологій. Рамкові стандарти безпеки ще більше розширюють функції і повноваження митних органів у внутрішньодержавному та міжнародному співробітництві. Так, у відповідності зі Стандартами національне законодавство має містити положення, які дозволяють митним органам передавати інформацію, яку вони збирають для власних цілей, іншим митним адміністраціям, а якщо положення такого роду відсутні, то їх необхідно розробити та прийняти.

На основі аналізу Рамкових стандартів безпеки як гарантії спрощення світової торгівлі, уявляється необхідним зазначити, що у відповідності до Стандартів усі (чи більшість) митних органів у розвинутих країнах повинні бути організовані за відповідним зразком, повинні використовувати однакові підходи до управління, оцінки ризиків, організації та проведення митного огляду.

На сьогодні переважна більшість держав-членів Всесвітньої митної організації висловили готовність впроваджувати принципи Рамкових стандартів, у тому числі Україна (яка є повноправним членом Всесвітньої митної організації з 1992 року). На сучасному етапі для неї характерне постійне зростання обсягів та розширенням масштабів міжнародної торгівлі, ускладнення та посилення динамізму торговельних процесів, посиленням вимог міжнародних організацій щодо забезпечення вільного доступу іноземних товарів на внутрішні ринки та зниженням національних торговельних бар'єрів. Відбувається поглиблення інтеграції міжнародних вимог в національну практику митного регулювання України.

Крім того, існують наступні проблеми, а саме: щодо управління персоналом у митній системі, а саме мотивації праці посадових осіб митних органів; усі розвинуті країни спрямовують близько 1,5% бюджетних коштів на фінансування митних органів, в Україні цей показник становить приблизно 0,8% витрат бюджету, що є недостатнім для розвитку матеріально-технічної бази митниць та забезпечення соціальної та матеріальної захищеності працівників митниць; низький рівень оплати праці посадових осіб митних органів призводить до поширення корупції, зловживання службовим становищем або ж переходу до комерційних структур та розробки складних схем ухилення від оподаткування на основі набутих знань та досвіду роботи на митниці [7, с.129].

Враховуючи вищезазначене, державна митна служба України підписала Декларацію щодо впровадження Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації на національному рівні й затвердила Концепцію модернізації діяльності митної служби України (Наказ Держмитслужби України від 17 жовтня 2006 року № 895), що, як показує практика, дає можливість не лише використовувати міжнародні стандарти у розбудові національної митної системи, але й сприятиме кращій погодженості національних пріоритетів у митній сфері з міжнародними стандартами і дозволить ефективніше захищати національні інтереси України у сфері розвитку міжнародної торгівлі та економічної співпраці, перш за все шляхом використання механізмів Всесвітньої митної організації для модернізації митних служб та подальшої імплементації стандартів.

Уявляється, що в загальному, Рамкові Стандарти, зважаючи на ряд вищезазначених проблем України, мали б вирішити, ряд наступних: комплексне управління ланцюгом постачання товарів; повноваження на перевірку вантажу; сучасні технології під час огляду; надання попередньої електронної інформації; високий рівень управління персоналом; цільовий вибір та комунікації; оцінка безпеки і т.п.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, слід зауважити, що Рамкові Стандарти Всесвітньої митної організації з безпеки та спрощення світової торгівлі покликані на світове врегулювання взаємовідносин між митними адміністраціями держав-учасниць Всесвітньої митної організації, полегшеного та безпечного перетину кордону для товарів, врешті-решт використання позитивних факторів глобалізації. Аналізуючи ситуацію в цій сфері для України, існує також ряд проблем, пов'язаних із імплементацією стандартів, через дороговартість даного проекту, корупцію в митних органах, необов'язковість, та просто рекомендаційність для всіх країн-учасників Всесвітньої митної організації.

Список використаних джерел

1. Денисенко С.І. Рамкові стандарти у міжнародних торговельних операціях / С.І. Денисенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 4(39). – С. 64-69.
2. Щербакова М. Стандарти від Всесвітньої митної організації: світова система безпеки / М. Щербакова // Митниця. – 2006. – № 7. – С. 4-7.
3. Короткий Т.Р. Понятие и признаки рамочных конвенций / Т.Р. Короткий // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия Юридические науки. – Москва. – 2011. – № 4. – С. 164-171.
4. Федоровская М.А. Применение Рамочных стандартов безопасности и облегчения мировой торговли в целях совершенствования деятельности таможенных служб / М.А. Федоровская // Экономика и право. XXI век. – 2013. – № 1. – С. 47-51.
5. Рамочные стандарты безопасности и облегчения мировой торговли в редакции состоянием на июнь 2012 года (Неофициальный перевод осуществлен Региональным офисом по институциональному развитию в Баку, Азербайджан) [Электронный ресурс] // режим доступа: www.wcoodm.org.
6. Кожанков А.Ю. Международная конвенция об упрощении и гармонизации таможенных процедур – международный стандарт таможенного регулирования. Принципы и содержание / А.Ю. Кожанков // Международное публичное и частное право. – 2010. – № 6. – С. 24-28.
7. Дегтяр І.І. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС в галузі митного режиму тимчасового ввезення / І.І. Дегтяр // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 6. – С. 127-132.

Коломієць Н.В., кандидат юридичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ВИПРАВЛЕННЯ»

Становлення засудженого на шлях виправлення є оціночною категорією. Законодавець визначаючи головною умовою застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким становлення засудженого на шлях виправлення, на жаль, не визначив за якими критеріями необхідно визначати засуджених, які стали на шлях виправлення. У даному випадку необхідно застосовувати філософський метод пізнання від загального до конкретного.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 КВК України, виправлення засудженого, це – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

Аналіз юридичної та іншої літератури показує, що вчені продовжують пошуки підходів до визначення змісту виправлення засудженого, як мети покарання. За часів СРСР вагомий внесок у наукову розробку критеріїв, що визначають поняття виправлення засуджених внесли такі відомі вчені: О.В. Брілліантов, М.О. Беляєв, О.С. Міхлін, І.С. Ной, О.Л. Ременсон, А.А. Рябінін, М.І. Тітов, О.В. Усс, В.А. Уткін. У пострадянський період цій проблемі присвятили свої праці вчені у галузі кримінально-виконавчого права. Можна виділити роботи таких вчених як: М.І. Макаренко, М.С. Рибак, А.Ф. Сізий, С.М. Смірнов, А.А. Сінічкін, Л.В. Яковлева.

На теренах незалежної України досить плідно у цьому напрямку працюють такі вчені як: В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, В.Г. Ємельянов, О. Г. Колб, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.Г. Фролова, І.С. Яковець, С.І. Халімон та ін.

Праці зазначених авторів стали підґрунтям для визначення основних вихідних положень щодо категорії «виправлення».

Як зазначає В.А. Бадира, погляд на виправлення злочинця, як на зміни в його моральнісній сфері, більшістю вченими розумівся у більш широкому контексті, ніж власне моральна сфера суспільства та індивіда; вона охоплювала не лише моральні цінності людини, а, в певній мірі, і внутрішній світ: світосприйняття, духовну основу життя, ставлення до оточуючих як до рівних у ціннісному розумінні суб'єктів.

В.С. Соловійов наприклад вважав, що результат виправлення є моральне відродження людини, що зазнала падіння.

І.А. Тарханов виходив із традиційного розуміння виправлення, як усвідомлення засудженим порочності злочинної поведінки і закріплення у його свідомості якісно іншого ставлення до соціальних цінностей. На його думку, такі зміни у особистості виключають можливість вчинення засудженим

нового злочину. Такої позиції дотримуються і А.Р. Ратінов та О.Ю. Михайлова. Вони прийшли до висновку, що жорстокість, яка виявляється при вчиненні насильницьких злочинів, це диспозиційне утворення в структурі особистості, змістовною характеристикою якого є спотворення нормативно-ціннісної сфери у вигляді девальвації однієї з базових соціальних цінностей – цінності іншої людини. В. Ковальський та Л. Казмиренко також визначають спрямованість особи, яка вчинює насильницький злочин, як сукупність її емоційної, світоглядної, вольової складових, яка свідчить про морально-психологічну деформацію, відповідно до якої реалізується протиправна поведінка. М.П. Мелентєв справедливо стверджує, що виправлення засуджених – це складна психологічна, моральна і соціально-правова категорія. Іншими словами – це процес, який стимулює формування у засудженого життєвої позиції, яка відповідає конституційним нормам, які визначають основні права, свободи та обов'язки громад. Г.Ф. Хохряков під виправленням засудженого пропонує розуміти усунення недоліків, вад, що сприяють вчиненню злочинів.

Виправити злочинця, – зауважує Г.А. Кригер, – означає позбавити його усіх крайніх проявів і пережитків минулого, вселити йому повагу до правопорядку і переконати його в необхідності утримуватися від вчинення нових злочинів й інших правопорушень.

Аналіз наведених позицій з питання про зміст поняття «виправлення засудженого» показує, що переважна більшість вчених єдині у думці і пов'язують виправлення з усуненням суспільної небезпеки особи, тобто таким впливом покарання, у результаті якого засуджений під час і після його відбування не вчинить нового злочину.

Отже, виправлення полягає в тому, щоб шляхом активного примусового впливу на свідомість засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні, криміногенні установки, змусити дотримуватися приписів кримінального закону, прищепити, нехай навіть під страхом покарання, повагу до закону. Основними засобами виправлення засуджених відповідно до ч. 3 ст. 6 КВК України є – встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. На нашу думку, саме ці складові повинні бути покладені в основу вивчення особи засудженого при встановленні ступеня його виправлення в період відбування покарання.

Виправлення засудженого виражає закономірність поступового переходу кількісних змін у якісні. Проходить постійний і неподільний процес викорінювання, усунення із характеру і світогляду засуджених негативних якостей і прищеплення нових, позитивних. Відповідно виправлення необхідно розуміти в двох аспектах: як процес карально-виховного впливу на засуджених і як результат його впливу.

Список використаних джерел

1. Бадира В.А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.А.Бадира. – Л., 2006. – 17 с.
2. Соловьев В.С. Право и нравственность. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 192 с.
3. Ковальський В., Казмиренко Л. Суб'єктивна детермінація насильственої злочинності молоді / В.Ковальський, Л.Казмиренко // Рад. право. – 1990. – № 12. – С. 31-34.
4. Тарханов И.А. Личность преступника и индивидуализация наказания в стадии исполнения приговора / Личность преступника и применение наказания / Под ред. проф. Б.С. Волкова, проф. В.П. Малкова. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1979. – С. 144-170.
5. Ратінов А.Р. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема А.Р.Ратінов, О.Ю.Михайлова // Вопросы борьбы с преступностью. – 1985. – Вып. 42. – С. 15-16.
6. Ковальський В., Казмиренко Л. Суб'єктивна детермінація насильственої злочинності молоді / В.Ковальський, Л.Казмиренко // Рад. право. – 1990. – № 12. – С. 31-34.
7. Мелентьев М. П. Комментарий к Уголовно-исполнительному- кодексу РФ и Минимальным стандартным правилам обращения с заключенными / М. П. Мелентьев ; под общ. ред. П.. Г. Мищенкова.. – Москва : Эксперт. бюро, 1997. – 800 с.
8. Хохряков Г.Ф. Социальная среда и личность. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1982. – 88 с.
9. Советское уголовное право. Часть общая / Гришаев П.И., Дурманов Н.Д., Кригер Г.А., Кузнецова Н.Ф., и др.; Под ред.: Дурманов Н.Д., Меньшагин В.Д., Ромашкин П.С. - М.: Госюриздат, 1962. - 450 с.
10. Уголовное право Украины: Общая часть: Учебник / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.; Под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Таця. – К.: Юринком Интер, 2003. – 365 с.

Кочина О.С.

*Науково-навчальний інститут права та соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

ПОНЯТТЯ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Нормальне, стабільне функціонування держави можливе лише за умови пріоритетної підтримки та належної охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Особливо сьогодні, коли

в Україні з огляду на низьку платоспроможність населення діють стимули до споживання продукції, виготовленої з порушенням прав інтелектуальної власності, а також до її виробництва через високі прибутки, сфера інтелектуальної власності має стати об'єктом постійного моніторингу з боку органів державної влади та громадськості.

З огляду на актуалізацію питання захисту прав інтелектуальної власності, метою даного дослідження є з'ясування поняття порушення у сфері авторських та суміжних прав, визначення якого стане ще одним кроком на шляху до боротьби зі зловживаннями прав авторів та суб'єктів суміжних прав.

Як відомо ні Цивільний кодекс (далі – ЦК) України [3], ні Закон України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон) [4] не містять визначення поняття порушення права інтелектуальної власності та відповідно поняття порушення авторських та суміжних прав. Отже, спочатку з'ясуємо, що розуміється під поняттям «правопорушення» у теорії права.

Так, О. Ф. Скаун під правопорушенням (лат. *transgressio, injuria, delictum*; англ. *offense, violation of law*) розуміє суспільно небезпечне або суспільно шкідливе протиправне винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, за яке передбачена юридична відповідальність [7; с. 458]. В юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученко правопорушення визначається як суспільно небезпечне або шкідливе діяння (дія або бездіяльність), яке порушує норму права [9; с. 47-48].

Тобто характерною особливістю правопорушення є протиправність діяння суб'єкта правовідносин. Саме ступінь суспільної небезпеки та заподіяння шкоди дозволяє поділити правопорушення на злочини та поступки, що в свою чергу визначає той вид юридичної відповідальності, який буде застосований до правопорушника. Також треба пам'ятати, що одне і те саме діяння може одночасно спричинити різні види відповідальності, наприклад, цивільну та кримінальну.

Щодо порушення прав інтелектуальної власності, хоча, як ми вже зазначали, воно не визначено законодавцем, проте в ст. 431 ЦК передбачено, що порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену цим кодексом, іншими законами чи договором. Тобто дана норма закріплює важливу особливість порушень у сфері інтелектуального права, яким визнається не тільки безпосередньо протиправне діяння, а й невизнання чи посягання на це право.

З метою захисту авторського права та суміжних прав ст. 50 Закону надає перелік окремих видів порушення цих прав та розкриває їх зміст. Зокрема п. д зазначеної статті до порушень авторського права та суміжних прав, що дають право на судовий захист, включає вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав, а п. е передбачає будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу. Дані правопорушення є нічим іншим, ніж посяганням на правопорушення, а саме замахом та приготуванням до нього.

Отже, як зазначає В. Г. Ротань, цивільним правопорушенням визнається також вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права або суміжних прав. Відповідно до цього вчинення навіть необережних дій, що не призвели до порушення авторського права або суміжних прав, а тільки створили загрозу такого порушення, визнаються правопорушеннями [5; с. 527].

Проте не все так просто, як здається на перший погляд. Відсутність законодавчого визначення та критеріїв того, що слід розуміти під посяганням на інтелектуальні права, викликає на практиці певні складнощі у правозастосуванні. В. В. Луць вірно вказує на прості приклади, які свідчать, що не всі дії, навіть всупереч інтересам творця, є посяганням на його права. Так, спотворення твору відомого автора з метою його розміщення у мережі Інтернет під іменем цього автора - дія, що суперечить інтересам автора, і, на перший погляд, зазіхає на його право на недоторканність твору. Але доки такий спотворений твір знаходиться лише у особи, яка його спотворила, і ця особа ніяких інших дій для реалізації поставленої мети не вчиняє - посягання на право інтелектуальної власності ще немає. Право не заходить так далеко у свободу людини, щоб наказувати за її власні, хоч і негативні думки, переробки творів, які вона не виносить на публіку. В іншому випадку, у разі видання спотвореного твору певного автора або вчиненні підготовчих дій щодо продажу такого твору, буде мати місце посягання на права інтелектуальної власності.

Таким чином, науковець приходиться до висновку, що дії, які підпадають під ознаки посягання на права інтелектуальної власності, є винними, реальними, цілеспрямованими, тобто такими, що призведуть до порушення тих прав інтелектуальної власності, які закріплено у законі. Ці дії можуть мати і таку ознаку, як публічність, особливо якщо це стосується посягання на особисті немайнові права інтелектуальної власності [6; с. 163].

Але з таким застереженням В. В. Луця не можна погодитися в повному обсязі, адже однією з функцій юридичної відповідальності є саме превентивна, попереджувальна функція. Її метою є відвернути правопорушення і не допустити заподіяння шкоди особі. Тому включення до поняття порушення посягання на інтелектуальні права особи, є великим кроком на шляху до боротьби зі зловживаннями в цій сфері.

На нашу думку, зазначений підхід законодавця до такого розуміння порушення більш притаманний кримінальному праву, якому відомі інститути готування та замаху на злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 14 Кримінального (далі - КК) України [2] готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. А згідно із ч. 1 ст. 15 КК замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею особливої частини цього кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Що ж стосується адміністративної відповідальності, то Кодекс про адміністративні правопорушення (далі - КпАП) [1] не передбачає відповідальності за готування або замах на проступок, але виходячи з аналізу ст. 51-2 (порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності), яка не встановлює вичерпного переліку діянь, які підпадають під адміністративний проступок, закінчуючи диспозицію статті фразою «або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом» можна припустити можливість адміністративного покарання за посягання на ті права, порушення яких тягне притягнення винного до адміністративної відповідальності.

Таким чином, специфікою порушень інтелектуальних прав є включення до них посягань на зазначені права, за що можливо встановлення як цивільної, так і адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Цікава позиція законодавця щодо поняття порушення інтелектуальних прав містилася в проекті ЦК України. Р. Б. Шишка, досліджуючи питання захисту інтелектуальних прав в своєму дисертаційному дослідженні, вказує, що ст. 430 проекту ЦК України під зазначеними порушеннями було визнано будь-які незаконні діяння особи, які обмежують права суб'єкта права інтелектуальної власності. Проте вчений зазначає, що таке визначення могло б бути точним лише стосовно публічних правопорушень, де дійсно при визначенні їхніх ознак та складу використовується лише закон. Відповідно, якщо таке порушення передбачено законом, то за його скоєння можна притягнути до відповідальності винну особу; якщо ж воно не передбачено законом, то говорити про порушення не можна. Така позиція характерна для примату закону. Що ж стосується приватних відносин, де діє презумпція примату права, то, на його погляд, повинно бути дещо розширене трактування порушення права. Порушенням права інтелектуальної власності слід вважати таке діяння, яке передбачене як таке нормою права, але призводить до негативних для потерпілої особи наслідків і можливості застосування способів і форм захисту суб'єктивного права чи охоронюваного інтересу [8; с. 370].

Проте, як вірно зазначає В. В. Луць, у визначенні правопорушення у сфері інтелектуальної власності слід врахувати і можливу відсутність негативного наслідку такого правопорушення. Адже у разі посягання на права творця негативних наслідків ще може і не бути, але саме посягання вже є правопорушенням, хоч його і складно іноді довести [6; с. 163].

Крім того, слід врахувати вагому роль договору в процесі регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Нерідко саме у договорі передбачається відповідальність за порушення інтелектуальних прав. Відомо, що в процесі розвитку людства з'являються нові об'єкти інтелектуальної власності, у зв'язку з цим виникають нові права та відповідно нові способи їх порушення. Тому не варто відкидати той факт, що саме в договорі може бути передбачено відповідальність за такі діяння, які не передбачені нормами права.

Враховуючи вище викладене, вважаємо, що відсутність законодавчого визначення поняття порушення інтелектуальних прав породжує багато питань як в процесі правозастосування, так і в теорії інтелектуального права. Досліджуючи аспект порушень у сфері авторських та суміжних прав, пропонуємо в ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» закріпити наступне визначення поняття порушення авторських та суміжних прав – це вчинення будь-якою особою дій, передбачених статтею 50 цього Закону, недотримання передбачених договором умов використання творів і (або) об'єктів суміжних прав, а також невизнання особистих немайнових і (або) майнових прав суб'єктів авторського і (або) суміжних прав чи посягання на такі права, тягне за собою відповідальність, встановлену цим Законом або договором.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення, прийнятий Верховною Радою України 7 грудня 1984 року, № 8073-X (з под. змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. - 1984. - дод. № 51. - Ст. 1122.
2. Кримінальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року, № 2341-III (з под. змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - Ст. 131.
3. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року, № 435-IV (з под. змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. - Ст. 35.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII (з под. змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 13. - Ст. 64.
5. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. У 2-х т. Т. 1. / Відп. ред. В. Г. Ротань. - 2-ге вид., Х.: Фактор, 2010. - 800 с.
6. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців: Монографія / За заг. ред. В. В. Луця. - Тернопіль, Підручники і посібники, 2007. - 256 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. - К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. - 520 с.
8. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. - Харків: Вид-тво Нац. Ун-ту внутр. справ, 2002. - 469 с.
9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: «Укр. енцикл.», 1998. - Т. 5: П-С. - 2003. - 736 с.

Лисничка І.П.

Східно-європейський слов'янський університет, Ужгород, Україна

СЕКРЕТАР СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, закріпила демократичний принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Означені три гілки влади є самостійними, кожна з яких діє в межах своєї компетенції, визначеної законодавством України. Особливо важливим це положення є для судової системи. Конституція України законодавчо закріпила можливості для формування та укріплення засад демократичної та незалежної судової системи, яка, своєю чергою, покликана забезпечити захист прав людини і громадянина на рівні держави і забезпечити реалізацію провідного принципу будь-якої правової держави – принципу верховенства права. Загальновідомо, що якість правосуддя значною мірою залежить від того, скільки часу суддя витрачає для вирішення судових справ, не відволікаючись на питання, які безпосередньо не пов'язані із здійсненням правосуддя. Йдеться про ті питання, що перебувають за межами судового процесу та від вирішення яких судді мають бути увільнені з метою ефективної організації робочого часу. Безумовно, підвищення ефективності правосуддя пов'язане з вирішенням цілої низки завдань, серед яких важливе місце посідає питання організації діяльності секретаря судового засідання. Принципове значення в діяльності секретаря судового засідання мають положення Конституції України як основного закону держави. Слід зазначити, що Конституція України не містить норм, які б безпосередньо стосувались здійснення діяльності секретаря судового засідання, проте, вона закріпила низку важливих положень щодо створення і функціонування судової системи України, визначає основні принципи та засади судочинства. Саме секретарю судового засідання, як працівнику суду, який є найближчим до суддівського корпусу, слід пам'ятати про необхідність активного втілення в судове провадження задекларованих у Конституції України принципів та основ, на яких будується судочинство в українській державі, адже всі вони тісно пов'язані із здійсненням та реалізацією прав і свобод людини та громадянина.

Секретар судового засідання належить до складу апарату суду, який відповідно до ст.149 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» здійснює організаційне забезпечення роботи суду[6]. Під час судового засідання виконує такі важливі функції:

1. забезпечує фіксування судового засідання технічними засобами згідно з Інструкцією про порядок фіксування судового процесу технічними засобами;

2. веде журнал судового засідання, протокол судового засідання;

Керівник апарату суду призначає на посаду та звільняє з посади секретаря судового засідання, застосовує до них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення.

Добір на посаду секретаря судового засідання здійснюється на конкурсній основі за загальними правилами державної служби. Законом України «Про державну службу» визначено, що право на державну службу мають громадяни України незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань, місця проживання, які одержали відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір або за іншою процедурою, передбаченою Кабінетом Міністрів України [2].

У професійній діяльності секретаря судового засідання переважають дії, що стосуються організації та підготовки судового засідання, оформлення значної кількості цивільних, кримінальних, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення, складання процесуальних документів, фіксації інформації на судовому засіданні, контроль за документообігом, що потребує юридичної підготовки. Відповідно до Типової посадової інструкції секретаря судового засідання, секретарем судового засідання може бути особа, яка має вищу освіту за спеціальністю «Правознавство» або «Правоохоронна діяльність» з освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче молодшого спеціаліста, без вимог щодо стажу роботи [4].

Знання державної мови має перевірятися перед прийняттям на роботу секретаря судового засідання, хоч ця вимога не зазначена в Типовій посадовій інструкції секретаря судового засідання. Керівник апарату має робити це при проведенні конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців в апараті суду. Керівник апарату також має слідкувати, щоб кандидат на посаду секретаря судового засідання відповідав іншим вимогам та дотримувався обмежень, передбачених законом про державну службу. Законом України «Про державну службу» встановлені спеціальні обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу. Відповідно до статті 12 цього Закону не можуть бути обраними або призначеними на посаду в державному органі та його апараті особи, які: 1) визнані у встановленому порядку недієздатними; 2) мають судимість, що є несумісною із зайняттям посади; 3) у разі прийняття на службу будуть безпосередньо підпорядковані або підлеглі особам, які є їх близькими родичами чи свояками; 4) в інших випадках, встановлених законами України. Очевидно, що ці обмеження мають поширюватися і на секретарів судових засідань, про які вони мають бути попереджені перед зайняттям цієї посади [2].

Керівник апарату суду відповідно до частини 2 статті 149 закону про судоустрій несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, а значить і за секретаря судового засідання. У зв'язку з цим, керівник апарату має забезпечити перевірку їх відповідності вимогам, передбаченим законом про державну службу (громадянство, освіта, судимість тощо) за тією ж процедурою, яка стосується співробітників апарату суду – державних службовців, адже за кадрове забезпечення, а значить і за проходження державної служби в суді відповідає саме керівник апарату, який, до речі, своїм наказом призначає секретаря судового засідання і звільняє його з посади. Керівник апарату суду також має звертати увагу на особистісні особливості особи, яка претендує на посаду секретаря судового засідання. Знання та врахування особистісних характеристик слугують психологічною основою для професійного відбору, професійних консультацій, дозволяють максимально точно реалізувати принцип індивідуального підходу як на етапі прийому на роботу, так і в процесі подальшого професійного навчання, підвищення кваліфікації працівників.

Цілком природно, що відправлення правосуддя неможливо без чіткої організації роботи апаратів судів. У судах не повинно бути випадків тяганини, грубості і неухважного ставлення до громадян. Безперечно, введення до Закону про судоустрій і статус суддів окремої статті про секретаря судового засідання було б кроком вперед у визнанні та врегулюванні його правового статусу.

Зокрема, необхідно переглянути роль та місце секретаря судового засідання в місцевому загальному суді з метою перетворення цієї посади у престижну правову професію, яка сприятиме функціонуванню ефективної судової системи. Головним стимулом для особи, що обіймає цю

посаду, має стати кар'єрне зростання: робота секретарем судових засідань — як крок на шляху до суддівської посади.

Список використаних джерел

1. Бедь В.В. Юридична психологія. – К.: МАУП, 2004. – С.263-264
2. Закон України «Про державну службу»// Відомості Верховної Ради України (ВВР).-1993.-№52.-Ст.490
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // Офіційний вісник України від 30.07.2010 р., /№55/І/- Ст.7
4. Наказ Державної судової адміністрації України «Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду» № 86 від 20.07.2005 р.// [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.11781.0>

Литвиненко В.М., кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

БЕЗРОБІТТЯ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У науці права соціального забезпечення достатньо уваги приділено юридичним фактам як підставам виникнення правовідносин із надання того чи іншого виду соціального забезпечення. Соціальні послуги як один із видів останнього має свої підстави надання.

Законодавством України передбачено, що право на отримання соціальних послуг мають громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі особи, на яких поширюється дія Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту".

Ця норма, фактично, гарантує право на отримання соціальних послуг кожній людині, яка потрапила у складну життєву ситуацію. Тобто підставою надання соціальних послуг є складні життєві обставини.

Єдиного підходу до визначення поняття «складні життєві обставини» у законодавстві немає, це поняття змінювалося із розвитком відносин у сфері надання соціальних послуг. У початковій редакції Закону України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року складні життєві обставини визначались як обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо). Саме в цьому визначенні наводиться приблизний перелік таких обставин, які вважаються складними.

Пізніше до зазначеного Закону були внесені зміни, із врахуванням яких сьогодні складні життєві обставини визначаються як обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самотійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

Безперечно, кожне із зазначених визначень поняття «складні життєві обставини» мало і має значення у з'ясуванні змісту цієї дефініції, однак перше з них більший акцент робить на перелік таких обставин, тим самим конкретизуючи їх. Серед числа останніх прямо закріплено таку складну життєву обставину, як відсутність роботи, що є нічим іншим як безробіття. Друге визначення поняття «складні життєві обставини» є більш абстрактним, але в загальному розкриває суть цього поняття із вказівкою ознак, які є характерними для складної обставини. Таким чином, законодавство не обмежується переліком конкретних складних життєвих обставин у силу того, що зміна відносин у суспільстві призводить до появи нових складних обставин.

Однією із складних життєвих обставин нині є безробіття. Згідно з законодавством безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не мають змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. Безробітним вважається особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи.

Аналіз першого і другого поняття дозволяє констатувати, що безробіття є явищем, незалежним від людини.

У науці існують різні види, форми, типи безробіття. Дуже вдалим є поділ безробіття на два основні типи – природне і вимушене. Кожному з цих типів властиві своєрідні форми.

Природне безробіття набуває форм добровільного, фрикційного і структурного. Добровільне безробіття виникає тому, що деякі люди не хочуть працювати за пропоновану заробітну плату або з інших причин. Фрикційне безробіття пов'язане з рухом населення в пошуках роботи, зміною професій, очікуванням роботи. Структурне безробіття виникає внаслідок змін у попиті на окремі професії у процесі структурних зрушень в економіці.

Вимушене безробіття існує у формах плинного, прихованого, застійного, сезонного та технологічного. Плинне безробіття – це та частина населення, яка то втрачає, то знаходить роботу. Приховане або аграрне безробіття становлять переважно селяни, які розорюються і дрібні господарства яких не забезпечують їх роботою і відповідними доходами. Вони працюють неповний робочий день, місяць, але офіційна статистика не зараховує їх до безробітних. Застійне безробіття включає ту частину працездатного населення, яка не має регулярної роботи й живе за рахунок випадкових заробітків. Сезонне безробіття виникає внаслідок сезонності праці в деяких галузях. Технологічне – пов'язане з ліквідацією робочих місць унаслідок модернізації виробництва, застосування нових технологій, зокрема, роботизації.

Кожне із зазначених видів безробіття розповсюджене у суспільстві по-різному і має, безперечно, свої правові наслідки.

Однак для нашого дослідження цікавим є саме те безробіття, яке слугує підставою для надання соціальних послуг.

З поняттям «безробіття» нерозривно зв'язане поняття «безробітний». Особливості набуття правового статусу безробітного та його зміст визначаються Законом України «Про зайнятість населення». Відповідно до згаданого Закону статус безробітного може набутися:

1) особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи;

2) інвалід, який не досяг встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" пенсійного віку та отримує пенсію по інвалідності або соціальну допомогу відповідно до Законів України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам" та "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам";

3) особа, молодша 16-річного віку, яка працювала і була звільнена у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, зокрема припиненням або перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності (штату) працівників.

Статус безробітного надається зазначеним особам за їх особистою заявою у разі відсутності підходящої роботи з першого дня реєстрації у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, незалежно від зареєстрованого місця проживання чи місця перебування.

Крім зазначеного, Законом також закріплені права та обов'язки безробітного. Серед численних прав зареєстровані безробітні мають право на соціальні послуги відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" та Закону України «Про зайнятість».

Резюмуючи, підкреслимо, що безробіття є підставою для соціальних послуг, однак не тільки фактичне його існування, але й юридично підтверджений факт.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 358.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 року № 1533-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
4. Безробіття. Суть, основні типи і форми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/11151212/politekonomiya/bezrobittya_sut_osnovni_tipi_formi#558.

Марущак Н.В., к.ю.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Поряд з поняттям фундаментальних, загальних прав людини поступово сформувалося поняття основних, універсальних прав і свобод людини, які закріплюються в міжнародно-правових документах з урахуванням практики внутрішнього законодавства різних держав, у тому числі і колишніх соціалістичних країн. Основні, фундаментальні права набувають характер міжнародно-правових мінімальних стандартів у галузі прав людини і громадянина, стають тією планкою, нижче якої будь-яка держава, що претендує називатися демократичною, правовою і соціальною, не може опускатися. Тобто, права і свободи людини перестали бути об'єктом тільки внутрішньої політики та практики держави, а стали справою всього міжнародного співтовариства. Цей новий етап в історії прав людини розпочався після Другої світової війни, коли в суспільній свідомості утвердилася концепція прав людини, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей і правової держави. Легітимація прав людини була здійснена шляхом прийняття Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 р., Міжнародних пактів про громадянські і політичні права, а також про економічні, соціальні та культурні права, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 19 грудня 1966 р., роль яких у світовій історії і правовій науці важко переоцінити. У положеннях документів знайшла відображення природна концепція прав людини, що не могло не позначитись на внутрішньому законодавстві країн-учасниць.

Міжнародні документи другої половини XX ст., ратифіковані великою кількістю держав, затвердили «права людини» як ідеал, якого інтернаціональне співтовариство має досягти. Наприклад, у ст. 1 Загальної декларації прав людини проголошується: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [1, с.19].

Ідея «поваги до властивої людській особі гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав» міститься і в ряді інших документів універсального характеру. Вона згадується, наприклад, у ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: «Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім особам, що перебувають у межах її території та під її юрисдикцією права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.» [1, с.41]. Правовою кульмінацією ідеї людських прав є принцип 7 Заключного акта Наради з безпеки й співробітництва в Європі 1975 р., де стверджується, що держави будуть сприяти ефективному здійсненню людських прав і свобод [2, с.641].

На нашу думку, варто погодитися з М.В. Вітруком, який зазначив, що під правами людини в міжнародно-правовій інтерпретації розуміються основні, фундаментальні права, які носять універсальний, загальний характер (поширюються на всіх, хто належить до біологічного виду *homo sapiens*) і які є егалітарними (всі рівноправні), системно забезпечують гідне життя і розвиток особистості в умовах досягнень сучасного суспільно – історичного прогресу [3, с.30-31].

Суспільний прогрес, на нашу думку, безпосередньо пов'язаний з конкретизацією і розширенням каталогу основних прав і свобод людини, визнанням, забезпеченням на державному рівні, організацією міжнародного контролю за їх дотриманням та захистом. Національні системи здійснюючи пошук оптимальних моделей закріплення прав та свобод людини, стали звертатися до міжнародної практики, тобто, національні правові системи фіксують не тільки власні напрацювання у справі захисту прав людини, а й широко використовують нормативний і доктринальний позитивний досвід світової спільноти та зарубіжних країн.

Практично третина від загального обсягу статей Конституцій, прийнятих після 1948 р., стосуються прав людини, причому каталог останніх виходить далеко за межі їх класичного переліку. Конституційні тексти помітно однотипні, законодавці користуються уніфікованими формулюваннями та відтворюють положення Загальної декларації прав людини та інших документів Білля про права. Як зазначає Л.І. Глухарева, збільшення загальних рис і принципових установок, посилення подібності норм про права, механізмів і процесів їх захисту, а також використання універсальних засобів міжнародно-правового рівня поступово зближує національні правові системи, формує єдиний правовий простір і інтернаціоналізує сферу прав людини [4, с.153].

Закріплення в міжнародних документах стандартів прав людини мало важливе значення, оскільки, по-перше, допомогло сформувати уявлення про те, які саме суб'єктивні права слід

відносити до категорії прав людини, по-друге, сприяло формуванню універсальною і соціокультурних концепцій прав людини, по-третє, полегшило процес інтернаціоналізації прав, і по-четверте, істотно впливало на поліпшення ситуації з правами людини в усьому світі.

Створення універсальної концепції прав людини, широке використання інституту прав в міжнародній практиці політичних, економічних, міжкультурних відносин, їх включення в стратегічні програми вирішення загальнолюдських проблем, проникнення ідей правового захисту прав людини у законодавчу та державно-правову сферу практично всіх країн світу і перетворення їх на новому ґрунті в фактор внутрішнього життя – свідчення набуття правами людини універсального характеру, їхньої ролі в пошуку компромісної моделі об'єднання людства.

Універсальність прав людини означає «зближення, поглиблення, взаємодія, взаємний вплив», вона здійснюється у двох основних формах - гармонізації та уніфікації національних систем. Гармонізація відбувається на базі загальних принципів, а уніфікація - шляхом введення в правові системи держав однакових норм[5, с.3]. Універсалізації прав людини активно сприяють політична і економічна співпраця, засоби масової інформації, обмін творами науки, літератури і мистецтва, діяльність міжнародних організацій, укладання міжнародних договорів, пряма рецепція та конвергенція правотворчості в сфері прав людини.

Сьогодні Україна переживає новий період переосмислення природного права, пов'язаний з наданням згоди на обов'язковість виконання цілої низки міжнародних договорів, які відповідно до ст. 9 Конституції стали частиною національного законодавства України і які містять вимогу поваги до прав особи та зі вступом України у 1995 р. до Ради Європи та ратифікацією Верховною Радою України 1997 року Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та протоколів до неї. А отже, як слушно зазначив С. Шевчук, «основним чинником розвитку системи захисту фундаментальних прав та свобод в Україні повинні бути єдині для всієї Європи правові цінності та розуміння юридичної природи фундаментальних прав та основних свобод. Україна не може бути винятком з цього процесу, зокрема в усіх питаннях однакового розуміння та застосування положень Конвенції, а також застосування прецедентного права Європейського суду з прав людини як при визначенні змісту та обсягу відповідних конституційних положень при їх реалізації, так і в правотворенні»[5, с.23-24]. А це, насамперед, передбачає приведення внутрішнього законодавства у відповідність з міжнародними вимогами, створення чи реорганізацію діяльності державних структур, вдосконалення адміністративних і судових процедур забезпечення та захисту прав людини, формування і реалізацію державних програм та проєктів підтримки прав людини.

Список використаних джерел

1. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю. К. Качуренко]. – К. : Наук. думка, 1992. – 200 с.
2. Международные акты о правах человека : сборник документов. – М. : НОРМА-ИНФРА, 2000. – 784 с.
3. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н.В. Витрук. – М.: Норма, 2008. – 448 с.
4. Глухарева Л.И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование) / Глухарева Л.И. – М.: Юрист, 2003. - 304 с.
5. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век / Лукашук И.И. – М.: Спарк, 2000. – 61 с.
6. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / Шевчук С. – К. : Видавництво «Реферат», 2002. – 344 с.

Марущак О.А.

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА, ЯК НАЙЕФЕКТИВНІШИЙ ЗАСІБ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЬ, ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Важливим засобом забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування злочинів у сфері оподаткування є використання спеціальних знань з метою безпосереднього виявлення, фіксації, попереднього вивчення, оцінки і використання доказів, вирішення питання про їх наявність і допустимість, правильну кваліфікацію вчиненого, визначення предмета і меж доказування, якісного проведення процесуальних дій, організації взаємодії зі знайомими особами (фахівцями, експертами) у процесі розкриття і розслідування злочинів. Існує ряд напрямів застосування спеціальних знань, але одним з найефективнішим з яких є проведення експертиз.

Наукова розробка організаційно правових і процесуальних аспектів експертиз привертала увагу багатьох правознавців. Окремі її аспекти розглядалися в працях Р.С. Белкіна, Т.В. Аверьянкової, В.П. Бахіна, М.О. Селіванова, С.Й. Кравчука, В.В. Бірюкова, В.Ю. Шепітько та інших авторів. Вони внесли ряд пропозицій щодо подальшого вдосконалення, розвитку інституту судової експертизи.

Порядок призначення та проведення експертиз регламентується поточним законодавством України. А саме, Кримінальним процесуальним кодексом України від 13.04.2012 року (далі КПК України), Законом України «Про судову Експертизу» від 25.02.1994р., Інструкцією Міністерства юстиції України «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.1998р., постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 25.05.1998р. та іншими нормативно-правовими актами.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закон України «Про судову експертизу»). Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України).

Основний вид експертизи, яка призначається при розслідуванні податкових та інших економічних злочинів, є судово-економічна експертиза, та відповідно її підвиди.

У юридичній літературі зміст судової експертизи не безпідставно пов'язують із завданнями, предметом, та об'єктом дослідження. Ми підтримуємо дану позицію, яка в повній мірі стосується і судово-економічної експертизи. Так, сучасні дослідники визначають завдання судово-економічної експертизи як встановлення фактичних даних про здійснені фінансово-господарські операції, економічні показники, наявність або відсутність господарських засобів, на основі дослідження документів господарського обліку. Отримані при дослідженні дані дозволяють експертам визначити, який розмір податку не сплачено до бюджету [1, с. 794].

Проведення судово-економічних експертиз та використання спеціалістів є необхідним для документування злочинної діяльності в сфері економіки, оскільки вони надають докази для судового розслідування. Як слушно зазначив С.Й. Кравчук, при виявленні і доказуванні порушень, які сприяли економічним зловживанням, розробленні рекомендацій та їх реалізації слідчому та експерту-економісту необхідно керуватися фундаментальними фінансово-бухгалтерськими поняттями, оскільки вони знаходяться у безпосередньому зв'язку зі змістом роботи в економічній галузі правоохоронного органу, судово-експертної установи та бухгалтерії [2, с. 206].

Вважаємо можливим погодитися з думкою В.О. Козлова, щодо визначення предмета судово-економічної експертизи, який відносить до нього: об'ємні показники результатів фінансово-економічної діяльності підприємства, сформовані під впливом розпорядження власністю (доходами та іншим майном) з боку власника; факти недостовірного відображення у первинних документах, бухгалтерському обліку та звітності змісту операцій і фактичних результатів діяльності організації; факти використання коштів інших власників і кредиторів на цілі, не пов'язані з діяльністю організації (особисті цілі розпорядника коштами); факти несплати податків внаслідок витрачання коштів, відповідних несплачених податків, на інші цілі діяльності організації або особисті цілі розпорядника коштами [3, с. 287].

Об'єктом дослідження судово-економічних експертиз є інформація, що міститься в певних процесуальних матеріалах, первинних зведеннях, звітних бухгалтерських документах, установчих, реєстраційних, договірних, фінансових, банківських, планово-економічних, статистичних, ревізійних, інвентаризаційних, митних, приватизаційних податкових та подібних їм матеріалах [2, с.210].

При розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), найпоширенішою та найважливішою експертизою, являється експертиза бухгалтерського та податкового обліку (судово-бухгалтерська експертиза), яка у свою чергу являється підвидом економічної.

Судово-бухгалтерська експертиза - це дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яке в межах чинного законодавства здійснюється особою, котра володіє

спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку (експертом-бухгалтером), з метою подання висновку стосовно кола питань, поставлених органами дізнання, попереднього слідства чи суду [4, с. 80].

Судово-бухгалтерська експертиза є важливим засобом захисту інтересів громадян і юридичних осіб, сприяє швидкому, повному та неупередженому розслідуванню, виконує цілу низку найважливіших завдань, які визначені Інструкцією «Про призначення і проведення судових експертиз», затвердженою наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5. Коло питань, які висвітлюються в процесі судово-бухгалтерської експертизи, визначається її завданнями, а саме: установлення документального обґрунтування нестачі або наявності лишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, а також розміру завданих матеріальних збитків за відповідний період часу і місце їх здійснювання; установлення правильності документального оформлення операцій з приймання, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей і руху грошових коштів; визначення і підтвердження розміру матеріальних збитків, завданих посадовими і матеріально відповідальними особами в результаті навмисних корисливих правопорушень; установлення відповідності відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативних актів у бухгалтерському обліку та звітності; підтвердження виявлених недоліків у організації бухгалтерського обліку, звітності та контролю фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарської діяльності, які сприяли завданню матеріальних збитків; установлення обґрунтування списання сировини, матеріалів, готової продукції, товарів; установлення правильності визначення оподаткованого прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та обчислення розмірів податків; установлення причин, які сприяли навмисному зловживанню; установлення документального обґрунтування вимог позивача і заперечень відповідача в частині, що стосується доцільності позову.

Також варто зазначити, що залежно від обставин провадження, на рівні з економічною, можуть мати місце і такі експертизи як криміналістична, інженерно-технічна, товарознавча.

Отже, проведення експертиз при розслідуванні ухилення від сплати податків, являється основним способом глибокого дослідження матеріалів, тому що, експертиза являється найефективнішим напрямком застосування спеціальних знань, а висновок експерта, це результат об'єктивного та незалежного дослідження.

Список використаних джерел

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р., Криминалистика: Учебник для вузов/Под ред. Р.С. Белкина. М., 2001. – 990 с.
2. Кравчук С.Й. Економічна злочинність в Україні. Курс лекцій: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Видавництво Кондор. Київ, 2009. – 280 с.
3. Козлов В.А. Борьба с преступностью в сфере экономики. Учебное пособие. – М.: Издательство «Щит-М», 2005. 608 с.
4. Судово-бухгалтерська експертиза: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. — К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.

Мекшун А.Д.

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРИНЦИПИ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Зміна парадигми вітчизняної вищої освіти визначила нові погляди і підходи на професійну підготовку кадрів. Колишні напрямки вищої освіти орієнтувалися на знання та вміння, виховання студентів здійснювалося в руслі традиційних суспільних цінностей та ідеалів. Вища освіта сьогодні в якості пріоритетних характеристик виділяє компетентність, ерудицію, індивідуальну творчість, самостійний пошук знань і потребу їх вдосконалення, високу культуру особистості.

Для ефективної організації навчального процесу у ВНЗ слід ґрунтуватися на певних принципах побудови педагогічної діяльності, які поділяються на загальнодидактичні та спеціальні. Під принципом розуміється вихідне начало, основоположне правило, яке більш-менш властиве для даного явища. Система дидактичних принципів розглянута в роботах вітчизняних вчених Ю. Бабанського [2], М. Скаткіна [7], І. Лернера [8], В. Загвязінського [5] та ін. Як основоположні вони виділяють наступні принципи: принцип розвиваючого і виховуючого навчання; принцип науковості; принцип систематичності і послідовності; принцип свідомості, творчої активності й самостійності; принцип наочності, єдності конкретного і абстрактного; принцип доступності

навчання; принцип міцності результатів навчання; принцип зв'язку навчання з життям, з практикою; принцип раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів у навчальному процесі.

Для успішної підготовки соціальних працівників у ВНЗ фахівцями визначені ті принципи [10], на яких будується методика викладання у вищій школі для зазначеної категорії студентів. Дамо коротку характеристику цих принципів:

Принцип природовідповідності. Його сутність полягає в тому, що ставитися до людини необхідно як до природної істоти, враховувати її індивідуальні здібності, в процесі навчання розвивати й удосконалювати майбутнього працівника соціальної сфери в рамках його соціальних та професійних здібностей і можливостей.

Принцип індивідуальної обумовленості. Сутність даного принципу полягає в тому, що до студента – майбутнього соціального працівника, необхідно ставитися як до конкретної особистості, враховуючи всі його переваги та недоліки.

Принцип гуманізму. На наш погляд, це один з найбільш значущих принципів в організації навчального процесу з формування правової компетентності майбутніх соціальних працівників, оскільки визнання людини найвищою цінністю, гарантованість Конституцією України її прав і свобод дають студенту можливість повною мірою реалізувати свої потенційні здібності в процесі навчання.

Принцип особистісної обумовленості і професіоналізму. Цей принцип характеризує особистість викладача. Ефективно навчати студентів може тільки той педагог, який володіє широким кругозором, професійно володіє методологією, спирається у викладанні на сучасні наукові дані, глибоко і всебічно розбирається в питаннях педагогіки і психології вищої школи.

Принцип соціальної обумовленості. Сутність даного принципу полягає в тому, як держава може впливати на освітній процес, тобто які заходи, нормативні акти необхідно приймати в державі, в особі її компетентних органів, щоб створити умови для продуктивного навчання студентів у ВНЗ [9].

На основі перерахованих вище принципів повинен будуватися педагогічний процес у ВНЗ, здійснюватися розробка педагогічних технологій підготовки майбутніх соціальних працівників, в тому числі при вивченні правових дисциплін.

Формування готовності студентів до майбутньої праці у соціальній сфері є складним процесом, обумовленим взаємодією всіх складових професійної підготовки у вищій школі. Тому важливим є вивчення існуючого у професійній освіті педагогічного досвіду з формування готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення правової діяльності. На жаль, результати проведених на сьогодні педагогічних досліджень з правової підготовки молоді свідчать про обмежений досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до правової діяльності в аудиторній роботі.

З огляду на зазначене у даному параграфі дисертації планується:

- висвітлити нормативно-законодавчі фактори соціальної освіти, які впливають на формування правової компетентності студентів;

- проаналізувати на теоретичному і практичному рівнях педагогічний досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до правової діяльності;

Мета дослідження: визначити основні проблеми та фактори соціальної освіти, які впливають на формування правової компетентності студентів – майбутніх соціальних працівників.

У вітчизняній соціальній освіті професійна підготовка студентів регулюється Законами України "Про освіту (2006)" та «Про вищу освіту (2014)»; її основоположні цілі, теоретичні, методологічні, організаційні засади та перспективи розвитку й удосконалення відображено у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) (1993), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепції розвитку національної інноваційної системи (2009). Вища соціальна освіта є безперервним процесом, який поєднує спеціалізоване теоретичне навчання з науковою та практичною діяльністю майбутніх фахівців у галузі соціально-правового забезпечення суспільства [3, 4].

Наразі, підготовка студентів за спеціальністю «Соціальна робота» здійснюється за державними стандартами вищої освіти. У практиці світової соціальної освіти діють сформовані загальні стандарти соціальних професій (правила поведінки та етики соціальних працівників) і стандарти

підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра соціальної роботи. Стосовно вітчизняних галузевих стандартів соціальної освіти, то на сьогодні вони тільки розробляються та впроваджуються в процес підготовки фахівців-соціальних працівників.

Вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик передбачено оволодіння майбутніми соціальними працівниками знаннями й уміннями правового консультування з фізичними особами. Навчальні плани підготовки фахівців у галузі соціальної роботи включають цикли дисциплін правової, соціально-економічної, природничонаукової, професійно-орієнтованої та практичної підготовки з нормативною і варіативною частинами.

Як зазначає А. Капська, при підготовці соціальних працівників у вищих навчальних закладах навчальні плани перевантажені вивченням дисциплін, які не мають змістовного соціального сенсу, недостатня забезпеченість курсами, спрямованими на оволодіння майбутніми соціальними працівниками практичними навичками професії. У навчальних планах не приділяється також достатньо уваги важливим у повсякденній праці, проте не пов'язаним із безпосереднім застосуванням норм права, не враховуються практичні потреби у підготовці спеціалістів за конкретними напрямками практичної роботи [6, с. 14].

Існуючі нормативно-законодавчі недоліки професійної освіти позначились на теоретичній та практичній підготовці майбутніх соціальних працівників до правових аспектів діяльності. Аналіз освітніх програм та навчальних планів соціальних спеціальностей виявив недостатність спеціальних дисциплін із формування правової компетентності студентів. Проте змістом окремих навчальних дисциплін передбачено часткове вивчення питань про правову діяльність соціальних працівників.

Специфікою підготовки фахівця соціальної сфери має стати збільшення годин на проведення лабораторних занять в польових умовах (соціальні служби різного типу, неурядові організації, притулки, дружні клініки для молоді тощо). Ключовим компонентом у підготовці фахівця повинна стати професійно-орієнтована практика, оскільки вона визначає ті загальні та конкретні завдання, практичні вміння та навички, якими має оволодіти висококваліфікований працівник соціальної сфери.

Характеризуючи роботу українських соціальних об'єднань у контексті правової допомоги, А.О. Галай, М.В. Дулеба, Я.В. Іваніщ, М.І. Пашковський, А.О. Поляков, В.Я. Тацій вказують на соціальні особливості їх функціонування. У вітчизняній мережі освіти громадянами студентських соціальних об'єднань є ті категорії населення, які вважаються проблемними і потребують соціального захисту та правової допомоги. Це – безробітні, люди, які працюють, але не отримують зарплати, діти, учнівська молодь і студенти, молоді пари, багатодітні або неповні сім'ї, люди із особливими потребами та інваліди, учасники війни, самотні пенсіонери, бездомні люди, біженці, шукачі притулку та інші громадяни, в яких немає достатньо коштів на оплату гонорару адвокату тощо.

За один місяць кожне соціальне об'єднання приймає в середньому до 50-60 малозабезпечених громадян, що становить понад 500-600 чоловік на місяць і понад 10 000 громадян у рік у цілому по Україні. Виконуючи функції державного забезпечення безоплатної соціальної допомоги малозабезпеченим та вразливим групам населення, вітчизняні соціальні об'єднання майже на 90% фінансуються не державою, а благодійними донорськими структурами. Недостатня державна і фінансова підтримка вітчизняної практичної освіти значно знижує зацікавленість в її діяльності з боку викладачів та соціальних працівників-практиків, звужує можливості проведення навчальних семінарів, конференцій та тренінгів з обміну досвідом роботи, обмежує кількість студентів, які можуть пройти практичне навчання на базі об'єднання. За даними наукових досліджень із проблем практичної підготовки студентів-соціальних працівників тільки третина з них більш-менш постійно відвідують заняття в об'єднаннях упродовж всього терміну навчання у ВНЗ [1].

Окреслені негативні тенденції позначились і на правовій підготовці майбутніх соціальних працівників у системі практичної освіти. Так як соціальна діяльність вимагає попередньої підготовки студентів із різних галузей права, то ефективно її здійснювати спроможні тільки старшокурсники. Проте тільки окремі вітчизняні соціальні об'єднання практикують сьогодні цілеспрямовану і систематичну соціально-правову підготовку студентів. Якщо врахувати невисокий відсоток відвідування майбутніми соціальними працівниками практичних занять, то можна зробити висновок про недостатній рівень соціально-правової підготовки основної маси студентів під час навчання у ВНЗ.

Практична робота студентів у вітчизняних практичних об'єднаннях обмежується консультуванням населення з соціальних та соціально-правових питань, пошуком нормативних актів, складанням процесуальних документів, веденням нескладних справ за дорученням громадян в органах державної влади та місцевого самоврядування, проведенням роз'яснювальної роботи на підприємствах, в установах та організаціях.

Як бачимо, у практиці роботи вітчизняних та зарубіжних соціальних практичних об'єднань накопичено значний досвід соціально-правової підготовки студентів. На сьогодні у системі соціальної освіти науково обґрунтовано теоретичні та методологічні основи залучення студентів до соціально-правової діяльності. Зокрема, сформульовано принципи консультування громадян студентами; апробовано окремі методи навчання майбутніх соціальних працівників технікам та прийомам організації і проведення різнопланових професійних ситуацій; побудовано систему методик оформлення студентами основних соціально-правових документів, що використовуються у соціальній роботі.

Проте поряд із позитивними перевагами практичної форми правової підготовки майбутніх соціальних працівників необхідно вказати і на такі її недоліки.

По-перше, це неможливість охопити практичною підготовкою на базі об'єднань всіх студентів, що здобувають соціальний фах у ВНЗ. За звітними даними вітчизняних та зарубіжних соціальних практичних об'єднань, відсоток соціальних працівників доволі незначний порівняно з масою студентів соціальних спеціальностей.

По-друге, спостерігається перебік у бік технологічного аспекту правової підготовки соціальних працівників, недостатньо уваги приділяється соціально-психологічному аспекту в технологіях соціальної діяльності. Практика роботи свідчить про необхідність урахування соціопсихологічних особливостей різних категорій громадян у процесі ведення соціальної роботи.

По-третє, у технологічній підготовці соціальних працівників фрагментарно використовуються методики практичної реалізації правових аспектів, поза увагою лишилися методики попередньої підготовки до даного виду діяльності із вимогами їх моделювання і прогнозування. Тому у практиці роботи соціальних практичних об'єднань спостерігається високий відсоток допущених студентами технологічних і соціальних помилок.

По-четверте, у процесі практичного навчання мало застосовується методик морального виховання студентів-соціальних працівників. Однієї теми з етики практичної роботи явно недостатньо для формування моральних якостей майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Абашкина Н. В. Принципы развития профессиональной освіти в Германии: монография / Н. В. Абашкина. – К.: Вища шк., 1998. – 207 с.
2. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения. Общедидактический аспект. – М., 1983. – 286 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття): затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 // Вища освіта в Україні: Норм.-правове регулювання. – К., 2003. – С. 52-93.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII // Голос України за 06.08.2014 р. № 148 (5898).
5. Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования. – М.: Педагогика, 1982. – 160 с.
6. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників / А. Й. Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – №15. – С. 12 – 16.
7. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики. – М.: Педагогика, 1984.
8. Современная дидактика: теория – практика / Под ред. И. Я. Лернера, И. К. Журавлева – М.: Изд-во ИТПиМНО РАО, 1994.
9. Соціальна педагогіка. Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.
10. Фирсов М. В. Теория социальной работы / М. В. Фирсов. – М.: Владос, 2001. – 432 с.

Ніщимна С. О., д. ю. н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ПРИНЦИПИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

Бюджетно-процесуальна діяльність органів публічної влади здійснюється згідно загальних, притаманних усім публічній фінансовій діяльності, та спеціальних принципів, тобто принципів бюджетного процесу.

На нашу думку, *принципами бюджетного процесу* можна назвати: 1) щорічність розроблення та прийняття бюджетів усіх рівнів; 2) плановість; 3) належна правова форма бюджету; 4) розподіл бюджетних повноважень між органами представницької та виконавчої влади загальнодержавного та місцевого рівнів; 5) пріоритет видаткових повноважень над доходними; 6) послідовність залучення до бюджетної діяльності органів публічної влади; 7) рівність бюджетних повноважень

органів місцевого самоврядування; 8) ефективність, економічність і результативність; 9) загальне (сукупне) фінансування видатків бюджетів; 10) адресність і цільове використання бюджетних коштів; 11) публічність і прозорість; 12) принцип гласності в бюджетному процесі та бюджетній діяльності; 13) відповідальність учасників бюджетного процесу.

Принцип щорічності розроблення та прийняття бюджетів усіх рівнів передбачає обов'язкове щорічне прийняття державного бюджету наприкінці року, що передує плановому, й таким чином забезпечує планомірний розвиток країни, своєчасність фінансово-правового регулювання. Дуже важливим є прийняття державного бюджету до настання планового року, оскільки це передбачає та забезпечує своєчасну концентрацію фінансових ресурсів у бюджеті та фінансування потреб держави й суспільства [12, с. 168].

За ст. 96 Конституції України Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин – на інший період. Продовженням цього конституційного положення є ст. 3 БК України, за якою бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року та закінчується 31 грудня того ж року. Неприйняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України до 1 січня відповідного року не є підставою для встановлення іншого бюджетного періоду. Особливими обставинами, за яких Державний бюджет України може бути затверджено на інший період, є: 1) введення воєнного стану; 2) оголошення надзвичайного стану в Україні. У разі затвердження Державного бюджету України на інший бюджетний період місцеві бюджети мають бути затверджені на такий самий період.

Принцип розподілу бюджетних повноважень між органами представницької й виконавчої влади загальнодержавного та місцевого рівнів. Відповідно до ст. 19 БК України бюджетний процес здійснюється за певними стадіями. Так, стадіями бюджетного процесу визнаються: 1) складання проектів бюджетів; 2) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); 3) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету й прийняття рішення щодо нього. На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами). Отже, законодавство встановлює такий розподіл повноважень за стадіями бюджетного процесу: формування та виконання бюджету – віднесено до компетенції органів виконавчої влади, а розгляд, затвердження та здійснення контролю за виконанням бюджету – до компетенції органів представницької влади [12, с. 168].

Зазначимо, що в окремих публікаціях із фінансового та бюджетного права зустрічаються вказівки на додаткові принципи. Йдеться, наприклад, про принцип часткового обмеження парламентської ініціативи в сфері регулювання публічних фінансів, який спрямований на забезпечення ефективності, збалансованості та обґрунтованості державного бюджету, ставить його на «здорову конституційну основу», яка забезпечує реальність запланованих державних доходів і видатків [12, с. 338].

Принцип пріоритету видаткових повноважень над доходними пов'язаний із пріоритетом публічних видатків над доходами – тобто при формуванні бюджетів відповідним органам публічної влади слід доходи визначати відповідно до запланованих видатків, а не навпаки. Даний принцип покликаний забезпечувати виконання завдань і функцій держави. Відсутність або недостатня кількість фінансування видатків, запланованих бюджетом, ставить під загрозу саме існування держави та її економічної самостійності. Зрозуміло, що жодній країні світу не вистачає коштів, які надходять до доходної частини, на покриття запланованих видатків. З огляду на це, закріпилася практика визначення напрямів й обсягів спрямування видатків, а в подальшому – відшукування джерел їх покриття. На цьому принципі базується діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, які щорічно на підставі показників виконання бюджету поточного року, здійснюють розрахунки та складають проекти фінансових планів відповідних рівнів. Представницькі органи влади на підставі складених проектів здійснюють законодавче закріплення обсягів фінансових ресурсів та напрямів їх витрачання (прийняття державного та місцевих бюджетів).

Принцип послідовності залучення до бюджетної діяльності органів публічної влади полягає в тому, що бюджетний процес поділяється на стадії, у які послідовно вступають ті чи інші органи публічної влади. Неприпустимим є оминання будь-яких стадій чи їх заміна.

Принцип рівності бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування означає, що для органів місцевого самоврядування як суб'єктів бюджетного процесу та бюджетно-процесуальної діяльності, передбачений однаковий судовий захист у разі порушення їх бюджетних повноважень, незалежно від того чи це сільська рада, чи це Київська міська рада. Для всіх органів місцевого самоврядування бюджетним законодавством передбачений однаковий порядок формування, зарахування доходів до бюджетів, встановлення та виконання видаткових зобов'язань.

Рівність бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування означає, що всі органи місцевого самоврядування мають однаковий набір бюджетних повноважень (прав та обов'язків у галузі бюджету). Найчастіше бюджетні повноваження групуються таким чином: повноваження зі здійснення правового регулювання галузі бюджету; повноваження зі встановлення податків і зборів, які зараховуються до державного й місцевих бюджетів, їх розподіл між державним бюджетом і місцевими бюджетами; повноваження зі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету та звіту про його виконання. Частина з цих повноважень належить органам місцевого самоврядування, а саме: щодо Державного бюджету України; щодо до власного бюджету; щодо до бюджету нижчого рівня [11, с. 156].

Принцип ефективності, економічності та результативності. Закріплення в 2010 р. у БК України програмно-цільового методу в бюджетному процесі потягло за собою закріплення й принципу ефективності, економічності та результативності, який означає, що при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей та завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Принцип адресності та цільового використання бюджетних коштів полягає в тому, що кошти виділяються в розпорядження конкретних розпорядників бюджетних коштів і використовуються лише на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями, які обумовлюють адресність видатків. Згідно з ч. 2 ст. 95 Конституції України «виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків [12].

Даний принцип можна назвати найважливішим із точки зору організації бюджетного процесу. Його суть полягає в тому, що розпорядники й одержувачі бюджетних коштів мають право витрачати кошти згідно бюджетного призначення. При максимальному застосуванні цього принципу стає можливим здійснення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів та встановити міру відповідальності кожного учасника бюджетного процесу за скоєні правопорушення. За своєю суттю, цільове використання бюджетних коштів є завданням бюджетної діяльності та об'єктом бюджетного контролю, а адресність пов'язується із підвідомчістю бюджетних видатків [3, с. 46].

Цільове використання забезпечується наявністю бюджетної класифікації, передбачає їх витрачання на цілі, визначені: бюджетним призначенням, що встановлюється законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); відповідають напрямам використання бюджетних коштів, визначених у паспорті бюджетної програми (при застосуванні програмно-цільового методу в бюджетному процесі) або в порядку використання бюджетних коштів; бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів) [7, с. 42]. Варто відмітити, що це чи не єдиний принцип, за порушення якого передбачена юридична відповідальність.

Цільовий характер бюджетних коштів пронизує всю бюджетну систему, всі бюджетні правовідносини, і якщо донедавна законодавець боровся лише з нецільовим використанням бюджетних коштів бюджетними установами, то нині спостерігається спроба комплексного підходу в цьому питанні до всіх розпорядників бюджетних коштів, включаючи публічні утворення. Якість цільового характеру бюджетних коштів має ще один аспект – у бюджетній системі має

акумулюватися рівно стільки коштів, скільки необхідно для досягнення мети бюджетної системи – фінансового забезпечення діяльності державних і муніципальних органів [13, с. 72].

Відповідно до ч. 5 ст. 20 БК України результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми та включають кількісні та якісні показники, які визначають результат виконання бюджетної програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення поставленої мети та виконання завдань бюджетної програми. Такі показники мають підтверджуватись офіційною державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Перелік результативних показників щодо кожної бюджетної програми розробляється головними розпорядниками бюджетних коштів згідно з нормативно-правовим актом центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики.

Принцип публічності та прозорості в бюджетно-процесуальній діяльності передбачає інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів. Отже, дотримання цього принципу передбачає обов'язкове інформування (доведення до відома) громадян у доступних засобах масової інформації про складений проект бюджету (державного та місцевих), про зміст Закону України «Про державний бюджет України» або рішення про місцевий бюджет (на відповідний рік), про хід їх виконання, а також оприлюднити звіти про виконання бюджетів [7, с. 43].

Принцип гласності в бюджетному процесі та бюджетній діяльності. Учена Ю. О. Крохіна переконана, що діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування в бюджетному процесі відкрита й має висвітлюватися в засобах масової інформації. Звіт про виконання бюджету обов'язково публікується [4, с. 202-203]. На думку Л. К. Воронової, гласність передбачає широке обговорення проекту бюджету, доведення його до населення, публікацію затвердженого бюджету [12, с. 169]. Цей принцип проявляється у відкритому (гласному) характері бюджетної діяльності. В процесі функціонування бюджетної системи до відома населення доводиться зміст більшості проектів бюджетно-правових актів, звітів про виконання бюджетів, результатів перевірок бюджетної діяльності [5].

Сучасна світова практика свідчить, що бюджетний процес і бюджетна діяльність органів публічної влади мають бути відкритими, а надмірна їх таємничість лише шкодить державі й публічним фінансовим інтересам.

Відповідальність учасників бюджетного процесу як його принцип передбачає, що кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

Принцип відповідальності стосується діяльності учасників бюджетного процесу, який пов'язаний із контролем. На жаль, в Україні досі не передбачено механізму належного відшкодування втрачених державних ресурсів та відповідальності посадових осіб за порушення фінансової дисципліни в бюджетному процесі [3, с. 46].

Бюджетно-процесуальна діяльність органів публічної влади здійснюється відповідно до загальних, притаманних всій публічній фінансовій діяльності, та спеціальних принципів (ідеться про принципи бюджетного процесу).

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р., К., 1996.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456 // www.zakon4.rada.gov.ua
3. Гетманець О. П. Принцип справедливості в системі принципів бюджетного процесу / О. П. Гетманець // Держава та регіони. Серія : Право. – 2011. – № 1. – С. 44-47.
4. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України : навчальний посібник / В. І. Кравченко. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 487 с.
5. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
6. Пушкарєва В. М. История финансовой мысли и политики налогов : учебное пособие / В. М. Пушкарєва. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
7. Третьяков Ф. Ф. Сущность и принципы социалистической законности / Ф. Ф. Третьяков. – Ленинград, 1971. – 39 с.
8. Фінансове право України: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва та ін.] 2-ге вид., стереот.; - К.: Правова єдність, 2010. – 395 с.
9. Фінансове право: навч. посіб. / М.П. Кучерявенко, Д.О.Білінський, О.О.Дмитрик та ін.; за заг. ред. М.П. Кучерявенка.- Х.: Право, 2013. – 400 с.
10. Фінансове право: Підручник / за ред. М.П.Кучерявенка.- Х.: Право, 2010. – 288 с.
11. Финансы СССР : учебник [для вузов] / авт. кол. под рук. проф. И. Д. Злобина. – М. : Финансы, 1967. – 372 с.
12. Финансы : учебник / под ред. Л. А. Дробозиной. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 527 с.

13. Цибулевская О. И. Категория гуманизма в советском праве : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве» / О. И. Цибулевская. – Саратов, 1983. – 19 с.

Огородник О.Г.

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ПОЗИКОВОЇ ПРАЦІ – ДІЄВИЙ КРОК РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Сучасний стан розвитку України характеризується бурхливим розвитком економічних відносин, вступом до глобальної фінансової системи, що, у свою чергу, знаходить відображення в соціальних, трудових та інших процесах. Науково-технічний розвиток, необхідність гнучкого управління, вміння та досвід країн Заходу стимулює швидкий розвиток різноманітних форм зайнятості.

Серед зайнятого населення збільшується кількість і частка працівників, трудові відносини яких мають специфічний, неординарний, нетиповий (атиповий) характер [1, с.104].

На сьогодні це спричиняє низку проблем правового характеру, пов'язаних з браком правового регулювання нестандартної зайнятості чинним національним законодавством. Тому звернення до зазначеної проблематики відповідає потребам часу.

Одним з видів нестандартної зайнятості є так звана «позикова праця». До недавнього часу питання використання позикової праці не регулювались, незважаючи на її відносно поширення в Україні, зокрема в сервісному догляді устаткування, ремонті технологічного устаткування, транспорті тощо [2, с. 75].

Тому однією з новел у правовому регулюванні праці є законодавча легалізація такого сучасного феномена, що виник на тлі трудових відносин, як «позикова праця». Зроблений перший крок, який регламентує цю атипічну форму зайнятості. Мова йде про закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року № 5067-6 (далі Закон) [3]. Причини, які зумовили необхідність перегляду і реформування положень Закону України «Про зайнятість населення» 1991 року, очевидні. Це проблеми, які склалися на ринку праці України, такі як зростання «тіньової зайнятості», безробіття, зниження соціально-економічних показників розвитку населення, вимушена трудова міграція, певна втрата довіри до державної служби зайнятості тощо.

Так, у ч.1 ст. 36 Закону йдеться про діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні, та інших суб'єктів господарювання, які здійснюють найманих працівників для подальшого виконання роботи в Україні в інших роботодавців. Виходячи з викладеного, можна зробити висновок про те, що зазначені суб'єкти господарювання виконують послуги з надання позикової праці.

Під позиковою працею розуміється тристороннє відношення, коли працівник, звертаючись до суб'єкта господарювання, який наймає працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця на умовах трудового договору (в подальшому агентство зайнятості), вступає з цим агентством у трудові відносини і направляє для виконання своїх трудових відносин до роботодавця-користувача, тобто фактичного роботодавця цього працівника [4, с.86].

За чинним законодавством України використання позикової праці вкрай складне. Трудове праввідношення, виходячи з положень Кодексу законів про працю (далі-КЗпП), це відношення між двома, а не трьома сторонами.

Відповідно до ст. 39 Закону система відносин при використанні позикової праці має такий вигляд: агентство зайнятості й організація-користувач одночасно є роботодавцями позикового працівника, відповідно дві пари трудових праввідносин (працівник – агентство зайнятості, працівник – організація – користувач), що виникли в рамках одного комплексу відносин, повинні бути оформлені шляхом укладення двох трудових договорів, адже з позиції трудового права трудові відносини у відриві від трудового договору неможливі. Але ж з точки зору національного законодавства таке регулювання не є можливим, оскільки в трудовому праві України відсутня тристороння схема виникнення трудових відносин.

Отже, фактично трудові відносини виникають між працівником і реальним споживачем його робочої сили. Фактичний роботодавець надає роботу та організовує працю. Проте трудовий договір

укладається між працівником та агентством зайнятості, яке не здійснює виробничої діяльності. Таким чином, трудовий договір існує поза межами трудових відносин. Звідси робимо висновок про те, що реально існуюче трудове відношення штучно ділиться на два (фактичне і юридичне) [5, с.201].

Ст. 39 Закону не регламентує діяльність лише агентства зайнятості. Воно зобов'язує: 1) укласти договір з роботодавцем про застосування праці працівника; 2) виплачувати працівникові заробітну плату в розмірі, не нижчому ніж розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом, та заробітної плати, яку отримує працівник у роботодавця за виконання такої ж роботи; 3) забезпечувати працівнику час роботи та відпочинку на умовах, визначених для працівників роботодавця, що передбачено умовами колективного договору та правилами внутрішнього трудового розпорядку; 4) нараховувати та сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на користь працівника відповідно до класів професійного ризику виробництва, до якого віднесено роботодавця, який застосовує працю працівника; 5) не перешкоджати укладенню трудового договору між працівником та роботодавцем, у якого виконувалися ним роботи.

А де ж обов'язки роботодавця – користувача? Юридично працівник знаходиться в штаті агентства, яке веде кадрове діловодство. Таким чином, замовник (користувач), будучи фактичним роботодавцем, не несе жодних соціальних і трудових зобов'язань перед залученими працівниками.

Чи можна чинні норми трудового законодавства застосувати для цієї моделі трудових відносин?

Ось деякі приклади.

1. У зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці. Про зміну істотних умов праці працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці (ст. 32 КЗпП). Але в агентства ніяких змін не відбувається, адже він є фактичним роботодавцем, але не користувачем. Як же він може попереджати працівника?

2. Постачальник наймає працівника на посаду водія, з відповідним записом у трудовій книжці. Але ж водієм цей працівник в агентстві не працює, агентство здає його в оренду й отримує від цього прибуток. Для агентства працівник є інвестиційним об'єктом (на зразок інвестиційної нерухомості). Але відомо, що об'єктом майнових правовідносин людина виступала в стародавні часи, коли офіційно існувало рабство. За сучасних умов людина є суб'єктом правовідносин, отже, передати її в користування подібно до неспоживної речі неможливо.

3. Агентство не може займатися нормуванням праці працівників (гл. VI «Нормування праці» КЗпП), тому що безпосередньо в нього працівник не працює. Те ж саме стосується і часу роботи, часу відпочинку і т. д. (гл. V і IV КЗпП).

4. За визначенням, зарплата виплачується за виконану для агентства роботу (ст. 94 КЗпП). Але ж працівник жодної роботи для роботодавця (агентства) не виконує. Тому агентство не може виплачувати працівникові зарплату, а лише плату за користування працівником як інвестиційним об'єктом.

5. Застосувати інститут матеріальної відповідальності практично неможливо. Адже працівники несуть відповідальність за заподіяні підприємству збитки внаслідок покладених на них трудових обов'язків (ст. 130 КЗпП). А якщо, скажімо, водій завдав замовнику збитків, яких замовник зажадав відшкодувати від агентства, то постачальник не може скористатися інститутом матеріальної відповідальності щодо водія для відшкодування збитків. Адже водій виконував трудові обов'язки водія для замовника, а не агентства.

6. Неможливо забезпечити заходи з охорони праці. Скажімо, як агентство може видати працівникові молоко за шкідливість, спецодяг тощо, якщо безпосередньо в постачальника відсутнє шкідливе виробництво? У свою чергу, і замовник не може цього зробити, адже це не його працівники тощо.

Це свідчить про те, що на сьогодні адекватного застосування норм трудового законодавства до регулювання позикової праці, в принципі, неможливо.

Проведене дослідження дозволяє окреслити такі характерологічні особливості застосування позикової праці. По-перше, працівник має практично двох роботодавців. Відбувається певним чином розщеплення в трудових відносинах. Юридичний роботодавець є господарюючим суб'єктом, який на постійній основі займається наданням послуг із представлення найманої праці. Тому саме він і наймає працівників, укладаючи з ними трудовий договір. Безпосереднім, фактичним роботодавцем є замовник послуги, який надає місце прикладення праці та проводить її організацію, надає вказівки щодо виду та

порядку виконання дорученої роботи в рамках кваліфікації працівника. Відносини між замовником і виконавцем послуги регулюються договором про надання послуг, який залежно від особи замовника може бути цивільно-правовим або господарським. Працівник в таких зобов'язаннях є не стороною, а третьою особою. Хоча слід зазначити достатню умовність позначень «фактичний» та «юридичний» роботодавець, оскільки особа, яка наймає робітників, певним чином виконує обидві функції.

По-друге, ведення кадрової документації, виплата заробітної плати, надання відпустки, забезпечення соціальних гарантій і дотримання трудової дисципліни, у тому числі накладення стягнень, оформлення в передбачених законодавством випадках звільнення покладається на юридичного роботодавця. Тому він має правильно організувати ведення кадрової роботи.

По-третє, оскільки безпосередньо праця організується фактичним роботодавцем, необхідні заходи з дотриманням правил безпеки безпосередньо на робочому місці він і повинен організовувати. У той самий час юридичний роботодавець має здійснювати всі види інструктажу з дотримання правил техніки безпеки, а також надавати спецодяг, засоби захисту, у передбачених законодавством випадках він має забезпечити видачу молока, миючих засобів [6, с.41].

Проблема ефективного використання трудового потенціалу є актуальною не лише в Україні, а й в усіх країнах. Але на відміну від України в країнах Заходу позикова праця давно стала реальністю і законодавчо легалізована [7, с.42].

На українському ринку праці значною мірою копіюються економічні механізми західних країн, тому звернемось до міжнародного законодавства.

У 1997 році МОП була прийнята конвенція № 181 і відповідна Рекомендація № 188 «Про приватні агентства зайнятості». Генеральною угодою про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010 – 2012 роки передбачено необхідність з метою нормативно-правового врегулювання механізму застосування найманої праці та здійснення координації діяльності приватних агентств зайнятості врахувати вимоги Конвенції МОП № 181. Досі ця Конвенція Україною не ратифікована.

У п. 3 ст. 2 Конвенції вказується, що однією з цілей даної конвенції є надання можливості діяти приватним агентствам зайнятості в межах її положень, а також захист працівників, що користуються їхніми послугами. У ст. 11 Конвенції підкреслюється необхідність забезпечення агентствами зайнятості захисту працівників, найнятих ними, щодо: 1) свободи асоціації; 2) мінімальної заробітної плати; 3) робочого часу та інших умов праці; 4) доступу до навчання; 5) професійної безпеки і здоров'я; 6) компенсації у випадку професійних хвороб чи професійного травматизму; 7) встановлених законом видів допомоги із соціального забезпечення; 8) захисту материнства та допомоги по вагітності і пологах.

Ст. 14 Конвенції передбачає, що нагляд за застосуванням цих положень забезпечується службою інспекції праці або іншими компетентними органами.

У кінці листопада 2008 р. Європейський парламент і Рада Європейського Союзу прийняли директиву про працю в агентствах тимчасової зайнятості (далі - Директива), присвячену проблемі позикової праці. Директива використовує термін «запозичена праця». Враховуючи інтеграційний курс на зближення з європейським співтовариством, необхідність адаптації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, маємо брати до уваги підходи в урегулюванні цього питання, які пропонуються європейським законодавством.

Директива констатує уже здійснену легалізацію позикової праці в країнах ЄС і ставить своїм завданням забезпечити рівні можливості для позикових і звичайних («класичних») працівників. Цій меті і повинен слугувати механізм взаємодії учасників позикової праці, їх права та обов'язки.

Отже, враховуючи реалії сьогодення, маючи на меті вирішення проблеми безробіття в Україні і пошук нових джерел робочої сили та оптимізації її виконання, необхідно якнайшвидше розробити дієві механізми функціонування позикової праці, яка довела свою ефективність і розповсюдження в усьому світі.

Слід вважати, що сьогодення вимагає створення нового трудового законодавства, яке урегулювало б застосування позикової праці та правовий статус суб'єктів тристоронніх трудових відносин, встановивши гарантії для позикових працівників.

Список використаних джерел

1. Киселев И.Я. Сравнительное трудовое право: учеб.-М.: ТК Вееби, Изд-во Проспект, 2005, - 360 с.

2. Лисак Уляна. Лізинг, аутсорсинг і аутстафінг персоналу як елементи сучасної кадрової політики // Довідник кадровика. – 2010. - № 7. – С. 75-78.
3. Про державну службу: Закон України від 17.11.2011 № 4050-VI // Офіційний вісник України. – 2012. - № 14. – ст. 15.
4. Лютов Н.Л. Новейшее законодательство Европейского Союза и проблемы легализации применения заемного труда в России. // Труд за рубежом. – 2009. - № 3 (83) – С. 85-101.
5. Свічкарьова Я.В. Щодо законодавчого регулювання позикової праці в Україні // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: тези доп. та наукових повідомл. учасн. IV Міжнар. наук.-практ.конф. (Харків, 5-6 жовтня 2012 р.) (за ред. В.В. Жернакова, - Х.: Право, 2012. – С. 198-202.
6. Олюха Віталій. Аутстафінг у капіальному будівництві // Підприємництво, господарство і право. – 2013. - № 12. – С. 39-42.
7. Котова Л.В. Питання реалізації та захисту трудових прав позикових працівників // Захист прав людини – європейський вибір України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю УА ФТП: м. Севастополь, 6-9 червня 2013 р. / За ред. проф. В.С. Венедиктова. – Севастополь. – 2013. – С. 42-46.

Олефіренко Е.О., канд. юрид. наук

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ФОРМИ ЗАХИСТУ ШУКАЧІВ ПРИТУЛКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Захист шукачів притулку є однією з глобальних проблем сучасного світу.

Геополітичне розташування України й інтеграція в європейське і міжнародне співтовариство зумовлюють необхідність створення надійних механізмів захисту біженців та осіб, які шукають притулок [1, с. 257].

Четвертий період (з 2011р.) розвитку міграційного законодавства України у сфері захисту біженців і політики притулку обумовлений активізацією діяльності уряду України у зв'язку з підписанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [2].

В Україні, на відміну від інших європейських держав, були відсутні правові інститути додаткового та тимчасового захисту, що порушувало встановлену Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод заборону катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Поняття “додатковий захист”, “особа, яка потребує додаткового захисту”, “особи, які потребують тимчасового захисту” введено Законом України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 08.07.2011р. Таким чином було здійснено спробу врегулювати статус іноземців, осіб без громадянства, які не підпадають під категорію біженців, але потребують захисту.

На думку Гнатюк Т.О. цим вирішується проблема легального перебування пошукачів статусу біженця і осіб, які потребують додаткового захисту, під час оскарження рішень про відмову або у прийнятті заяви міграційною службою, або відмови у розгляді документів на отримання статусу [3, с. 25].

Відповідно до Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” у першій редакції особа, яка потребує додаткового захисту, – особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; додатковий захист – форма захисту, що надається в Україні на індивідуальній основі іноземцям та особам без громадянства, які прибули в Україну або перебувають в Україні і не можуть або не бажають повернутися в країну громадянської належності або країну попереднього постійного проживання внаслідок обставин, які загрожують їх життю, безпеці чи свободі.

Закон України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні” (№ 3671- VI), підписаний президентом 28 липня 2011р., викликав в УВКБ ООН наступні застереження. Зокрема, визначення додаткового захисту передбачає таку форму міжнародного захисту для осіб, які не можуть бути повернуті до країни їх походження у відповідності до міжнародних договорів з прав людини, зокрема, ст. 3 ЄКПЛ та ст. 3 Конвенції проти катувань. Тим не менш, воно не передбачає додаткового захисту особам, які покинули свою країну внаслідок серйозної і не вибіркової загрози життю, фізичній цілісності чи свободі, яка є наслідком загального насильства або подій, які серйозно порушують громадський порядок.

Таким чином, визначення додаткового захисту є вужчим, ніж передбачено ст. 15 (с) Кваліфікаційної Директиви (2004), яка поширює право на отримання додаткового захисту на осіб, які стикаються з серйозними загрозами, визначеними як “серйозна й індивідуальна загроза життю

цивільної особи чи особи через причину безладного насильства в ситуаціях міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту”.

Внаслідок вузького визначення, даного в законопроекті, багато людей, які потребують міжнародного захисту, - особливо особи, що рятуються від збройного конфлікту, - можуть залишитися без права на такий захист в Україні.

Формулювання заборони вислання або примусового повернення неточно відповідає ст. 33 Конвенції 1951 року і повинно бути переглянуте з метою включення фрази „не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека....” В іншому випадку, концепція заборони вислання може бути витлумачена занадто вузько. Крім того, захист від примусового повернення поширюється тільки на біженців та осіб, які отримали додатковий або тимчасовий захист. Закон не забороняє примусове повернення осіб, які шукають статус біженця, які чекають остаточного рішення щодо їх заяви про надання статусу біженця / додаткового захисту. Це суперечить ст. 7 “Директиви ЄС щодо єдиних мінімальних стандартів”, яка забезпечує право залишатися на території” до прийняття рішення відповідним органом.

За Законом України “Про внесення змін до статті 1 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 13.05.2014 № 1251-VII до особи, яка потребує додаткового захисту, також відноситься особа, яка не є біженцем, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань [4].

За новою редакцією закону особи, які потребують тимчасового захисту, - іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження. Вилучення з даної норми такої категорії як “іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною”, що обмежувала застосування тимчасового захисту, є позитивним здобутком.

Але у ч. 1 статті 18 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні” міститься така обставина: “У разі якщо на територію України з країни, яка має спільний кордон з Україною, масово прибувають особи у зв'язку з зазначеними подіями, за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, Кабінет Міністрів України приймає постанову про надання таким особам тимчасового захисту”.

Кабінетом Міністрів України регулює питання прийняття осіб, які потребують тимчасового захисту, визначення їх місць розміщення, порядку реєстрації, забезпечення їх життєдіяльності, фінансування.

Тимчасовий захист особам надається на строк до припинення обставин у країнах їх походження, у зв'язку з якими вони змушені були прибути на територію України, але не більш як на один рік. Строк тимчасового захисту може бути продовжено, але не більш як на один рік.

Особи, яким надано тимчасовий захист, мають право на: безоплатне проживання у придатних для тимчасового перебування місцях. Вимоги до місць тимчасового перебування осіб, яким надано тимчасовий захист, встановлюються Кабінетом Міністрів України. Перелік місць для тимчасового перебування осіб, яким надано тимчасовий захист, та порядок утримання таких місць визначаються Кабінетом Міністрів України з урахуванням пропозицій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; забезпечення достатнім харчуванням, ліками, одягом з урахуванням спеціальних потреб дітей, у тому числі новонароджених, осіб із захворюваннями, осіб похилого віку; отримання роботи в Україні на строк, на який надано тимчасовий захист; отримання грошової допомоги, якщо в них немає інших доходів в Україні; свободу пересування територією України на тих самих умовах, що визначаються законами України для іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах; безоплатну невідкладну медичну допомогу в державних закладах охорони здоров'я; добровільне повернення в країну походження; подання заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового

захисту, у порядку, встановленому Законом; отримання інформації про свої права та обов'язки рідною або зрозумілою їм мовою; користування іншими правами, які їм гарантуються відповідно до міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України.

Неповнолітня особа, яка отримала тимчасовий захист, має право на виховання та навчання в державних та комунальних дошкільних, загальноосвітніх та професійних навчальних закладах у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти.

Особи, яким надано тимчасовий захист, зобов'язані: дотримуватися вимог Конституції та законів України; подати всі наявні документи та достовірну інформацію про себе; пройти ідентифікацію особи в разі відсутності документів, що посвідчують особу, або в разі пред'явлення фальшивого документа; пройти реєстрацію; пройти обов'язкове медичне обстеження; виконувати інші зобов'язання нарівні з іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах тимчасово перебувають в Україні.

Надання тимчасового захисту іноземцям та особам без громадянства здійснюється за кошти Державного бюджету України. Надання тимчасового захисту іноземцям та особам без громадянства може здійснюватися в порядку, встановленому законодавством України, за кошти міжнародних організацій, благодійних фондів та громадських організацій.

Тимчасовий захист припиняється у разі, якщо: особи можуть повернутися до країни походження внаслідок припинення дії обставин, за наявності яких було надано тимчасовий захист; особи переїжджають на проживання в іншу країну.

До прийняття рішення Кабінетом Міністрів України про припинення тимчасового захисту осіб такий захист припиняється щодо окремої особи, якщо вона подала заяву про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, з дня прийняття центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Рішення про припинення тимчасового захисту щодо такої особи, приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, який прийняв стосовно неї рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

До прийняття рішення Кабінетом Міністрів України про припинення тимчасового захисту особа може повернутися до країни походження внаслідок припинення дії обставин, за наявності яких було надано тимчасовий захист. Особа позбавляється тимчасового захисту в разі вчинення злочину: проти миру, воєнного злочину або злочину проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві; не політичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою отримання тимчасового захисту, якщо таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України належить до тяжких або особливо тяжких злочинів.

Рішення про позбавлення тимчасового захисту щодо особи приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [5].

Таким чином, визначення поняття додаткового та тимчасового захисту, зазначеного у статті 1 Закону було приведено у відповідність до міжнародних стандартів та створено базу для реформування чинного законодавства у сфері захисту іноземців, осіб без громадянства, що сприятиме отриманню ними легітимного статусу на території України. Однак, стаття 18, яка містить підстави надання тимчасового захисту, потребує узгодження з відповідними змінами.

Список використаних джерел

1. Щорічна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. – К., 2013. – 398с.
2. Указ Президента України “Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України” № 494/2011 від 22 квітня 2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
3. Гнатюк Т. О. Політика України щодо вимушених мігрантів: етапи становлення та адаптація до європейських стандартів / Т. О. Гнатюк // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. – 2012. – Т. 182, Вип. 170. – С. 23-26.

4. Закон України “Про внесення змін до статті 1 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 13.05.2014 № 1251-VII // <http://zakon2.rada.gov.ua/>

5. Закон України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 08.07.2011р. № 3671-IV // <http://zakon2.rada.gov.ua/>

Онищук І.І., кандидат юридичних наук
*Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького
Івано-Франківськ, Україна*

МОНІТОРИНГОВА ТЕХНОЛОГІЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ В ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Питання правового моніторингу в Україні актуалізовані синхронною ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейським Парламентом. Угода заклала якісно нову правову основу для подальших взаємин між Україною та ЄС й слугуватиме стратегічним орієнтиром для проведення системних соціально-економічних реформ в Україні, широкомасштабної адаптації законодавства України до норм і правил ЄС. Згідно Угоди, етап моніторингу та оцінки, який на сьогодні практично відсутній, повинен бути підсилений чіткими механізмами спільного поточного й заключного оцінювання правової системи та забезпечувати вільний доступ громадськості до інформації [3, с. 46].

В сучасних спробах контролювати й оцінювати законність та справедливість існує значна фрагментація. Тому й необхідні інноваційні підходи, щоб усунути законодавчі прогалини та наблизити Україну до європейських стандартів поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону й прав людини. Концептуальна ясність правового моніторингу посилюватиметься впровадженням фундаментальних конституційних цінностей і засад (свобода, рівність, ефективна система правосуддя, доступ до правосуддя та ін.) у правову й політичну систему.

Органами, в обов'язки яких входить аналіз ефективності чинного законодавства, як правило, є спеціальні інститути парламентських досліджень, специфічні парламентські комітети й комісії, або спеціальні державні органи, створювані виконавчою владою. В інших випадках такий аналіз – частина повсякденної діяльності урядових міністерств. Крім зазначених, в процесі аналізу ефективності законодавства беруть участь багато організацій, для деяких з яких ця функція не є основною. Це в першу чергу, Рахункові палати, повноваження яких різні, та які, в різних системах, діють як самостійно, так, і за запитами уряду й парламенту. До прикладу, в Німеччині, Рахункова палата перевіряє як законність, так і достовірність ведення господарства країни. Наприклад, у Польщі вона також перевіряє повноцінність та економічну ефективність рішень громадських органів. У деяких країнах статус Рахункової палати прирівнюється до статусу верховного суду, іноді ж, повноваженнями та обмеженнями подібно до судових, наділяються парламентські комітети під час проведення розслідувань [1].

Парламентські комісії та комітети відстежують зміни законодавства та дають рекомендації з реформування. Дають також свої пропозиції до консультацій коментарі та рекомендації. Рада (кабінет) міністрів та міністерства – в системах, де основна роль належить уряду, виконують функції парламентських комітетів і комісій, виносять свою оцінку законів.

Спеціальні інститути можуть утворюватися при парламенті (наприклад, Парламентський Інститут в Чехії), або при уряді (наприклад, Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України; Інституту макроекономічних досліджень і розвитку в Словенії). Співпрацюють з міністерствами, університетами і приватними компаніями, займаються дослідженнями, оцінкою законопроектів.

Урядова рада у справах неурядових неприбуткових організацій (Чехії) була створена урядовою постановою у 1992 р. Аналогічні ради існують і в інших європейських країнах з метою розвитку співпраці між певними сегментами сектору та (звичайно) одним із міністерств. Особливість цього чеського органу у тому, що ця рада існує довше інших у Східній Європі та виробляє рекомендації для уряду в цілому, а не тільки для окремого міністерства (ради з аналогічними функціями існують також у Словаччині та Польщі). Рада відігравала важливу роль у прийнятті рішень щодо стратегії

та реалізації Інвестиційного фонду фондаций, щодо розподілу 1 відсотка приватизаційного портфелю серед прийнятних фондаций – однієї із унікальних схем підтримки організацій громадянського суспільства у Східній Європі та в світі 14, за допомогою якої кошти на формування недоторканого капіталу надавались сотням ОГС країни. До складу Ради входить рівна кількість представників уряду та неурядового сектору [5].

Актуальність аналізу регіонального законодавства залежить як від наявності в місцевих органах влади законодавчих повноважень, (чого, незважаючи на складний адміністративно-територіальний поділ деяких країн на місцях просто немає), так і від повноти їх компетенції в здійсненні власного регулювання. До прикладу, у Польщі можливий тільки адміністративний нагляд, предметом якого не є користь і економічна ефективність рішень місцевих органів.

У країнах, де в Парламенті проводиться спеціальний аналіз законодавства, дослідники дуже спокійно ставляться до можливості прийняття за його підсумками негайних політичних рішень (в тому числі законодавчого характеру), вказуючи на труднощі, у випадках, якщо його результати йдуть «проти течії політичних інтересів». Зокрема, вказується, що його результати «часто спотворюються, відкидаються або прямо ігноруються, тими, хто робить політику». Що, мабуть, не перешкоджає їм продовжувати виконувати такий аналіз. Подібний аналіз повинен існувати й на місцевому рівні, однак, і там його супроводжують ті ж труднощі, пов'язані з обмеженнями в ресурсах.

Розглянемо зарубіжний досвід здійснення аналізу ефективності застосування законів та використання його результатів в парламентській діяльності на прикладі деяких країн.

Ефективність моніторингу суттєвою мірою залежить від потенціалу державної адміністрації. Як можна бачити на прикладі розробки останніх версій стратегій громадянського суспільства у декількох країнах, якість планів моніторингу, а також якість реалізації збільшилася зі зміцненням потенціалу відповідних державних адміністрацій у сфері моніторингу та оцінки. Завдяки приєднанню до ЄС, у більшості нових країн-членів ЄС співробітники міністерств отримали підготовку та вже усвідомлюють різницю між трьома рівнями результатів (наслідки, результати, вплив), розуміють відповідні індикатори та логічну структуру як засіб для встановлення кореляції між ними. На жаль, цей підхід може також призвести до дуже технічного уявлення про оцінку прогресу, коли головна увага приділяється скоріше досягненню індикаторів, а не загальної мети. Хоча це безумовно є складною справою, але співробітникам державної адміністрації необхідно знайти баланс між технічною кваліфікацією та більш глибоким розумінням ролі та «доданої вартості» громадянського суспільства, щоб мати можливість реально оцінювати прогрес [4, с. 95].

Регіональні законодавчі органи в Республіці Болгарії не виконують законодавчі функції. Такий аналіз містять частину документів, доданих до проекту законодавчого акту. Вони вивчаються постійними комісіями, а також на пленарній сесії протягом дебатов.

За результатами повідомлень спостережних комісій та Федерального Уряду на пленумі Бундестагу проводяться, як правило, слухання, які можуть бути пов'язані з формальним доведенням до відома та рішеннями. Від конкретного випадку залежить те, в якій мірі це супроводжується законодавчими заходами. Спостереження за наслідками закону, що чиниться на закони земель не є принциповим для Німецького Бундестагу.

Можливо, в рамках так званої Конкуруючої компетенції законодавства є те, що союз (Бундестаг, федеральний уряд, федеральна рада) після аналізу різних законів земель в сфері регулювання приходить до розуміння, що необхідним є здійснення регулювання для рівноцінних умов життя або необхідності дотримання права та господарського підрозділу на території ФРН.

Жодних регіональних законодавчих органів немає на Кіпрі. Навіть муніципалітети не мають жодних повноважень щодо законодавства, але тільки володіють обмеженою владою при прийнятті деяких інструкцій і керівних принципів, головним чином мають справу з містобудуванням.

У Польщі Сейм не здійснює жодних оцінок виконання місцевих постанов. Частково, це є результатом незалежності місцевих громад – визначати законодавство на місцевому рівні. Їх законотворча діяльність може бути об'єктом контролю з боку наглядових органів, державного управління (тобто Прем'єр-міністр і воєвода), адміністративний суд. Адміністративний нагляд за муніципалітетами підпорядкований необхідності перевірки відповідності закону (користь та економічна ефективність рішень, прийнятих місцевою владою не є об'єктом нагляду).

Великобританія – не федеральна країна. Адміністрації в трьох частинах країни були встановлені у відповідності з Актом Парламенту та відповідальні трьом різним видам Зборів: Шотландський Парламент, Збори Північної Ірландії та Національні збори для Уельсу. Крім того є й інші території, включаючи острів Мен, Светра, Гернсі та інші, типу Гібралтару або Фолклендських островів, які мають суттєві заходи законодавчої автономії, хоча їх зовнішні зносини регулюються Парламентом Великобританії [2, с. 551].

Велика Британія стала першою країною, яка підписала угоду про належну співпрацю між сектором організацій громадянського суспільства та урядовим сектором у листопаді 1998 р. – «Угоду про взаємовідносини між урядом та добровільним громадським сектором в Англії» [6]. У передмові до угоди, прем'єр Тоні Блер описав її мету таким чином: «Ця угода між урядом та добровільним громадським сектором дає основу, яка допоможе врегулювати наші взаємовідносини на кожному рівні. Вона визнає, що уряд та добровільний сектор відіграють доповнюючі ролі у розробці та проведенні державної політики та послуг, і що уряд відіграє свою роль у просуванні добровільної громадської діяльності в усіх сферах нашого національного життя [4].

Швейцарія має федеральну політичну систему. Кантони (регіони, або штати) мають численні незалежні сфери компетенції (наприклад, освіта, поліція, культура). Крім того, багато федеральної політики здійснюється кантонами (так зване «здійснення федералізму») і останні користуються значною свободою при здійсненні федерального закону. Федеральні органи контролю (Парламент, Адміністрація і Федеральний Контрольний Офіс) контролюють кантональні органи виконання федерального закону настільки, наскільки вони ретельно досліджують виконавчі органи Конфедерації. Маючи відношення до незалежних сфер компетентності, Кантони мають їх власні урядові та парламентські органи управління і процедури. Значна кількість емпіричної роботи дослідників у багатьох країнах показує, що використання результатів оцінки політики не очевидна. Результати оцінки – особливо, у випадку руху проти потужних політичних інтересів – часто спотворюються, відкидаються або просто ігноруються, тими, хто робить політику [1].

Це спостереження також іноді може бути застосоване в контексті Парламентської оцінки в Швейцарії. З іншого боку, деякі повідомлення оцінки Парламенту, що показують проблеми виконання або недоліки політики чинили значний вплив на осіб, що приймають рішення і стимулювали реформи та процес вивчення. Є різні шляхи обробки результатів оцінки в межах політичного процесу ухвалення рішення, що залежать не тільки від політичної зручності результатів для осіб, що приймають рішення, але також і від численних факторів, які властиві вивченню оцінки, типу наукової якості або своєчасності повідомлення.

Нідерланди – децентралізована країна, в якій регіони володіють високим ступенем автономії, поки знаходяться в межах закону. З деяких питань центральний уряд має право піддати перевірці їх рішення в сфері законодавства. Парламент не володіє в цій сфері правами або повноваженнями.

Моніторингова технологія системного аналізу нормативно-правових актів є результатом синтезу системного підходу та наукового дослідження. Під час технологізації системного аналізу права враховуються: тип аналізу, який визначає його зміст; технічно-юридичний інструментарій; основні параметри аналізованої правової системи.

В структурі моніторингової технології системного аналізу нормативно-правових актів є декілька складових. Найбільш важливі елементи – це структурний (макроструктурний та мікроструктурний), функціональний (зовнішній, внутрішній), факторний (макрофакторний, мікрофакторний), генетичний (макроаналіз, мікроаналіз) та часовий (прогностичний, історичний) аналіз. Конкретні різновиди аналітичної діяльності можуть обмежуватись окремими її різновидами.

Послідовність моніторингової технології системного аналізу нормативно-правових актів складається з етапів: аналізу проблеми нормативно-правових актів; пошуку ресурсів для проектування нормативно-правових актів; прогнозу й аналізу стійких тенденцій розвитку системи нормативно-правових актів; оцінювання цілей нормативно-правових актів та засобів їх реалізації; проектування правового моніторингу з метою досягнення цілей нормативно-правових актів; проектування інформаційних механізмів; проектування механізмів матеріального та морального стимулювання діяльності.

Залучення організацій громадянського суспільства до головних органів реалізації та моніторингу урядової політики та правотворчості майже в усіх країнах-членах ЄС свідчить про

важливість їхньої участі. В той же час, таке залучення повинно забезпечувати реальну участь організацій громадянського суспільства, яка допоможе досягти загальних політичних цілей.

В Україні необхідно створити систему моніторингу правотворчості, яка охоплювала б усі стадії розробки законопроектів, прийняття законів і втілення їх в життя. Необхідно сформулювати дану систему моніторингу на державному рівні у вигляді цільових програм, прийняти порядок проведення такого моніторингу Законом України. Для здійснення цих завдань треба створити відповідні структурні підрозділи апарату держави, наділивши їх належними повноваженнями і забезпечивши необхідне бюджетне фінансування.

Моніторинг законодавства та правозастосовної практики, здійснюваний на системній основі, міг би стати ефективним інструментом з виявлення прогалин, колізій або правової невизначеності в чинному законодавстві, а отже, і сприяти вдосконаленню правової системи. Для досягнення таких цілей необхідно виробити єдині критерії оцінки нормативно-правових актів та перейняти кращий міжнародний досвід.

Список використаних джерел

1. Механизмы обоснования принятия и мониторинга нормотворческих решений в странах Европы // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. – 2005. – № 24. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2005/VSF_NEW200802091554/VSF_NEW200802091554_000.htm
2. Онышук И. И. Использование результатов правового мониторинга в парламентской деятельности : международный опыт демократизации правотворчества / И. И. Онышук // Юридическая техника. Демократизация правотворчества : доктрина, практика, техника. – Нижний Новгород : Нижегородская академия МВД России. – 2014. – №8. – С. 548-552.
3. Угода про асоціацію Україна-ЄС : дорожовказ реформ [аналіт. допов.] / О. Сушко, О. Зелінська, Р. Хорольський, В. Мовчан, І. Солоненко, В. Гуменюк, В. Трюхан. – К. : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва. – 55 с.
4. Monitoring the effectiveness of state policies on civil society development. European experience. – Kyiv. UNDP. – 2011. – pp. 97.
5. Statute the Government Council for Non-Government, Non-Profit Organisations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/statut_EN_1.pdf
6. The Compact is the agreement which governs relations between the Government and civil society organisations, such as charities, in England [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hmrc.gov.uk/vcs/compact-on-relations.htm

Осипенко І.П.,

ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ

У механізмі злочину люди є основними джерелами криміналістичної інформації. Людина як суб'єкт взаємодії і слідоутворення становить один з багатопланових об'єктів живої природи. Складна і багатогранна її роль у структурі злочинної діяльності.

Перебуваючи на вищому щаблі розвитку і організації матерії, людина має найбільшу кількість властивостей і ознак, що дозволяє відрізнити її від об'єктів живої і неживої природи, виділяти та ототожнювати. Тому необхідно розглядати ознаки властивості людини як об'єкта, що має біологічну сутність, і як матеріального утворення, що має фізичне начало.

До останнього часу в криміналістиці при дослідженні слідів людини звертали увагу на відображення ознак зовнішньої анатомічної будови тіла і його частин: рук, ніг, зубів, сліди яких утворюються внаслідок механічної взаємодії. Таке вузьке уявлення про людину як слідоутворюючий об'єкт не відображає всіх «біологічних і соціальних властивостей для ототожнення особи. Отже, на місці події суб'єкти злочину - люди залишають сліди і властивості: фізичні, біологічні та соціальні [1с.101].

З процедурою ідентифікації особи знайомий практично кожний повнолітній громадянин України. Для прикладу можна описати процедуру отримання коштів в банку. Перш ніж видати готівку, касир повинен перевірити посвідчення та відповідність підпису особи, який у кожної людини є унікальним. А у разі отримання коштів через банкомат, необхідно ввести свій PIN-код. Але у такому разі немає жодної гарантії, що вашим PIN-кодом не скористується інша людина, яка, наприклад, викрала вашу картку разом з кодом, що знаходився в вашому гаманці.

Тому одним з найефективніших засобів захисту та ідентифікації фізичних осіб залишається використання їх біометричних даних, які є такими ж унікальними як і кожна особа. Тому особливості людини (сітківка ока, відбитки пальців, почерк, голос тощо) вже давно використовують криміналісти у всьому світі, а галузь наукових знань – біометрія, яка охоплює

планування та аналіз результатів кількісних біологічних експериментів і спостережень методами математичної статистики, надає рішення для однієї з найбільш динамічних галузей індустрії засобів безпеки [2с.123].

Біометричні дані людини роблять нас унікальними. Так, як дуже складно підробити почерк, голос, ДНК та інші дані фізичної особи. Біометрія – швидко розвивається у країнах з великим фінансуванням наукової сфери, тому в Україні такі технології майже не використовуються, але вони прориваються на вітчизняні ринки з розвинених країн. З метою підвищення ефективності безпеки школярів у штаті Нью-Джерсі впроваджена ідентифікація відвідувачів навчального закладу по знімках райдужної оболонки ока. Система ідентифікації на основі біометричних ознак замінила застарілі, на думку керівництва багатьох шкіл, магнітні картки. За умовами проекту, права доступу мають усі дорослі, котрі взаємодіють з дитиною, а саме: батьки, вчителі та персонал – з розрахунку четверо дорослих на одну дитину. На нашу думку, такі системи необхідно встановити і в українських школах та лікарнях задля безпеки відвідувачів та персоналу даних закладів.

У світі вже давно застосовуються електронні підписи, така форма індивідуалізації фізичної особи допомагає спростити життя пересічних громадян, фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб. В Україні електронні підписи мають юридичну силу від 23 травня 2003 року.

Електронний цифровий підпис (з англійської digital signature) — вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати особу, що підписувала. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа.

Електронний цифровий підпис призначений для використання фізичними та юридичними особами – суб'єктами електронного документообігу:

1. для ідентифікації особи, що ставила підпис;
2. для підтвердження цілісності даних в електронній формі [3].

Електронний цифровий підпис як спосіб ідентифікації особи, що ставила підпис електронного документу, дозволяє однозначно визначати походження інформації (джерело інформації), що міститься у документі. Завдяки цьому електронний цифровий підпис є також надійним засобом розмежування відповідальності за інформаційну діяльність у суспільстві, зокрема, відповідальності за дезінформування.

Накладання електронного підпису завершує утворення електронного документа, надаючи йому юридичної сили. Юридична сила електронного документа з нанесеними одним або множинними електронними підписами та допустимість такого документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму [4].

Надзвичайно швидко нині розвиваються технології голосової біометрії. Так, за повідомленнями російського біометричного порталу, світовий обсяг сегмента голосової верифікації зріс з 31,6 млн. доларів США у 2004 р. до 533, млн. доларів у 2011р. Це пояснюється тією обставиною, що голосова верифікація за своєю природою на порядок надійніша, ніж верифікація за допомогою натискання клавіш на клавіатурі, яка нині використовується найчастіше, або сенсорної панелі. Знання текстового пароля у багатьох випадках гарантує його підробку. А при використанні голосової верифікації потрібно, крім пароля, підробити ще й голос людини, що набагато складніше [5].

Верифікація по голосу припускає, що користувач вимовляє пароль вголос, а спеціальні алгоритми аналізують аналоговий сигнал і виділяють з нього ключові параметри, які унікально ідентифікують даний конкретний голос та дану фразу-пароль. Сьогодні розробляється офіційний стандарт для розпізнання голосу через Інтернет – VoiceXML до якого будуть включені специфікації для голосової верифікації (speaker identification and verification).

Все більшого поширення набувають біометричні документи, які посвідчують особу та містять електронний носій інформації, на якому записано інформацію про біометричні дані власника документу з метою його ідентифікації. Передбачається, що такі документи найбільш захищені від підробок та виключають можливість користування ними будь-якою особою, окрім власника [6]. Головна ідея впровадження більш захищених документів, які забезпечують ідентифікацію особи - це суттєве підвищення захищеності суспільства від проявів злочинності та міжнародного тероризму.

Відповідно до інформації всесвітньої організації цивільної авіації (ICAO) більше 90 країн з 193 держав-членів ООН в даний час видають такі документи, при цьому ще більше двадцяти держав готові до впровадження таких документів в найближчі роки. Більше 15 країн в даний час використовують автоматизовані контрольно-пропускні системи для власників електронних паспортів. Для того, щоб пройти процедуру паспортного контролю, мандрівник може скористатися «електронними воротами», які в автоматичному режимі зв'язують його біометричні дані з інформацією, що зберігається на чипі документа. Серед країн, які читають (сканують) електронні дані паспорта в аеропортах і на кордонах США, Великобританія, Сінгапур, Португалія, Нова Зеландія, Японія, Індонезія і Німеччина [7].

Вже з 1999 року дактилоскопічна реєстрація була закріплена на законодавчому рівні законом «Про державну дактилоскопічну реєстрацію в Російській Федерації». Відповідно до нього державна дактилоскопічна реєстрація поділяється на два види: обов'язкову і добровільну. Обов'язковій державній дактилоскопічній реєстрації підлягали: 1) громадяни Російської Федерації (РФ), які призиваються на військову службу та ті, що її проходять; 2) громадяни РФ, що проходять службу в органах внутрішніх справ, федеральної служби безпеки, зовнішньої розвідки, податкової поліції та державної податкової служби, в органах у справах цивільної оборони, надзвичайних ситуацій і ліквідації наслідків стихійних лих, органах і підрозділах служби судових приставів Мін'юсту, митних органах, органах державної охорони, урядового зв'язку та інформації; 3) рятувальники професійних аварійно-рятувальних служб та формувань РФ; 4) члени екіпажів повітряних суден державної, цивільної та експериментальної авіації РФ; 5) громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства: 5.1) які не здатні за станом здоров'я або віком повідомити дані про свою особистість, якщо встановити зазначені дані іншим способом неможливо; 5.2) підозрювані у вчиненні злочину, обвинувачені в вчиненні злочину або засуджені за вчинення злочину, піддані адміністративному арешту, вчинили адміністративне правопорушення, якщо встановити їх особистісним способом неможливо; 6) іноземні громадяни та особи без громадянства, що підлягають видворенню (депортації) за межі території РФ; 7) іноземні громадяни та особи без громадянства, які прибули в РФ у пошуках притулку і подали клопотання про надання політичного чи іншого притулку або про визнання їх біженцями на території РФ. Також, обов'язковій державній дактилоскопічній реєстрації підлягали всі невпізнані трупи [8, с. 38].

Переходячи до євростандартів, наша країна теж не залишилася осторонь такого прогресу. Парламент України прийняв закон про введення біометричних паспортів. Їх введення є одним із пунктів договору про безвізовий режим з Євросоюзом. Основною відмінністю цього посвідчення є наявність в ньому електронного чипа, в якому міститься інформація про людину в цифровому вигляді. А саме: його фотографія, особисті дані, відбитки пальців, райдужна оболонка ока. Такі паспорти для виїзду за кордон запровадилися з 1 січня 2015 року. Як кажуть розробники документа, він дуже зручний для проходження митного і паспортного контролю, оскільки може зчитуватися дистанційно. Тепер кожна повнолітня особа може отримати такий документ. Як зазначають вітчизняні законодавці це є правом громадянина, а не обов'язком і не має імперативних норм. Якщо особа не хоче робити такий документ, то їй можуть видати закордонний паспорт старого зразку [9].

Слід зауважити, що створення Єдиного реєстру фізичних осіб в Україні та забезпечення громадян сучасними документами не тільки дозволить оперативно вирішувати багато соціальних проблем, але й значною мірою унеможливить фальсифікацію проведення виборів прозорість яких прагнуть досягти усі політичні сили в Україні.

Ідентифікація особи за підписом, іменем чи голосом не завжди приносить результати. Так як не завжди можна почути особу або попросити в неї документи, що її посвідчують. Таким чином, існує необхідність розпізнання осіб ще й за зовнішністю.

Системи розпізнавання за формою обличчя є вбудованими комп'ютерними програмами, які аналізують зображення осіб в цілях їх ідентифікації. Програма бере зображення обличчя і вимірює такі його характеристики, як відстань між очима, довжина носу, кут щелепи, на основі чого створюється унікальний файл, який називається "шаблон". Використовуючи шаблони, програма порівнює дане зображення з іншими зображеннями, а потім оцінює, наскільки зображення є схожими один на одного. Звичайними джерелами зображень для використання при ідентифікації

по обличчю є сигнали від телекамер і раніше отримані фотографії, на зразок тих, що зберігаються в базі даних водійських посвідчень [10].

На відміну від інших біометричних систем, розпізнавання по зображенню особи може використовуватися для загального відео спостереження, зазвичай у поєднанні з телекамерами, встановленими в громадських місцях. У США ідентифікація по обличчю застосовується зараз у двох основних областях. По-перше, в аеропортах, де використання таких систем було запропоновано, а в деяких випадках і реалізовано після терористичних актів 11 вересня 2001 року. Про впровадження цієї технології оголосили аеропорт Логан в Бостоні, аеропорт TF Green (штат Род-Айленд), міжнародний аеропорт Сан-Франциско і аеропорт Фресно в Каліфорнії.

Застосування даної технології стали великі спортивні заходи, наприклад, Кубок США з американського футболу, що проводився в Тамро, коли фотографії всіх відвідувачів були відзняті під час їх входу на стадіон через турнікети і потім зіставлені з визначеною інформацією бази даних. Адміністрація не стала повідомляти відомості про кого містила ця база даних, але відомо, що комп'ютерна програма позначила 19 осіб. Згодом поліцейські повідомили, що частина інформації була помилковою, а в цілому ніхто з помічених системою людей був не більш, ніж дрібні злочинці [10].

Створення єдиного реєстру фізичних осіб в Україні та забезпечення громадян сучасними ідентифікаційними документами дозволить оперативно вирішувати багато соціальних проблем та покращення роботи правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2008. – 588с.,
2. Гуцалюк М. Ідентифікація фізичних осіб/М. Гуцалюк// Право України, 2006р. - №5. – С. 123-126.
3. Закон України «Про електронний цифровий підпис» Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №36 – 276 с. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
4. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 36 – 275с. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
5. Современные биометрические системы безопасности [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://npo-inform.ru/press/sovrbio/>
6. Малигін М. В. Ідентифікаційні системи // Криміналістичний вісник: Науково-практичний збірник. Вип. 3 / Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України; НАВС України. - К., 2002.
7. Ідентифікація за відбитками пальців. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.yaplakal.com/forum3/topic625048.html>
8. Баев О. Я. Основы криминалистики: курс лекций - М.: Зкзамен, 2001.-с. 288
9. Біометричні документи в Україні // Державна міграційна служба України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/biometrychni-dokumenty>
10. Биометрическая идентификация по рисунку лица [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://dokumentika.org/lt/specialiosios-tarnybos/biometricheskaya-identifikatsiya-po-risunku-litsa>

Остапенко Л.А., кандидат юридичних наук, доцент,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Конституційні права та свободи, які є центральними ланками правового статусу - це природні можливості людини й громадянина, що забезпечують їх життя, людську гідність, свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Якщо розглядати право на охорону здоров'я та медичну допомогу через призму природно-історичного обґрунтування прав людини й громадянина, з точки зору широкого та вузького розуміння поняття «право людини», слід зазначити, що ці права гарантуються, забезпечуються та охороняються державою. Вони є основними, фундаментальними та базовими для всієї системи прав та свобод, які наділені найвищою юридичною силою і у зв'язку з цим підлягають підвищеному правовому захисту.

Метою даної статті є дослідження змісту конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, як способу реалізації конституційної гарантії на охорону здоров'я.

У ст. 3 Конституції України задекларовано, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до змісту цієї статті, дотримання прав людини – фундаментальна конституційна засада в Україні, дія якої, відповідно, спрямовує всю сукупність суспільно-політичних відносин. Право людини на здоров'я зумовлене її природою та не залежать від наявності певного статусу особи в державі. Саме тому у міжнародній практиці це право (поряд з іншими, а саме: право на життя, честь і гідність, недоторканість і безпеку) визнається

фундаментальним. Відповідно змісту ст.3 Конституції України, дотримання прав людини – фундаментальна конституційна засада, яка спрямовує всю сукупність суспільно-політичних відносин.

Визначивши у Основному законі, поряд з іншими правами, право на здоров'я найвищою соціальною цінністю, Конституція України приєдналася до європейського і світового бачення цього питання, закріпивши його загальнолюдське вирішення як обов'язкове для держави і для всіх інших учасників суспільних відносин.

Суттєвим елементом реалізації права на здоров'я та медичну допомогу слід визнати не лише захист від злочинних посягань, а й вирішення глобальних питань, які мають значення для здоров'я усіх людей, усієї нації незалежно від їх соціального положення та матеріального забезпечення.

Право на здоров'я, закріплене у Конституції, у формі загального положення реалізується через принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і конкретизується в інших нормах.

Економічні перетворення у країні, які тягнуть глибокі зміни у соціальній сфері, у тому числі й - охорони здоров'я, безпосередньо відображаються на характері конституційного регулювання цих відносин, зокрема на особливостях закріплення та нормативного змісту конституційних прав людини і громадянина на здоров'я, охорону здоров'я, отримання доступної медичної допомоги, а також на гарантуванні реалізації цих прав в умовах ринкової економіки. Вирішення зазначених питань пов'язане з конституційним рівнем регулювання соціальних відносин по реалізації права на здоров'я та охорону здоров'я.

Очевидно, що охорона здоров'я людини та медична допомога у багатьох сучасних конституціях закріплені як важливе соціальне завдання суспільства та держави. Право другого покоління, до якого відноситься й право на охорону здоров'я, з'явилось у конституціях держав у середині ХХ ст. Виключення становили, наприклад, Веймарська Конституція 1919 р. та перші радянські конституції. Ці конституції вплинули у подальшому на ідею формування прав другого покоління, визнання концепції соціальної держави.

Конституції Австрії, Данії, Ірландії, Франції, Швеції не містять прямої норми про право на охорону здоров'я. Водночас, ряд європейських країн у тій чи іншій регламентації визначають право на охорону здоров'я [11, с. 511-514].

Конституції країн пострадянського простору закріплюють наступні положення, які стосуються

1. Права на охорону здоров'я:

- закріплено у всіх конституціях за винятком Республіки Армєнія та Республіки Узбекистан.

- надається кожному, за винятком Республіки Беларусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Туркменістана, у яких воно надається виключно громадянам.

2. Права на медичну допомогу:

- закріплене у всіх конституціях, окрім Азербайджанської Республіки.

Відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права кожна людина має право на медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби. Це невід'ємне право людини знайшло відображення у ч.1 ст. 49 Конституції України, яка наголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Зміст права громадян на охорону здоров'я визначається ст.6 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Це право, зокрема, передбачає життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримки здоров'я людини; безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; безпечні та здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку; кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я; відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди та інші права громадян у галузі охорони здоров'я.

Право на охорону здоров'я традиційно відноситься до соціально-економічних прав. Це означає, що йому притаманні загальні риси соціально-економічних прав, зокрема, менша універсальність у порівнянні з громадянськими та політичними правами. Слід погодитись з тим, що сама сфера діяльності соціально-економічних прав не достатньо універсальна, оскільки вона є історично, культурно та соціально мінливою [2]. Тобто цільовий комплексний підхід до вирішення проблем охорони здоров'я в Україні забезпечують відповідні соціально-економічні, медико-санітарні й

оздоровчо-профілактичні програми, які фінансуються державою. Такі загальнодержавні програми розробляються і здійснюються Кабінетом Міністрів України, а місцеві програми, що відображають специфічні потреби охорони здоров'я населення, яке проживає на відповідних територіях, формуються органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що нормативне формулювання змісту окремих соціально-економічних прав потребує більшої визначеності, чіткості, а в деяких випадках і жорсткості. Фундаментом багатьох провідних соціально-економічних нормативів є узагальнені та широкі за своїм змістом, а іноді і неоднозначні при тлумаченні поняття, наприклад “справедливий”, “вільний і всебічний”, “належні, безпечні, здорові умови”, “рівень життя”, “доступна плата” та інше. Нечіткість формулювань, які закріплюють соціально-економічні права дають можливість ставитися до них, як до таких, що носять рекомендаційний (а не обов'язковий до виконання) характер, оскільки сьогодні має місце велика залежність соціально-економічних прав від стану економіки та ресурсів, які виділяються на їх реалізацію.

Економічні, соціальні та культурні права утворюють важливу складову частину системи природних та невід'ємних прав людини. Цінність цих прав полягає у тому, що вони повинні забезпечувати кожному члену суспільства рівень існування, достатній для ефективної реалізації, у першу чергу, громадянських прав. Очевидно, що дуже важко (а іноді – просто неможливо) реалізовувати свої права на життя, фізичну та психічну недоторканість, честь і гідність, існуючи у шкідливих для здоров'я та несприятливих умовах навколишнього природного середовища, при відсутності житла або за наявності неналежних житлових умов, неотриманні (недоотриманні) належних соціальних пільг та (або) виплат, неможливості забезпечити доступ до освіти, праці, відпочинку тощо.

Разом з тим, не можна стверджувати, що начебто соціально-економічні права відіграють першочергову роль у правовому статусі людини. Більш точним, уявляється, є твердження, що соціальні, економічні, культурні права забезпечують ефективну реалізацію особистим правам та свободам людини і громадянина. Іншими словами – людина у першу чергу повинна бути фізично і психічно недоторкана, вільна, мати можливість без перешкод пересуватися своєю країною, виїжджати з неї та повертатися, і все це повинно забезпечуватися різними, у тому числі і соціально-економічними, засобами існування.

Стан здоров'я є вирішальним фактором при визначенні нормального перебігу життя. Природне слабке здоров'я, втрата працездатності внаслідок захворювання, різноманітні фізичні вади перешкоджають здійсненню особистих прав людини на вільне пересування, вибір місця перебування та (або) проживання, а також обмежують людину при виборі сфери діяльності: місця навчання та роботи, можливості займатися певною підприємницькою діяльністю, приймати участь у культурному житті, здійснювати вільний пошук, отримання, передачу, виробництво та розповсюдження інформації тощо. Отже, реалізація фактичного перетворення у життя, гарантованих конституцією прав та свобод, знаходиться у прямій залежності від рівня забезпеченості права на та охорону здоров'я та медичну допомогу.

Особливе місце по відношенню до комплексу особистих (громадянських) конституційних прав і свобод людини займає право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Існує думка, що це право може розглядатися як особисте (немайнове) і виключно у галузевому цивільно-правовому аспекті як «суб'єктивне право людини на володіння, користування та розпорядження своїм здоров'ям» [3]. Дана правова оцінка особистому праву на здоров'я людини є не зовсім коректною. Дійсно, право на здоров'я, як суб'єктивне право кожної людини, дозволяє вирішувати питання, пов'язані з трансплантацією органів та тканин людини, донорством тощо. Однак, у разі, якщо трансплантація органів чи тканин людини, донорство може призвести до певного ступеню тяжкості шкоди її здоров'ю, дії медичного працівника, який провів такі операції, можуть отримати кримінально-правову оцінку. Нехтування своїм здоров'ям або недбале ставлення до охорони свого здоров'я є правом людини, однак, слід зазначити, що заподіяння шкоди здоров'ю шляхом самокалічення з метою ухилення від військової служби є кримінально-караним діянням (ст.409 КК України).

Отже, принципи конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, є галузевими принципами врегульованих суспільних відносин, являють собою сформульовані основоположні ідеї, які визначають процеси формування та реалізації права на будь-якому етапі. Ці принципи покликані відображати специфіку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я,

забезпечуючи тим самим єдність дій права та збереження балансу суспільних та державних інтересів.

На сьогоднішні правові гарантії забезпечення охорони здоров'я пов'язані з удосконаленням законодавства в сфері охорони здоров'я, яке можна розглядати як процес закріплення правових засобів та способів, спрямованих на посилення позитивних факторів, що сприяють реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу у сучасних умовах. Одним з таких способів є система підвищення якості медичної допомоги та безпеки медичної діяльності.

Відповідно до ст. 269 Цивільного кодексу України право на життя – немайнове право фізичної особи, є невід'ємним від носія, позбавлене економічного змісту, виникає в особи з моменту народження чи іншого моменту, що прямо передбачений законом, а також належить їй довічно. Відсутність економічного змісту цього права означає, що його, на відміну від майнових прав особи, не можна виразити в грошовому еквіваленті. Декларація безоплатної медичної допомоги (ст. 49 Конституції України) та специфіка відносин, які виникають при наданні платних медичних послуг у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, створюють колізійні ситуації та ускладнюють реалізацію конституційної гарантії права на життя та здоров'я, а також права на забезпечення рівних можливостей при отриманні доступу до умов, необхідних для формування здорового способу життя, своєчасне забезпечення профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходів, спрямованих на збереження та укріплення здоров'я.

Очевидно, що удосконалення чинного законодавства у сфері охорони здоров'я передбачає наявність системного підходу, а саме: підвищення якості нових законів, усунення протиріч та узгодженість норм у міжгалузевому законодавстві, розробка та прийняття спеціального, більш детального законодавства у сфері відносин, які виникають з приводу надання медичних послуг, спрямованого на конкретизацію конституційних прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу, закріплення гарантій та механізмів їх реалізації у сучасних умовах системи охорони здоров'я є нагальною потребою.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон України "Про внесення змін до Конституції України". За станом на 10 березня 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц.вид. – К.: Парлам.вид-во, 2005.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. //ВВР України. – 1993. - № 4. – Ст.19 (з наступними змінами та доповненнями)
3. Закон України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" від 16 липня 1999 //ВВР України. – 1999. - № 41. – Ст. 377
4. Закон України "Про донорство крові та її компонентів" від 23 червня 1995 р. //
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. Законодавство України // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб.та доп.) / За заг.ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, С.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008.
8. Баглай М.В., Туманов В.А. Малая энциклопедия конституционного права. – М., 1998.- С.335.
9. Гордон Л.А. Социально-экономические права человека: содержание, особенности, значение для России // Общественные науки и современность. – 1997, № 3. – С. 7.
10. Малеина М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. – М., 2000. – С. 75 – 86.
11. Дюжиков, С.А. Международно-правовые стандарты в области охраны здоровья человека и их реализация в конституциях современных государств / С.А. Дюжиков // Ученые записки : Сборник научных трудов юридического факультета РГУ. Выпуск 4. – Ростов-на-Дону : Проф-Пресс, 2002. – 544 с.

Пузирица Н.С., к.ю.н.,

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ

Проведення будь-якого наукового дослідження ґрунтується на певній сукупності наукових джерел, які дають змогу оцінити функціонування певного інституту, визначити різні підходи, проблеми та виробити власне бачення певної проблеми.

Функціонування інституту омбудсмена знаходиться в межах наукового пошуку вчених, які досліджують різні аспекти його діяльності. Найбільш поширеними науковими дослідженнями та

розвиненими поглядами на проблеми, які виникають у діяльності омбудсмана, є дослідження, проведені в розрізі конституційного права. Проаналізуємо, зокрема, матеріали проведених таких комплексних монографічних досліджень:

- Марцеляк О.В. «Конституційно-правий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель» (2004 рік) - наукову роботу присвячено дослідженню конституційно-правового статусу омбудсмана. У ній вперше комплексно розглянуто правову природу цього інституту, проаналізовано його характерні риси, елементи статусу, функції, місце в механізмі держави; запропоновано авторські визначення омбудсмана, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, функцій омбудсмана, форм його діяльності; всебічно охарактеризовано етапи становлення цього інституту в світі та його рецепцію в країнах Східної Європи і СНД; виділено та проаналізовано різноманітні моделі омбудсманів; розкрито концептуальні основи правового статусу Уповноваженого. У цій роботі сформульовано низку конкретних пропозицій щодо подальшого вдосконалення нормативно-правової основи статусу українського омбудсмана з метою підвищення ефективності його контрольно-наглядової і правозахисної діяльності [1].

- Наулік Н.С. «Інститут омбудсмана в Україні та Республіці Польща: порівняльне дослідження» (2008 рік) - наукове дослідження присвячено аналізу конституційно-правового статусу інституту омбудсмана в Україні і Республіці Польща. У дисертаційному дослідженні здійснено порівняльний аналіз особливостей конституційно-правового статусу омбудсмана в зарубіжних країнах, проаналізовано процес становлення інституту Уповноваженого та інституту Речника Громадянських Прав Республіки Польща, визначено місце та роль українського і польського омбудсманів у системі органів державної влади України та Республіки Польща. Під час визначення та порівняння основних важелів впливу українського та польського омбудсманів на стан захисту прав людини в державі визначено основні принципи їх діяльності і систему функцій. Проаналізовано структуру, форми діяльності та нормативне забезпечення служб омбудсманів України та Республіки Польща, визначено основні тенденції розвитку інституту омбудсмана в Україні [2].

- Голяк Л. В. «Інститут спеціалізованого омбудсмана: світовий досвід організації та діяльності» (2010 рік) - наукове дослідження присвячено дослідженню теоретичних і практичних проблем конституційно-правового статусу інституту спеціалізованого омбудсмана. У дисертаційному дослідженні вперше комплексно розглянуто правову природу цього інституту, проаналізовано історію становлення та розвитку інституту спеціалізованих омбудсманів, охарактеризовано процес запровадження та основні загальносвітові чинники виникнення цього інституту, виявлені характерні риси, які відрізняють інститут спеціалізованого омбудсмана від інституту парламентського омбудсмана, визначено поняття спеціалізованого омбудсмана. Проведено класифікацію основних видів спеціалізованих омбудсманів. Здійснено порівняльний аналіз особливостей конституційно-правового статусу спеціалізованих омбудсманів, визначено місце та роль спеціалізованих омбудсманів у системі органів державної влади, визначено основні принципи їх діяльності, систему функцій та повноважень, а також специфіку реагування спеціалізованих омбудсманів на факти порушення прав людини. Проаналізовано особливості діяльності різних видів спеціалізованих омбудсманів, зокрема, регіональних (місцевих), омбудсманів у справах дітей, у справах національних меншин, з прав військовослужбовців та інших, а також доводиться доцільність запровадження їх в Україні [3].

- Закоморна К.О. «Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз)» (2000 рік) - у науковій роботі досліджуються причини зародження й етапи еволюції інституту омбудсмана, виявляються його сутність і зміст, визначаються мета діяльності, основні завдання та функції зазначеного інституту. На підставі порівняльно-правового аналізу конституційно-правового статусу омбудсмана та досвіду його практичної роботи в зарубіжних країнах проводиться вивчення специфіки функціонування Уповноваженого, а також пропонуються шляхи щодо вдосконалення його діяльності [4].

Останні тенденції розвитку науки адміністративного права та комплексу управлінських наук спричинили появу досліджень, у яких здійснюється комплексний аналіз адміністративно-правових аспектів функціонування інституту омбудсмана.

Мова йде про роботу Недова І.М. «Місцевий омбудсман як суб'єкт адміністративного права» (2011 рік), яка присвячена дослідженню місцевого омбудсмана як суб'єкта адміністративного

права через визначення ознак місцевого омбудсмана, адміністративних функцій та принципів діяльності місцевого омбудсмана, прав, обов'язків та адміністративно-правових гарантій діяльності місцевого омбудсмана. У вказаній роботі автором формулюється визначення поняття місцевого омбудсмана. Проаналізовано розвиток світового процесу утвердження інституту омбудсмана взагалі та інституту місцевого омбудсмана зокрема. Визначена значущість класифікації моделей інституту омбудсмана та запропонована класифікація моделей інституту місцевого омбудсмана. Досліджено зарубіжний досвід діяльності місцевого омбудсмана та сформульовані пропозиції щодо впровадження інституту місцевого омбудсмана в Україні [5].

Крім того, слід назвати роботу Дідковської І.О. «Омбудсман у системі інститутів правової держави: порівняльно-політологічний аналіз» (2007 рік). Напрямок дослідження є визначення статусу омбудсмана як елемента політичної системи України та країн Євросоюзу. Запропоновано визначення статусу омбудсмана як периферійного елемента політичної системи. Проаналізовано об'єкт діяльності інституту омбудсмана, під яким розуміється захист прав та основних свобод людини, та досліджено генезис прав людини, беручи до уваги сприйняття людини як суб'єкта міжнародних відносин. Здійснено аналіз пропозицій щодо вдосконалення статусу українського омбудсмана, надано пропозиції внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Аргументовано необхідність надання омбудсману права законодавчої ініціативи, надано аргументацію щодо введення в Україні посад спеціалізованих омбудсманів. Досліджено моделі інституту омбудсмана, запроваджені в багатьох європейських країнах світу, та зроблено висновок щодо того, що незалежно від особливостей призначення та кола наданих йому повноважень цей елемент правозахисної системи залишається дієвим інститутом як захисту прав людини, так і попередження порушень у цій галузі на державному рівні [6].

Узагальнення комплексних наукових досліджень останнього десятиліття, присвячених проблемам діяльності інституту омбудсмана, засвідчує їх яскраво виражене спрямування на аналіз конституційних положень, при цьому значна кількість проблемних питань залишені поза увагою вчених. Адміністративно-правові аспекти діяльності омбудсмана в сучасній науці комплексно взагалі не досліджувались. У зв'язку з цим нині відзначаємо нагальну потребу активізації наукових досліджень у цій сфері.

Дослідження адміністративно-правового статусу омбудсмана та працівників, які забезпечують його діяльність, має особливий інтерес для правової науки через фактичну відсутність наукових робіт у цій сфері і необхідність нових підходів до розуміння правової природи діяльності цього правового інституту.

Список використаних джерел

1. Марцеляк О. В. Конституційно-правий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Марцеляк; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2004. – 480 с.
2. Наулік Н. С. Інститут омбудсмана в Україні та Республіці Польща: порівняльне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Н. С. Наулік; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2007. – 216 с.
3. Голяк Л. В. Інститут спеціалізованого омбудсмана: світовий досвід організації та діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Л. В. Голяк; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 24 с.
4. Закоморна К. О. Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К. О. Закоморна; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2000. – 20 с.
5. Недов І. М. Місцевий омбудсман як суб'єкт адміністративного права: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. М. Недов; Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2011. – 229 с.
6. Дідковська І. О. Омбудсман у системі інститутів правової держави: порівняльно-політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / І.О. Дідковська; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2007. – 216 с.

Пузирний В.Ф., к.ю.н, доцент

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СЛУЖБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ
СЛУЖБІ УКРАЇНИ**

Ефективність функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) значною мірою залежить від стану законності та службової дисципліни в ній.

Ведучи мову про термін “законність” варто зазначити, що має місце його використання на нормативно-правовому рівні, наприклад, у п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 року № 2713-IV [1]. Проте законодавець використовує термін “законність” не як правовий режим, а як принцип. Так, згідно зі ст. 2 вищезазначеного нормативно-правового акта основним принципом діяльності ДКВС України є принцип законності.

На сьогодні в законодавстві України визначення поняття законності не закріплено, натомість юридичний аналіз окремих норм Основного Закону України надає можливість вбачати зміст досліджуваного терміна у ст. 19 Конституції України, де вказано, що, по-перше, ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, а по-друге, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а також у ст. 68 Конституції України, де зазначено, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України [2].

Фахівцями з адміністративного права поняття законності найчастіше визначається як неухильне виконання законів і прийнятих у відповідності з ними інших правових актів державними органами, їх посадовими особами, громадянами, недержавними органами й організаціями. Що ж до терміна “дисципліна”, то вченими це поняття висвітлюється як точне, своєчасне й неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державному і суспільному житті [3, с. 347].

Отже, можна зробити висновок, що як законність, так і дисципліна передбачають дотримання правових норм. У свою чергу, дисципліну можна визначити як дещо ширше поняття, оскільки поряд із дотриманням правових норм зміст терміна “дисципліна” охоплює дотримання інших соціальних норм, зокрема і моральних.

Серед різних видів дисципліни, зокрема таких, як трудова, військова, договірна, фінансова, технологічна виділяється ще й службова дисципліна.

Одним з основних нормативно-правових актів, що регулює питання службової дисципліни ще й досі залишається Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, затверджений Законом України від 22 лютого 2006 року № 3460-IV. Вищезазначений нормативно-правовий акт прийшов на зміну Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ Української РСР, затвердженого Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 29 липня 1991 року № 1368-XII. Після проголошення незалежності України виконанням кримінальних покарань опікувалось Головне управління виконання покарань Міністерства внутрішніх справ України. Зважаючи на це дія вищезгаданого Дисциплінарного статуту 1991 року на суб'єктів, які виконують кримінальні покарання, є закономірною. Проте Указом Президента України від 22 квітня 1998 року № 344/98 на базі Головного управління виконання покарань Міністерства внутрішніх справ України утворено Державний департамент України з питань виконання покарань як центральний орган виконавчої влади, який Указом Президента України від 12 березня 1999 року № 248/99 виведено з тимчасового підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України. Отже, у зв'язку з утворенням окремого центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, який безпосередньо реалізовував єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, настала потреба у розробленні та прийнятті відповідного дисциплінарного статуту. Перші кроки у цьому напрямі було зроблено Кабінетом Міністрів України, який своїм Розпорядженням від 20 березня 2013 року № 147-р затвердив «Орієнтовний план законопроектних робіт на 2013 рік» [4]. У цьому документі зазначалось, що потребує законодавчого врегулювання визначення поняття службової дисципліни, обов'язків осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби стосовно її дотримання, видів заохочень та дисциплінарних стягнень, порядку і прав керівництва щодо їх застосування, а також порядку оскарження дисциплінарних стягнень. У зв'язку із цим у вищезгаданому документі було заплановано розробити законопроект «Про Дисциплінарний статут Державної кримінально-виконавчої служби України». Слід зазначити, що Державною пенітенціарною службою України (далі – ДПтС України) у 2013 році розроблено проект Закону України «Про Дисциплінарний статут Державної пенітенціарної служби України», однак, на нашу

думку, розробка цього законопроекту не вирішує проблем, що були зазначені у вищезгаданому плані законопроектних робіт на 2013 рік, оскільки є нагальна потреба у розробленні та прийнятті Дисциплінарного статуту Державної кримінально-виконавчої служби України, який буде поширюватись не тільки на ДПтС України, а й на інших суб'єктів виконання кримінальних покарань, зокрема, на територіальні органи управління, кримінально-виконавчі інспекції, установи виконання покарань, слідчі ізолятори та ін.

Питання дисциплінарної відповідальності закріплені також у Положенні про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затверджене постановою Кабінету Міністрів УРСР від 29 липня 1991 року № 114. Зокрема у Положенні закріплено: зниження в посаді в порядку дисциплінарного стягнення, звільнення зі служби в запас (з постановкою на військовий облік) осіб рядового, молодшого, середнього, старшого і вищого начальницького складу за порушення дисципліни та ін. Виходячи з назви цього Положення, а також в результаті аналізу його змісту можемо зробити висновок, що зазначений нормативно-правовий акт врегульовує відносини під час проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, проте його також застосовують під час проходження служби особами рядового і начальницького складу ДКВС України. Отже, маємо таку ж ситуацію, як і з Дисциплінарним статутом, а тому є потреба у прийнятті відповідного нормативного акта про проходження служби особами рядового і начальницького складу ДКВС України.

Звернувшись до Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, бачимо викладену в ньому дефініцію службової дисципліни, а саме, що це дотримання особами рядового і начальницького складу Конституції і законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів та інших нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, підпорядкованих йому органів і підрозділів та Присяги працівника органів внутрішніх справ України [5].

Задля забезпечення службової дисципліни можуть застосовуватися передбачені Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України заохочення і стягнення. Заохочення застосовуються за мужність, відвагу, героїзм, розумну ініціативу, старанність, сумлінне та бездоганне виконання службових обов'язків.

Дисциплінарні стягнення накладаються за допущення дисциплінарного проступку, тобто за невиконання чи неналежне виконання особою рядового або начальницького складу службової дисципліни. Доцільно зазначити, що порушення службової дисципліни може виражатись не тільки у допущенні дисциплінарного проступку, а й у вчиненні адміністративного, або навіть кримінального правопорушення. Якщо ж притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності за допущення дисциплінарних проступків не викликає запитань, то притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності за вчинення адміністративного або кримінального правопорушення потребує детального дослідження. Так, ч. 2 ст. 5 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України визначає, що особи рядового і начальницького складу, яких в установленому законодавством порядку притягнуто до адміністративної, кримінальної або матеріальної відповідальності, водночас можуть нести і дисциплінарну відповідальність згідно з цим Статутом [5]. Тобто за вчинення одного діяння до особи застосовується два види юридичної відповідальності. Законодавство України не передбачає заборони на застосування двох видів юридичної відповідальності за одне діяння, проте двічі застосовувати один вид юридичної дисциплінарної відповідальності за одне діяння заборонено. Так, у ст. 61 Конституція України вказано, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення.

Якщо особи рядового і начальницького складу ДКВС України допускають адміністративні правопорушення, то відповідно до ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X вони притягуються до відповідальності за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами, тобто несуть дисциплінарну відповідальність. Натомість за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення корупційних правопорушень, порушення тиші у громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства

про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, особи рядового і начальницького складу ДКВС України несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах [6]. Отже, у разі вчинення будь-якого з вищевикладених адміністративних правопорушень зазначені особи будуть нести відповідальність згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення. Поряд із цим вчинення такого правопорушення, виходячи зі змісту ст. 1 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, є порушенням службової дисципліни, а тому буде вважатись дисциплінарним проступком, за що передбачається дисциплінарна відповідальність. Доцільно зазначити, що згідно з п. 8.6. Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженого наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 7 жовтня 2009 року № 222, преміювання осіб рядового і начальницького складу не здійснюється за той розрахунковий період, у якому допущено або виявлено порушення чи проступок [7]. Зазначене свідчить, що особу правопорушника можна одночасно притягнути до адміністративної та дисциплінарної відповідальності, а також позбавити премії та надбавки за виконання особливо важливих завдань під час проходження служби, розмір останньої – до 50 відсотків посадового окладу. На нашу думку, притягнення осіб до відповідальності за адміністративні правопорушення, що характеризується застосуванням трьох видів заходів впливу може негативно вплинути на подальше проходження служби цими особами, а також зумовити вчинення ними правопорушень задля одержання неправомірної вигоди.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що нині потребує законодавчого врегулювання питання службової дисципліни осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, а тому доцільно розробити законопроект «Про Дисциплінарний статут Державної кримінально-виконавчої служби України» та прийняти відповідне Положення про проходження служби особами рядового і начальницького складу ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 року № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / ред. кол. В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юрид. думка, 2007. – 592 с.
4. Орієнтовний план законопроектних робіт на 2013 рік [Електронний ресурс] : затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 147-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/147-2013-p>.
5. Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : затверджений Законом України від 22 лютого 2006 р. № 3460-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 29. – Ст. 245.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
7. Інструкція про порядок виплати грошового забезпечення особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс] : затверджена Наказом Держдепартаменту України з питань виконання покарань від 7 жовтня 2009 року № 222. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1040-09>.

Рудик В.А., к.ю.н, доцент

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний процес реформування та модернізації українського суспільства пов'язаний з вирішенням складних політичних, соціально-економічних і правових завдань, серед яких особливе значення має питання про створення чіткої системи нормативних-правових актів, що забезпечують повноту законодавчого регулювання в цілому та у сфері соціального захисту населення зокрема.

Законодавство України у сфері соціального захисту населення являє собою об'ємну нормативну базу, яка відповідно конституційним положенням охоплює масиви правових норм, спрямованих на регулювання заходів з охорони праці та здоров'я людей, гарантування мінімуму оплати праці, забезпечення державної підтримки сім'ї, материнства, батьківства та дитинства, інвалідів і літніх громадян, розвиток системи соціальних служб, встановлення пенсій, допомог та інших гарантій

соціального захисту. Це законодавство має комплексний характер, в нього входять правові норми трудового, медичного, адміністративного, фінансового та інших галузей права.

Критичний погляд на сучасне законодавство, з точки зору практичного застосування, приводить до думки, що його недосконалість є однією з причин обмеження прав і свобод громадян, а також інтересів всього суспільства в цілому. В зв'язку з цим обґрунтовується особлива увага до цієї проблеми з боку науки права соціального забезпечення.

Ефективність правового регулювання в сфері соціального захисту залежить від якості нормативно-правових актів (соціально-захисного законодавства). Якість – це сукупність властивостей, особливостей, що відрізняють предмет чи явище і надають йому визначеність[1,с.265]. Якість законодавства виражається у властивостях та ознаках, що характеризують його як особливий засіб правового регулювання суспільних відносин. Ознаки належної якості по суті можуть бути сформульовані у вигляді вимог. До числа основних вимог якісного соціально-захисного законодавства необхідно віднести: системність; понятійно-термінологічна єдність у законодавстві; стабільність законодавства; дотримання принципу верховенства закону та принципу верховенства права при застосуванні законодавства; відповідність соціально-захисного законодавства міжнародним стандартам; дотримання принципу рівноправності та соціальної справедливості у законодавстві. Кожна із вказаних ознак може бути предметом окремого наукового дослідження. Ми в свою чергу спробуємо дослідити деякі взаємопов'язані, на нашу думку, властивості соціально-захисного законодавства – системність, стабільність та єдність.

Про системність законодавства, як головний чинник його якості, вказують як практики, так і науковці. Система соціально-захисного законодавства достатньо складана і суперечлива. Не дивлячись на існування окремих системних актів, характеризуючи законодавство про соціальний захист в Україні загалом можна стверджувати:

1) ця галузь є не кодифікованою;

2) відсутній єдиний критерій щодо побудови системи соціально-захисного законодавства України в цілому, так і формування окремих законів:

Можна виділити такі критерії, які покладено в основу окремих актів соціально-захисного законодавства:

- вид соціального захисту (наприклад, Закон України „Про соціальні послуги”, Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, Закон України „Про пенсійне забезпечення”);

- суб'єктний критерій (наприклад, Закон України „Про статус і соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, Закон України „Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту”);

- організаційно-правова форма соціального захисту (наприклад, Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, Закон України „Про допомогу особам, які не мають права на пенсію та інвалідам”, Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення”);

- змішаний критерій, тобто такі нормативні акти побудовані у поєднанні різних критеріїв, зокрема, вид і суб'єкт соціального захисту; суб'єкт і організаційно-правова форма соціального захисту.

Окрім відсутності системного нормативного акту системність соціально-захисного законодавства порушують також і інші чинники, зокрема, дублювання норм, прийняття нових законів без їх зв'язку з уже діючими, порушення системних зв'язків між законами та підзаконними актами. Норми, що регулюють одні і ті самі правовідносини в сфері соціального захисту, містяться в різних нормативно-правових актах часто дублюються. Наприклад, питання матеріального забезпечення безробітних нормативно дублюється у двох законах „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” та „Про зайнятість населення”. Або ж наприклад, Основи законодавства про загальнообов'язкового державного соціального страхування дублюється і є неузгодженим з новим Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Аналізуючи нормативно-правові акти цієї сфери зустрічаємо також протиріччя між новими і діючими актами, між законами та підзаконними актами, невідповідність нормативних положень одного і того самого нормативного акту, спотворення основоположних та вихідних ідей, що містяться в них.

Сучасний стан законодавства такий, що закон, формально будучи основним нормативним актом, фактично „розчиняється” в системі інших підзаконних актів, точніше відомчих. Проблема ускладнюється тим, що так би мовити, „у розвиток” чинних законів продукуються постанови,

розпорядження, інструктивні листи. До того ж усі вони – обов'язкові для виконання, а за силою впливу на місцевому рівні відчутно переважають навіть закони. Як відмічають деякі науковці, необхідно більш виважено підходити до видання підзаконних нормативно-правових актів з огляду їх прив'язки до законів, вчасність прийняття та можливості реалізації[2,с.293].

Варто відмітити і про наявність прогалин в соціально-захисному законодавстві. Причина виникнення цих прогалин пов'язана передусім з порушенням вимог розробки і прийняття нормативно-правових актів при здійсненні законотворчого процесу.

Сьогодні традиційним для вітчизняного законодавця стало «фрагментарне» регулювання суспільних відносин в сфері соціального захисту. Відомо, що нормативні акти в цій сфері нерідко приймаються для вирішення невідкладних завдань, для зняття соціальної напруги, для привабливості певних політичних сил в період передвиборчої кампанії тощо.

Гоніння за кількістю законів, відсутність „розумного” підходу до їх прийняття є основною причиною існування вказаних недоліків. Рівень урегульованості суспільних відносин не перебуває у прямому зв'язку з кількістю законодавчих актів. Слабо керований державний процес нормотворення, зокрема, у сфері соціального захисту, призвів до того, що у Верховній Раді України приймаються закони, які по-перше, є незначні за обсягом та які стосуються переважно дрібних питань. Наприклад, Закон України „Про соціальний захист дітей війни” (11 статей), „Про допомогу, особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам (18 статей), „Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни (2 статті) та деякі інші. Роздрібнення нормативних актів веде до подальшого віддалення від системності у правовому регулюванні. По-друге, до існуючих системних законів вносяться зміни, що часто приймаються внаслідок політичної чи фінансово-економічної доцільності. В результаті чого такі акти є «недовговічними» і недосконалими.

Таким чином, сьогодні стоїть нагальна потреба у «чищенні» та систематизації існуючих нормативно-правових актів в сфері соціального захисту з метою ліквідації прогалин, виключенням дублювань, усуненням з законів нетипових їм положень, а головне утворення системності у правовому регулюванні відносин в сфері соціального захисту. Для цього необхідно визначити єдиний, ключовий критерій системності.

Одним із критеріїв забезпечення системності законодавства в теорії права визнають єдність термінологічно-понятійного апарату. Терміни та поняття, які закріплені у нормативних актах консолідують весь правовий матеріал, об'єднують в єдине ціле різні суспільні відносини.

Соціально-захисне законодавство України містить ряд комплексних термінів та понять на яких будується правове регулювання відносин в цій сфері. Серед основних понять зустрічаємо: „страховий стаж”, „страховий випадок”, „страховий ризик”, „державна соціальна допомога”, „соціальні послуги”, „соціальне обслуговування” та інші. Однак, з аналізу базових нормативних актів, спостерігається відсутність єдності у термінології, ці поняття та інші ключові поняття формулюються по різному.

Уникнути проблем понятійно-термінологічної єдності можна, на нашу думку, змінивши підхід до викладення термінів та понять у законах. Насамперед, викладення так званого “тлумачного словника” в загальній дефінітивній статті необхідно здійснювати в кодифікованих актах (наприклад, Основи чи Кодекс), або ж у невеликих по об'єму законах, присвячених вузькоспеціальним питанням. В інших випадках визначення понять повинні міститись в статтях закону, де спеціальні терміни, що їх позначають, використовуються вперше, аби уникнути їх дублювання та протиріч.

Існуючі проблеми соціально-захисного законодавства України це негативний фактор, що впливає на формування ефективної системи гарантій права людини на соціальний захист. Існування недоліків у соціально-захисному законодавстві пояснюються тим, що серед законодавців розповсюджена точка зору про необхідність прийняття “перехідного законодавства” по важливим інститутам права соціального забезпечення, що дозволяло б пристосувати його “найкращим чином” до регулювання відносин в сфері соціального захисту населення в умовах ринку. Різне трактування основних понять, фрагментарність правового регулювання, протиріччя норм являються прямим результатом відсутності цілісної концепції розвитку системи соціального захисту населення в Україні.

Список використаних джерел

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М., 1996. – 928 с.

Савінова В.М.

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЬНОГО СТАТУТУ

Євроінтеграційні процеси суспільства та прагнення законодавця максимально спростити здійснення підприємницької діяльності юридичними особами приватного права в Україні призвели до динамічного розвитку законодавства у сфері регламентації діяльності господарських товариств. В Україні ідея запровадження модельних статутів вперше була сформульована в Концепції розвитку корпоративного законодавства України на 2007 – 2010 роки, розробленою Оленою Кібенко та затвердженою Комітетом корпоративного права Асоціації правників України. Втім лише у 2011 році ідея модельних статутів була втілена у життя - Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження принципу державної реєстрації юридичних осіб на підставі модельного статуту” від 21.04. 2011 року № 3262-VI [1]. До Цивільного та Господарського кодексів України були внесені відповідні зміни, а саме положення щодо можливості створення юридичних осіб приватного права на основі модельного статуту. Відповідно до ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК України) юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Абзац другий частини другої статті 81 було змінено згідно із Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження принципу державної реєстрації юридичних осіб на підставі модельного статуту № 3262-VI від 21.04.2011 року. Саме цим документом було внесено зміни до статей 56, 62, 74, 82 Господарського кодексу України [3]. Відповідно до ч. 4 ст. 56 Господарського кодексу України суб’єкт господарювання може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом.

Механізми виникнення юридичних осіб приватного права були предметом дослідження О. Кібенко, В. Самойленко, О. Сотник, О. Щербини тощо.

Закріплення у чинному законодавстві норм, пов’язаних із застосуванням модельного статуту, має потребу дослідження не тільки теоретичних, а й практичних аспектів застосування такої конструкції установчого документу.

Згідно з ч.1 ст. 1 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” модельний статут - типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов’язки та відносини, які пов’язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб. Необхідно звернути увагу на той факт, що модельний статут не відповідає класичній природі установчих документів юридичної особи, оскільки факт затвердження його Кабінетом Міністрів України спричиняє виникнення у нього деяких ознак нормативного акта. Водночас, слід враховувати те, що можливість застосування чи відмови від застосування модельного статуту є результатом волевиявлення учасників юридичної особи.

З визначення модельного статуту можливо передбачити те, що для кожної визначеної законодавцем організаційно-правової форми юридичної особи будуть розроблені та затверджені свої модельні статuti. Відповідно до ч. 4 ст. 56 Господарського кодексу України модельний статут стає установчим документом лише після його прийняття учасниками.

Модельні статuti можуть бути використані лише тими юридичними особами, що діють на підставі статуту, таким чином, їх не можуть використовувати повні та командитні товариства. Маємо зазначити, що, станом на сьогодні, законодавством передбачено діяльність на підставі модельного статуту тільки товариством з обмеженою відповідальністю. Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1182 [4].

Нововведення щодо застосування модельного статуту мало за мету зменшення витрат пов'язаних з підготовкою та виготовленням установчих документів, підвищення ефективності використання держаним реєстратором свого робочого часу, виключення можливості фальсифікації та підробки установчих документів тощо. Необхідно визнати, що процедура реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю на підставі модельного статуту значно спростилася. Засновники товариства з обмеженою відповідальністю не залучають фахівців для підготовки проекту установчих документів та не надають модельний статут для реєстрації, оскільки він є типовим документом. Серед переваг застосування модельного статуту необхідно також назвати: прозорість діяльності суб'єкта; відсутність необхідності подавати відомості у разі зміни адреси, складу учасників, розміру статутного капіталу, видів діяльності; при відкритті банківського рахунку не потрібно нотаріально засвідчувати копію статуту; не потрібно відновлювати статут у разі втрати або пошкодження; не потрібно надавати копії установчих документів до державних, комунальних та банківських установ тощо.

Серед недоліків використання модельного статуту перш за все звертає увагу та обставина, що суб'єкт господарювання самостійно не має можливості внести зміни до установчих документів. Відповідно до п. 66 Модельного статуту від 16.11.2011 року № 1182 зміни до Статуту вносяться Кабінетом Міністрів України. Установчий документ товариства з обмеженою відповідальністю затверджується не власниками, а Кабінетом Міністрів України, тобто правила провадження діяльності визначаються саме Кабінетом Міністрів України. У разі внесення змін Кабінетом Міністрів до модельного статуту, такі зміни стосуються всіх товариств, які працюють на його підставі, що може бути непередбачуваним для самих товариств.

Рішення про провадження діяльності на підставі модельного статуту чи індивідуального приймає виключно вищий орган товариства (загальні збори учасників). При цьому таке рішення може бути прийнято як при первинній реєстрації, так і в процесі ведення діяльності. При прийнятті рішення з питання продовження діяльності на підставі модельного статуту має бути чітко визначена процедура прийняття такого рішення, оскільки змінюються норми, які були закріплені у первинному статуті. Отже, відсутність законодавчого регулювання процедури прийняття такого рішення може мати наслідком порушення прав учасників товариства.

Необхідно відзначити той факт, що модельний статут не містить відомостей про найменування компанії, її юридичну адресу, предмет і цілі діяльності, розмір статутного капіталу, склад учасників, розмір часток кожного з учасників, а також порядок внесення ними вкладів тощо. Дана інформація міститься у рішенні про створення, а рішення про створення не є установчим документом. Таким чином виникає непорозуміння стосовно визначення установчих документів суб'єктів господарювання та їх змісту. Слушним є висновок Заліско А.В. щодо потреби визначення у Законі України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" положень стосовно обов'язкового подання реєстратору рішення про створення юридичної особи у разі, якщо засновники вирішили використовувати конструкцію модельного статуту як установчого документа [5, с. 252].

Відповідно до ст. 140 ЦК України товариством з обмеженою відповідальністю є засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом. Директор (генеральний директор) не може бути одночасно головою загальних зборів. Відповідно до п. 51 Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 року № 1182 директор (генеральний директор) не може бути одночасно головою загальних зборів. Пунктом 53 Модельного статуту від 16.11.2011 року № 1182 контроль за фінансово-господарською діяльністю Товариства здійснюється ревізійною комісією, що утворюється строком на два роки під час проведення загальних зборів з числа учасників Товариства в кількості не менше трьох осіб. Члени дирекції (директор) не можуть бути членами ревізійної комісії. Отже, з п.51 випливає, що один засновник і він же директор - ситуація неможлива, оскільки тоді директор і голова загальних зборів - це одна особа. Створення ревізійної комісії у товаристві з обмеженою відповідальністю у випадку якщо директор є одноосібним засновником практично не можливо. Доволі сумнівним видається діяльність товариства з обмеженою відповідальністю створеного одним засновником на підставі модельного статуту, оскільки неможливо виконати приписи законодавця визначені у нормативно-правових актах, що регулюють порядок створення та діяльності зазначеного виду товариства.

Частиною 2 ст. 145 ЦК України передбачено, що у товаристві з обмеженою відповідальністю створюється виконавчий орган (колегіальний або одноособовий), який здійснює поточне керівництво його діяльністю і є підзвітним загальним зборам його учасників. Виконавчий орган товариства може бути обраний також і не зі складу учасників товариства. Аналогічне положення міститься у п. 43 Модельного статуту від 16.11.2011 року № 1182. Пунктом 33 Модельного статуту від 16.11.2011 року № 1182 визначена компетенція загальних зборів до якої належить утворення та відкликання виконавчого органу. У зв'язку з погіршенням ситуації у сфері господарювання виникла нагальна потреба у звільненні директорів, призначених на посаду рішенням загальних зборів учасників товариств з обмеженою відповідальністю. Інформація стосовно керівника товариства з обмеженою відповідальністю, як відомо, міститься у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України. У ситуації тривалої невиклати заробітної плати керівнику він має право звернутися із заявою про звільнення за власним бажанням до учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Проблема виникає при відмові товариства з обмеженою відповідальністю, що діє на підставі модельного статуту, прийняти рішення про звільнення з посади директора (залишення заяв без відповіді, неявка учасників на загальні збори), чим порушуються конституційні і трудові права працівника. Кількість таких звернень може бути безкінечною та безрезультатною у випадку ухилення учасників прийняти таке рішення. Чи не єдиним способом захисту залишається звільнення директора за рішенням суду.

Відповідно до ст. 43 Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Відповідно до ст. 38 Кодексу законів про працю, працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні. Власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник. Проблема полягає у тому, що суди не однозначно вирішують питання щодо звільнення директорів товариства з обмеженою відповідальністю, що діють на підставі модельних статутів, за власним бажанням на підставі ст. 38 Кодексу законів про працю України. Мають місце рішення судів на підтримку працівників, що опинилися у складній ситуації. Їх вимоги задовольняються у повному обсязі, що дає можливість реалізації права на працю шляхом вільного вибору виду діяльності та можливості заробляти собі на життя. Також мають місце відмови у задоволенні законних вимог директорів товариств з обмеженою відповідальністю, що мають намір звільнитися у разі припинення діяльності товариства та невиклати їм заробітної плати. В обґрунтування таких рішень суди роблять посилання на особливий порядок звільнення таких осіб з посад, посилаючись на положення Модельного статуту від 16.11.2011 року № 1182. Найбільш проблемними є питання звільнення директорів товариств з обмеженою відповідальністю, що діють на підставі модельного статуту, створених одним засновником, який мешкає за кордоном. Вважаємо, що у таких випадках, до внесення змін до Модельного статуту від 16.11.2011 року № 1182, суди мають захищати конституційні права громадян України, а не тривалий час примушувати обіймати посади та подавати звіти до контролюючих органів. Право на працю є правом, а не обов'язком, навіть для директорів. Недосконалість законодавства не повинна впливати на реалізацію фізичним особами своїх трудових прав.

Задум введення у практичну діяльність суб'єктів господарювання універсального установчого документу є цікавим і, можливо, при певних доопрацюваннях діючого законодавства України він буде бажаним у застосуванні. Станом на сьогодні, враховуючи вищевикладене, бажаним вважаємо утримання від використання модельного статуту на практиці суб'єктами господарювання та надання переваги установчим документам, затвердженим самими учасниками.

Список використаних джерел

1. Закон України № 3262-VI від 21.04.2011 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження принципу державної реєстрації юридичних осіб на підставі модельного статуту" // Відомості Верховної Ради України, 2011, №43, ст.445.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003, №40-44, ст.356
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144
4. Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1182 // Урядовий кур'єр від 23.11.2011 № 218.
5. Зеліско А. В. Модельний статут юридичної особи приватного права: деякі аспекти впровадження у законодавство / А. В. Зеліско // Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 56. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 249 – 254.

Селецький О.В.

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна***СКЛАДЕННЯ ПРИСЯГИ ЯК ОДНА З УМОВ ВИНИКНЕННЯ СЛУЖБОВО-ТРУДОВИХ
ВІДНОСИН НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ СЛУЖБІ**

Дипломатична служба є надзвичайно тяжкою та відповідальною професійною діяльністю громадян України, котра пов'язана з виконанням важливих завдань у міжнародній сфері. Передусім, це втілення в життя зовнішньополітичних цілей і задач України щодо створення і зміцнення стабільних зовнішніх гарантій національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави, сприятливих умов розвитку вітчизняної економіки, захист інтересів держави у царині міжнародних відносин, належний та ефективний захист прав та інтересів українських громадян і юридичних осіб за межами нашої країни. Сьогодні в умовах складної суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, що склалася в Україні внаслідок загострення конфлікту на Півдні і Сході країни, роль працівників дипломатичної служби у забезпеченні загальнодержавної стабільності, миру і злагоди є неоціненною.

У відповідності до чинного законодавства України для того, щоб набути статусу працівника дипломатичної служби як одного із суб'єктів трудового права, особа повинна пройти зазвичай конкурсний відбір, спеціальну перевірку відомостей щодо себе, а також скласти Присягу державного службовця.

Стосовно останнього відзначимо, що присяга, маючи глибоке історичне коріння, сягає часів звичаєвого права. Вважається, що вона як суспільне явище первісно мала зміст релігійного обряду, яким скріплювалось урочисто взяте особою зобов'язання. Історично основою присяги є побоювання невидимої сили, дія якої може руйнівно вплинути на особу, яка присягнула, у разі порушення вірності присязі [1, с. 140]. Як правовий феномен, присяга відома ще з часів Стародавнього Риму, де її розуміли як односторонню обіцянку, яку надавала громаді особа при вступі на публічну посаду (*ob honorem decretum*), після чого була зобов'язана діяти в суспільних інтересах. Пізніше присяга (своєрідна клятва, урочиста обіцянка) стала досить поширеною у всьому світі як ритуал, що слугує підтвердженню вірності, підкоренню або відданості певним зобов'язанням (на вірність монарху, ідеалам республіки тощо), з боку в першу чергу різноманітних публічних службовців [2, с. 30]. О.В. Тищенко зазначає, що вперше інститут присяги для чиновників на законодавчому рівні було запроваджено в царській Росії Петром I, який у 1711 р. підписав складений ним текст присяги, згідно з яким особи, котрі приймалися на державні посади, присягали, що будуть до останньої своєї сили служити державі, енергійно відстоювати державні інтереси, чесно, чисто, ревно виконувати посадові обов'язки за умови відповідальності перед Божим та народним судом у випадку порушення ними взятих на себе обов'язків [3, с. 223].

Процес прийняття присяги завжди проходив в офіційній, урочистій обстановці та становив собою своєрідне зобов'язання, що бралось та давалось з нагоди отримання певних особливо відповідальних обов'язків або вступу до особливого соціального стану чи об'єднання. Текст будь-якої присяги поєднував у собі правила етики, правові та моральні норми, які діяли на основі звичаїв, традицій та нормативно-правових актів та вважались прийнятними у тому чи іншому суспільстві [1, с. 141].

Історично присягу можна розглядати як сакральний обряд, що надавав відповідним правам і обов'язкам значущості, поєднуючи в собі юридичну і моральну (релігійну) відповідальність. Нині присяга є насамперед публічно-правовим інститутом. Природа присяги полягає у тому, що її складання, по-перше, є умовою набуття особою певного публічно-правового статусу і, по-друге, тягне за собою, як правило, юридичну відповідальність за невиконання обов'язків, котрі випливають з цього статусу [4, с. 137].

У сучасних тлумачних словниках та енциклопедіях термін «присяга» розглядається в основному як: урочиста офіційна обіцянка додержувати певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі; урочиста обіцянка, часто підкріплена згадуванням чогось дорогого, священного для того, хто обіцяє [5, с. 1134]; акт урочистої клятви особи виконувати певні обов'язки, що випливають з публічно-правового статусу, якого вона відповідно набула, або обов'язки за змістом цієї клятви [4, с. 137]. На думку Н.Г. Русакової, «присяга» — це юридичний факт, що являє собою прийняття офіційної клятви (урочистої обіцянки) дотримуватися і виконувати права та обов'язки

відповідно до посади, яка обіймається, та який визначає момент зміни спеціального правового статусу суб'єктів і здійснюється в особливому ритуальному порядку на основі спеціалізованих символічних дій [6].

Ведучи мову безпосередньо про працівників дипломатичної служби, необхідно зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про дипломатичну службу» [7] громадяни, які вперше приймаються на дипломатичну службу і раніше не перебували на державній службі, повинні скласти Присягу державних службовців, текст якої викладений у ч. 2 ст. 17 Закону України «Про державну службу». А саме: «Повністю усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю, що буду вірно служити народові України, суворо дотримувати Конституції та законів України, сприяти втіленню їх у життя, зміцнювати їх авторитет, охороняти права, свободи і законні інтереси громадян, з гідністю нести високе звання державного службовця, сумлінно виконувати свої обов'язки» [8]. Аналізуючи зміст згаданої присяги, В.В. Кривенко та О.В. Константи́й наголошують на тому, що законодавець закріпив у ній симбіоз етичних («вірно служити народові України», «з гідністю нести високе звання державного службовця»), правових («суворо дотримувати Конституції та законів України, сприяти втіленню їх у життя, зміцнювати їх авторитет») та службово-дисциплінарних («сумлінно виконувати свої обов'язки») стандартів поведінки державного службовця, яких він зобов'язується дотримувати, приймаючи її, та порушення яких становить факт порушення Присяги й тягне припинення державної служби [2, с. 32].

Якщо ж розглядати складення присяги виключно з позиції трудового права, слід відзначити, що це важливий юридичний факт, який сприяє виникненню відносин найманої праці з особою, що вперше приймається на відповідну посаду дипломатичної служби. Фактично, це обов'язковий етап, необхідний для вступу у службово-трудова правовідносини громадянина, який виявив бажання працевлаштуватись до органів дипломатичної служби і перед цим жодного дня не працював на дипломатичній, та й загалом на державній службі. Логічним завершенням даного юридичного факту є занесення до трудової книжки запису про прийняття особою присяги державного службовця, підписаний текст якої у подальшому зберігається за місцем роботи, а також укладення трудового договору (контракту). Зазначимо, що під юридичними фактами у трудовому праві слід розуміти передбачені чинним трудовим законодавством конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують певні юридичні наслідки — виникнення, зміну або припинення трудових правовідносин [9, с. 125].

Без складення згадуваної вище присяги особа, що вперше приймається на дипломатичну службу, не може бути допущена до виконання своїх службово-трудова обов'язків. Тим більше, у п. 5 ч. 2 ст. 41 Закону України «Про дипломатичну службу» закріплено, що відмова працівника дипломатичної служби від складення Присяги державних службовців є однією з підстав припинення дипломатичної служби. Хоча у даному випадку варто підтримати позицію Ю.В. Макаренка, яка пише, що в разі незгоди особи від складення Присяги державного службовця її слід вважати такою, що відмовилася від зайняття посади в системі органів дипломатичної служби, а наказ про її призначення на посаду у зв'язку із цим має бути скасований [10, с. 16]. До речі, майже аналогічним чином сформульована ч. 3 ст. 18 нового Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-VI, що набуде чинності 01.01.2016 р., де визначено, що «у разі відмови особи від складення присяги державного службовця вона вважається такою, що відмовилася від зайняття посади державної служби, а акт про її призначення на посаду державної служби у зв'язку з цим скасовується суб'єктом призначення» [11].

З приводу вищезгаданої ст. 18 нового Закону України «Про державну службу» цікаву думку висловлює Н.П. Мокрицька. По-перше, вона вважає, що у цій статті доцільно передбачити положення наступного змісту: «Служба персоналу зобов'язана організувати складення присяги в день призначення на посаду. Днем призначення на посаду вважається день набрання чинності рішенням (актом) про призначення у порядку, визначеного законодавством України. Протягом трьох днів після призначення на посаду за місцем роботи працівника обов'язково видається наказ про призначення на посаду, зі зазначенням дати початку роботи». По-друге, вчена наголошує, що на виконання цієї статті доцільно прийняти «Положення про організацію складення присяги особою, яка призначається на посаду державного службовця вперше», де можна було би належним чином врегулювати усі питання, які стосуються цього важливого юридичного факту [12, с. 393].

Зауважимо, що для деяких категорій державних службовців (наприклад, працівників прокуратури, органів внутрішніх справ, суддів) вітчизняним законодавством передбачається вимога складення спеціальної присяги, що зумовлено особливим характером їхньої роботи. Аналогічним чином, враховуючи специфіку, державну важливість та суспільну значимість змісту дипломатичної діяльності, завдань і функцій дипломатичної служби як особливої складової частини державної служби, вважаємо, що для її працівників також має бути розроблена власна Присяга, яку вони складатимуть, коли вперше прийматимуться на таку службу. А тому ст. 10 Закону України «Про дипломатичну службу» пропонуємо викласти у такій редакції:

«Стаття 10. Присяга при прийнятті на дипломатичну службу

Громадяни, які вперше приймаються на дипломатичну службу, складають «Присягу працівника дипломатичної служби» такого змісту:

«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), вступаючи на дипломатичну службу України, присвячую свою діяльність служінню Українському народові і Українській державі та урочисто присягаю:

*неухильно додержуватися Конституції, законів та міжнародних зобов'язань України;
поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, честь держави;
чесно, старанно і сумлінно здійснювати професійну діяльність, пов'язану з практичною реалізацією зовнішньої політики України, захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном;
гідно представляти Україну за її межами, поважати закони, правила і традиції країни перебування;
дотримуватися морально-етичних принципів поведінки, всіляко сприяти зміцненню авторитету органів дипломатичної служби, постійно вдосконалювати професійну майстерність та підвищувати рівень культури;*

з гідністю нести високе звання працівника дипломатичної служби».

Про складення Присяги робиться запис у трудовій книжці із зазначенням дати складення Присяги».

Як підсумок, варто зазначити, що складення присяги особою, яка вперше приймається на дипломатичну службу і раніше не перебувала на державній службі, є обов'язковою умовою для виникнення службово-трудових відносин. Наполягаємо також на тому, щоб громадяни, які вперше працевлаштовуються до органів дипломатичної служби, складали не загальну для всіх державних службовців присягу, а спеціально розроблену Присягу працівника дипломатичної служби. Вважаємо, що урочиста церемонія прийняття Присяги працівника дипломатичної служби запропонованого вище змісту символізуватиме готовність працівника дипломатичної служби до напруженої роботи на благо Вітчизни та усвідомлення великої відповідальності, яка у зв'язку з цим на нього покладається.

Список використаних джерел

1. Пахович М. Присяга як правове та суспільне явище / М. Пахович // Вісник прокуратури. – 2013. - № 12 (150). – С. 140-145.
2. Кривенко В.В., Константи́й О.В. До питання про Присягу державного службовця та припинення державної служби за її порушення / В.В. Кривенко, О.В. Константи́й // Вісник Верховного Суду України. – 2013. - № 8 (156). – С. 30-35.
3. Тищенко О.В. Проблеми правового регулювання припинення трудових відносин із державними службовцями на підставі порушення присяги / О.В. Тищенко // Право України. – 2011. - № 1. – С. 222-230.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998 – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Русакова Н.Г. Присяга как общеправовой феномен: автореферат... канд. юридических наук, спец.: 12 00.01 - теория и история права и государства, история учений о праве и государстве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawtheses.com/prisyaga-kak-obshchpravovoy-fenomen>.
7. Про дипломатичну службу: Закон України від 20.09.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 5. – Ст. 29.
8. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 52. – Ст. 490.
9. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник / Дмитренко Ю. П. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
10. Макаренко Ю.В. Правове регулювання трудових відносин дипломатичних працівників: автореферат... канд. юридичних наук, спец.: 12.00.05 - трудове право; право соціального забезпечення / Ю. В. Макаренко. — К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2013. — 20 с.
11. Про державну службу: Закон України від 17.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4050-17>.
12. Мокрицька Н.П. Складення присяги як умова виникнення відносин найманої праці з державним службовцем у новому Законі України «Про державну службу» / Н.П. Мокрицька // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 390–394.

Сенченко Н.М.

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ – МЕТА ДОКАЗУВАННЯ

Проблема істини у кримінальному процесі є окремим випадком застосування теорії пізнання.

Істина (у філософському розумінні) – це правильне, адекватне відображення об'єкта, відтворення його таким, яким він існує сам по собі, незалежно від людини і її свідомості. Це такий зміст знань, який правильно відображає те, що відбувалося в реальній дійсності, і не залежить від волі і свідомості людини. Істина – це результат процесу пізнання об'єктивної дійсності, але не сама дійсність. Більш того, вона полягає не в «оголених» результатах, а в «незупинному процесі все більш глибокого, все більш поділеного на деталі, все більш «конкретного» осягання суті справи». Істина – це мета розуму [1, с.8].

Розрізняють істину об'єктивну і суб'єктивну, абстрактну і відносну.

Об'єктивна істина – це такий зміст людських знань, який правильно відображає об'єктивну дійсність і не залежить від суб'єкта (від людини).

Суб'єктивна істина – відповідність мислення відчуттям суб'єкта, відповідність ідей намагання особистості до досягнення успіху, узгодженість знань із досвідом, в будь-якому випадку повне відкидання (заперечення) об'єктивності змісту знань.

Абсолютна істина – повне і точне знання про об'єктивну дійсність. Це таке знання, яке повністю вичерпує предмет вивчення і не може бути спростовано при подальшому розвитку пізнання.

Відносна істина – точне, але не повне знання про предмет вивчення. Істина – суперечливий процес, який пов'язаний із постійним переборенням помилок. Він пов'язаний з рухом від знань обмеженого, наближеного до все більш загального, глибокого, точного. Цей процес необмежений, оскільки мислення відображає об'єкт не повністю, а у відомих межах, умовах, відносинах, які постійно змінюються і розвиваються.

Істина в кримінальному процесі – це повна і точна відповідність висновків органів досудового розслідування і суду, які викладені у вироку, про подію і всі обставини, які підлягають встановленню і доказуванню у кримінальному провадженні у відповідності з тим, яке вони мали місце в дійсності.

Встановлення істини у кримінальному провадженні – нагальна необхідність, його загальна і кінцева мета. В результаті досудового розслідування і судового розгляду повинна встановлюватись об'єктивна істина, обумовлена діалектичними закономірностями. Висновки органів досудового розслідування є лише попередніми. Лише після ретельного дослідження фактичних обставин судом у вироку будуть сформульовані висновки про істинні обставини певного кримінального правопорушення.

«Об'єктивна істина у кримінальному провадженні – це адекватне відображення слідчим, прокурором і судом існуючих незалежно від їх свідомості реальних обставин кримінальної справи за допомогою діалектичного процесу пізнання, руху незнання до знань, від імовірності до достовірності» [2, с.24-25]. Встановлення істини у кримінальній справі полягає в тому, що вчинене кримінальне правопорушення вже розкрито, встановлена і викрита особа, яка його вчинила. І навпаки, невинна особа, якій необґрунтовано було повідомлено про підозру, пред'явлено обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, виправдана і є реабілітованою.

Пізнання закономірностей суспільного розвитку, природи, людського мислення у філософському розумінні необмежено, а пізнання істини органами розслідування і судом має суворо визначені межі у просторі і часі та закінчується за загальним правилом – постановленням вироку. «Досягнення істини в кримінальному процесі пов'язане з труднощами практичного, а не гносеологічного характеру. Доступність істини для суду не виключає можливості судових помилок, не усуває їх неминучість». (3, с.9)

Кримінальне судочинство повинно виступати гарантом об'єктивної істини, а об'єктивна істина – гарантом об'єктивного, справедливого судочинства. Нажаль, в кримінальному процесі ряд учасників пізнавальної діяльності мають протилежні інтереси. Нерідко обвинувачений і захисник не зацікавлені в установленні істини у кримінальному провадженні. Тільки у випадках притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи і сам обвинувачений, і його захисник зацікавлені у встановленні істинних обставин вчиненого злочину. А «винна особа, яка намагається мінімізувати покарання, а частіше уникнути його, не зацікавлена у встановленні всіх обставин вчиненого, всіх епізодів злочинної діяльності, всіх співучасників, членів організованого

злочинного угруповання і т.п.» [2, с.24-25]. Вважаю справедливою думку О.М. Костенка про те, що закон діє лише тоді, коли його застосовують люди, і лише так, як його ці люди застосовують [4, с. 72]. Судочинство здійснюється людьми, а тому очікувати, чи більше того, вимагати об'єктивності від людей видається, принаймні, оманливо.

Чинний Кримінальний процесуальний закон не містить принципу об'єктивної істини, але окремі його положення розкривають його зміст в певному розумінні. Згідно з ч. 2 ст. 9 КПК України «прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень». Вочевидь, результатом виконання такого обов'язку може і має бути встановлена істина у справі.

Виконання завдання кримінального процесу (ст. 2 КПК України) - швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду - означає як необхідність здійснення кримінального процесуального провадження без зволікань і тяганини в стислі терміни (розумні строки), так і всебічне й об'єктивне дослідження обставин справи, що є передумовою справедливого її вирішення. Повнота, всебічність і неупередженість розслідування та розгляду справи орієнтує органи слідства і суду на глибоке й ретельне вивчення всієї сукупності належних до справи обставин, перевірку всіх можливих версій, виявлення і дослідження усіх - як обвинувальних, так і виправдувальних, обтяжуючих чи пом'якшуючих відповідальність - доказів. Крім того, встановлення всіх елементів предмета доказування (ст. 91 КПК) є не інакше як всебічність дослідження [5, с.27].

На необхідності встановлення істини наголошується у Конституції України (ст. 31), в міжнародних правових актах і рішеннях Європейського Суду з прав людини, але в новому КПК України термін «істина» взагалі не згадується. Кримінальний процес здійснюється не тільки у відповідності з КПК України, а має проваджуватись з дотриманням норм Конституції України та міжнародних правових актів. Стаття 69 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який набув чинності 1 липня 2002 року, закріплює: «Суд правомочний вимагати надання всіх доказів, які він вважає необхідними для встановлення істини».

В інших державах питання встановлення істини в кримінальному судочинстві вирішується по іншому. Так, КПК Франції передбачає необхідність встановлення істини в суді. Згідно ст.238 КПК Франції головуючий, якщо слідство вбачається йому неповним або якщо по закінченню слідства були виявлені нові обставини, вправі ініціювати проведення слідчих дій, які визнає за необхідне. Ці дії провадяться або головуючим, або одним із асесоров або слідчим суддею. Відповідно ч.3 ст. 24 Республіки Казахстан суд не зв'язаний з думкою сторін і вправі за власною ініціативою вживати необхідних заходів для встановлення істини у справі.

В теперішній час мова іде про встановлення по кримінальній справі об'єктивної (матеріальної) істини і формальної (юридичної). Об'єктивна істина як достовірне знання досягається за допомогою доказів, формальна істина встановлюється юридичним способом, перш за все презумпціями (наприклад, презумпція невинуватості (ст. 17 КПК України) – всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи) і преюдицією – обов'язковість для всіх судів під час розгляду справ приймати без перевірки й доведення факти, встановлені раніше у якихось справах постановленими рішеннями чи вироками, що набули законної сили.

Об'єктивна істина є важливою сама по собі і має загальновизначене практичне значення. Об'єктивне встановлення того, що мало місце в дійсності, гарантує визнання винуватими у вчиненні певного кримінального правопорушення дійсно винної особи і виправдання невинного. Імовірна істина не може бути достатньою підставою для викриття особи у вчиненні злочину і його осуду.

В зміст істини в кримінальному провадженні не входять питання правової кваліфікації діяння про призначення покарання особі, яка визнається винною.

Юридична кваліфікація – це правова оцінка, порівняння і встановлення повної totoжності виявлених обставин вчиненого діяння із складом злочину за ознаками, що характеризують об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Покарання як захід державного примусу, що полягає у обмеженні прав і свобод, що призначається лише за вироком суду особі, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, не пізнається, а призначається судом. Якщо

істина – це результат пізнання, то покарання є оцінка того, що відбулося з позицій державних і суспільних інтересів. На забезпечення встановлення істини по кримінальній справі спрямовані соціальні і організаційні умови діяльності органів, у провадженні яких перебуває справа, принципи їх діяльності та широкі права на участь в процесі доказування. Встановленню істини також сприяє розмежування процесуальних функцій суб'єктів доказування.

Основу правових гарантій встановлення істини складає система принципів судочинства, які забезпечують істинність висновків.

До числа гарантій встановлення істини по справі важливе місце займає діяльність вищестоящих судів, які перевіряють дотримання належної правової процедури при розгляді і вирішенні справи. Порушення правил доказової діяльності породжує сумніви у достовірності висновків, що тягне за собою визначені правові наслідки.

Отже, абстрактний і нечіткий зміст поняття об'єктивності ставить під сумнів можливість і доцільність його застосування у судочинстві. Для цього потрібні подальші наукові пошуки і дискусії між науковцями і практиками.

Список використаних джерел

1. Нерсисянц В.С. Философия права : учебник для вузов / В.С. Нерсисянц – М: Изд. «Норма» Москва, 2000 - 352 с.
2. Ищенко Е.П. Какая истина нужна в уголовном судопроизводстве? /Е.П. Ищенко // Уголовное судопроизводство. - 2008. № 1 С. 24
3. Акимчев А.А. Проблемы истины в суде присяжных в Российском уголовном процессе: автор. дис. ...канд.юрид. наук. Саратов, 2000, С. 9
4. Костенко О. Зловживання кримінальним законом: поняття і шляхи протидії / О. Костенко // Право України. - 2005. - № 8. - С. 72-75.
5. Шейфер С.А. Доказательства и доказывания по уголовным делам / С.А. Шейфер –М: Изд.группа НОРМА, 2009, 125 с.

Сидоренко М.С.,

Київський університет права

Національної академії наук України, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Вдосконалення державотворчого та правотворчого процесів, ускладнення суспільних відносин, вплив євроінтеграційних процесів зумовлює проведення концептуального реформування всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства. Зокрема, на значну увагу, як на теоретичному, так і практичному рівнях заслуговує сучасна освіта України, а особливо юридична освіта. Вона посідає особливе місце в системі освіти України, адже професія юриста відіграє значну роль у вирішенні дуже багатьох завдань, пов'язаних з нормальним функціонуванням держави і всебічним захистом громадянських прав і свобод. Негайна трансформація уявлень про сучасний стан юридичної освіти України актуалізується певними чинниками наукового та практичного характеру. Серед них, в першу чергу доцільно виділити те, що:

- існуюча система юридичної освіти в Україні успадкувала та продовжує втілювати в життя систему методів навчання радянської моделі, тобто перебуває в статусі «пострадянської», що на нашу думку є недопустимим в процесі підготовки сучасних фахівців – професіоналів в сфері юриспруденції;

- побудова і розвиток громадянського суспільства, вдосконалення правотворчого та правозастосовного процесів, а також втілення в життя основоположних принципів на кшталт «верховенства права» не можуть бути реалізовані без втілення в життя сучасної моделі юридичної освіти;

- часткові спроби змінити юридичну освіту, що відбувалися, спрямовувалися переважно на приведення зовнішньої форми освіти у відповідність до європейських стандартів та вимог. Проте, зміст вищої юридичної освіти залишався майже незмінним, оскільки реформи в цьому напрямку відбувалися надзвичайно повільно

- наявний вкрай низький рівень правової культури та правової свідомості в суспільстві, значне поширення правового нігілізму серед громадян держави також потребують концептуальних та реформаторських підходів щодо негайного «перезавантаження» сучасної освіти в Україні.

Водночас, окреслена проблематика стану юридичної освіти в Україні ускладнилася під впливом євроінтеграційних процесів, що також стало важливим імпульсом та початком впровадження освітньої реформи з метою побудови інноваційної моделі освіти та приведення її у відповідність до вимог сучасності та міжнародних стандартів. Досліджуючи сучасну правничу

науку та освіту, В.І. Андрейцев вважає надзвичайно актуальним є завдання щодо узагальнення досвіду запровадження у вищих правових школах України, виправданого практикою здійснення навчального процесу на базі застосування активних форм і методів навчання з тим, щоб в перспективі стала можливою адаптація системи вищої правової освіти та її нормативно-правового і навчально-методичного забезпечення до норм і стандартів країн Європейського освітянського простору [1; с.55].

Засновуючись, на зазначеному вище, уявляється можливим в межах тематики наукового дослідження тезисно зупинитися на нагальних аспектах властивих сучасному реформуванню юридичної освіти.

Перш за все, хотілося б, звернути увагу на міжнародну складову юридичної освіти України, що в нашому розумінні має ґрунтуватися на розробці та впровадженні у навчальний процес навчально – методичних матеріалів, програм, які спрямовані на інтеграцію вищої юридичної освіти в Європейський та світовий освітній простір. Адже одним із важливих шляхів сучасного співробітництва є участь у загальних європейських програмах, укладання міжуніверситетських договорів, проведення різного роду спільних наукових заходів з провідними вузами Європи. Досягнення зазначених висот можливе за умови розробки програм співробітництва та взаємодопомоги, підвищення рівня активності та мобільності сучасного студента – правознавця та професорсько – викладацького складу навчальних установ. В межах цього, слід розробити правові дисципліни з обов'язковим врахування сутнісних засад сучасного європейського права, тенденцій його розвитку та шляхів вдосконалення. Міжнародний аспект юридичної освіти України, на нашу думку, забезпечить високий рівень інтеграції вищої юридичної освіти, науки та практики, як в державі, так і за її межами, а також сприятиме модернізації професійної підготовки фахівців – юристів.

Не менш важливим аспектом в напрямі вдосконалення юридичної освіти є її подальша професіоналізація. Зазначена особливість значно підвищить якість юридичної освіти, адже має бути спрямована на підготовку юристів – фахівців у відповідність до розвитку найсучасніших галузей права, а також вимог практики. Можливо в даному контексті є доцільним остаточно вирішити питання щодо змісту галузевих стандартів юридичної освіти.

Проголошений та задекларований Україною в Угоді "про асоціацію з Європейським Союзом" курс на євроінтеграцію дає поштовх до завершення Україною багаторічного безперспективного, або навіть занепадницького пострадянського періоду, як громадянського суспільства в цілому, так і вищої освіти зокрема і визначає такі завдання як:

- демократизація суспільства та прищеплення цінностей відповідального громадянина, як невід'ємна складова виховання нового покоління зі шкільної та студентської лави;
- підвищення загальноосвітнього та спеціалізаційного (професійного) рівня освіченості суспільства;
- спонукання до культурного та духовного розвитку через прищеплення жаги до прекрасного і формування чітких уявлень про категорії прекрасного та потворного задля створення нового здорового інтелегентного покоління;
- підвищення рівня громадянської свідомості.

З поставлених завдань впливає, що окрім академічної складової юридичної освіти не менш важливим є формування у здобувачів високоякісного морального відношення до майбутньої професії, у контексті підвищення соціальної свідомості розвиненого європейського суспільства, та здобуття необхідних наукових (теоретичних та практичних), управлінських та комунікаційних якостей вже від початку навчання у вищому навчальному закладі. Згідно з всесвітньою практикою провідних вищих юридичних навчальних закладів, відповідно до чіткого сигналу курсу на євроінтеграцію та тяжіння до визнаних європейських стандартів освіти відповідно до Закону України "Про вищу освіту" від 01.01.2015р невід'ємною важливою складовою вищої освіти є студентське самоврядування, як управлінська школа на базі вищого навчального закладу задля надання необхідних навичок, ділових та лідерських якостей, спонукання до високого рівня професіоналізму в майбутній професії та можливість студентства мати ефективний діалог з адміністрацією вищого навчального закладу та демократично впливати на її політику з тих, чи інших питань. Окрім вже класичної європейської практики студентського самоврядування (студентська рада\парламент тощо), з метою конфронтації зусиль найактивніших представників студентства та особисто Ректора, для забезпечення сталого підвищення рівня якості освіти, розвитку студентського суспільства,

комфортності навчання та вирішення інших нагальних питань студентства уникаючи бюрократичної машини притаманної пострадянському періоду, в Київському університеті права Національної академії наук України було створено інститут Радника ректора зі студентських питань на громадських засадах що було юридично закріплено в "Положенні про радників ректора зі студентських питань з числа студентів Київського університету права Національної академії наук України". Такий крок дав актуальні важелі впливу студентства на політику вищого навчального закладу та ще більше наблизив нас до виконання поставлених завдань зі створення демократичної європейської громади в Україні.

Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що не дивлячись на широкі можливості сучасного освітнього процесу, такі як дистанційне навчання, маса доступної літератури тощо, реформаторська політика держави яка прагне до процвітання зобов'язана ґрунтуватися на розвитку, перш за все, освіченого демократичного суспільства та взаємодії його окремих членів, як на основоположному ресурсі цементуючому підвалини стабільного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. В.І. Андрейцев Сучасна правнича освіта та наука: діалектика реформування методології /В.І. Андрейцев/ Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вип.61. – 2004. – С. 53 – 57.
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.01.2015.

Сокол М.Ю., ст. викладач,

Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права, Чернігів, Україна

ІДЕНТИФІКАЦІЯ НЕВПІЗНАНИХ ТІЛ ЗАГИБЛИХ У ЗОНІ АТО

Ідентифікація з лат. *Identifico*, що значить — ототожнення, прирівнювання, уподібнення, розпізнавання людиною (криміналістом, дослідником тощо) іншого об'єкта (людини, користувача, предмету, процесу тощо).

Ідентифікація особистості убитого має відмінності і труднощі в порівнянні з ідентифікацією живої людини: тут приходить встановлювати особистість людини, якої вже немає в живих, і при цьому в умовах, коли смерть вносить значні зміни в його вигляд і виключає можливість одержати багато даних, що полегшують ідентифікацію, а посмертні зміни трупа нерідко руйнують папілярні візерунки й інші ознаки, важливі для ідентифікації особистості потерпілого. До того ж військові дії знищують, спотворюють тіла, фальсифікуючи ідентифікаційні його властивості. Однак ці труднощі цілком подоланні, якщо особи, що роблять ідентифікацію, володіють необхідними практичними навичками і спираються на чіткі і точні теоретичні положення, що регулюють процес ототожнення.

Військові дії на сході України забрали життя тисячі українців. По всіх містах України проводяться поховання Героїв. Ми можемо тільки уявляти про кількість жертв. Водночас точних офіційних даних про кількість загиблих чи зниклих безвісти учасників АТО не може назвати ніхто.

У вересні 2014 року влада зіткнулася з проблемою проведення ідентифікації тіл загиблих, які були доставлені із зони АТО. Необхідно було створення єдиної бази ДНК-профілів загиблих та їхніх родичів у зв'язку з тим, що не було інформації, з яких військових підрозділів доставлялися загиблі, де вони проживали, звідки родом і з ким з родичів проводити аналіз для того, щоб встановити особистість бійців.

Було проведено ряд міжвідомчих нарад під керівництвом в.о. заступника голови Дніпропетровської ОДА Святослава Олійника та розроблено алгоритм спільних дій. Пропозиції були передані в Адміністрацію Президента. З 1 жовтня в Україні працює єдина база даних ДНК-профілів загиблих і родичів загиблих, працюють гарячі телефонні лінії в кожному обласному управлінні міліції. Було прийнято рішення про те, що біологічні матеріали від загиблих направляються в Запоріжжя, після чого вноситься ДНК-профіль в єдину базу даних і туди ж надходять аналізи від родичів загиблих.

Алгоритм ідентифікації тіл загиблих розроблений в ході розширеного засідання Координаційного центру допомоги постраждалим в зоні АТО, присвячений координації зусиль усіх відомств для прискорення процесу ідентифікації загиблих та пошуку зниклих безвісти в зоні бойових дій. Алгоритм ідентифікації тіл загиблих це складний процес і складається з певних етапів. А саме:

1. Пошук та виявлення загиблих в зоні АТО (цим займаються працівники правоохоронних органів, Збройних сил, волонтерські організації та інші).

2. Доставка тіл до бюро судово-медичної експертизи.

3. Відкриття кримінальних проваджень за фактами виявлення невпізнаних трупів та призначення судово-медичної експертизи трупа.

4. Бюро судово-медичної експертизи проводить загальний огляд та складає картку для процедури впізнання. Відбираються біологічні зразки для проведення молекулярно-генетичної експертизи. У разі можливості проводиться процедура впізнання.

5. Винесення постанови про призначення молекулярно-генетичної експертизи з метою встановлення генетичних ознак трупів або його частин та направлення до НДЕКЦ (науково-дослідний експертно-криміналістичний центр) при ГУМВС України в Запорізькій області.

6. Виділення ДНК-профілю, тобто встановлення генетичних ознак трупа.

7. Генетичні ознаки передаються до бази даних генетичних ознак людини НДЕКЦ МВС України.

8. Інформування правоохоронного органу про встановлення особи.

Проведення експертиз ДНК знаходиться в компетенції Міністерства внутрішніх справ України. МВС має 17 сучасних лабораторій для проведення ДНК-експертиз на належному рівні.

ДНК-дактилоскопія або генетична дактилоскопія - метод, що використовується для ідентифікації осіб на основі унікальності послідовностей ДНК індивідуума.

Вказаний метод був відкритий в 1984 році британським генетиком Алеком Джеффріз. Розглядаючи рентгенівські знімки ДНК він виявив, що ДНК різних людей мають унікальні послідовності нуклеотидів. Послідовності ДНК конкретної людини складають його ДНК-профіль або генетичний паспорт, який можна використовувати для ідентифікації особи. Хоча 99,9% послідовностей ДНК людини збігаються за складом, тим не менш ДНК різних людей досить індивідуальні.

У ДНК-профілювання аналізується кількість повторюваних елементів у вибраній ділянці геному. Ця кількість називається тандемним повтором і є варіабільним. Чим більше ділянок геному (або локусів) аналізується при складанні ДНК-профілю, тим вище точність ідентифікації особи. В даний час число локусів для складання ДНК-профілю досягає 16 і більше.

Процес ідентифікації починається з підготовки зразка ДНК індивідуума (зазвичай званий «контрольним зразком»). Найбільш кращим методом відбору еталонного зразка є використання буккального (щічного) мазка, оскільки при такому способі знижується ймовірність його забруднення. Якщо це не представляється можливим (наприклад, якщо для такої процедури потрібно рішення суду) можна скористатися іншими методами для збору зразків крові, слини, сперми або інших підходящих рідин або тканин від особистих речей (наприклад, від зубної щітки, бритви і т. п.). Можна скористатися зразками зі сховищ (наприклад, з банку сперми або зі сховища біопсітканей). Зразки, отримані з крові біологічних родичів, можуть служити індикатором профілю індивідуума, так само як і людські останки, які були раніше профільовані. Контрольний зразок потім аналізується для створення ДНК-профілю людини, використовуючи один із методів, описаних в медицині. ДНК-профіль потім можна порівняти з іншим зразком, щоб визначити, чи є генетична схожість.

Родичам загиблих, зниклих безвісти слід звертатись до районного відділу міліції. Органи внутрішніх справ на підставі відповідного відкритого кримінального провадження надають родичам направлення на безкоштовний аналіз для проведення ДНК-експертизи. ДНК вноситься до єдиної бази даних.

Саме державний експертно-криміналістичний центр МВС ідентифікує тіла. Ідентифікація проходить в кілька етапів. Перший - встановлення генетичних ознак загиблого, що можливе шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи. Другий етап - встановлення генетичних ознак родичів зниклих осіб. За для ефективнішої роботи щодо отримання біологічних зразків у родичів зниклих в зоні проведення АТО осіб, у кожному обласному управлінні міліції створено спеціальні робочі групи, які займаються прийняттям заяв про безвісне зникнення, викрадення чи взяття в полон громадян, негайним відкриттям кримінальних проваджень, відібранням у родичів зниклих осіб біологічних зразків та призначенням відповідних експертиз.

Біологічні зразки відбираються у біологічних батьків чи дітей зниклої особи, оскільки лише їх зразки придатні для встановлення спорідненості з невпізнаним тілом. Відібрання біологічних

зразків цілком безпечна і безболісна процедура, яка не займає багато часу. Відібрання зразків та проведення молекулярно-генетичної експертизи за постановою слідчого для громадянина повністю безкоштовно, і здійснюється за рахунок держави.

Відбираються зразки клітини епітелію ротової порожнини. Вказана процедура здійснюється за допомогою спеціальних щіточок або стерильних ватних паличок шляхом їх поміщення в ротову порожнину і проведення по внутрішніх поверхнях щок. Після завершення процедури відбирання зразків букального епітелію складається відповідний протокол. За результатами проведення вказаної експертизи встановлюється ДНК-профіль особи, який в автоматичному режимі буде перевірятися з профілями невпізнаних тіл, наявних у базі даних.

При встановленні збігів, негайно інформується орган, який призначив відповідну експертизу та проводить досудове розслідування, для подальшого інформування родичів загиблої особи. Орієнтовний строк проведення експертизи окремого зразку може становити до двох тижнів.

Зокрема, з метою підвищення ефективності опрацювання інформації про безвісне зникнення, викрадення громадян та ідентифікації невпізнаних трупів, виявлених на території Донецької та Луганської областей, а також відбирання біологічних зразків у родичів зниклих осіб, у зв'язку з захопленням обласних центрів зазначених областей, робочі групи діють й у Луганській та Донецькій областях.

Після порівняння вже є певні результати щодо встановлення осіб тих загиблих, яких візуально впізнати було неможливо. Щодо тих загиблих, особистість яких встановити ще не вдалося, після відбору аналізів та проведення всіх необхідних слідчих дій прокурором приймається рішення про їх захоронення. Це тимчасові поховання — до встановлення особи загиблих. Коли буде встановлено особу, родичі приймуть рішення — або залишати їх на алеї загиблих в зоні проведення АТО, або перепоховати.

Список використаних джерел

1. Прес-конференція щодо максимального інформування населення порядку дій громадян, у яких родичі зникли у зоні проведення АТО, зокрема, створення банку ДНК, ідентифікаційних жетонів тощо [Електронний ресурс] / Організатор ІА "Укрінформ"— Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/ukr/news/1979347>
2. Судово-медична експертиза об'єктів біологічного походження за STR локусами ядерної ДНК з використанням полімеразно-ланцюгової реакції / Б. В. Михайличенко, В. Д. Мішалов, А. М. Біляков, В. В. Войченко. — К., 2013. — 82 с.
3. ДНК в криміналістиці та науці: геномна дактилоскопія, методи ДНК-типирования, ДНК-типирование в судебной медицине, установление отцовства, антропология, ресурсы живой природы. / Евгения Рябцева. - Интернет-журнал «Коммерческая биотехнология» // cbio.ru (29 декабря 2006 года).

Сташків Б.І., к.ю.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет Чернігів, Україна

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Для характеристики соціальних ризиків використовуються такі категорії, як соціальні (страхові й нестрахові) ризики, соціальні (страхові й нестрахові) випадки, юридичні факти. Одні вчені між цими поняттями бачать багато спільного, але відмічають і суттєві відмінності, а інші просто їх ототожнюють. Так, в окремих публікаціях можна знайти твердження, що соціальні ризики і соціальні випадки в правовому аспекті — це юридичні факти, з якими пов'язують виникнення правовідносин із соціального забезпечення [1, с.24] або, що соціальні ризики — це не що інше як юридичні факти із специфічним відбитком, що відображає їх соціальну спрямованість, які призводять до виникнення соціально забезпечувальних правовідносин [2; с.5-12; 3, с.225-235]. В українській фаховій літературі ці погляди активно відстоювали Н.Б.Болотіна та С.М.Синчук [4, с.46-52; 5, с.55-59]. З такою позицією цих авторів погодитись важко.

Людину постійно переслідують ризики, результати яких негативно впливають на її життєдіяльність. Усі вони в широкому сенсі вважаються соціальними. До одних із них суспільство відноситься нейтрально, а по відношенню до інших розробляє заходи щодо пом'якшення їх негативного впливу, тобто включає у правове поле. Останні юристи називають соціальними ризиками у вузькому сенсі. До їх суттєвих ознак належать: 1) становлять собою ймовірність виникнення несприятливих для людини ситуацій, носять масовий і систематичний характер, поширюються на невизначене коло осіб, не залежать від волі осіб і не можуть нормативно регламентуватися; 2) наслідком їх настання є втрата повністю чи частково засобів до існування,

зниження доходів нижче прожиткового мінімуму, понесення додаткових витрат тощо, тому індивідуально захиститись від таких обставин особа не спроможна і через це потребує матеріальної підтримки з боку держави і суспільства; 3) спрямовані на формування грошових ресурсів з метою компенсації з таких фондів (повністю чи частково) понесених витрат матеріального характеру на умовах і в порядку, передбачених законодавством.

Неоднозначно фахівці права соціального забезпечення відносяться до визначення соціальних ризиків. Одні вважають, що це ймовірні обставини, які при настанні є причиною для надання особі відповідного виду соціального забезпечення за системою загальнообов'язкового державного соціального страхування (ч.1 ст.26 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування); інші дотримуються думки, що це ймовірність настання обставин, які є наслідком матеріальної незабезпеченості особи (втрата засобів до існування, додаткові витрати тощо) і спонукають державу з метою полегшення негативних впливів від результатів настання таких обставин до надання вказаній особі матеріальної підтримки із наперед створених для цих цілей фондів; на погляд третіх – це поєднання причин і наслідків настання несприятливих результатів, тобто об'єднуються попередні дві точки зору.

Легальне визначення соціальних ризиків дано лише по відношенню страхового права і загальнообов'язкового державного соціального страхування. Це обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування і потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням (ч.1 ст.11 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування). Окремі вчені цьому визначенню дають різну інтерпретацію.

У Росії, не дивлячись на те, що деякі фахівці перші запропонували ототожнювати соціальні ризики і юридичні факти, пішли по шляху вдосконалення раніше даного визначення. Тепер соціальний страховий ризик – це подія, що припускається, і при настанні якої здійснюється обов'язкове соціальне страхування. Наводиться й перелік видів соціальних страхових ризиків, а саме: 1) необхідність отримання медичної допомоги; 2) втрата застрахованою особою заробітку (виплат, винагороди на користь застрахованої особи) або другого доходу в зв'язку з настанням страхового випадку; 3) додаткові витрати застрахованої особи або членів її сім'ї в зв'язку з настанням страхового випадку. Дається також і перелік таких випадків, тобто чітко розмежовані страхові ризики від страхових випадків (ст. 3 і 7 ФЗ РФ „Про основи обов'язкового соціального страхування”).

Відмінність між соціальними ризиками та юридичними фактами полягають у наступному :

№ п/п	Соціальні ризики	№ п/п	Юридичний факт
1	можуть виникнути (загроза виникнення)	1	обов'язково стався (подія відбулася)
2	стосуються невизначеного кола осіб	2	стосується конкретної особи, по відношенню до якої сталася подія
3	правом не регулюються	3	правом окреслена модель кожного юридичного факта
4	служать приводом для прийняття відповідного нормативного акта	4	є підставою для надання конкретного виду соціального забезпечення
5	спрямовані на збір і акумуляцію фінансових ресурсів	5	із спеціального фонду надається конкретний вид соціального забезпечення (фінансуються соціальні виплати)
6	не підлягають підтвердженню	6	кожен факт підтверджується за спеціальною процедурою
7	є об'єктом вивчення економічних та інших наук	7	є об'єктом вивчення права соціального забезпечення

Суть соціального забезпечення полягає в формуванні спеціальних фондів за рахунок страхових і бюджетних коштів та здійснення з них виплат на умовах і в порядку, що встановлюються нормативними актами. Збір таких коштів здійснюється за допомогою інструментарія такої категорії, як соціальний ризик, тобто використовується в правовому регулюванні фінансових відносин. До соціально-забезпечувальних відносин соціальні ризики не відносяться. З останніми соціальні ризики пов'язані з такою категорією як соціальний (страховий, нестарховий) випадок. Він моделюється юристами (умови і порядок надання соціального забезпечення) і в теорії права отримав назву „юридичний факт”, а точніше „фактичний юридичний склад”. Наприклад, страховий випадок розглядається як подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг, передбачених законами України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ч.2 ст.11 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування).

Болотіна Н.Б. правильно підкреслює, що різниця між страховим ризиком і страховим випадком полягає в тому, що страховий ризик має ознаку вірогідності та випадковості і у зв'язку з цим такі обставини означені в множині, оскільки невідомо, чи трапляться вони і скільки їх буде, а страховий випадок має ознаку конкретності, це певна, формально визначена подія, щодо якої передбачено конкретний вид соціального забезпечення. В той же час вона заявляє, що в основу юридичного механізму соціального захисту покладено категорію соціального ризику, що є наріжним каменем такого захисту та підставою надання конкретного виду соціального забезпечення, а в юридичному сенсі – це завжди подія. Це твердження і особливо підміна соціальних ризиків соціальними подіями нею переконливо не обґрунтовуються.

Теза про те, що соціальні ризики включають у себе подію та можливість негативних наслідків її настання потребує уточнення. Розрізняються два види подій: події як імовірність їх настання та події, що вже трапилися (страхові і нестрахові випадки). Перші носять абстрактний характер, стосуються багатьох людей, чітко не виписані в законі, не потребують обов'язкового виникнення, є змістом соціального ризику та приводом для збору чи формування коштів у спеціальні фонди. Другі є конкретними, стосуються певних осіб, детально зафіксовані у нормативному акті і як правовстановлюючі юридичні факти виступають підставою для виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин щодо надання відповідного виду соціального забезпечення. Ці види подій не є рівнозначними, а значить соціальні ризики не є юридичними фактами. Соціальні ризики і соціальні випадки співвідносяться як загальні і конкретні категорії.

В умовах погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, потреба пошуку додаткових джерел фінансування соціальних витрат необхідно і далі розвивати теорію соціальних ризиків, а не зводити їх до юридичних фактів. Саме виявлення всіх соціальних ризиків, що впливають на життєдіяльність людини, і на їх основі пошук грошових ресурсів для захисту від їх настання, становить основу сучасних теоретичних напрацювань у цьому напрямку.

Відсутнє порозуміння між ученими щодо функції соціальних ризиків. Найчастіше називають компенсаційну функцію, але вона є такою для соціального забезпечення. Способи компенсації не є елементом соціальних ризиків, а лише їх метою. Ще називають таку функцію, як попередження можливих матеріальних негараздів особи або надання допомоги особі чи членам її сім'ї, які перебувають у особливому матеріальному чи соціальному становищі. Другу половину цієї функції можна назвати компенсаційною. Попередження можливих матеріальних негараздів також не можна віднести до функції соціальних ризиків, бо останні такої функції не виконують. Такою функцією може бути функція акумуляції коштів у спеціальних фондах з метою наступного відшкодування особі при настанні соціального випадку втрату засобів до існування, їх недостатність чи понесення додаткових витрат.

Соціальні ризики не можуть бути окремим інститутом права соціального забезпечення. Таким інститутом називають інститут юридичних фактів.

Ведуться суперечки щодо місця соціальних ризиків у праві соціального забезпечення. Одні вважають, що вони є підставою виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин і в їх рамках повинні досліджуватися. Інші їх відносять до факторів, які істотно впливають на творення права соціального забезпечення і розглядаються в рамках джерел галузі права. Прихильники вузького розуміння предмета права соціального забезпечення дотримуються думки, що соціальні ризики не є предметом цієї галузі права і повинні розглядатися фінансовим правом. У навчальній літературі соціальні ризики слід розглядати у темі „Вступ до права соціального забезпечення”.

Проблематика соціальних ризиків не обмежується піднятими автором питаннями. Вона набагато глибша і вимагає для кращого уясування правової і економічної природи соціальних ризиків прискіпливої уваги не тільки фахівців права соціального забезпечення, але й економістів та практичних працівників.

Список використаних джерел

1. Буянова М.О. Социальное обслуживание граждан России в условиях рыночной экономики. Теоретико-правовой аспект. Монография. - М.: ООО «Издательство Проспект», 2002. – 240 с.
2. Благодир А.Л. Социальные риски как обстоятельства, влекущие возникновение социально-обеспечительных отношений/ А.Л. Благодир//Социальное и пенсионное право. – 2011.-№1.-С 5-12.
3. Благодир А.Л. Система права социального обеспечения. Дисс.на соиск.уч.ст.д.ю.н.,М., 2014. – С225-235.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України. Навч. посібник.- К.: Знання, 2008. – 663 с.
5. Синчук С. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення / С. Синчук // Право України. – 2003.- №3.- С 55-59.

Susla I.V., student

Polivanova O.M.,

PhD in Law, Associated Professor of

Kyiv University of Law of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE BASIS FOR LAWFUL SECESSION IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW

First of all, it should be noted that the customary international law provides the duty of every state to “refrain from any action aimed at the partial or total disruption of the national unity and territorial integrity of any country” [7]. Thus, secession as the action connected with the disruption of the other State or state’s unity is inconsistent with international law. Furthermore, any secessionist activities are in direct violation of the principle of territorial integrity of states which is recognized by the International Court of Justice (the ICJ) in its *Advisory Opinion on the question of the Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo* of 22 July 2010 (Kosovo Advisory Opinion) “an important part of the international legal order” [1]. Currently, it is doubtful whether this principle has the customary rule character only which was confirmed by the ICJ in Kosovo Advisory Opinion [1] or belongs to *jus cogens* – underogable peremptory norm of international law, violation of which as to article 41.2 of the Articles on the responsibility of states for the internationally wrongful acts of 2001 (ARSIWA) causes the states prohibition to recognize as lawful a situation created by it [3].

However, one of the purposes of the UNs is “[t]o develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, and to take other appropriate measures to strengthen universal peace” [6]. Moreover, the right of peoples to self-determination is enshrined in numerous international instruments [7; 8; 12; 13], possesses the status of *egra omnes* obligation [3] and qualifies as a norm of *jus cogens* [4].

Such a controversial status of secession in international law, being on the one hand a tool to exercise the right for self-determination of peoples and on the other – the action in violation of the principle of territorial integrity of states, gives rise for the research whether there exists a legal basis for lawful secession in contemporary international law.

The general rule, according to customary international law is that, only peoples in a classic colonial situation or context have the right to secession by way of self-determination - “salt-water colonialism doctrine”. However, state practice confirms that to be lawful secession has to be exercised in the frames of the constitutional legal order and/or to be consented by the parent state. The state to which a people belong may consent to the demand of that people for secession. Thus, the Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia in Opinion No.2 stated: “.....it is well established that, whatever the circumstances, the right to self-determination must not involve changes to existing frontiers at the time of independence (*uti possidetis*) except where the states concerned agree otherwise.” [17]

The Supreme Court of Canada in its *Reference by the Governor in Council concerning certain questions relating to the secession of Quebec from Canada* (Quebec case) was required to consider “whether Quebec has a right to unilateral secession” [16]. The Court stated that “any attempt to effect the secession of a province from Canada must be undertaken pursuant to the Constitution of Canada”. Moreover, the Court concluded that “[t]he Constitution vouchsafes order and stability, and accordingly secession of a province “under the Constitution” could not be achieved unilaterally, that is, without principled negotiation with other participants in Confederation within the existing constitutional framework” [16].

In dissenting opinion of Judge Benouna in relation to the *Advisory opinion of the ICJ on the question of the accordance with international law the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo* [9] he outlined that to be consistent with international law a unilateral declaration of independence has to be in conformity with the constitutional framework of state: “In the judges opinion it doesn’t matter whether or not the authors of the declaration of independence are considered to be members of the Assembly of Kosovo, under no circumstances were they entailed to adopt a declaration that contravenes the constitutional framework”. In the dissention opinion of the Judge Koroma it is also stressed that “the unilateral declaration of independence has also violated certain derivative law, promulgated pursuant to resolution 1244, notably the constitutional framework” [10].

South Sudan is a recent example of secession based on a constitutional mechanism. South Sudan’s path to independence was marked by a lengthy civil war and a grave humanitarian situation; however, these circumstances did not create a right to independence. In terms of international law, it is significant

that South Sudan did not become an independent State before the central government formally agreed to hold a binding referendum at which an overwhelming majority supported secession. South Sudan is thus a State creation with the approval of the parent State. The mechanism for secession was rooted in the 2005 Peace Agreement and the constitutional arrangement that resulted from this agreement. International recognition of South Sudan followed promptly. On July 14, 2011, South Sudan became a member of the U.N (U.N. Press Release GA/11114 (July 14, 2011)).

During complicated internal political circumstances in 1991, the central government of the Soviet Union agreed to enter into negotiations on the future legal status of the Baltic States and ultimately agreed to their independence. After the approval of the Soviet central government, Estonia declared independence on August 20, 1991, and Latvia followed a day later on August 21, 1991. Lithuania had already declared independence on March 11, 1990, and at that time faced severe opposition by the Soviet authorities. Thus, Estonia and Latvia are examples of a negotiated settlement in which the parent State agreed to waive its claim to territorial integrity prior to the issuing of declarations of independence. Lithuania, in contrast, is an example of a new State emerging after an initial unilateral declaration of independence was subsequently accepted by the parent State. The three Baltic States were explicitly recognized by the Soviet Union on September 6, 1991, and only on September 12, 1991, did the Security Council consider their applications for U.N. membership. As Crawford notes, this suggests that “the position of the Soviet authorities was treated as highly significant even in a case of suppressed independence”. In other words, even in the specific situation of the Baltic States, it was not before the parent State’s waiver of the claim to territorial integrity was granted that the applicants were considered independent States.

Eritrean independence was accepted by the Transitional Government of Ethiopia, and the new State was admitted to the U.N. on May 28, 1993 (G.A. Res. 47/230, U.N. Doc. A/RES/47/230 (May 28, 1993)). Although the internal political situation in Ethiopia was very complicated, Eritrea became independent under international law upon the parent State’s previous consent and waiver of the claim to territorial integrity.

Another example is the case of Singapore, where Malaysia agreed to sign the Singapore Independence Agreement in 1965. The recent referendum in Scotland was also possible only with a sanction from the UK government in the Edinburg Agreement [2]. Similarly, Catalonia was able to hold only a consultative voting on its independence as the Spanish Supreme Court banned a referendum scheduled without consent of the Spanish government as illegal [5; 11]. In upholding the same approach, the Security Council and General Assembly have repeatedly condemned attempts of unilateral secession of part of the territory, for instance, in the cases of Turkish Republic of Northern Cyprus (1983) [14], Republic of Srpska (1992) [15].

According to Quebec case a right to secession only arises under the principle of self-determination of people at international law where “a people” is governed as part of a colonial empire; where “a people” is subject to alien subjugation, domination or exploitation; and possibly where “a people” is denied any meaningful exercise of its right to self-determination within the state of which it forms a part: “[i]n other circumstances, peoples are expected to achieve self-determination within the framework of their existing state [16]. A state whose government represents the whole of the people or peoples resident within its territory, on a basis of equality and without discrimination, and respects the principles of self-determination in its internal arrangements, is entitled to maintain its territorial integrity under international law and to have that territorial integrity recognized by other states” [16].

In Kosovo Advisory opinion the ICJ reached the conclusion “that the adoption of the declaration of independence of 17 February 2008 did not violate general international law, Security Council resolution 1244 (1999) or the Constitutional Framework” and, finally, “the adoption of that declaration did not violate any applicable rule of international law” [2]. However, the Court notes that “[d]ebates regarding the extent of the right of self-determination and the existence of any right of ‘remedial secession’ . . . concern the right to separate from a State . . . and . . . that issue is beyond the scope of the question posed by the General Assembly” (Advisory Opinion, paragraph 83). Such narrow approach of the Court’s decision caused a number of dissented opinions of Judges which prove the illegality of the unilateral secession. In his dissenting opinion, Judge Koroma concludes that he cannot concur in the finding of the Court that the “declaration of independence of Kosovo adopted on 17 February 2008 did not violate international law”. While examining the accordance of the unilateral declaration of independence with general international law, Judge Koroma concluded that it violated the principle of respect for the sovereignty and territorial integrity of States, which entails an obligation to respect the definition, delineation and territorial integrity of an existing State: “[i]n his analysis, Judge Koroma cites Article 2, paragraph 4, of the Charter of the

United Nations, and the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations”. Judge Koroma stressed that “positive international law does not recognize or enshrine the right of ethnic, linguistic or religious groups to break away from the State of which they form part without its consent merely by expressing their wish to do so...” [10] He cautions that to accept otherwise and to allow any ethnic, linguistic or religious group to declare independence and break away from the State of which it forms part without the existing State’s consent, and outside the context of decolonization, would create a very dangerous precedent, amounting to nothing less than announcing to any and all dissident groups around the world that they are free to circumvent international law simply by acting in a certain way and crafting a unilateral declaration of independence in certain terms. In the view of Judge Koroma, rather than reaching a conclusion on the identity of the authors of the unilateral declaration of independence based on their subjective intent, the Court should have looked to the intent of States [10].

Finally, Judge Koroma refers to the finding made by the Supreme Court of Canada that “international law does not specifically grant component parts of sovereign States the legal right to secede unilaterally from their ‘parent’ State” [10].

Thus, contemporary international law provides that to be lawful secession has to be exercised in conformity with existing constitutional order of a state and/or to be a result of the parent state consent.

Reference

1. Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010
2. Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland (Edinburgh, 15 October 2012). <http://www.gov.scot/About/Government/concordats/Referendum-on-independence>
3. Articles on the Responsibility of States for international wrongful acts, adopted by the Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission’s report covering the work of that session. The text is the annex to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001, and corrected by document A/56/49(Vol. I)/Corr.4 [Electronic source]. / Excess mode: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf (date of appeal: 25.02.2015). – Title from the screen.
4. Case Concerning East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I. C.J. Reports 1995 Charter of the United Nations, 15 U.N.C.I.O. (1945).
5. Catalonia looks for alternatives after cancelling independence referendum (2014) // The Guardian [Electronic source]. / Excess mode: <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/14/catalonia-cancels-referendum-on-independence-from-spain> (date of appeal: 12.03.2015– Title form the screen.
6. Charter of the United Nations [Electronic source]. / Excess mode: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml> (date of appeal: 25.02.2015). – Title from the screen.
7. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation Among States, G.A. Res. 2625 (XXV), U.N.Doc. A/1883 (1970).
8. Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty, G.A. Res. 2131 (XX), A/RES/20/2131.
9. Dissenting opinion of Judge Benouna in relation to the Advisory opinion of the ICJ on the question of the accordance with international law the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo [Electronic source]. / Excess mode: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf> (date of appeal: 25.02.2015). – Title from the screen.
10. Dissention opinion of the Judge Koroma in relation to the Advisory opinion of the ICJ on the question of the accordance with international law the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo [Electronic source]. / Excess mode: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf> (date of appeal: 25.02.2015). – Title from the screen
11. Hedgecoe Guy Madrid blocks Catalan independence referendum. / Guy Hedgecoe // Deutsche Welle [Electronic source]. – Madrid, 2014. - Excess mode: <http://www.dw.de/madrid-blocks-catalan-independence-referendum/a-17552001> (date of appeal: 12.03.2015). – Title form the screen.
12. International Covenant on Civil and Political Rights, 999 U.N.T.S. (1966)
13. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 993, U.N.T.S.
14. Resolution 541(1983) adopted by the Security Council on 18 November 1983 <http://www.argyou.eclipse.co.uk/Res541.htm>
15. Resolution 787 (1992) adopted by the Security Council on 16 November 1992 <http://unsr.com/en/resolutions/787>
16. The question of Quebec sovereignty: Reference Re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217
17. The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples [Electronic source]. / Excess mode: <http://ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf> (date of appeal: 25.02.2015). – Title from the screen.
18. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization International Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of peoples [UNESCO], [Paris 27-30 November 1989]

Толкач А.М.,

ст. викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Чернігівський національний технологічний університет Чернігів, Україна

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕЛІТАРНИХ ІДЕЙ У СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ

Проблеми формування та розвитку еліт турбує людство вже не одну тисячу років. Історичний огляд зародження та розвитку ідей елітизму варто розпочати з найдавніших управлінських концепцій, які містять певні ідеї про еліту. Серед них - філософське вчення Стародавнього Китаю та його найвідоміші мислителі, такі як Гуань Чжун, Конфуцій та Лао-дзи.

Слід зазначити, що їхні вчення створені понад дві тисячі років назад і зараз продовжують впливати на політичне управління більшості країн світу.

Давньокитайські мислителі приділяли пильну увагу можновладцям, намагаючись сконструювати нормативну модель правителя.

Одним із таких мислителів та політичним діячем був Гуань Чжун (пом. в 645 р до н.е.) - перший міністр царства Ци, який прославився своїми соціально-політичними та економічними реформами, що дали поштовх для розвитку теорії і практики легізму. Він був одним із засновників легізму, традиційно вважається автором трактату «Гуань-цзи».

Гуань Чжун створив учення про первинність закону та обґрунтував концепцію управління країною на основі закону. А щоб зробити його привабливістю для всіх, а не тільки для правителя, мислитель стверджує, що «закони – це батько і мати народу».

На його думку, всі люди повинні бути рівні перед законом, повинні існувати універсальні принципи управління, однакові для всіх. І все ж, на думку ряду легістів, існує один виняток: це сам правитель, творець законів. Концепція Гуань Чжуна про ставлення верхів і низів суспільства випередили політичну думку на тисячоліття. Вони вражають своєю глибиною і проникливістю. «Правитель і чиновники, вищі і нижчі, знатні і підлі - всі повинні слідувати закону. Це і називається великим мистецтвом управління».

Виходячи з абсолютності влади правителя, Гуань Чжун навіть у цьому обґрунтовував первину закону: «Закон стоїть не під, а над государем. Сам правитель зобов'язаний виконувати його вказівки».

Отже, Гуань Чжун висунув концепцію управління на основі закону і здійснив ряд реформ, спрямованих на посилення царської влади.

Давньокитайські мудреці вважали, що цілісність, процвітання імперій або, навпаки, їх занепад і розпад залежать насамперед від якості правителів. Незвичайною глибиною відрізняються судження одного з найвидатніших давньокитайських мудреців Лао-Цзи (нар. за переказами в 604 р до н.е.): «Кращий володар, про якого знають, що він є, і все. Якого люблять і шанують, той гірше. Ще гірше той, якого народ боїться. Гірше за всіх, над яким сміються».

Для даосистів самовдосконалення особистості, її елітизація доступна лише тому, хто виплекав в собі «чеснота» (де), що означає не тільки дотримання норм моралі, але набуття «повноти життєвих властивостей», досягнення внутрішньої досконалості речей. Тому людина, що володіє де, випромінює непохитну міць життя, завжди і всюди привертає до себе людей, вони стають слухняним його волі, але при цьому, він не вимагає від інших поклоніння, він впливає на світ, не виявляючи себе, не хизуючись своїми якостями, люди йому вірять, беруть з нього приклад.

Один із найвідоміших китайських мислителів - Конфуцій (551-479 рр. до н.е.). виділяв два типи людей: тих, хто керує, і керованих. На його думку, керівниками повинні бути люди, яким притаманні почуття самоповаги; відповідальності; виховання народу, спираючись на свій особистий приклад, доброту, і останній, четвертий прояв - почуття справедливості. Як бачимо, моральні норми були своєрідною перепусткою до управління, при цьому чиновник постійно морально вдосконалювався. Головну чесноту управлінця Конфуцій визначає як «людинолюбство»: «не роби людям того, чого не бажаєш собі».

За Конфуцієм управляти державою покликані благородні мужі на чолі з государем (сином неба), причому управляти на принципах доброчесності.

«Коли у державі будуть мудрі люди, тоді й управління державою може процвітати; а без мудрих людей керування державою неможливе і зводиться нанівець».

Благородний чоловік є таким не в силу походження, а завдяки вихованню у собі високих моральних якостей. Перед простолюдином, за системою Конфуція, відкривається певна можливість соціальної мобільності, можливість стати високопоставленим чиновником, якщо він виявить високі здібності, буде старанно вчитися, проявить себе як доброчесна людина. Тобто система, яку запропонував Конфуцій, була набагато більш прогресивною, ніж кастова система майже з нульовою мобільністю, яка існувала в той же історичний період в стародавній індійській цивілізації.

Хоча Конфуцій був прихильником станово-ієрархічного розподілу, особливу увагу він приділяв можливості висунення на керівні посади людей, що володіють знаннями. По суті через сферу освіти проголошувався принцип рівних можливостей.

Управління суспільством має на меті збереження порядку та етичних і політичних норм. Для Конфуція характерна суворі ієрархізація буття, насамперед соціального буття. «Князь ... запитав Конфуція, в чому полягає управління державою. Конфуцій відповів: Так буде государем государ, слуга - слугою, батьком батько і сином син.

Ідеальною особистістю Конфуцій вважав людину, яка вище за все ставила знання, почуття обов'язку («і»), гуманність («жень»), виконання заповітів предків. Благородний чоловік «у своїх вчинках виявляє почуття самоповаги, перебуваючи на службі у вишестоящих, виявляє почуття відповідальності (Конфуцій малює образ активного адміністратора, здатного на самостійні рішення), виховуючи народ, виявляє почуття доброти, справедливості. Конфуцій малює образ ідеального китайського бюрократа - шляхетного чиновника (модель цзюнь-цзи). Правитель і його бюрократія зобов'язані не тільки стежити за дотримання народом правил «лі», а й втілювати їх у життя на власному прикладі, виходити з принципу справедливості. Щоб народ повірив у щирість проголошеної правителем політики, вона повинна бути моральною.

Конфуцій прагнув до того, щоб народом управляли живі люди, а не сухий закон. Правила, які створюються людьми для людей, повинні сприйматися усвідомлено. За Конфуцієм правитель височів над головою сім'ї лише на кілька сходинок. Правитель неодмінно повинен бути «шляхетним чоловіком», Завдяки утворенню, накопиченню знань людина може стати «цзюнь-цзи», що відкриває широкі можливості для кар'єри чиновника. Конфуцій вважав, що люди від народження володіють більш-менш однаковими здібностями оволодівати знаннями, інше залежить вже від їхніх зусиль, їхнього характеру. Мислитель розробив механізми і технології відбору для навчання кращих чиновників і їх просування по службі. Тільки систематичне вивчення наук, проходження конкурсних іспитів (причому багатоступеневих) відкривало шлях для успішної кар'єри. За проведенням іспиту на вищий щабель стежили вищі чиновники і сам імператор. Володарі вищих ступенів, отриманих через систему конкурсних іспитів, становили стан шеньши, що мало інституційні привілеї.

Багатство і знатність саме по собі не відкривало автоматично шлях у це товариство, потрібні були власні досягнення, тобто це була еліта меритократії.

В буквальному розумінні - влада достойних, коли керівні пости повинні займати найздібніші люди, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження.

Вищою метою системи управління вважалось благо держави, добробут населення. Але без кваліфікованих управлінців, без еліти народ обійтися не може.

Отже, розглянувши різні моделі ідеальних правителів китайських мислителів можемо зробити такі висновки:

- для Гуань Чжуна досконалий правитель вважав поліпшення життя народу своєю найважливішою справою, при цьому верхи повинні сумлінно піклуватися про низи, а низи повинні чесно служити верхам;

- концепція Лао Цзи передбачала, що цілісність і процвітання імперії, як і її занепад залежать насамперед від якостей правителів;

- за Конфуцієм ідеальний правитель повинен бути доброчесною людиною, його високі моральні якості дають йому право панувати над народом.

Таким чином, ідеї елітарної винятковості були характерні для давньокитайської культури і пізніше були перейняті та більш досконало розроблені європейськими філософами.

Система управління розроблена і втілена у життя була прогресивною, тому, що відкривала певні можливості соціальної мобільності з нижчих страт суспільства до вищих, у кожної людини, не дивлячись на походження була змога стати високопоставленим чиновником, завдяки своїм природним здібностям, доброчесності та працьовитості.

Список використаних джерел

1. Переломов Л. С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая / Л. С. Переломов. – М.: Наука, 1981. – 331 с.
2. Ашин Г.К. Основы элитологии. Курс лекций. Выпуск I. - Алматы, 1996. [Електронний ресурс]— Режим доступу: <http://psm.in.ua/01.aspx-667.html>
3. Гуань-Цзы / Древнекитайская философия. Собрание текстов в 2-х томах, Том 2, М., «Мысль», 1973. – 384 с.
4. Штейн В. М. Гуань-цзы. Исследование и перевод / В. М. Штейн. – М.: ИВЛ, 1959. – 380 с.
5. Лао Цзы. Дао дэ Цзин, перевод Н. и Т. Доброхотовых, Дубна: «Свента», 1994 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.lib.ru/POECHIN/lao2.txt>
6. Лунь Юй. Древнекитайская философия. Собрание текстов : в 2 т. / Юй Лунь. - Т. 1. - М. : Мысль, 1972. – 363 с.

7. Мудрость Конфуция: афоризмы и поучения / Под ред. В. П. Бутромеева, В. В. Бутромеева. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 304 с.
8. Лунь Юй. Антология мировой политической мысли, т. 1, М., 1997. – 580 с.
9. Паутов А. А. Элита и элитогенез / А. А. Паутов, Т. П. Вернигорова. – М. : 2000. - 126 с.

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

Українське село переживає не кращі часи. Різні причини, в тому числі і затяжна економічна криза в Україні, привели до того, що великі групи людей, які займалися сільським господарством залишилися без роботи. Найефективнішим шляхом зайнятості сільського населення є розвиток сфери послуг та народних промислів. Протягом останніх років в Україні формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку в селі з широкими можливостями використання матеріального та культурного потенціалу певних регіонів. Розвиток сільського зеленого туризму розглядається як основна складова соціально-економічного розвитку села. Особливо це актуально для України де особливо загострені соціально-економічні проблеми села. Доцільно визначити декілька основних понять щодо сільського зеленого туризму:

- сільській зелений туризм - вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) для відпочинку та отримання ними послуг сільського зеленого туризму;
- послуги сільського зеленого туризму включають в себе діяльність членів домогосподарств у сільській місцевості з надання послуг бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування, інших видів послуг, що спрямовані на задоволення потреб туристів;
- сільський господар - член домогосподарства, яке розташоване у сільській місцевості, члени якого займаються сільськогосподарською діяльністю з використанням належних їм земельних ділянок і майна.
- сільська садиба - житловий будинок з присадибною земельною ділянкою, в якому постійно проживає сільський господар та члени його родини або інший житловий будинок, що знаходиться за місцем постійного проживання зазначених осіб, та належить, на праві власності сільському господарю або будь-кому з членів родини, що постійно проживають разом із ним.

Отже-основною фігурою в організації відпочинку в селі виступає сільська родина, яка надає житло, забезпечує харчуванням і знайомить з особливостями сільської місцевості.

Сільський туризм може бути чистого і змішаного видів. Сільський туризм передбачає надання туристичних послуг на базі приватного міні-готелю. У такому разі ця діяльність є основним джерелом доходів. Сільський туризм змішаного виду - це надання послуг гостинності поряд із веденням особистого селянського господарства. У цьому випадку доходи від діяльності з надання гостинності відпочиваючим, як правило, будуть доповненням до основного доходу від сільськогосподарської або інших видів діяльності.

Поняття "сільський туризм" часто ототожнюють з поняттям "агротуризм" та екотуризм, але перше є значно ширшим.

Агротуризм - форма сільського туризму, яка безпосередньо пов'язана з сільським (фермерським) господарством, що одночасно надає послуги з проживання та харчування, знайомить із сільськогосподарською діяльністю, традиціями та звичаями даного регіону. Також агротуризм дає можливість споживати екологічно чисті продукти харчування та приймати участь у сільськогосподарських роботах.

Також існує поняття екотуризму.

Екотуризм- форма активного і безпосереднього відвідування територій з особливими природними і культурними умовами. Екотуризм спрямований на охорону природного і культурного середовища регіонів, які відвідують туристи. Синонімом поняття "екотуризм" є поняття "природничий туризм". Екотуризм може бути активним, фауно-флористичним, культурологічним і етнографічним. Екотуризм передбачає знайомство з етнографічними об'єктами та активні туристичні заняття без шкоди для довкілля.

Позитивний вплив сільського зеленого туризму на поліпшення умов і кості життя селян полягає передусім у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, і дає селянам додатковий заробіток. При цьому їхні прибутки надходять не тільки від здавання в найм приміщень для проживання, а й від таких послуг:

- безпосередня реалізація власних сільськогосподарських продуктів без посередників і транспортних витрат);
- приготування їжі для гостей (з власноруч вирощених продуктів);

- прокат спортивного та рибацького інвентарю;
- продаж ремісничих та інших виробів;
- ознайомлення з місцевими традиціями та культурою;
- залучення до участі у сільськогосподарських роботах, зокрема, на пасіці, у косовиці;
- організація розваг (катання на човні, спостереження за птахами, рибальство тощо).

Ця діяльність впливає на підвищення рівня життя всіх мешканців, дозволяє створювати нові робочі місця. Ось чому в багатьох країнах приділяється велика увага розвитку сільського туризму як галузі, яка дає можливість у короткий час оживити місцеву інфраструктуру.

Сільський зелений туризм справляє позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини. Проявляючи інтерес до цих надбань народної культури, нерідко саме жителі міст, які відпочивають у селі, розкривають місцевим жителям справжню цінність культурних пам'яток і таким чином допомагають їх збереженню.

Суттєву роль відіграє сільський зелений туризм у підвищенні культурно-освітнього рівня сільського населення. Готуючись до прийому і обслуговування відпочиваючих, члени селянських родин поповнюють свої знання з ведення домашнього господарства, гігієни та санітарії, приготування їжі, а спілкування з гостями розширює їхній світогляд, дає змогу зав'язати знайомства, розширити коло друзів в інших населених пунктах.

У нашій державі не існує закону, який би забезпечував належне правове регулювання сільського туризму.

Натомість в Основних напрямках розвитку туризму в Україні до 2010 року, затверджених Президентом України, поверхнево розглянуто це питання. Зазначено, що одним із чинників державної політики у сфері туризму є залучення приватного сектора, особливо у сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму).

Хоча, в розвиток зазначеного положення 23 жовтня 2003 р. суб'єктом законодавчої ініціативи - народним депутатом України В. Кафарським - був поданий проект Закону «Про сільський та сільський зелений туризм» до Верховної Ради України.

Розглядаючи питання правового регулювання у сфері сільського зеленого туризму потрібно зосередити увагу на таких основних питаннях:

- чи являється сільський зелений туризм підприємницькою діяльністю?
- чи потрібно отримувати ліцензії та сертифікати на туристичні послуги?
- Стаття 5 Закону України „Про туризм” виділяє дві категорії осіб, які можуть провадити діяльність у сфері туризму, в тому числі сільського або екологічного (зеленого).

Першою категорією є фізичні особи, зареєстровані як підприємці. Вони не здійснюють посередницької діяльності у сфері туристичних та супутніх послуг, тобто продають власні туристичні послуги, і належать до категорії „інших суб'єктів підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг”.

Треба зазначити, що екскурсоводи, гіді, провідники та фахівці з подібних питань, повинні одержати спеціальний дозвіл на право здійснення туристичного супроводу.

Друга категорія включає фізичних осіб, які не зареєстровані як підприємці та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо.

Отже, туристичні послуги у сфері сільського зеленого туризму не обов'язково належать до підприємницької діяльності.

Крім того, стаття 1 Закону України „Про особисте селянське господарство” прямо визначає використання майна садиби, зокрема, для надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, як діяльність, що не є підприємницькою.

Така діяльність може провадитися без створення юридичної особи в рамках особистого селянського господарства індивідуально або з залученням інших членів родини, які спільно проживають. Ці послуги можуть включати такі реалізації надлишків власної сільськогосподарської продукції, що також і потребує реєстрації як підприємця.

- Діяльність у сфері туризму, в тому числі сільського або екологічного (зеленого), підлягає державній регуляторній політиці, що передбачає прийняття центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування численних

нормативно-правових актів, обов'язкових для виконання суб'єктами туристичної діяльності, зокрема, зареєстрованими як підприємці.

Власники садиб, в тому числі у разі їх реєстрації як фізичних осіб - підприємців, не мають одержувати державні ліцензії, за винятком здійснення ними посередницької діяльності туристичних агентів (стаття 9 абзац 50) Закону України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” № 1775 від 01.06.2000р.).

Від власників садиб, що надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, не вимагається наявність ліцензії чи освіти за спеціальністю „готельне господарство”.

- За Законом України «Про туризм» перелік туристичних послуг, які підлягають обов'язковій сертифікації, визначає Кабінет Міністрів України.

Станом на січень 2009 року сертифікація послуг з тимчасового проживання (розміщення) здійснюється в інтересах безпеки для життя і здоров'я туристів, захисту їх майна та охорони довкілля (пункт 8 Постанови КМУ „Про порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) №297 від 15.03.2006р.).

Правила сертифікації послуг з тимчасового проживання (розміщення) затверджено у редакції Наказу Державного комітету з питань технічного регулювання споживчої політики № 207 від 03.09.2007 р.

Питання щодо обов'язкової сертифікації послуг власників садиб залишається нечітко врегульованим цими правилами.

По-перше, до вичерпного переліку готелів або аналогічних їм об'єктів розміщення - кемпінгів, туристичних баз, будинків відпочинку, літніх таборів тощо - у пункті 4 Правил можна віднести хіба що „вмебльовані приміщення”, а про селянську садибу взагалі не йдеться. Отже, належність садиб до готелів чи аналогічних об'єктів у Правилах не вказана.

І по-друге, і це головне, сертифікацію у сферах, урегульованих законодавством, регулює Закон України „Про підтвердження відповідності” № 2406 від 17.05.2001 р., а також Декрет КМУ „Про сертифікацію і стандартизацію” № 46-93 від 10.05.1993р., дія яких стосується лише фізичних осіб-підприємців.

Правила обов'язкової сертифікації послуг харчування, що надаються суб'єктами туристичної діяльності відповідно до статті 15 закону України „Про туризм”, встановлено Наказом Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики № 37 від 27.01.1999 р. Втім, ці правила однозначно застосовується лише до фізичних осіб-підприємців, і не поширюються на власників садиб, які не зареєстровані як підприємці.

Суперечки стосовно сертифікації чи відмови у ній підлягають розгляду в місцевих адміністративних судах відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

Станом на січень 2009 року в Україні не ухвалено спеціального закону про сільський або екологічний (зелений) туризм - на відміну від деяких сусідніх країн, зокрема, Польщі та Угорщини. До розгляду прийнятого за основу - в першому читанні - проекту закону „Про сільський та сільський зелений туризм” (Постанова Верховної Ради № 2179 від 16.11.2004 р.) український парламент надалі не повертався.

У Верховній Раді було зареєстровано законопроекти „Про сільський туризм” № 0920 від 25.06.2006 р. та „Про сільський зелений туризм” № 3467 від 12.04.2007р. Проте, восени 2007 року Верховна Рада України наступного скликання зняла їх з розгляду.

Наразі у Верховній Раді не перебуває на розгляді жодного спеціального законопроекту про сільський зелений туризм. Зареєстровані законопроекти у сфері туризму стосуються виключно туристичних операторів та туристичних агентів.

Закон України „Про туризм” № 324/95 від 15.10.1998 р. є загальним для всіх видів туризму та туристичної діяльності.

У статті 4 закону залежно від категорій туристів, їх цілей, об'єктів відвідування та інших ознак окремо виділяються такі види туризму, як сільський та екологічний (зелений).

Втім, закон не містить чіткого визначення особливостей сільського або екологічного (зеленого) туризму. Треба зазначити, що не вказано такі особливості і в інших законах України, в тому числі у законі „Про особисте селянське господарство”.

Послугами сільського туризму переважно користується молодь до 35 років, яка мешкає у великих містах.

Соціально-економічне значення розвитку сільського зеленого туризму для держави полягає у тому, що він:

- стимулює розвиток селянських господарств, які займаються зеленим туризмом;
- сприяє розвитку місцевої інфраструктури;
- сприяє збуту надлишків сільськогосподарської продукції, збільшуючи додаткові прибутки селян і відрахування у місцеві бюджети;
- активізує місцевий ринок праці, підвищує зайнятість, затримує молодь на селі, понижуючи потребу в закордонному заробітчанстві;
- сприяє охороні туристичних ресурсів, насамперед збереженню етнокультурної самобутності українців;
- створює можливості для змістовного відпочинку незаможних людей;
- сприяє підвищенню культурного рівня мешканців села та підвищенню екологічної свідомості.

В умовах світової економічної кризи сільський зелений туризм може отримати новий поштовх для подальшого розвитку, адже чимало громадян нашої країни обиратимуть для активного відпочинку Українські Карпати, Подільські чи Наддніпрянські регіони, а не надто дорогі закордонні об'єкти на розрекламованих міжнародних маршрутах.

Суспільні відносини, що виникають при здійсненні діяльності в сфері сільського туризму на сьогодні в Україні законодавчо не врегульовані. Відсутнє і законодавче визначення самого терміну «сільський туризм».

Отже, є необхідність прийняття Закону України «Про сільський зелений туризм», який би регулював цю туристичну галузь і заповнив прогалини в існуючому законодавстві і дав визначення поняттям „сільський туризм" і „сільський зелений туризм", розмежував їх та виділив основні характеристики.

Список використаних джерел

1. Про сільський та сільський зелений туризм: проект Закону України (Реєстраційний № 4299 від 02.09.2005 року) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4-1?id=&pf3511=16117
2. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 // ВВР України. - 1995.-№31.-Ст. 241.
3. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 // ВВР України. - 2003. - № 29. - Ст. 232.
4. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 // ВВР України. - 2003. - № 45. - Ст. 363.
5. О.В. Кафарський Законодавче забезпечення господарських відносин у сфері сільського туризму. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 54. – К.: ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2011 – с. 425-431.

Хименко О.А., кандидат юридичних наук, доцент

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Останні роки світ перебуває у стані напруги в ході військового конфлікту, що виник між Російською Федерацією та Україною, захопленням РФ суверенної території України, анексія АРК, проведення військових дій на сході України. Світ зустрівся із цинічним порушенням принципів міжнародного права, втручанням у внутрішні справи суверенної держави, одностороннім невизнанням агресором власних дій і відсутністю активної реакції на подібні порушення міжнародних інституцій. Всі ці чинники ставлять під загрозу безпеки як України, так і Євразійську безпеку в цілому. В цьому ключі виникає проблема перегляду уявлень про державний суверенітет, враховуючи глобалізаційні процеси, які відбуваються в світі, та невизнаний ніким геополітичний вплив.

Світова цивілізація вступила в нову стадію свого розвитку. Після періоду зміцнення національної держави, її економічної, політичної, фінансової, оборонної систем, настала ера глобалізації. Вона є об'єктивним явищем еволюції форми людського співжиття та фактором, що визначає умови розвитку як геополітичної ситуації в світі, так і реальності існування окремих держав та їх окремих інституцій.

Глобалізація - це процес, в результаті якого світ стає більш пов'язаним і більш залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається як збільшення кількості спільних для держав проблем, так і розширення числа і типів суб'єктів, що інтегруються.

Процес глобалізації характеризується зростанням ролі зовнішніх чинників (політичних, економічних, соціальних, культурних) у функціонуванні всіх країн світу, формуванням єдиного

світового ринку торгівлі, праці та єдиних для всіх них юридичних умов, тобто уніфікації міжнародного законодавства і визнання незалежними державами примату міжнародного права над правом національним. Глобалізована економіка обмежує можливості держави в регулюванні економічних процесів, унаслідок цього відбувається передача частини політичних ініціатив новим економічним суб'єктам, а останні можуть нав'язувати власну волю самим державам і впливати на інші міжнародні організації. Прикладом цього може бути діяльність транснаціональних корпорацій, які не зв'язані ні територією діяльності, ні концентрацією капіталу в межах однієї держави. В той же час, вони являються потужним фактором впливу на економіку окремих держав, але самі не знаходяться під впливом цих держав. Вони впливають на обсяги виробництва, зовнішню торгівлю, внутрішню політику, організацію політичної влади економічно слабких держав. Тобто відбувається пряме втручання у зовнішні і внутрішні справи суверенних держав, без врахування їх національних, етнічних, культурних та політичних особливостей. У такому протистоянні можуть встояти тільки економічно сильні держави, тому необхідно врегульовувати діяльність транснаціональних корпорацій на рівні міжнародного права.

Також в суверенітет окремих держав втручаються міжнародні організації. Майже всі дослідники проблем глобалізації відзначають якісні відмінності впливу глобалізаційних процесів на країни з різним рівнем розвитку економіки. Розпад колоніальної системи після Другої світової війни та нещодавній крах СРСР зумовили значне зростання кількості держав: із майже 50 в 1945 році до понад 200 на початку XXI століття. Розвиток нових країн відбувається під впливом західної моделі національної держави, що ґрунтується на ліберальній концепції держави та її економіки. Проте не в усіх країнах цей розвиток є стабільним та однозначно спрямованим. У багатьох відсутні державна монополія на застосування сили, функціональне управління, що є очевидним доказом ослаблення державної влади. Водночас стрімко розвиваються міжнародні організації (СОТ, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк тощо), які втручаються не лише в міждержавні відносини, а й у внутрішню політику держав, спонукаючи їх до проведення різних реформ без урахування національних особливостей та інтересів. Таке втручання для країн, які щойно стали на шлях демократичних перетворень і ринкової економіки, може призводити до загострення соціально-економічних проблем і політичної нестабільності. Наслідком цього досить часто є зростання рівня злочинності, корупції, бідності населення, неспроможність держави виконувати соціальні програми, підтримувати інноваційний розвиток та проводити демократичні реформи[1].

Значний наступ на державний суверенітет відбувається з боку країн, до яких інші країни потрапляють в наслідок поширення на них геополітичного впливу.

Вплив суб'єктів геополітики відбувається шляхом політики встановлення монополії на поставку енергоресурсів, визначення спрямування ринку енергоносіїв, встановлення митних обмежень для експортних товарів та інші економічні важелі впливу. Також в деяких випадках поширення сфер впливу відбувається шляхом зброї, що суперечить принципам і нормам міжнародного права.

Найяскравішим прикладом сучасності є приклад України, яка довгий час перебувала у сфері впливу Російської Федерації, вихід із-під якої, має як наслідок втрату Україною територіальної цілісності, анексію Криму, війною на сході України і глибокою соціально-економічною кризою в Україні. Але, як показує світова практика, коли в силу вступають вимоги політичної чи економічної доцільності – міжнародне право порушується на користь сильної сторони. Так було з аншлюсом Австрії і Судетів у 1938 та 1939р.р., та з аншлюсом Криму 2014 року. Геополітична свідомість, принаймні в ідеалі, ґрунтується на усвідомленні світу як диференційованого на сфери впливу, де кожна держава керується у своїх діях силовими підходами, що веде до ігнорування міжнародного права, перетворення останнього у різновид політичної риторики. Тобто, визначальним критерієм геополітичної свідомості є критерій сили [2]. Це показує приклад порушення країнами підписантами Будапештського меморандуму від 05.12.94 року.

В сучасному світі посилюється роль міждержавних об'єднань, які все більше набувають ознак окремих держав. Прикладом цього може слугувати Європейський союз, який з 1 грудня 2009 року став правосуб'єктним, самостійним учасником міжнародних відносин. Це об'єднання 28 Європейських держав, кожен із суб'єктів якого, має суверенітет, але цей суверенітет обмежений в залежності від ступеня інтеграції (від членства в ЄС, приналежності до єврозони та Шенгенського договору). Європейський союз має власні органи влади і управління, президента, суд, парламент,

спільну валюту та інші ознаки державності. Але кожен учасник в межах свого суверенітету вправі вирішувати введення єдиної валюти, безпаспортного і безмитного контролю. Як же вирішили країни Євросоюзу питання обмеження суверенітету? Наприклад, в Німеччині - це делегування суверенних повноважень, в Австрії - передавання федеральних повноважень, в Швеції - передавання прав парламенту щодо ухвалення рішень, в Данії - делегування повноважень, наданих Конституцією органам влади, у Люксембурзі - тимчасове надання повноважень, передбачених Конституцією щодо законодавчої, виконавчої та судової влади, у Нідерландах - надання законодавчих, виконавчих і судових повноважень.

Такий цивілізований підхід до передачі частини суверенних прав, зумовлений законодавчою визначеністю і узгодженістю позицій щодо їх повернення.

Реалізація суверенітету державою, полягає в першу чергу у захисті її громадян та забезпечення їх прав і свобод, визначених законом.

Деякі вчені слушно відмічають збільшення розриву між теорією та практикою реалізації прав людини, між формальним їх проголошенням і реальним здійсненням[3, с. 381]. Причини цього розриву зумовлені саме процесом глобалізації, спрямованим на зменшення ролі держави та прав людини. Проте не слід забувати, що в наш час усі права людини, незалежно від того, декларуються вони на міжнародному (глобальному), регіональному чи національному рівнях, забезпечуються й реалізуються не інакше, як через національний державний механізм, ослаблення або скасування котрого призведе до ослаблення чи скасування прав, що з ним співвідносяться[3, с.382].

Як бачимо, відбувається тотальний вплив на політику і економіку окремих країн, які являються суверенними. Державний суверенітет – одна із основних ознак і властивостей держави. Декларація про державний суверенітет, визначає державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах[4].

Але, виходячи, із вищевикладеного можемо зауважити, що державний суверенітет як правова константа в багатьох випадках втрачає свою актуальність і перетворюється на формальне загально декларативне положення. Виходячи з цього, необхідно докорінно переглянути, на теоретичному і законодавчому рівні, визначення державного суверенітету, його реалізації, ознак держави в цілому. Без подібного переосмислення державний суверенітет буде залишатися порожньою декларацією.

Глобалізаційні процеси є загальним об'єктивним фактом, жодна держава не може стояти осторонь них, це може призвести до її ізоляції в політичній економічній і культурній сферах, нехтування її інтересів як учасника міжнародних відносин. Яким же чином знайти правильний консенсус між реалізацією принципу суверенітету та загальносвітовими тенденціями? Вихід полягає в організації сильної, легітимної, демократичної державної влади, яка слугувала би інтересам народу і держави та потужної, самодостатньої і складної економічної системи, що зможе протистояти зовнішнім впливам на державний суверенітет. Така держава, буде розглядатися як повноправний партнер суб'єктами нової глобальної структури, в якій немає місця слабким державам. І навпаки, країни у яких існує, влада, що не відповідає національним інтересам та слабка економіка, перетворюються на сировинні придатки, колонії системи нового світового порядку.

Список використаних джерел

1. Куян І. Чи послаблює глобалізація суверенітет національних країн [Електронний ресурс] /Куян І.// Віче. – 2009.- №12. - Режим доступу до журн.: <http://www.viche.info/journal/1510/>
2. Шевченко М. Геополітична свідомість як фактор формування геостратегії Росії // Морська Держава. – 2004. - №1
3. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации. — М.: Проспект, 2008. — 400 с.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР від 31.07.1990 – 1990 р., № 31, стор. 429

Чічкань М.В., к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗДОМНИХ ОСІБ ТА БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У становленні законодавства про соціальний захист бездомних і безпритульних виділяють наступні етапи: 1) від стародавніх часів до Першої світової війни; 2) від початку Першої світової

війни до здобуття Україною незалежності; 3) сучасний етап[1, с. 88]. Висвітлення правового регулювання соціального захисту бездомних осіб та безпритульних дітей в Україні за сучасних соціально-економічних умов є метою даної доповіді.

В Україні на законодавчому рівні визначено, що проблема бездомних осіб та безпритульних дітей деформує соціальне середовище, руйнує фізичне, психічне та духовне здоров'я людей, знижує їх життєву, громадську та творчу активність, погіршує моральний стан, створює соціальну напругу в суспільстві. Проте, як влучно відмічає О. Тищенко, питання соціально-правового захисту бездомних залишається недостатньо дослідженим фахівцями права соціального забезпечення. Так склалося, що проблеми бездомності та безпритульності фактично завжди були насамперед предметом аналізу та вивчення соціологів, політологів, психологів, економістів, але не правників. Такий підхід аж ніяк не сприяє створенню ефективної законодавчої бази вітчизняного законодавства, яке регламентує правові основи соціального захисту бездомних осіб. Відсутність чіткого правового механізму вирішення проблем бездомності призводить до значного збільшення такої категорії осіб, особливо в період економічної нестабільності та кризи[2, с. 238-239].

Законодавство України про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей ґрунтується на Конституції України і складається з Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», законів України "Про соціальні послуги", "Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк", "Про охорону дитинства", "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Про житловий фонд соціального призначення", "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" та інших нормативно-правових актів.

Правове регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію бездомними особами і безпритульними дітьми прав і свобод, передбачених Конституцією та законодавством України забезпечує Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». Зазначений законодавчий акт визначає загальні засади соціального захисту бездомних осіб та безпритульних дітей, а також створює умови для діяльності громадських та благодійних організацій, що працюють у сфері соціального захисту населення.

В українському законодавстві бездомність розглядається як соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання. Бездомною вважається особа яка перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок. У свою чергу безпритульна особа – це повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, непризначених та непридатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані; особа, яка має притулок, - особа, яка отримує послугу тимчасового притулку в закладах для бездомних осіб та інших соціальних закладах і установах, що надають такий притулок.

Соціальний захист бездомних осіб і безпритульних дітей ґрунтується на принципах: законності; демократизму; рівності; поваги до особистості; визнання честі та гідності; забезпечення основних прав і свобод людини[3].

З метою створення необхідних умов для забезпечення прав та свобод бездомних осіб і безпритульних дітей впроваджується їх облік. Облік бездомних осіб ведеться за місцем їх проживання або місцем перебування на підставі особистого звернення або їх виявлення. Облік бездомних осіб за місцем їх проживання або місцем перебування ведеться відповідними закладами для бездомних осіб - центрами обліку, що створюються органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Центри обліку можуть утворюватися також громадськими і благодійними організаціями та на договірних засадах з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування надавати послуги щодо здійснення виявлення та обліку бездомних осіб. Структура і режим роботи центрів обліку мають забезпечувати доступність обліку для бездомних осіб. У разі взяття на облік бездомних осіб вони отримують посвідчення про взяття на облік встановленого зразка. Відповідно до законодавства у складі інших соціальних служб можуть утворюватися структурні підрозділи (бюро, відділення тощо) без створення юридичної особи для ведення обліку бездомних осіб. Облік безпритульних дітей ведеться службами у справах дітей місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Міністерством соціальної політики України затверджено Типове положення про центр обліку бездомних осіб [4]. Також, 28 грудня 2011 року Міністерством соціальної політики України видано наказ Про деякі питання діяльності центру обліку бездомних осіб [5], яким затверджено форму посвідчення про взяття на облік бездомної особи; форму журналу реєстрації документів для оформлення реєстрації місця проживання або місця перебування бездомної особи та форму журналу реєстрації заяв про оформлення зняття з реєстрації місця проживання бездомної особи.

Законодавство щодо соціального захисту бездомних осіб та безпритульних дітей спрямоване, по-перше, на запобігання бездомності і безпритульності та, по-друге, на створення ефективної системи реінтеграції бездомних осіб та безпритульних дітей. Так, запобігання бездомності і безпритульності визначається як система заходів, спрямованих на усунення правових, соціальних та інших причин виникнення бездомності та безпритульності, запобігання їм, у тому числі заходів щодо зниження ризику втрати особою прав на жилі приміщення і запобігання втраті цих прав, а також на запобігання виникненню негативних суспільних наслідків, пов'язаних з відсутністю в особи житла.

Система реінтеграції бездомних осіб представляє комплекс заходів для здійснення процесу повернення бездомних осіб до життя в суспільстві як повноправних його членів. Суб'єктами, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб є: тимчасовий притулок, соціальні, медичні, юридичні, освітні, реабілітаційні. Бездомним особам надаються послуги за місцем їх проживання або місцем перебування, а саме в закладах для цієї категорії осіб, а також поза межами таких закладів із застосуванням мобільної форми надання соціальних послуг - соціального патрулювання. Порядок здійснення соціального патрулювання затверджено Міністерством соціальної політики України від 19.07.2011 року[6].

Закладами соціального захисту для бездомних осіб є:

1) будинок нічного перебування - заклад соціального захисту для ночівлі (розміщення на ніч) бездомних осіб, прийом до якого не потребує попереднього медичного обстеження. Діяльність будинку нічного перебування регулюється Типовим положенням, затвердженим Міністерством праці та соціальної політики України від 14.02.2006 року[7];

2) центр реінтеграції бездомних осіб - заклад соціального захисту, діяльність якого спрямована на поступове повернення бездомної особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб. Центр реінтеграції бездомних осіб може утворюватися для жінок, чоловіків, сімей з дітьми, осіб, хворих на наркоманію та хронічний алкоголізм (які пройшли курс лікування) тощо, з наданням тимчасового притулку - денного перебування, коротко- (до шести місяців), довготривалого (понад шість місяців) проживання. Діяльність центру реінтеграції бездомних осіб регулюється Типовим положенням, затвердженим Міністерством праці та соціальної політики України[8];

3) соціальний готель - заклад соціального захисту для проживання бездомних осіб, який має у своєму складі окремі номери (кімнати). До соціального готелю приймаються бездомні особи, які працюють або мають інше постійне легальне джерело доходу, недостатнє для оренди (наймання), купівлі житла. Проживання бездомних осіб у соціальному готелі є платним. Оплата за проживання в соціальному готелі може здійснюватися безпосередньо бездомною особою або іншою фізичною чи юридичною особою. Діяльність соціального готелю регулюється Типовим положенням, затвердженим Міністерством праці та соціальної політики України від 03.05.2006 року[9].

Закладами соціального захисту для безпритульних дітей є: притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко). Діяльність закладів соціального захисту для безпритульних дітей здійснюється відповідно до типових положень, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 року затверджено Основні напрями запобігання бездомності до 2017 року. Цим документом визначено, що однією з основних проблем, які потребують розв'язання для запобігання бездомності, є забезпечення розвитку мережі закладів для бездомних осіб, кількість яких на даний час становить 91 заклад, з них 62 заклади утворено місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування та 29 закладів - громадськими об'єднаннями. Особливої уваги потребують особи, які відносяться до груп ризику щодо втрати житла або права на його використання, зокрема діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мешканці гуртожитків, для яких таке житло є єдиним місцем

проживання, особи, які не мають власного житла та проживають в орендованих приміщеннях, знайомих, родичів, друзів, а також особи, які страждають на психічні розлади, хворі на наркоманію та хронічний алкоголізм, недієздатні та обмежено дієздатні особи.

За результатами соціально-демографічного аналізу більшість бездомних осіб є особами працездатного віку, мають базову або повну загальну чи професійно-технічну освіту або є кваліфікованими робітниками, не мають документів, які посвідчують особу, що унеможливорює реєстрацію їх місця проживання або перебування і, як наслідок, позбавляє можливості взяття їх на облік у Державній службі зайнятості, оформлення пенсії в Пенсійному фонді України та/або отримання відповідної соціальної допомоги, а також становлять соціальну загрозу розповсюдження таких захворювань, як туберкульоз, гепатит, ВІЛ/СНІД тощо, оскільки стан їх здоров'я є незадовільним.

Пріоритетними завданнями державного регулювання у сфері соціального захисту бездомних осіб визначаються такі напрями: формування системи запобігання бездомності, підвищення ефективності роботи мережі закладів для бездомних осіб і безпритульних дітей, забезпечення реінтеграції бездомних осіб, удосконалення механізму співпраці органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з організаціями, закладами та установами, які надають соціальні послуги бездомним особам, з метою забезпечення соціального захисту та реінтеграції бездомних осіб[10].

Очікується, що реалізація Основних напрямів запобігання бездомності до 2017 року дасть змогу: удосконалити систему запобігання бездомності; підвищити якість надання соціальних послуг бездомним особам; забезпечити задоволення потреб бездомних осіб в екстремальних ситуаціях; сформувати толерантне ставлення до бездомних осіб; збільшити на 30 відсотків чисельність бездомних осіб, які отримують допомогу у відповідних закладах; збільшити на 25 відсотків кількість центрів комплексного обслуговування бездомних осіб; розширити перелік соціальних послуг, що надаються бездомним особам в екстремальних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Гудзь А.О. Становлення та розвиток законодавства про соціальний захист бездомних осіб і безпритульних дітей/ А.О. Гудзь// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. - № 5. – С. 88-92.
2. Тищенко О.В. Соціально-правове становище бездомних громадян України / О.В. Тищенко // Публічне право. 2013. - № 1.- С. 238-246.
3. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06. 2005 № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 354.
4. Типове положення про центр обліку бездомних осіб: затв. Міністерством соціальної політики України від 19 квітня 2011 року № 135 // Офіційний вісник України, 2011 - № 49, - стор. 32.
5. Про деякі питання діяльності центру обліку бездомних осіб: Наказ Міністерства соціальної політики України від 28 грудня 2011 року № 574 // Офіційний вісник України, 2012 - № 7, - стор. 154.
6. Порядок здійснення соціального патрулювання: Наказ Міністерства соціальної політики України від 19 липня 2011 року № 283 // Офіційний вісник України, 2011 - № 62, - стор. 80.
7. Типове положення про будинок нічного перебування: затв. Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 14.02.2006 року № 31 // Офіційний вісник України, 2006 - № 17, - ст. 1277.
8. Типове положення про центр реінтеграції бездомних громадян: затв. Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 14.02.2006 року № 31 // Офіційний вісник України, 2006 - № 17, - ст. 1277.
9. Типове положення про соціальний готель: затв. Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 03.04.2006 року № 98 // Офіційний вісник України, 2006 - № 16, - ст. 233.
10. Основні напрями запобігання бездомності до 2017 року: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2013 року № 162 // Офіційний вісник України, 2013 - № 22, - стор. 25.

Шестак Л.В., канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та процесу,

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА БАНКІВ

Актуальність тематики банкрутства банків в умовах нестабільної фінансово-економічної політики України, нестійкого курсу валют, загострення військового конфлікту та інших негараздів не викликає сумнівів. Мабуть, немає іншої юридичної особи, ніж банк, ліквідація якої викликала б такий масовий резонанс у суспільстві. Це, безумовно, пов'язано із особливим правовим статусом банку, специфікою здійснюваної ним діяльності. Враховуючи, що банк є великим фінансовим посередником, припинення його діяльності не може не позначитися на значній кількості фізичних та юридичних осіб – клієнтів цього банку та пов'язаних з ними осіб[1, с. 132], а також на інтересах

членів трудового колективу. Таким чином, банкрутство банків є неприємною процедурою не лише власне для банку, який цю процедуру проходить, але й для інших учасників банківських відносин, а також для держави, фінансова стабільність якої також коливається. Тому очевидним прагненням кожної держави є недопущення неплатоспроможності банків, але не шляхом неможливості реалізації власне процедури банкрутства, а через вжиття низки попереджувальних заходів та законодавчого забезпечення такого провадження процедури банкрутства, яка б мінімізувала порушення прав клієнтів, втрати власне банку та негативний вплив цього процесу на інших учасників банківських зв'язків.

Метою даної статті є визначення шляхів спрощення, оптимізації процедури банкрутства банків з урахуванням існуючих фінансових механізмів та специфіки правового забезпечення даного процесу.

Тематика уникнення банкрутства банків та спрощення цієї процедури, на жаль, вже традиційно піднімається у вітчизняних наукових колах. До неї зокрема, зверталися такі дослідники, як Ю. Ващенко, В. Герасименко, Р. Герасименко, О. Збруцька, А. Оршак, Ю.Юденко та інші. Та попри численні намагання попередити неплатоспроможність банків або хоча б зробити цей процес максимально прозорим, вказана проблема фактично залишається невирішеною.

Необхідно відзначити, що реалізація процедури банкрутства банків традиційно покликана виконувати три основні функції. Перша – виведення із господарського обороту неефективно діючих банківських установ, що є надзвичайно важливим для збереження ефективної та конкурентноздатної економіки. Друга – можлива реабілітація та відновлення платоспроможності таких неефективно господарюючих банків. Третя – захист прав кредиторів та членів трудового колективу банку як у процесі його діяльності, так і у процесі його фінансового оздоровлення.

Проте, на жаль, не такими є реалії виконання Закону про банки в частині, що регулює порядок провадження процедури банкрутства банківських установ. На відміну від України, до процесів банкрутства у високорозвинутих країнах Заходу та Європи ставляться спокійно і навіть прихильно, оскільки для них банкрутство – це шлях оновлення, санації, виходу з кризи. Натомість в Україні банкрутство до сьогодні сприймається фактично як ліквідація банку (про що можна зробити висновок на основі аналізу Законів України „Про банки і банківську діяльність”[5] та „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”[6]) і стійко асоціюється з такими негативними явищами, як перерозподіл власності, корпоративні конфлікти, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, неповернення боргів, виведення активів із банку [4, с. 19], невіплата заробітної плати тощо. Все це, та ряд інших недоліків процедури банкрутства банків як специфічних учасників господарського обороту вказує на необхідність удосконалення інституту банкрутства в цілому та процедури банкрутства банків зокрема. І результатом цього удосконалення має стати встановлення цивілізованого балансу між інтересами кредиторів та боржника, між приватними кредиторами і державою, врахування інтересів інвесторів, які вкладають кошти у відновлення неплатоспроможних банків. Необхідно відмітити, що усе це є надзвичайно важливим з огляду наближення України до євроспільноти, адже однією з визначальних вимог, висунутих Євросоюзом перед нашою державою, є вимога зробити більш чіткою і прозорою процедуру банкрутства [2, с. 14].

Основними проблемами є недостатність та недосконалість правового регулювання процедури банкрутства банків, яка здійснюється не за загальними правилами, а за кількома статтями Закону про банки та Закону України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”. Законодавець суттєво обмежив роль суду в ситуації неспроможності комерційного банку. Так, фактично єдиною підставою для ліквідації банку є не вимоги кредиторів, не аналіз судом об'єктивності та достатності таких вимог, а висновок Національного банку України про доцільність ліквідації банку та відповідність застосування процедури ліквідації з боку НБУ вимогам цього Закону.

Тобто НБУ відіграє головну роль при вирішенні питання про можливість банкрутства банків, виконуючи тим самим квазісудові функції, а суд та ініціюючі кредитори виконують тільки роль статистів. Більше того, Закон про банки передбачає, що право звернення до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним і його ліквідацію мають його кредитори та НБУ. Негативний висновок НБУ щодо доцільності відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку (причому можливі підстави для такого негативного висновку НБУ законом не передбачені) є підставою для залишення заяви без розгляду, незважаючи навіть на наявність достатніх підстав (у розумінні законодавства про банкрутство) для початку провадження у справі про банкрутство[3, с. 35]. Таким

чином, необхідно обмежити роль НБУ у процедурі банкрутства, збільшивши роль суду як незалежного та неупередженого органу.

У подальшому здійснення процедури банкрутства також не обходиться без Нацбанку. Зокрема, прийнявши рішення про доцільність ліквідації банку або про відкликання банківської ліцензії, НБУ призначає „свого” ліквідатора – уповноважену особу з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, без погодження цього рішення з ініціюючим кредитором і тим самим контролює хід розгляду справи, усунувши від нього зазначеного кредитора.

Отже, монополія на вирішення питання про можливість банкрутства комерційного банку належить регулятору в особі Національного банку України, а не суду, що дозволяє банкам у разі настання фінансової неспроможності ухилятися від участі в цивілізованій процедурі банкрутства (яка є однаковою для всіх підприємств, крім банків) та виконання вимог кредиторів. Головну скрипку в такому банку грає НБУ, а права ініціюючого кредитора жодним чином не захищені.

Така ситуація виникає у зв'язку з тим, що банківська індустрія в Україні була і залишається однією з найбільш зарегульованих галузей. Втім, необхідно враховувати, що регулювання може досягти своєї мети тільки в тому випадку, якщо беруться до уваги ринкові механізми. В сучасних умовах глобалізації та лібералізації має місце процес зняття найменш доцільних обмежень, які ускладнювали легітимну роботу на ринку.

Хоча історично в більшості розвинених країн та країн, що розвиваються, центральні банки повністю здійснюють банківський нагляд та регулювання, в тому числі й у питаннях провадження процедури банкрутства банків, в останні роки в деяких країнах виникла дискусія стосовно правомірності виконання центральними банками таких функцій [7, с. 32]. Треба зазначити, що в деяких країнах ці функції були свідомо виведені із структури національного банку в спеціалізоване державне відомство з метою забезпечення повної незалежності центральних банків при здійсненні монетарної політики.

Банківські кризи, що відбулися в останнє десятиріччя, викликали потребу в проведенні реформи банківського регулювання та нагляду. Базельський комітет з банківського нагляду, МВФ, а також Всесвітній банк надають велику кількість рекомендацій, які повинні бути використані усіма країнами в політиці регулювання та нагляду за банками. Цілком можливо, що якби країни впровадили усі рекомендації, стан банківської системи значно покращився, що призвело б до економічного зростання та стабільності, допомогло б уникати банківських криз зокрема, так фінансових криз у цілому.

З іншого боку, немає підтвердження тому, що рекомендації, які надають міжнародні агенції, кращі за ті альтернативи, які діють у кожній конкретній країні, де враховані особливості національного законодавства, звичаїв, традицій, навіть специфіка ментальності. Більше того, немає переконливого доказу того, що політика регулювання та нагляду тим більш ефективна, чим більше впроваджено рекомендацій міжнародних агенцій. Тому міжнародний досвід в питаннях регулювання банкрутства банків має впроваджуватися досить обережно.

Недосконалість процедури банкрутства в Україні породжує ряд проблем. Так, аналіз норм Закону про банкрутство дозволяє стверджувати, що ініціювати процедуру банкрутства банку з метою ухилення від виконання зобов'язань перед банком практично неможливо, враховуючи складність цієї процедури. І навіть якщо буде прийняте рішення про ліквідацію банку, мінімальний строк її проведення, протягом якого можливо стягувати дебіторську заборгованість на користь банку, становитиме чотири роки (на практиці ж він може бути удвічі більшим - наприклад, ліквідація банку „Україна” розпочалась у 2001 р. і закінчилась у 2009 р.). Водночас до ліквідації банків призводить об'єктивна фінансова ситуація, хоча, скориставшись цим приводом, власники банку за сприяння НБУ та грамотного підходу можуть вивести з банку найкращі активи та ухилитися від виконання вимог кредиторів, причому довести цей факт та притягнути до відповідальності відповідних суб'єктів практично неможливо.

Відповідно до ст. 77 Закону про банки Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у день отримання рішення Національного банку України про ліквідацію банку набуває прав ліквідатора банку та розпочинає процедуру його ліквідації відповідно до Закону України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”. Реалізуючи свої повноваження Фонд гарантування вкладів фізичних осіб практично не вживає заходів щодо поновлення платоспроможності банку, а просто виводить неплатоспроможний банк з ринку в один із таких способів:

- 1) ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладями фізичних осіб у порядку, встановленому цим Законом;
- 2) ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку;
- 3) відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією;
- 4) створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку;
- 5) продаж неплатоспроможного банку інвестору.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що держава в особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб спроможна захистити на належному рівні лише права та інтереси кредиторів банку – фізичних осіб, але відповідно до ст. 39 Закону України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” з дотриманням принципу „найменших втрат для Фонду”. Що ж стосується інших кредиторів банку, то держава фактично не бере на себе зобов'язань щодо забезпечення їх прав, що є суттєвим порушенням прав інших учасників банківських відносин. Вважаємо, що держава має передбачити на законодавчому рівні обов'язкове гарантування вкладів усіх кредиторів банку, що не лише підвищить довіру до банківської системи, сприятиме загальному розвитку банківського сектору, але й дозволить зміцнити економіку країни в цілому та забезпечить стабільність діяльності юридичних осіб.

Необхідно відзначити, що ні Закон про банки, ні Закон України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” не дають відповіді на питання про те, скільки банків може „виводити з ринку” уповноважена особа Фонду одночасно. Вважаємо, що доцільним є обмеження кількості банківських установ, на яких може здійснювати свої повноваження відповідна особа; а також посилення інституту дискваліфікації як елементу механізму відповідальності таких уповноважених та введення їх диференційованого ліцензування шляхом встановлення кількох категорій ліцензій для роботи з малими, середніми та системоутворюючими банками.

Виходячи з того, що до процедури банкрутства банків залучається велика кількість учасників, важливо забезпечити узгодженість дій та позицій усіх органів, які беруть участь у проведенні процедури відновлення платоспроможності банку або визнання його банкрутом (ліквідації банку) – Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Національного банку, суду, інших державних органів (Пенсійного фонду, органів Міністерства доходів і зборів України). На нашу думку, особливо детального узгодження вимагають процеси банкрутства державних банків, банків, в яких частка державної власності у статутному фонді перевищує 25 % та стратегічних банків. Адже економічне регулювання банківської сфери здійснюється, в першу чергу, за рахунок розгалуженої системи контролю як на внутрішніх, так і на міжнародних ринках, а також за рахунок значних штрафних санкцій для порушників, широкого та вільного надання інформації про ненадійних учасників ринку.

Від загальної процедури банкрутства процедура ліквідації банку відрізняється неможливістю укладення мирової угоди, черговістю задоволення вимог кредиторів, а також тим, що кредитори, окрім як заявити свої вимоги, нічого більше не можуть. До того ж процедура ліквідації банку не передбачає таких інститутів, як збори кредиторів та комітет кредиторів. Із Закону про банки не можна зрозуміти механізм оскарження рішень та дій ліквідатора, яким виступає Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, а також куди спочатку звертатися: до НБУ, який контролює діяльність ліквідатора, чи одразу до суду, який згідно із цим Законом також контролює законність дій ліквідатора та НБУ.

Таким чином, що стосується можливостей зловживання ліквідаційною процедурою для банків як суб'єктів господарювання, то вони є. Але вони не настільки „вигідні”, як, скажімо, при банкрутстві юридичної особи, яка не займається наданням фінансових послуг. На нашу думку, для банків краще залишатися на плаву, отримувати рефінансування і залучати до співпраці нових клієнтів. Зацікавленими в ліквідації банку можуть бути лише особи, які створювали його спеціально для цього і не мали на меті займатися реальною діяльністю. Що ж стосується можливості застосування банком процедури банкрутства як способу мінімізації своїх втрат, то, на наш погляд, це неможливо, оскільки виходячи із змісту Закону про банки відкликання банківської ліцензії неминуче призводить до ліквідації банку.

Список використаних джерел

1. Ващенко Ю.В. Банківське право: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, – 2006. – С. 132.

2. Герасименко В., Герасименко Р. Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України. // Вісник НБУ. – 2010. – №7. – С. 14.
3. Заруцька О. Структурно-функціональний підхід до аналізу фінансової стійкості банків. // Вісник НБУ. – 2011. – 34. – С. 35.
4. Оршак А. Удосконалення механізму процедури банкрутства – вимога сьогодення. // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2008. – №1–2. – С. 19.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 // Відомості Верховної Ради України, 2001. №5-6. – Ст. 30 (станом на 01.08.2013).
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. - № 50. – Ст. 564.
7. Фетисов Г.Г., Юденков Ю.Н. Организационные аспекты формирования устойчивой банковской системы // Деньги и кредит. – 2002. – №8. – С.32.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНА-ЄС. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО
(Кошице, Словаччина, 30 березня – 2 квітня 2015)

Збірник міжнародних наукових праць

Частина 2

**СУЧАСНА ІНЖЕНЕРІЯ. СТАЛИЙ РОЗВИТОК.
ІННОВАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ:
ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ**

UKRAINE – EU. MODERN TECHNOLOGY, BUSINESS AND LAW
(Košice, Slovakia, March 30 – April 2, 2015)

Collection of international scientific papers

PART 2

**MODERN ENGINEERING.
SUSTAINABLE DEVELOPMENT.
INNOVATIONS IN SOCIAL WORK:
PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY.
CURRENT PROBLEMS OF LEGAL SCIENCE AND PRACTICE**

Головний редактор
Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка і макетування

Сергій Шкарлет
Олег Новомлинець
Анна Вербицька
Володимир Олефіренко

Підп. до друку 24.03.2015. Формат 60х84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 40,92.
Тираж 145 пр. Замовлення № 254/15.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.